

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA BAŞKUMANDANLIK
VEKÂLETİ VE HARBİYE NEZARETİ'NİN II. ŞUBE
(İSTİHBARAT) FAALİYETLERİ**

**MUSTAFA YENİ
25002110065**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Gültekin YILDIZ**

İSTANBUL-2022

ÖZ

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA BAŞKUMANDANLIK VEKÂLETİ VE HARBİYE NEZARETİ'NİN II. ŞUBE (İSTİHBARAT) FAALİYETLERİ

MUSTAFA YENİ

Bu çalışmada 1914-1918 yılları arasında Osmanlı Devleti Başkumandanlık Vekâleti ve Harbiye Nezareti II. Şube'sinin faaliyetleri incelenmiştir. Önce 1914 yılına gelinceye kadar II. Şube'nin teşkilât yapısı açıklanmıştır. Müteakiben Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine II. Şube'nin yeniden teşkilâtlanması ve istihbarat toplama faaliyetleri belirtilmiştir. Bundan sonra II. Şube'nin diğer faaliyetleri olan istihbarata karşı koyma, propaganda ve sansür faaliyetleri açıklanmıştır. Çalışma sırasında Osmanlı Devleti'nin askerî istihbaratının oldukça teşkilâtlı bir şube tarafından yürütüldüğü ileri sürülmüştür. Çalışmada dönemin arşiv kayıtları, istihbarat hakkında yazılmış akademik kaynaklar ve önemli şahsiyetlerin hatıralarından faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: casus, askerî istihbarat, kontrespiyonaj, Birinci Dünya Savaşı, Başkumandanlık, II. Şube

ABSTRACT

ACTING OF COMMANDER IN CHIEF AND SECOND BRANCH (INTELLIGENCE) ACTIVITIES OF THE MINISTRY OF WAR IN THE FIRST WORLD WAR

MUSTAFA YENİ

The aim of this study is to investigate the activities of the Ministry of Commander-in-Chief and the Second Branch of the Ministry of War between 1914 and 1918. First of all, the organizational structure of the Second Branch is explained from the very beginning to 1914. Henceforth, it is described that the reorganization of the Second Branch and intelligence gathering activities right after the starting of the First World War. After that, the activities of the Second Branch, which are counter-intelligence, propaganda and censorship activities, are explained. In this study, it is claimed that the military intelligence of the Ottoman Empire was carried out by a highly organized branch. Throughout the study, this claim is proved via using of the archive records of the period, academic works on intelligence, and the memories of important figures.

Key Words: spy, military intelligence, counterespionage, First World War, supreme military command, second branch

ÖNSÖZ

Savaş, insanlık tarihi boyunca devam bir eylem olmuştur. Savaşların sayısı arttıkça bir başka deyişle orduların miktarı büyüdükçe savaşın kuralları da değişmiştir. Orduların büyümesiyle eş zamanlı olarak düşmanlar ve potansiyel düşmanlar hakkında ihtiyaç duyulan bilgilerin miktarı da çoğalmıştır. Bu sebeple XIX. yüzyılda orduların bir merkezde toplanması bir diğer açıklamayla genelkurmaylar ortaya çıkmıştır. Böylece bir yandan merkezî idare askerî yapının tamamını kontrol etmeye başlarken diğer yandan da bilginin bir merkezde toplanarak genelkurmayların içinde bir şube/bölüm/kısım haline gelmiştir. Bunun sebebi rakip ordulara dair gelen bilgilerin çoğalmasının yanında bunlardan en doğru sonucu çıkaracak veya analiz yapacak uzman subaylara olan ihtiyaç ortaya çıkmış olmasıdır. Bu gelişmeler Osmanlı ordusu için de geçerli olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısında istihbarat işleri, Osmanlı Erkân-ı Harbiye Riyasetinde toplanmış ve bir şube tarafından idare edilmiştir. Bu kurum Erkân-ı Harbiye Riyaseti II. Şubesi olarak adlandırılmış ve Osmanlı Devleti'nin sonunu getiren Birinci Dünya Savaşı'nda askerî istihbaratın yanı sıra, karşı casusluk ve propaganda faaliyetleriyle uğraşmıştır. Bu çalışma kısaca II. Şube olarak adlandırılan istihbarat biriminin Birinci Dünya Savaşı'ndaki faaliyetlerini incelemek amacıyla kaleme alınmıştır.

Çalışma bir giriş ve 4 bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında XIX. yüzyıldan itibaren savaşın değişen doğasından dolayı istihbarat toplanmasında meydana gelen değişimler açıklanmıştır. Bunun yanında çalışmanın kaynakları ve yöntemimiz belirtilmiştir.

Birinci bölümde yönetim ve organizasyon başlığında İstihbarat Şubesinin Osmanlı Erkân-ı Harbiye Riyasetinin bir parçası haline getirilmesinden Birinci Dünya Savaşına kadar olan gelişimi açıklanmıştır. Bundan sonra ise II. Şube'nin teşkilât yapısı incelenmiştir. Burada merkezi karargâh ve cephe unsurlarının oluşturulması izah edilmiştir. Personel başlığında ise II. Şube'nin Birinci Dünya Savaşı boyunca müdürleri hakkında bilgiler verilmiştir. Yine bu kısımda II. Şube'ye bağlı olarak cephelerde bulunan personel açıklanmıştır. Bu bölümde II. Şube'nin

Çalışma tarzı anlatılmıştır. Bölümün son başlığında ise savaş sırasında II. Şube'nin değışimi anlatılmıştır.

İkinci bölümde istihbarat operasyonu başlığında II. Şube'nin haber ve bilgi kaynakları incelenmiştir. Bu kaynakların en önemlilerinin insan istihbaratı kısmında belirtilmiştir. Burada insanların kaynak olarak kullandığı ülke içindeki ve dışındaki kaynaklar anlatılmıştır. Bu yapılırken gizli kaynaklar da açıklanmıştır. Bu bölümün ikinci kısmında açık kaynak istihbaratının neler olduğu belirtilmiştir. Bunlar arasındaki yerli ve yabancı basın ile ajanslar anlatılmıştır. Bölümde savaşlarda kullanılan teknolojinin istihbarat toplamaya da olan etkisine hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak bölümde muharebe sahasından nasıl istihbarat toplandığına araştırılmıştır. Burada Çanakkale ve Irak cephelerinde istihbaratın nasıl toplandığı hakkında bilgi verilmiştir.

Bölümün ikinci kısmında Osmanlı İstihbarat Topluluğunu oluşturan birimlerin karşılaştıkları problemler incelenmiştir. Bu kısımda problemlerin tespit edilmesine ayrıca önem verilmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümün birinci kısmında haberleşme yöntemleri ve kanalları incelenmiştir. Burada şifreli haberleşmenin nasıl yapıldığının yanı sıra bilgilerin nakledilmesinde kullanılan kuryeler ile mahrem işaretler de açıklanmıştır. Yine bu kısımda bilgilerin taşınmasında kullanılan yeni iletişim kanallarına izah edilmiştir. Son olarak ise gelen ham bilgilerin işlenmesi ve analiz haline getirilmesi anlatılmıştır.

Bölümün ikinci kısmında ise istihbarat bilgisinin nasıl yayımlandığı ve paylaşılan kurum ile kişilerin kimlerden oluştuğı belirtilmiştir. Bunun yanında istihbarat bilgisinin hangi başlıklar altında oluşturulduğı incelenmiştir. Son olarak ise istihbarat talep edenler açıklanmıştır.

Dördüncü bölümün ilk kısmında istihbarata karşı koyma incelenmiştir. Burada Osmanlı topraklarından bilgi toplayan yerli ve yabancı istihbarat elemanları incelenmiştir. Ayrıca II. Şube'nin bu konudaki etkisi de tartışılmıştır. Dördüncü bölümün ikinci kısmında ise istihbarata karşı koymak için alınan tedbirler incelenmiştir.

Bu çalışmada, çalışmanın başından sonuna kadar yardımlarını esirgemeyen ve tezin sorumluluğunu alan Tez Danışmanım Sayın Prof. Dr. Gültekin YILDIZ'a, Tez İzleme Komitesi'nde katkılarıyla çalışmaya yön verici bilgilerini esirgemeyen, akademik dünyanın özgür çalışma ortamını sunan, eşsiz sabır ve hoşgörülerini esirgemeyen Prof. Dr. Mahir AYDIN'a, ve Prof. Dr. Bülent BAKAR'a, bilgilerini benimle paylaşma nezaketini gösteren değerli hocam Doç. Dr. Metin ÜNVER'e ve çok değerli katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet Beşikçi'ye sonsuz teşekkür ederim. Çok uzun soluklu bir sürecin sonunda ortaya çıkan çalışmanın ortaya çıkmasında TÜBİTAK SOBAG tarafından verilen 113K650 numaralı araştırma projesinin desteği bulunmaktadır. Bu bağlamda TÜBİTAK'a teşekkür ediyorum.

Çalışma sırasında pek çok kişi ve kurumun katkıları olmuştur. Arşiv çalışmaları sırasında rastladığı belgeleri paylaşan Dr. Aydın ÇAKMAK'a, yazılan bütün metinlere eşsiz katkılarını sunan değerli arkadaşım ve editörüm Kadir YILMAZ'a, yine bilgilerini paylaşan genç meslektaşım Semih SEFER'e, arşiv çalışmaları sırasında yardımlarını esirgemeyen değerli meslektaşlarım Aydın KURT'a, Hakan ERGİN'e ve Murat KASAP'a çalışmanın her noktasında digital kaynaklara ulaşmamı sağlayan genç meslektaşlarım Mahmut Sami SERT ve Oğuz YÜCEL'e, ATASE Arşivi çalışanlarına özellikle Mesut GÜVENBAŞ'a ve İbrahim ÇAĞLAR'a, Başbakanlık Osmanlı Arşivinin değerli çalışanlarına, Deniz Tarihi Arşivinin çok değerli çalışanlarına, İSAM Kütüphanesine çalışanlarına ve özellikle Ekrem ARSLAN'a, Abdurrahman Muhammed HACİİSMAİLOĞLU'na, Ali Yücel YÖRÜK'e ve Atatürk Kitaplığı çalışanlarına ne kadar teşekkür etsem azdır.

Son olarak belirtmem gerekir ki en kıymetli varlığım olan aileme ne kadar teşekkür etsem azdır. Anneme, babama ve çok değerli kardeşlerime her zaman verdikleri desteklerden dolayı teşekkür ederim.

Mustafa YENİ

İstanbul 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETİM VE ORGANİZASYON

A. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye II. Şubesi.....	7
B. Birinci Dünya Savaşı'nda II. Şube'nin Teşkilât Yapısı	19
1. Merkezî Karargâh.....	19
2. Cephe Unsurları	28
C. İstihbarat Görevlileri	31
1. II. Şube Müdürleri.....	31
1.a. Etienne Perrinet von Thauvenay	31
1.b. Musa Kâzım Karabekir	35
1.c. Şevket Seyfi (DÜZGÖREN).....	49
2. Merkez Görevlileri	51
3. Cephelerdeki Görevliler	58
D. II. Şube'nin Çalışma Tarzı	60
E. II. Şube'nin Değişimi ve Almanlar.....	63

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİHBARAT OPERASYONU

A. Haber ve Bilgi Kaynakları.....	73
1. İnsan İstihbaratı (İnis)	73
1.a. Ordular.....	74
1.a.(1). Ordu İstihbarat Zabitleri	74
1.a.(2). Askeri Mümessillikler/Murahhaslar	88
1.a.(3). Haber ve İrtibat Zabitleri	96

1.a.(4). Cephelerde Casusluk Teşkilâtı	98
1.a.(5). Gizli Polis Zabıta Teşkilâtı	102
1.b. Hariciye Teşkilâtı	104
1.b.(1). Elçilik ve Şehbenderlikler	104
1.b.(2). Askerî Ataşeler	126
1.b.(3). Casusluk Teşkilâtı ve Askerî Katipler	134
1.b.(4). Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti	138
1.b.(5). Şube-i Mahsusa	139
1.b.(6). Bern Matbuat Daire-i Osmaniyyesi	140
1.b.(7). Osmanlı Tacirbaşı	141
1.c. Müttefik Devletler	142
1.d. Casuslar ve Muhbirler	149
1.e. Esirler, Firariler, Maktuller ve Mülteciler	158
1.f. Gönüllüler ve Yolcular	166
1.g. Müzahir Yerel Gruplar	169
1.h. Dahiliye Nezareti İstihbaratı	171
1.i. Bahriye Nezareti İstihbaratı	186
1.k. Posta Teşkilâtı	194
2. Açık Kaynak İstihbaratı	198
2.a. Yerli Sivil Basın ve Ajanslar	199
2.b. Yabancı Resmî ve Sivil Basın ve Ajanslar	200
3. Teknik İstihbarat	205
3.a. Uçak Keşif Raporları	205
3.b. Telsiz-Telgraf	207
3.c. Kıyı Gözetleme Raporları	210
4. Muharebe Sahası İstihbaratı	212
4.a. Çanakkale Cephesi Örneği	212
4.b. Irak Cephesi	230
B. İstihbaratın Problemleri	242
1. Problemlerin Tespiti	243
2. Problemler	252
2.a. İhmaller	252

2.b. İnsanî Problemler	254
2.c. Teşkilât ve Koordinasyon Eksikliği	260
2.d. Malî Problemler	264
2.e. Müttefiklerle Sorunlar	266
2.g. İtilaf Devletleri	273

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HABERLEŞME YÖNTEMLERİ VE BİLGİNİN PAYLAŞIMI

A. Haberleşme Yöntemleri, Haberlerin Teyidi ve Analiz.....	277
1. Haberleşme Yöntemleri ve Kanalları.....	278
1.a. Şifreli Haberleşme	279
1.b. Kurye Kullanımı.....	289
1.c. Yeni İletişim Kanalları	292
1.d. Mahrem İşaretleri	294
2. Haberlerin Teyidi	295
3. Raporlama ve Analiz Süreçleri	302
B. İstihbarat Bilgisinin Yayımlı ve Paylaşılması	306
1.Resmî Tebliğler	307
2. Ülke Etütleri	313
3. Düşman Ordu Etütleri ve Cepheler	314
4. İstihbarat Bilgisinin Paylaşılması.....	317
5. II. Şube'nin Yayınları.....	331
6. İstihbarat Talepleri	335

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTİHBARATA KARŞI KOYMA OPERASYONU

A. İstihbarata Karşı Koyma.....	338
1. Şüpheli Şahıslar ve Casuslar	338
1.a. İtilafın casusları	341
1.b. Tarafsız Casuslar	352
1.c. Yerli Casuslar	355
1.d. Müttefiklerin Casusları.....	356
2. Kontrespiyonaj Yöntemleri.....	357
2.a. Bilgi Toplama Yöntemleri.....	357

2.b. Yeni Yöntemler	360
3. İstihbarata Karşı Koymanın Etkisi	365
B. Karşı İstihbarat Tedbirleri	368
1. Farkındalık ve Kayıt.....	368
2. Askeriyenin Korunması	374
3. Kara Ulaşımın Kontrolü	377
4. Hariciye Nezareti'nin Tedbirleri.....	408
5. Kurumların Millileştirilmesi	417
6. Sürgün ve Sınır Dışı	421
7. Haberleşmenin Kontrolü	425
8. Teknik İstihbaratın Engellenmesi	435
9. Evrakların yakılması	447
10. Casus Heyet-i Tahkikiyyesi	447
11. Güvercinlerin İtlâf Edilmesi.....	448
12. Yasak Bölge	449
SONUÇ.....	452
BİBLİYOGRAFYA	464
EKLER.....	481
ÖZ GEÇMİŞ.....	491

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: İstihbarat Raporu Veren Bölgeler ve Kategoriler	107
Tablo 2.2: Görevli Oldukları Devletler Dışında Haber Ve Bilgi Veren Sefaretler.	109
Tablo 2.3: Avusturya-Macaristan'daki Osmanlı İstihbarat Topluluğu	111
Tablo 2.4: Bulgaristan'daki Osmanlı İstihbarat Topluluğu	112
Tablo 2.5: İsviçre'deki Osmanlı İstihbarat Topluluğu	114
Tablo 2.6: İtalya'daki Osmanlı İstihbarat Topluluğu.....	115
Tablo 2.7: Silsile Dışı Raporlama Yapan Makamlar ve Kişiler.....	125
Tablo 2.8: Birinci Dünya Savaşı'nda Görevlendirilen Askerî Ataşeler	128
Tablo 2.9: Gizli Kaynak Olarak Kullanılan İstihbarat Görevlileri.....	156
Tablo 2.10: Dahiliye Nezareti İstihbaratı Gizli Kaynakları	180
Tablo 2.11: Bahriye Nezareti İstihbaratında Silsile Dışı Raporlama Yapan Makamlar ve Kişiler.....	194
Tablo 2.12: Başkumandanlık Vekâleti ve V. Ordu'ya Muharebe Sahası Bilgisi Verenler	222
Tablo 2.13: Diplomatik Misyonlardaki Personel Sayısı	258
Tablo 3.1: Haber Teyidi	297
Tablo 3.2: Rapor Yazarları ve Konuları.....	303
Tablo 3.3: İstihbarat Paylaşılan Kişi ve Kurumlar	318

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: İstihbarat Paylaşan Sefaret ve Şehbenderlikler (1914-1918)	106
Şekil 2.2: Acil İstihbarat Raporları	117
Şekil 2.3: Projeli İstihbarat Raporları.....	118
Şekil 2.4: Rutin İstihbarat Raporları	119
Şekil 2.5: Açık Kaynak İstihbaratı.....	120
Şekil 2.6: Gizli Kaynaklar İstihbaratı	120
Şekil 2.7: Analiz Yapılan İstihbarat Raporları	121
Şekil 2.8: Ham Bilgi Olan İstihbarat Raporları	122
Şekil 2.9: İstihbarat Rapor Dosyaları.....	123
Şekil 2.10: İstihbarat Raporları Belge Sayıları	123
Şekil 2.11: İstihbarat Raporlarının Tarihleri.....	124
Şekil 2.12: Ataşemiliter ve Ataşenavallerin Bulundukları Şehirler.....	131
Şekil 2.13: Liman Reislikleri.....	190

KISALTMALAR LİSTESİ

A.AMD	:Sadaret Amedi Kalemi Evrakı
A.DVN	:Sadaret Divan Kalemi Evrakı
a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale/madde
a.g.t.	:Adı geçen tez
A.MKT	:Sadaret Mektubî Kalemi Evrakı
ATASE	:Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı
bs.	:Basım
Bkz.	:Bakınız
BOA	:Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
D.	:Dosya
Ed.	:Editör
F.	:Fihrist
H.	:Hicri
Haz.	:Hazırlayan
HR.MKT	:Hariciye Nezareti Mektubî Kalemi Evrakı
HR.SYS	:Hariciye Nezareti Siyasî Kalemi Evrakı
HR.TO	:Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı
Ibid.	:Aynı eser
İ.DH	:İrade Dahiliye

İ.DUİT	:İrade Dosya Usulü
İ.HR	:İrade Hariciye
İ.MMS	:İrade Meclis-i Mahsus
İnis	:İnsan İstihbaratı
K.	:Klasör
km.	:kilometre
M.	:Miladi
Müt.	:Mütercim
Nr.	:Numara
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
t.y.	:Basım tarihi/tarih yok
Vol.	:Volume (cilt)
y.y.	:Basım yeri yok
Yay.	:Yayımlayan
Yay.Haz	:Yayıma hazırlayan/hazırlayanlar

GİRİŞ

Düşmanın veya potansiyel düşmanın niyetini anlamak olarak tarif edilebilen istihbarat tarihin eski devirlerinden beri insanların ilgisini çekmeye devam etmektedir. Bu ilginin sebeplerinden biri istihbarat faaliyetlerinin bir kısmı puslu veya başka bir ifadeyle gizli olmasından ileri gelmiştir. Nitekim bu ilgiden amatör ve akademik dünya nasibini almış ve istihbarat çalışmaları son dönemde artmıştır. Ancak istihbarat olgusunu ve kurumlarını yeterince anlamayanlar çoğu zaman hayalle gerçeği karıştırmışlardır. Bu durum yazıya geçirilerek yayıldığı zaman ise hayaller bir tabu halini almıştır. Üzerinde çalıştığımız Türk İstihbarat Tarihinin bir parçası olan Birinci Dünya Savaşı'ndaki istihbarat kurumu olan Erkân-ı Harbiye Riyaseti II. Şubesi bundan bağımsız değildir. Dolayısıyla çalışma esnasında sis bulutunun arkasındaki gerçeklik ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve görevi istihbarat toplamak olan bir kurumun tarihî kimliği gözler önüne serilmeye uğraşmıştır.

Çalışmada en çok bilinen sorulara bir kez daha cevap aranmasının yanında yeni problematikler ortaya konulmuştur. Bunlardan biri özellikle XIX. yüzyılın başından itibaren değişen savaşın istihbarata etkisi olmuştur. Belirtilen tarihe kadar istihbarat, sadece düşman orduları hakkında bilgi toplamaktan ibaretti. Ancak savaşın doğasının karmaşık hale gelmesi, kitle ordularının kurulması ve teknolojinin artan oranda kullanılması istihbarat dünyasını da değiştirmiş miydi, eğer böyle bir değişim olduysa Osmanlı Devleti buna nasıl bir tepki vermişti, sorularına cevap aranmıştır. Bu konuda Somer Alp Şimşeker tarafından 'Ottoman Intelligence: The Second Branch and Its Operational Characteristics, 1914-1918 (Boğaziçi University, İstanbul, 2021) ismindeki doktora tezinde Avrupa ordularındaki istihbaratın merkezileşme sürecinin bir devamı olduğu iddia edilmiştir.

Burada diğer problematikler ortaya çıkmaktadır. Teknoloji sadece savaş değil, iletişimi de değiştirmişti. Dolayısıyla yeni haberleşme teknolojilerinin kullanılması, istihbarat dünyasını nasıl etkilemişti? Ayrıca XIX. yüzyılın ortalarından itibaren oluşturulan Osmanlı Genelkurmayında (Erkân-ı Harbiye) istihbarat müstakil

bir şube olarak yer almış mıydı? Eğer yer almışsa ne zaman oluşturulmuştu, sorularına cevap verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın problematiklerinden biri genel olarak kabul edildiği gibi Birinci Dünya Savaşında Osmanlı istihbaratı Teşkilat-ı Mahsusa ismi verilen bir organizasyondan oluştuğu yargısıdır. Bu bağlamda seferberlik sırasında yüzbinlerce asker çıkartabilen ve 600 yıllık bir devletin büyük ihtimalle 1913 senesine kurulan bir istihbarat organizasyonundan çok daha farklı ve büyük bir istihbarat ağına ve/veya kurumlarına ihtiyacı olmalıydı. Bu konu üzerinde durmayan akademik ve amatör araştırmacılar kolay olanı seçmişler savaş sırasında Teşkilat-ı Mahsusa'yı Osmanlı istihbaratının merkezine yerleştirmişlerdir. Ancak Polat Safi, 'The Ottoman Special Organization-Teşkilat-ı Mahsusa: An Inquiry into Its Operational and Administrative Characteristics (Bilkent University, Ankara, 2012)' isimli doktora tezinde Osmanlı istihbarat sisteminin merkezinde Teşkilat-ı Mahsusa'nın olmadığını belirtmiş ve bu organizasyona tarihi kimliğini kazandırmaya çalışmıştır. Ayrıca Safi, Osmanlı resmî askerî istihbaratının merkezi olarak açıkladığımız II. Şube ile Teşkilat-ı Mahsusa'nın durumunu da açıklamıştır. Dolayısıyla çalışmamız esnasında Teşkilat-ı Mahsusa'yla ilgili bir başlık açılmamış ve ilgili olduğu kadar değinilmiştir.

Bir diğer problematik istihbarat kavramının Osmanlı askerî idarecilerinin zihninde nasıl bir çağrışım yaptığı olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti, tehdit olarak algıladığı devletlerin sadece siyasî ve askerî güç ve zaafılarını öğrenmekle mi yetinmişlerdi? Dolayısıyla bir devletin savaş potansiyeliyle doğrudan alakalı olan iktisadî durumla ve toplum yapılarıyla da ilgilenmişler miydi? Bu problematlere çalışmada cevap aranmıştır.

Çalışmanın diğer bir problemi muharebelerin ve daha geniş anlamda savaşın sonuçlarında istihbaratın olumlu veya olumsuz etkisi olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti istihbaratı üzerinden tehditleri görebilmiş miydi? Gördüğü tehditlere uygun bir eylem planı yapmış mıydı? Osmanlı askerî istihbaratı gözünün önünde olan olayları anlamaktan uzak olamayacağına göre acaba bir 'raison de tat' (hikmet-i hükûmet) var mıydı? Yoksa buna rağmen hatalı stratejik kararlar mı verilmişti, sorularına cevap verilmeye çalışılmıştır.

Başka bir problematik Osmanlı askerî istihbaratında bugün kullanıldığı manada saha elamanı veya analizci şeklinde bir ayrımın olup olmadığı olmuştur. Burada istihbarat için gerekli olan uzmanlaşmaya gidilip gidilmediği ve bunun eksikliğini görerek bir faaliyete geçilmiş miydi sorularına cevap aranmıştır.

Problematiklerden bir diğeri istihbaratın müşteriyle ilişkisi olmuştur. Bu bağlamda istihbaratın bir diğer yüzü olan Harekât Şubesi ile olan ilişkisi nasıldı? İstihbarat ve harekât organizasyonuna karar verenler arasında işbirliği mi yoksa rekabet mi söz konusu olmuştu? Bunun dışında istihbarat kurumunun diğer müşterileri kimlerdi ve bunlara hangi bilgiler gönderilmişti, sorularına cevap aranmıştır.

Çalışma esnasında arşiv belgeleri birinci elden kaynak olmuştur. Bir askerî kurum çalışma alanı olarak seçildiği için başlıca belgeler Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE) arşivinden temin edilmiştir. Bu arşivden Osmanlı istihbarat ağı, toplanan istihbaratın içeriği, II. Şubenin yapısındaki değişim, devletin diğer kurumlarıyla ve müttefiklerle olan ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bunun dışında Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) belgeleri önemli kaynaklardan biri olmuştur. Osmanlı Harbiye Nezareti ve Başkumandanlık Vekâleti'nin diğer nezaret ve kurumlarla yazışmaları buradan takip edilmiştir. Bu arşiv özellikle dış istihbarat konusundaki sorularımıza cevap vermiştir. Osmanlı arşivinde bulduğumuz belgeler arasında Enver Paşa'nın ordu kumandanlıklarıyla yazışmalarına tesadüf edilmesi büyük sürpriz olmuştur. Bunun sebebi belgelerin, dış politikayı ilgilendirdiği için Hariciye Nezaretine bilgi vermesi amacıyla yazılmasıdır. Osmanlı arşivlerinin bir diğer önemli noktası, II. Şube'nin diğer nezaretlerle birlikte ortak aldığı kararlara dair yazışmaların bulunmasıdır. Özellikle düşman devletler vatandaşlarına karşı alınan tedbirler konusundaki yazışmalar dikkat çekmektedir. Ayrıca Hicaz gibi bazı vilayetlerin zabitler tarafından idare edilmesi ve bunların Dahiliye Nezareti ve Başkumandanlık Vekaleti ile yazışmaları Osmanlı Arşivini konumuz açısından zenginleştirmiştir.

Deniz Tarihi Arşivi (DTA) belgeleri önemli kaynaklardan biri olmuştur. Çalışma esnasında Bahriye Nezareti'nin kendisine ait bir istihbarat şubesi olduğu

tespit edilmiştir. Dolayısıyla şubenin evraklarına önem verilmiş ve bu belgeler üzerinden savaş sırasında Bahriye istihbaratının topladığı malumatlar ve bunları kimlerle paylaştığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

II. Şubenin personellerinin künye ve şahsî bilgilerinin tespit edilmesinde Milli Savunma Bakanlığı Arşivi (MSB) kullanılmıştır. Bunun yanında Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK) belgeleri çalışmada kullanılmıştır. Bu arşivde Osmanlı Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili İsmail Enver Paşa ve yaveri Kazım (Özalp) fonları olduğu tespit edilmiştir. Bu arşiv bizzat Enver Paşa'ya sunulan belgelerden oluştuğu için Osmanlı askerî idaresinin karar alırken ellerinde olan istihbarat bilgisine ışık tutmuştur. İstanbul Atatürk Kitaplığı Arşivi (Bel, Müt) çalışmada sıklıkla kullanılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin güney coğrafyasındaki muharebelerle ilgili belgeler, cephelerdeki istihbarat gelişmelerine dair çok önemli bilgiler vermiştir.

Başkumandanlık Vekâleti'nin savaş öncesinde ve sırasında yayınladıkları raporlar, talimatnameler ve ülke etütleri önemli kaynaklarımızdan olmuşlardır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin sivil ve askerî kurumları hakkında bilgi veren salnameler kaynağımız olmuş ve bu sayede istihbarat kurumunda görev alan askerî personeller belirlenmiştir. Bununla beraber salnamelerdeki bilgilerin hatalı olabileceği düşünülerek bunlar çok dikkatli kullanılmaya çalışılmıştır. Salnamelerin diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak kullanılmasına dikkat edilmiştir. Bunların yanında Osmanlı Devleti'nin istihbarat ve istihbarata karşı koymayla ilgili çıkardığı kanunlarının tespit edilmesinde yasaların yayınladığı Düstur kaynak olarak kullanılmıştır. Bir diğer önemli kaynağımız ise dönemin gazeteleridir. Gazeteler, kamuoyunun düşüncelerini ve Osmanlı Devleti'nin aldığı kararları halka iletmesi açılarından önemli bir kaynak vazifesi görmüştür.

Belge yayınları önemli kaynaklardan birini oluşturmuştur. Bu bağlamda Genelkurmay Başkanlığının yayınladığı Askerî Tarih Belgeleri Dergisinin muhtelif sayılarından faydalanılmıştır. Böylece diğer kaynaklarda rastlanmayan çok değerli bilgilere ulaşılmıştır. Çalışmada Osmanlı askerî ve sivil kurumlarında görev yapmış olan şahısların hatıratı önemli bir kaynak olmuşlardır. Hatıratında kimse haksız değildir darb-ı misalinden hareket edersek bunlar dikkatli olarak kullanılmıştır.

Yukarıda açıklananların dışında belgelere dayanmadan kaleme alınan eserlerden uzak durulmuş ve akademik yayınlar kaynak olarak kullanılmıştır. Bunlar sayesinde istihbarat sisteminden daha çok kurum tarihine ve biyografik bilgiye ulaşılmıştır.

Osmanlı askerî istihbaratı hakkında daha önce kapsamlı bir çalışma yapılmadığı için araştırma kendine özgü bir yöntemle kaleme alınmıştır. Bu bağlamda önce Osmanlı istihbarat yapısında askerî ve sivil kurumlar birlikte görev yaptıkları için yeni bir kavramlaştırmaya gidilmiştir. Bundan dolayı Osmanlı İstihbarat Topluluğu kavramı kullanılmıştır. Böylece çalışma Türk tarih yazıcılığında ilk defa istihbarat sistemi bir bütün halinde anla(tıl)maya çalışılmıştır.

Çalışmanın bütün bölümleri birinci elden kaynaklara dayandırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında ikinci bölümde istatistik yöntemi kullanılmıştır. Böylece II. Şube'nin savaşıla birlikte artan iş yoğunluğunun anlaşılmasına çalışılmıştır. Aynı zamanda istatistikler sayesinde, II. Şube'nin tehdit algıları ve takip ettiği konular gösterilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında çalışmada kişiler veya olaylar merkeze alınmamıştır. Çalışmanın odak noktasına Osmanlı istihbaratın merkezi olan II. Şube yerleştirilmiştir. Böylece kişilerden ve olaylardan bağımsız olarak istihbarat kurumun tarihi yazılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı askerî kurumlarında istihbarat toplayan kurumlara ikinci şube ismi verilmiştir. Yanlış anlaşılmalara sebep olmamak için bunların birlerinden farklı şekillerde kaydedilmişlerdir. Ayrıca Başkumandanlık Vekâleti şubeleri ile Osmanlı orduları Roma rakamlarıyla, diğer askerî kurumlar ise Arap rakamlarıyla yazılmışlardır. Osmanlı Devleti kurumlarından bahsederken orijinal isimlerine sadık kalınmıştır. Diğer devletlerin kurumlarından bahsederken ise bugünkü karşılıkları tercih edilmiştir. Böylece bir karışıklığın önüne geçilmek istenmiştir.

Kullanılan dipnotlarda belgelerin gittiği kurum ve/veya kişiler açıklanmıştır. Böylece istihbarat organizasyonun yapısı anlaşılmasına çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan belgelerin tarihlendirilmesinde Türk Tarih Kurumunun internet sitesinde yer alan Tarih Çevirme Kılavuzu kullanılmıştır. Dipnotlarda olayların Miladi takvime göre karşılıkları yazılmıştır. Ancak kanun veya meclis kararı gibi resmî

toplantılarla gazetelerde geçen olayların kaydederken Hicri ve Rumi takvime göre karşılıkları da yazılmıştır.

Son olarak alışma, II. şube'nin istihbarat faaliyetlerine odaklandığı için II. şube'nin diğeri faaliyet alanları olan sansür, propaganda ile 1917'den itibaren sorumluluğuna giren Askerî Pasaport idaresine ilgili olduğı kadar değeriendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETİM VE ORGANİZASYON

A. Birinci Dünya Savaşı Öncesi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye

II. Şubesi

XIX. yüzyıl askerlik tarihinde önemli değişimlerin meydana geldiği bir zaman dilimi olmuştur. Bu değişimlerden biri istihbarat alanında oluşmuş ve Avrupa ordularında askerî istihbaratın sevk ve idaresi genelkurmaylarda toplanmıştır. Osmanlı Devleti de Avrupa ordularına benzer bir süreç izlemiştir. Nitekim bu dönemi inceleyen Gültekin Yıldız, Osmanlı istihbaratının merkezileşmesinin XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ordularında başlayan bir sürecin devamı olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yıldız, bu sürecin Avusturya-Macaristan ordusunda Evidenzbureau ismi verilen istihbarat ve karşı istihbarat yapısının 1850’de kurulmasıyla başladığını, bunu 1860’da Almanya’da IIIb ile devam ettiğini, Fransa’da ise aynı amaçla İkinci Şubenin (Deuxieme Bureau) oluşturulduğunu açıklamıştır. Osmanlı Devleti’nde ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinden sonra Erkân-ı Harbiye Riyaseti’nde yeniden teşkilâtlanmaya gidildiği sırada II. Şube’nin istihbaratla görevlendirildiğini ve bu ismin Fransızlardan esinlendiğini kanısında olduğunu açıklamıştır.¹ Alp Şimşeker de, II. Şube’nin ‘Tercüme ve İstatistik Şubesi’ oluşturulmasının kıta Avrupası ordularından esinlendiğini belirtmiştir. Ayrıca bu sayede Osmanlı askerî istihbaratının bir merkezileşme sürecine girdiğini belirtmiştir.²

Gerçekten Fransa’da merkezî istihbaratın temellerini İmparator III. Napoléon (1852-1870) atmıştır. Nitekim İmparator, 1855’de iyi talim ve terbiye görmüş Fransız subaylarından bir birlik oluşturmuştur. Bu subaylar, Rusya muharebesinde

¹ Gültekin Yıldız, “Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ataşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları”, **Hacette Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Güz (17), 2012, s. 242.

² Somer Alp Şimşeker, “Ottoman Intelligence: The Second Branch and Its Operational Characteristics, 1914-1918”, Boğaziçi Üni. Atatürk Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2021, s. 7-8.

casusluk görevini üstlenmişlerdir. Bu savaştan sonra askerî casusluk Fransız Genelkurmayının İkinci Şubesinin idaresine girmiştir.³

İstihbarat, genelkurmayla birlikte önem kazanmıştır. Bu bağlamda İhsan Hün, istihbaratın kurumsallaşacağı Erkân-ı Harbiye'ye önem verilmesinin 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbini takiben başladığını açıklamıştır. Nitekim Erkân-ı Harbiye Dairesi 1879'da yedi şubeden oluşturulmuş ve nizamnamesi yayınlanmıştır.⁴ Nizamnamede, Erkân-ı Harbiye Dairesi müstakil olarak başkumandanın emrine bırakılmıştır. Ayrıca bir reis ile bir ikinci reislik makamı oluşturulmuş ve şubeler rakamlarla ifade edilmiştir: I. Şube: Seferberlik ve teşkilât, II. Şube: İstihbarat, III. Şube: Harekât, IV. Şube: Demiryolları, V. Şube: Fen ve harita, VI. Şube: Kanunlar, Şube-i Mahsusa: Zât işlerinden oluşturulmuştur.⁵ Erkân-ı Harbiye şubelerinin rakamla ifadesi Osmanlı Devletinin tarih sahnesinden çekilmesine kadar devam etmiştir.

1879 nizamnamesinin 47. maddesinde bir müdürün idaresine verilen II. Şube'nin vazifesi açıklanmıştır:

“Yabancı devletlerin askerî kuvvetlerinin tahkik edilmesi, orduların tertip ve teşkiline dair malumat toplanması, yabancı devletlerin çeşitli askerî sınıflarında meydana gelen terakkilerin tahkik ve tetkik edilmesi, yabancı devletler ordularının tertipleri ve nafia terakkileri hakkında alınan malumattan faydalanılacak sınıflara ve şubelere askerî gazete ve risale veyahut hususî ilânla malumat verilmesi, ataşemiliter, fevkalade memuriyet ve seyahat etmek üzere yabancı ülkelere gönderilen zabitlerin gönderdiği layihaların tetkik edilmesi ve askerî istatistik tanzimi, nizamiye zabitlerinden müteşekkil cemiyetler tarafından ve şube erbabı tarafından tercüme ile neşrine izin verilen risale ve layihaların tetkik edilmesi, yabancı matbuatın neşrettiği ve Harbiye Nezareti'nin istifade edeceği malumat ve eserlerin toplanmasıdır.”⁶

Buradan anlaşıldığına göre II. Şube, yabancı ordular hakkında malumat toplanmasından ve bunların ilgililere paylaşılmasından sorumlu tutulmuştur.

II. Şube'nin 1879'dan itibaren geçirdiği safhalar takip edilebilir. Buna göre 1298'de (1880-1881) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, 6 şubeden oluşturulmuş ve

³ **Espiyonaj**, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 1949, s. 11.

⁴ İhsan Hün, **Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar**, İstanbul, Genelkurmay Başkanlığı İstanbul Basımevi, 1952, s. 80.

⁵ [Muharrem] Mazlum İskora, **Türk Ordusu Kurmaylık (Erkân-ı Harbiye) Tarihçesi**, Ankara, Harp Akademisi Matbaası, 1944, s. 13; Hün, a.g.e., s. 80.

⁶ **Ibid.**, s. 20-21.

istihbarat kısmına II. İstatistik Şubesi ismi verilmiş ve kurumun amiri olarak Mirliwa Hüsnü Paşa tayin edilmiştir. Ayrıca II. Şube’de, miralay rütbesiyle Rıfat ve Ahmed Nuri Beyler görevlendirilmişlerdir. Bunun dışında II. Şube’nin kadrosu Kaymakam Esad Bey ve Kaymakam Bedri Bey, Binbaşı Abdurrahman Bey, Binbaşı Sadık Bey; Kolağası Nuri Efendi, Kolağası Feyzullah Efendi, Kolağası Zihni Efendi, Kolağası Sabri Efendi, Kolağası Mahmud Efendi ve Yüzbaşı Şevket Efendi’den oluşturulmuştur. Ayrıca II. Şube’ye ‘refakat memuru’ sıfatıyla Piyade Miralay Reşad Bey, Piyade Kaymakam Fuad Bey ve Topçu Kaymakam Ahmed Faik Bey, Piyade Binbaşı Tevfik Bey, Piyade Binbaşı Mehmed Zeki Bey, Süvari Binbaşı Aziz Bey, Süvari Kolağası İsa Efendi, Piyade Kolağası Rasih Efendi ve Yüzbaşı Şefik Efendi tayin edilmişlerdir. Böylece kadro 21 zabite ulaşmıştır. Bu ilk listeden anlaşıldığına göre II. Şube’deki zabitlerinin tamamı Müslüman ve Türklerden oluşturulmuştur.⁷

II. Şube, 1299’da (1881-1882) yeniden düzenlenmiştir. Bu sefer kuruma ifa ettiği göreve daha uygun olan II. İstatistik ve Tercüme Şubesi ismi verilmiştir. Şubenin müdürü Mirliwa Hüsnü Paşa görevine devam etmiştir. Bunun dışında kadro 3 miralay, 1 kaymakam, 4 binbaşı, 3 kolağası, 2 yüzbaşı erkân-ı harp zabitlerinden oluşturulmuştur. Ayrıca şubenin refakat kadrosuna 1 miralay, 1 kaymakam, 2 binbaşı, 3 kolağası ve 1 yüzbaşı eklenmiştir. Böylece kadro toplamı 21 kişiye ulaşmıştır.⁸

1300 (1882-1883) yılında yeni bir düzenlemeye gidilmiş ve kuruma II. Şube ismi verilmiştir. Bu dönemde II. Şube, Tercüme Kısmı ve Mecmua-i Fünûn-ı Askeriye Kısmı olarak ikiye ayrılmıştır. Müdür Mirliwa Hüsnü Paşa görevine devam ederken, muavinliğine Miralay Ali Rıfat Bey getirilmiştir. Ali Rıfat Bey’in Tercüme Kısmının da amiri olmuştur. Onun dışında bu kısımda 3 miralay, 5 binbaşı, 2 kolağası, 4 yüzbaşı görevlendirilmiştir. Fünûn-ı Askeriye Kısmında ise 1 kaymakam, 1 binbaşı ve 1 kolağası bulunmuştur. Bunların dışında II. Şube’ye refakat etmekle 2

⁷ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 36. Defa, İstanbul, Mahmudbey Matbaası, 1298, s. 175.

⁸ *Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, 37. Defa, İstanbul, Mahmudbey Matbaası, 1299, s. 183-184; İskora, a.g.e., s. 33.

kaymakam, 1 binbaşı, 4 kolağası ve 1 mülazım-ı sâni daha görevlendirilmiştir. Böylece kadroun toplamı 26 zabite ulaşmıştır.⁹

1301 (1883-1884) yılına ait devlet salnamesinde kurumun ismi II. Tercüme ve İstatistik Şubesi olarak kaydedilmiştir. Müdür Mirliya Hüseyin Hüsnü¹⁰ Paşa'dır. Kurumda çeşitli rütbelerden toplam 17 zabıt görevlendirilmiştir.¹¹ Bir sonraki sene olan 1302 (1884-1885)'de II. Şube'nin yapısı aynen devam etmiştir. Kurumda 2 mirliya, 4 miralay, 3 kaymakam, 7 binbaşı, 6 kolağası, 5 yüzbaşı ve 1 mülazım-ı sânidenden oluşan toplam 28 zabıt bulunmuştur. Bu tespit edilebilen en fazla personel sayısı olmuştur.¹² Takip eden 1303 (1885-1886) yılında ise kurumda 23 zabıt görevlendirilmiştir.¹³

1304 (1886-1887) yılına ait askerî salnamesine göre II. Şube'nin isminin korunmuş ve personel sayısı 19 zabitten oluşturulmuştur. Bunlardan 9 tanesi çeşitli sınıf ve rütbelerden şubede görevlendirilmiş mülhak zabıtlardır.¹⁴ Aynı yıla ait devlet salnamesinde ise kuruma II. Şube ismi verilmiştir. Buradaki kadro sayısı ise 6 mülhak ile birlikte toplam 16 zabıt olarak gösterilmiştir.¹⁵ 1305 (1887-1888) yılında kurumun ismi II. İstatistik ve Tercüme Şubesi olarak kaydedilmiştir. Personel sayısı ise 14 zabitten oluşmuştur.¹⁶

1306 (1888-1889) yılına ait devlet salnamesinde kurumun ismi değişmemiştir. Ancak kurumun müdürü Mirliya Yahya Paşa olmuştur. Kurumun personel sayısı ise 6'si mülhak olmak üzere toplam 14 kişiden oluşturulmuştur.¹⁷ Aynı yıldaki askerî salnamede kuruma Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi II. İstatistik Şubesi ismi verilmiş ve müdür olarak Mirliya Ahmed Nuri Paşa

⁹ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 38. Defa**, Konstantiniyye, Matabaa-i Ebuzziya, 1299, s. 83-84.

¹⁰ Salnamede sehven olsa gerek Hasan diye yazılmıştır (**Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 39. Defa**, İstanbul, Matbaa-i Osmaniyye, 1301, s. 160).

¹¹ **Ibid.**, s. 160-161.

¹² **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 40. Defa**, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniyye, 1302, s. 182-183.

¹³ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 41. Defa**, Dersaadet, Mahmudbey Matbaası, 1303, s. 158-159.

¹⁴ **Salname-i Askeriyye**, y.y., Matbaa-i Harbiye-i Askeriyye, 1304, s. 45-46.

¹⁵ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 42. Defa**, Dersaadet, Mahmudbey Matbaası, 1304, s. 169-170.

¹⁶ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 43. Defa**, Dersaadet, Mahmudbey Matbaası, 1305, s. 154-155.

¹⁷ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 44. Defa**, y.y., t.y., s. 180-181.

kaydedilmiştir. Şubenin kadrosu ise 10 zabitten oluşmuştur.¹⁸ 1307 (1889-1890) tarihindeki askerî salnamede ise II. Şube, ismini ve 10 zabitten oluşan kadrosunu korumuştur.¹⁹ Aynı yıla ait devlet salnamesinde, kurumun isminde tercüme kelimesi de korunmuş ve II. Meşrutiyete kadar aynı şekilde yazılmıştır. Müdür kısmında ise isim belirtilmemiştir. II. Şube'nin kadrosu ise 5'i mülhak zabıt olmak üzere toplam 16 zabitten oluşturulmuştur.²⁰ 1308 (1890-1891) yılına ait askerî salnamede kurumun ismi ve müdürü değişmemiştir. Müdür Mirliya Ahmed Nuri Paşa'nın dışında II. Şube'ye eklenen 5 zabitle birlikte toplam personel 12 kişiden oluşmuştur.²¹ Aynı tarihli devlet salnamesinde müdür kısmı boş bırakılmıştır. Bunun dışında kadroda 4'ü mülhak olmak üzere toplam 10 zabitten oluşmuştur.²²

1309 (1891-1892) yılındaki askerî salnamesinde kurumun ismi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi II. Şubesi olmuştur. Kurumun personel sayısı 4'ü mülhak olmak üzere 11 zabitten oluşturulmuştur.²³ Bu yıla ait devlet salnamesinde kurumun ismi hariç personel sayısının ilk defa eşit olduğu görülmektedir.²⁴ 1310 (1892-1893) yılına ait Devlet Salnamesinde kurumun 3 mülhak zabıt ile birlikte personel sayısı 11 zabitten oluşmuştur.²⁵

1311 (1893-1894) yılında II. Şube'de müdürün yanında Hasan Basri ve Mustafa İzzet isimlerinde iki mirlivanın görev aldığı görülmektedir. Bunların dışında şubenin 10 personeli daha bulunmaktaydı. Bunlardan Kolağası Edmon Blacque Bey, kurumda görevlendirilen ilk gayrimüslim zabıt olmuştur. Ayrıca kuruma biri mirliya olmak üzere 10 zabıt daha eklenmiştir. Bunlardan biri Binbaşı Hober Efendi'dir.²⁶ Aynı yıldaki devlet salnamesinde kurumda müdür olarak Ahmed Nuri Paşa'dan

¹⁸ **Salname-i Askeriyye**, y.y., 1306, s. 56-57.

¹⁹ **Salname-i Askeriyye**, İstanbul, Matbaa-i Harbiye-i Askeriyye, 1307, s. 56-57.

²⁰ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 45. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1307, s. 192-193.

²¹ **Salname-i Askeriyye**, y.y., 1308, s. 60.

²² **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 46. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1308, s. 193-194.

²³ **Salname-i Askeriyye**, y.y., 1309, s. 45.

²⁴ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 47. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1309, s. 210-211.

²⁵ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 48. sene, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1310, s. 214-215. 1310 yılında Almanya'dan dönen Binbaşı Ahmed İzzet (Paşa), binbaşılığa terfi ettiğini ve II. Şubeye görevlendirildiğini kaydetmiştir (Ahmed İzzet Paşa, **Feryadım**, C.1, İstanbul, Nehir Yay., 1992, s. 10).

²⁶ **Salname-i Askeriyye**, y.y., 1311, s. 11-12.

başka mirliya olarak Hasan Basri Paşa gösterilmiştir. İki mirliyanın dışında 4'ü mülhak olmak üzere toplam 10 zabıt görevlendirilmiştir.²⁷

1312 (1894-1895) yılına ait devlet salnamesinde ise kurumun personeli müdür Mirliya Ahmed Nuri Paşa dışında 2 mirliya ve 11 zabitten oluşturulmuştur. Ayrıca II. Şube'ye mülhak zabıt olarak 1 mirliya, 3 miralay daha eklenmiştir.²⁸ 1313 (1895-1896) yılına ait devlet salnamesinde ise kurumun personel miktarı 4'ü mülhak toplam 16 zabıt olarak görülmektedir.²⁹ 1314 (1896-1897) yılına ait devlet salnamesinde ise kurumun personel sayısı 3'ü mülhak olmak üzere 11 zabitten oluşmuştur.³⁰ 1315 (1897-1898) yılına ait devlet salnamesinde kurum müdürü olan Ahmed Nuri Paşa, ferik rütbesini almıştır. Bunun dışında Mirliya Mustafa İzzet Paşa, Mirliya Hasan Basri Paşa ve Mirliya Ali Raif Paşa, dışında 3'ü mülhak olmak üzere toplam 6 zabıt daha kurumda görevlendirilmiştir.³¹

1316 (1898-1899) yılına ait devlet salnamesinde müdür olarak Ferik Ahmed Nuri Paşa kaydedilmiştir. Ayrıca Ferik Hasan Basri Paşa, II. Şube'de görevlendirilmiştir. Bunların dışında 2'si mülhak olmak üzere toplam 7 zabıt kurumun kadrosunu oluşturmuştur.³² 1317 (1899-1900) yılına ait devlet salnamesinde, Müdür Ferik Ahmed Nuri Paşa ile Ferik Hasan Basri Paşa görevlerine devam ettikleri kaydedilmiştir. Feriklerin yanında Mirliya Sabit Paşa ve Mirliya Vasfi Paşa'da kurumda görevlendirilmiştir. Ayrıca kurumda 5 zabıt daha bulunmuştur. Mülhak olarak ise Mirliya Ahmed Ragıb Paşa'nın yanı sıra 2 zabıt daha tayin edilmiştir.³³

1318 (1900-1901) yılındaki devlet salnamesinde Müdür Ferik Ahmed Nuri Paşa'nın görevine devam ettiği kaydedilmiştir. Bunun dışında Mirliya Hasan Basri Paşa, Mirliya Sabit Paşa ve Mirliya Mahmud Vasfi Paşa kurumda görevlendirilmişlerdir. Ayrıca mülhak olarak Mirliya Ahmed Ragıb Paşa ile birlikte

²⁷ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 49. sene**, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1311, s. 224-225.

²⁸ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 50. sene**, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1312, s. 232-233.

²⁹ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 51. sene**, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1313, s. 237.

³⁰ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 52. sene**, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1314, s. 241.

³¹ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 53. defa**, Dersaadet, Alem Matbaası, 1315, s. 156.

³² **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 54. sene**, İstanbul, Alem Matbaası, 1314, s. 172.

³³ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 55. sene**, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye, Matbaa-i Amire, 1315, s. 172.

kurumda toplam olarak 13 zabıt istihdam edilmiştir.³⁴ 1319 (1901-1902) yılında kurumda 6 mirliya bulunmaktadır. Bir önceki yıldaki 3 mirliyanın yanına Avni Paşa, Hüseyin Fahri Paşa ve Hüseyin Remzi Paşa görevlendirilmişlerdir. Bunların dışında 2'si mülhak 7 zabıt daha kurumun personelini oluşturmuşlardır.³⁵

1320 (1902-1903) yılında ait II. Şube personelinde Avni Paşa ferikliğe yükseltilmiştir. Bunun dışında mülhaklarla beraber 4 mirliya yanında şubenin toplam personeli 14 zabitten oluşmuştur.³⁶ 1321 (1903-1904) yılında ait iki ferik ve üç mirliya, mülhaklarla beraber 13 zabıt kurumda görev yapmışlardır.³⁷

1322 (1904-1905) yılında kurumda, müdür Ferik Ahmed Nuri Paşa'nın yanında Mirliya Ali Nadir Paşa ve Mirliya Hüseyin Remzi Paşa görevlendirilmiştir. Mülhaklarla birlikte II. Şube'nin toplam personel sayısı 15 zabitten oluşturulmuştur. Mülhak binbaşılardan biri ise Fetsav Bey'dir.³⁸ 1323 (1905-1906) yılında II. Şube'nin personel sayısı 15 zabıt olmuştur.³⁹ Kurumda görevine devam ettiği anlaşılan Fetsav Bey, kaymakamlığa terfi etmiştir.⁴⁰

1324 (1906-1907) yılında Ragıb Paşa, ferik rütbesiyle kurumda görevlendirilmiştir. Şubenin toplam personel sayısı 10 zabitten oluşmuştur.⁴¹ Aynı yıldaki devlet salnamesinde ise kurumun personel sayısı 12 olarak gösterilmiştir. Bunlar arasında Kaymakam Blacque Bey de kaydedilmiştir.⁴² 1325 (1907-1908) yılında devlet salnamesinde kurumun ismi sadece II. Şube olarak belirtilmiş ve personel sayısı 11 zabitten oluşturulmuştur. Ayrıca mülhak zabıtlarla beraber Blacque ve Fetsav Beyler de kaymakam rütbesiyle II. Şube'de görevlerine devam

³⁴ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 56. sene**, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye, Mahmudbey Matbaası, 1316, s. 180-182.

³⁵ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 57. sene**, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye, Tahir Bey Matbaası, 1317, s. 196-197.

³⁶ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 58. sene**, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1318, s. 198-199.

³⁷ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 59. sene**, Dersaadet, Alem Matbaası, 1319, s. 218-219.

³⁸ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 60. sene**, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1320, s. 230-231.

³⁹ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 61. sene**, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1321, s. 246-247.

⁴⁰ BOA, BEO. 2588/194014: Sadaretten Seraskerliğe (30.05.1905).

⁴¹ **Salname-i Askeriyye**, y.y., 1324, s. 25.

⁴² **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 62. sene**, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322, s. 270-271. Hün, "1907 yılı kadrosuna ve salnamesine göre II. Şube'ye, İkinci Tercüme ve İstatistik Şubesi ismi verildiğini ve kadronun 1 müdür, 5 kurmay subay ve 5 piyade subayından oluştuğunu belirtmiştir (Hün, a.g.e., s. 85). Ancak 1907 yılında basılan bir askerî salname bulunmadığı için verdiği bilgi kullanılmamıştır.

etmişlerdir.⁴³ Bu sene vazifelerindeki başarılarından dolayı kurum personeli Piyade Kaymakam Fetsav ve Piyade Yüzbaşı Said Beylere nişan verilmiştir.⁴⁴

Kendisine has bir yönetim anlayışına sahip olan Sultan II. Abdülhamid, döneminde II. Şube'nin personel politikasına bakıldığı zaman, kurumun padişahın güvendiği zabıtların idaresine bırakıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1298 yılında kurumun müdürü olan Mirliya Hüseyin Hüsnü Paşa olmuştur. Hüseyin Hüsnü Paşa, 1306 yılına kadar görevine devam etmiştir.⁴⁵ Devlet salnamesine göre 1306 yılında kurumun müdürlüğüne Mirliya Yahya Paşa getirilmiştir.⁴⁶ Ancak aynı yılın askerî salnamesinde müdür olarak Mirliya Ahmed Nuri Paşa gözükmektedir.⁴⁷ Ahmed Nuri Paşa, II. Meşrutiyet ilân edilene kadar müdür olarak kalmış ve 1326'da ferik rütbesiyle II. Şube'den ayrılmıştır.⁴⁸ Bu dönemde dikkati çeken bir diğerkonu ise II. Şube'nin personelinin etnik yapısıdır. II. Şube'de 1895 yılında görev yapan Binbaşı Hober Efendi, etnik yapısını tespit edemediğimiz Binbaşı Fetsav Bey ve Kolağası Edmon Blacque Bey hariç büyük ihtimalle Türk ve Müslüman personel görev yapmışlardır. Binbaşı Hober, bir sene II. Şube'de görev yapmıştır. Blacque Bey ise 1311-1325 yılları arasında görev yapmış ve son rütbesi kaymakam olmuştur.⁴⁹ Binbaşı Fetsav? Bey'e ilk defa 1322'de II. Şube'ye mülhak personel arasında görülmüştür.⁵⁰ Fetsav Bey, 1326 yılına kadar kaldığı II. Şube'den kaymakam rütbesiyle ayrılmıştır.⁵¹ Son olarak Sultan II. Abdülhamid döneminde her ne kadar Yıldız Sarayı'ndaki Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiyesi önem kazanmış olsa da personel sayıları ve bunların rütbeleri göz önüne alındığında II. Şube'nin faal olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

⁴³ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 63. sene**, Matbaa-i Ahmed İhsan, Dersaadet 1322, s. 262-263. Yalnız Blacque Bey'in II. Şube'de görev yaptığı son sene olmuştur. Erkân-ı Harp Miralay Blacque Bey, 1908-1911 senelerinde Bükreş'te ataşemiliter olarak görevlendirilmiştir (Gültekin Yıldız, **Osmanlı Devleti'nde Askerî İstihbarat (1864-1914)**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2019, s. 253).

⁴⁴ BOA, Y.MTV. 298/18 (21.02.1907).

⁴⁵ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 36. Defa**, s. 175. **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 43. Defa**, s. 154-155.

⁴⁶ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 44. Defa**, s. 180-181.

⁴⁷ **Salname-i Askeriyye**, y.y., 1306, s. 56-57.

⁴⁸ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 64. sene**, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1323, s. 266-267.

⁴⁹ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 63. sene**, s. 262-263.

⁵⁰ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 60. sene**, s. 230-231.

⁵¹ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 64. sene**, s. 266-267.

II. Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908'de ilânından sonra 5 Ağustos 1908'de Kâmil Paşa, sadrazamlığa getirilmiştir. Kâmil Paşa, Osmanlı ordusunu yeniden düzenlenmesi için Ferik Ahmed İzzet Paşa'yı 15 Ağustos 1908'de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine tayin etmiştir. Ahmed İzzet Paşa, orduda yapılması zorunlu gördüğü ıslahatların en önemlilerinden biri olarak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin yeniden düzenlemesini görmüştür. Bu amaçla Harbiye Nazırı Müşir Ali Rıza Paşa'ya 10 Kasım 1908'de bir layiha sunmuştur. Layihada Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin yedi şubeden beş şubeye düşürülmesi teklif edilmiştir. Sadaret ve Harbiye Nezareti tarafından onaylanan bu layihadan sonra dairenin reis-i sânilik makamına 1903'ten beri sürgünde bulunan Mirliya Salih Paşa tayin edilmiştir. Bu dönemde I. Şube: Eğitim Tuğgeneral (Mirliya) Bedri, II. Şube: İstihbarat Tuğgeneral Ziya, III. Şube: Seferberlik Kurmay (Erkân-ı Harp) Albay (Miralay) Nazif, IV. Şube: Harita ve Topografya Tuğgeneral Zeki, V. Şube: Merkez şubesi Tuğgeneral Hacı Mustafa kurumlarının müdürlüklerine tayin edilmişlerdir. Ayrıca II. ve III. Şubelerin birbirleriyle işbirliği yapmaları talep edilmiştir. Koordinasyonu sağlamak ve şubelerin dış işlemlerinin idaresini tek elde toplanmak amaçlarıyla her iki kurumun başına Tümgeneral (Ferik) Fuat Paşa tayin edilmiştir.⁵²

Bu dönemde personel sayısını tespit edemediğimiz II. Şube'nin görevi, diğer ülkeler ordu teşkilâtları hakkında ataşemiliter, yerli ve yabancı ve basın ile ajanlardan istifade edilerek bilgi toplanması olarak açıklanmıştır.⁵³ Ancak bu dönemde kurum hakkındaki olumsuz değerlendirmeler göze çarpmaktadır. Bunların en önemlisi II. Şube'nin Osmanlı ordusunun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olmasıdır. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin kuvvetli devletlerle çevrilmiş olmasının yanı sıra jeopolitik konumu sebebiyle çok faal bir haber alma sistemine ihtiyacı bulunduğu için istihbarat işlerinin bir şubeye sıkıştırılmaması gerekliydi. Son olarak teşkilat yapısının değişmesi ise II. Şube'nin çok sade şekilde biri batı diğeri doğu ülkeleri olarak ikiye ayrılması gerektiği ve bunları koordine edecek bir üst makama ihtiyaç bulunduğu açıklanmıştır.⁵⁴

⁵² **Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi III ncü Cilt 6 ncı Kısım (1908-1920) 1 nci Kitap**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1971, s. 250-251.

⁵³ İskora, ag.e., s. 35-36; Hün, a.g.e., s. 87.

⁵⁴ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 254-255.

II. Meşrutiyet dönemin bir diğer önemli özelliği Osmanlı ordusundaki Alman etkisidir. Bu dönemde Osmanlı ordusu Alman üçlü teşkilâtını kabul etmiş ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesinin şube müdürlüklerine mirliva veya miralay rütbesinde zabitler tayin edilmiştir. Bu bağlamda Merkez Şube Mirliva Ahmed Mazhar Paşa, I. Şube Miralay Servet Bey, II. Şube Miralay Ali Rıza Bey (SEDES)⁵⁵, III. Şube Miralay Ziya Bey, IV. Şube ise Mirliva Mehmed Zeki Paşa tarafından idare edilmişlerdir.⁵⁶

Balkan Harbinden önce 1912 (1328) tarihinde Erkân-ı Harbiye genişletilmiş ve şube sayısı 7'ye çıkarılmıştır. Düzenlemede Erkân-ı Harp Miralay Ali Rıza, II. Şube müdürlüğüne tayin edilmiştir. Ayrıca kurumun görevleri arasına, yabancı ülkelerdeki Osmanlı zabitler, Osmanlı ordusunda istihdam edilen yabancı subaylar ve personel işleri de eklenmiştir.⁵⁷

Balkan Harbi sırasında II. Şube'nin müdürü Kaymakam Ali Hilmi Bey olmuştur.⁵⁸ Bunun akabinde 27 Kasım 1913 tarihinde Mirliva İhsan (SÖKMEN) Bey, II. Şube'ye müdür tayin edilmiştir.⁵⁹ İhsan Bey, kısa bir süre görev yapmıştır.⁶⁰ Onun yerine 15 Aralık 1913'te Erkân-ı Harp Binbaşı Ali Fuat (CEBESÖY) tayin edilmiştir. Ancak Ali Fuat Bey, 8 Ocak 1914'te IV. Ordu 8. Kolordu'ya tayin edilmiştir.⁶¹ Binbaşı Ali Fuat ile birlikte II. Şube'ye Erkân-ı Harp Binbaşı Mehmed Nuri (CONKER) de görevlendirilmiştir. Ancak Binbaşı Mehmed Nuri Bey de 8 Ocak 1914'te 1. Tümen'e (Fırka) tayin edilmiştir.⁶²

Cephelerde bulunan kıtaların şubeler hâlindeki ilk kurmay teşkilâtı 1897 Osmanlı-Yunan harbinde oluşturulmuştur. Teselya'daki Alasonya ordu karargâhında bulunan dört şubeden birincisi, ordunun kuruluş ve konuşunun yanı sıra düşman

⁵⁵ II. Meşrutiyet'ten sonra rütbesi 9.09.1909'da tuğgenerallikten (mirliva) kurmay yarbaylığa (kaymakam) indirilmiştir. Erkân-ı Harp Kaymakam Ali Rıza (Sedes) Bey, 29.09.1910'da II. Şube'ye müdür tayin edilmiştir (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, Haz. Hülya Toker, Nurcan Aslan, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2009, C.I, s. 145-146).

⁵⁶ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 65. sene, y.y., Selanik Matbaası, t.y., s. 207.

⁵⁷ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 255; İskora, a.g.e., s. 36; Hün, a.g.e., s. 92.

⁵⁸ İsmet Görgülü, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, 2. bs., Ankara, TTK, 2014, s. 12.

⁵⁹ **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.I, s. 272-273.

⁶⁰ Karabekir, II. Şube'nin eski müdürü İhsan Bey'in 21.01.1914'te vedaya geldiğini belirtmiştir (Kâzım Karabekir, **Günlükler (1906-1948)**, C.1, İstanbul, YKY, 2009, s. 377).

⁶¹ **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.III, s. 200-201.

⁶² **Ibid.**, s. 253-254.

hakkında haber almakla da görevlendirilmiştir.⁶³ Trablusgarp Harbi'nde seferber edilen ordu karargâhları modernleştirilmiştir. Ordu karargâhı bir kurmay başkanın idaresinde başlıca I. Şube: Harekât, II. Şube: İstihbarat, III. Şube: Menzil ve kuvve, IV. Şube: Muamelat-ı zatiyeden oluşturulmuştur. Karargâhtaki levazım, sıhhiye ve veteriner şubeleri ise birer destek olarak organize edilmişlerdir.⁶⁴ Balkan Harbine girildiğinde Eylül 1912'de Başkumandan Vekili Nazım Paşa'nın karargâhında II. Şube, beş kısım olarak teşkil edilmiştir. Ayrıca bir kaç bahriye zabiti müşavir olarak karargâha katılmışlardır.⁶⁵ Balkan Harbi sırasında oluşturulan Şark ve Garp Orduları karargâhlarında da şubeler görev yapmışlardır. Şark Ordusunda I. Şube: Harekât, II. Şube: İstihbarat, III. Şube: Menzil ve kuvve, IV. Şube: Evrak, V. Şube: Personel (Muamelat-ı zatiye), VI. Şube: Levazım, VII. Şube: Sağlık ve veteriner, VIII. Şube: Yargılama olarak teşkil edilmiştir. Garp Ordu karargâhı ise 6 şubeye ayrılmış ve II. Şube, istihbarat toplanmasıyla görevlendirilmiştir. Vardar ve Şark Ordularının yerine kurulan Çatalca Ordusunda da II. Şube'nin vazifesi aynı olmuştur.⁶⁶ Vardar Ordusunda İstihbarat Şubesi Müdürlüğüne Binbaşı Süleyman Şakir (ORBAY), muavini ise Binbaşı Hasan Tosun Beyler tayin edilmişlerdir. Balkan Harbinde görevlendirilen kolordularda da istihbarat şubeleri oluşturulduğu görülmektedir. Bu bağlamda 5. Kolordu İstihbarat Şube müdürlüğüne Binbaşı Kemal Bey atanmıştır.⁶⁷

Zabit adaylarına istihbarat eğitimi ancak Colmar Freiherr von der Goltz'un Osmanlı ordusunda yaptığı düzenlemeden sonra başlamıştır. Goltz, ilk istihbarat eğitimi olarak isimlendirdiğimiz 'Ecnebî orduların tertibat ve teşkilâtı' dersini Erkân-ı Harbiye Mektebi programına dahil etmiştir. Ders, Rumî 1300'den (1884-1885) itibaren programda yer almıştır.⁶⁸ Bu derste ilk olarak Fransız kurmay subay Frederic-Paul-Sydney Rau'nun "*L'Etat Militaire des Principales Puissances Etrangères au Printemps de 1883: Allemagne-Angleterre-Autriche-Espagne-Italie-Russie (Paris: Libraire Militaire Berger-Leurault&Cte, 1883)*" isimli eseri, Kaymakam Refik Bey tarafında "*Ordu Teşkilâtı: Mösyö Colonel Rau, Rusya*

⁶³ Hün, a.g.e., s. 84.

⁶⁴ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 262; Hün, a.g.e., s. 91.

⁶⁵ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 255-256; Hün, a.g.e., s. 93.

⁶⁶ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 263-264; Hün, a.g.e., s. 93-94.

⁶⁷ Görgülü, a.g.e., s. 44.

⁶⁸ Muharrem Mazlum [İskora], **Erkân-ı Harbiye Mektebi Tarihçesi**, y.y., Harb Akademileri Komutanlığı Matbaası, 1930, s. 27.

Devleti'nin Ahval ve Tensikât-ı Askeriyyesi" başlığıyla tercüme edilerek okutulmuştur.⁶⁹

Erkân-ı Harbiye Riyaseti II. Şube gibi Bahriye Nezareti 1. Daire 2. Şube de askerî istihbarat toplamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde Osmanlı askerî istihbarat hizmetinde eşgüdüm oluşturulması için Harbiye ve Bahriye Nezaretleri arasında bir teşebbüs meydana gelmiştir. Bu bağlamda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nden 15 Ocak 1914 Bahriye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, 'Bahriye ile Harbiye Nezaretlerinin istihbarat hizmetlerinin birbirlerini destekleyecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini, paylaşılması uygun görülen haberlerin diğer nezarete bildirilmesini, bu sebeple Harbiye Nezareti istihbarat hizmetleri hakkında hazırlanmakta olan nizamnamenin gönderileceğini ve muhtelif mevkilerdeki ataşemiliterlerimizin rütbe ve isimlerinin birkaç güne kadar iletileceği' bildirilmiştir. Daha sonra 'Bahriye Nezareti'nin istihbarat hizmetlerinde kullanılan nizamnamenin gönderilmesi, tayin edilen veya edilmesine karar verilen ataşenavallerin rütbe ve isimleri ile görev mahalline hareket edecek olan Atina ataşenavalinin ismi ve rütbesinin bildirilmesi' rica edilmiştir.⁷⁰ Buna 'talebin faydalı olmakla birlikte ecnebi ülkelerin her tarafında siyasî memurlar bulunduğu ve onlardan gelecek bilgilerin her iki nezaretle paylaşılmasının istihbaratı arttıracığı ve nezaretlerle istihbarat paylaşılması için Hariciye Nezareti'ne müracaat edilmesi' gerektiği cevabı verilmiştir. Bunun yanında Londra Sefareti ataşenavallığına Birinci Sınıf Yüzbaşı Ali Rıza Efendi'nin tayin edildiğini ve Atina Sefareti ataşenavallığına Yüzbaşı Mustafa Kemal Efendi atanması için iradesinin çıktığı belirtilmiştir. Son olarak ataşenavallar hakkındaki nizamnamenin gönderildiği de ifade edilmiştir.⁷¹ Bu faaliyetin sonucuna dair bir belgeye tesadüf edilememekle birlikte sonraki süreçte orta çıkan durumdan teşebbüsün sonuçsuz kaldığı anlaşılmaktadır.

Bu kısımda son olarak belirtmek gerekir ki II. Şube'nin 1879'da kurulmasından Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte askerî istihbaratla görevlendirilmiştir. Kurumun üç defa ismi değiştirilmiş ve belgelerde

⁶⁹ Yıldız, a.g.e., s. 230.

⁷⁰ DTA (Deniz Tarihi Arşivi), MBN (Mülga Bahriye Nezareti Evrakı), 739/122: Harbiye Nazırı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (15.01.1914).

⁷¹ DTA, MBN. 739/122: Bahriye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne (22.01.1914).

‘Başkumandanlık Vekâleti İstihbarat ve Matbuat Şubesi Müdüriyeti, Karargâh-ı Umumi İstihbarat ve Matbuat Şubesi Müdüriyeti veya İstihbarat II. Şube’ olarak kaydedilmiştir.⁷² II. Meşrutiyet döneminde Birinci Dünya Savaşı’na kadar Erkân-ı Harbiye-i idare edenlerin II. Şube’nin yönetimi için bir özel bir politikası bulunduğunu kabul veya inkar edilmesi, elimizdeki verilerin eksikliğinden dolayı mümkün değildir. Ancak Birinci Dünya Savaşı’nın arifesinde Almanların Osmanlı ordusunda yaptıkları reformlardan II. Şube de etkilenmiştir.

B. Birinci Dünya Savaşı’nda II. Şube’nin Teşkilât Yapısı

Birinci Dünya Savaşı boyunca olan değişimden Osmanlı ordusunun diğer kısımları gibi askerî istihbarat da etkilemiştir. Bu dönemde Osmanlı Erkân-ı Harbiye Riyaseti, Türk ve Alman kurmayların ortak idaresi altına girmiştir. Riyasetinin bir parçası olan II. Şube’nin teşkilâtın yapısında değişikliğe gidilmiş ve kurumun idaresi Türk ve Alman kurmaylar arasında mücadele alanı olmuştur. Ayrıca II. Şube’ye bağlı olarak cephelerdeki ordulara istihbarat zabitleri tayin edilmiştir. Konunun daha iyi anlaşılması için bu dönemde II. Şube’nin merkezî karargâh ve cephe unsurları olarak iki farklı başlık altında incelenmiştir.

1. Merkezî Karargâh

Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce merkezî karargâhın bulunduğu Osmanlı Harbiye Nezareti ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiyesi bugünkü İstanbul Üniversitesi’nin rektörlük binasında hizmet vermiştir. Binada Enver Paşa’nın odaları, ikinci katta Marmara’ya bakan kapının üstünde, Liman von Sanders’in odası ise bunun karşısında Süleymaniye’ye bakan tarafa yerleştirilmiştir. Erkân-ı Harbiye Riyaseti odası ise Enver Paşa’nın odasının üstünde konumlandırılmıştır. Bundan

⁷² ATASE (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi), BDH (Birinci Dünya Harbi Kataloğu). K (Katalog). 409, D (Dosya). 290, F (Fihrist). 1617-001-02: Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti’nden İstihbarat ve Matbuat Şubesi Müdüriyeti’ne (22.09.1914); BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), DH.SN.THR (Dahiliye Nezareti Sicil-i Nüfus Tahrirat Kalemi). 72/57: Dahiliye Nezareti Sicil-i Nüfus İrade-i Umumiyesi’nden Karargâh-ı Umumi İstihbarat ve Matbuat Şubesi Müdüriyeti’ne (11.01.1917); ATASE, BDH. K. 2829, D. 107, F. 12; ATASE, BDH. K. 2829, D. 107, F. 12-1: II. Şube Müdürü Kâzım’dan III. Ordu Kumandanlığı’na (8.12.1914); DTA, BN. 446/17673: Başkumandanlık Vekâleti’nden Bahriye Nezareti’ne (24.09.1914).

sonra ise II. Şube, Marmara'ya karşı üç odayı işgal etmiştir. Diğer şubelerin yanı sıra erkân-ı harbiye kütüphanesi de bu katta oluşturulmuştur.⁷³ Burada belirtmek gerekir ki büyük ihtimalle savaşın son yılında Müdür Seyfi Bey'in kuruma davet ettiği ressam ve gazeteci Celâl Esat (ARSEVEN) Bey, II. Şube'yi tarif etmiştir:

“Kapısında iki ay olan ve süngülü bir nöbetçi bekleyen dairesine sorgu sualden sonra bin müşkülâtla girebildim. Beni odasına aldılar. Seyfi Bey masanın üzerine haritaları yaymış, yanında bir Alman zabiti ile tedkikatta bulunuyordu. Beni diğer bir odaya aldılar...”⁷⁴

Balkan Harbi'nde ağır bir hezimet yaşayan Osmanlı ordusunda köklü bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu bağlamda 9 Kasım 1913'te Liman von Sanders ile sözleşme imzalanmış ve onun Alman Islah Heyeti başkanı olarak Osmanlı ordusunda düzenleme yapmasına karar verilmiştir. Ancak sözleşmede Sanders'in görüşü istenecek veya yetkisine bırakılan makamlar ve konular arasında istihbarat adı geçmemektedir. Bununla birlikte 'istatistik' olarak belirtilen bir başlıkta görüşlerinin alınacağı ve Osmanlı ordusundaki eğitim ve öğretimden sorumlu olacağı belirtilmiştir.⁷⁵ Nitekim Liman von Sanders, Askerî Misyon'daki Alman kurmay subaylarının görevlerini Türk kurmaylarını çeşitli görevlerini danışmanlık ve eğitmenlik yapmaları şeklinde belirtmiştir. Bunun amacının ise Türk kurmaylarının talim ve terbiyesi tamamlandıktan sonra görevlerini Osmanlı ordularının menfaatine ve bağımsız olarak yürütebilmelerini sağlanması şeklinde açıklamıştır.⁷⁶ Burada belirtmek gerekir ki sözleşmeye göre orduda hiçbir şey Liman von Sanders'ten gizli tutulmayacaktı. Buna karşılık Sanders de edineceği her türlü bilgileri gizli tutmayı taahhüt etmişti.⁷⁷

Bu dönemde kendi inisiyatifıyla orduyu gençleştiren Enver Paşa, aynı zamanda Almanların tavsiyesine uygun olarak Harbiye Nezareti'nde teşkilât değişikliğinin yanında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nde de yeni uygulamalara başlamıştır. Bu bağlamda Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne

⁷³ Kâzım Karabekir, **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, İstanbul, Emre Yay., 2001, s. 393-394.

⁷⁴ Celâl Esat Arseven, **Sanat ve Siyaset Hatıralarım**, Haz. Ekrem Işın, İstanbul, Kadıköy Belediyesi Yay., 2019, s. 121.

⁷⁵ Genelkurmay Başkanlığı, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları İle Harbe Girişi**, Ankara, ATASE Yay., 2014, s. 337-340.

⁷⁶ Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, İşbankası Yay., 2011, s. 31.

⁷⁷ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 198.

General Bronsart von Schellendorf ve reis-i sâniligine Erkân-ı Harp Kaymakam Hafız Hakkı Bey tayin edilmişlerdir. Bu dönemde I. Şube, harekât, harp tarihi ve yayın şubesi olarak oluşturulmuştur. Şubenin müdürü Alman Erkân-ı Harp Binbaşısı Enders ve muavini Erkân-ı Harp Binbaşısı Ali İhsan (SABİS) Bey olmuştur. II. Şube'nin müdürlüğüne Yarbay (Kaymakam) Perrinet von Thauvenay, muavinliğine Erkân-ı Harp Binbaşısı Kâzım Karabekir getirilmiştir.⁷⁸ III. Şube, eğitim şubesi olmuş ve müdürlüğüne Alman Erkân-ı Harp Binbaşısı Feldman, muavini ise Erkân-ı Harp Binbaşısı Mustafa İsmet (İNÖNÜ) atanmışlardır. IV. Şube, şimendifer ve ulaştırma şubesi idi ve müdürlüğüne Alman Binbaşısı von Göbel, muavinliğine ise Binbaşısı Refik tayin edilmişlerdir. Personelden sorumlu olarak Merkez Şubesi (Şube-yi merkeziye) müdürlüğüne Kıdemli Yüzbaşı Kâzım (ORBAY) görevlendirilmiştir. Bu şube doğrudan Mirliha Enver Paşa'nın idaresine bırakılmıştır. Erkân-ı Harbiye Mektebi ve bir şube halinde harita işleri Erkân-ı Harbiye Reisliği'ne bağlanmıştır.⁷⁹

Almanların etkisi 1296 (1879) tarihli Hidemât-ı Erkân-ı Harbiyye Talimatnamesi'nin değiştirilmesinde ortaya çıkmıştır. Bunun yerine 1330 (1914) tarihli yeni bir talimatname uygulamaya konulmuştur.⁸⁰ Talimatnameye göre Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, biri merkez olmak üzere altı şubeye ayrılmıştır. Burada II. Şube'nin görevleri 'ecnebi ordular, bilcümle istihbarat, hudutlara müteallik işler, yollar, su yolları (tarik-i nehriyye) ve telgraf' olarak açıklanmıştır.⁸¹ Talimatnamenin 40-43. maddelerinde II. Şube ve bağlı zabitlerin görevleri açıklanmıştır. Bu bağlamda 40 ve 41. maddelerinde 'sefaretlerdeki ataşemiliterleri Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin tayin edeceği ve onların vazifeleri hakkında hususî bir nizamname oluşturulduğu' belirtilmiştir. 42. maddede yabancı ülkelerdeki manevralara gidecek olan zabitlerin hareketlerinden önce gerekli talimatı II. Şube'den alacakları açıklanmıştır. 43. maddede ise muharip ordulara görevlendirilecek zabitlerin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi tarafından seçileceği, bu göreve birinci derece yabancı ülkelerde ataşemiliterlik hizmetini başarıyla

⁷⁸ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, II. Şube'nin müdürü olarak Binbaşısı Kâzım Karabekir gözükmektedir (s. 257). Karabekir ise II. Şube'nin müdürü olarak Thauvenay'ı kaydetmiştir (**Günlükler**, s. 375). Görgülü ise II. ve III. Şubeler personellerini yer değiştirerek kaydetmiştir (Görgülü, a.g.e., s. 66).

⁷⁹ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 256-257; Karabekir, **Günlükler**, s. 375-376; Hün, a.g.e., s. 96.

⁸⁰ İskora, a.g.e., s. 37.

⁸¹ **Hidemât-ı Erkân-ı Harbiyye Talimatnamesi**, Dersaadet, Matbaa-i Askeriyye, 1331, Lahika 2.

tamamlamış veya manevraları faydalı bir şekilde takip etmiş olan zabitlerin tayin edileceği, bu şartları taşımayan zabit bulunmadığı takdirde diğer erkân-ı harplerden seçileceği ifade edilmiştir.⁸²

Yeni hazırlanan nizamnamede önem verilen noktalardan biri kütüphane olmuştur. I. Şube'nin emrine bırakılan kütüphanenin işlevi ve faydalanma koşulları 32-35. maddelerde açıklanmıştır. Kütüphanede erkân-ı harbiye zabitanının emrine amade Osmanlı ve yabancı çok önemli askerî eserlerin bulunacağı kaydedilmiştir. Kütüphane konusunun talimatnameye girmesi Alman kurmay aklının analiz yapmaya verdiği önemle açıklanabilir.⁸³

Birinci Dünya Savaşı'nın 28 Temmuz 1914'te başlaması üzerine Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914'te seferberliğini ilân etmiştir. Bundan üç gün sonra 5 Ağustos 1914'te (23 Temmuz 1330) Başkumandanlık karargâhı, Enver Paşa'nın idaresinde Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye idaresi, bir reis, ona bağlı birinci reis-i sâni ve ikinci reis-i sâniliginden oluşturulmuştur. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğine General Bronsart von Schellendorf, Birinci reis-i sâniligine ve aynı zamanda reis vekilligine Erkân-ı Harp Kaymakam Hafız Hakkı Bey, ikinci reis-i sâniligine ise Erkân-ı Harp Kaymakam Bahaeddin Bey tayin edilmişlerdir. Bunların altında ise şubeler ve müfettişlikler kurulmuştur. Yeni teşkilâta göre,

1. Harekât-ı Harbiye Şubesi ve ona bağlı Harita Kısmı ve Kroki Kısmı: Müdürü Erkân-ı Harp Kaymakam von Kress, muavin Erkân-ı Harp Binbaşı Ali İhsan (SABİS) Bey,

2. İstihbarat ve Matbuat Şubesi ve ona bağlı jandarma ve polis heyeti: Müdürü Erkân-ı Harp Binbaşı Kâzım Bey,

3. Şimendifer Şubesi: Müdürü Kaymakam Potrih, yardımcısı Erkân-ı Harp Binbaşı Refik Bey,

4. Menzil Müfettiş-i Umumiliği ve ona bağlı Tahrirat ve Evrak Kalemi, Levazımat-ı Umumiye Murahhasları, Cephane ve Esliha Şubesi, Telgraf Müdüriyeti, Posta Müdüriyeti: Müfettiş Erkân-ı Harp Kaymakam Nihat Bey,

⁸² **Hidemât-ı Erkân-ı Harbiyye Talimatnamesi**, s. 11-12; İskora, a.g.e., s. 48-49.

⁸³ İskora, a.g.e., s. 47.

5. Sıhhiye Müfettişliği: Tabip Miralay Süleyman Numan Bey,

6. Karargâh Kumandanlığı ve ona bağlı tabip, baytar, karargâh muhafız kıtaatı; ağırlık kumandanı, iâşe zabiti, otomobil parkı: Kumandan Süvari Binbaşı Mahmud Bey,

7. Tahrirat ve Evrak ve Şifre Kalem ve ona bağlı Evrak ve Şifre Kalemî, Matbaa.⁸⁴

Şubelerin oluşturulmasıyla birlikte 2 Ağustos 1914 tarihinde Başkumandanlık Karargâhının Dersaadet'te bulunduğu süre zarfında hizmet şekline dair 9 maddelik talimatname yayınlanmıştır. Talimatnamenin taksim-i vezaif ismindeki 6. maddesinde II. Şube'nin görevleri, 'İstihbarat ve Matbuat Şubesi, dost ve düşman ordularına ait istihbaratı toplar. Bu malumata göre sürekli olarak harp vaziyetlerini haritalar üzerinde tespit eder. Dahilî matbuatı teftiş ve takip ederek kendi ordumuzla dost ordulara dair neşriyatta bulunmalarını men eder. Bu şube, Harekat-ı Harbiye Şubesi'nin muvaffakıyla neşri uygun ve lazım olan haberleri matbuata verir. Keza dost ve düşman devletler hakkında malumat almak üzere yabancı matbuatı teftiş eder. Bu şube yabancı muhabirler ve ataşemiliterlere ait hususlarla meşgul olur. Şube kendi casuslarımızı idare ve düşman casuslarını tarassut eder. Bu hususta bazı jandarma zabitanıyla polis memurları şubenin emri altındadır' şeklinde açıklamıştır.⁸⁵

Burada belirtilmesi gereken bir diğer konu ise 2 Ağustos 1914 tarihinde imzalanan Osmanlı-Almanya ittifak metninin 3. maddesinde 'harp olursa Almanya, askerî heyeti Türkiye'de bırakacaktır. Türkiye dahi bu askerî heyete, Harbiye Nâzırıyla Askerî Heyet reisi arasında doğrudan kararlaştırılmış olduğu gibi ordunun sevk ü idaresinde fi'il'i bir nüfuz temin edecektir' denilmektedir.⁸⁶ Bu madde aslında Osmanlı ordusunun Almanların idaresine girmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim bu konuyu inceleyen Wallach, Almanların başta Harbiye Nezareti olmak üzere bütün önemli askerî mevkilere kendi subayları yerleştirdiklerinde Türk savaş idaresini

⁸⁴ TTK (Türk Tarih Kurumu Arşivi), EP (Enver Paşa Evrakı). 5-65-65 (23 Temmuz 1330); **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 257-258; Hün, a.g.e., s. 97; **Siyasi ve Askerî Hazırlıkları**, s. 126.

⁸⁵ Talimatnameye "Başkumandanlık Karargâhının Dersaadet'te bulunduğu müddetçe ne tarzda ifâ-yı hizmet edeceğini mübeyyen talimatname" ismi verilmiştir (TTK, EP. 5-65-65).

⁸⁶ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi C. II, Kısım IV**, Anlara, TTK, 1991, s. 643.

egemenliklerine alacaklarını düşündüklerini belirtmiştir. Ancak işgalin bir sınırı olduğunu ve bunun da Türklerin onayına bağlı olduğunu ilave etmiştir.⁸⁷

Başkomutanlık karargâhının kurulması üzerine mülkiye kurumlarına bir genelge gönderilerek yazışmaların nasıl yapılacağı açıklanmıştır. Burada harp harekâtı, yabancı ülke orduları, dış siyasî haberleşmeler hakkındaki bütün işlemlerin Başkomutanlık karargâhı tarafından yürütüleceği açıklandıktan sonra belirtilen konularda karargâha müracaat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Seferberlik, teçhizat ve malî işlere dair bütün görevler eskisi gibi Harbiye Nezareti'ne yazılmaya devam edilecekti.⁸⁸

Karadeniz'deki Rus limanlarının 29 Ekim 1914'te bombardıman edilmesi üzerine Osmanlı Devleti savaşa girmiştir. Bunun üzerine Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik Bronsart imzasıyla 22 Kasım 1914'te bir talimat yayınlanarak Karargâh-ı Umumi'de bir değişikliğe gidildiği açıklanmıştır. Buna göre Karargâh-ı Umumi şube sayıları 10'a çıkarılmıştır ancak II. Şube'nin görev ve yetkilerinde herhangi bir değişiklik olmamıştır.⁸⁹ Bu teşkilât 1917 yılına kadar devam etmiştir. Bu yıl Başkomutanlık karargâhı 27 şubeye çıkmış ve II. Şube'nin vazifesi devam etmiş ve sansür görevi olduğu da vurgulanmıştır.⁹⁰ Bu durum Başkomutanlık Vekâleti'nin lağvedildiği 7 Ekim 1918 tarihine kadar devam etmiştir. Bu dönemde Erkân-ı Harbiye-i Umumiye, Harbiye Nezareti'ne bağlı yedi şubeye indirilmesine rağmen II. Şube'nin görevi değiştirilmemiştir.⁹¹

Savaş sırasında kurumun çalışmasına dair Binbaşı Musa Kâzım Karabekir bilgi vermiştir. Buna göre savaşa girildiğinde kurum, Rusça, Bulgarca, Rumca ve Sırpça lisanlarına göre masalara ayrılmıştır. Her masanın adı geçen lisanlara vâkıf zabitlerin idaresine bırakılmıştır. Masaları idare eden zabitler, esirlerin sorgulanmasında da görevlendirilmişlerdir. Nitekim Sivastopol baskınından sonra

⁸⁷ Jehuda L. Wallach, **Bir Askeri Yardımın Anatomisi**, Çev. Fahri Çeliker, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985, s. 151.

⁸⁸ Genelkurmay Başkanlığı **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 1 nci Cilt Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1970, s. 170-171.

⁸⁹ TTK, EP. 28-72-72 (9.09.1330). Bu uygulamanın 9.09.1914'te olarak kayıtlıdır. Büyük ihtimalle Rumî takvimden Miladî takvime çevrilmesi sırasında hata yapılmasından ileri gelmiştir (**Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 258).

⁹⁰ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 258; Hün, a.g.e., s. 98.

⁹¹ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 259.

alınan esirleri sorgulamaya Müdür Kâzım Karabekir ile Rusça masası şefi Sadık Beyler birlikte gitmişlerdir.⁹² Bununla beraber askerî belgelerde masa yerine kısım ifadesi kullanılmıştır. Bu bağlamda II. Şube, savaş sırasında 4 kısma ayrılmıştır. Ancak bu kısımların görevleriyle ilgili bir belgeye rastlanmamış olsa da bazı tahminler yapılabilir. Buna göre II. Şube 1. Kısımdan, V. Ordu Kumandanlığına gönderilen tahriratta, Aghies Anarghyri namında bir Yunan gemisinin direğinde bir Yunan bandırası olduğu halde 14 Ocak 1915'te fırtına yüzünden Saroz Körfezine sığındığı sırada sahilden açılan ateş sonucunda gemi kaptanı ve bir tayfanın gemiyle beraber batırıldığını, geriye kalan iki tayfanın Aksamil'de tutuklandığı ve Divan-ı Harbe sevk olunduğunun belirtmiştir.⁹³ Buradan anlaşıldığına göre bu kısım, yabancı devletlerle olan ilişkilerden sorumludur. Ayrıca VI. Ordu İstihbarat Zabıtlığı, 13 Haziran 1917'de 'iki haftalık rapor hülasası' başlığıyla 9 madde halinde cephesinde düşmana dair alınan malumatı ve bunların kaynaklarını Halep'te bulunan II. Şube Birinci Kısım Müdüriyetine göndermiştir. Buradan ordulardaki istihbarat zabıtlarının raporlarını da bu kısma yazdığı anlaşılmaktadır.⁹⁴ Şubenin 2. Kısımı casuslukla ve sansür işleriyle uğraştığı anlaşılmaktadır.⁹⁵ Şubenin 3. Kısımı esirlerin ifadelerin alınması, bunların müttefiklerle paylaşılması ve basından sorumlu tutulduğu ortaya çıkmaktadır.⁹⁶ II. Şube 4. Kısımın ise düşman ülke yayınlarını takip etmiştir. Bu bağlamda II. Şube 4. Kısımdan Seyfi imzasıyla gönderilen tahriratta, 9 Ocak 1916 tarihinden itibaren Mayıs sonuna kadar Mısır'daki olaylara ilgili olarak neşredilen Bahr-i Sefid İngiliz Heyet-i Seferiyyesi Kumandanının raporunun tedarik edilerek gönderilmesi istenmiştir.⁹⁷

⁹² TTK, EP. 5-65-65 (23 Temmuz 1330); Karabekir, **Birinci Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul, YKY, 2011, s. 359; Karabekir, **Günlükler**, s. 376-377.

⁹³ ATASE, BDH. K. 497, D. 931, F. 1945-001: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (15.07.1915).

⁹⁴ Bölgenin artan öneminden dolayı Birinci Kısımın geçici bir görevle Halep'te bulunduğunu düşünmekteyiz (**Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Yıl 53, S. 117, Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ocak 2004, s. 58-59).

⁹⁵ ATASE, BDH. K. 277, D. 399, F. 1136-001-014: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (5.01.1915); ATASE, BDH. K. 411, D. 3, F. 1626-029-01: II. Şube'den Maarif Nezareti'ne (27.05.1915).

⁹⁶ ATASE, BDH. K. 272, D. 911, F. 1121-010: II. Şube'den Almanya ve Avusturya Ataşemiliterliklerine (11.08.1916); ATASE, BDH. K. 419, D. 264, F. 1652-077: II. Şube 3. Kısım'dan Matbuat Müdüriyet-i Umumisi'ne (28.06.1917).

⁹⁷ ATASE, BDH. K. 281, D. 568, F. 1152-011: II. Şube'den Lahey Sefareti'ne (11.10.1916).

Harbiye Nezareti, 1918'de II. Şube için 2-J kısaltması kullanmaya başlanmıştır.⁹⁸ Aynı yıl II. Şube, Kısım-ı Siyasî ve Casusluk Takibi isminde iki kısma ayrılmıştır. Binbaşı İsmail Bey'in idaresinde olan Kısım-ı Siyasî, haber alma personelleriyle uğraşmıştır.⁹⁹ Casusluk Takibi'nin idaresi de başka bir binbaşının emrinde olmalıdır. Casusluk takibinin tahriratlarında Cim ve Te harfleri kısaltma olarak kullanılmıştır.¹⁰⁰ Mondros Mütarekesinin 30 Ekim 1918'de imzalanması üzerine Karargâh-ı Umumi teşkilâtı ilga edilmiş yerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye teşkilâtı kurulmuştur. Böylece II. Şube'nin savaş dönemi faaliyetleri son bulmuştur.¹⁰¹

Savaşın son senesinin başında yabancı ordular hakkında istihbarat toplanması için yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. Yeni düzenlemenin sebebi belli olmamakla birlikte çalışma şekli Enver Paşa'nın 29 Ocak 1918'te Sofya'da Askerî Murahhas Miralay Ali Bey'e gönderdiği tahrirattan anlaşılmaktadır. Burada, Karargâh-ı Umumi I. Şubesi'ne ilhak edilen Ecnebî Ordular Kısım-ı'nın 'Düşman Ordular Kısım-ı' ismini alacağını belirtilmiştir. Bu kısmın görevinin düşman hakkında her çeşit askerî malumat toplanması ve Osmanlı ülkesi dışındaki harp vukuatları olduğu açıklanmıştır. Kısmın görevi ise seferberliğin sonuna kadar devam edecekti. Bu kısmın, II. Şube ile olan ilişkisi de ifade edilmiştir. Buna göre, II. Şube'nin müttefik ve tarafsız ordularla olan meşguliyetinin zarar görmeyeceği belirtildikten sonra yabancı orduların teşkilâtı, talim ve terbiyesi, teçhizatı hakkındaki bütün malumat ve ihbarların II. Şube'ye gönderileceğini, düşman nizam-ı harbleri (kuruluş) ve vazü'l-çeyşleri ile düşman askerî teşkilâtları hakkındaki bilgilerin ise Düşman Ordular Kısım-ı tarafından II. Şube'ye verileceği bildirilmiştir. Bundan sonra, istihbarat

⁹⁸ ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 7: Harbiye Nezareti 2-J'den II. Ordu'ya (30.05.1918).

⁹⁹ ATASE, BDH. K. 429, D. 272, F. 1691-039: II. Şube Kısım-ı Siyasî Amiri Binbaşı İsmail'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (12.06.1918). BOA, DH.EUM.5.Şb. 63/31: II. Şube Kısım-ı Siyasî Amiri Binbaşı İsmail'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (12.06.1918); BOA, DH.EUM.4.Şb (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 4. Şube). 21/46: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (27.08.1918). Bu kısım Bulgarların istediği bir Bulgar vatandaşının Osmanlı topraklarında bulunmasıyla da uğraşmıştır (BOA, DH.EUM.5.Şb (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 5. Şube). 63/31: II. Şube Kısım-ı Siyasî Amiri Binbaşı İsmail'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (12.06.1918); Sezen, Kılıç, **Osmanlı Karargâhında Bir Alman Ajansı**, Konya, Dokuz Yay., 2014, s. 135.

¹⁰⁰ ATASE, BDH. K. 429, D. 272, F. 1691-051: II. Şube'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (23.08.1918).

¹⁰¹ BOA, BEO (Bâbiâli Evrak Odası Evrakı). 4543/340678: Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne (23.11.1918).

zabitlerinin II. Şube'nin emri altında bulunacağını ve dört başlıkta malumat toplayacağı belirtilmiştir. Bunlar, A-düşman hakkında malumat, B-casusluk umuru, C-casusluğun önlenmesi, D-siyasî meseleler, olarak açıklanmıştır.

Bundan sonra istihbarat zabitlerinin raporlarını kimlere yazacakları belirtilmiştir. Buna göre, A'ya ait olanları I. Şube'ye (Düşman Orduları Kısımına), diğerleri II. Şube'ye gönderecekler, A'ya yazılan hususlarda I. Şube'den talimat alacaklardı. Burada, I. Şube'den istihbarat zabitlerine doğrudan doğruya verilecek talimatların, onların II. Şube'ye karşı olan görevlerini ihlâl etmeyeceği, hatırlatması yapılmıştır. Bunun dışında düşman hakkındaki malumatın yeterli olmadığı durumlarda yapılması gerekenler de ifade edilmiştir. Buna göre esirlerin sorgulanması ile muharebe ve keşifler vasıtasıyla düşmanın vazü'l-çeyşi teşkilât ve niyetleri hakkında alınan malumatın kafi olmadığı, bunların tamamlanması için kesinlikle muhbir veya casus istihdamı lazım olduğunda, durumun I. Şube'den II. Şube'ye bildirileceği ve sadece II. Şube'nin istihbarat zabitlerine talimat vereceği ve I. ile II. Şubeler birbirleriyle gerekli bilgileri paylaşacakları izah edilmiştir. Ülke dışındaki zabitlerin raporlarını nereye yazacakları da açıklanmıştır. Tarafsız ve müttefik ülkelerdeki ataşemiliterler raporlarını II. Şube'ye ve müttefik ordulardaki murahhaslar askerî malumatı I. Şube'ye, siyasî malumatı II. Şube'ye gönderecekleri belirtilmiştir. İstihbarat paylaşımı hakkında da açıklamaya gidilmiştir. Burada düşmanlar hakkındaki askerî malumat ve ordu veya harp sahalarındaki vukuatın I. Şube'den, siyasî meselelerle ilgili malumat ise II. Şube'den verileceği açıklanmıştır.¹⁰² Mülkiyeye gönderilecek ihbarların ise II. Şube'nin vereceği ifade edilmiştir. Müttefik ordular karargâh-ı umumilerine verilecek ihbarların harp haberleriyle ilgili olanları I. Şube'den, siyasî olaylara ilgili olanların ise II. Şube'den verileceği izah edilmiştir. Son olarak ise dosyaların durumu ifade edilmiş ve düşman ordular kısmına ait dosyalarının, seferberliğin bitiminde kısmen Harekât Şubesi'nde kalacağı diğerlerinin ise II. Şube'ye devrolunacağı belirtilmiştir.¹⁰³ Bütün bu açıklamalara rağmen çalışmamız esnasında yeni düzenlemenin hayata geçtiğine dair

¹⁰² Talimatta siyasî meseleler, 'Efkâr-ı umumiyeye müteallik malumat ile arazi-i müstakilede siyasî ve idarî teşkilât mesail-i siyasiye meyanındadır' şeklinde açıklanmıştır.

¹⁰³ BOA, HR.SFR.(04) (Hariciye Nezareti Sofya Sefareti Evrakı). 29/61: Enver Paşa'dan Sofya'da Askerî Murahhas Miralay Ali Bey'e (29.01.1918); BOA, HR.SFR.(04). 907/100: Bulgar Karargâh-ı Umumisi nezdinde Osmanlı Karargâh Murahhaslığı Harb Ceridesi 2. Defter (s. 8-9).

bir belgeye tesadüf edilmemiştir. Bu düzenlememe büyük ihtimalle tasarı düzeyinde kalmıştır.

2. Cephe Unsurları

Birinci Dünya Savaşı'nın başında ordu karargâhları 7 şubeye ayrılmış ve 1. Şube, harekât ve istihbarat işleriyle görevlendirilmiştir. Böylece harekât ve istihbarat birbirinden ayrılmamıştır. Bu dönemde Çanakkale'de bulunan V. Ordu hariç müstakil bir istihbarat şubesine rastlanmamıştır. V. Ordu karargâhı 11 şubeden oluşturulmuş ve 1. Şube harekâttan, 2. Şube ise istihbarat işleriyle görevlendirilmiştir.¹⁰⁴ Yalnız Görgülü'nün kaydı bu duruma ters düşmektedir. Ona göre Kasım 1914'te III. Ordu'nun 2. (İstihbarat) Şube müdürü olarak Binbaşı Ali Mümtaz Bey'i, 2. Şube Kurmayı olarak ise Yüzbaşı Hüsnü Efendi'nin görevlendirildiğini belirtmiştir.¹⁰⁵

Cephelerde II. Şube'ye doğrudan bağlı olan istihbarat birimleri 1916 yılının sonunda oluşturulmuştur. Bu bağlamda Casusluk Men'i ve İstihbarat Zabitlerinin Vezâifine Dair Talimat yayımlandıktan sonra II. Ordu Kumandanlığı'ndan 27 Aralık 1916'da Başkumandanlık Vekâleti'ne bir tahrirat gönderilmiştir. Buna göre, '25 Kasım 1916 tarihli emirlerinin gereği olarak ordu karargâhında bir istihbarat zabıtlığı oluşturulduğunu, bu vazifeye Erkân-ı Harp Yüzbaşı Mehmed Sabri Efendi'nin tayin edildiğini, kolordularca ve lüzumu görülen fırkaların seçeceği istihbarat zabitlerinin isimlerinin orduya bildirileceğini, Dersim Müfrezesine de bir istihbarat zabiti atanacağını, emirin 5. maddesine göre Diyarbekr ve El-Aziz'de birer Casus Heyet-i İstintakiyesi oluşturulacağını, menzilin bu heyetlere iş görebilecek 4 zabıt seçeceğini ve isimlerinin orduya haber verileceği' bildirilmiştir.¹⁰⁶ Burada belirtmek gerekir ki birkaç orduyu bünyesinde barından büyük komuta kademeleri ve karargâhları olan Yıldırım Ordular Grubu ve Şark Ordular Grubu komutanlıkları karargâhları, sırasıyla

¹⁰⁴ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 264-265.

¹⁰⁵ Görgülü, a.g.e., s. 128.

¹⁰⁶ ATASE, BDH. K. 3196, D. 96, F. 001: II. Ordu Kumandanlığı'ndan Başkumandanlık Vekâleti'ne (27.12.1916).

15 ve 14 şubeden oluşturulmuştur. Her ikisinde birinci şubeler harekâtla, ikinci şubeler ise istihbaratla görevlendirilmiştir.¹⁰⁷

Savaşın başında kolordu karargâhları 10 şubeden oluşturulmuştur. Kolordu karargâhında harekât ve istihbarat tek şube altında toplanmış ve ‘harekât’ olarak da isimlendirilen 1. Şubenin sorumluluğuna bırakılmıştır. Bu şube ise iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım, seferberlik, büyük birlik talimleri, manevra, teşkilâtta; ikinci kısım ise istihbarat ve erkân-ı harbiye seyahatleri, zabitan talim ve terbiyesinden sorumlu tutulmuştur.¹⁰⁸ Adı geçen talimattan olsa gerek 1917 yılına gelindiğinde kolordu karargâhlarında istihbarat zabıtlıkları oluşturulmuş ve görevlerine başlamışlardır.¹⁰⁹ Yalnız daha önce III. Ordu’ya bağlı olan 16. Kolordu Kumandanı Mirliva Mustafa Kemal’in idaresinde bulunduğu sırada, İstihbarat Şubesi Müdürü Binbaşı İsmail Hakkı Bey ve onun 29 Haziran 1916’da koleradan vefat etmesinden dolayı yerine Yüzbaşı Çopur Mehmet Neşet (BORA) geldiği kaydedilmiştir.¹¹⁰ Benzer şekilde Irak cephesine bulunan VI. Ordu’ya bağlı 18. Kolordu’nun İstihbarat Şubesi Müdürü Yüzbaşı Şevket Efendi, Mayıs 1916’dan sonra tayin edildiği anlaşılmaktadır.¹¹¹ Galiçya’da bulunan 15. Kolordu’nun İstihbarat Şubesi Müdürü ise Binbaşı Ali Nuri (OKDAY) olmuştur.¹¹² Anlaşıldığına göre talimatla, bazı kolordularda kurulan istihbarat şubelerini bütün kolordularda müstakil bir oluşum haline getirilmiştir.

Fırka karargâhlarında ve Müstahkem Mevki Kumandanlıklarında ise 1., 2. ve 3. şubelerin birleştirilerek doğrudan doğruya fırka erkân-ı harbinin idaresine bırakılmıştır.¹¹³ Ancak Hün, harekât ve istihbaratın Birinci Şubede birleştirildiğini belirtmiştir.¹¹⁴ Bununla beraber Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, fırka karargâhlarında

¹⁰⁷ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 264-265.

¹⁰⁸ BOA, A.DVN (Sadaret Divan Kalemi Belgeleri). 805/7: Makamât ve Kıtaât-ı Askeriye Muâmelât-ı Taharriyesine Dâir Talîmât, İstanbul, Matbaa-i Askeriyye, 1331, s. 3; **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 265. 13. Kolordunun Birinci Şubesinin, Rusların sınırda Osmanlı taraftarı olan aşiretleri kazanmak için yaptıkları faaliyetler ilgili 26.09.1917’de VI. Ordu Kumandanlığına gönderilmiştir (ATASE, BDH. K. 4312, D. 159, F. 002-15).

¹⁰⁹ ATASE, BDH. K. 3451, D. 71, F. 7-1: V. Ordu İstihbarat Şubesi’nden 17. Kolordu İstihbarat Zabıtlığı’ne (7.07.1917).

¹¹⁰ Görgülü, s. 150; 152.

¹¹¹ **Ibid.**, s. 233.

¹¹² **Ibid.**, s. 249.

¹¹³ BOA, A.DVN. 805/7 (1915).

¹¹⁴ Hün, a.g.e., s. 101.

1. Şube: Harekât, 2. Şube: İstihbarat, 3. Şube: Yargılama, 4. Şube: Levazım, 5. Şube: Sağlık, 6. Şube: Veteriner şeklinde oluşturulduğunu açıklamıştır.¹¹⁵ Bu teşkilâtın ne zaman başladığı ise belirtilmemiştir.

Cephelerdeki istihbarat şubelerinden sorumlu olan zabitler, malumat toplanmasının yanı sıra kontrespiyonaj faaliyetlerini de yürütmüşlerdir. Bu bağlamda Enver Paşa, 7 Şubat 1917’de gizli bir tahrirat yayınlayarak, zabitlerin görevini açıklamıştır. Buna göre ‘tren müsademeleri, demiryollarında, mühimmat ve silah fabrikalarıyla depolarında tahribat ve infilaklar gibi kara ve deniz askerî harekâtımızı ihlal edebilecek her çeşit olayda ‘velev ki olay gerçekleşmemiş olsun’ düşman parmağı olup olmadığı noktasını tetkik ve tahkik hususunda orduların istihbarat zabitleri mesuldür. Bu sebeple vukuatın olduğu mahal hangi ordu mıntikasına tesadüf ediyorsa derhal durum Karargâh-ı Umumiye bildirilmekle beraber ordu karargâhlarına da malumat vereceklerdir’ denilmiştir.¹¹⁶ Ayrıca esir listelerinin çıkarılmasından ve onların sevklerinden de cephede istihbarat şubeleri görevlendirilmiştir.¹¹⁷

Cephelerdeki bulunan istihbarat zabitleri uzmanlık alanlarıyla ilgili konferanslar vermişlerdir. Bunun için Irak cephesinde 1918 yılı başından itibaren konferans planları yapılmıştır. Buna göre 2 Mart 1918’de İstihbarat Zabiti Tevfik, Fransa’da Süvari Zabitanı Nasıl Yetiştiriyor; 6 Mart 1918’de İstihbarat Zabiti Tahsin, ‘İstihbarat İçin Vesait, Suret-i İstihdam ve Netayic ve Casusluk; 15 Mayıs 1918’de İstihbarat Şubesinden Şevki, Askerliğin Millet Seciyesine Olan Tesirâtı; 6 Haziran 1918’de Şube-i Mahsusa Müdürü Esad, Aşair Hakkında: Bu Muharebe Görgümüzü Nazaran, Bu Aşairden Hazer ve Seferde Nasıl İstifade Edilmeli ve Bunların Teşkilâtı ile İskan-ı Aşair İçin Ne Yapmalı isimli konferansların verilmesine karar verilmiştir.

118

¹¹⁵ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 266.

¹¹⁶ DTA, BN (Bahriye Nezareti Fonu). 575/22167: Enver Paşa’dan Bahriye Nezareti’ne (7.02.1917).

¹¹⁷ ATASE, BDH. K. 3648, D. 204, F. 1-22: Irak Grubu Kumandanlığını İkinci Şubesi’nden VI. Ordu Kumandanlığı’na (5.03.1916).

¹¹⁸ Orhan Avcı, **Irak’ta Türk Ordusu**, Ankara, Vadi Yay., 2004, s. 111, 319-320.

C. İstihbarat Görevlileri

Savaş boyunca II. Şube'ye bağlı olan personel, merkezde ve kıtalarda görev yapmışlardır. Bunlar arasında erkân-ı harpler ve diğer zabitler, polis, jandarma ve katipler yer almışlardır. II. Şube'nin çalışma şeklinde müdürlerin kişilik özellikleri ve iş yapma tarzları çok etkili olduğu anlaşıldığı için kurumun müdürleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

1. II. Şube Müdürleri

Birinci Dünya Savaşı boyunca II. Şube'de üç tane müdür görevlendirilmiştir. Bunların birincisi Alman Etienne Perrinet von Thauvenay, ikincisi Musa Kâzım Karabekir ve son olarak Şevket Seyfi (DÜZGÖREN) Beyler olmuşlardır. Başkumandanlık Karargâhının bulunduğu İstanbul'da bulunan diğer personel hakkında ise müdürlerin başlıkları altında bilgi verilmiştir.

1.a. Etienne Perrinet von Thauvenay

II. Şube'nin savaşın arifesindeki müdürü olan Etienne Perrinet von Thauvenay¹¹⁹, Alman askeri misyonu ile 13 Aralık 1913'de İstanbul'a gelmiştir.¹²⁰ Thauvenay'ın İstanbul'daki ilk görevi yeri Erkân-ı Harbiye Riyaseti olmuş ve kaymakam rütbesiyle 10 Ocak 1914'te II. Şube'deki görevine başlamıştır. Tayininin ertesi günü Thauvenay'ı gören Kâzım Karabekir, onun 'erkân-ı harbiye vezâifini' Almancaya tercümeyle meşgul olduğunu ve II. Şube'nin işlerine bakmadığını belirtmiştir.¹²¹

¹¹⁹ Alman müdürün ismi çok farklı şekillerde kaydedilmiştir. Hatta Karabekir'in eserlerinde Thauvenay (Birinci Dünya Savaşı s. 383), Tuwenay (Günlükler s. 375), Tovenay (Tarih Boyunca s. 415) şekillerinde kaydedilmiştir. Perrinet von Thauvenay'ın İstanbul'a gelmeden önce Alman eğitim misyonu çerçevesinde Arjantin görev yapmıştır (Ronald C. Newton, **German Buenos Aires, 1900-1933**, University of Texas Press, 1977, s. 111). Bardakçı, Thauvenay'ın İstanbul'dan önce Arjantin'in yanında Çin'de de görev yaptığını belirtmiştir (**Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü**, Haz. Murat Bardakçı, İstanbul, İşbankası Yay., 2014, s. 43). Savaşın sona ermesiyle tekrar Arjantin'de Alman askeri misyonunda görev yapmıştır (Peter Birle (Hrsg), **Die Beziehungen Deutschland und Argentinien**, Vervuert Verlag, Frankfurt, 2010, s. 93).

¹²⁰ Salih Tunç, "Fransız Askerî Ataşesi Yarbay Maucorps'un Gözüyle Alman Asker Heyeti ve General Liman von Sanders'in İstanbul'daki Faaliyetleri", **Akdeniz Uygurliklari Araştırma Dergisi**, Vol. 6, 2018, s. 624.

¹²¹ Karabekir, **Günlükler**, s. 376.

Karabekir, Thauvenay'ın Fransızca bildiğini, çalışkan, zeki ve çok dikkatli bir subay olduğunu belirtmiştir. Alman subay, çalışmayanlara ve düzensiz olanlara karşı çok şiddetli ve sinirli davranmıştır. Bununla birlikte Karabekir, birlikte görev yaptıkları süre boyunca Thauvenay ile samimi çalıştıklarını, kendisiyle her zaman hasbihal ettiğini ve görüşlerini sorduğunu ifade etmiştir.¹²² Karabekir, 29 Ocak 1914'te meydana gelen bir takvim hadisesinden dolayı, Thauvenay'ın kendisine saygısının arttığını da ilave etmiştir.¹²³

Thauvenay'ın İstanbul'daki görevleri hakkında Wallach'ın tespitleri dikkat çekicidir. Ona göre, Osmanlı İmparatorluğu yarbayı, 20 Nisan 1914'te Almanya Dışişleri Müsteşar yardımcısına Osmanlı ordusunun durumu hakkında bir mektup göndermiştir.¹²⁴ Wallach, Türk Başkumandanlık Karargâhında Kurmay Yarbaşkanı olan Thauvenay'ın Alman Büyükelçi Wangenheim ile Askerî Heyet Başkanı Liman von Sanders arasındaki anlaşmazlıklar hakkında Almanya Dışişleri Bakanlığına rapor yazdığını da belirtmiştir.¹²⁵ Anlaşıldığına göre Thauvenay, Osmanlı ordusunu ve Türkiye'deki Alman diplomat ile subaylarını Almanya'ya rapor etmiştir. Bu raporlamayı hangi sıklıkla yaptığını ve Thauvenay'ın emirleri kimden aldığına dair incelenen kaynaklarda bilgi vermemektedir. Büyük ihtimalle Thauvenay, Liman Paşa'nın maiyetinde ama Almanya'dan doğrudan direktif alan bir subaydı ve Alman Dışişleri Bakanlığı'nın planlarını hayata geçirmek için uğraşmıştı.

Thauvenay'ın Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerine dair bahriye casusu olduğu anlaşılan Asaf Ragıb'ın 19 Temmuz 1914 tarihli tahrirâtı bilgi vermektedir. Ragıb, 'takriben bir ay mukaddem adalar sahilinde tetkikat icra eden Harbiye Nezareti İstihbarat Şubesi Müdürü Almanyalı Bey'in emri üzerine Midilli ve Sakız'ın asker ihracına en ziyade müsait olan mevkiini ve bu mevkidен şehre müntehi şoseleri gösteren haritanın yapılmasıyla uğraştığını ve yakında bitireceğini

¹²² **Ibid.**, s. 382-383.

¹²³ Buradaki hadiseyi Karabekir, Thauvenay'ın getirdiği takvimde üstündeki yazıların yabancı altındakilerin ise Türkçe olduğunu kendisinin bunun yerine üst yazısının Türkçe olan bir takvim astığını belirtmiş, bunun sebebini ise hissiyatlarının rencide edilmesi olarak Thauvenay'a açıklamıştır (**Günlükler**, s. 377; **Tarih Boyunca**, s. 394-395).

¹²⁴ Wallach, a.g.e., s. 119.

¹²⁵ **Ibid.**, s. 156.

haritanın nereye göndereceğini' sormuştur.¹²⁶ Anlaşıldığına göre Thauvenay, muhtemel Türk-Yunan harbinde Ege adalarının işgalini düşünmüştür.

Alman müdürünün diğer faaliyetleri ve amacı hakkında Karabekir'in tespitleri bulunmaktadır. Buna göre Thauvenay'ın amacı, Osmanlı Devleti'ni bir oldu bitti karşısında savaşa girmesini sağlamaktır. Karabekir, Temmuz 1914'te Osmanlıların İngiltere'ye sipariş ettiği Sultan Osman ve Reşadiye gemilerinin İstanbul'a seyahatleri esnasında Ruslar ve Yunanlılar tarafından saldırıcaıklarını Müdürü Thauvenay'a söylemiştir. Tedbir olarak, "*Bizim Goben ile beraber gelse kâfi tedbir olmaz mı?*" demiştir. Karabekir, ona, zeki müdürüm diyerek Thauvenay'ın amacının anladığını belirtmektedir.¹²⁷

Thauvenay, seferberliğin 2 Ağustos 1914'teki ilânı üzerine Başkumandanlık Karargâhı yeniden düzenlenirken II. Şube'deki görevinden alınmıştır.¹²⁸ Karabekir, Thauvenay'ın Tekirdağ'da kolordu erkân-ı harbiye reisliğine tayin olunduğunu için kendisinin müdür olduğunu, Alman müdürünün sert eleştirileri sebebiyle II. Şube personelinin bu duruma sevindiğini belirtmiştir.¹²⁹ Karabekir, Tekirdağ'da kıtada bulunan eski müdürü Thauvenay ile 3. Kolordu'nun manevraları sırasında 23 Eylül 1914'te görüşmüştür. Thauvenay'ın kendisine, II. Şube'deki intizamı kıtada bulamadığı için şikayet ettiğini, buna karşılık kıtadaki Türk erkân-ı harplerin ise onun titizliğinden yaka silktiğini ifade etmiştir.¹³⁰

Thauvenay, çok geçmeden karargâha geri dönmüş, hatta yetkileri bile arttırılmıştır. Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik Bronsart imzasıyla 22 Kasım 1914'te bir talimat yayınlanmıştır. Buna göre I. ve II. Şubeler geçici olarak, VI. Şube ise doğrudan doğruya müdür-i umumi Perrinet von Thauvenay'ın emrine bırakılmıştır.¹³¹ Ayrıca Erkân-ı Harbiye'de Osmanlı zabitlerinin yetkileri de Thauvenay'ın idaresine bırakılmıştır. Üç gün sonra yayınlan diğer bir talimatta ise karargâhtan çıkarılan Kaymakam İsmail Hakkı, Nihad ve Kolağası Lütfi Beylerin

¹²⁶ DTA, BN. 62/1200: Asaf Ragıb'dan Bahriye Nezareti'ne (19.07.1914).

¹²⁷ Karabekir, **Birinci**, s. 29.

¹²⁸ Karabekir, **Birinci**, s. 224-225; **Günlükler**, s. 398; **Tarih Boyunca**, s. 464.

¹²⁹ Karabekir, refakatine Topoğraf Şubesinden 4 zabıt verildiğini, müdür beyin yol istikşafı için çok güzel ve amelî bir usul söylediğini, 9-27 Şubat tarihleri arasındaki seyahatin amirleri tarafından da çok beğenildiğini belirtmiştir (Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 444).

¹³⁰ Karabekir, **Birinci**, s. 227-228; 330; Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 427.

¹³¹ TTK, EP. 28-72-72 (9.09.1330).

yokluklarında karargâh hizmetlerinde meydana gelecek değişiklikler açıklanmış ve seferberliğin başından beri reis-i sâni tarafından imzalanmakta olan I., II. ve VI. Şubeler evrakının Kaymakam Thauvenay Bey'e emrine bırakılmıştır.¹³² Bu düzenlemenin ardından Ferik Bronsart'tan sonra Erkân-ı Harbiye'deki en yetkili subay Thauvenay olmuş ve Almanlar Başkumandanlık karargâhını kendi idarelerine almışlardır.

Hafız Hakkı Paşa, 3 Kasım 1914 tarihinde günlüğüne Karargâh-ı Umumî ve Thauvenay hakkında şunları yazmıştır:

*"Karargâh-ı Umumî maateessüf bu Almanlar yüzünden çorba. Thauvenay 1. ve 2. Şubelere bakıyor. ... kararsız bir herif. Bronsart, Almanlar'a karşı zayıf, karargâh dan bahseden Bischof'u bile dinliyor. Onun için iş çıkarmak güç".*¹³³

Hafız Hakkı Paşa'nın günlüğünün 8 Kasım 1914 tarihli kısmında ise Karadeniz'deki vapurlar meselesi yüzünden Thauvenay, Bronsart ve diğer Almanlarla uzun münakaşalar yaptığını açıklamıştır.¹³⁴ Yine günlüğün 15 Kasım 1914 (22 Kasım 1914) tarihli kısmında Karadeniz bombardımanından sonra Osmanlı donanmasının alacağı vaziyet hakkında görüştüğü Alman subayları arasında Thauvenay'ı da saymıştır.¹³⁵

Çalışma sırasında Thauvenay imzasını taşıyan 5 tane belge bulunmuştur. Birincisinde Thauvenay, Erkân-ı Harbiye Umumiye reisi namına 12 Aralık 1914'te Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığına bir tahrirat gönderilmiştir. Burada Süleyman Askerî Bey'in seçilmiş müfrezesinin 9 Aralık 1914'te şahturlarla Cerablus'tan Bağdat çevresindeki Felluce'ye hareket ettiği bildirilmiştir.¹³⁶ İkincisinde Adana'dan Doris kruvazörü hakkında bilgi talep edilmiş ve 11 Ocak 1915'te Erkân-ı Harbiye Reisi vekili Thauvenay şeklinde imzalanmıştır.¹³⁷ Diğer belge I. Şube'den Trabzon'a gönderilmiş ve Tofeney şeklinde imzalanmıştır. Burada, 'Rıza Bey'e tebliği: Âtideki harekât ve hududu mümkün mertebe muhafaza

¹³² TTK, EP. 28-72-72 (12.09.1330).

¹³³ **Hafız Hakkı Paşa'nın**, s. 43.

¹³⁴ **Ibid.**, s. 49.

¹³⁵ **Ibid.**, s. 78.

¹³⁶ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Yıl 53, S. 118, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2004, s. 7.

¹³⁷ BOA, DH.ŞFR (Dahiliye Nezareti Şifre Kalem). 48/323: Erkân-ı Harbiye Reisi Vekili Tofeney'den Adana Vilayeti'ne (11.01.1915).

hakkındaki plan iyidir. Cesur asker ve çetelerin şecaati şayan-ı takdir ve şükrandır' denilmiştir.¹³⁸ Diğer bir belgede 26 Ocak 1915 tarihli olarak IV. Ordu'ya gönderilmiş ve Karargâh-ı Umumi I., II. ve VI. Şubeler Müdür-i Umumisi Kaymakam Thauvenay şeklinde imzalanmıştır.¹³⁹ Son olarak subayın imzaladığı belge, 7 Şubat 1915'te Trabzon Vilayeti'nden düşman gemilerine hakkında gönderilen malumatın eksikliğine dairdir. Bu belgeyi Karargâh-ı Umumi I. ve II. Şubeler müdür-i umumisi olarak imzalamıştır.¹⁴⁰

Thauvenay'ın 1915 yılı içinde II. Şube'den çıkarılmış ve Çanakkale cephesinde görevlendirilmiştir. Bu ayrılışın sebebi tespit edilememiştir. Bununla beraber Mesut Uyar, Çanakkale Muharebelerinde görev alan Thauvenay'ın zeki bir albay olduğunu ancak alkol problemi ve Türk subaylarıyla geçinememesi sebepleriyle Esat (BÜLKAT) Paşa tarafından görevden alınarak yerine Albay Fahrettin'in tayin edildiğini belirtmiştir.¹⁴¹ Bardakçı, Thauvenay'ın II. Şube'nin dışında 2. ve 15. Kolorduların kurmay başkanlığını yaptığını da ifade etmiştir.¹⁴²

Türkçe bilmediği anlaşılan Perrinet von Thauvenay, Erkân-ı Harbiye'de görev yaptığı süre boyunca bir hayalet gibi kendini gizlemiştir. Bu sebeple Alman subay hakkında oldukça az olan veriler, II. Şube müdürü olarak faaliyetlerini ve etkisini değerlendirmeye imkan vermemektedir.

1.b. Musa Kâzım Karabekir

Savaşın başında II. Şube'nin müdürlüğünü yapacak olan Karabekir'in kurumda görevli olduğu dönemi ikiye ayırmak gereklidir. Birinci dönem 8 Ocak 1914'te müdür muavini olarak tayininden başlamış ve 2 Ağustos 1914'te II. Şube'nin müdürü olmasına kadar devam etmiştir.¹⁴³ İkinci dönemi ise belirtilen tarihten İran'a

¹³⁸ BOA, DH.ŞFR. 49/85: Erkân-ı Harbiye Reisi Vekili Tofeney'den Trabzon Valisi'ne (20.01.1915).

¹³⁹ DTA, BN. 575/22167: I., II., VI. Şubeler Müdür-i Umumisi Kaymakam Tofeney'den Bahriye Nezareti'ne (26.01.1915).

¹⁴⁰ BOA, DH.ŞFR. 49/227: Karargâh-ı Umumi I. ve II. Şubeler Müdür-i Umumisi Tofeney'den Trabzon Vilayeti'ne (7.02.1915).

¹⁴¹ Mesut Uyar, Ottoman Third Corps in Crisis: Esat Pasha, **Experince of a Lifetime** Ed. by. John Crawford, David Littlewood, James Watson, New Zeland, Massey University Press, 2016, s. 49.

¹⁴² **Hafız Hakkı Paşa'nın**, s. 43.

¹⁴³ Karabekir, **Günlükler**, s. 375; **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay.**, C. III, s. 240- 241.

gönderilen fırka kumandanlığına tayin edildiği 15 Aralık 1914'e kadar sürmüştür.¹⁴⁴ Burada belirtmek gerekir ki birinci dönemde her ne kadar müdür muavini olsa da Enver Paşa, Karabekir'i II. Şube'nin şefi olarak kabul etmiştir.¹⁴⁵

Enver Paşa, 3 Ocak 1914'te Harbiye Nazırı olmasından 5 gün sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliğini de üstlenmiştir. Bu göreve gelir gelmez ilk faaliyetlerinden biri, Sultan II. Abdülhamid döneminin yaşlı paşalarının emekli edilerek yerlerine genç zabitlerin orduda önemli mevkilere getirilmesi olmuştur.¹⁴⁶ Bu bağlamda, II. Şube'ye Karabekir'in tayin edilmesi Enver Paşa'nın bu politikasına tamamen uygundur. Ayrıca Enver Paşa, II. Şube'yi güvenilebileceği bir arkadaşının idaresine bırakmıştır. Karabekir, Enver Paşa ile tanışıklığını Manastır'daki stajını yaptığı ilk günlerden itibaren başladığını, o zamanlarda aralarında sadece bir rütbe fark bulunmasına rağmen eşit şartlarda münakaşalar ettiklerini ve samimi arkadaş olduklarını belirtmiştir. Karabekir'in kişilik özellikleri ve askerlik mesleğine bakış açısının da bu tayinde rol oynadığını düşünmekteyiz. Bu bağlamda Karabekir'in mücadeleden yılmayan, her durumda ülkesinin çıkarlarını ön planda tutabilen, analiz yapabilen ve bunları Enver Paşa ile diğer amirlerine çekinmeden bildiren bir zabit olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴⁷

Karabekir, II. Şube'deki vazifesine başladığında Balkan hezimetini yaşayan Osmanlı ordusunun en zayıf yönünün istihbarat olduğunu tespit etmiştir.¹⁴⁸ Dolayısıyla bu dönemde yapılacak çok fazla işi bulunmaktaydı. Ancak Karabekir'in bu dönem boyunca önceliğini Erkân-ı Harbiye'nin tamamen Almanların kontrolleri altına alınmamasına karşı vermiştir. Bu bağlamda Erkân-ı Harbiye'deki Alman subaylar, Türk zabitlerin kendilerinden malumat saklayıp saklamadıklarını öğrenmeye çalışmışlardır. Bunun için kendi aleyhlerindeki haberleri, kimliğinin ortaya çıkarılmamasını rica eden ve yazılı malumat veren bir Alman casus aracılığıyla II. Şube'ye ulaştırmışlardır. Güya bu durumu sonradan haber alan Almanların kendilerinden malumat saklandığı iddiasıyla mesele çıkartmışlardır.

¹⁴⁴ Köprüköy'de bulunan Enver Paşa'nın 2 Kanunuevvel 1330 tarihli mektubunda Karabekir'in tayin edildiğini bildirmiştir (Karabekir, **Birinci**, s. 404).

¹⁴⁵ **Ibid.**, s. 36.

¹⁴⁶ M. Şükrü Hanioglu, "Enver Paşa", **DİA**, C.11, Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, s. 262.

¹⁴⁷ Karabekir, **Birinci**, s. 40.

¹⁴⁸ Kâzım Karabekir, **Gizli Harp İstihbarat**, Haz. Emrullah Tekin, İstanbul, Kamer Yay., 1988, s. 23.

Ayrıca Alman müdürler, Almanya’da eğitim almış yaverleri aracılığıyla Türk muavinleri kontrol etmişlerdir. Bütün bu kontrol tedbirlerine Karabekir, Almanlar aleyhinde gelen malumatı saklamaya çalıştığını belirtmiştir.¹⁴⁹ Erkân-ı Harbiye’deki Türk ve Alman çekişmesinin Islah Heyeti Başkanı Liman von Sanders de ifade etmiştir. Liman Paşa, Türk Genel Karargâhında önemli mevkilerdeki Türk subaylarının devre dışı bırakılmalarının kırgınlık ve pasif direnişe sebep olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Türklere ait pek çok meselenin Alman subaylarından gizlenmesine de yol açtığını belirtmiştir. Ancak Sanders, bunun bilinçli yapıldığını, çünkü başarısızlığın sorumluluğunun işlere hiç karışmamış Almanların üstüne atıldığını iddia etmiştir.¹⁵⁰

II. Şube’de görev yaptığı sırada Karabekir, Ruslardan etkilendiğini belirttiği bir askerî casusluk teşkilâtı kurmak için faaliyete geçmiştir. Bunun sebebini ise Osmanlı istihbaratının Almanlardan kurtarılması olarak açıklamıştır. Teşkilâtın oluşturulması için Manastır’da Enver Paşa ile Bulgar, Rum ve Sırp ihtilalcilerine karşı iki yıl birlikte mıntika erkân-ı harbiyesinde edindiklerin tecrübenin yeterli olacağını ifade etmiştir. Böyle bir teşkilâtın kurulması teklifine Enver Paşa ve Hafız Hakkı Bey’in olumlu cevap verdiğini ve hazırladığı layihanın Dahiliye Nezareti’ne gönderildiğini belirtmiştir. Plana göre Almanların bu teşkilâttan haberleri olmayacak ve teşkilât büyük Erkân-ı Harbiye Reisliğine bağlanacaktı. Ayrıca teşkilâtın gizli bir kütüphanesini olacaktı. Karabekir, işi Dahiliye Nezareti’nde bizzat takip etmiş, Emniyet-i Umumiye Müdürüyle uzun münakaşalar yapmış ve layiha kabul edilmiştir. Ancak Karabekir, Dahiliye Nezareti istihbaratı kendisine bağlamak ve emniyet müdürlüğü vasıtasıyla idare etmek istediğini anlayınca “*İşi Abdülhamid’in hafiyeliğinden ileri götüremezsiniz*” şeklinde konuşmuştur. Talat Bey, teşkilâtı büyük Erkân-ı Harbiye’ye katiyen vermeyeceğini söylemesi üzerine Enver Paşa daha ileriye gidememiştir.¹⁵¹

Bir diğer kaynakta Karabekir, bağımsız bir istihbarat kurumunun durumunu Enver Paşa’ya izah etmiştir. Bu bağlamda Enver Paşa’ya, Almanlardan bağımsız olarak bir istihbarat kurulduğu takdirde çatışma çıkacağını, çünkü Alman müdürün

¹⁴⁹ Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 393; 443.

¹⁵⁰ Sanders, a.g.e., s. 32.

¹⁵¹ Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 400.

kendisinden habersiz olarak II. Şube'ye gelen her kağıdı görmek için kesin talimat verdiğini belirtmiştir. Bunun çözümünün ise Almanların şube müdürlüğü unvanının kaldırılması olduğunu, hiç olmazsa II. Şube'nin bu hale getirilmesini talep etmiştir. Ayrıca İstanbul'un Türk erkân-ı harbiyesinden daha çok Alman erkân-ı harbiyesi gibi olduğunu, her şeyin Almanların ellerine geçtiğini de ilave etmiştir. Bunun üzerine Enver Paşa, "*Bunun imkanı yok, sen idare edersin!*" şeklinde cevap vermiştir.¹⁵² Nitekim, Talat Bey'in bu mühim teşkilâtı kuramamış ve II. Şube sınırlı kaynaklarla çalışmak zorunda kalmıştır.¹⁵³ Karabekir, bu teşkilâtın kurulmamasının acısını 11 Ağustos 1914'de günlüğüne kaydetmiştir:

.. "*Vaktiyle casusluk teşkilâtı layihamı Canbolat, tabii Talat'ın arzusuyla yaptırma dedi. Şimdi Nikolayef tersanesinde yapılmakta olan dretnot donanmaya ne zaman iltihak edebilir.*"¹⁵⁴

Bütün olumsuzluklara rağmen Karabekir kendi döneminde II. Şube'nin haberinin olduğunu durumları da izah etmiştir. Buna göre Kafkasya ve Karadeniz sahilindeki Rusya hakkındaki harekâttan malumat almakta güçlük çekmediklerini, Kars Kalesi ve Sivastopol Limanının son tahkimatını öğrenebildiklerini açıklamıştır.¹⁵⁵

Karabekir, görev süreci boyunca Enver Paşa'ya verilen istihbaratlar hakkında malumat vermiştir. Bu bağlamda 13 Şubat 1914'te Enver Paşa'ya bazı Rumların durumlarını iletmıştır.¹⁵⁶ Karabekir, Masonlar konusunda Enver Paşa'nın dikkatini çekmiş, zabitlerin masonluktan uzan tutulmalarını ve locaların yıkıcı tesirlerine engellenmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁵⁷

Bu dönemde II. Şube, Rusların Karadeniz çıkartması ihtimaline karşı faaliyete geçmiştir. Bu bağlamda Karabekir, 23 Mart 1914'te bir torpidoyla bölgeyi keşfe gitmiştir.¹⁵⁸ Karabekir'in Rusların boğaza saldırarak cihan harbi açacaklarını düşündüğünü 28 Mart 1914'te Enver Paşa'ya söylemesi; Paşa ve Almanları fena

¹⁵² *Ibid.*, s. 442.

¹⁵³ Karabekir, *Tarih Boyunca*, s. 400.

¹⁵⁴ Karabekir, *Günlükler*, s. 399.

¹⁵⁵ Karabekir, limanın tahkimat bilgisini Liman Paşa'ya verdiğini onun da Amiral Souchon'a verdiğini belirtmiştir (Karabekir, *Birinci*, s. 228).

¹⁵⁶ Karabekir, *Tarih Boyunca*, s. 378.

¹⁵⁷ Karabekir, *Birinci*, s. 184.

¹⁵⁸ Karabekir, *Günlükler*, s. 382.

halde kızdırmış ve kendisi evhamlı olmakla itham edilmiştir.¹⁵⁹ Karabekir, II. Şube'nin müdür muavini olarak Enver Paşa'ya diğer görüşlerini de bildirmiştir. Buna göre İtilaf ve İttifak ordularının savaşa başlarsa Boğazlar civarında kuvvetli bulunarak savaştan sıyrılacaklarını, çünkü iki tarafın milyonlarca kişilik ordularından dolayı savaşın uzun süreceğini ve savaş sonunda bitkin hale geleceklerini belirtmiştir. Savaşa girmeyen kuvvetli bir Osmanlı ordusunun istikbali sulh halinde kazanabileceğini ancak Enver Paşa'nın Almanların elinde olduğunu, tehlikeden kurtulsalar bile Almanların kendilerini harbe sürükleyeceklerinden korktuğunu belirtmiştir. Ancak bu durumu Almanların haber alması, Karabekir aleyhinde fırtınalar koparmıştır.¹⁶⁰

Savaşın arifesinde Karabekir, 28 Mayıs 1914'te Romanya vapuruyla İstanbul'dan ayrılarak Avrupa seyahatine çıkmıştır.¹⁶¹ Karabekir, seyahatinin amacını şöyle açıklamıştır:

*“Altı aydan beri işe başlayan Alman Heyet-i Islâhiyesi arasında II. Şube'yi idare ediyordum. Mühim merkezlerdeki ataşelerimizin mesai tarzını teftiş etmek, istihbarat şubesinin yeni şeklini onlara anlatmak, talebelerimizin vaziyetlerini yakından görmek, Hamburg'da Yunanlıların yaptıkları Salamis zırhlısının son durumunu görmek gibi vazifelerle mühim merkezleri dolaşmak için seyahate çıkmıştım”.*¹⁶²

Karabekir, seyahati çıkmasının diğer sebebini Berlin Sefareti ve Hamburg konsolosunun istenilen bilgiyi toplayamamaları olduğunu ifade etmiştir.¹⁶³ Bu seyahatin diğer amaçları ise Almanya'da tedavi görmek ve Almanca dersi almaktır.¹⁶⁴ Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına sebep olan Avusturya-Macaristan Veliahdı Franz Ferdinand ile karısına suikast düzenlendiği gün Kâzım Karabekir, Paris'teydi.¹⁶⁵ Bunun üzerine derhal İstanbul'a dönen Karabekir, ilk iş olarak 14 Temmuz 1914'te Enver Paşa ile görüşmüştür. Ona, genel bir harbin tehlikesinin çok yakın olduğunu, İttifak ve İtilaf Devletlerinin çarpıştıkları takdirde kuvvet sayısının ve iase durumlarının İtilafın lehinde bulunduğunu, denizden baskı yiyen İtalya'nın

¹⁵⁹ Karabekir, **Birinci**, s. 20.

¹⁶⁰ Ibid., s. 21.

¹⁶¹ Karabekir, **Günlükler**, s. 386.

¹⁶² Karabekir, **Birinci**, s. 19.

¹⁶³ Karabekir, **Birinci**, s. 19; Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 469.

¹⁶⁴ Karabekir, **Günlükler**, s. 386-388.

¹⁶⁵ Karabekir, **Birinci**, s. 19.

tarafsızlığı halinde durumun daha da nazik bir hâl alacağını açıklamıştır.¹⁶⁶ Enver Paşa ise şu cevabı vermiştir:

*“Almanları bu vaziyete kendisinin getirmediğini, Mahmut Şevket Paşa zamanında yapılan kontratın tatbik edildiğini, bizim istihbarat şube şefi Almanlarla ittifakımız olduğunu zannederlerse başkaları ne zannederler”.*¹⁶⁷

Musa Kâzım Bey, seferberlik ilân edilmeden önce Almanların kendilerinden kurtulmak istediklerini, Enver Paşa’yı baskı altına almaya çalıştıklarını ve olaylardan haberlerinin olmadığını açıklamıştır. Karabekir, eski hukuklarından dolayı Enver Paşa’nın kendisiyle sürekli irtibat halinde bulunmayı istediğini ancak yapacağı işlerden kesinlikle haber vermediğini de ifade etmiştir.¹⁶⁸ Hatta Karabekir, Almanlarla ittifak yapıldığını ve sefer planlarına varıncaya kadar hazırlanmasına rağmen kendilerinin durumunda haberlerinin olmadığını açıklamıştır.¹⁶⁹ Bu bağlamda Kâzım Bey, 23 Temmuz 1914’te Meşrutiyet kutlamaları sırasında Enver ve Cemal Paşalarla, Alman Elçisi Wangenheim ve askeri heyetinin güler yüzlü olduklarını, sonradan anladığına göre Almanların bir ittifak teklif ettiğini ve Alman müdürünün o gün kendilerine güleç bir yüzle atlı koşu teklif ettiğini yazmıştır.¹⁷⁰ Bir diğer kayıta Karabekir, Enver Paşa’nın millî ve askerî işleri özel veya resmî hiçbir şekilde kendilerine sorulmadığını hatta elbise nizamnamesinin ve yazının değiştirilmesinden bile emir geldikten sonra haberlerinin olduklarını açıklamıştır.¹⁷¹

II. Şube’nin müdürü olan Karabekir, kontrespiyonaj konusunda üst düzey askerî idareyi eleştirmiştir. Bu bağlamda 3 Nisan 1914 akşamı Enver Paşa’nın konağında elçilere davet verildiğini ve yemekten sonraki suareye Erkân-ı Harbiye şube müdür ve muavinlerinin davetli olduğunu açıklamıştır.¹⁷² Burada elçilerle Osmanlı erkân-ı harbiyesinin tanıştırıldığını, dolayısıyla devletin gizli kalması gereken personeli, yabancı diplomatik misyonlar tarafından öğrenilmiştir. Karabekir, Temmuz 1914’te Avrupa’dan döndükten sonra Enver Paşa’yı bir kez daha

¹⁶⁶ Karabekir, **Günlükler**, s. 395.

¹⁶⁷ Karabekir, **Birinci**, s. 36.

¹⁶⁸ Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 414.

¹⁶⁹ Karabekir, **Birinci**, s. 36.

¹⁷⁰ Karabekir, **Birinci**, s. 41; Karabekir, **Günlükler**, s. 396.

¹⁷¹ Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 406.

¹⁷² Karabekir, **Günlükler**, s. 382.

eleştirmiştir. Bu bağlamda Enver Paşa ile aralarında iki Alman ve bir Türk amir ve üç rütbe fark bulunduğunu, Enver Paşa'nın kendisine mahrem olarak arz olunan şeyleri Almanlarla paylaştığını ve onlarla gizli konularda münakaşa ettiğini belirterek durumunun nezaketini açıklamıştır. Ayrıca şube müdürlüklerine varıncaya kadar erkân-ı harbiyeyi tamamen Almanların elinde bulunduğunu, Enver Paşa'yı istedikleri gibi tecrit ve idare ettiklerini, böyle bir durumda kendi görevinin ise gerekli olduğunda sonucunu düşünmeden fikirlerini özgürce Enver Paşa'ya açıklanması olduğunu belirtmiştir.¹⁷³ Karabekir'in eleştirilerine rağmen Enver Paşa, Almanları farklı şekilde kontrol etmeye çalışmıştır. Enver Paşa, 17 Ağustos 1914'te Çanakkale Mevki-i Müstahkem Kumandanı Miralay Cevad Bey'e gönderdiği tahriratında, Erich Paul Weber Paşa'nın Başkumandanlık Vekâleti'nin murahhası olduğu için vereceği emirlerin uygulanması talimatını verdiğini bildirmiştir. Fakat Weber Paşa'nın emirlerin vahim sonuçları olacağı düşünüldüğü takdirde, emirlerinin uygulanmasının ertelenmesini, kendisinin en hızlı şekilde konudan haberdâr edilmesini ve bu durumun idare edilmesini emretmiştir.¹⁷⁴

Kâzım Bey, II. Şube'de görev yaptığı dönemde istihbaratın dışında pek çok konuyla uğraşmıştır. Bunlardan biri hudut talimatnamesinin yazılması olmuştur.¹⁷⁵ Yine bu dönemde Karabekir 17 Şubat 1914'te Rûmî sene yerine askerî sene tabirinin kabul edilmesini, alaturka ve alafranga ayların günlerinin birleştirilmesi gerektiğini Enver Paşa'ya arz ettiğini, bunun yanında hurûf-ı münkatianın (Enverî harflerin) kullanılmaması için Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne muhtıra verdiklerini ama bunun kabul edilmediğini belirtmiştir.¹⁷⁶ Karabekir'in müdür muavinliği döneminde uğraştığı sorunlardan biri de II. Şube'nin ve bağlı personelin durumlarının

¹⁷³ Karabekir, **Birinci**, s. 40. Karabekir gibi Avusturya Ataşesi Pomiankowski de Alman meslektaşlarına ve Enver Paşa'ya savaştan uzak durulmasını gerektiğini söylediği için Almanya'ya rapor edildiğini ve şikayet edildiğinden söz etmektedir (Joseph Pomiankowski, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü**, Çev. Kemal Turan, İstanbul, Kayıhan Yay, 2003, s. 73).

¹⁷⁴ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Yıl 67, S. 141, Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ocak 2018, s. 181-182.

¹⁷⁵ Bunun için 18.03.1914'te IV. Şube zabitanını toplayacağını belirtmiştir (**Günlükler**, s. 381); Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 444.

¹⁷⁶ Karabekir, **Günlükler**, s. 378-379, 382-383.

iyileştirilmesi olmuştur. Bu bağlamda ataşemiliterlerle sefaretlerin münasebetleri hakkındaki talimatı görüşmek için Hariciye Nezareti'ni ziyaret etmiştir.¹⁷⁷

Kâzım Bey, II. Şube'de bulunduğu süre boyunca Erkân-ı Harbiye'deki en yakın mesai arkadaşları Mustafa İsmet (İNÖNÜ) ve Şevket Seyfi Beyler olmuş ve onlarla sık sık görüşmüştür.¹⁷⁸ Bunun yanında Karabekir, Osmanlı ordusunda görev yapan Almanlarla birebir iletişim kurmak amacıyla 2 Şubat 1914'ten itibaren Almanca öğrenmeye başlamıştır.¹⁷⁹ Karabekir, II. Şube'nin müdür muavinlerinin Mart 1914'te 2000 kuruş maaş aldığını ve Nisan'da buna 500 kuruş zam yapıldığını da belirtmiştir.¹⁸⁰

Kâzım Bey, gizli ittifakın imzalandığı 2 Ağustos 1914'te Almanların II. Şube'ye bir operasyon çektiklerini ifade etmiştir. Buna göre Karargâh-ı Umumi teşekkül etmiş ve dört şubeden müteşekkil Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin III. Şubesi lağvedilmiş ve karargâh, harekât, istihbarat ve şimendifer olmak üzere üç şubeye indirilmiştir. II. Şube'nin başındaki Alman müdür alınmış, yerine Karabekir tayin edilmiş ve ancak kurumun personeli Harbiye Nezareti'nin emrine alınmıştır. II. Şube'de ise o sırada ülke dışında bulunan ama daha önce hiç karargâhta görev yapmamış Bükreş Ataşemiliteri Kadri (DEMİRKAYA) ve Atina Ataşesi Hüsrev Beyler görevlendirilmiştir. Diğer ataşelerin tamamı ordulara tayin edilmişlerdir. Bu durumu Karabekir, Karargâh-ı Umumi'nin oluşturulması ancak gözlerinin bağlanması ve kulaklarının tıkanması olarak tarif etmiştir.¹⁸¹ Ayrıca Karabekir, Erkân-ı Harbiye Reisi Bronsart'ın idaresindeki Almanların istihbarat dairesinin başında bir Alman dahi olsa Türk unsurlarıyla idare etmelerinin işlerine gelmediğini, istihbarat işini elçilikteki istihbarat şubesiyle çözmeyi kendilerine uygun gördüklerini belirtmiştir. Almanların, II. Şube'nin büsbütün lağvolmuş diye göstermemek için ise

¹⁷⁷ Karabekir, 16.02.1914 tarihli ziyaretinde Umûr-ı Siyasiye Müdürü Salih Beyle görüşüğünü belirtmektedir (**Günlükler**, s. 378).

¹⁷⁸ Karabekir, 13.02.1914'te Seyfi'ye gittiğini ve İsmet'in de geldiğini belirtmiştir (**Günlükler**, s. 378, 384-386).

¹⁷⁹ **Günlükler**, s. 378.

¹⁸⁰ **Ibid.**, s. 384.

¹⁸¹ Karabekir, **Birinci**, s. 224-225; Karabekir, **Günlükler**, s. 398; Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 464.

üç tane erkân-ı harbi bıraktıklarını açıklamıştır. Sonuçta Almanların verdikleri yalan yanlış malumatla Karargâh-ı Umumi'yi oynatacaklarından şikayet etmiştir.¹⁸²

Bunun üzerine Kâzım Bey, II. Şube'nin yeni görevini anlamak için Karargâh-ı Umumi Reis-i Sânisî Hafız Hakkı Bey ile görüşmüştür. Karabekir, üç odayı dolduran tüm Balkan lisanlarını, Rusçayı, İngilizceyi bilen arkadaşlarının görevden alındığını, bu dillerdeki vesikaların okunması ve esirlerin sorgulanması için Hariciye Nezareti'nden tercüman istemek zorunda kalacaklarını, bazı yerlerle olan bağlantılarının kesileceğini, lisan bilen arkadaşlarını acele olarak bir tarafa gönderilemeyeceğini, Karargâh-ı Umumi'nin göremeyeceğini ve duyamayacağını, Almanlar mağlubiyetlerini veya dahilî zafiyetlerini, hatta düşmanların bulunması muhtemel olan mevkiiler hakkında bilinmesi gerekenleri de manipüle edebileceklerini açıklamıştır. Ataşelerin en önemli hizmetlerde bulunacakları zamanda Osmanlı topraklarına getirilmelerinin Almanlara hizmet edeceğini, bu şekilde vazifesini yerine getirmesinin imkansız olduğunu ifade ettikten sonra Hafız Hakkı Bey'den durumun düzeltilmesini arz etmiştir. Karabekir'in Hafız Hakkı Bey'e itiraz ettiği noktalardan diğeri Türk ordusunun başındaki Alman kurmaylardır. Karabekir, sulh zamanında bile olmaması gereken Alman idaresinin yönetiminde, Osmanlı ordusunun ıslah olup olmadıklarını sormuştur. Bundan sonra Alman kurmaylarının kendi karargâhlarından alacakları emirlere göre hareket edeceklerini için çok fazla sayıda kayıp vereceklerini ve ülkenin harap halde bırakılacağını belirtmiştir. Son olarak Enver Paşa'nın durumu Hafız Hakkı Paşa ile istişare edip etmediğini de sormuştur. Hafız Hakkı Bey, Karabekir'in itirazlarına karşısında şaşırmış, önce sapsarı kesilmiş sonra böyle hatalı bir kararı verdiği için kendisini eleştirdikten sonra onunla aynı fikirde olduğunu belirtmiştir. Bu hatanın düzeltereğini belirtmiş ve durumun bizzat Enver Paşa'ya açıklamasını Karabekir'den istemiştir.¹⁸³

Karabekir, Enver Paşa ile olan görüşmesinde aynı durumu dile getirmiştir. Bunun üzerine Enver Paşa, bir zorunluluk olduğunu fakat henüz harp olmadığını ordunun seferberlik ve tecemmunu Bronsart'ın hazırladığı için uygulamasının da onun tarafından yapılmasını, fakat Karabekir'in mütalaaların doğru olduğunu, ileride

¹⁸² Karabekir, **Birinci**, s. 225.

¹⁸³ **Ibid.**, s. 225-226.

bir harp halinde bunu düşüneceği, cevabını vermiştir.¹⁸⁴ Buna rağmen Karabekir'in Almanların hazırladıkları seferberlik ve tecemmu planlarına ciddi itirazları bulunmaktadır. Nitekim bütün seferberlik ve tecemmu planlarını Almanların yaptığını, kendilerinin sadece onlara malzeme hazırladıklarını, Avusturyalıların Ruslarla anlaşır ve Almanlar da Osmanlıları silkeleyip atarlarsa hallerinin ne olacağını, Almanlardan gizli bir şeyleri olmadığı ifade etmiştir. Bunun yanında Almanlardan Boğazları güçlendirme konusundaki ısrarlarına bir cevap alamadığını da belirtmiştir.¹⁸⁵ Burada belirtilmesi gerekir ki Karabekir, seferberlik planındaki çok önemli bir noktayı yakalamıştır. Kendilerinden habersiz olarak hazırlanan seferberlik planında Almanların, Osmanlı-Bulgar ittifakını sağlanması için Edirne'nin Bulgaristan'a bırakılacağını anlamıştır. Bunun üzerine Bronsart, Karabekir'e çok hiddetlenmiştir.¹⁸⁶ Karabekir'in Bronsart'a karşı çıktığı konulardan biri de Odesa'ya asker çıkartma planı olmuştur. Karabekir'e göre, Almanların Odesa debarkmanını Varna limanından Bulgar ordusunun yapmasını gerektiğini belirttiği için kendisine cephe almışlardır.¹⁸⁷

Osmanlı Devleti 4 Ağustos 1914'te tarafsızlığını ilân etmesi II. Şube'nin faaliyetleri oldukça arttırmıştır. Yeni dönemle birlikte 7 Ağustos 1914'te başlayan basının sansüründen II. Şube sorumlu tutulmuştur. Karabekir, sansür faaliyete başlayınca geceleri Beyoğlu'na kontrole gittiğini 10 Ağustos tarihinde günlüğüne not etmiştir.¹⁸⁸

Osmanlı Devleti tarafsız olmasına rağmen Rusya'dan bir saldırı beklemiştir. Bu sebeple Karabekir, Kafkas kolları hakkında malumat almak için uğraştığını ve bunun için Romanya'da bir helvacı dükkanı açtıklarını 11 Ağustos 1914'te belirtmiştir.¹⁸⁹ Günlüğündeki 17 Ağustos 1914 tarihli notta ise “*Tevfik’le Japon karısını Nikolayef’e (Nikolayev) denilmektedir*”. Büyük ihtimalle şahıslar, Rusya'nın Nikolayev tersanesinde inşa ettikleri gemilerin durumunu öğrenmek için bölgeye

¹⁸⁴ *Ibid.*, s. 227.

¹⁸⁵ *Ibid.*, s. 47.

¹⁸⁶ *Ibid.*, s. 302-303; Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 453-455.

¹⁸⁷ Karabekir, **Birinci**, s. 384.

¹⁸⁸ Karabekir, **Günlükler**, s. 398-399.

¹⁸⁹ *Ibid.*, s. 399.

gönderilmişlerdir. Ağustos ayının son günü ise II. Şube'nin hazırladığı ilk resmî tebliğ verilmiştir.¹⁹⁰

Almanların, Osmanlı erkân-ı harplerinden rahatsızlıkları 17 Eylül 1914'te adalar önünde gerçekleşen donanmanın resmî geçidinde bir kez daha ortaya çıkmıştır. Karabekir, kendilerinin çağrılmadığını fakat ufak bir istimbotla bölgeye gittiklerini ve töreni ahali gibi seyrettiklerini açıklamıştır. Kendilerine hakaret olarak kabul ettikleri bu durumdan dolayı Harbiye Nezareti Müsteşarı Mahmut Kâmil Bey'e çıkmıştır. Üç gün sonra ise Enver Paşa, vortragda (brifing-takrir etmek), Alman donanması hakkında Karabekir'in mütalaasını sormuştur. Karabekir, hükûmetin haberi olması gerektiğini belirtmiştir. Bununla beraber donanmanın Karadeniz'e açılması nazırlar meclisinde görüşülmesine rağmen kabul olunmamıştır.¹⁹¹

II. Şube müdürü, Enver Paşa üzerindeki Alman nüfuzunu azaltarak Osmanlı Devleti'ni savaşa girmesini engellemeye çalışmıştır. Bu bağlamda Karabekir, 27 Eylül 1914'te, savaşa girmekte acele etmemelerini Enver Paşa ve Hafız Hakkı Bey'e söylediğini, Enver Paşa'nın da teftişleri sonucunda bu kış harbe girmemeye karar verdiğini ifade etmiştir.¹⁹² Nitekim 4 Ekim'de Enver Paşa, kış harbine girmemeyi kabul etmiş ve orduların kışlık ordugâhlarına daha geniş bir surette yerleştirilmelerini emretmiştir.¹⁹³ Ancak, 20 Ekim'de beklenenin tam tersine harp kararı verildiği Alman Genelkurmayına yazılmıştır. Aynı gün Mısır'a 17.000 İngiliz askeri gelmiş, Rus Kafkasya tümeni Avusturya, Türkistan tümeni ise Kafkas cephelerine ulaşmışlardır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini isteyen Liman Paşa ise bu sırada gemileri batırmakla tehdit etmiştir. Gelişmeleri yakından takip eden Karabekir, eğer Yunanlılar Çanakkale'ye yüklenirlerse Bulgarların da onların müttefiki olarak İstanbul'a yürüyeceklerini Enver Paşa'ya ifade etmiştir.¹⁹⁴ Bir gün sonra ise Bulgar ve Yunanlıların Osmanlı aleyhindeki faaliyetleri hakkında bir layiha vermiştir.¹⁹⁵

Kâzım Bey'in müdürlüğü sırasında hakkında yapılan bir ihbarı açıklamıştır. Buna göre Karabekir'e 27 Ekim 1914'te Liman Paşa'ya vortrag vermeden az önce,

¹⁹⁰ *Ibid.*, s. 399-401.

¹⁹¹ *Ibid.*, s. 403.

¹⁹² *Ibid.*, s. 404-405.

¹⁹³ *Ibid.*, s. 405.

¹⁹⁴ *Ibid.*, s. 407.

¹⁹⁵ *Ibid.*, s. 407.

yolunu kesen I. Ordudan tanıdığı bir zabıt, Liman Paşa'ya Almanya Elçiliğinden bir jurnal geldiğini, İstanbul'da harbin aleyhinde bir komite oluştuğunu ve bu komitenin harp taraftarı olan Almanları öldürmeye karar verdiğini, Karabekir'in de Liman Paşa'yı öldürmekle görevli fedai olduğu iddia edildiğini ifade etmiştir. Muhbirin ismini bilinmediği fakat güvenilir olduğu kaydının bulunduğunu ilave etmiştir. Karabekir'e göre jurnalı veren ya Almanya Elçiliğine para karşılığına hizmet eden biri veya İtilaf Devletlerinin adamıydı. Bunun üzerine yapılan görüşmede, Liman Paşa, Karabekir'in güvenilirliğini test etmiştir.¹⁹⁶

Karadeniz bombardımandan II. Şube'nin haberinin olmamıştır. Hatta Kâzım Bey, Osmanlı ve Alman askerî idarecilerin kendilerini yanılttığını iddia etmiştir. Nitekim, 29 Ekim 1914'teki votragda Liman Paşa, Rus donanmasının talim yaparken Osmanlı donanmasına taarruz ettiğini söylemiştir. Karabekir, aynı gün Rus limanları bombardıman edildiği halde bunun Liman Paşa tarafından nasıl öğrenildiği merak etmiştir. Bunun cevabının ise Almanların kendi aralarında kullandıkları telsiz-telgraf sistemi olabileceğini ifade etmiştir. Karabekir, ertesi gün Enver ve Cemal Paşa'nın da Rusların taarruz ettiğini söylediklerini ifade etmiştir. Burada bir diğer önemli konu, Rusların saldırdığı hakkındaki Amiral Souchon'un raporunun resmî tebliğ olarak ajansa verilmesidir. Anlaşıldığına göre Karabekir'in bundan da haberi olmamıştır.¹⁹⁷ Son olarak belirtmek gerekir ki Karabekir, Rusların taarruzlarından dolayı Erkân-ı Harbiye'deki Türk zabıtların Karadeniz baskınına karşı olmadıklarını, üzüntülerinin baskına uğrayan Rus donanmasının imha edilmemesi ve bombardımanın Alman amiralin inisiyatifıyla yapılması olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte Erkân-ı Harbiye'nin tamamıyla Almanların eline geçtiğini anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kâzım Bey şunları kaydetmiştir:

“İşte şimdiye kadar ben müstakilen şubemi idare ederken, harp kararıyla beraber Almanlar, tebliğ-i resmileri de kontrol altına aldılar. Bunun için de benim eski müdürüm Thauvenay, Tekirdağ'ından yine Karargâh-ı Umumiye getirildi ve birinci, ikinci şubeler müdür-i umumisi unvanını aldı. Bu suretle, ajanslara ve matbuata verdiğimiz tebliğ-i resmiler ve Enver Paşa'ya

¹⁹⁶ Karabekir, **Birinci**, s. 354-355.

¹⁹⁷ Karabekir, **Birinci**, s. 356-357; Karabekir, **Günlükler**, s. 408-409.

¹⁹⁸ Karabekir, **Birinci**, s. 385.

*verdiğimin vortraglar, Alman sansürü altına girmiş oldu! Hazar çalışmalarımızda Almanlarla samimi idim. Çünkü ortada, iki milletin zıt menfaatleri yoktu. Halbuki şimdiki vaziyet, siyasî, askerî ve malî bakımlardan, aynı işi birbirine zıt şekillerde hâlde sevk ediyordu. Ben Çanakkale'ye bir deberkman tehlikesini göstererek şimdiden iki kolorduluk bir ordu tahsisıyla tahkimat ve yolların ikmalini teklif ediyorum. Almanlar müdafaayı değil, Rus sahillerine debarkman kuvveti düşünüyorlardı”.*¹⁹⁹

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin önemli faaliyetlerinden biri olan cihadın ilânı ve yürütülmesinde II. Şube'nin bir etkisi olmamıştır. Hatta Musa Kâzım Bey cihat ilân edildiğini gazetelerde okumuş ve bundan faydalananarak Almanlardan kurtulması için 1 Kanunuevvel'de Enver Paşa ile konuşmuştur:

*“-Mademki cihat ilân ettiniz şu halde Karargâh-ı Umumi'den Almanları çıkarınız. Tam bir Türk erkân-ı harbiyesi yapın!
-Çıkaracağım, Almanları ne yapayım?
-Bir kısmı memleketlerini müdafaaya gitsin, bir kısmını da kıtalara verin.
-Kontratımız var, ordumuzda hizmete mecburdurlar.”*

Bundan sonra Karabekir, Enver Paşa'nın karargâhtaki Türkleri attığını, tamamıyla Almanlara yaslandığını ve daha fazla Alman getirttiğini belirtmektedir. Karabekir, Thauvenay'a da aynı şekilde konuşmuştur.²⁰⁰ Çok geçmeden Karabekir de Erkân-ı Harbiye'den çıkarılmıştır. Bu durumu Kâzım Bey şöyle açıklamıştır:

*“Pek samimi ikazlarımız, hiçbir tesir göstermedi. Biz Karargâh-ı Umumi'yi Almanların elinden kurtaralım derken, Almanlar bizden kurtuldu. Reis-i sani Hafız Hakkı, Harekât Şubesi Müdürü Ali İhsan ve İstihbarat Şubesi Müdürü Kâzım Karabekir birer birer Karargâh-ı Umumi'den çıkarıldık. Meğerse Osmanlı hükûmeti, Almanlarla akdettiği muahedenin 3. maddesine tevfiikan ordunun fiili kumandasını heyet-i islahiyeye vermiş imiş”.*²⁰¹

Karabekir, bir diğer kayıta ise Galiçya'ya ordu gönderilmesine muhalif olduğu için Goltz Paşa'nın erkân-ı harbiyesine verilerek Bağdat'a gönderildiğini, Galiçya'ya ordu gönderilmesinin bir yıl sonraya kaldığını ve harekâatın iç yüzünü Ziya Gökalp'in Harp Mecmuasında yayınlanan Galiçya Yolunda isimli

¹⁹⁹ *Ibid.*, s. 383.

²⁰⁰ Karabekir, konuşmayı 13.11.1914 tarihli olarak kaydetmiştir (*Günlükler*, s. 411); Karabekir, *Birinci*, s. 377.

²⁰¹ *Ibid.*, s. 305.

manzumesinden öğrendiğini belirtmiştir.²⁰² Karabekir, kendi yerine Seyfî Bey'in geleceğini de İsmet Bey'e söylemiştir.²⁰³ Bu arada belirtmek gerekir ki Kâzım Bey, karargâhtan ayrılmadan kısa bir süre önce, 7 Aralık 1914'te rütbesi kaymakamlığa yükseltilmiştir.²⁰⁴

Kâzım Bey'in II. Şube müdürü olarak yaptığı tespitler oldukça önemlidir. Bunlardan birine göre savaşa girilmesinde İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi'sinin çok etkili olduğunu ifade etmiştir. Merkez-i Umumi'nin savaşa girmekten kaçınan Enver Paşa'nın kahramanlığından şüpheye düştüğünü ve bu şekilde harekete sevk ettikleri için Karargâh-ı Umumi Erkân-ı Harbiyesini dirayetsizlikle itham ettiklerini belirtmiştir. Nitekim Enver Paşa'nın çevresinde daha dirayetli kişilerinin bulundurulması için kendilerinin uzaklaştırıldığını ve yeni bir Erkân-ı Harbiye oluşturulduğunu açıklamıştır.²⁰⁵

Karabekir, bir yıla yakın görev yaptığı kurumdaki faaliyetlerini değerlendirmiştir. Bu bağlamda mesai arkadaşları ve Thauvenay'ın sistemli çalışması sonucunda bazı yenilikler ve değişiklikler yaptıklarını, ayrıca bazı eserleri yayınlanarak ordulara dağıtıklarını açıklamıştır:

*“Bulgar, Romanya, Rus, Sırp ve Yunan ordularına dair beş kitap, Van ve Bitlis vilayetleri istatistiği (Rusların gizli eserinin tercümesi)²⁰⁶, Sansür Talimatnamesi, Dersaadet Sansür Talimatname-i Dahilisi, Harp Muhabirleri Talimatnamesi, Rus ordusunun teşkilât-ı seferiyesine ve usul-i istihkamesiyle harbine müteallik mahumat-ı mücmelle, Esrar-ı Askeriye-i İfşa Edenler Hakkında Kanunname, dislokasyon haritaları, Kafkasya haritası, Mısır ve ordusu hakkında malumat”.*²⁰⁷

Hazırlanmış ve yayınlanacak eserler de belirtilmiştir:

“Bulgaristan Seferiye Nizamnamesi Muharebe Kısım, Balkan Harbi'nde Bulgar süvari fırkasının harekât-ı harbiyesi, Bulgar 3. Ordusunun harekât-ı harbiyesi Şarköy'e asker ihracı ve Gelibolu Muharebesi, Bulgaristan

²⁰² Karabekir, **Birinci**, s. 252-254.

²⁰³ **Ibid.**, s. 395.

²⁰⁴ BOA, İHB (İrade Harbiye). (18.M.1333/24 Teşrinisani 1330). BOA, BEO. 4325/324331: Sadaretten Harbiye Nezaretine (7.12.1914); ATASE, BDH. K. 409, D. 275, F. 1615-003: II. Şube Müdürü Erkân-ı Harp Kaymakam Karabekir'den Sansür Müfettişliği-i Umumiliği'ne (14.12.1914).

²⁰⁵ Karabekir, **Birinci**, s. 144.

²⁰⁶ **Van, Bitlis Vilayetleri Askerî İstatistiği**, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1330.

²⁰⁷ Karabekir, **Birinci**, s. 403.

şimendiferlere suret-i irkâb nizamnamesi, Bulgar 10. Fırkasının harekât-ı harbiyesi, Askerî Casusluk.”²⁰⁸

Enver Paşa’nın güvenini kazandığı için II. Şube’ye tayin edildiği anlaşılan Karabekir, II. Şube’de muavin ve müdür olarak bulunduğu sürece çok önemli problemlerle uğraşmıştır. Alman subaylarının II. Şube’yi denetimleri altına almasına engel olmaya ve yeni bir istihbarat teşkilâtı kurmaya çalışmıştır. Atasevillerin özlük sorunlarıyla ilgilenmiş ve Osmanlı Devleti’nin savaşa girmesini engellemeye veya geciktirmeye uğraşmıştır. Ancak bu faaliyeti II. Şube’den uzaklaştırılmasına sebep olmuş ve yerine yine şube personeli Erkân-ı Harp Binbaşı Şevket Seyfi Bey tayin edilmiştir.

1.c. Şevket Seyfi (DÜZGÖREN)

Birinci Dünya Savaşı’nda II. Şube’nin müdürlüğünde en uzun süre bulunan zabıt Firuzağalı Şevket Seyfi bin Rıza Bey olmuştur.²⁰⁹ II. Şube’nin kadrosunda Seyfi Bey’in ismine ilk defa 1330 senesi tarihli Ordu Salnamesinde rastlanmıştır. Burada Piyade Binbaşı Erkân-ı Harp Kâzım Bey’den hemen sonra Piyade Binbaşı Erkân-ı Harp Seyfi Bey olarak kaydedilmiştir.²¹⁰ Binbaşı Seyfi Bey, 3 Aralık 1914’te II. Şube’ye müdür olarak tayin edilmiştir. Seyfi Bey, 14 Mart 1916’da kaymakamlığa terfi etmiştir. 25 Şubat 1917’de bir buçuk ay süreyle Almanya’ya gönderilmiş ve 27 Eylül 1917’de Kopenhag’da oluşturulan esir mübadele konferansına tayin edilmiştir. 1918’de Karargâh-ı Umumi’nin lağvedilmesi üzerine açığa alınmıştır.²¹¹

Eylül 1916’dan itibaren II. Şube çalışanlarının arasına katılan Alman Yarbay Sievert, II. Şube müdürü Seyfi Bey hakkında başka kaynaklardan teyit edemediğimiz bilgiler vermiştir. Ona göre Seyfi Bey olağanüstü becerikli, sağlam sinirli ve çok çalışkandır. Seyfi Bey’in çok iyi Fransızca bildiği için rahatlıkla iletişim kurduklarını, diğer Alman subaylarının Fransızcalarının yetersizliği ve müdürün sıkı bir milliyetçi olması yüzünden birbirleriyle geçinemediklerini ifade etmiştir. Seyfi

²⁰⁸ *Ibid.*, s. 403.

²⁰⁹ Seyfi Bey’in ismi ve görevi Fransızca olarak kaydedilmiştir: Major Zeifi Bey, Chef du 2e bureau du Grand Quartier Général [BOA, DH.EUM.VRK (Dahiliye Nezaret-i Emniyet-i Umumiye Evrak Odası). 25/10, 20.04.1915].

²¹⁰ *Ordu Salnamesi*, y.y., Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1330, s. 17.

²¹¹ MSB (Milli Savunma Bakanlığı Arşivi) Şevket Seyfi Düzgören’in şahsî dosyası.

Bey'in personeliyle olan ilişkileri hakkında da bilgi vermiştir. Burada Seyfi Bey'in, Personel Şube Müdürü Albay Osman²¹² ile ilişkilerinin iyi olmasına rağmen çalışanlarının haklarını korumadığını ve personeline karşı oldukça sert davranmakla suçladıklarını kaydetmiştir. Seyfi Bey'in Osmanlı idarecileriyle olan ilişkileri hakkında da bilgi vermiştir. Nitekim onun, komite²¹³, Enver Paşa, Talat Paşa, Levazım Reisi Hakkı Paşa gibi yetkili kişilerle çok yakın ilişki içinde olduğunu da belirtmiştir. Bunların yanında Seyfi Bey'in istihbarat anlayışını da açıklamış ve onun özellikle iç politika ve karşı casuslukla ilgili olduğunu ifade etmiştir.²¹⁴ Ayrıca Seyfi Bey'in Enver Paşa'ya göre daha uzlaşmacı olduğunu, kendisinin aynı görüşte olmadığı ve Alman çıkarlarını savunduğu halde kendisine hiç gücenmediğini, sadece Ermenilerle ilgili meselelerde hassas olduğunu belirtmiştir.²¹⁵ Sievert'in açıkladığı bir diğer konu ise Seyfi Bey'in Papalık makamını önemsememesi olmuştur.²¹⁶ Alman subaya göre Seyfi Bey hafız ve çok dindardır. Bunun yanında olduğunu, ilk günlerde seccadesinde namaz kılırken odasına girdiğinde, tabancısını çekmek üzere yıldırım hızıyla çalışma masasına koştuğunu belirtmiştir.²¹⁷ Son olarak belirtmek gerekir ki II. Şube'de görev yaptığı sürece Seyfi Bey'in evine telefon hattı çekilmiş ve masrafı Emniyet-i Umumiye tarafından karşılanmıştır.²¹⁸

Görevi esnasında Seyfi Bey'in çeşitli vesilelerle ülke içinde seyahat etmiştir. Bunlardan birinde Seyfi Bey, casusluk komitesini araştırmak için İzmir'e gitmiştir. Bu seyahati sırasında Kaymakam Seyfi Bey'in maiyetine Emniyet-i Umumiye 1. Şube Müdürü Mehmed Bey, Komiser Mustafa Efendi ve daha birkaç polis memuru verilmiştir.²¹⁹

Seyfi Bey, esir değişimini görüşmek üzere Kopenhag'da bulunduğu sırada Enver Paşa tarafından 22 Ekim 1917'de geri çağırılmıştır: Buna göre 'Karargâh-ı

²¹² Araştırma esnasında Personel Şube Müdürü Albay (Miralay) Osman ismine tesadüf edilememiştir. Muhtemelen Sievert ismi yanlış hatırlamıştır.

²¹³ İttihat Terakki Merkez-i Umumisi olması lazımdır.

²¹⁴ Kılıç, a.g.e., s. 124-125.

²¹⁵ *Ibid.*, s. 160.

²¹⁶ *Ibid.*, s. 154.

²¹⁷ *Ibid.*, s. 126.

²¹⁸ Belgede Seyfi Bey'in görevi yazmasına rağmen ikametgâhının nerede olduğu belirtilmemiştir [BOA, DH.KMS (Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus). 32/41: Emniyet-i Umumiye'den Posta ve Telgraf Nezareti Vekaleti'ne (31.05.1915)].

²¹⁹ BOA, DH.KMS. 41/32: Dahiliye Nazırı Talat Bey'den Aydın Valisi Rahmi Bey'e (19.09.1916)

Umumi'deki vezaifinizin ehemmiyet ve müstaciliyeti uzun müddet Üsera Mübadele Komisyonunda ²²⁰ kalmanıza müsaid olmadığından en mühim müzakerâtın cereyanını müteakip ve içtimain muhtemel müteakip celselerine intizar etmeksizin Dersaadet'e avdet ediniz. Müzakerâtın devamı halinde yerinize diğer bir zabıt tayin ve izâm edeceğim. Buna göre kaç gün sonra buraya hareket edebileceğinizi serian bildiriniz.²²¹ Bununla birlikte Seyfi Bey, görevinin bitmesine kadar orada kalmış ve 4 Kasım 1917'de Kopenhag'dan hareket etmiştir.²²²

2. Merkez Görevlileri

Bir kurumun faaliyetleri personel yapısından bağımsız olamayacağı ve kurumun başarısını belirleyen temel faktörün çalışanın kalitesi olduğu için hemen II. Şube'nin çalışanlarının incelenmesi gereklidir. Savaşın hemen öncesinde yayınlanan ordu salnamesine göre II. Şube personeli; Piyade Binbaşı Erkân-ı Harp Kâzım Bey, Piyade Binbaşı Erkân-ı Harp Seyfi Bey, Piyade Binbaşı Erkân-ı Harp Tahir Bey, Piyade Kıdemli Yüzbaşı Erkân-ı Harp Bekir Sıdkı Efendi, Piyade Yüzbaşı Erkân-ı Harp Subhi Efendi, Piyade Yüzbaşı Erkân-ı Harp Hüseyin Hüsnü Efendi, Piyade Yüzbaşı Erkân-ı Harp İbrahim Efendi, Süvari Binbaşı Mehmed Sadık Efendi, Piyade Binbaşı Mehmed Ali Efendi²²³, Piyade Binbaşı Ali Rıza Efendi, Piyade Kıdemli Yüzbaşı Tevfik Efendi, Piyade Yüzbaşı Hayri Efendi, Piyade Yüzbaşı Nusret Efendi, Piyade Yüzbaşı Ahmed Hakkı (ÖZGENEL) Efendi²²⁴, Piyade Mülazım-ı evvel Rıza Efendi, Piyade Mülazım-ı evvel Şevki Efendi, Dördüncü Sınıf Katip Râzî Efendi, Dördüncü Sınıf Katip Necati Efendi'den oluşmuştur.²²⁵ Bu dönemde II. Şube'de istihdam edilen 16 zabıtın 7 tanesi erkân-ı harptir. Erkân-ı harp

²²⁰ Diğer belgelerde konferans olarak geçen organizasyona Bahriye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Rauf, Seyfi Bey ve Hilal-i Ahmer'den İzzet Bey katılmışlardır [BOA, DH.EUM.6.Şb (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 6. Şube). 28/63: Seyfi Bey'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne, 6.01.1918].

²²¹ TTK, KO (Kâzım Orbay Evrakı). 3-51-51: Enver Paşa'dan Kopenhag'da Kaymakam Seyfi Bey'e (22.10.1917).

²²² BOA, DH.EUM.6.Şb. 28/63: II. Şubeden Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine (13.11.1917).

²²³ II. Şube'nin Bulgaristan Masasına 30.10.1908'de tayin edildiğinde kaymakam rütbesinde olmasına rağmen 7.08.1908'da rütbesi binbaşılığa indirilmiştir (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan**, C.I, s. 194-195).

²²⁴ Piyade Yüzbaşı Ahmed Hakkı, Ocak 1913'te II. Şube'ye tayin edilmiş ve 27.04.1915'te Çanakkale'de bulunan 3. Tümen 32. Alay 1. Tabur Komutanlığına atanana kadar görev yapmıştır (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan**, C.III, s. 315-316).

²²⁵ **Ordu Salnamesi**, 1330, s. 17.

sayısından II. Şube'ye verilen önem anlaşılmaktadır. Rütbelere bakıldığında ise genç zabitler, II. Şube'ye dinamik bir yapı vermişlerdir.

Seferberliğin ilânı üzerine kurumun personel yapısında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Nitekim 5 Ağustos 1914'te yayınlanan emirde, kurumun personeli Müdür Erkân-ı Harp Binbaşı Kâzım Bey, Erkân-ı Harp Binbaşı Kadri Bey, Süvari Binbaşı Sadık Bey (Rusça)²²⁶, Piyade Binbaşı Mehmed Ali Bey (Bulgarca)²²⁷, Erkân-ı Harp Yüzbaşı Hüsrev Efendi, Erkân-ı Harp Yüzbaşı Tevfik Efendi (Rumca), Piyade Yüzbaşı Tevfik Efendi (Rumca), Piyade Yüzbaşı Nusret Efendi (Bulgarca)²²⁸, Piyade Yüzbaşı Cemal Efendi (Sırpça), Piyade Yüzbaşı Hakkı Efendi (Rumca), Piyade Yüzbaşı Hayri Efendi, Piyade Mülazım Şevki Efendi, Piyade Mülazım Sabri Efendi, polis serkomiserleri, komiserleri ve memurları, Jandarma Binbaşı Faik Bey, Jandarma Mülazım Abdurrahman Efendi'den oluşturulmuştur.²²⁹ Seferberliğin ilânından sonra personel sayısı 14 kişiye indirilmiş ve şubede 4 tane erkân-ı harp zabiti bırakılmıştır. Ancak savaş dolayısıyla II. Şube'nin işlerinin artacağından dolayı polis ve jandarmadan personel alınması imkanı tanınmıştır. Şube personelinin arasında en fazla Rumca bilen zabıt bulunması en büyük tehdidin dahildeki Rumlar ile hariçteki Yunanistan'ın görüldüğü anlamına geldiğini düşünmekteyiz. Daha sonra tehdit algısının Bulgaristan, Sırbistan ve Rusya olduğunu zannetmekteyiz. Bununla beraber, Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklara göre II. Şube'ye personel seçilmiş olabilir. Ancak zabitler arasında Ermenice bilen olmaması bu yorumu geçersiz hale getirmektedir.

II. Şube'de görevlendirilen erkân-ı harp zabitlerinin askerî okullarda Fransızca eğitiminden geçtikleri bilinmektedir. Bununla birlikte kurum zabitlerinin lisanlara ne kadar vâkıf olduklarını tespit edebilecek verilere ulaşılamamıştır. Merkez

²²⁶ Karabekir, Sadık Bey'e 20.01.1914 iki tane Rusça-Fransızca lügat hediye etmiştir (**Günlükler**, s. 377).

²²⁷ Karabekir, Mehmed Ali Bey'e, Bulgarca tabiye meseleleri 2 cilt kitap hediye etmiştir (**Günlükler**, s. 376). Binbaşı Mehmed Ali Bey, II. Şube'den çıkarıldıktan sonra 5. Alay Komutan Muavinliğine atanmış ve bu görevi sırasında 6.06.1915'te şehit olmuştur (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan**, C.I, s. 195).

²²⁸ Karabekir, Nusret Efendi'nin 19.01.1914 tayin olduğunu açıklamış ve ona Bulgarca-Fransızca lügat hediye etmiştir (**Günlükler**, s. 377).

²²⁹ TTK, EP. 5-65-65 (23 Temmuz 1330).

personelinin lisan bilgisinin gazeteleri okuyacak ve gerektiği zaman esirleri sorgulayacak seviyede olması yeterli görülmüş olmalıdır.

II. Şube'nin Seyfi Bey'in idaresine geçtikten sonraki kadrosunun tam bir listesine rastlanmamıştır. Buna personellerinin kimliğinin gizli tutulmasının yanında, kurumda çok sık personel değişikliğinin yaşanmasının sebep olduğu düşünmekteyiz. Bununla beraber II. Şube'nin bazı çalışanları tespit edilebilmiştir. Bu bağlamda 27 Aralık 1914'te tayin edilen Erkân-ı Harp Binbaşı Mustafa Edip Servet (TÖR) Bey'in, Seyfi Bey'in merkezde bulunmadığı sırada onun yerine imza attığı için II. Şube'nin müdür muavinliğini yaptığı saptanmıştır.²³⁰ Diğer müdür muavini ise Erkân-ı Harp Binbaşı Ali Seydi Bey'dir.²³¹ Bir diğer muavin M (mim) ve S (sin) şeklinde imzası bulunan zabittir.²³² Büyük ihtimalle bu zabıt 22 Temmuz 1916'da II. Şube'ye tayin edilen İstihbarat Kısım Amiri ve Şube Müdür Yardımcısı Erkân-ı Harp Binbaşı Said (GÜRFIRAT) Bey olmalıdır.²³³ Sievert, muavin Binbaşı Said Bey'in Harekât Şubesi'nden geldiğini, çok iyi Almanca konuştuğunu ve dürüst birisi olduğunu belirtmiştir. Ancak Sultan II. Abdülhamid'in kızlarından biriyle evli olduğu için güvenilmez birisi olduğunu açıklamıştır.²³⁴ Son olarak Görgülü, Erkân-ı Harp Binbaşı Ömer Lütfü (ERİNOL) Bey'in de II. Şube'nin müdür yardımcısı olduğunu belirtmiştir.²³⁵

²³⁰ ATASE, BDH. K. 413, D. 299, F. 1633-003-04: II. Şube Müdürü namına Erkân-ı Harp Binbaşı Edib'den (5.01.1915); Mustafa Edip Bey, 14.07.1917'de geçici olarak Harp Matbuat Karargâhı müdürü görevine tayin edilmiştir (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan**, C.II, s. 555-556).

²³¹ ATASE, BDH. K. 281, D. 568, F. 1152-016-09: III. Ordu İstihbarat Şubesi Müdürü Kazım'dan II. Şube'ye (7.12.1916); BOA, DH.EUM.5.Şb. 19/35: II. Şube müdürü emriyle Erkân-ı Harp Binbaşı Ali Seydi'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (4.12.1915). Seyfi Bey'den 11.02.1916'da Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine gönderilen tahriratta, 'Memuriyetime müteallik bir vazife ile Anadolu içerisine hareket ediyorum. Pek kısa imtidat edecek gaybubetimde buradaki vazifem Erkân-ı Harbiye Binbaşı Ali Seydi Bey tarafından rüyet edilecektir. Mümaileyhe de teshilât-ı vâlâlarını istirham eyleyerek arz-ı veda eylerim' denilmiştir [BOA, DH.EUM.3.Şb (Emniyet-i Umumiye 3. Şube). 22/32].

²³² DTA, BN. 325/10588: Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi M. S.'den Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Riyaseti'ne (17.03.1917); BOA, DH.EUM.5.Şb. 35/51: Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Müdür Muavini M. S.'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (7.04.1917).

²³³ Said Paşa'nın oğludur. Harp Okulundan mezun olduktan sonra eğitimini Almanya'da devam etmiştir (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan**, C.II, s. 572); Kılıç, a.g.e., s. 142-143.

²³⁴ Kılıç, a.g.e., s. 125. Said Bey'in, Sultan II. Abdülhamid'in kızlarından biri veya hanedan üyesi başka bir sultanla evli olduğuna dair bir kaynağa tesadüf edilememiştir.

²³⁵ Görgülü, a.g.e., s. 65. Ancak Binbaşı Ömer Lütfü Bey, 3.08.1914'te I. Şube'ye tayin edilmiştir (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan**, s. 526).

II. Şube’de görev yapması için Alman Genelkurmay’ı tarafından Yarbay Sievert, görevlendirilmiştir. Sievert, Alman İstihbarat Teşkilâtı Abteilung IIIb’de görev yaparken Türkiye’ye tayin edilmiştir.²³⁶ Sievert, 1893-1895 yılları arasında Bükreş Alman Elçiliğindeki görevlendirildiği sırada İstanbul’da 6 hafta bulunmuştur. Ayrıca Rusya, Çin ve Uzak Doğu’da da görev yapmıştır. Sievert’in 22 Ağustos 1916’da, Alman Askeri heyetinin emrinde olarak Türkiye’ye tayin emri verilmiş ve Balkan Ekspresiyle 8 Eylül 1916’da İstanbul’a gelerek görevine başlamıştır. Alman subay savaşın sonuna kadar vazifesine devam etmiştir. İstanbul’a gelmeden önce Berlin IIIb temsilciliğinde bilgilendirme eğitimi almıştır. Kendisinin Türkçe bilmediğini ancak daha önceden doğuluları tanıdığı için şansı olduğunu ifade etmiştir.²³⁷

Sievert, İstanbul’a görevlendirmesi, II. Şube müdürü Seyfi Bey’in iradesi dışında olmuştur.²³⁸ Seyfi Bey, Sievert’i karargâhta istemediği için ona Galata’da veya Pera’da büro bulunmasını teklif etmiş, ancak Alman subay bunu red etmiştir. Teklifin ertesi gün bir Türk üniformasının içinde en gizli konuşmaların yapıldığı II. Şube müdürünün odasına geçmiştir.²³⁹ Alman subay, Kasım 1917’de müdür yardımcısı olmuştur. Bu arada II. Şube’nin çalışma konuları olan iç siyasî sorunlar ve karşı istihbaratın birlikte ele alınmasından dolayı ülkenin iç siyasî meselelerine vâkıf olmuştur.²⁴⁰

Sievert, kurumdaki faaliyetleri hakkında kısmen bilgiler vermiştir. Buna göre Berlin’deki IIIb temsilcisine, mob IIIb’ye haber verdiğini, Alman istihbarat subayları ve diğer konularla ilgili yazı işlerinde faydalı olduğunu, her şeyi kendisinin yazdığını, dosyaları ve gazeteleri düzenlediğini, Alman ve Avusturyalı askerî yetkililer ve personeli, Alman deniz ataşesi, donanma, Alman başkonsolosluğu ve trafiğiyle uğraşmıştır.²⁴¹

Sievert, II. Şube’nin çalışanlarıyla ilgili önemli bilgiler vermiştir. Buna göre Sievert, karşı casusluk amirlerinin daha rahat ve umut verici görevleri elde etmek

²³⁶ Kılıç, a.g.e., s. 14.

²³⁷ *Ibid.*, s. 9-10.

²³⁸ *Ibid.*, s. 17-19.

²³⁹ *Ibid.*, s. 123.

²⁴⁰ *Ibid.*, s. 150.

²⁴¹ *Ibid.*, s. 19.

için sık sık değıştiklerini, bunların içinde en çalışkanının Kısım-ı Siyasî ve Casusluk Takibini idare eden Binbaşı İsmail Bey olduğunu ve onun Sadrazam'a sürekli arzlar yaptığını belirtmiştir. Ayrıca İsmail Bey'in II. Şube'nin yeniden yapılanmasındaki tavsiyelerini dinleyen Sievert, onun bağımsız karar alma kapasitesi ve zekasından etkilenmiştir.²⁴² Basın işlerinden sorumlu Sıdkı Bey'in çok becerikli ve iyi Almanca konuştuğunu, Rusya'da yıllarca Kazak alayında süvari eğitmeni olarak görev yaptığı için mükemmel derecede Rusça da bildiğini ve daha sonra padişah yaveri olduğunu belirtmiştir.²⁴³

Alman subayın dışında II. Şube'de istihdam edilen bazı zabıtların bilgilerine ulaşılmıştır. Bunlar Piyade Yüzbaşı Macid Efendi²⁴⁴, Yüzbaşı Hüsnü Efendi²⁴⁵ ve Mülazım-ı evvel Bakamoviç Şevki Efendi olmuştur.²⁴⁶ Bunların yanında kurumda Piyade Binbaşı Ali Rıza Bey istihdam edilmiştir. Ali Rıza Bey, Mayıs 1918'te Umûr-ı Şarkıyye Dairesi Tercüme ve Telif Şubesi müdürlüğüne tayin edilmiştir. Yine II. Şube'den İngilizce ve Fransızca bilen Ferid Bey, mütercim olarak 29 Haziran 1918'te geçici görevle Umûr-ı Şarkıyye Dairesi'ne tayin edilmiştir.²⁴⁷

Sievert, II. Şube'ye personel seçimi hakkında diğer kaynaklardan doğrulanamayan bilgiler vermiştir. Buna göre kurumda görev yapmak için torpilin çok önemli olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Şube subayları lisan bildikleri için seçilmelerine rağmen Almanca tercümanların ihtiyacı karşılayamadığını ifade etmiştir. Kurumun karşı istihbarat ve siyasî işler çalışanlarının ise güvenilir oldukları

²⁴² ATASE, BDH. K. 429, D. 272, F. 1691-016-04: II. Şube İsmail'den Yıldırım Orduları Grubu İstihbarat Şubesi Müdüriyeti'ne (21.04.1918; ATASE, BDH. K. 429, D. 272, F. 1691-039: II. Şube Kısım-ı Siyasî Amiri Binbaşı İsmail'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (12.06.1918). BOA, DH.EUM.5.Şb. 63/31: II. Şube Kısım-ı Siyasî Amiri Binbaşı İsmail'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (12.06.1918); BOA, DH.EUM.4.Şb. 21/46: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (27.08.1918). Bu kısım Bulgarların istediği bir Bulgar vatandaşının Osmanlı topraklarında bulunmasıyla da uğraşmıştır (BOA, DH.EUM.5.Şb. 63/31: II. Şube Kısım-ı Siyasî Amiri Binbaşı İsmail'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (12.06.1918); Kılıç, a.g.e., s. 128; 150.

²⁴³ Kılıç, a.g.e., s. 125-126.

²⁴⁴ ATASE, BDH. K. 281, D. 568, F. 1152-008: Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti'nden Karargâh-ı Umumi II. Şubesine (7.10.1916).

²⁴⁵ BOA, HR.SYS (Hariciye Nezareti Siyasî). 2441/21: Başkumandan Vekili namına Mehmed Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (25.10.1917).

²⁴⁶ ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001: Mülazım-ı evvel Bakamoviç Şevki'nin raporu (11.06..1916).

²⁴⁷ Aynı tarihte II. Şube'ye bağlı sansür heyetinden Rusça bilen Ziya Efendi, mütercim olarak Umûr-ı Şarkıyye Dairesi'nde görevlendirilmiştir (Ahmet Tetik, **Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi C. I. 1914-1916**, İstanbul, İşbankası Yay., 2014, s. 23-24).

için göreve getirildiğini belirtmiştir. Bu durumda Seyfi Bey'in yapabileceği bir şey olmadığını da ilave etmiştir. Sievert, II. Şube'de görevlendirilen Şeyhülislam'ın genç ve mütevazı zabıt oğlunun ise rahatsızlık oluşturmadığını ifade etmiştir. Sievert, Harekât Şubesi hakkında da bilgi vermiştir. Buna göre, şubenin tamamı erkân-ı harplerden oluşturulmuş, Sadrazam'ın yaveri Binbaşı Saffet Bey gibi akıcı Almanca konuşan ve önemli görevlerde bulunan en iyi zabıtlardan faydalanılmıştır.²⁴⁸

II. Şube, savaş sırasında kurye olarak pek çok küçük rütbeli zabıt istihdam etmiştir. Bunlardan tespit edilenlerin rütbe, isimleri ve gönderildikleri bölgeler şunlardır: Mülazım-ı sâni İsmail Hakkı Efendi Sofya-Budapeşte'den geçerek Bükreş'e²⁴⁹, Mülazım-ı evvel Sabri Efendi Sofya-Ruşuk üzerinden Bükreş'e, Mülazım Yusuf Ziya Efendi Sofya-Viyana yoluyla Berlin'e ve Almanya Genelkurmay'ına, Mülazım-ı evvel Abdülkerim Efendi Sofya-Viyana istikametinden Berlin'e, Mülazım İbrahim Efendi ve Mülazım-ı sâni Hayri Efendi Sofya-Niş-Viyana üzerinden Berlin'e gönderilmişlerdir.²⁵⁰

Seferberliğinin ilânıyla birlikte deniz kuvvetleri Bahriye Nezareti'ne bağlandığı için yalnız sevk ve idare bakımından Başkumandanlık karargâhıyla işbirliğine girmiştir. Bu sebeple Başkumandanlık Vekâleti'nde bir denizcilik şubesi ve müşavirler bulundurulmuştur.²⁵¹ Bununla birlikte II. Şube kadrosunda, Bahriye Nezareti'nden istihdam edilen bir zabite rastlanmamıştır. Ancak Bahriye Nezareti'nin İstihbarat Kaleminde istihdam edilmiş olan Yüzbaşı Reşid Efendi'nin II. Şube'de istihdam edilmesi için sicil, ahlâk ve güvenilirlik derecesinin bildirilmesi

²⁴⁸ Kılıç, a.g.e., s. 125-126.

²⁴⁹ BOA, DH.EUM.SSM. 54/90: II. Şube Müdür namına M. S.'den Merkez Kumandanlığı'na (2.09.1917); BOA, DH.EUM.SSM. 58/2: II. Şube Müdürü Seyfi'den Askeri Pasaport Müdüriyeti'ne (21.04.1918); BOA, DH.EUM.SSM. 57/34: II. Şube Müdürü Seyfi'den Askeri Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (4.04.1918); BOA, DH.EUM.SSM (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Seyr ü Sefer Müdüriyeti). 57/67: II. Şube Müdürü Seyfi'den Askeri Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (Tarihsiz); BOA, DH.EUM.SSM. 57/90: II. Şubeden Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (18.04.1918); BOA, DH.EUM.SSM. 58/16: II. Şubeden Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (25.04.1918).

²⁵⁰ BOA, DH.EUM.SSM. 54/90: II. Şube Müdür namına M. S.'den Merkez Kumandanlığı'na (2.09.1917); 09.1917); BOA, DH.EUM.SSM. 58/2: II. Şube Müdürü Seyfi'den Askeri Pasaport Müdüriyeti'ne (21.04.1918); BOA, DH.EUM.SSM. 57/34: II. Şube Müdürü Seyfi'den Askeri Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (4.04.1918); BOA, DH.EUM.SSM. 57/67: II. Şube Müdürü Seyfi'den Askeri Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (Tarihsiz); BOA, DH.EUM.SSM. 57/90: II. Şubeden Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (18.04.1918); BOA, DH.EUM.SSM. 58/16: II. Şubeden Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (25.04.1918).

²⁵¹ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 225.

hakkında Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne bir başvuru yapılmıştır.²⁵² Buna verilen cevaba araştırma esnasında tesadüf edilememiştir.

II. Şubenin matbuat kısmında pek çok zabıt istihdam edilmiştir. Bu zabitler askerî eserleri tercüme etmişler ve düşman ordular hakkında yayınlar hazırlamışlardır. Bunlardan Piyade Binbaşı Ali Rıza²⁵³, Piyade Binbaşı Nazmi²⁵⁴, Piyade Yüzbaşı Yusuf Rıza²⁵⁵ düşman orduları hakkında hazırladıkları eserlerle öne çıkmışlardır. Erkân-ı Harp Yüzbaşı M. Tevfik, Fransız Usul-i Müdafaası (Şubat 1918), Dersaadet, Matbaa-i Askeri, (1335); Erkân-ı Harp Kıdemli Yüzbaşı Remzi Efendi, İngilizlerin yayınladığı 'Çanakkale Harekât-ı Bahriyesine Dair İfşaat' isimli eserleri tercüme etmişlerdir. Kıdemli Yüzbaşı Rahmi, İstanbul, İngiltere Hükûmeti, Irak Seferine Ait İfşaat (Beyaz Kitap), İstanbul, Matbaa-i Amire, (1332); Erkân-ı Bahriye Hüsameddin, Percy Lake'nin Kutü'l-Amare Muhasarası ve Tahlis Harekâtı, İstanbul, Matbaa-i Amire, (1332); İhtiyat Mülazım-ı sani Ahmed Lütfullah Fransızca Illustration dergisinde Emil Vedel? imzasıyla yayınlanan 'Çanakkale'de Bahriyelilerimiz' İstanbul, Matbaa-i Amire, (1332) isimli eserleri Türkçe'ye çevirmişlerdir.

II. Şube'nin kendi personeli olmamasına rağmen istihdam ettiği tercümanlar olmuştur. Bunlardan biri sansürde istihdam edilmesine rağmen Almanca ve Fransızca bilen ve rica üzerine Sievert'in hizmetine verilen Ferid Bey'dir. Ferid Bey'in yanı sıra Sievert, neredeyse istisnasız olarak Alman subayların, Türklerin yetersiz güvenilirmez gördükleri Ermeni, Rum ve Yahudileri tercüman olarak kullandığını belirtmiştir.²⁵⁶

II. Şube, haber almadaki personel eksikliğini gidermek için emniyet teşkilatından faydalanmıştır. Bu konuda Talat Paşa'dan 22 Ekim 1916'da Harbiye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, Ankara vilayeti serkomiserliğine tayin edilen ve mühim hususların araştırılması için İstihbarat Müdüriyetinde istihdam edilen Cemil

²⁵² DTA, BN. 575/22167: II. Şube'den Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne (16.06.1915).

²⁵³ Piyade Binbaşı Ali Rıza, **Harb-i Umumide Rus Ordusu**, (Ağustos 1332) isimli eseri kaleme almıştır.

²⁵⁴ Binbaşı Nazmi, **Kafkasya ve Türkistan (Coğrafi, Siyasî, Tarihî ve İstatistikî mücmel malumat)**, Dersaadet, Matbaa-i Askeriye, (1334) isimli eseri kaleme almıştır.

²⁵⁵ Yüzbaşı Yusuf Rıza, **Mısır ve Ordusu**, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, (1330) isimli eseri yazmıştır.

²⁵⁶ Kılıç, a.g.e., s. 131-133.

Efendi'nin askeriye de istihdamına lüzum olup olmadığının bildirilmesi istenmiştir.²⁵⁷ Ayrıca II. Şube adına İzmir bölgesinde yürütülen soruşturmada Zeki Bey isminde bir polisten faydalanılmıştır.²⁵⁸

II. Şube'nin Alman personeli olan Sievert, kendi istihbarat subayı olarak açıkladığı Jacobs isimli bir şahıstan bahsetmiştir. Jacobs daha önce Güney Bilgi Toplama Kısmında çalışmış ve Ocak 1918'te Türkiye'ye gelmiştir. Jacobs, gayet çalışkan olmasının yanı sıra IIb temsilciğinde özenle yetiştirilmiştir. Çok iyi seviyede Fransızca ve İngilizce öğrenmiştir. Görevine başladığı andan itibaren Alman Askeri Heyeti için düzenlenen Türkçe kursuna da katılmış ve işe çabuk alışmıştır. Türklerin çok sevdiği iddia edilen Jacobs, sağlık sorunlarından dolayı Nisan 1918'de Almanya'ya dönmüş ve yerine kimse atanmamıştır.²⁵⁹

II. Şube, talep ettiği personelin tamamına izin verilmemiştir. Bu bağlamda II. Şube'nin haricî takip işlerinde kullanmak istediği Kumanovalı Süleyman Fevzi Efendi'nin talim devresini tamamlamadığı ve kendisine ihtiyaç bulunduğu için kurumda istihdam talebi reddedilmiştir.²⁶⁰ Son olarak II. Şube personeliyle ilgili Sievert tespitleri çok önemlidir. Ona göre II. Şube personeli çok düşük ücretler almalarına rağmen çok iyi bürokratlardır, masraflarını azaltmak için her gün vapur ve at yolculuğu yapmak pahasına Asya yakasında ikamet etmişlerdir.²⁶¹

3. Cephelerdeki Görevliler

Savaş sırasında cephelerde bulunan orduların ikinci şubeleri istihbarattan sorumlu tutulmuş ve bir müdürün idaresine bırakılmıştır. Müdürler binbaşı veya yüzbaşı rütbelerindeki zabıtlar arasından seçilmişleridir. Müdürler arasında erkân-ı harp zabıtlarında bulunmaktadır. Bu bağlamda III. Ordu İstihbarat Şubesi

²⁵⁷ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-030: Dahiliye Nazırı Talat'tan Harbiye Nezareti'ne (22.10.1916).

²⁵⁸ BOA, DH.EUM.KLH (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kalem-i Hususi). 5/128: Vali Rahmi'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine (17.04.1917).

²⁵⁹ *Ibid.*, s. 133; 158.

²⁶⁰ ATASE, BDH. K. 293, D. 31A, F. 1191-057: Ali Seydi'den Beyoğlu Sansür Müfettişi Vekili Yüzbaşı Rıza Bey'e (16.02.1916).

²⁶¹ Kılıç, a.g.e., s. 128-129.

müdürlüğünde Erkân-ı Harp Binbaşı Said Bey tayin edilmiştir.²⁶² IV. Ordu İstihbarat Şubesi Müdürü Erkân-ı Harp Binbaşı Refet (BELE) Bey olmuştur.²⁶³ Refet Bey'in erkân-ı harbi ise Yüzbaşı Mehmet (ŞAMLI) olmuştur.²⁶⁴ Refet Bey'den sonra İstihbarat Şubesi Müdürü Yüzbaşı Zeki (ÇOBANOĞLU) tayin edilmiştir.²⁶⁵ V. Ordu İstihbarat Şubesi müdürü ise Binbaşı Raşid Bey olmuştur.²⁶⁶ Bazı kolordularda da istihbarat şubeleri oluşturularak müdürler tayin edilmiştir. Bu bağlamda Seddülbahir bölgesindeki muharebeler esnasında 3. Kolordu İstihbarat Şubesi Müdürü Binbaşı Ziya Bey olmuştur.²⁶⁷ Ordulardaki müdürlerin yanında muavinler de tayin edilmiştir. Bunlardan biri V. Ordu İstihbarat Şubesi'nin müdür muavini olarak görevlendirilen Binbaşı Edib Bey olmuştur.²⁶⁸

Müdürlerinin idaresinde genelde yüzbaşı rütbesinde istihbarat zabitleri istihdam edilmiştir. Bu bağlamda II. Ordu İstihbarat zabiti Erkân-ı Harp Yüzbaşı Mehmed Sabri Efendi olmuştur.²⁶⁹ VI. Ordu İstihbarat zabiti olarak Tahsin Bey görevlendirilmiştir.²⁷⁰ Bağdat'ın geri alınması için 15 Temmuz 1917'de oluşturulan Yıldırım Ordusu karargâhında istihbarat subayları olarak Alman subaylar Yüzbaşı Lübke, Yüzbaşı von Kamps Höffner ve Mülazım-ı evvel Şahap (GÜRLER) görevlendirilmişlerdir.²⁷¹ VIII. Ordu'nun son istihbarat zabitlerinden biri Yüzbaşı Ahmed Kemal (ÖZSU) olmuştur. Yüzbaşı Ahmed Kemal, Ekim 1918'de tayin edilmesine rağmen Mondros Mütarekesi'nin imzalanması üzerine ordu lağvedilmiştir.²⁷²

²⁶² ATASE, BDH. K. 2952, D. 5, F. 21: III. Ordu İstihbarat Şubesi Müdürü Binbaşı Said'den Sivas'ta 10. Kolordu Kumandanlığı'na (3.09.1915).

²⁶³ Binbaşı Refet Bey, 28.02.1915'te Kaymakamlık rütbesine terfi etmiştir (BOA, BEO. 4340/325487). Kaymakam Refet Bey, 8.03.1915'te ise 10. Fırka Kumandanlığı'na tayin edilmiştir (BOA, BEO. 4341/325571); Görgülü, a.g.e., s. 188.

²⁶⁴ Görgülü, a.g.e., s. 188.

²⁶⁵ *Ibid.*, s. 190.

²⁶⁶ ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 022-01: V. Ordu Kumandanlığı 2. Şubesi'nden II. Şube'ye (3.11.1916).

²⁶⁷ Görgülü, a.g.e., s. 78.

²⁶⁸ ATASE, BDH. K. 293, D. 31A, F. 1191-010: V. Ordu İstihbarat Şubesi Müdür Muavini Binbaşı Edib'ten II. Şube'ye (17.07.1915).

²⁶⁹ ATASE, BDH. K. 3196, D. 96, F. 001: II. Ordu Kumandanlığı'ndan Başkumandanlık Vekâleti'ne (27.12.1916).

²⁷⁰ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 117, s. 23, 43.

²⁷¹ Görgülü, s. 199, 204.

²⁷² Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay ve Tugay Komutanlarının Biyografileri*, C.II, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2010, s. 339-340.

Rütbesi tespit edilememekle birlikte büyük ihtimalle küçük rütbeli zabitler de istihdam edilmişlerdir. Bunlardan biri 2. Kafkas Kolordusu İstihbarat Zabiti Şakir Muzaffer olmuştur.²⁷³ Benzer şekilde 13. Kolordu İstihbarat Zabiti Sadık'ın rütbesi tespit edilememiştir.²⁷⁴ Ordu istihbaratında neferler de istihdam edilmişlerdir. II. Ordu İstihbarat Şubesi'nde Süvari Çavuş Mustafa Efendi ve Jandarma Başçavuşu Bağdatlı İsmail Hakkı Efendi görevlendirilmiştir.²⁷⁵ Bunların dışında emniyet personelinde geçici olarak ordu istihbaratında faydalanılmıştır. Bu bağlamda IV. Ordu İstihbarat Şubesi'nin yürüttüğü Arap hükûmeti tahkikatında, Emniyet-i Umumiye Seyr ü Sefer Şube Müdürü Hüsnü Bey'den Arapça bilgisi ve daha önce Beyrut'ta görev yaptığından dolayı faydalanılmıştır.²⁷⁶

D. II. Şube'nin Çalışma Tarzı

Osmanlı askerî istihbaratının merkezi olan II. Şube'nin 1914 senesinin başından itibaren nasıl çalıştığına dair kurum çalışanları bilgiler vermişlerdir. Nitekim Karabekir, Alman idaresine geçen Erkân-ı Harbiye'de Bronsart Paşa'nın ara sıra müdürlerin odalarını gezdiğini, ayağa kalkılmadığını ve yer verme adetinin olmadığını belirtmiştir. Bronsart, teftişlerinden birinde II. Şube'yi takdir etmiştir. Ayrıca şube müdürleri, gelmeyenleri kontrol etmek için herkesten önce işe başlamışlardır.²⁷⁷

Kâzım Bey görev süresince II. Şube'nin çok yoğun çalıştığını belirtmiştir. Bu bağlamda gelen malumat Alman müdür için tercüme edilmiş ve bunlardan beraberce özetler çıkarılmıştır. Bu yoğunluk çok zaman aldığı için günlük işleri bitirmek için gece yarısına kadar kurumdan ayrılmamışlardır.²⁷⁸ Bir diğer kayıta Karabekir, Alman şube müdürlerinin, Türk müdür muavinlerinin hazırladıkları raporları bizzat erkân-ı harbiye reisini sunduklarını açıklamıştır.²⁷⁹

²⁷³ ATASE, BDH. K. 2893, D. 384, F. 7-18: 2. Kafkas İstihbarat Zabiti Şakir Muzaffer'den III. Ordu Kumandanlığı'na (7.02.1917).

²⁷⁴ ATASE, BDH. K. 3652, D. 230, F. 3-12: Sadık'tan VI. Ordu İstihbarat Zabıtlığı'ne (20.09.1917).

²⁷⁵ ATASE, BDH. K. 2699, D. 293, F. 008-021: Casusluk Heyet-i Tahkikiye Reisi Binbaşı Ömer Fahreddin'den 2. Şube Müdüriyeti'ne (12.08.1918).

²⁷⁶ BOA, DHEUM.4.Şb. 7/71: Dahiliye Nezareti'nden Suriye Vilayeti'ne (5.10.1916).

²⁷⁷ Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 392.

²⁷⁸ **Ibid.**, s. 393.

²⁷⁹ **Ibid.**, s. 394-396

Savaş tehdidinin artmasıyla birlikte II. Şube'nin tehdit algıları artmıştır. Bu sebeple Kâzım Bey, istihbaratın amacını, bütün devletlerin bilhassa Balkan devletleriyle Rusya'nın her varlığının öğrenilmesi olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰ Yeni süreçte Karabekir, barış zamanındaki II. Şube mesaisinin sadece istihbarat iken şimdi ülkenin demiryolları ve şoselerinin sorumluluğunun da kendilerine geçtiğini açıklamıştır. Bu yüzden günlerce Karadeniz ve Kırklareli arasında keşif faaliyetleriyle uğraşmıştır.²⁸¹ Karabekir, seferberliğin ilân edildiği 2 Ağustos sabahı II. Şube'nin çalışmasını şu şekilde açıklamıştır.

“Şubemin günlük mesaisinde müdüriyet masasında iş bırakmamak usuldü. Bunun için icap ederse gece yarılara kadar kaldığımız olurdu. Bu son haftada tatil günü de her masadan bir zabıt de gelmek üzere mesaiye devam ediyorduk. Bu sabah da erkenden herkes yerini almış, hissesine düşen gazetelerden kesikler (ait oldukları bahislere göre dosyalarına yapıştırılmak üzere, Şubece işimize yarayan parçalar) alıyordu....”²⁸²

Seferberlik döneminde II. Şube'nin günlük faaliyetleri şöyle oluşmuştur: İstihbarat, vortrag, ordulara, basına ve ajanslara haber verilmesi, basın ve yayın ile haberleşmenin kontrol edilmesi, kontrespiyonaj ve yabancı propagandayla mücadele edilmesidir.²⁸³ Karabekir, II. Şube'nin asker toplamasıyla (tahşid) da meşgul olduğunu da belirtmiştir.²⁸⁴ Kâzım Bey, daha ayrıntılı olarak II. Şube'nin görevlerini de açıklamıştır. Buna göre her gün Ferik Bronsart'a brifing vermiştir. Bunun yanında görevleri gereğince veya lüzum görüldüğü takdirde amirlerine haber vermeye dikkat etmişlerdir. Ayrıca kendilerine bir şey sorulduğunda cevap vermek için pratik bir not tutma metodu kullanmışlardır.²⁸⁵ Karabekir'in belirttiği bazı noktalar dikkat çekicidir. Bunlardan biri çok mühim işlerin evraka kaydedilmediğini, her masanın kendi evrakını temize çektiğini, evrakların posta veya kurye ile gönderildiğini ayrıca kapalı zarfların üzerine her masanın kendi işaretinin koyulduğunu açıklamıştır.²⁸⁶

²⁸⁰ Karabekir, **Birinci**, s. 228.

²⁸¹ Karabekir, refakatine Topoğraf Şubesinden 4 zabıt verildiğini, müdür beyin yol istikşafı için çok güzel ve amelî bir usul söylediğini, 9-27 Şubat tarihleri arasındaki seyahatin amirleri tarafından da çok beğenildiğini belirtmiştir (Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 444).

²⁸² Karabekir, **Birinci**, s. 223-224.

²⁸³ **Ibid.**, s. 228.

²⁸⁴ Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 392.

²⁸⁵ **Ibid.**, s. 438-439.

²⁸⁶ **Ibid.**, s. 440-441.

Karabekir'in gece yarlarına kadar çalıştıklarını söylemelerine karşılık 1916 sonundan itibaren II. Şube'de çalışmaya başlayan Sievert, akşamları saat beşe kadar kurumda bulunduklarını kaydetmiştir.²⁸⁷ Ayrıca Sievert, II. Şube mesai saatlerine titizlikle uyduklarını, bu saatler dışında iş yapılmasının mümkün olmadığını, 1 Ocak 1918'den sonra gelen Erkân-ı Harbiye Reisinin (Hans von Seeckt) da akşamları canlı telefon irtibatı sağlama isteğinin gerçekleşmediği belirtmiştir.²⁸⁸ Sievert, İstihbarat Kısım Amiri ve Şube Müdür Yardımcısı Binbaşı Said Bey'in Suriye cephesinde alay komutanı olmak için başvuru yapması üzerine 17 Kasım 1917'de II. Şube'nin müdür yardımcısı olduğunu, yeni görevi sayesinde sadece kurum müdürünün ve yardımcısının uhdesinde olan postayı açma ve dağıtma yetkisine sahip olduğunu ve bunun çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Buradan II. Şube'nin bütün personelin postaya dokunamadığı, böylece kurum çalışanlarının istediği her malumata ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Seyfi Bey'in Sadrazam, Harbiye Nazırı ve Erkân-ı Harbiye Reisine arzda bulunma ve meclis oturumuna katılma gibi sürekli görevleri bulunduğunu açıklamıştır. Sievert, II. Şube'nin çalışmasıyla ilgili vurguladığı noktalardan biri de Siyasî işler Sorumlusu Binbaşı İsmail Bey'in Sadrazam'a doğrudan arz yapma yetkisinin olmasıdır.²⁸⁹

Sievert, kurumun müdür yardımcılarının Almanca bilmediklerini, Harekât Şubesi'nin ise istihbaratı Almanca istediğini belirtmiştir. Kendisinin yeterince hızlı çalışmayan tercüman zabıtlara boşu boşuna yardımcı olmaya çalıştığını da açıklamıştır. Bunun yanında II. Şube'nin haritaları sadece Türkçe olduğunu, bölgeyi iyi bilmesine rağmen Türkçe alfabeyi bilmediği için istediği yerleri bulamayan Birinci Ferik (Korgeneral) Seeckt'e yapılan arzları zorlaştırdığını ifade etmiştir.²⁹⁰ Sievert, Leitz klasörü şeklindeki dosyalama usullerini kuruma izah edemediğini, istihbarata karşı koyma dosyalarının gevşek paketlerden olduğu için kapı veya cam açıldığında dağıldıklarını, bunları tekrar toplamanın çok zaman aldığını açıklamıştır.

²⁸⁷ Kılıç, a.g.e., s. 139.

²⁸⁸ *Ibid.*, s. 128-129.

²⁸⁹ *Ibid.*, s. 142-143.

²⁹⁰ *Ibid.*, s. 143-144.

II. Şube'nin ek masraflardan kaçındığı ve çalıştıkları konularda çok fazla ayrıntıya girilmediğini de belirtmiştir.²⁹¹

II. Şube'nin hiçbir kaynaktan geçmeyen bir yönünü Sievert açıklamıştır. Sievert'e göre Seyfi Bey'e doğru söylediği takdirde Alman menfaatlerini korumasında ve diğer konularda kendisini anlayışla karşıladığını belirtmiştir. Bunlardan birinde Alman Büyükelçiliği, casuslukla suçladıkları Suriye'deki bir ipek tüccarının IIIb temsilcisi tarafından öldürülmesini istemiştir. Seyfi Bey meseleyi sorduğunda, şahsın casus olmadığını ve öldürülmesini Alman Büyükelçiliğinin istediğini itiraf etmiştir. Bunun üzerine Türk olmayan şahsın öldürülmesine Seyfi Bey'in ses çıkarmamıştır. Sievert, kendilerinin iktisadî hederlere ulaşmak için casusluk suçlamasının kullanıldığını, bunun tespit edilmesinin son derece basit olduğunu ve suçlamalara gerek olmadan da hedeflerine ulaşabileceklerini belirtmiştir.²⁹²

Sievert, II. Şube'nin çalışma alanlarını açıkladığı diğer konular bulunmaktadır. Buna göre II. Şube, yabancı elçiliklerle ilgili tüm meseleleri ve yetki çatışmalarını çözdüğünü, kurumun komite ve Mustafa Kemal Paşa ile yakın ilişkisi olduğunu açıklamıştır.²⁹³ Bu konuda son olarak Türklerin II. Şube'ye büyük önem verdiklerini, çünkü Jöntürk Partisinin emniyetini ve bir şekilde Türkiye'nin iç idaresini sağladığını belirtmiştir. Sievert, bunun için Türklerin özel sebepleri olduğunu, hatta Enver Paşa'ya arza gelen birinin silahını teslim etmek zorunda bulunduğunu ifade etmiştir.²⁹⁴ Bu ifadelerden Sievert'in, Osmanlı idarecilerinin güvenliklerini tehdit altından gördükleri ve onlara gelen suikast ihbarlarından haberi olduğunu düşündürmektedir.

E. II. Şube'nin Değişimi ve Almanlar

Birinci Dünya Savaşı boyunca II. Şube, görevlerini en iyi şekilde yerine getirmek için özellikle müttefik ülkelerdeki istihbarat kurumlarının işleyişini yakından takip etmiş ve bunlar hakkında raporlar hazırlatmıştır. Bunlardan biri 20

²⁹¹ *Ibid.*, s. 129.

²⁹² *Ibid.*, s. 127-128.

²⁹³ *Ibid.*, s. 124.

²⁹⁴ *Ibid.*, s. 126.

Kasım 1915’de Karakoyevaç’ta bulunan Mackensen Ordu Grubu Karargâhındaki Murahhas Binbaşı Hüseyin Hüsnü (ERKİLET) tarafından yazılmıştır. Rapor, II. Şube’nin talebi üzerine hazırlanmış ve Enver Paşa’ya da sunulmuştur. Raporda Mackensen Ordu Grubu Karargâhında düşmana dair istihbaratın toplanması ve bunların analiz süreçleri hakkında bilgi verilmiş ve iki madde halinde düzenlenmiştir. Birinci maddede, tabiye dairesinde ve kıtalar aracılığıyla alınan malumatın ve uçak keşiflerinin sonuçlarının doğruca Harekât-ı Harbiye Şubesi’ne geldiği açıklanmıştır. İkinci maddede, ilk kısımda sayılanlardan başka düşmana ve tarafsız ordular hakkında -yani kıtaların bizzat elde edemeyeceği- haberlerin toplanması ve bunların dağıtılması için karargâhta ayrıca bir şube daha bulunduğu ve bunun amirinin haber subayı sıfatında bir erkân-ı harp yüzbaşısı olduğu ifade edilmiştir.

Raporda istihbarat şubesinin bilgi kaynakları açıklanmıştır. Bunlar başlıca ataşemiliterler, casuslar (agent) ve esir ifadeleridir. Mackensen karargâhının Atina, Sofya ve ara sıra Romanya’daki Alman ataşemiliterlerinden doğrudan malumat aldığını belirtmiştir. Mıntıkası belirlenmiş casuslar vasıtasıyla çok miktarda malumat alındığını ve bunun için hiçbir masraftan kaçınılmadığı ifade edilmiştir. İstihbarat subayının casus istihdamında müstakil hareket ettiğini, ajanların kimlikleri ve yeteneklerine hakkında Harekât Şubesi’nde bir liste bulunduğunu ilave etmiştir. Esirlerin sorgulanması için ise başlı başına bir teşkilât olduğu belirtilmiştir. Bunun için doğrudan İstihbarat Şubesi’ne bağlı çok sayıda subay olduğu ve bunlardan her ordu ve kolordu karargâhına birer tane gönderildiği ifade edilmiştir. Esirlerin kıtalar tarafından kolordu karargâhında istihbarat subayına gönderildiğini, burada esirlerin ifadesi alındıktan sonra bunların iki subay ile Mackensen Karargâhı’ndaki istihbarat şubesine gönderildiği açıklanmıştır. Kolordularda ifadesi alınan esirlerin orduda bir daha ifadesinin alınmadığı, ancak daha önce ifadesi alınmayan esirlerin sorgulandığı belirtilmiştir. Ordu ve kolordulardaki bütün istihbarat subaylarının doğrudan doğruya Mackensen’deki istihbarat şubesinden emir ve talimat aldıkları izah edilmiştir. Burada bir konuya dikkat çekilmiş ve haber subayları ile istihbarat subayları arasında bir ilişki olmadığını ve bunların görevlerinin farklı olduğu açıklanmıştır. Haber

subayının görevinin, birliğin hangi zamanda nerede olduğunu ve muharebenin nasıl meydana geldiğini zamanında merkeze bildirilmesi olduğunu açıklamıştır.

Raporda, İstihbarat Şubesi'nin dahilî görevleri ifade edilmiştir. Buna göre her subayının bir ülkeden veya mınıtkadan sorumlu tutulduğu açıklanmıştır. Bundan sonra İstihbarat Şubesi'nin her gün gelen malumatı bir araya getirerek yazı makinesiyle çoğalttıktan sonra kumandana, ikinci başkana, harekât ve diğer şubelere dağıttığını ve bunun her gün öğleden sonra saat 5'e kadar tamamlandığını belirtmiştir. Şubenin aldığı malumatın bir suretinin Bahriye İstihbarat Şubesi'ne gönderdiği de ilave edilmiştir. Ayrıca İstihbarat Şubesi'nin her gün düşmanın durumuna dair haritalar hazırladığını da anlatılmıştır.

Raporda Genel Karargâhta bir gazete muhabere karargâhı bulunduğunu, muhabirlerin yazılarını göndermeden önce haber subayına göstermeye mecbur olduklarını, uygun görüldüğünde yayınlanmasına izin verildiğini, ordularda da aynı karargâhtan bulunduğunu, bunların tek işi bu olan subayların kontrolü altında olduğunu açıklamıştır. Ordulardaki gazetecilerin yazdıklarının subay tarafından bir kere daha kontrol edilmesi için merkeze gönderildiğini ve bu haberlerin ordu grubundaki istihbarat şubesine uğramadığı belirtilmiştir. Yalnız ordulardaki istihbarat şubesinin gazeteciler ile orduyu ziyaret etmek isteyen ateşemiliterlerin durumlarıyla ilgili eklenmiştir. Son olarak Mackensen İstihbarat Şubesi'nin Romanya ve Sırbistan ordularıyla ilgili aldıkları son malumata göre hazırlanarak Almanca yazı makinesiyle çoğaltılan haritalardan birinin 8/9 kaydıyla takdim edildiği ilave edilmiştir.²⁹⁵

II. Şube'nin bu rapordan sonra oluşturduğu istihbarat zabitleri ve heyet-i istintakiyelerin ilk defa burada öğrendiğini düşünmekteyiz. Ayrıca Hülasa-i İstihbaratların matbu olarak yayınlanmaya başlamasında da bu raporun etkisinin olduğunu zannetmekteyiz.

II. Şube, istihbarat faaliyetlerinin yanı sıra diğer faaliyetlerinde de raporlar hazırlatmıştır. Bunlardan biri propagandanın eksikliğine dair gazeteci ve ressam

²⁹⁵ ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-005; ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-005a; ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-005-01: Mackensen Ordu Grubu Karargâhındaki Osmanlı Ordusu Başkumandanlık Murahhası Binbaşı Hüseyin Hüsni'den II. Şube'ye (20.11.1915).

Celâl Esat Bey'e hazırlatılan rapor olmuştur. Celâl Bey raporun hazırlanmasını şöyle anlatmaktadır:

*“Bir gün Tokatlıyan'da İstihbarat Dairesi Reisi Seyfi Paşa'ya tesadüf ettim. Bahis propagandaya intikal etti. Bu hususta gazetelere yazdığım makaleleri okumuş olan Seyfi Paşa, bu yolda neler yapabileceğimi bir raporla bildirmemi istedi. Birkaç gün sonra da kendisine bu raporu verdim.”*²⁹⁶

Savaşın oluşturduğu yeni ihtiyaçlar yüzünden II. Şube'nin görevleri artmıştır. Bu yeni durum hakkında 24 Mart 1916'da Atina Ataşemiliterliğine gizli bir tahrirat gönderilmiştir. Burada barış zamanında yabancı, özellikle komşu devletlerin durumlarını ve askerî ilerlemeleriyle ilgili istihbarat toplanmasıyla görevli II. Şube'nin seferberliğinin ilânından itibaren ortaya çıkan ihtiyaçlardan dolayı aşağıdaki görevleri üstlendiği açıklanmıştır.

‘1-Özellikle düşman hakkında bilgi almak: Bunun için çeşitli araçlar ve doğrudan veya dolayla olarak casuslar kullanması; düşmanın casus teşkilâtını etkisiz bırakılması ve Osmanlı ülkesine gelen şüpheli şahısların öğrenilmesi ve polise takip ettirilmesi.

2-Sansür muamelatı: Hiçbir şekilde düşmana Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında yazılı olarak bilgi verilmemesi için gereken bütün tedbirlerin aldırılması; fakat buna karşılık düşman devletlerde yayınlanan gazeteler, risaleler ve harple ilgili eserlerin ne şekilde olursa olsun ele geçince onları tetkik ederek mümkün olduğu kadar faydalı içeriğin alınması -sehven Osmanlı postanesine veya bir Osmanlı memurunun eline geçecek bir düşman mektubu böyledir-. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin kontrolündeki yabancı esirlerin haberleşmelerinin araştırılması ve bunlara aileleri tarafından gönderilen eşya vesairenin teftiş edilmesi.

3-Düşman devletlerin kontrolündeki Osmanlı esirlerinin durumlarından ve hayat şartlarından haberdâr olarak gerekli siyasî teşebbüslerde bulunulması veya mukabele-i bilmisde bulunulması için ilgili makamların bilgilendirilmesi, seferberliğin akabinde memlekette kalan ve ayrılmalarına müsaade edilmeyen düşman devletler vatandaşları hakkında düşmanların uluslararası hukuka aykırı

²⁹⁶ Arseven, a.g.e., s. 59.

olarak yayınlanan haince iddialarla göre kararlar alınması amacıyla alakalı makamın bilgilendirilmesi -sivil esirler de buna dahildir-.

4-Osmanlı ülkesinde geçmişte ihmâl edildiği için devlete ve ülkeye muhalif hisler oluşturan ve şu zamanda düşmanların lehinde bulunma hainliğine cesaret eden bazı unsurların ve şahısların, topraklarının savunulması ve muhafazası noktasından zararların giderilmesi için gereken tedbirlerin alınması ve ülkede asayişin sağlanması için ilgili makamla birlikte çalışılması; bu hain ve zararlı unsur ile şahısların ülke dışıyla olan ilişkileri veya bunlardan dışarıda kalmış ve Osmanlı Devleti aleyhine mesai sarf edenlerin takip ettirilmesi.

5-Osmanlı cephelerine gitmek isteyen yabancı dost ve tarafsız ile Osmanlı harp muhbirlerine, harp fotoğrafçılarına ve sinemacılarına bu konudaki nizamnamelerine uygun olarak bilinir ve güvenilir şahıs olup olmadıklarını araştırdıktan sonra izin ve vesika verilmesi.

6-Balkan treniyle Osmanlı ülkesinden ayrılan yolcuların pasaportlarının araştırılması ve Konvansiyonel treniyle giren, çıkan yolcuların da kimler olduğuna dair polis tarafından verilen listeleri kontrol edilmesi.

7- Dost ülkelerinin subaylarının Osmanlı ülkesine gelip ve gitmelerinden haberdâr olunması' şeklinde açıklanmıştır.

Bundan sonra Atina Ataşemiliterliği'nden bu maddelerle ilgili hususlarda elde edebildikleri ve özellikle müttefik devletler arasında aynı amaca sahip oldukları için yardıma ihtiyacı olan müttefiklerden hangisinde daha mükemmel uygulandığını bilinmesi gerekli olan 1, 2, 3, ve 5. maddelerin muhteviyatı hakkında mükemmel malumat alınarak peyderpey II. Şube'ye bildirilmesi gerektiği çok önemli olarak rica edilmiştir.²⁹⁷ Böylece II. Şube, müttefik ülkelerinin istihbarat durumlarını kendi kaynakları aracılığıyla takip etmiş ve eksikliklerini gidermeye çalışmıştır.

Müttefikler kendi istihbarat sistemlerindeki değişimleri doğrudan doğruya II. Şube'ye bildirmiştir. Bunlardan biri Almanya Genelkurmay Başkanlığı Casusluk Men'i Kısmı ile Pasaport Merkezi Kısmının görevleri hakkında yazılan 19 Temmuz 1917 tarihli bir rapordur. Bunun gönderilmesinin sebebi ise Genelkurmay Başkanlığı

²⁹⁷ BOA, HR.SFR.(04). 901/80: II. Şube'den Atina Ataşemiliterliği'ne (24.03.1916).

IIIb Casusluk Men'i Kısmı ve Genelkurmay Başkanlığı Pasaport Merkezi arasında bir ayırım yapıldığı ve bundan sonra Almanya Genelkurmay Başkanlığı ile yapılacak yazışmalarda bu ayırımın dikkate alınmışdır.²⁹⁸ Kısa bir süre sonra pasaport işlerinin II. Şube'nin idaresine girdiği için raporun önemli olduğunu düşünmekteyiz.

İstanbul'a Eylül 1916'da gelerek göreve başlayan Sievert, II. Şube'nin yapısını ve değişimini açıklamıştır. Ona göre II. Şube, Alman T 3 ve Siyasî Şube'nin birleşiminden oluşan bir istihbarat kurumu olmuştur. Bunun Türkler tarafından 'İstihbarat Temin Şubesi' olarak kavrandığını Alman Askerî Heyeti'nin kurumu 'İstihbarat ve Siyasî Şube' olarak isimlendirdiğini anlatmıştır. Sievert, kurumun birimlerini de açıklamıştır. 1.İstihbarat kısmı: Binbaşı Said Bey ve belli miktarda subay. 2.İstihbarata Karşı Koyma Kısmı: Birçok subay ve sürekli değişen amirler. 3.Siyasî İşler Kısmı: Binbaşı İsmail Bey. 4.Basın İşleri Kısmı: Sıdkı Bey. 5.Propaganda Kısmı (Siyasî İstihbarat Hizmeti): Bir kurmay emrinde 1918'de oluşturulmuştur. Ayrıca 1917'den itibaren Alman modeline göre oluşturulmuş olan İstanbul Pasaport Şubesi'nin de II. Şube'ye bağlı olduğunu ifade etmiştir.²⁹⁹

Sievert'in iddiasına göre İstanbul'a geldikten hemen sonra Seyfi Bey'in kendisinden organizasyonu ile ilgili teklifler istediğini ancak bunun için erken olduğu cevabını verdiğini açıklamıştır.³⁰⁰ Ancak üç ay sonra Sievert, II. Şube'nin organizasyonu ile ilgili Seyfi Bey'e bir teklif sunduğunu belirtmiştir. Teklifte, istihbarat hizmetinde merkezî bir idarenin eksikliğinden dolayı orduların istihbarat ve istihbarata karşı koyma birimlerinin istihbarat zabitlerinin şahsında birleştirilmesini, Karargâh-ı Umumi'nin II. Şube'nin emrine verilmesini ve II. Şube'ye doğrudan haber vermelerini istediğini açıklamıştır. Bunun üzerine merkezin sıkı bir kontrolünün sağlanması için II. Şube'nin istihbarat zabitleriyle olan ilişkilerinin ve yetkilerinin yeniden düzenlendiğini açıklamıştır. Sievert, yeni düzenlemeyi kendisinin hazırlamasına rağmen bunun Seyfi Bey'in fikriymiş gibi kabul edildiğini de iddia etmiştir.³⁰¹

²⁹⁸ ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-011; ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-011-01 (19.07.1917).

²⁹⁹ Kılıç, a.g.e., s. 124.

³⁰⁰ *Ibid.*, s. 123.

³⁰¹ *Ibid.*, s. 135-136.

Sievert'in bahsettiği yeni teşkilâtın sadece Türkiye'nin Avrupa yakasında ve Küçük Asya'daki V. Ordu'da başarılı olarak uygulandığını, çünkü diğer orduların istihbarat alanında birlikte hareket için uzak mesafede bulunduklarını belirtmiştir. Ayrıca zorluk çıkarmasını bekledikleri ve başına buyruk olan IV. Ordu Kumandanı Ahmed Cemal Paşa'nın ise istihbarat alanında işbirliği yaptığını açıklamıştır. Burada istihbarat işlerinin düzenlenmesindeki bir zorluğu itiraf etmiştir. Buna göre her orduya gitmelerinin mümkün olmadığını, çünkü bazı durumlarda bir orduya 8 haftada ulaşabildiğini ifade etmiştir. Bu konuda son olarak ise İstanbul'un Asya kısmındaki limanın şehrin asayışı için düşman casusluğuna karşı kapatılmasının, demiryolları ve gemi ulaşımının kontrolü gibi problemlerin zamanla çözüldüğünü izah etmiştir.³⁰²

Sievert, II. Şube'nin daha etkili çalışması için Kasım 1917'de, Seyfi Bey'den bir öneri geldiğini belirtmiştir. Seyfi Bey'in iç siyasî meselelerle karşı istihbaratı birbirinden ayırmak istemesine rağmen bu iki konuda işbirliğine alışmış olan İç Siyasî İşler Sorumlusu Binbaşı İsmail Bey'in kendisiyle irtibata geçtiğini açıklamıştır. İsmail Bey'in aynı olayın iki birimle de ilgili olduğundan ayırım yapmanın zor olduğunu düşündüğünü ve mümkün olduğu kadar dosya değişiminden kaçınılmasını gerektiğini ve olayı ilk ele alan birimin sorumluluğunda bulunulmasını tavsiye ettiğini açıklamıştır.³⁰³

II. Şube'nin bilgilenmesi sağlayan ve işbirliği açısından oldukça önemli olduğu belirtilen durumlardan biri Seyfi Bey'in yurt dışı seyahatleri olmuştur. Bunlardan birinde Seyfi Bey, Sievert, tercüman Ferid Bey ile birlikte Berlin'deki IIIB temsilciliğinin tüm birimlerinde, Savaş Basın Kurumunda, Warnemün'deki sınır kontrol merkezinde, Brüksel'deki merkez karakolunda, Hollanda sınırında, Almanya Genel Kurmayındaki mob IIIB'de bilgilendirilmişlerdir. Seyfi Bey, orada Feldmareşal von Hindenburg ve General Ludendorff ile tanışmıştır. Buradan Seyfi Bey, Savaş İstihbarat Başkanlığının bulunduğu Strasbourg'a ve sonra Yurtiçi İstihbarat Başkanlığının bulunduğu Münih'e geçmiştir. Burada Yarbay Nicolai

³⁰² **Ibid.**, s. 136-137.

³⁰³ **Ibid.**, s. 150.

yönetiminde Avusturya ve Bulgar Savaş Basın Kurumu başkanlarının katılımında uluslararası bir basın konferansı yapılmıştır.³⁰⁴

Sievert, II. Şube'deki bir teşkilât değişikliği projesinden söz etmiştir. Teklif II. Şube Müdür Yardımcısı Binbaşı Said Bey tarafından 1917 yazında yapılmıştır. Buna göre II. Şube'nin biri Binbaşı Said Bey'in idaresinde istihbarat şubesi diğeri ise Sievert'in idaresinde istihbarata karşı koyma şubesine ayrılacak ve Seyfi Bey bu iki kısmın amiri olacaktı. Sievert, buna istihbarat hizmetiyle siyasî meseleler arasındaki bağlantıyı kaybetmemek için bundan şiddetle kaçınılması cevabını vermiştir. Ayrıca istihbarata karşı koyma şubesi menfaatlerinin, personel şube müdürü ve Türk Levazım Reisi karşısında da gerekli olduğu kadar temsil edilemeyeceğini belirtmiştir. Erkân-ı Harbiye Reisi ve Harbiye Nazırına sürekli arzlarla meşgul olduğu sırada Emniyet Müdürlüğü, jandarma ve diğer Türk makamlarıyla şahsî bağlantı kurmasının zor olduğunu, hiç değiştiremediği falaka gibi bazı Türk usullerinin dışarıya karşı sorumluluğunu üstelenmek konusunda endişeleri olduğunu da ilave etmiştir. Bu sebeplerle teklifi kabul edecek olan Bronsart'ın istemeyerek de olsa projeden vaz geçtiğini belirtmiştir.³⁰⁵

Alman Yarbay Sievert, II. Şube'nin yeniden organizasyonu ile ilgili Alman subayların oldukça ilgili olduklarını ifade etmiştir. Bu konuda Bronsart Paşa'nın istihbarat konusunda çok ilgili olduğunu, kendisine karşı çok samimi olarak fiilen desteklediğini açıklamıştır. Bunun yanında Seyfi Bey'in kendisini II. Şube'nin tüm organizasyonu konusunda görevlendirmesinden çok mutlu olduğunu, tamamen gizli ve sadece Türklere mahsus gizli konularda git gide daha fazla bilgiye sahip olmasının Bronsart ve Alman askerî yetkililere göre çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Ancak Bronsart, Onun 1 Ocak 1918'de Almanya dönmesinin kendisi açısından büyük kayıp olduğunu da açıklamıştır.³⁰⁶ Yalnız Bronsart'ın Sievert'ten Liman von Sanders'e II. Şube'nin organizasyon meseleleri hakkında bilgi vermemesini istediğini belirtmesi Alman subayların arasındaki çatışmayı göstermektedir.³⁰⁷ Burada belirtmek gerekir ki verilen bilgi doğruysa Karabekir'in

³⁰⁴ *Ibid.*, s. 138.

³⁰⁵ *Ibid.*, s. 157.

³⁰⁶ *Ibid.*, s. 158-159.

³⁰⁷ *Ibid.*, s. 162.

Bronsart ile Liman Paşalar arasında Türk Erkân-ı Harbiyesi'ne belli etmedikleri bir uyum olduğu yönündeki tespiti doğru çıkmamaktadır.³⁰⁸

Sievert, Alman Askeri Yetkilisi Lossow'un Türkleri iyi tanıdığı için birlikte çalışmanın gayet iyi olduğunu, II. Şube'nin organizasyonu ile yakından ilgilendiğini ve kurumun sürekli geliştirilmesini istediğini kaydetmiştir. Ayrıca Lossow'un emrinde olan ve daha önce mob IIIb'de görev yapan Süvari İhtiyat Yüzbaşı von Boettinger de kendisine çok yakınlık gösterdiğini ve yardımcı olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁹

Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise Sievert, II. Şube personelinin kendisinden çok gizli konularda bile tavsiye istediğine dair kayıdır. Buna göre II. Şube personeli Sadık Bey'in Brest-Litowsk görüşmelerinde, başkalarının ise Türk Erkân-ı Harbiye Reisi ve Alman Büyükelçiliğinin dahi bilmediği esir değişimiyle ilgili Sivastopol'de yapılacak barış görüşmeleri hakkında kendisinden tavsiyeler istediğini ifade etmiştir.³¹⁰

Bütün değişimlere rağmen Sievert, II. Şube'nin Alman Askeri Heyeti ile gergin ilişkisi bulunduğunu, bu duruma Seyfi Bey'in Harbiye Nazırı'na imzalattığı kararnamelerin, çok sık çatışmalara sebep olan seyahat izinlerinin ve Yahudi tercümanlar meselesinin sebep oluşturduğunu ifade etmiştir. Sievert'in belirttiği bir diğer nokta ise Türklerin düşünölebilecek en katı antisemitist olmalarıdır. Sievert, bu konuda Türkleri yumuşatmaya çalıştığını iddia etmiştir.³¹¹ Sievert, II. Şube'nin Almanların her talebine olumlu cevap vermediğini kaydetmiştir. Buna göre Alman Askeri Yetkilisi vekili Binbaşı von Gienanth'ın, 32 askeriyle birlikte olan bir Gürcü binbaşısına seyahati için izin istediğini, ancak Enver Paşa'nın talimatıyla Seyfi Bey'in bunu reddetmiştir. Hatta Seyfi Bey'in bu durumu kabul etmeyen Alman binbaşının Sievert'in makamına girmesini yasaklamıştır. Gürcistan ile ilgili her şey Türk-Alman çıkarlarına karşı olduğu için Almanlar, Gürcüleri bir torpido botuna bindirip göndermişlerdir.³¹²

³⁰⁸ Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 394.

³⁰⁹ Kılıç, a.g.e., s. 163-164.

³¹⁰ **Ibid.**, s. 126-127.

³¹¹ **Ibid.**, s. 161.

³¹² **Ibid.**, s. 164.

Burada son olarak belirmemiz gerekir ki II. Şube'nin işleyişi, iç çatışmaları ve Almanlarla ilişkileri hakkında Sievert'in açıklamaları dışında başka kaynak bulunamadığı için ihtiyatla karşılamak gerektiğidir. Çünkü Alman subay, her konuda kendisinin uzman olduğu mesajını vermeye çalışmıştır. Başka bir deyişle rapor İkinci Dünya Savaşı öncesinde Alman Genelkurmayı'na sunulduğu için Sievert'in kendisini çok önemli biri göstermiş ve başarılı bir istihbarat subayı olduğu mesajını vermiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTİHBARAT OPERASYONU

A. Haber ve Bilgi Kaynakları

Bu bölümde Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun merkezi konumunda olan II. Şube'nin bilgi kaynakları, bunların toplanma şekilleri ve alınan haberlerin teyit edilmesi açıklanmıştır. Bundan sonra ise bilginin istihbarat haline getirildikten sonra nasıl paylaşıldığı izah edilmiştir.

1. İnsan İstihbaratı (İnis)

Toplanma kaynağı veya aracısı insan olan haberlerin işlenmesiyle insan istihbaratı kısaca 'inis'³¹³ oluşturulur. İnis taktik, operasyonel ve stratejik olarak kullanılmıştır. İnis sayesinde, düşman veya potansiyel düşmanın karar merkezilerine müdahil olunur. Rakiplerin güçlü, zayıf yönleri, amaçları ve niyetleri hakkında bilgi toplanması mümkündür. Bununla beraber inisin pek çok zorlukları bulunmaktadır. Bunlar arasında ajanların tespit edilmesi ihtimali bulunması, casusların yetiştirilmesi ve denetlenmesinin zor olması, bunları kontrol edenlerle arasındaki ilişki ve iletişiminin sınırlı olması öne çıkmaktadır. Ayrıca bilgi toplanmasındaki hata oranının yüksek olması bu istihbaratın sınırlılıklarındandır. Bunun yanında bilgi kaynaklarının çift taraflı çalışma ihtimali son derece yüksektir. İnsan istihbaratı idare edenler hem kaynaklarını muhafaza etmek hem de bunların güvenilirliğini teyit etmeye uğraşmak zorundadırlar.³¹⁴ Burada belirtmek gerekir ki Birinci Dünya Savaşı boyunca insan istihbaratı önemini korumuş ve pek çok durumda daha da artmıştır.

³¹³ Çalışmamızda Ümit Özdağ'ın önerdiği İngilizce "human intelligence (humint) yerine Türkçe karşılığı olan "inis" kullanılmıştır (Ümit Özdağ, **İstihbarat Teorisi**, Ankara, Kripto Yay., 2016, s. 116).

³¹⁴ **Ibid**, s. 116-117.

1.a. Ordular

Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun başlıca bilgi kaynağını cephelerdeki birlikler oluşturulmuştur. Ordular, Osmanlı ülkesinin güvenliğini ilgilendiren bütün konularda malumat toplamışlardır. Bununla beraber topladıkları malumatların büyük çoğunluğunu askerî istihbarat oluşturmuştur. Bu sebeple askerî istihbaratın ne olduğu açıklanmalıdır:

“Bir ülkenin askerî kapasitelerini, savaş yeteneklerini, çarpışma gücünü ve yeteneklerini anlamak için yapılan istihbarattır. Daha teknik bir dille, askerî istihbarat, yabancı ordular ve hava, deniz ve karalardaki harekât bölgeleri ile ilgili, arazi ve iklim koşullarını kapsayıcı şekilde yapılan istihbarat faaliyetidir.”³¹⁵

Seferberliğin başından itibaren haber toplayan askerî kurumlar ve bunların merkeze gönderdikleri malumat konuları belirtilecektir.

1.a.(1). Ordu İstihbarat Zabitleri

Savaş süresince elde ettikleri malumatı üstlerine bildirmeleri bütün askerî birimlerin görevi olmasına rağmen ordu karargâhlarındaki İstihbarat Şubesi veya 2. Şube, istihbarat işiyle görevlendirilmiştir. Savaşın ilk iki senesinde ordular 2. Şubeleri aracılığıyla yürütülen faaliyetler istenilen neticeyi vermemiş olamlı ki 25 Kasım 1916'da Enver Paşa imzalı olarak ‘Casusluk Men’i ve İstihbarat Zabitlerinin Vezâifine Dair Talimat’ çıkarılmıştır. Talimatın çıkarılmasının amacı, casusluğun ne şekilde ve ne gibi bir teşkilâta göre faaliyetlerinin anlaşılması ona göre tedbirler alınması için bundan böyle casusların takip ve tutuklanmaları ve mahkemelerinin nasıl yapılacağın açıklanması olarak belirtilmiştir. Bir başka deyişle talimat daha fazla cephelerde büyük eksiklik görülen istihbarata karşı koyma faaliyetlerinin düzenlenmesi amacıyla çıkarılmıştır. Talimatın maddelerine göre;

³¹⁵ Ibid, s. 70.

‘1-Zabitlerin görevleri, casusluğun engellenmesi ve Osmanlı lehinde casus kullanarak düşmandan malumat alınması hakkında tedbirlerin alınması ve tertiplerin hazırlanması olacaktır. Bundan doğrudan doğruya Karargâh-ı Umumi II. Şubesi müdürü ve her ordu karargâhında doğrudan doğruya Karargâh-ı Umumi’ye bağlı istihbarat zabiti sorumlu olacaktır. Bu zabit ise şimdiye kadar ordu karargâhlarında bulunan istihbarat şubesi müdürü veya istihbarat kısım âmiri olacaktır. Bunun maiyetine refakatinde çalışan zabitlerden biri verilecektir. Yeni seferî kadrolarda bu şekilde bir değişiklik yapılmış ve bu durum ilgililere bildirilmiştir. Ordular kendi kuvvetleri veya keşif vasıtalarıyla alacakları malumatları Harekât-ı Harbiye şubelerinde toplayacaklar ve bu konuda istihbarat zabitleriyle birlikte hareket edeceklerdir. Esirlerin ve mültecilerin sorgulamaların doğrudan doğruya istihbarat zabitleri tarafından yapılacak, sonucu derhâl Karargâh-ı Umumi’ye ve bağlı oldukları karargâha gönderilecektir. Buna göre kolordu karargâhları Harekât-ı Harbiye şubelerinde istihbaratla meşgul bir zabit ayrılarak ordu istihbarat zabıtine bağlanacaktır. Kolordular elde edeceği muharebe keşifleri sonucunda alacağı malumatı bu zabitle paylaşacaktır. Fırkalara istihbarat zabiti verilmişse veya verilirse aynı şartlarda fırkanın mensup olduğu kolordu istihbarat zabıtine bağlanacaktır. Gerekirse doğrudan doğruya Karargâh-ı Umumi’ye bağlı olarak müstahkem mevkilere istihbarat zabiti tayin edilecek veya mevcutlardan ayrılacaktır. Karargâh-ı Umumi’ye bağlı istihbarat zabitlerinin taltif ve terfileri hakkında Karargâh-ı Umumi’nin reyi geçerli olacaktır.

2-Ordu istihbarat zabitleri gerek Karargâh-ı Umumi’den aldıkları emir ve talimata ve gerek kendilerinin gördükleri lüzuma göre bu vazifelerde faaliyete başlamak için ilk önce erkân-ı harbiye reisleri vasıtasıyla ordu kumandanlarının olurlarını almaya mecbur olacaklardır. Kendi aldıkları bütün tedbirleri ve tertibatları ilk vasıta ile gönderecekleridir. Bunlardan tafsilatlı olanları postayla ve acil olanları ise şifreli telgrafla Karargâh-ı Umumi’ye bildireceklerdir.

3-Casusların takip ve tutuklanmaları özellikle istihbarat zabitlerinin emirleri ve talimatları dahilinde yapılacaktır. İstihbarat zabitleri bu konuda istihdam ettiği memurların yetersiz olduklarını anladıkları zaman talep ettikleri yardımlar, askerî ve mülkî memurları tarafından derhâl yerine getirilecektir.

4-Ordu mıntıkalarında istihbarat zabitlerinin, Karargâh-ı Umumi İstanbul'da bulunduğu müddet zarfında ve bilad-ı selasede -Eyüp, Galata, Üsküdar- II. Şube müdürünün malumatı ve talimatı olmayan askerî ve mülkî hiçbir memurun casusluğundan şüphe edilen bir şahsın takibine ve tutuklanmasına yetkisi olmayacaktır. Ancak mevcut delillerin casus tarafından imha edilmesinin yüksek ihtimali olduğu suçüstü (cürm-i meşhud) durumları bundan istisna olacaktır.

5-Her ordu mıntıkasında casusların sorgulanmaları ve ilk tahkikatlarını yapmakla görevli muvazzaf üç zabitten oluşan bir sorgulama heyeti -heyet-i istintâkiyye- oluşturulacak ve heyet istihbarat zabitlerine bağlı olacaktır. Gerekirse heyetlerin adedi artırabilecektir.

6-Ordu mıntıkalarında yakalanacak casusların son sorgulanmaları ve mahkemeleri aynı mıntıkadaki divan-ı harb-i örfilerden yalnızca birinde veya mıntıkanın büyüklüğü ve önemine göre iki divan-ı harb-i örfilerde icra edilecek ve heyet-i istintâkiyyeler tarafından ilk sorgulamaları yapılan casuslar daima muayyen olan divan-ı harb-i örfilere sevk edileceklerdir.

7-Her ordu mıntıkasında casusların sevki uygun görülen divân-ı harb-i örfiler şu mevkilerde bulunacaklardır:

- I. Ordu: İstanbul-Ankara
- II. Ordu: Harput-Diyarbakır
- III. Ordu: Sivas
- IV. Ordu: Şam-Halep
- V. Ordu: İzmir (Ordunun Rumeli mıntıkasında yakalanacak casusları İstanbul Divân-ı Harbine sevk olunacaktır)
- VI. Ordu: Bağdat-Musul.

8-İstihbarat zabitlerinin malumat ve talimatı dâhilinde takip edildikten sonra yakalanan casuslar şöyle muamele görecektir:

A-İstihbarat zabitleri emirleri altında bulunan heyet-i istintâkiyyeden bir kısmını veya gerekirse tamamını olay mahalline sevk edeceklerdir. Bu heyet seri

olarak casusların ilk sorgulamalarını yapacaktır. Mahallinde eksiklik bırakılmayacak ve sorgulama tamamlanacaktır. Şayet casuslarla alakalı olduğu ortaya çıkan şahıslar ordu mıntıkasının dışında iseler şifre ile durumu istihbarat zabitlerine bildireceklerdir. İstihbarat zabiti de ilk yapılan sorgulamalarına göre şahısların hızlı olarak yakalanmalarına kanaat getirirse, alakalıların bulunduğu ordu istihbarat zabitlerine şifre ile şahısların yakalanmasını ve tutuklu olarak kendi mıntıkasına sevklerini talep edeceğini ve durum derhal ordusuna ve II. Şube müdürüne haber verilecektir.

B-Heyet-i istintâkiyyeler ilk sorgulamayı tamamladıktan sonra tahkikatın devamına artık lüzum olmadığına kanaat getirilirse istihbarat zabitlerinin talimatına göre casuslar evraklarıyla beraber belirlenen divân-ı harplere sevk olunacaklar ve ilk sorgulama evrakının bir sureti II. Şube müdürüne gönderilecektir.

C-Casusların divân-ı harplerde cereyan eden sorgulamalarından ve mahkemelerinden istihbarat zabitleri mütemadiyen malumat alacaklar ve arzu ettikleri zaman bizzat kendileri veya vekil olarak bir istihbarat zabiti divân-ı harbe göndererek sorguda ve mahkemelerde bulunarak mahkemeyi takip edeceklerdir. Gerekli gördükleri takdirde sorgu ve mahkeme evrakının aslı veya bir sureti tetkik edilmesi için kendilerine teslim olunacaktır.

D-Divân-ı harplerde sorgulama ve mahkeme sırasında casuslar bütün suç ortaklarına ele verirlerse divan-ı harp reisleri bu yeni şüphelilerin takip ve tevkifleri için durumu etrafla istihbarat zabitlerine bildirecekler ve ancak istihbarat zabitlerinin emir ve talimatı dairesinde takip ve tevkif yapılacaktır.

9-İstihbarat zabitleri, takibin başlangıcından ve tutuklanmadan itibaren olayların sırasına göre raporlar hazırlayacaklardır. Bunları şifreli olarak veya postayla sürekli olarak II. Şube müdürüne göndereceklerdir.

10-Casusların mahkemeleri son bulup hükmün icrasını müteakip sorgulama ve mahkeme evrakının birer suretleri istihbarat zabitleri vasıtasıyla doğruca II. Şube müdürüne göndereceklerdir. II. Şube müdürü bu evrakın tetkikinden sonra hükmü infaz edilen casusların çalışma şekilleri ve alınan tedbirler hakkında bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun için casuslar hakkındaki mütalaalarını ve tutuklananların

kimliklerini bütün ordulara yazılı olarak bildirileceklerdir. Casusların takiplerinde, tevkifinde, sorgulamalarında ve mahkemelerinde en çok dikkat edilecek noktalar; yakalanan casusların suç ortaklarının bulunması, haberleşme yöntemleri ve faydalandıkları vasıtaların anlaşılması olacaktır. Buna binaen casusların takiplerinde ve yakalanmalarında gayet müteyakkız ve ketum bulunmalı, yakalanan şahısların ne sebeple tevkif, sorgulamaları ve mahkeme olduğunu katiyen hârice sızdırmamalı ve durumun ortaya çıkması için celp olunacak şahısların meseleyi anlamalarına imkan vermeyecek şekilde sorgulanmaları, bu şahısların meseleyi vâkıf oldukları hissedilirse suçun bütün ortakları tutuklanıncaya kadar bunların serbest bırakılmamalarına dikkat edilecektir.³¹⁶

Yukarıda belirtilen talimattan sonra Kaymakam Sievert tarafından ‘Casusluk Men’i ve İstihbarat Umûruna Tahsîs Edilen Zabıtlara Aid Talimat Hakkında’ zabıtların nasıl yetiştirileceği anlatılan bir genelge yayınlanmıştır.³¹⁷ Genelge, talimatın uygulanmasında yanlış yapılmaması için çıkarılmıştır. Buna göre, ‘zabıtlara talimat maddeleri sadece teorik olarak gösterilmeyecek, bilakis mektup, telgraf, gazete sansürüyle polis ve Emniyet-i Umumiye teşkilâtlarını görüp öğrenmeleri için kendilerine fırsat verilecek, casuslara karşı yapılacak araştırma ve sorgulamalarda hazır bulunulması temin edilecek, gözetleme ve takiplere katılmaları için kendilerine kolaylık sağlanacak, ayrıca İstanbul ve civarında son derece dikkat edilmesi gereken ufak işler kendilerine gösterilecektir. Bu sırada ordulardan gelen ihbarlar hakkında zabıtlar bilgilendirilecek, bir takım misallerle tatbikat yaptırılacak ve önem vermeleri gereken hususlar öğretilecektir. Mümkün olduğu takdirde yolcuların ve memur-ı mahsusaların (agent) sorguları onlarla beraber icra edilecektir. Casusluk men’i ve sorgulama işleri her şeyden önce uygulamayla öğrenilebilir. Bunun için zabıtların talimi, bazen teorik ve bazen ise pratik olacaktır. Teorik eğitimin öğleden önce yapılacak (2-3 saatten fazla olmamalı), öğleden sonra ise uygulamalı eğitim olacaktır. Gerekirse uygulama için bütün günün ayrılabilir. Zabıtların pek aşikâr

³¹⁶ ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-006-03; ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-006-04; ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-006-05; ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-033; ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-033-01 (25.11.1916); ATASE, BDH. K. 2700, D. 296, F. 7-2; ATASE, BDH. K. 2700, D. 296, F. 7-3 (25.11.1916); ATASE, BDH. K. 3196, D. 96, F. 001-01; ATASE, BDH. K. 3196, D. 96, F. 001-02 (25.11.1916); DTA, BN. 676/27444.

³¹⁷ Açıklamanın aslının Almanca yazılmış olmasıdır. Almancası bulunamadığı için Türkçe tercümesinden faydalanılmış ancak mütercim anlaşılması zor cümleler kaydetmiştir.

olmadığı bu konu hakkında onlarda merak uyandırmak gerekecektir. Bu sebeple kuru olmayan ve daha çok meraklı olayların seçilmesi uygun olacaktır. Bu sebeple tutulan kayıtlar (esas listesi, evrak, ihbarlar ilh.) hakkında zabıtlerde esas hakkında bir fikir oluştuktan sonra, sonuca yaklaşılnca gösterilecektir.’

Bundan sonra genelgede istihbarat zabıtlerine verilecek eğitim hakkında açıklama yapmıştır: ‘Teorik eğitimin amaca ulaşması için aşağıdaki noktalara hasredilmesi gerekecektir. Şimdiye kadar Türkiye’de casusluk men’i konusunda elde edilen tecrübeler, polis ve memurlarıyla olan münasebet, sansür faaliyeti, demiryolu ve gemilerin nakliyatı teftişi, istihbarat umurunda elde edilen tecrübeler ve istihbarat hatırlanması, Seyfi Bey tarafından öğretilecektir. Diğer konuları, bu harp esnasında düşman casusluk men’i teşkilâtının Alman istihbaratına karşı olan faaliyeti hakkında şimdiye kadar edilen bilgiler, casusluk men’i ve istihbarat işleri teşkilâtı, elde edilmiş tecrübeler, güvenilir, memur-ı mahsuslar, müracaatları şüpheli şahısların tespit edilmesi, şüpheli eşhas hakkında evrakın kullanışlı şekilde bütün imparatorluk dâhilinde tasnif edilmesi ve istihbarat zabıtlerine gelen ihbarlar ve istihbarat zabıtlerinden II. Şube’ye olan ihbarların mutemet bir surette tasnifi, düşman istihbaratında bulunan şahıslar özellikle istihbarat zabıtleri hakkında listeler ve evrak tutulması (casusluktan dolayı şüphe vaki olduğu takdirde hemen merkezden malumat ve evrak verilebilmesi için II. Şube’de bütün eşhas hakkında mutemet bir surette maddeler toplanmalıdır), şüpheli eşhasın takibi, casusluk men’i için casusluk ve şayan-ı itimat eşhasın tedariki, kendi memur-ı mahsuslarımızın tarassudu, casusluğun men’i zımında lehimizde casusluk kullanılması, esirlerin ve mültecilerin sorgulanması, yolcuların avdet edenlerin, muhacirlerin sorgulanması, istihbarat umuru için şayan-ı itimat şahısların casusların tedariki, istihbarat için lehimize casus kullanılması Sievert gösterecektir. Son bir eğitim olan mahrem usulün tamamlanmasını ise Cemil Bey³¹⁸ tarafından öğretilecektir. Talimatın yerine getirilmesi için polisin kullanılmasına ve bunun ne dereceye kadar maksadı temin edeceğine en doğru kararı şube müdürü verecektir. Muallimlerin ve talebenin ziyadesiyle yetişebilmesi için zabıtlerin farklı kişiler tarafından talim ettirilmesi muvafık olacaktır. Muhtelif şahısların bakış açılarını zabıtlerin öğrenmeleri daha

³¹⁸ Cemil Bey’in hüviyetine dair bir belgeye tesadüf edilememiştir.

fazla memnuniyete sebep olacaktır. Daima takip olunan işlerin birleştirilmesine rağmen istihbarat konusunda ve casusluk men'i hakkında muhtelif surette bir yol seçilmesi II. Şube için de olacaktır. Bu konuda çoğunlukla birbirlerine yakın olan istihbarat ve casusluk men'i zabitleri arasında müzakereler vuku bulacak ve fikir alışverişi yapılacaktır. Bir de muhtelif zamanlarda istihbarat ve casusluk men'i daireleri şube reisini ziyaret edecekler veya konferans akdedecekler ve bu esnada esas itibariyle elde edilen pratik tecrübeler hakkında fikir alışverişi yapacaklar ve tetkikatta bulunacaklardır.'

Genelgede zabitlerin eğitiminde dikkat edilecek konuları açıklanmıştır. Buna göre, 'her şeyden önce zabitlerin lüzumsuz yere çok yazı yazmamaları kendilerine açıklanacaktır. Evrak lazım olduğu kadar tutulacaktır. Zabitlerin bitmez tükenmez yazılarıyla meşgul olmaması için yazı makinelerinin tedariki bu konuda muvafık olacaktır. İstihbarat ve casusluk men'i zabiti yazıdan ziyade uygulamayla meşgul olmalıdır. Çünkü kalemde, pratik özellikler çabuk kaybolur. Diğer taraftan bütün teşkilâtın elde ettikleri tecrübeleri kapsayan ihbarların her altı ayda bir kere göndermelerin emredilmesi uygun olacaktır. Gerekliği takdirde bu konuda bazı sorular oluşturulabilecektir. Bu ihbarların diğer istihbarat ve casusluk men'i mevkilerine malumat olması için gönderilmesi uygun olacaktır. Bu suretle oluşacak ve elde edilen tecrübeleri havi ihbarlar, münferit şahısların kendi ihbarlarını oluşturacaktır. Bu konuda son derece dikkat gereklidir. Çünkü bu konuda merkezin müdahalesi mekteplerdeki imtihana benzememeli ve başarısız olduğu noktalarda şiddetle karşılık verilmeden çekinilmelidir. Aradaki istihbarat ve casusluk men'i mevkileri, görüşlerini arz etmek isterlerse, ihbarların okunduğu sırada daha başlangıcından merkeze nüfuz etmemek için bu mütalaalarını ayrı bir kağıda yazmaları gerekir.'

Bir sonraki kısımda Osmanlı askerî istihbaratının eksikliklerine vurgu yapılarak nasıl düzeltilecekleri açıklanmıştır. Buna göre, 'casusluk men'i ve istihbarat işleri çoğunlukla birbirleriyle karıştırılmıştır. İki veya üç sene önce çok uygun görülen olan bakış açıları bu zamana gelinceye kadar eskimiştir. Düşmanların tedbirlerine göre Osmanlı istihbaratı da kendini geliştirmelidir. Merkezde önceden elde edilmiş tecrübeler hakkında ısrar etmemeli, bilakis yeni noktaların ne derece

uygun olduğu sakince tetkik edilmeli ve gerekirse diğerk casusluk men'i ve istihbarat zabitlerine bir hüküm hakkında görüşlerini belirtmelerine müsaade edilmelidir. Memur-ı mahsuslar ile çalışmanın zorlukları vardır. Bunlara çok güvenmek gittikçe artan bir hayal kırıklığı oluşturur. Tek başına hareket eden memur-ı mahsuslarla çalışılmasının gerçekte olduğundan daha uygun görülmesi hatasının yapılmaması her şeyden önce zabıtlere açıklanacaktır. Memur-ı mahsusların çalıştıkları vasıtaları anlamak için merkezin bunları ayrı ayrı görmesi uygun olacak ve memur-ı mahsusların sayısı değil, gördükleri işin temizliğine göre dikkate alınacak ve gerektiği takdirde bütün teşkilâta anlatılacaktır.'

Bir sonraki kısma, İstihbarat Umurunun Tevsi'i Hakkında, başlığı verilmiştir. Buna göre, 'mütalaama göre istihbarat işlerinin daha çok genişlemesi uygundur. Şimdiye kadar istihbaratta esas olarak esirlerin ve mültecilerin ifadeleriyle yetinilmiştir. Muhacirler, Osmanlı tarafına geri dönenler, yolcular, güvenilir şahıslar ve memur-ı mahsuslar vasıtasıyla sual edilerek daha çok malumat alınması çok doğru olacaktır. Bunun için gerek ordu istihbarat zabıtları ve gerek büyük şehirlerin, mesela İstanbul ve İzmir'in harp yüzünden dışarıyla olan bağlantısının tamamen kesilmemiş mekanlarından istifade edilmelidir. Oralardaki istihbarat zabıtları aldıkları malumatı iyice incelemeli ve Osmanlı lehine casuslar bulunması için her türlü vasıtaya müracaat etmeye çalışmalıdırlar. Fakat bunun için sırf vatanperverlik hissiyle hareket eden ve Osmanlı lehine olacak casuslar tedarik eden güvenilir şahıslar lazımdır.'

Bundan sonra istihbarat problemlerine, muhbirlerin nasıl bulunabileceği ve onların özellikleri anlatılmıştır. Buna göre, 'memur-ı mahsuslar vasıtasıyla istihbarat konusunda karşılaşılan en büyük engel şüphesiz büyük masraflar ve diğerk taraftan merkezin ordulardan uzak bir mesafede bulunmasıdır. Bu da merkezin yardım etmesini çok zorlaştırmaktadır. İstihbaratı talim ve telakki etmek üzere muhtelif ordulardan zabıtlar İstanbul'a geldiği zaman şüphesiz ortaya çıkan durumda istifade ederek memur-ı mahsusların nasıl bulunacağının ve ele geçen malumatın nasıl ulaştırılacağının düşünüldüğü meselesinin de araştırılacaktır. Ele geçen malumatın ulaştırılmasının mesafenin uzaklığından dolayı en büyük sorun olarak görünmektedir. Bu şekilde ihbarların daima ordu istihbarat zabıtlarına yapılması

gereklidir. Osmanlı lehinde kullanılan casuslara ait talimat, sadece bu zabitlerin elinde bulunabilecektir. Özellikle birçok lisan konuşulan ve farklı topluluklardan iskan edildiği hudut mevkilerinde memur-ı mahsuslara, yarayan şahıslar bulunabilir. Düşman vatandaşları veya düşmanca daimi şüpheli görülmeyen milletlerin mensupları güvenilir görüldüğü takdirde tercih edilecektir. Bu konuda para da büyük bir rol oynar. Elde edilen malumatın ihbarı meselesi emniyete alınmak istendiği takdirde kadın casusların kullanılması da dikkate alınabilir. Askerî malumata sahip olmak tabi ki tercih edilse de katiyen lazım değildir. Casus gözetlemesi hakkında yeterli miktarda malumat sahibi olmak için gönderilmeden önce son derece dikkatli olunmalıdır. Şahsî yetenek, ustalık, iyi ilişkilere sahip olunması çoğu zaman askerî bilgiden daha önemlidir. Bu konuda kadın casuslar çoğu zaman başarı göstermektedirler.’

Daha sonra istihbarat için İstanbul’un önemi anlamıştır. Buna göre, ‘istihbarat işleri için İstanbul’un kaynağından istifade edilmesi konusunda İstanbul’a özel bir istihbarat zabiti bulunmalıdır. Bu zabit yalnız istihbarat işleri için kullanılmalı ve casusluk men’i veya tarassut ilh. gibi konularında istihdam edilmelidir. Fakat bu zabitin casusluk men’i konusunda tecrübe sahibi olması son derece arzu edilir. II. Şube’ye yapılacak müracaatların araştırılması bu zabite havale edilecektir. Böylece müracaat edenlerin hemen II. Şube’ye gelmeleri engellenecektir. Hariçteki ordular mıntıklarında yapılan müracaatların, zaman kaybına sebep olmaması için, oralarındaki istihbarat zabitlerine yapılması rica edilmiştir. İstanbul’daki istihbarat zabiti her şeyden önce gelen ve giden yolcuları, taarruzî (offensive) istihbarat noktasından tetkik edilecektir. Yolculara pasaport kontrolü bahanesiyle yaklaşacak nazikâne bir surette sualler sorarak malumat alması mümkün olacaktır. Mesela bu suretle tarafsız ülkelerden hangi yolla düşman memleketlerle ulaşımın bulunduğu ortaya çıkarılmıştır. İstanbul’daki istihbarat zabiti görevini sivil kıyafetle daha başarılı olarak icra edebilir. İstasyon tarassut memurları, polis memurları kendisine gerektiğinde yardım edeceği gibi her şeyden önce vatanperver, güvenilir şahıslar bulmaya çalışacak ve bu şahıslara polis memurları yardımcı olacaklardır. II. Şube, bu zabitten hemen istihbarat işlerinde büyük hizmet beklenilmeyecek, ondan her şeyden güvenilir şahıs bulması ve malumat toplaması

için uygun yollar arayacaktır. Bunun için bir dairede bulunmasına gerek yoktur. Faaliyete geçmeyi uygun gördüğü mıntıkeyi kendisinin bizzat arayıp bulması gereklidir. Bundan sonra dikkatini demiryolu ve denizyoluyla ulaşımına atfedecektir.’

Sievert, son olarak ‘eğer iktisadî ve siyasî ihbarlara daha çok önem ehemmiyyet verirse istihbarat umûru daha ziyade tevsi-i kesb edecektir’ diye kaydetmiştir.³¹⁹ Bu tespit oldukça önemlidir, çünkü Osmanlı istihbaratının en önemli eksikliklerinden birine vurgu yapmıştır.

Talimatın uygulanması için 25 Kasım 1916’da ordulara gönderilmiştir.³²⁰ Buna II. Ordu, 25 Kasım 1916 tarihli emirlerine uygun olarak ordu karargâhında bir istihbarat zabıtlığı tesis edildiğini ve bu vazifeye Erkân-ı Harp Yüzbaşı Mehmed Sabri Efendi’nin tayin edildiği cevabını vermiştir. Ayrıca kolordular ve lüzumu görülen fırkalarda seçilecek istihbarat zabıtlarının isimlerinin orduya yazılacağı da ilave edilmiştir.³²¹

Ordularda yeni istihbarat teşkilâtının oluşturulmasından sonra kolordu ve fırkalarda bulunacak ‘İstihbarat Zabıtanının Vezâifine Dair Talimat’ yayınlanmıştır. Talimatın ilk kısmında, ordu istihbarat zabıtine bağlı olmak üzere kolordu ve fırkalara tayin edilecek olan istihbarat zabıtlarının tayinlerine kadar bu görevi icra için geçici olarak iki zabıtın tayin edileceği açıklanmıştır. Bu zabıtların düşman hakkında her türlü malumatın toplanmasından ve düşmanın Osmanlı hakkında istihbarat toplaması için yapacağı teşebbüslerin engellemesinden sorumlu olacağı belirtilmiştir.

Bundan sonra istihbarata karşı koyma amacıyla zabıtların görevleri ve yapması gerekenler açıklanmıştır. Buna göre, ‘Osmanlı tarafından düşmana firar olmaması için müteyakkız bulunulacak ve düşmana casusluk eden şahıslara zahire ihraç edenler takip ve tevkif edilecektir.

³¹⁹ ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-006; ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-006a; ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-006-01; ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-006-02; ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-006-02a.

³²⁰ ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-006-03: II. Şube’den VI. Ordu Erkân-ı Harbiye Riyaseti’ne.

³²¹ ATASE, BDH. K. 3196, D. 96, F. 001: II. Ordu Kumandanlığı’ndan Başkumandanlık Vekâleti’ne (27.12.1916).

1-Bu maksadın gerçekleşmesi kolorduya verilmiş olan sahil kısımlarının istihbarat noktasından mıntikalara ayrılması gereklidir.

2-Sahilin bütün kısımlarında gayet gizli bir zincir hattı oluşturulması mümkün olmadığından mecburen bölgelerin özelliklerine göre muamele yapılacaktır. Buralarda istihbarat zabitlerinin vazifeleri mühim ve müşkül olduğundan büyük bir dikkat ve basireti gerektirecektir. Böyle mülkî ve askerî inzibatın layıkıyla temin edilemeyen mevkilerde tedbir alınması istihbarat zabitlerinin dirayetine bağlı olacaktır. Bu konuda kolordu erkân-ı harbiyeleri gerekli yardımı yapacaklardır. Bununla beraber sahil kısımlarının başlıca casus ihracına uygun noktalarının tespiti, buralara düşman casuslarının nasıl çıktıkları ve kimler oldukları hakkında malumat almanın yöntemleri şunlardır: Buraları gizli surette memur-ı mahsusların gözetimi ve kontrolü altında bulundurulması, bölgede mevcut, açık göz olanlarından ve çok güvenilir bazı kimselerin her türlü fedakarlıkla kazanılarak bölgede bulunan casuslar hakkında mümkün olduğu kadar malumat alınması gibi tedbirler alınması faydalı olacaktır. Bu konuda yapılacak araştırmaların neticesine ilaveten mütalaalar, orduya bildirilecektir.

3-Sahil muhafaza kıtalarının hemen gerisindeki sivil yerli ahalinin kontrol altında tutulmasında da büyük bir lüzum ve ihtiyaç bulunmaktadır.

4-Durumu sürekli şüpheli görüldüğü için kıtaların tutukladığı şahısları derhal kıtanın bağlı olduğu istihbarat zabıtine teslim edilecektir. Şahıs, zabit tarafından ayrıntılı olarak sorgulanacak ve keyfiyet ordu istihbarat zabıtine bildirilecektir. Bununla beraber her kumandan casusluk teşkilâtının önemine, yakalanan şahısların durumuna göre bizzat tahkikat ve takipte bulunmakla sorumlu olacaktır.

5-Kolordu mıntıkası dahilinde casusluğun men'i ve casusların şiddetle takibi ile serbest hareketlerinin önlenmesine dair bütün tedbirler ve mahalli bölgenin özellikleri de düşünülerek haber verilecektir.³²²

Kolordu ve fırka istihbarat birimlerine özel bir bütçe tahsis edilmiştir. Bu birimler, bütçelerini nasıl sarf ettikleri hakkında bulundukları kıtada kimseye hesap

³²² ATASE, BDH. K. 2700, D. 296, F. 4: II. Ordu Kumandanlığı'ndan 15. Kolordu Kumandanlığı'na (18.03.1918).

vermemişlerdir. Ancak bunlar masraflarına ait bir pusula tutmuşlar ve bunları ay sonlarında bağlı oldukları orduya göndermişlerdir. Anlaşıldığı göre bu istihbaratların masrafları bağlı bulundukları ordular tarafından karşılamıştır.³²³

İstihbaratta istihdam edilen askerî personelin görevleri esnasında mahalli mülkî kurumlardan yardım almaları ve görevlerini yapabilmeleri için durumlarını gösteren bir vesika hazırlanmıştır. Bunlardan biri II. Ordu İstihbarat Zabıtlığı tarafından düzenlenmiştir. Buna göre ‘fotoğraflı vesika sahibinin ordunun kendisine verdiği mahrem ve mühim özel vazifeyi ifa ile mükellef olduğunu, vazifenin gerektirdiği zaman bu vesikayı gösterdiği takdirde ve müracaatı halinde askerî ve mülkî bütün inzibat memurlarının, birisini takip edilmesi, tutuklanması, bir mahalde araştırma yapılması veya diğer şekilde hizmet ve yardım etmeye mecbur olduklarını, bu konuda ihmali olanların memleketin güvenliğini tehlikeye düşürenler gibi cezalandırılacakları’ belirtilmiştir.³²⁴ Yine II. Ordu tarafından hazırlanan bir vesikaya göre ‘Süvari Küçük Zabiti Dersaadet’te Üsküdar’da Edhempaşa Sokağında Mehmed oğlu Mustafa Hilmi, tevellüdü 30, duhulü 27 Kanunuevvel 1327’ şeklinde künyesi yazıldıktan sonra, ‘balada künyesi muharrer Süvari Küçük Zabiti Mustafa Hilmi Efendi şubeye memur istihbarat efradından bulunmakla memurin-i inzibatiyece müdahale edilmemesi hakkında vesika ita kılındı’ denilmiştir.³²⁵ Son olarak ordu istihbarat personeline tabanca ve cephaneye verilmiştir. Bu bağlamda II. Ordu istihbarat hizmetindeki personele tabanca, 25’er adet fişek ve bir kılıf verilmiştir.³²⁶

Cephelerden merkeze gönderilen başlıca istihbarat bilgileri şunlardan oluşmuştur: Kendi mıntıkalarındaki düşman kuvvetlerinin isimleri ve/veya numaraları, muharebeler, düşmanların birlik kaydırmaları ve askerî naklieleri, düşman donanmasının faaliyetleri, bölge halklarının psikolojisi, İtilaf Devletlerinin aşiretlerle olan ilişkileri, casusluk şekilleri, Teşkilat-ı Mahsusa mensuplarının faaliyetleri, sınır ülkelerdeki diplomatik teşebbüsler, düşmanların propaganda

³²³ ATASE, BDH. K. 2700, D. 296, F. 5: 15. Kolordu Kumandanlığı’ndan II. Ordu Kumandanlığı’na (28.03.1918).

³²⁴ ATASE, BDH. K. 2699, D. 293, F. 001-09: II. Ordu M. Cemal imzalı (Tarihsiz).

³²⁵ ATASE, BDH. K. 2699, D. 293, F. 008-19: II. Ordu Kumandanlığı (Tarihsiz).

³²⁶ ATASE, BDH. K. 2699, D. 293, F. 003-09: II. Ordu İstihbarat Şubesi müstahdeminden İnzibat Memuru Mehmed’in malzemeleri teslim aldığına dair maktub (27.09.1918).

faaliyetleri, birliklerin iletişim durumları öne çıkmışlardır.³²⁷ Ordular komşu ülkelerde kurulan siyasî teşekküller hakkında da malumat vermişlerdir. Bu bağlamda Gürcistan Millî Demokrat Fırkası programı gönderilmiş ve Gürcistan'ın bir cumhuriyet olmasından ve sınırlarından bahsedilmiştir.³²⁸

Cephelerdeki birlikler özellikle karşılarında düşman kuvvetlerinin sayısını ve savaş kabiliyetleri hakkında merkezi bilgilendirmişlerdir. Bu bağlamda Sina Cephesi Kumandanlığı, karşılarındaki düşmanın 10, 52, 53, 54, 60 ve 74 numaralı yedek tümenlerden oluştuğunu, bunlar arasında Fransız, İtalyan ve Hint askerleri bulunduğunu ve toplam 21 tümen tahmin edildiklerini bildirmiştir. Ayrıca 11 atlı tugay ile 4 piyade tümen, 1. Avustralya ve 64, 77, 78. Tümenlerle 1. Süvari Tümeninin Mısır'da bulunduğunu, Hindistan'da dahi bir Hint Tümeni beklediğini ilave etmiştir.³²⁹

Birlikler, cephelerindeki düşmanla ittifak yapan yerli unsurlar hakkında raporlar yazmışlardır. IV. Ordu'dan 26 Nisan 1917'de gönderilen tahriratta belirtilmiştir:

*“Hicaz'da Şerif Hüseyin, İngilizlerin himayesinde bir Arap hükûmeti oluşturmuştur. Bu hükûmet, Medine'nin zaptını, hayat ve memet meselesi olarak görmektedir. Medine'nin savunmasını yıkmak için şimendifer nakliyatını kesin olarak engellemek istemektedirler. Bunun için şimendifer hattını daimî surette ateşle engelleyecek mühim kuvvetleri hat güzergâhına yerleştirmeye çalışıyorlar. Mekke'de zabıt yetiştirmek için harbiye mektebi, Taif'de bir talimgâh oluşturulduğu, yeni Arap ordusunun oluşturulmasına çalışıldığı haber alınmıştır. Şimendifer ulaşımı kesildikten sonra da Hilafetin yegâne incisi olan Hicaz'ın savunulmaya devam edilmesi talep edilmektedir. Bunun için Medine'nin ve hat üzerindeki garnizonların bir senelik iaşenin hazırlanması lazımdır. Bunu emrederim.”*³³⁰

Bölge halklarının İtilaf Devletleriyle olan ilişkisi hakkında VI. Ordu İstihbarat Zabiti Tahsin de 30 Mayıs 1918'de şifreli telgraf göndermiştir: ‘Kerkük’ün İngilizler tarafından işgali üzerine Süleymaniye’de Şeyh Mahmud Efendi’nin

³²⁷ ATASE, BDH. K. 328, D. 255, F. 1320-046-01: III. Ordudan Başkumandanlık Vekâletine (25.01.1918).

³²⁸ BOA, HR.SYS. 2307/7: III. Ordu Kumandanı Vehib Mehmed'den Başkumandanlık Vekaletine (3.03.1918).

³²⁹ Bel, Mtf. 023796: Sina Cephesi Kumandanlığından Başkumandanlık Vekâletine (18.09.1917).

³³⁰ Bel, Mtf. 023914: IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan Ordu Menzil Müfettişliğine ve Şam Hat Komiserliğine (26.04.1917).

Muvakkat Kürt Hükûmeti isminde yapı oluşturduğunu ve adı geçen Kerkük'teki İngilizlere özel görevli göndererek resmen hâkim seçildiği anlaşılmıştır. Evvelce posta ile takdim edilen raporlarda belirtildiği gibi İngilizler tarafından Bedre'nin eski kaymakamı Bacılanlı Mustafa Paşa riyasetinde özgürlük fikri saçılması için bir cemiyet oluşturulmuş ve bunun için de gazete neşr olunmuştur. Bu propagandanın etkili olduğu son haberlerle ortaya çıkmıştır. İngilizler hain fikirlerini halka geçirmek için üç, dört aydır Kürt lisanıyla bir Musul'da bir gazete yayınlamakta ve dağıtmaktadırlar. Şeyh Mahmud Efendi muharebenin başında Basra harekâtına katılmış ve iyi hali ortaya çıkmıştır. Adı geçen hükûmetin özelliğine dair yapılacak araştırmanın sonucu ayrıca arz edilecektir'.³³¹

Ordular istihbarata karşı koyma hakkında malumat paylaşmışlardır. Bu konuda III. Ordu, düşmanların casusluk yöntemleri hakkında 25 Ocak 1918'da bir tahrirat göndermiştir: 'Polonya asker firarilerinin sahte Polonya mühürleri kullandıkları haber alınmıştır. İsviçre'nin Konstanki Gölünde şişe postasıyla iletişimi için özel teşkilât oluşturulduğu öğrenilmiştir. Aynı şekilde Osmanlı ülkesinde de casusluk yapılabilir. İstimal edilmesi ihtimali vardır. Kadınların korseleri arasında gizli yazılar nakledilmektedir.'³³² Ordular, mıntıklarında diplomatik misyonların yazışmalarını ele geçirmişlerdir. Bunlardan biri Savuçbulak'ta elde edilen, Ermeni ve Kürtlerin Osmanlılara karşı silahlandırılmasıyla ilgili Rus belgeleri olmuştur.³³³

Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise orduların yazdıkları raporlardır. Orduların hazırladığı raporlar I. Şube'ye gönderilmesine rağmen II. Şube tarafından da dikkatle takip edilmiş ve birer suretlerini tedarik etmiştir. Nitekim II. Şube, 11 Şubat-11 Mart tarihleri arasındaki III. Ordu raporlarının kendilerine ulaştırılmasını istemiştir.³³⁴ Örnek verilebilecek raporlardan biri 2. Kafkas Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir tarafından 24 Aralık 1917'de şifreli olarak gönderilmiştir. Karabekir, 5. Fırkadan iade-i ziyareti için Rus tarafına 23 Aralık 1917'de geçen bir zabıt ile nefer kıyafetinde olan iki zabıtın müşahedelerini III. Ordu Kumandanlığı'na bildirmiştir: 'Ruslar da inzibat ve itaat katiyen yoktur. Rus

³³¹ BOA, DH.EUM.4.Şb. 20/11A: VI. Ordu'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (30.05.1918).

³³² ATASE, BDH. K. 328, D. 255, F. 1320-046-01: III. Ordu'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (25.01.1918).

³³³ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt III-Kısım I**, Ankara, TTK, 1991, s. 222-223.

³³⁴ ATASE, BDH. K. 19, D. 20, F. 93-036: II. Şube'den I. Şube'ye muhtıra (23.03.1916).

neferleri Osmanlı zabitan ve efradının yanında dahi Rus ordusunun subaylarının yanında göğsü açık ve elleri ceplerinde oldukları halde dolaşmışlar ve subaylarına hakaret etmişlerdir. Rus efradının tamamı kesin sulh taraftarıdır. Rus hükûmetinin askerler ve amele fırkaları nüfuzunda iş gördüklerini sulhun derhal ve yakında sağlanacağına inanmışlardır ve efradın elbiseleri ise çok kötüdür. Subayları kıyafeti de pek farklı değildir. Efradın büyük kısmı çok gençtir. Küçük subaylardan başka eski efraddan kimse yoktur. Subaylar da genç, harp zamanında yetiştirilen heyetten oluşmaktadır ve bunların asker üzerine hiçbir nüfuzu yoktur. Rus subay ve efradı Osmanlı askerlerini hemen her gün ziyaret etmelerine rağmen Osmanlı zabitan ve efradımızın iade-i ziyaret etmemelerine çok üzgün olduklarını alenen söylemektedirler.’ Bundan sonra Kâzım Karabekir kendi görüşlerini ilave etmiştir: ‘Her türlü inzibattan mahrum olan Rusların ziyaretlerine mukabele edilmesini muvafık bulduğunu, iade-i ziyarete ise ancak kendisinin vereceği emirle yapılmasını ve emir verilmedikçe Ruslar tarafına kimsenin gönderilmemesini 5. Fırka Kumandanlığı’na emredilmiştir’.³³⁵

Bazı raporlar doğrudan Enver Paşa’ya sunulmuştur. Bu bağlamda IX. Ordu Kumandanı Şevki Paşa’nın 24 Temmuz 1918 tarihinde Şark Orduları Kumandanlığına gönderdiği raporunda, Almanların, Gürcü hükûmeti sınırında yaşayan Müslümanlara yaptıkları mezalimi bildirmiştir. Rapor, Şark Orduları Grubu Kumandan Vekili Esad tarafından aynı gün Enver Paşa’ya yazılmıştır. Enver Paşa da ‘Almanların Tiflis’teki murahhası olan General Kress’ten durumun sorulmasını ve Almanya hükûmeti nezdinde de bir teşebbüse geçilmesini’ talep etmiştir.³³⁶

1.a.(2). Askeri Mümessillikler/Murahhaslar

Savaş sırasında müttefik ülkelerin genelkurmaylarına Osmanlı ordu murahhasları tayin edilmişlerdir. Bu bağlamda Avusturya Genelkurmayına murahhas olarak 24 Kasım 1916’da 4. Kolordu Kumandanı Mirliya Said Pertev (DEMİRHAN) Paşa ve Bulgar Genelkurmayına 12 Kasım 1916’da Sofya Sefareti Ataşemiliteri

³³⁵ ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-98: 2. Kafkas Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir’den III. Ordu Kumandanlığı’na.

³³⁶ BOA, HR.SYS. 2457/11: Enver Paşa’dan Hariciye Nezareti’ne (29.07.1918).

Miralay Ali (SEZER) Bey atanmıştır.³³⁷ Ferik Zeki (KOLAÇ-KILIÇOĞLU) Paşa ise Almanya Genelkurmayına tayin edilmiştir.³³⁸ Ferik Zeki Paşa'nın tespit edilen ilk raporu 21 Kasım 1916 tarihinde 'Yaver ve Murahhas-ı Askerî Ferik Zeki' imzalı olarak gönderilmiştir.³³⁹

Murahhasların tayininden hemen sonra raporlarını nereye yazacakları sorunu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Enver Paşa 17 Kasım 1916'da Miralay Ali Bey'e gönderdiği tahriratta raporların doğrudan doğruya II. Şube'ye değil, Karargâh-ı Umumi'ye gönderilmesini emretmiştir.³⁴⁰ Fakat bu emir iki gün sonra değiştirilmiştir. Seyfi Bey, bundan sonra harekâta ait telgrafların Başkumandanlık Vekâleti'ne ve sırf düşmana dair malumatın II. Şube'ye gönderilmesi rica etmiştir.³⁴¹

Zabitlerin tayininden üç ay sonra 7 Şubat 1917'de Murahhas Talimatnamesi yayınlanmıştır. Talimatname, Enver Paşa imzalı olarak Karargâh-ı Umumi I. Şube tarafından yayınlanmış ve Müttefik Hükûmetler Nezdinde Askerî Murahhaslarla Murahhas Muavinlerinin ve Ataşemiliterlerin Vazifeleri Hakkında Talimat başlığıyla 7 madde olarak düzenlenmiştir. Buna göre,

'1-Alman Karargâh-ı Umumisi'nde Ferik Zeki Paşa, Avusturya Karargâh-ı Umumisi'nde Mirliva Pertev Paşa, Bulgar Karargâh-ı Umumisi'nde Miralay Ali Bey askerî murahhas olmuşlardır.

2-Askerî murahhasların başlıca vazifeleri yapılan ve planlanan harekâtlar hakkında Karargâh-ı Umumi'ye sürekli malumat vermektir. Bütün askerî görevliler bulundukları karargâh-ı umumilere gelen düşman ordularına ve düşmanın tasavvur ettiği harekâta dair mühim haberleri Osmanlı Başkumandanlık Vekâleti'ne göndereceklerdir. Müttefik karargâh-ı umumiler tarafından harp tecrübelerine dair

³³⁷ BOA, BEO. 4441/333024: Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne (28 Muharrem 1335/12 Teşrinisani 1332); BOA, BEO. 4439/332880: Sadaret'ten Harbiye Nezareti'ne (16 Muharrem 1335/31 Teşrinievvel 1332). Miralay Ali Bey'in Bulgar Genel Karargâhına atanma tarihi 29.10.1917 olarak gösterilmiştir (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay.**, C.II, s. 14).

³³⁸ Goltz Paşa'nın Padişah V. Mehmed Reşad'ın yaverliğine atanmasına karşılık Ferik Zeki Paşa, Alman İmparatoru nezdine murahhas olarak 16 Aralık 1914'te tayin edilmiştir (BOA, BEO. 4326/324426: Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne 28 Muharrem 1333/4 Kanunuevvel 1330). Diğer bir kayıta Zeki Paşa'nın 21.11.1914'ten 30.10.1918'e kadar Alman İmparatoru ve Başkomutanın yanına Osmanlı askerî temsilcisi olarak gönderildiği belirtilmiştir (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay.**, C.I, s. 9).

³³⁹ TTK, EP. 3-78-78: Yaver ve Murahhas-ı Askerî Ferik Zeki'den Kumandana (8 Teşrinisani 1332).

³⁴⁰ BOA, HR.SFR.(04). 29/18: Enver Paşa'dan Miralay Ali Bey'e (17.11.1916)

³⁴¹ BOA, HR.SFR.(04). 29/18: Seyfi Bey'den Miralay Ali Bey'e (19.11.1916)

risaleler neşredilirse bunların Osmanlı ordusu için mühim olan kısımlarını, Osmanlı Başkumandanlık Vekâleti'ne göndereceklerdir. Fakat müttefik başkumandanlıkların ehemmiyetsiz küçük işlerle tacizinden kaçınılmalıdır. Bundan başka askerî murahhaslarımız müttefik başkumandanlıkların mıntıkları dahilinde harp eden Osmanlı kıtalarının her hususta menfaatini koruyacaklardır. Keza emirleri altında bulunan murahhas muavinleri tarafından bu hususta bir ricada bulunduğu veya Osmanlı Başkumandanlığı tarafından bu konuda bir emir verildiği takdirde Osmanlı menfaatini gözeteceklerdir.

Enver Paşa burada bir ara durum eklemiş ve şunu belirtmiştir: Devlet-i Aliye tarafından müttefik hükûmetlerden kıtalar, silah ve ordu malzemesi talep edildiği zaman, bu talep karşılanmazsa her halde askerî murahhasların tavassutuna müracaat edeceğim.

3-Askerî murahhaslar aşağıdaki şahıslara ve makamlara nezaret edeceklerdir:

A-Zeki Paşa: Almanya'daki bir cüz'i-tamm dahilindeki Mubayaa Komisyonunda olmayan bütün Osmanlı zabitleri ve efradına, Almanya'daki askerî mekteplerde ve fabrikalarında bulunan Osmanlı talebesine ve bu talebeyle meşgul olan Miralay Şekib Bey'in emrinde bulunan komisyona.

B-Pertev Paşa: Avusturya-Macaristan'daki bir cüz'i-tamm dahilinde ve Viyana Mubayaa Komisyonunda olmayan bütün Osmanlı zabitleri ve efradına, askerî mekteplerde ve fabrikalarında bulunan Osmanlı talebesine.

C-Miralay Ali Bey: Bulgaristan'daki bir cüz'i-tamm dahilinde bulunmayan bütün Osmanlı zabitleri ve efradına.

Askerî murahhaslar belirtilen şahıs ve makamlara ayrı ayrı emir vermeyecekler, fırsat düştükçe onlarla bizzat görüşerek veya kendilerinden rapor talep ederek bunlar hakkında malumat alırlar. Gerekirse bana (Enver Paşa) bu konuda malumat verirler.

4-Askerî murahhasların emrinde aşağıdaki zabitler bulunacaktır.

A-Zeki Paşa'nın emrinde: Binbaşı Hüsnü (ERKİLET)³⁴² Bey, Mackensen Ordusu Grubu Karargâhı'nda; Rifat Bey, Cenub Ordusu Karargâhı'nda; Samim Bey, (Otton von] Below Ordu Grubu Karargâhı'nda.

B-Miralay Ali Bey'in emrinde: Yüzbaşı Ali Nuri Bey, 2. Bulgar Ordusu Karargâhı'nda.

5-Murahhas muavinleri haber zabitlerine mahsus vazifeleri ifa ederler. Bunlar doğrudan doğruya Karargâh-ı Umumi'ye malumat verirler. Bundan başka önemli konularda veya rapor halinde toplu olarak mafevkleri olan askerî murahhaslara bildirirler.

Osmanlı kıtalarının menfaatini her halde gözetirler ve gerekirse mafevkleri olan askerî murahhaslara müracaat ederek yardım talep ederler.

6-Harbin devamı müddetince Berlin, Viyana ve Sofya ataşemiliterleri idarî olarak Harbiye Nezareti'nin memurudurlar. Diğer alanlarda Karargâh-ı Umumi'ye bağlıdırlar. Berlin ve Viyana'daki mubayaa komisyonları bu şehirlerde bulunan ataşemiliterlerin emrindedirler. Bundan başka ataşemiliterin bulunduğu ülkede olan hiç bir cüz'i-tamm dahilinde bulunmayan bütün Osmanlı zabitler ve efradı o memleketteki ataşemiliterlerimizin, zabitler tabii rütbeleri itibariyle ataşemiliterlerin madunu iseler emrindedirler. Ataşemiliterlerin harp devam ettikçe Karargâh-ı Umumi'ye vermeleri gereken idare konular hakkında raporları, Harbiye Nezareti belirler.

7-Tarafsız ülkelerdeki ataşemiliterlerin vaziyet ve görevleri değişmemiştir.³⁴³

Aslında talimatta belirtilen maddeler, askerî murahhasların tayininden kısa bir süre sonra Aralık 1916'da Miriliva Pertev Paşa'ya bildirilmiştir. Bu esnada Pertev

³⁴² Erkân-ı Harp Binbaşı Hüseyin Hüsnü Emir Bey, 12.10.1909'dan 29.09.1912'ye kadar II. Şube'de görev yaptığı için tecrübeli bir askerî istihbarat zabiti olduğu anlaşılmaktadır (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay.**, C.III, s. 331-332).

³⁴³ ATASE, BDH. K. 2441, D. 155, F. 5; ATASE, BDH. K. 2441, D. 155, F. 5-1: (7.02.1917); BOA, HR.SFR.(04). 29/61: Enver Paşa'dan Miralay Ali Bey'e (7.02.1917). Bu tahrirat aynı zamanda Zeki Paşa, Pertev Paşa, Miralay Ali Bey, Binbaşı Hüsnü, Binbaşı Rafet, Binbaşı Subhi, Yüzbaşı Ali Nuri, Berlin Ataşemiliteri Miralay Şükrü, Viyana Ataşemiliteri Miralay Feyzi, Sofya Ataşemiliterine, Karargâh-ı Umumi I. ve II. Şubelere, Harbiye Nezareti'ne ve Muamelât-ı Zatiye Müdüriyeti'ne yazılmıştır.

Paşa'nın, Zeki Paşa ve Miralay Ali Bey ile doğruca iletişim kurabileceğini, raporların şifreli veya Latin harfli Türkçe olarak açık telgrafla ya da yazılı olarak postayla gönderebileceği de açıklanmıştır.³⁴⁴ Bu arada Mirliya Pertev Paşa'nın Harbiye Nezareti ve Karargâh-ı Umumi ile görüşmesi için şifre verilmesi ve diğer murahhaslara verilecek şifrenin de belirlenmesi emredilmiştir.³⁴⁵

Murahhasların gönderdikleri raporlarda çok çeşitli konulardan bahsetmişlerdir. Ferik Zeki Paşa'dan 21 Kasım 1916'da Enver Paşa'ya gönderilen mahrem ve hususî kayıtlı raporda, Prens Waldemar ile birlikte görüştükleri İmparatorun hastalığının geçtiğini, Başyaver Pelsing'e ve askerî kabine reisine hediyelerini verdiğini, Field Mareşal Hindenburg ve General Ludendorf'u ziyaret ederek hediyeleri ulaştırdığını, Hindenburg'un talebesi General Stein'in Savaş Bakanlığı'na, şimendifer reisi olan General Gronzi'nin müsteşar olarak tayin edildiklerini, Almanların en önemli konusunun yeterli sayıda ve seri olarak harp mühimmatının üretilmesi olduğunu, bu konuda Savaş Bakanı'nın Berlin'de daha faal ve serbest olacağından lüzum görülünceye kadar karargâhını bölgede oluşturduğunu belirtmiştir. Zeki Paşa, genel durum hakkında da malumat vermiştir. Burada, düşmanların Somme havalisindeki şiddetli harbin devam etmesine rağmen hücum cephesinin dar bir mıntıkaya sıkışacağını Lüdendorf'un analiz ettiğini, buna karşılık Alman ordusunun top ve cephane miktarının artacağını bildirdiğini, Doğu cephesinde Rusların taarruzun durdurulduğunu ve yenilerine karşı da her türlü tedbirlerin alındığını, Romanya cephesinde kış ve dağlık araziden dolayı gizli olarak hazırlanan taarruzun bu müşkülâtı bertaraf ettiğini, birkaç gündür müttefiklerimizin muvaffakiyeti (Fire-Benburg) ve daha kuzeyde tertip edilen harp harekâtının devam ettiğini, yakında bu harekâtın neticesinin görüleceğini, Rusların kullanmaması için konu hakkında gazetelerde bir şey yazılmadığını Mareşal Hindenburg'un söylediğini, Makedonya'da Manastır'ın tahliyesinin Alman Genelkurmayı'nın karar ve muvafakatiyle olduğunu, Manastır ovalarında Bulgarların mukavemet edemediklerinden dağlık kısmın tercih edildiğini Lüdendorf'un belirttiğini, Dobruca

³⁴⁴ ATASE, BDH. K. 233, D. 328, F. 966-001; ATASE, BDH. K. 233, D. 328, F. 966-001-001: Başkumandanlık Vekâleti'nden Pertev Paşa'ya (28.12.1916).

³⁴⁵ ATASE, BDH. K. 233, D. 328, F. 966-001-002: Başkumandanlık Vekâleti'nden X. Şube'ye (28.12.1916).

cephesindeki durumu bildiklerini, İtalya cephesinde şiddetli kış ve çok kar olduğunu, birkaç gün sonra İtalyanların yine büyük bir taarruz yapacakları ihtimalinin konuşulduğu bildirmiştir. Daha sonra Zeki Paşa, Enver Paşa'nın verdiği emir üzerine, top ve tüfek ihtiyacının karşılanmasında Almanya'nın yardım etmesini ve hiç olmazsa İsveç ve Felemenk'ten tedarik edildiğinden bu silahların geçmesine muhalefet edilmemesini söylediğini, bunun not edildiğini ve fazla topları varsa derhal vereceklerini, tarafsız ülkelerden tedarik olunanlarının geçmesine muhalefet etmeyeceklerini vadettiklerini belirtmiştir. Zeki Paşa son olarak, 20 gün zarfında Romanya cephesindeki durumları gösteren krokilerin kumandana gönderileceğini eklemiştir. Zeki Paşa'nın raporuyla birlikte Romanya'ya ait bir kroki gönderdiği, Batı cephesine ait olanın daha önceden gönderildiğini de ilave etmiştir.³⁴⁶

Köstendil'de bulunan askerî murahhas Miralay Ali Bey'in, Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği raporlardan biri Bulgar ordusunun silahları hakkında olmuştur: 'Bulgaristan ordusunun seferberliğin başında süvari ve piyade alaylarında dörder tüfekli birer makineli bölük vardı. Bugün süvari alayları sekizer tüfekli olmuştur. Piyade alaylarında, her taburda sekizer tüfekli birer makineli bölük vardır. Ayrıca her alay için de yine sekiz tüfekli birer bölük teşkil edilmektedir. Tüfekleri kısmen vardır ve kısmen gelecektir. Efrad talim ve terbiye edilmektedir. Halen Bulgarların savaşa girmiş 2350 makineli tüfeği vardır. Şimdilik her alayda (hepsi üçer taburlu olmaktadır) mevcut makineli tüfek bölükleri kumandanı sıfatıyla alay erkânı arasında bir subay vardır. Her orduda ümeradan bir zat ordu makineli tüfek bölükleri umuruyla iştigal eder, müfettiş gibi. Tabiye icabı olarak Dedeâğaç-Kavala arasındaki sahili kontrol etlemekle görevli olan piyade alaylarının bazılarında (bir-iki) kırkar, ellışer tüfek vardır. Bu bittabi müstesna bir haldir. Bu hal bizim Çanakkale, İzmir, İskenderun mıntıkalarına şayan-ı tatbiktir' denilmiştir.³⁴⁷ Bu durum raporlardan sadece istihbarat açısından değil, Osmanlı ordusunun harp kabiliyetini arttırması açısından da faydalandığını göstermektedir.

Müttefikler, Osmanlı murahhaslarıyla her zaman bilgi paylaşmamışlardır. Bundan dolayı Pertev Paşa, durumu bizzat Enver Paşa'ya şikayet etmiştir: 'İtalya

³⁴⁶ TTK, EP. 3-78-78: Yaver ve Murahhas-ı Askerî Ferik Zeki'den Kumandana (21.11.1916).

³⁴⁷ TTK, KO. 3-65-65: Miralay Ali Bey'den Başkumandanlık Vekâleti'ne (5.12.1917).

cephesinde Alman ve Avusturya birlikleri tarafından müstereken bir taarruz hazırlanıyor. Bunu fevkalade gizli tuttukları halde yine hemen herkes biliyor. İstanbul'da olan Avusturya Askeri Murahhası, Alman subayları vasıtasıyla hemen her şeyden haberdâr edildiği halde müttefiklerimizle aynı hukuk ve şartlarda harp eden Osmanlı ordusunun vekilinin askerî harekâttan habersiz bırakılması üzüntüye sebep oluyor, bundan önce kışın arz ettiğim üzere yine Almanların müdahalesi his olunuyor. Bana verilmiş talimata göre bu gibi mühim harekâtın olmasından önce bilmem gerektiği arz edilmiştir.³⁴⁸

Osmanlı ordusunun murahhasları, bulundukları bölgelerde müttefiklerin verdikleri bilgilerle yetinmemişler ve istihbarat ağıları oluşturmuşlardır. Bu durum Harbiye Nezareti'nin Bulgar ordusundaki murahhasından aldığı rapordaki bilgileri Sofya'ya yazmasından anlaşılmaktadır. Bu bağlamda murahhas, Müslümanlara şiddet uygulanmaması ve zulüm edilmemesi için yapılan müracaatların sonuç vermediğini, bundan sonra farklı kanallar üzerinden bir şeyler yapılabileceğini, ancak Bulgarların istihbarat vasıtalarını yok etmelerinin engellenmesi için kendisinden bilgi alındığı saklanması gerektiğini, haber kaynağının Sofya olduğunun Bulgarlara ifade edilebileceğini belirtilmiştir.³⁴⁹

Müttefik ülkelerin yanı sıra Şimalî Romanya ve Dobruca Osmanlı murahhası olarak Binbaşı Refet Bey tayin edilmiştir. Refet Bey, görevi gereği Köstence şehrinde de bulunmuştur.³⁵⁰ Üsküp Şehbenderhanesi Kançıları Said Bey'in maiyetine tayin edilen Refet Bey'in resmî görevi zahire nakliyatını düzenlenmesi olarak açıklanmıştır.³⁵¹ Bununla beraber Refet Bey, raporlarını II. Şube'ye göndermiştir. Bunlardan biri 28 Ağustos 1917'de yazılmıştır: 'Romenler harp ilânı sırasında Dobruca'da bulunan düşman devletler vatandaşı erkeklerin neredeyse tamamını ve bu devletlere mensup unsurların ileri gelenlerini kısmen tutuklamış ve ülke içine sürgün etmiştir. Bugün harbin ilânının yıldönümü olduğu için Romanya hükûmetini protesto etmek üzere Bulgarlar siyasî bir gösteri düzenlemişlerdir. Bulgar kralına ve

³⁴⁸ TTK, KO. 4-84-84: Pertev Paşa'dan Enver Paşa'ya (3.10.1917).

³⁴⁹ BOA, HR.SFR.(04). 422/52: Harbiye Nezareti'nden Sofya Sefareti'ne (28.09.1918).

³⁵⁰ BOA, HR.SFR.(04). 914/27: Köstence'de Binbaşı Refet'ten Rusçuk Türk Konsolosluğuna (29.09.1917)

³⁵¹ BOA, HR.SYS. 2434/48: Üsküp Şehbenderhanesi Kançıları Said Bey'den Hariciye Nezareti'ne (30.04.1917).

tarafsız devletler hükümdarlarına telgraflar çekmek istemişler ve gösteriye katılmaları için Müslümanlar da davet edilmişlerdir. Bulgarların gerçek amaçları fırsattan istifade ederek Dobruca halkının tamamının Bulgaristan'a ilhak arzusunu göstermektir. Tarafımdan yapılan tebliğlerden dolayı Müslüman ahali bu gösterilere kesinlikle katılmamıştır. Almanya yönetimi meseleye siyasî bir renk vermemelerini Bulgarlara tebliğ etmiştir. Bu yüzden Bulgarların hareketi yalnız kilisede ayin düzenlemekten ibaret kalmıştır.³⁵²

Savaşın son yılında mümessil sıfatıyla görevlendirilen zabitler, İstanbul'a istihbarat göndermişlerdir. Bu bağlamda Ermenistan'daki Osmanlı Mümessili Mehmed Ali Bey, Gümrü'de bulunduğu sırada 26 Eylül 1918'te Hariciye Nezareti'ne bir rapor göndermiştir. Burada, Ermeni hükûmetinin Taşnaksutyun tarafından oluşturulduğunu, Ermeni ordusunun ruhunun Rus olduğu için subaylarının değiştirilmek istenildiğini, hükûmetin halkın elindeki silahları toplamak istediğini fakat başarılı olamadığını, Ermeni ordusundaki yoğun firar olduğunu, halkın büyük açlık çektiğini ve fiyatlarının çok yüksek olduğunu bildirilmiştir.³⁵³ Son olarak Binbaşı Hasan Tahsin (BAYSOY) Bey, 14 Haziran 1918'de Gürcü Hükûmeti nezdinde askerî murahhas olarak atanmıştır.³⁵⁴ Bununla beraber Hasan Tahsin Bey'in gönderdiği her hangi bir rapora tesadüf edilmemiştir.

³⁵² BOA, HR.SYS. 2457/89: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (7.09.1917).

³⁵³ BOA, HR.SYS. 2458/84: Mehmed Ali Bey'den Hariciye Nezareti'ne (26.09.1918).

³⁵⁴ **Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay**, C.II, s. 248-249.

1.a.(3). Haber ve İrtibat Zabitleri

Müttefik ülkelerin ordularına haber zabiti sıfatıyla Osmanlı askerî personeli gönderilmiştir. Haber zabitleri 1915 sonbaharından itibaren görevlendirilmişlerdir. Bu bağlamda haber zabiti olarak Feld Mareşal August von Mackensen'in Romanya cephesindeki karargâhına Erkân-ı Harp Binbaşı Hüseyin Hüsnü Emir (ERKİLET) Bey 9 Ekim 1915'te tayin edilmiştir. Hüsnü Bey, 1 Temmuz 1917'de Yıldırım Ordular Grubuna tayin edilene kadar burada kalmıştır.³⁵⁵ Hüsnü Bey'in yerine 25 Eylül 1917'de Erkân-ı Harp Binbaşı Mehmed Nazım (YÜCEL) Bey tayin edilmiştir.³⁵⁶

Haber zabitleri lisan bilen personel arasından seçilmişlerdir. Bu bağlamda Bulgarca veya Fransızca lisanlarından birini çok iyi bildiği anlaşılan Erkân-ı Harp Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey, 2. Bulgar Ordu Karargâhı'na 28 Eylül 1916'da tayin edilmiştir.³⁵⁷ Daha sonra aynı göreve Filibe doğumlu, Fransızca, Rusça ve Bulgarca bilen Erkân-ı Harp Binbaşı Ali Rıza (ARTUNKAL) Bey atanmıştır.³⁵⁸ Burada belirtmek gerekir ki murahhas talimatnamesinde Şubat 1917'de Miralay Ali Bey'in emrinde 2. Bulgar Ordusu Karargâhı'ndaki haber zabitinin Yüzbaşı Ali Nuri Bey'in olduğu kaydedilmiştir.³⁵⁹ Ancak bu durumu teyit eden başka bir belgeye tesadüf edilememiştir. Son olarak Below Grubundaki haber zabiti Subhi Bey olmuştur.³⁶⁰

Haber zabitlerin görevleri ve haberleşme usulleri, Avrupa'da bulunan 20. Osmanlı Kolordusu'na gönderilen talimatnamenin 6., 7. ve 8. maddelerinde açıklanmıştır. Buna göre, 20. Kolordu'nun mensup olduğu 2. Ordu'ya vereceği günlük raporların bir suretini, 2. Ordu karargâhındaki Haber Zabiti Yüzbaşı İsmail Hakkı Bey'e ve gerekli olan diğer telgrafları şifreli veya Latin harfli açık olarak doğrudan doğruya Karargâh-ı Umumi'ye ve Harbiye Nezareti'ne verecekleri

³⁵⁵ ATASE, BDH. K. 19, D. 20, F. 93-0022: Hüsnü Bey'den Harbiye Nezaretine (9.12.1915); **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.III, s. 331-332.

³⁵⁶ **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.III, s. 345-346; **Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay**, C.II, s. 472-473.

³⁵⁷ BOA, HR.SFR.(04). 907/100: Bulgar Karargâh-ı Umumisi nezdinde Osmanlı Karargâhı Murahhaslığı Harb Ceridesi, Defter 2, s. 15 (25.09.1916).

³⁵⁸ **Türk İstiklal Harbi'ne Katılan Alay**, C.II, s. 417.

³⁵⁹ ATASE, BDH. K. 2441, D. 155, F. 5; ATASE, BDH. K. 2441, D. 155, F. 5-1: (7.02.1917); BOA, HR.SFR.(04). 29/61: Enver Paşa'dan Miralay Ali Bey'e (7.02.1917).

³⁶⁰ BOA, HR.SFR.(04). 29/14: Bronsart'dan Miralay Ali Bey'e (13.11.1916).

açıklanmıştır. Ayrıca 20. Kolordu ile Bulgar Ordusu ve Bulgar Genelkurmayı arasında çözülmesi gereken meseleler için İsmail Hakkı Bey'e ve Bulgar Genelkurmayı'nda askerî murahhas Miralay Ali Bey'e bildirileceği kaydedilmiştir. Haberleşmenin gizliliğin sağlanması için ise 20. Kolordu'ya, Haber Zabiti İsmail Hakkı Bey'e ve Karargâh-ı Umumi ile telgraflaşmak üzere şifre verileceği belirtilmiştir.³⁶¹ Benzer şekilde Miralay Ali Bey de, 2. Bulgar Ordusu ile Üsküp'teki Below Grubuna tayin edilecek haber zabitleriyle iletişim için şifre anahtarları istemiştir.³⁶²

Gerçekten talimatta açıklandığı gibi haber zabitleri düşmanın durumu hakkındaki haberlerin özetlerini günlük raporlar olarak merkeze bildirmiştir.³⁶³ Haber zabitleri, müttefiklerden aldıkları bilgilerle yetinmemişler ve basından da malumat toplamışlardır. Bu bağlamda Hüsnü Bey, Romanya'nın durumuna dair Alman haber alma kaynaklarından alınan haberleri ve Paris gazetelerinden naklen çok yakında Portekiz birliklerinin yardım için Fransa'ya gelecekleri bilgilerini merkeze bildirmiştir.³⁶⁴

Haber zabitlerinin bilgi akışı tek yönlü olmamıştır. Nitekim zabitler, Osmanlı cepheleeri hakkında bulundukları müttefik ordularına bilgi vermişlerdir. Hüsnü Bey, 9 Kasım 1915'te gönderdiği tahriratta, Mackensen'in her gün özellikle Gelibolu harekâtına ve diğer muharebelere dair malumat istediğini ve bunların her gün düzenli olarak gönderilmesini talep ettiğini İstanbul'a yazmıştır.³⁶⁵

Burada son olarak belirtilmesi gereken kişi Yüzbaşı Fuad Bey'dir. Yüzbaşı, haber veya irtibat zabiti olmadığı halde iki defa Bulgaristan'da istihbarat toplamakla görevlendirilmiştir. Fuad Bey'in Bulgaristan'da istihbarat toplanmakla görevlendirilmesini Miralay Ali Bey 14 Ocak 1917'de talep etmiştir.³⁶⁶ Bu talebe Yüzbaşı Fuad Bey'in milis kıtalarıyla ilgili asker alma işleriyle uğraştığı ve

³⁶¹ BOA, HR.SFR.(04). 907/100: Bulgar Karargâh-ı Umumi nezdinde Osmanlı Karargâhı Murahhaslığı Harb Ceridesi, Defter 2, s. 9-10 (25.11.1916).

³⁶² BOA, HR.SFR.(04). 907/100: Bulgar Karargâh-ı Umumi nezdinde Osmanlı Karargâhı Murahhaslığı Harb Ceridesi, Defter 2, s. 16 (7.11.1916).

³⁶³ TTK, KO. 17-20-20: Mackensen Karargâhı'ndan Başkumandanlık Vekâleti'ne (30.03.1917-4.04.1917).

³⁶⁴ DTA, BN. 15/179.

³⁶⁵ ATASE, BDH. K. 19, D. 20, F. 93-0022: Hüsnü Bey'den Harbiye Nezareti'ne (9.12.1915).

³⁶⁶ Bel, Mtf. 005072: Ali Nuri Bey'den 21. Kolordu Kumandanlığı'na? (14.01.1917).

milislerin ailelerinin iaşelerinin sağlanmasını sağladığını ve kendisinden çok faydalandığı cevabı verilmiştir.³⁶⁷ Buna rağmen Fuad Bey, bir istihbarat postası kurmuştur. Bu bağlamda Enver Paşa, 25 Ağustos 1917'de Miralay Ali Bey'e, Takyenus? Gölü mıntıkasında milis taburları kumandanı Fuad Efendi'nin istihdam etmekte olduğu istihbarat postasının 8. Bulgar Fırkası memurları tarafından kaldırıldığını, önceden düşman tarafına gönderilen 5 muhbirin ve postaya ait kayığın Bulgarlar tarafından zapt edildiği için düşmanın eline geçtiğini, 8. Bulgar Tümeni'nin meseleyi bilmediği için yanlış bir davranışta faaliyette bulunduğunu ve tümene Bulgar Genelkurmayı'ndan emir verilerek istihbarat işlerinin devam etmesine gayret etmelerini emretmiştir.³⁶⁸ Buradan anlaşılan Enver Paşa, Bulgaristan'daki Osmanlı murahhasının bile haberi olmadığı bir istihbarat ağı oluşturmuş ve durum mahalli Bulgar askerî idaresinden de bir süre saklanmıştır.

Bulgar Genelkurmayı, Osmanlı haber zabitleriyle bilgi paylaşmadığı zamanlar olmuştur. Nitekim Nazım Bey, Bulgarların Osmanlı Karargâh-ı Umumisi'nin murahhası sıfatıyla kendisine bilgi vermediklerini belirtmiş ve hukukunun gözetilmesinin Başkumandanlık Vekâleti'nden talep etmiştir.³⁶⁹

Bütün bunlardan anlaşılan haber ve irtibat zabitleri Başkumandanlık Vekâleti'nin müttefik ülkelerdeki gözü ve kulağı olmuşlardır. Müttefiklerin cephelerindeki savaşın seyri hakkında gizli ve açık kaynaklardan elde ettikleri malumatı merkeze bildirmeye çalışmışlardır.

1.a.(4). Cephelerde Casusluk Teşkilâtı

Savaş sırasında cephelerdeki birlikler çok geniş yetkilerle donatılmış casusluk teşkilâtları oluşturmuşlardır. İlk defa hangi cephede kimin tarafından kurulduğu bilinmemekle birlikte muhtemelen savaşın başından beri casusluk teşkilâtları kullanılmıştır. Tespit ettiğimiz teşkilâtlardan biri 12. Kolordu Kumandanı Selahaddin Bey tarafından 30 Kasım 1917 tarihinde kurulmuştur. Casusluk teşkilâtı hakkında 11 maddeden oluşan bir tahrirat yayınlanarak VI. Ordu ile 2. ve 4. Fırka

³⁶⁷ Bel, Mtf. 005071: 21. Kolordu Kumandanlığı'ndan Miralay Ali Bey'e (18.01.1917).

³⁶⁸ BOA, HR.SFR.(04). 30/83: Enver Paşa'dan Miralay Ali Bey'e (25.08.1917).

³⁶⁹ TTK, KO. 7-87-27: Mackensen Karargâhında Binbaşı Nazım Bey'den Başkumandanlık Vekâleti'ne (19.02.1918).

Kumandanlıklarına gönderilmiştir. Tahriratın başında düşman kuvveti ve harekâtının takip edilmesi, teşebbüslerinden zamanında haber alınması ve Osmanlı bölgesine göndereceği casusların yakalanması için bir casus teşkilâtı kurulduğu belirtildikten sonra maddeler açıklanmıştır:

‘1-4. Fırka, Deliabbas, Sarayak, Şehriban, Kızlarbatı, Senediye, Yakube, Vendiye, Selmanpak, Belderun noktalarında sabit casuslar oluşturacaktır. Sabit casusların verdikleri bilgilerin araştırılması için a-Senediye, Abutmar, Diltava; b-Vendiye, Müftikale, Deliabbas; c-Şehriban, Kurdere, Kızlarbatı mevkilerinde birer seyyar casus bulundurulacaktır.

2-Süleymaniye müfrezesi aracılığıyla 2. Fırka’nın Hemedan, Sine, Sakız ve Savuçbulak’ta sabit casusları olacaktır. Ayrıca a-Sina, Garan; b-Sina, Hemedan; c-Bana, Sakız ve Bukan’da seyyar casusları bulunacaktır. 2. Fırka’nın Süleymaniye mıntikasındaki teşkilâtı Süleymaniye Müfrezesine oluşturtacak ve takip ettirecektir.

3-12. Kolordu Bağdat, Sazlı ve Ethem Vadisinde sabit casuslar; a-Sethülethem mansıbı ve Dicle’nin şimal sahili; b-Bağdat; c-Kirmanşah ve Sazlı; d-Kirmanşah, Kengaver ve Hemedan’da ise seyyar casuslar tedarik edecektir.

4-Kolordu ve firkalar güvenilir vasıtaları olduğu sürece teşkilâtın tedariki ve tahsisatı devam edecektir. Bulunacak casusların güvenilir ve görevi yerine getirebilecek olanlardan seçilecektir.

5-Her casusa mıntikasındaki kasaba ve kendisi için belirlenecek numaradan oluşan bir isim verilecektir. Bu isim ve numaralar, Şehriban 15, gibi casusların kod ismi (parola) olacaktır. Numaralardan 1-50 arasındakiler 6.³⁷⁰ Fırka’ya, 50-100 arasındakilerin 2. Fırka’ya ve 100-150 arasındakilerin ise kolorduya ayrılmıştır.

6-Seçilecek casuslar kesinlikle birbirlerini tanımayacak ancak ilgililer onlardan haberdar olacaklar ve kimlikleri kesinlikle gizli tutulacaktır. Bir casusun kimliğini açıklayarak yakalanmasına sebep olanların cezalandırılacaktır. Casusluk teşkilâtında istihdam edilenler, fırka istihbarat zabiti tarafından gizli olarak kolordu istihbarat zabıtine haber verilecek, casuslar ve hizmetlerine dair firkalarda ve kolorduda sicillerini gösteren gizli dosyalar tutulacaktır.

³⁷⁰ Büyük ihtimalle 4. Fırka yerine sehven 6. Fırka yazılmış olmalıdır.

7-Her casusa hizmeti karşılığında aylık 1-3 lira arasında maaş verilecektir. Görevindeki başarısına ve vazifesinin önemine göre de nakit olarak ödüllendirilecektir. Görevini hakkıyla yapan casuslara, özellikle para yerine dinine, vatanına ve hükûmetine hizmet etmek amacıyla çalışan şeyhlere ve aşiretlere hükûmetin muteber addedeceği takdirname ve nişan verilmesi için hazırlık yapılacaktır. Görevini yapmayanlar, yalan ve yanlış malumat verenlerin maaşları kesilecek ve cezalandırılacaktır.

8-Casuslara verilecek talimat ekte gönderilmiştir. Casusların getirdikleri abartısız ama faydalı malumat geciktirilmeden ulaştırılacaktır. Amaçsız ve faydasız malumat verenler görevini yapmamış kabul edilecektir. Çok önemli haberler için fazladan masraf yapılabilecektir.

9-İstisnasız bütün birlik kumandanlarının karşısındaki düşman hakkında mümkün olduğu kadar çok malumata sahip olması ve görevi istenildiği şekilde yerine getirmesi ordunun güvenliği noktasından gayet mühimdir. Casus teşkilâtından alınan bilgilerle yetinilmeyecek, Osmanlı ve düşman bölgesindeki aşiretler, şeyhler, reisler ve bilgi toplanması konusunda kabiliyetleri olanlardan yani her kaynaktan istifade edilecektir. Düşmanın kuvvetini ve teşkilâtını açıklamayı sağlayacak olan esirler, gazeteler, yazılı emirler, apolet gibi bilgi kaynaklarını Osmanlı ordusuna teslim edecek olanlara nakit mükafat verilecektir. Malumatın önemine göre nakit mükafat verileceği bütün ordu mensuplarına ve aşiretlere ilân edilecek, bir mülteci ile esir getirene bir lira mükafat verilecektir.

10-Casuslar çift taraflı çalışma ihtimalinden dolayı kesinlikle kıtalarla temas ettirilmeyecek ve kıtaların bulundukları mıntıkalara getirilmeyecektir.

11-Osmanlı mıntikasından düşman bölgesine geçecek olanlara ordu, kolordu veya istihbarat zabitleri tarafından vesika verilecek ve bunlar sadece Osmanlı hatlarından düşman tarafına geçilmesi için kullanılacaktır. Düşman tarafından gelenlerin bir önceki maddeye göre şüpheli kabul edilecek ve talep edilen malumat alındıktan sonra geriye gönderilecektir. Şahsın casus olduğu hakkında bir işaret görülür veya şahıs vesikasının doğru olduğunu iddia ederse ismi, hüviyeti ve eşkali

telgrafla bildirilecek ve şahıs karargâha gönderilecektir. Böyle şahısların kolorduya sorulmadan ülkeye girmesi için serbest bırakılmayacaktır.³⁷¹

Bir başka casusluk teşkilâtı Güneydoğu Anadolu’da kurulmuş ve bunun için 5. ve 8. Fırkalar kumandanlıklarına benzer talimatlar verilmiştir. Yalnız bunun tarihi kaydedilmemiştir. Yine tarihsiz olarak II. Ordu Kumandanlığı’ndan 16. Kolordu Kumandanlığı’na gönderilen tahriratta Eruh, Pervari, Siirt ve Şitak taraflarında kurulan casusluk teşkilâtın tamamen 5. Fırka’ya devredilmesi emredilmiştir.³⁷²

Savaşın sonu gelmesine rağmen ordu istihbarat zabitleri casus ağları oluşturmaya çalışmışlardır. VI. Ordu İstihbarat Zabiti Tahsin, 25 Şubat 1918’te 13. Kolordu İstihbarat Zabitliği’ne gönderdiği tahriratında, mıntıkalarına gelen 7 mülteci neferin 13. Kolordu Süvari Bölüğün’de istihdam edilen mülteci Hintli subaydan yazacağı mektupla Kirmanşah İngiliz konsolosluğundaki Müslüman Hintli efrad ile görüşebileceğini ve böylece Bağdat’a kadar malumat alınabileceğini söylediklerini açıklanmıştır. Daha sonra bu şekilde malumat toplanmasının uygun görüldüğünü ancak mümkün olup olmadığının Hintli subaydan öğrenilmesi rica edilmiştir.³⁷³ Böyle bir ağ kurulduğuna dair verilere ulaşılmamasına rağmen ordu istihbarat zabitlerinin ağlar kurmaya çalıştıklarını göstermektedir.

Bunların dışında cephelerde casusluk teşkilâtı oluşturulmuş olsa bile Osmanlı ordusunun kısa bir süre sonra bölgeden çekilmesi ve mütarekenin ilân edilmesi yüzünden uzun süre faaliyetine devam edememiş olmalıdır. Bununla beraber Osmanlı ordusunun sabit ve seyyar olmak üzere casus teşkilâtları oluşturması, istihbarat konusuna verdiği önemi ve yeni beceriler kazandığını göstermektedir. Bunun yanında casuslara şehir ve numaralardan oluşan kod isimler verilmesi, Osmanlı ordusunun kazandığı yeni becerilerdendir.

³⁷¹ Mehmet Özdemir, “Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesinde Propaganda ve Casusluğa Karşı Alınan Tedbirler”, *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, S. 4, Ağustos 2004, s. 72-74.

³⁷² Abdullah Lülecî, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Casusluk Faaliyetleri”, *Sakarya Üni. Sosyal Bil. Ens.*, Ocak 2014, s. 212-213.

³⁷³ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 118, s. 186.

1.a.(5). Gizli Polis Zabıta Teşkilâtı

Osmanlı ordularında karşı casuslukla mücadele edilmesi amacıyla Hafi Polis Zabıta Teşkilâtı oluşturulmuştur. Bunun hakkında 3 Eylül 1916'da tarihinde 6 maddeden oluşan bir emir yayınlanmıştır. İlk maddede teşkilâtın, barış zamanında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye savaş sırasında ise Genel Karargâha bağlı olacağı ve zamanla ordulara kadar genişletileceği belirtilmiştir. İkinci maddede mülkiyede ve polis memurları arasında teşkilâtta istihdam edilebilecek liyakatte personel bulunmasının zor olduğu, çok önemli olan teşkilâtın tedricen ve süratle oluşturulması gerektiği açıklanmıştır. Üçüncü maddede sivil olarak istihdam edilecek zabitlerin hafızasının kuvvetli olması, zeki, iffetli, ketum, gerektiğinde kullanacak kadar cesur olması, araştırmacı, bünyesi sağlam, birkaç lisan hiç olmazsa Fransızca bilmesi, bu işlerde kabiliyetli, işini aşkla yapması, adab-ı muaşeretini bilmesi, her ortama girebilmesi ve her çeşit insanla iletişim kurabilmesi ve tercihen bekar olması gerektiği ifade edilmiştir. Dördüncü maddede zabite geniş yetkiler verileceğinden görevine sadık olması ve yetkilerini kötüye kullanmamasının en önemli şart olduğu belirtilmiştir. Zabitin görevleri Osmanlı topraklarındaki casusların takip edilmesi, tutuklanması, ilk sorgusunun yapılması, Osmanlı lehinde casus kazanılması ve her çeşit ülkede çalışması şekline açıklanmıştır. Beşinci maddede zabitlerin yaşları, görev sırasında ve sonrasındaki refahlarının karşılanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca istifa edenler ve görevin gerektirdiği özellikleri kaybedenler eski rütbeleriyle orduya iade edilecekleri belirtilmiştir. Liyakatli oldukları onaylanan zabitler kıdem zammı ile rütbelerinin yükseltileceği ve orduyla zabitlikle alakalarının kesilmeyeceği izah edilmiştir. Son maddede ise istenilen sıfatlarda zabit bulunamadığı takdirde vazifesini tehlikeye atmayacak kadar becerikli olarak zamanla kendisini geliştirecek olan zabitlerden de faydalanılması gerektiği belirtilmiştir. Bundan sonra kolordu kumandanlarının her sınıftan zabit arasından 10 kişiden fazla olmamak şartıyla personel seçilmesi, bu kişilerin isimleri, birlikleri, mezuniyet tarihleri, çok gizli ve kişiye özel kaydıyla 20 gün içinde bildirilmesi istenmiştir.³⁷⁴

³⁷⁴ Avcı, a.g.e., s. 208-209; Özdemir, a.g.m., s. 69.

Bunun üzerine VI. Ordu'ya bağılı olan 13. ve 18. Kolordu kumandanları seçtikleri personeli 20 Kasım 1916'da bildirmişlerdir. Buna göre Hemedan'da bulunan 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan (SABİS) Paşa, tespit ettiğı personelin isimlerini ve özelliklerini belirtmiştir. Bu bağlamda 12. Kolordu 2. Livadan Müstakil süvari livası kumandanı Kaymakam Sami Bey, Almanca ve Fransızca biliyordu. Diğer zabıt 1. Süvari Alay Kumandanlığı'ndan Mürettep Mızraklı 1. Süvari Alay Kumandanı Kaymakam Mehmed Ali Bey, Fransızca konuşmasına rağmen zekası istenilen işler için yeterli değildi. Üçüncü zabıt 6. Alay komutanı Kaymakam Refet Bey, orta seviyede Fransızca biliyordu. Mehmed Ali Bey hariç diğer zabıtlar karşı casusluk işinde başarılı olabiliyorlardı. Ancak zabıtların istenmeyen özelliklerinden biri tamamının evlenmiş olmalarıydı. 1. Alayının 2. Taburdan ihtiyat zabıt vekili Mehmed Abidin Efendi, Fransızca biliyordu ve istenilen işleri yapabiliirdi. Ayrıca 5. Alayının 4. Taburundan Mülazım-ı evvel Fikri Efendi, az bildiğı Fransızcasına rağmen istenilen işleri yapabiliirdi. 18. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir ise fırka kumandanları ve erkân-ı harplerin dışında istenilen vasıflarda kimse bulunmadığını, biraz lisan bilen küçük rütbeli zabıtların ise yaptığı deneme sonucunda lisandan anlamadıklarını ve vazifenin istediğı sıfatları taşımadığını bildirmiştir. Bunların VI. Ordu'ya ulaşması üzerine 13. Kolordu'nun bildirdiğı ihtiyat zabiti bir binbaşının ismi listeden çıkartılmış ve adı geçenlerle birlikte toplam 9 zabıtın ismi İstanbul'a bildirilmiştir. Bunlar arasında Hudut Taburu Kumandanı Yüzbaşı Sıdkı Efendi, Arapçayı çok iyi fakat Fransızca'yı az biliyordu. Garp adabını bilmiyordu ve bekardı. Teşkilat-ı Mahsusa'dan İstihkâm Yüzbaşı Hasan Kâzım Efendi, orta seviyede Fransızca biliyordu. Tayyare pilotu Mehmed Cemal Efendi, Fransızca ve Almancanın yanında garp adabını biliyordu. Edirne eski valisi Halil Bey'in oğı Süvari İhtiyat Mülazımı Yunus Sırrı Efendi, Fransızca ve garp adabına vâkıftı. Bu dört zabıtın işe kabiliyetli oldukları da belirtilmişti.³⁷⁵

Burada belirtilmesi gerekir ki aynı belgeleri kullanmalarına rağmen Avcı, Enver Paşa'nın gizli polis teşkilâtının kurulmasına sadece teşebbüs ettiğini belirtmiştir. Özdemir ise bu teşkilâtın kurulduğunu kaydetmiştir.³⁷⁶ Çalışmamız esnasında gizli zabıta polis teşkilâtı kurulduğuna dair bir belgeye tesadüf

³⁷⁵ Avcı, a.g.e., s. 209-210; Özdemir, a.g.m., s. 62, 70.

³⁷⁶ Avcı, a.g.e., s. 208; Özdemir, a.g.m., s. 61.

edilmemiştir. Büyük bir ihtimalle Başkumandanlık Vekâleti, böyle bir teşkilâtın eksikliğini anladığı için oluşturmaya çalışmış, ancak teşkilât proje düzeyinde kalmıştır.

1.b. Hariciye Teşkilâtı

Hariciye Nezareti'ne bağlı diplomatik misyonlar, sefaretler (elçilik) ve büyük kısım sefaretlere bağlı şehbenderlikler (konsolosluk) şeklinde organize edilmişlerdir. Askerî istihbarat toplamakla görevli olan ataşemiliterler ve ataşenavaller de sefaretlerde istihdam edilmişlerdir. Böylece Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun içinde çok önemli bir yeri olan diplomatik misyonlar, savaş süresince en fazla istihbarat toplayan kurumlar olmuşlardır. Nitekim ülke dışındaki olayların önemini Altay Cengizer açıklamıştır:

*“Osmanlıların özel coğrafi konumu ve tarihî gelişim çizgilerinin dayattığı şartlar nedeniyle, dışarıda ne olup bittiği ve bunların imparatorluk üzerindeki etkileri, içeride ne olup bittiğinden dahi önemliydi”.*³⁷⁷

Bu bağlamda Hariciye teşkilâtının elde ettiği her bilginin neredeyse ülkenin kaderiyle doğrudan ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Konunun daha iyi anlaşılması için Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak bilgi toplayan kurumlar maddeler halinde açıklanmıştır.

1.b.(1). Elçilik ve Şehbenderlikler

Diplomatik misyonların temsilcilik görevlerinin yanı sıra mesailerinin önemli bir kısmını malumat toplanması oluşturmuştur. Savaştan önce Osmanlı Devleti geniş bir diplomat ağına sahip olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti savaşa girince İtilaf Devletleri'ndeki diplomatik misyonlar ülkeye geri dönmüşlerdir. Bununla beraber Almanya, Avusturya-Macaristan, Brezilya, Bulgaristan, Danimarka, Hollanda, İran, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya ve Yunanistan'daki misyonlar görevlerini devam ettirmişlerdir. Yunanistan'da bulunan temsilcilikler ise İtilaf Devletleri'nin baskısı

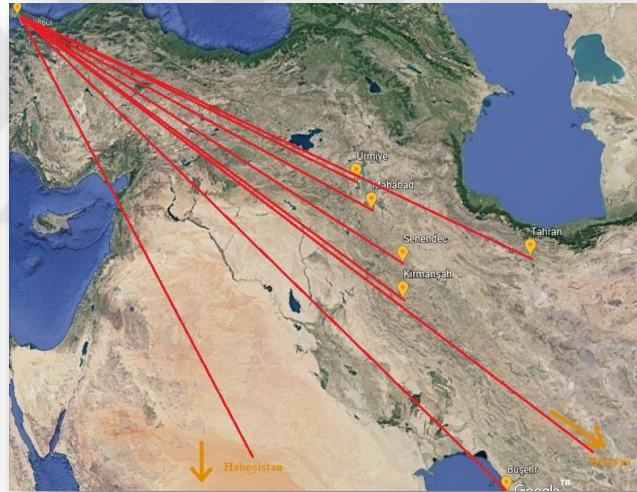
³⁷⁷ Altay Cengizer, **Adil Hafızanın Işığında Osmanlı'nın Son Savaşı**, 3. Basım, İstanbul, Ötüken, 2017, s. 13.

üzerine bölgeden çıkarılmıştır.³⁷⁸ İtalya'nın savaşa girmesi üzerine bölgedeki diplomatik misyon da ülkeye geri dönmüştür. Ancak Roma, İspanya Elçiliğinde, Belgrad Sefareti İkinci Kâtibi Halil Hakkı Bey bırakılmıştır. Hukuki olarak İtalya'daki Osmanlı Devleti'nin ve bölgede kalan halkın menfaatlerini gözetmek üzere bırakılmasına rağmen Hakkı Bey, bir istihbarat elemanı vazifesini görmüştür. Hakkı Bey, istihbarat ve basın başlıklarında iki farklı türde raporlar hazırlamış ve bunlar İsviçre üzerinden İstanbul'a ulaştırılmıştır.³⁷⁹

Savaş boyunca istihbarat toplayan şehbenderliklerin öne çıkanlarının isimleri şunlardan oluşmuştur: Amsterdam, Anvers, Balçık, Barcelona, Batavya, Berlin, Bosna, Burgaz, Bükreş, Cenevre, Dedeagaç, Drest, Filibe, Habeşistan, Hamburg, Hemedan, Hocabey, Hoy, İbrail (Braila), Kalas (Galatz), Karaagaç, Kavala, Kirmanşah, Köstence, Münih, Napoli, New York, Peşte, Pire, Preveze, Reşt, Rumiye, Rusçuk, Sao Paulo, Savuçbulak, Selanik, Sine, Siroz, Sofya, Sünne (Soulina), Şıra, Tebriz, Trieste, Tulca (Toultcha), Varna, Zürih.

³⁷⁸ Aydın Çakmak, **Türk Dış Teşkilatının Gelişimi: Hariciye Nezareti**, İstanbul, Ötüken, 2020 s. 204-205.

³⁷⁹ BOA, HR.SYS. 2345/40: Hakkı Bey'den Hariciye Nezareti'ne (23.01.1917); BOA, HR.SYS. 2334/43: Hakkı Bey'den Hariciye Nezareti'ne (24.04.1917).

Şekil 2.1: İstihbarat paylaşan sefaret ve şehbenderlikler (1914-1918)

Diplomatik misyonlar bulundukları coğrafyalarda farklı konularda istihbarat toplamışlar ve bunları raporlar halinde merkeze göndermişlerdir. Bunlar bir tablo halinde incelendiği takdirde daha anlaşılır olacaktır.

Tablo 2.1: İstihbarat raporu veren bölgeler ve kategoriler

ÜLKE/ŞEHBE NDERLİK ³⁸⁰	A B D	A L M	A V U S	B A T A V	B U L G	G Ü A M E Ş	H A B E Ş	H O L	İ R A N	İ S P	İS V/ D A N	İ S V R	İ T L	R O M A N	Y U N A N
Afrika Cephesi		X		X								X	X	X	
Arap İsyanı								X		X	X	X			
Aşiret		X					X		X				X	X	
Askeri Hazırlık	X				X		X	X			X		X	X	X
Avrupa Cephesi		X	X	X	X			X				X	X	X	
Balkan Cephesi		X	X		X			X			X	X	X	X	X
Birlik Kaydırma		X	X	X	X			X	X		X	X	X	X	X
Birlik Teşkili		X	X		X			X	X				X	X	
Biyografik İstihbarat/Diplo matlar		X	X		X									X	X
Bütçe/Borçlanm a		X			X			X	X				X	X	X
Çete					X				X			X			X
Donanma/Deniz Manevra	X	X	X		X			X			X	X	X	X	X
Erat/Redif/İhtiya t			X		X			X			X		X	X	X
Ermeni	X	X	X	X	X			X	X		X	X		X	X
Esirler		X	X	X	X			X			X	X	X		
Haberleşme/Şifr e		X	X	X				X	X		X		X	X	X
İaşe		X	X		X			X				X	X	X	X
İstihbarata Karşı Koyma	X	X	X		X		X	X	X	X	X	X	X	X	X
İsyancılar/İhtilâl /Muhelif	X	X	X		X			X	X	X	X	X	X		X
İttifak Devlet. Sorunları		X	X		X			X	X		X	X	X		
İtilaf Devlet. Sorunları		X	X									X	X		
Kafkasya Cep.		X						X			X			X	
Kamuoyu	X	X	X	X	X		X	X	X		X	X	X	X	X
Kömür/Petrol								X					X	X	X
Manevra/Talim			X		X								X		
Müslüman/Osm anlı azınlık	X			X	X	X								X	X
Nakliye		X			X			X				X	X	X	X
Ordu					X			X	X			X	X	X	X
Osm. Cepheleri			X					X	X		X	X	X	X	X
Osman İhtilal								X		X	X	X			
Osm. İşgal	X		X		X			X					X		
Osm. Suikast /Sabotaj								X	X			X		X	X

³⁸⁰ Ülkeler veya bölgeler sırasıyla: ABD, Almanya, Avusturya-Macaristan, Batavya, Bulgaristan, Güney Amerika (Arjantin ve Brezilya), Habeşistan, Hollanda, İran, İspanya, İsveç/Danimarka, İsviçre, İtalya (Papalık), Romanya, Yunanistan.

Propaganda ³⁸¹	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
Savaş İlânı/ Tarafsızlık	X	X	X		X			X	X	X	X		X	X	X
Sansür		X	X		X			X					X		X
Seferberlik					X								X	X	X
Silah/gemi alım/satımı	X					X		X					X	X	X
Silah/platform/c ephane tedariki		X	X		X		X	X					X	X	X
Siyasî Durum		X	X		X			X	X	X	X	X	X	X	X
Siyasî/askerî ittifak		X	X		X		X	X	X		X		X	X	X
Siyonistler		X	X		X			X			X	X	X		
Sosyalistler		X	X		X			X			X	X	X		
Subay		X	X		X			X					X	X	X
Sulh teşebbüsü	X	X	X		X		X	X		X	X	X	X	X	
Tahkimat inşası			X		X								X	X	X
Teşkilât/nizam ame/harita					X						X	X	X	X	X
Tıbbî malzeme /hastane					X								X	X	X
Yol inşası					X										X

En fazla raporlama yapılan konulara bakıldığında ise cephe haberleri, ülkelerin askerî durumları, Osmanlı azınlıkları, esirler, haberleşme yöntemleri, istihbarata karşı koyma yani casusluk olayları, Osmanlı isyancıları ve muhalifleri, ülkelerin kamuoyları, propaganda, silah tedarikleri, siyasî ve askerî durumları, ülkelerin subayları, ittifaklar ve sulh teşebbüsleri yer almaktadır. Bir diğer deyişle savaşı doğrudan etkileyecek durumlarla ilgili daha fazla raporlama yapılmıştır. Bunun yanında topyekun harbin parçaları olan iktisadî durum ile halkın ve ordularının moral motivasyonları ihmal edilmemiştir. Bu konularda da raporlama yapılmıştır. Bununla beraber tıbbî durum, nakliye ve enerji kaynakları hakkında daha az raporlama yapıldığı görülmektedir.

Diplomatik misyonların en önemli parçası olan sefaretler bulundukları bölgeler dışındaki diğer ülkeler hakkında raporlar yazmışlardır.

³⁸¹ Lehte ve aleyhte propaganda, cihat ilânı ve etkileri bu kısımda değerlendirilmiştir.

Tablo 2.2: Görevli oldukları devletler dışında haber ve bilgi veren sefaretler

Sefaret ³⁸²	Atin	Ber	Bern	Bük	Lah	Mad	Rom	Sof	St/Ko	Tah	Viya	Wsg
Alm	X		X	X	X	X	X	X	X	X	X	
ABD		X	X		X		X		X			
Gün. Amr.	X											
Arnav	X	X	X				X					
Avs-Mc	X	X	X	X	X		X	X	X			
Belçi		X	X		X							
Bulg	X	X	X	X	X		X					
Fran	X	X	X	X	X	X	X	X	X		X	
İng.	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X
İran		X					X		X			
İsp.							X					
İsveç		X			X					X		
İsvçr							X					
İtl.	X	X	X	X	X			X	X		X	
Jpn	X		X	X	X							
Krd.							X	X	X		X	
Por		X	X			X ³⁸³	X				X	
Rmn.	X	X	X				X	X	X		X	
Rus.	X	X	X	X	X		X	X	X ³⁸⁴	X ³⁸⁵	X	
Srb.	X ³⁸⁶		X	X ³⁸⁷			X	X				
Ukr		X						X				
Yun.		X ³⁸⁸	X ³⁸⁹		X		X ³⁹¹	X ³⁹²			X ³⁹³	X ³⁹⁴

³⁸² Ülkeler sırasıyla: Almanya, ABD, Güney Amerika (Arjantin, Brezilya), Arnavutluk, Avusturya-Macaristan, Belçika, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İran, İspanya, İsveç/Danimarka, İsviçre, İtalya, Japonya, Karadağ, Portekiz, Romanya, Rusya, Sırbistan, Ukrayna, Yunanistan.

³⁸³ BOA, DH.ŞFR. 69/37 (17.10.1916); BOA, HR.SYS. 2392/5 (17.12.1914).

³⁸⁴ BOA, HR.SYS. 2413/20 (11.09.1915); BOA, HR.SYS. 2417/39 (19.01.1916); BOA, HR.SYS. 2418/106 (24.03.1916); BOA, HR.SYS. 2418/107 (24.03.1916); BOA, HR.SYS. 2435/63 (31.05.1917); BOA, HR.SYS. 2884/12 (13.11.1916); DTA, BN. 311/9815 (20.12.1916). DTA, BN. 575/22167 (27.07.1917).

³⁸⁵ BOA, DH.EUM.VRK. 18/45 (15.02.1915); BOA, HR.SYS. 2337/4 (20.10.1917); BOA, HR.SYS. 2337/9 (9.11.1914); BOA, HR.SYS. 2337/11 (24.05.1915).

³⁸⁶ BOA, DH.EUM.5.Şb. 1/47 (15.09.1914); BOA, HR.SYS. 2106/8 (6.06.1916); BOA, HR.SYS. 2288/22 (25.05.1915); BOA, HR.SYS. 2343/4 (2.05.1915); BOA, HR.SYS. 2390/11 (27.04.1916); BOA, HR.SYS. 2390/28 (20.09.1916); DTA, BN. 98/2097 (8.03.1916); DTA, BN. 597/23623 (24.10.1914); DTA, BN. 597/23629 (21.05.1915).

³⁸⁷ BOA, BEO. 4319/323917 (25.10.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 7/53 (6.01.1915); BOA, HR.SYS. 2109/6 (31.01.1915); BOA, HR.SYS. 2111/7 (30.12.1915); BOA, HR.SYS. 2293/1 (11.12.1915); BOA, HR.SYS. 2343/4 (13,17,19.05.1915); BOA, HR.SYS. 2459/48 (8.10.1918); DTA, BN. 53/1020 (31.01.1915).

³⁸⁸ BOA, DH.EUM.1.Şb. 14/7 (22.10.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 46/25 (25.03.1917); BOA, HR.SYS. 2090/8 (10.03.1916); BOA, HR.SYS. 2106/12 (29.07.1916); BOA, HR.SYS. 2110/5 (16.05.1915); BOA, HR.SYS. 2296/1 (17.02.1918); BOA, HR.SYS. 2298/4 (4.06.1917); BOA, HR.SYS. 2313/7 (22.01.1915); BOA, HR.SYS. 2318/3 (10.10.1914); BOA, HR.SYS. 2331/25 (3.04.1916); BOA, HR.SYS. 2337/11 (19.12.1915); BOA, HR.SYS. 2338/75 (13.08.1917); DTA, BN. 53/1020 (2.03.1915).

					390							

Tablo incelendiğinde Atina, Berlin, Bern, Lahey, Madrid, Sofya ve Viyana sefaretlerinin diğer ülkeler hakkında daha fazla rapor verdikleri görülmektedir. Bu durum aynı zamanda bilgi kaynakları daha fazla olan sefaretleri açıklamaktadır.

Diplomatik misyonların topladıkları istihbaratların daha iyi anlaşılması için müttefik olan Avusturya-Macaristan, önce tarafsız daha sonra müttefik ülke Bulgaristan, savaş boyunca tarafsız kalan İsviçre, tarafsızlıktan düşmanlığa dönen İtalya örnekleri seçilmiştir. Bu ülkelerdeki istihbarat merkezleri, kaynakları, bölge hakkında rapor yazarlar ile bunların konuları, analiz yapanlar ile bunların konuları ve alınan tedbirler açıklanmıştır.

³⁸⁹ BOA, DH.EUM.2.Şb. 16/18 (5.01.1916); BOA, HR.İD. 77/43 (29.12.1917); BOA, HR.SYS. 2113/9 (17.07.1917); BOA, HR.SYS. 2113/10 (14.09.1917); BOA, HR.SYS. 2330/24 (19.09.1918); BOA, HR.SYS. 2344/39 (24.03.1916); BOA, HR.SYS. 2389/21 (23.01.1916); BOA, HR.SYS. 2417/15 (31.01.1916); BOA, HR.SYS. 2417/48 (8.02.1916); BOA, HR.SYS. 2438/2 (27.07.1917).

³⁹¹ BOA, DH.EUM.1.Şb. 14/7 (30.10.1914); BOA, DH.EUM.3.Şb. 17/35 (17.12.1916); BOA, DH.EUM.5.Şb. 1/20 (10.08.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 12/1 (14.04.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 18/31B (10.12.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 80/35 (25.05.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 80/35 (25.05.1915); BOA, DH.EUM.VRK. 13/32 (23.08.1914); BOA, HR.SYS. 2109/9 (4.03.1915); BOA, HR.SYS. 2343/4 (9.05.1915); BOA, HR.SYS. 2402/13 (14.08.1914); BOA, HR.SYS. 2427/25 (21.10.1916); BOA, HR.SYS. 2434/43 (24.04.1917); BOA, HR.SYS. 2437/76 (18.07.1917); DTA, BN. 53/1020 (7.02.1915).

³⁹² ATASE, BDH. 46.499.216.027 (30.12.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 1/34 (8.09.1914); BOA, HR.SFR.(04). 287/27 (23.12.1917); BOA, HR.SYS. 2111/2 (2.08.1915); BOA, HR.SYS. 2111/6 (27.10.1915); BOA, HR.SYS. 2112/1 (21.03.1916); BOA, HR.SYS. 2113/7 (4.07.1917); BOA, HR.SYS. 2334/37 (17.04.1918); BOA, HR.SYS. 2343/4 (8.05.1915); BOA, HR.SYS. 2417/12 (18.12.1916).

³⁹³ BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/63 (28.11.1914); BOA, HR.SYS. 2108/9 (28.11.1914); BOA, HR.SYS. 2109/7 (3.02.1915); BOA, HR.SYS. 2122/5 (24.03.1916); BOA, HR.SYS. 2189/4 (14.11.1916); BOA, HR.SYS. 2322/29 (24.02.1915); BOA, HR.SYS. 2343/3 (23.01.1915); HR.SYS. 2412/67 (26.07.1915); BOA, HR.SYS. 2417/12 (17.01.1917); BOA, BOA, HR.SYS. 2422/87 (29.06.1916).

³⁹⁴ BOA, HR.SYS. 2402/99 (10.09.1914); DTA, BN. 53/1020 (13.08.1914).

³⁹⁰ BOA, DH.EUM.5.Şb. 1/26 (3.08.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/35 (24.11.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/31 (15.02.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 10/22 (5.03.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 10/38 (7.03.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 18/31B (10.12.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 46/21 (18.05.1915); BOA, DH.ŞFR. 472/42 (23.05.1915); BOA, DH.EUM.VRK. 25/8 (14.04.1915); BOA, HR.SYS. 2108/11 (4.12.1914); BOA, HR.SYS. 2440/13 (13.09.1917); BOA, HR.SYS. 2343/2 (2.11.1914); BOA, HR.SYS. 2418/5 (12.02.1915); BOA, HR.SYS. 2422/78 (27.06.1916); BOA, HR.SYS. 2427/25 (21.10.1916); BOA, HR.SYS. 2436/86 (30.06.1917); DTA, BN. 53/1020 (7.02.1915).

Tablo 2.3: Avusturya-Macaristan'daki Osmanlı İstihbarat Topluluğu

Avusturya istihbarat merkezleri ve kişileri	Viyana Sefiri Hilmi Paşa, Viyana Şehbenderliği, Viyana Sefareti Müsteşarı Blacques Bey, Viyana Ataşenavali Mustafa Kemaleddin Bey, Peşte Başşehbenderi Ahmed Hikmet (MÜFTÜOĞLU), Bosna Şehbenderliği, Czernowitz Fahri Şehbenderliği.
İstihbarat kaynakları (açık olanlar, basın ve yayın)	Arbeiterzeitung, Avusturya resmî tebliği, Die Zeit, Deutsches Volksblatt, Extrablatt, Fremdenblatt, Lokal-Anzeiger, Mème Journal, Montagsrevue, Neue Freie Presse, Neues Wiener Journal, Neues Wiener Tagblatt, Ostdeutsche Rundschau, Oesterreichische Volkszeitung Wien, Pester Lloyd gazetesi, Politische Correspondenz, Reichspost, resmî ilân, Rus resmî tebliği, Viener Tagblatt, Wiener Allgemeine Zeitung, Wolff Ajans
İstihbarat kaynakları (kişiler ve kurumlar)	Almanya Viyana elçisi, Avusturya Dışişleri Bakanı Baron Burian, Avusturya Ordusu Başkumandanı, Avusturya Ordusu Genelkurmay Başkanı, Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı, Avusturya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı, Bulgaristan Viyana Elçisi Mösyö Toşef, Fransa'da sivil esir karargâhından dönen iki Avusturyalı'nın yazdıkları mektup, İspanya Viyana Elçisi, İsviçre'ye izinli olarak giden bir Osmanlı memuru, Kont Chernin, resmî kaynaklar, siyasî mahfile mensup birisi
Gizli kaynaklar	Alman ve Avusturya kaynakları, gayet salahiyyetkar bir zat, İsviçre'den gelen haberler ve malumat, hususî kaynaklar, resmî bir merci
Rapor yazarlar	Viyana Sefiri Hilmi Paşa; Avusturya'nın Balkanlardaki durum hakkında takip edeceği tedbirler, Sırbistan ve Arnavutluk'un geleceği, Avusturya-Almanya ittifakının dünü ve bugünü, Avusturya-İtalya ittifakı ve Balkan muvazenesi ve Romanya konularına dair raporlar yazmıştır. Viyana Sefiri Hilmi Paşa'nın ricası üzerine Almanya-Avusturya görüşmeleri hakkında vukuf sahibi bir şahıs rapor yazmıştır. Viyana Sefareti Müsteşarı Blacques Bey, Osmanlı-Bulgar anlaşmazlığında Avusturya'nın alacağı tutuma dair rapor yazmıştır. Peşte Başşehbenderliği Ahmed Hikmet, Macaristan siyasetini ellerinde tutan aileler hakkında rapor yazmıştır.
Analiz yapanlar	Viyana Sefiri Hilmi Paşa
Bazı Tedbirler	Avusturyalıların Türkiye'ye ihraç edilmek için bekleyen işçileri daha yüksek fiyatla Ukrayna'ya göndermek için Türk tüccarlarının ihracat iznini uzatmadığı istihbaratının gelmesi üzerine bir an önce vagon tedarik edilerek buradan alınması için Ticaret ve Ziraat Nazırı Şeref Bey'e yazılmıştır. ³⁹⁵

³⁹⁵ BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/63 (28.11.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/34 (1.02.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 55/22 (5.02.1918); BOA, HR.SYS. 2105/44 (25.08.1915); BOA, HR.SYS. 2106/3 (1.12.1915); BOA, HR.SYS. 2107/5 (4.09.1914); BOA, HR.SYS. 2107/7 (18.09.1914); BOA, HR.SYS. 2109/2 (29.12.1914); BOA, HR.SYS. 2109/11 (5.03.1915); BOA, HR.SYS. 2110/8 (22.06.1915); BOA, HR.SYS. 2122/5 (24.03.1916); BOA, HR.SYS. 2267/14 (11.04.1916); BOA,

Tablo 2.4: Bulgaristan'daki Osmanlı İstihbarat Topluluğu

Bulgaristan istihbarat merkezleri ve kişileri	Sofya Sefiri Ali Fethi ve Safa Beyler, Sefir vekili Cevad (EZİNE) Bey, Sofya Şehbenderi Salim Bey, Sofya Sefareti Maslahatgüzarı, Sofya Ataşemiliteri Miralay Ali Bey ve Erkân-ı Harp Kaymakam Abdurrahman Bey, Binbaşı Sabri, Burgaz Şehbenderliği, Dedeagaç Şehbenderi Şükrü Bey, Filibe Şehbenderliği, Karaagaç Şehbenderliği, Rusçuk Şehbenderi Tanaş Cazana Efendi, Varna Şehbenderleri Selim ve Atıf Beyler, Dobric Osmanlı İstasyon Kumandanı ve Nokta Kumandanlığı, Abdullahköy pasaport vize memuru, Çalidere Kapısı pasaport vize memuru, Dimetoka Kaymakamlığı, Edirne Vilayeti, Eskişehir'deki Hudut Bölüğü, Seymenli Kaymakamlığı, 2. Kolordu Kumandanlığı, Kırkkilise Seyyar Jandarma Alay Kumandanlığı, Siroz Müftüsü
İstihbarat kaynakları (açık olanlar, basın ve yayın)	Agence Bulgare (Bulgar Ajansı), Agence Telegraphique Bulgare (Bulgar Telgraf Ajansı), Ajans Petrograd, Türkçe Balkan gazetesi, Bulgar resmî ceridesi, Bükreş'ten gelen telgraf, Deutsche Balkan Zeitung, ilânlar, İngiliz resmî tebliği, Journal de Balkan, Kampana gazetesi, L'echo de Bulgarie gazetesi, Maskeler Aşağı Risalesi, Millet-i İsrailiyye Hayatı Haberleri Risalesi, Otro gazetesi, Preportić gazetesi, yarı resmî Preporeç gazetesi, Rusçuk Belediyesi ilânı, Bulgarca Sabah gazetesi, Sosyalist gazetesi
İstihbarat kaynakları (kişiler ve kurumlar)	Alman askerî mahfiline mensup bir zat, Alman askerî murahhası, Alman Genelkurmayı haberi, askerî mahfil, Atina'dan gelen Avusturya elçiliği katibi, Avusturya'nın Selanik konsolosunun telgrafı, Bulgar Başbakanı, Bulgar Başkumandanlığı, Bulgar Çarı ile Avusturya'ya seyahat eden bir zat, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı, Bulgaristan Dışişleri Müsteşarı, Bulgaristan Emniyet Genel Müdürü, Bulgar Genelkurmayı Askerî Zabıtası, Bulgaristan Genelkurmay Başkanı, Bulgar Genelkurmayı İstihbarat Şubesi Müdürü, Bulgar Hudut Muhafızları arasındaki Müslümanlar, Bulgar Hudut Subayı, Bulgaristan Savaş Bakanı, Bulgaristan Savaş Bakanlığı, Cephelerden dönen Bulgar askerleri, General Falkenhayn, Kalas'a gelen bir gemi kaptanı, Mısır'dan gelen Bulgar bir tacir, Miralay Masov, Müslüman Bulgar askeri, Roma'ya gitmek için Sofya'dan geçen Rusya'nın Roma elçisinin konuştuğu bir kişi, Romanya idaresinde yaşayan Müslümanlar, Müslüman köylüler, Rusçuk'ta ve Yergöğü'deki Romanya Emniyeti, Sofya Alman Elçisi, Sofya Askerî Polis Şubesi, Sofya Emniyet Müdüriyeti, Sofya Polis Müdüriyeti, Sobranya'daki (Meclis) görüşmeler

HR.SYS 2296/1 (2.03.1918); BOA, HR.SYS. 2298/4 (23.05.1917); BOA, HR.SYS. 2317/24 (12.04.1915); BOA, HR.SYS. 2317/32 (3.02.1917); BOA, HR.SYS. 2343/3 (10.03.1915); BOA, HR.SYS. 2322/29 (24.02.1915); BOA, HR.SYS. 2417/25 (14.12.1916); BOA, HR.SYS. 2434/38 (24.04.1917); BOA, HR.SYS. 2454/73 (18.06.1918); BOA, HR.SYS. 2457/53 (16.08.1918); BOA, HR.SYS. 2919/96 (1.07.1914); BOA, HR.SYS. 2975/26 (8.11.1914); DTA, BN. 323/10496 (10.06.1918).

Gizli kaynaklar	Bir Türk muhibbi, Bulgar Genelkurmayı Askerî Zabıta Hafiyeliği, hükûmete mensup güvenilir bir kişi, Mısırlı iki Türk, para karşılığında Rusfobil bir muhbire dayanarak bilgi veren bir şahıs, rivayetler, Varna Şehbenderliğinin muhbiri
Rapor yazarlar	Dedeagaç Şehbenderliği, Siroz Müftüsü Yusuf Efendi, Sofya Sefiri Safa Bey, Varna'ya memur Novorossky Şehbenderi Atıf Bey, Dobric Osmanlı İstasyon Kumandanı ve Nokta Kumandanlığı Yüzbaşı Halis
Analiz yapanlar	Sofya Sefiri Ali Fethi Bey, Sofya Sefiri Safa Bey, Sofya Sefiri Cevad Bey, Binbaşı Sabri Bey, Edirne Valisi Zekeriya Bey
Bazı Tedbirler	İngilizlerin Osmanlı Devleti'nin vaziyeti araştırmak ve kamuoyunu kendi lehlerine kazanmak için tarafsız bir ülkeden bir gazeteciye İstanbul'a gönderecekleri ihbarının alınması üzerine özellikle gazetecilerin pasaport ve vize işlemleri sırasında çok dikkatli olunması talep edilmiştir. Demirköy'de Bulgar eşkıyasıyla meydana gelen çatışmalar üzerine konu hakkında Talat Paşa, Bulgar Başbakanı Vasil Radaslavov'ö bir mektup yazmıştır. Bulgar çetelerinin Osmanlı hududundan geçmemeleri için Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı nezdinde teşebbüse geçilmiştir. Bulgaristan'ın ülke yaşayan Müslümanlara yaptıkları zulme karşı Sofya Sefiri Safa Bey, Bulgar Başbakanı Alexander Malinov ile görüşerek hazırladığı bir muhtırayı vermiş ve zulümleri durduracağı sözü alınmıştır. Hariciye Nezareti, Bulgar hükûmeti nezdinde yapılan teşebbüslerden bir netice alınamadığını belirttikten sonra Almanya ve Avusturya Devletleri üzerinden de Bulgaristan'ı sıkıştırmak için hazırladığı muhtıradan birer nüshasının Berlin ve Viyana sefaretlerine gönderilmesini istemiştir. II. Şube, Bulgaristan'dan Ruslar için bir casusluk teşkilâtı kuran Kafkasyalı Mehmed Vasıf'ın fotoğraflarını Sofya'ya göndererek bunların şehbenderliklere dağıtılmasını istemiştir.³⁹⁶

³⁹⁶ BOA, DH.EUM.5.Şb. 7/62 (7.01.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 14/36 (24.06.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 27/4 (5.08.1916); BOA, DH.ŞFR. 597/11 (1.10.1918); BOA, HR.SFR.(04). 29/30 (18.02.1917); BOA, HR.SFR.(04). 261/69 (9.11.1915); BOA, HR.SFR.(04). 261/93 (13.12.1915); BOA, HR.SFR.(04). 280/103 (4.08.1914); BOA, HR.SFR.(04). 281/33 (4.01.1915); BOA, HR.SFR.(04). 281/84 (5.05.1915); BOA, HR.SFR.(04). 282/8 (11.09.1915); BOA, HR.SFR.(04). 282/51 (27.11.1915); BOA, HR.SFR.(04). 283/61 (13.04.1916); BOA, HR.SFR.(04). 286/29 (12.07.1917); BOA, HR.SFR.(04). 287/38 (9.02.1918); BOA, HR.SFR.(04). 287/72 (29.06.1918); BOA, HR.SFR.(04). 405/3 (30.04.1915); BOA, HR.SFR.(04). 459/87 (26.11.1914); BOA, HR.SFR.(04). 648/34 (5.03.1916); BOA, HR.SFR.(04). 879/2 (29.08.1914); BOA, HR.SFR.(04). 889/1 (27.06.1915); BOA, HR.SFR.(04). 917/17 (7.01.1918); BOA, HR.SYS. 2106/3 (30.11.1915); BOA, HR.SYS. 2109/11 (21.03.1915); BOA, HR.SYS. 2111/2 (2.08.1915); BOA, HR.SYS. 2113/7 (7.07.1917); BOA, HR.SYS. 2113/8 (17.07.1917); BOA, HR.SYS. 2113/9 (7.08.1917); BOA, HR.SYS. 2113/10 (14.08.1917); BOA, HR.SYS. 2298/4 (1.08.1914); BOA, HR.SYS. 2328/46 (18.08.1916); BOA, HR.SYS. 2330/12 (13.07.1918); BOA, HR.SYS. 2330/14 (15.08.1918); BOA, HR.SYS. 2334/31 (25.02.1918); BOA, HR.SYS. 2455/51 (4.07.1918); BOA, HR.SYS. 2457/107 (11.08.1918); BOA, HR.SYS. 2460/2 (17.10.1918).

Tablo 2.5: İsviçre'deki Osmanlı İstihbarat Topluluğu

İsviçre istihbarat merkezleri ve kişileri	Bern Sefiri Fuad Selim Bey, Bern Sefareti Maslahatgüzarı Basri Bey, Cenevre Başşehbenderi Yusuf Ziya ve Kâmil Beyler, Bern Sefiri maiyyetinde Roma Şehbenderi Ali Rıza Bey, Bern Ataşemiliteri Erkân-ı Harp Miralay Halil Bey
İstihbarat kaynakları (açık olanlar, basın ve yayın)	Alman gazetesi, Ajans Havas, Ermeni Matbuat Ajansı, Gazette de Lausanne, İngiliz resmî tebliği, Journal de Journal, Journal de Genève, Kahire'den gelen telgraflar, La Suisse gazetesi, La Tribune de Genève, La Tribune de Lausanne, Le Temps gazetesi, Londra'dan gelen telgraflar, Neue de Zurich gazetesi, Neue Zürcher Zeitung, Paris-Genève gazetesi, Rus resmî tebliği, Telgraf Ajansları, Zuriher Post
İstihbarat kaynakları (kişiler ve kurumlar)	Almanya Elçisi, Bulgar milletvekili, Cenevre'deki Alman ve Avusturya diplomatları, Comité des Jutripides'in bir üyesi, esaretten dönen Almanya Hanya Konsolosu, İngiltere'den dönen Hintli Ağa Han, İsviçre Kızılhaç Cemiyeti, İtalya'dan firar eden Avusturya esiri, Bern Avusturya Elçiliği, Paris'teki bir Osmanlı talebesi, Sibiry'a'ya seyahat eden Amerikan Sofya Elçiliği maslahatgüzarı, Yunanistan'ın Bern eski elçisi.
Gizli kaynaklar	Amerikalı bir şahıs, Bir Fransız kaynağı, Bir Sırp subayından bir vasıtayla alınan malumat, Londra ve Fransa'dan gelen güvenilir bir şahıs, Madrid'den yapılan ihbar, gizli kaynak, Mısır'dan tedavi için Davos'a gelen bir binbaşı, Mısır'dan mahrem bir vasıta, Mısır'dan gelen bir kişi, muhbir, Fransa'ya gönderilen ve güvenilirliği şüpheli bir muhbir, Roma'dan gelen güvenilir bir kişi, Paris'ten alınan haber, yetkili bir resmî kaynak
Rapor yazarlar	Bern Sefiri Fuad Selim, Cenevre Başşehbenderi Yusuf Ziya Bey ve Kâmil Bey
Analiz yapanlar	Bern Sefiri Fuad Selim Bey, Cenevre Başşehbenderi Yusuf Ziya Bey
Bazı Tedbirler	Bern Sefiri Fuad Selim Bey, İngiltere ve Fransa'da bazı Müslüman kadınların esir kamplarına sevk edilerek esir muamelesinin yapıldığını, Amerika Elçiliği vasıtasıyla bunlar araştırıldıktan sonra teşebbüse geçilmesini ve gerekirse bu devletlerin vatandaşlarının mukabele-i bilmisde bulunulması gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Amerika Elçiliğine bir nota verilmiştir. Argiropelo'nun Köstence'den İstanbul'a erzak nakli için istihdam ettiği motorbotlarla casusluk yapacağı istihbaratı üzerine bunların ülkeye sokulmamasına karar verilmiştir. Mısır hükûmet görevlisi, bölgenin İngiliz idaresinde kalması, Türk ve Almanları işgalci olarak göstererek gazetelerde makaleler yazmıştır. Buna karşılık Osmanlı diplomatik misyonu, Mısır hakkında niyetlerini gösteren bir beyanname yayınlamışlardır. ³⁹⁷

³⁹⁷ BOA, A.MTZ.(05). 11C/362 (8.02.1915); BOA, DH.EUM.3.Şb. 5/64 (24.05.1915); BOA, DH.EUM.4.Şb. 5/59 (7.04.1916); BOA, DH.EUM.SSM. 6/5 (7.06.1916); BOA, HR.SYS. 2106/11

Tablo 2.6: İtalya'daki Osmanlı İstihbarat Topluluğu

İtalya istihbarat merkezleri ve kişileri	Roma Sefiri Mehmed Nabi Bey, Roma Şehbenderi Ali Rıza Bey, Roma Ataşemiliteri Ali Mümtaz Bey, Brindizi Şehbenderi Nafilyan Efendi, Ceneviz Şehbenderliği, Hakkı Bey (Roma'daki İspanya Elçiliğinde görevli), Napoli Şehbenderi Aram Efendi, Teke Mutasarrıfı Sabur Bey, İstanbul'daki İspanya Elçiliği
İstihbarat kaynakları (açık olanlar, basın ve yayın)	Agenzia Stefani, Avanti Sosyalist gazetesi, Corriere Della Serra, Gazzetta Ufficiale del Regno D'Italia, Giprnale d'Italia, İdea gazetesi, Messaggero gazetesi, Popolo gazetesi, Secolo gazetesi, Tribuna gazetesi
İstihbarat kaynakları (kişiler ve kurumlar)	Almanya Roma Elçisi, Avusturya Roma Elçisi, Bernhard von Bülow, Bulgaristan Roma Elçisi, Bir siyasî kaynak, İspanya Roma Elçisi, İsveç-Norveç Konsolosu, İsviçre Roma Elçisi, İtalya Dışişlerinde yüksek rütbeli bir memur, İtalya Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri, İtalyan vekillerinden ve ayanından bazıları, İtalyan bir vekilin ifadesine atfen bir memur, Marsilya'dan Napoli'ye vapurla gelen yolcular, Mösyö Denari, Mösyö Sounino, Nabi Bey'in bir tanıdığı, Roma Almanya Ataşemiliteri, Roma Avusturya Ataşemiliteri, Roma İspanya Elçiliği diplomatları, Roma İspanya Elçiliği ataşemiliteri, Roma Rus elçisini ziyaret bir kişi, Rus Elçiliği başkatibini ziyaret eden kişi, siyasî bir kaynak, tarafsız bir ülke ataşemiliteri, Vatikan Sarayı Dışişleri Genel Sekreteri Pacalli
Gizli kaynaklar	Bir Maltalı, Napoli Şehbenderinin emin bir kaynağı, Rodos'tan Teke'deki İtalyan acentesine gelen mektup
Rapor yazarlar	Roma Sefiri Mehmed Nabi Bey, Roma Şehbenderi Ali Rıza Bey, Roma Ataşemiliteri Ali Mümtaz Bey, bir memur, Brindizi Şehbenderi Nafilyan Efendi, Hakkı Bey, Napoli Şehbenderi Aram Efendi
Analiz yapanlar	Roma Sefiri Mehmed Nabi Bey, Roma Ataşemiliteri Ali Mümtaz Bey, Hakkı Bey
Bazı Tedbirler	Tribuna gazetesinin İstanbul muhabiri Tedeski'nin İstanbul'daki yabancılar hakkında tarafsız devletlerinin Osmanlı Devleti'ne baskı yapmalarını istediği haberinin Roma'da yayınlanması üzerine Hariciye Nezareti iki defa şahsın sınır dışı edilmesini istemiştir. İstanbul'daki İspanya Elçiliğinin, İtalya'nın harp mıntıkasında

(24.07.1916); BOA, HR.SYS.2106/12 (6.08.1916); BOA, HR.SYS. 2113/5 (16.05.1917); BOA, HR.SYS.2113/7 (15.07.1917); BOA, HR.SYS.2113/9 (2.08.1917); BOA, HR.SYS. 2189/5 (2.01.1917); BOA, HR.SYS. 2197/55 (19.07.1916); BOA, HR.SYS. 2264/2 (22.01.1917); BOA, HR.SYS. 2267/31 (12.07.1916); BOA, HR.SYS. 2288/27 (17.06.1915); BOA, HR.SYS. 2289/2 (20.07.1915); BOA, HR.SYS. 2329/33 (22.12.1917); BOA, HR.SYS. 2334/30 (20.02.1918); BOA, HR.SYS. 2409/62 (22.05.1915); BOA, HR.SYS. 2426/49 (4.10.1916); BOA, HR.SYS. 2428/35 (31.01.1917); BOA, HR.SYS. 2429/32 (24.11.1916); BOA, HR.SYS. 2435/71 (1.06.1917); BOA, HR.SYS. 2437/100 (24.07.1917); BOA, HR.SYS. 2438/2 (27.07.1917); BOA, HR.SYS. 2441/64 (13.10.1917); BOA, HR.SYS. 2446/37 (10.01.1918); BOA, HR.SYS. 2883/37 (21.08.1916); DTA, BN. 575/22167 (26.02.1918).

	ikametlerine müsaade edilen her yaş ve sınıftan düşman devlet vatandaşlarının asayiş tedbiri olarak merkezi veya güney İtalya'ya sürgün edilecekleri bilgisini vermesi üzerine Başkumandanlık Vekaleti, Hariciye Nezareti'nden İstanbul'da bulunan İtalyanların Anadolu'da zararsız mıntikalara sürgün edilmesi kararı verilmiştir. İngiliz ve Fransızların Çanakkale'ye karşı yapacakları genel hücum sırasında İtalyanların da büyük kuvvetlerle İzmir, Antalya sahillerine çıkartma yaptıktan sonra Burdur ile Isparta havalisine ilerleyerek hem şimendifer yolunu zapt edecekleri, bu iki kuvvet arasında irtibat tesis edileceği, bu hücumun Mayıs ayının 20-30'u arasından yapılacağı öğrenilmiştir. Bunun üzerine tarassut vazifesini yapmaya yeterli olmayan jandarma taburunun acilen bir alaya çıkarılması emri verilmiştir.³⁹⁸

Tablolar incelendiği zaman diplomatik misyonlar, gizli açık bütün kaynaklardan malumat almaya çalışmıştır. Bunlar arasında açık kaynakların sayısı oldukça fazladır. Bu kaynaklar çapraz şekilde okunarak bilginin doğruluğu teyit edilmiştir. Osmanlı Devleti'yle ilgili bilgilerin bulunduğu gazetelerin asılları veya Türkçe tercümeleri ya da ikisi beraber merkeze gönderilmişlerdir. Ancak çoğu zaman diplomatik misyonlardaki iş yoğunluğunun fazlalığı ve personel eksikliğinden olsa gerek basından alınan kısımlar Türkçe'ye tercüme edilemeden gönderilmişlerdir. Belirtmek gerekir ki elde edilen bilgilerin doğruluğu ikinci planda bırakılmış ilk göz önüne alınan bunların merkeze ulaştırılması olmuştur.

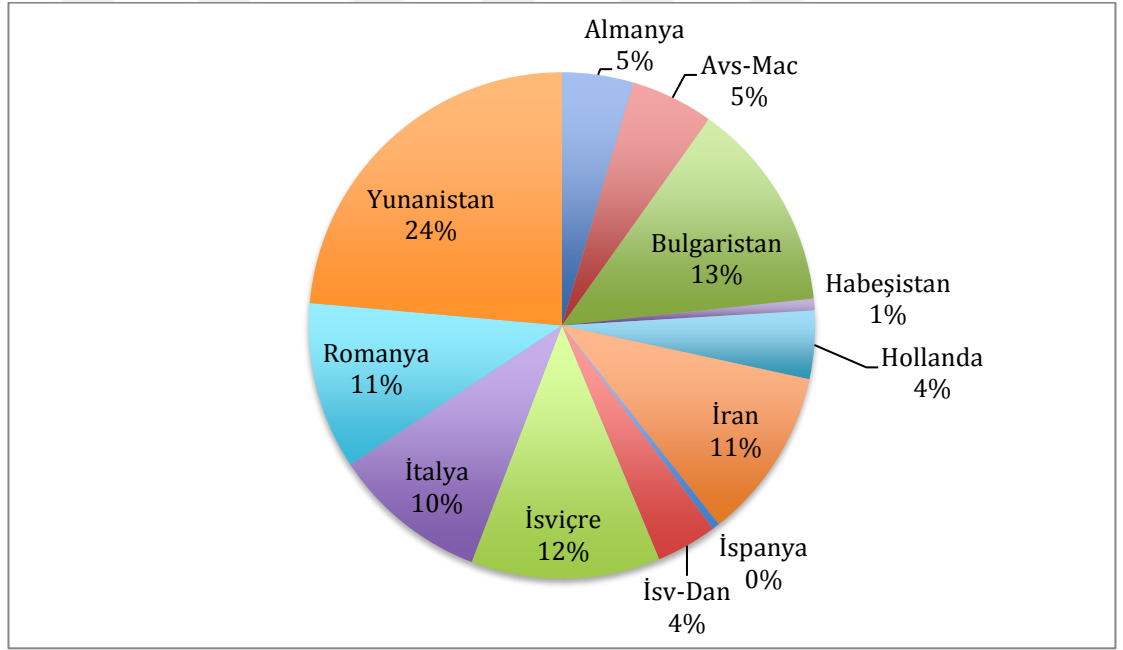
Osmanlı sefirlerinin tamamı rapor yazmışlar ve analiz yapmışlardır. Diplomatik misyonlarda üst düzey görevliler ise uzman oldukları konularda rapor yazmışlardır. Bu raporların bir kısmını İstanbul istemiştir. Analizlerde Osmanlı Devleti, müttefikler, düşmanlar ve tarafsızlar hakkında başta savaş kapasiteleri olmak üzere siyasî ve iktisadî konularda tahminler yapılmıştır.

İncelenen raporlarının büyük kısmı Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, Habeşistan, Hollanda, İran, İspanya, İsveç-Danimarka, İsviçre, İtalya,

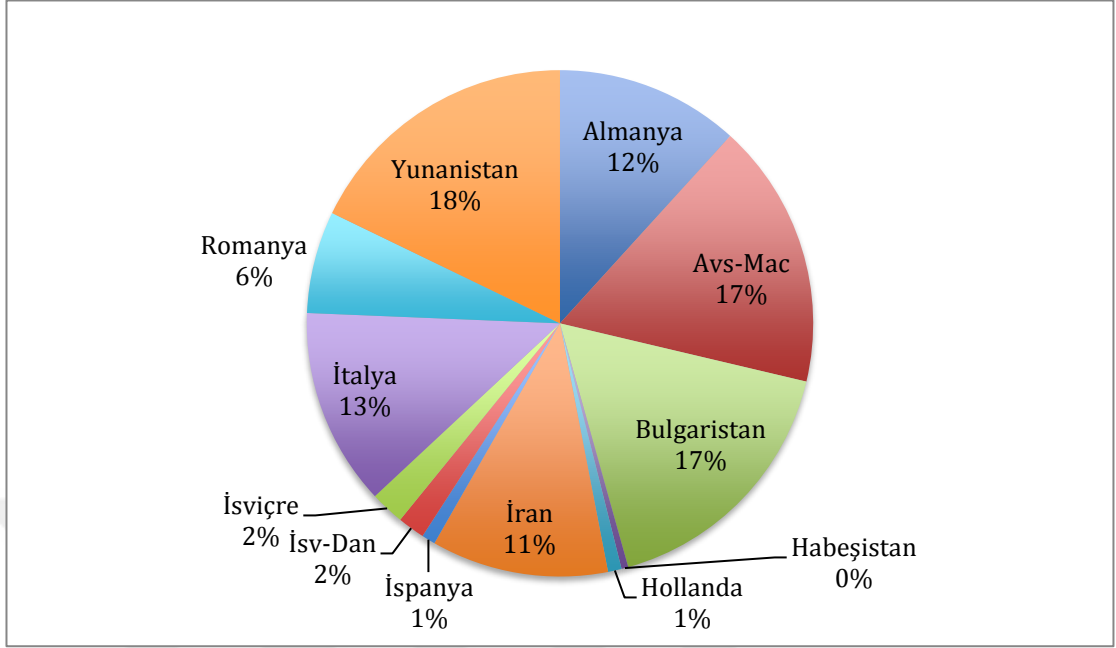
³⁹⁸ BOA, DH.EUM.5.Şb. 1/26 (3.08.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/35: (24.11.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/31 (15.02.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 10/22 (5.03.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 10/38 (7.03.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 18/31B (10.12.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 46/21 (18.05.1915); BOA, DH.ŞFR. 472/42 (23.05.1915); BOA, DH.EUM.VRK. 25/8 (14.04.1915); BOA, HR.SYS. 2108/11 (4.12.1914); BOA, HR.SYS. 2343/2 (2.11.1914); BOA, HR.SYS. 2418/5 (12.02.1915); BOA, HR.SYS. 2422/78 (27.06.1916); BOA, HR.SYS. 2427/25 (21.10.1916); BOA, HR.SYS. 2436/86 (30.06.1917); BOA, HR.SYS. 2440/13 (13.09.1917); DTA, BN. 53/1020 (7.02.1915).

Romanya ve Yunanistan'daki Osmanlı diplomatik misyonlarından alınmıştır. Bu raporları türlerine (açık, gizli), periyoduna (acil, projeli ve rutin) nitelik (analiz ve ham bilgi) başlıklarında şekillerle ifade edilirse, diplomatik misyonların nasıl çalıştığı ve Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun savaş sırasında karşılaştığı bilgi bombardımanının büyüklüğünü ortaya çıkmaktadır.

Savaş süresince sahadan gönderilen raporlar acil, projeli ve rutin olarak üç sınıfa ayrılmıştır. Acil kodlu olanların büyük kısmı sınır ülkeleri olan Yunanistan ve Bulgaristan'dan gönderilmiştir. Bu ülkelerden gönderilen raporların fazla olması, Osmanlı Devleti'nin batıdaki topraklarında büyük bir tehdit gördüğü ve sürekli teyakkuzda olduğu anlamına gelmektedir.

Şekil 2.2: Acil istihbarat raporları: Kaynak ülkeler (Raporların toplamı 1077)

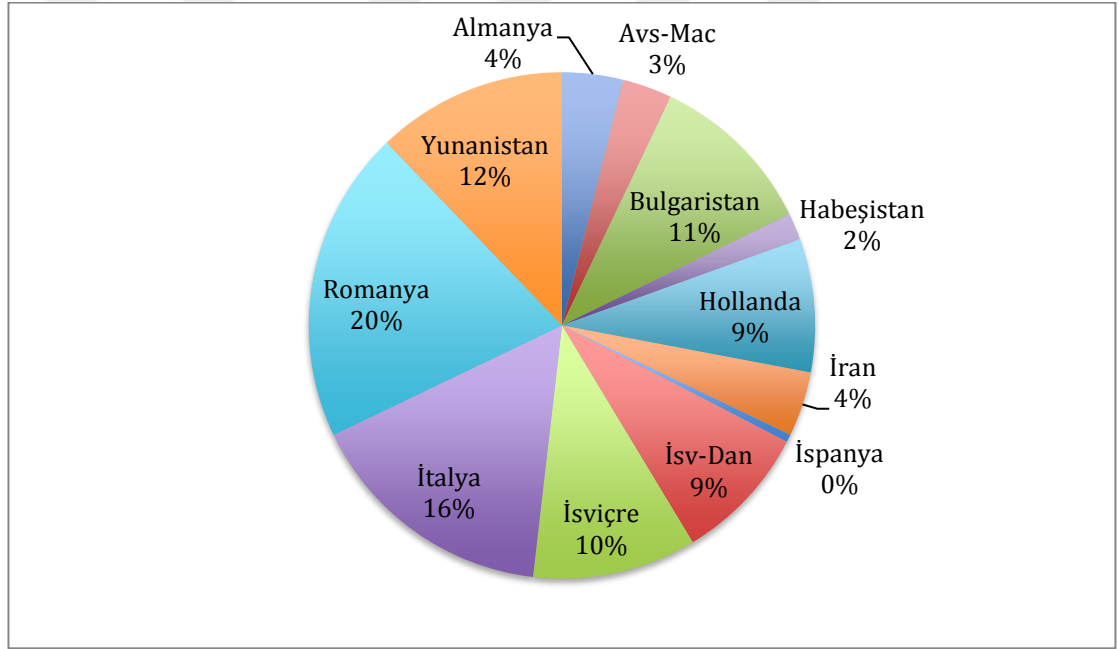
Şekil 2.3: Projeli istihbarat raporları: Kaynak ülkeler (Raporların toplamı 230)

Projeli raporlar en fazla Bulgaristan, Yunanistan, Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan alınmıştır. Müttefik ülkelerden fazla rapor gelmesi Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun onları yakından takip ettiği ve aldığı haberleri adı geçen ülkelere teyit ettirdiği anlamına gelmektedir.

Diplomatik misyonların gönderdiği projeli raporların içeriğinin nasıl belirlendiği Enver Paşa'nın 19 Kasım 1914'te Tahran Sefareti'ne gizli işaretiyle gönderdiği tahrirattan anlaşılmaktadır.. Buna göre '19 Ekim 1914 tarihli telgrafınızı aldık. Her halde yakında kuvvetli kollarla raporunuzda muvafık gördüğünüz istikametlerden İran'a girerek İranlı kardeşlerimizi Rus ve İngiliz boyunduruğundan kurtarmaya çalışacağız. Bu konuda daha fazla bilgi verilmesi mümkün değildir. O zamana kadar İran aşiretleri hazırlanarak cihada katılmaları için mücahitlerimizin bölgeye ulaşmasını beklesinler. İran aşiretlerinin durumu hakkında arada sırada malumat vermenizi, bunun dışında takip edilecek yolların muhtelif mevsimlerdeki hareket kabiliyetlerini ve iase imkanını derecesi hakkında da tafsilat gönderilmesini rica ederim' denilmiştir.³⁹⁹

³⁹⁹ BOA, HR.SYS. 2267/39: Enver Paşa'dan Tahran Sefareti'ne (5.12.1914).

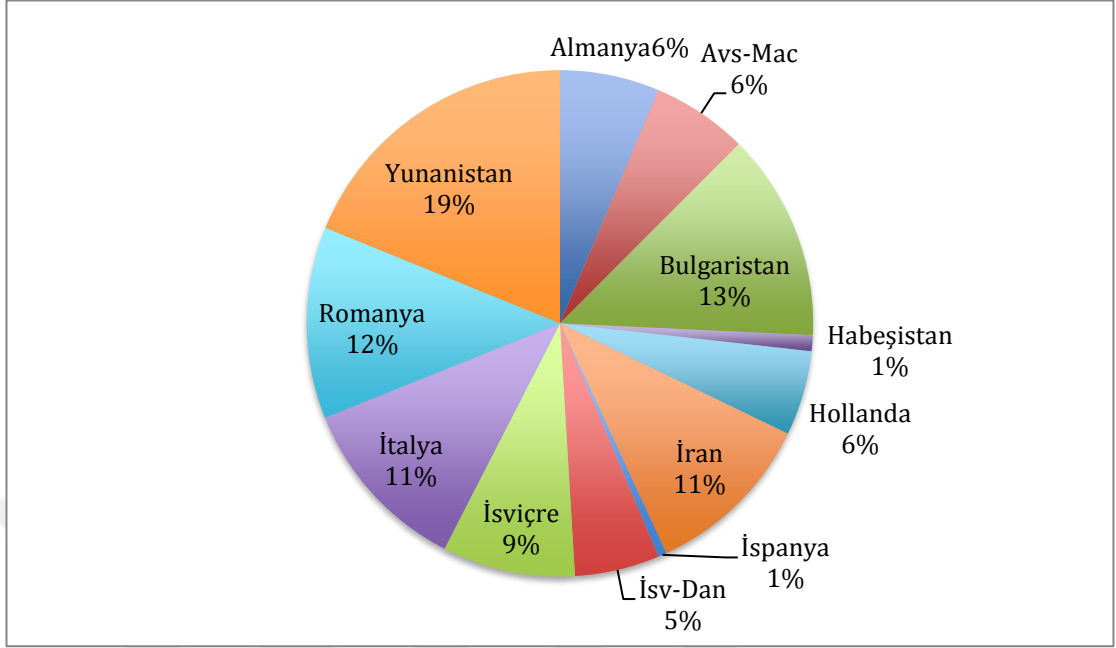
Bir diğeri projeli rapor örneği olarak dislokasyon haritalarına verilebilir. Bu bağlamda Başkumandanlık Vekâleti, 2 Temmuz 1915'te Sofya Sefareti'ne gizli işaretli bir tahrirat göndermiştir. Burada, son gelen malumata göre dislokasyonda Süvari 8. Alayın üç bölüğünün Sofilo'da bir bölüğünün Ferecik'de olduğunu, Gümülcüne ve İskeçe'de cebel topçusu ve Paşmaklı'da 21. Alayın 1. Taburunun gösterildiği belirtilmiştir. Ayrıca Ortaköy ve Mustafapaşa'daki kuvvet hakkında da şüphe olduğundan önceden gönderilen dislokasyon haritaları üzerlerinde kırmızı ile işaret olunan kıta merkezlerinin bildirilmesi talep edilmiştir.⁴⁰⁰

Şekil 2.4: Rutin istihbarat raporları: Kaynak ülkeler (Raporların toplamı 411)

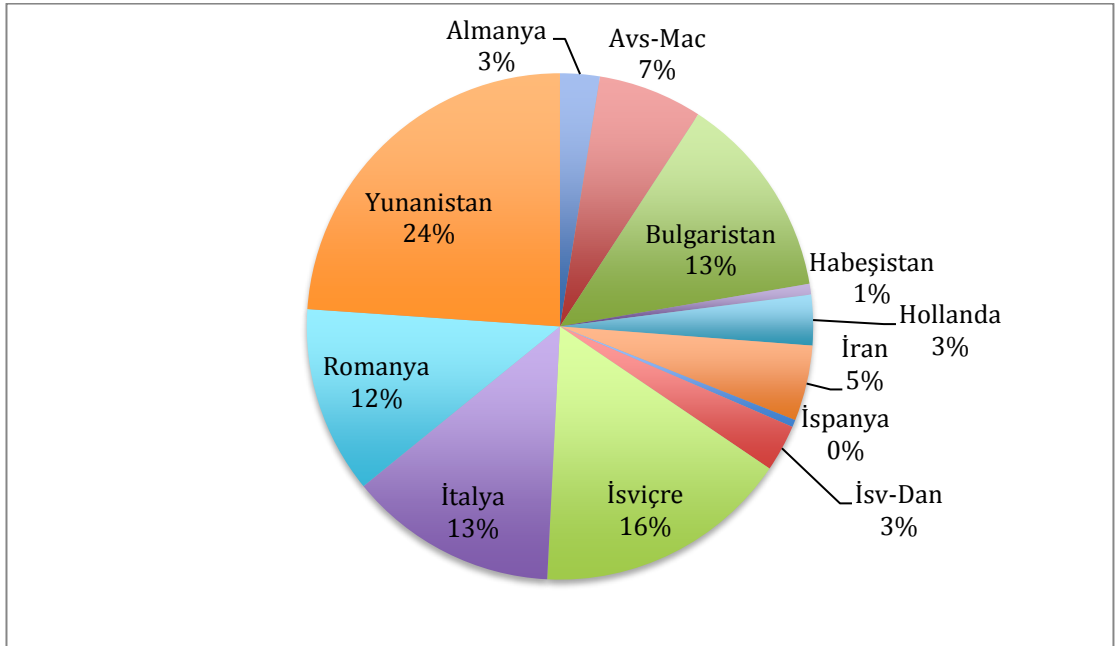
Rutin raporların önemli bölümü Romanya ve İtalya'dan gönderilmiştir. Bu sebeple bu iki ülkenin istihbarat noktasından önem kazandığını göstermektedir. Müttefikler kendi kanalları üzerinden rutin raporları paylaştıkları için Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun raporları arasındaki sayısı azalmıştır.

⁴⁰⁰ BOA, HR.SFR.(04). 890/131: Başkumandan Vekâleti'nden Sofya Sefareti'ne (2.07.1915).

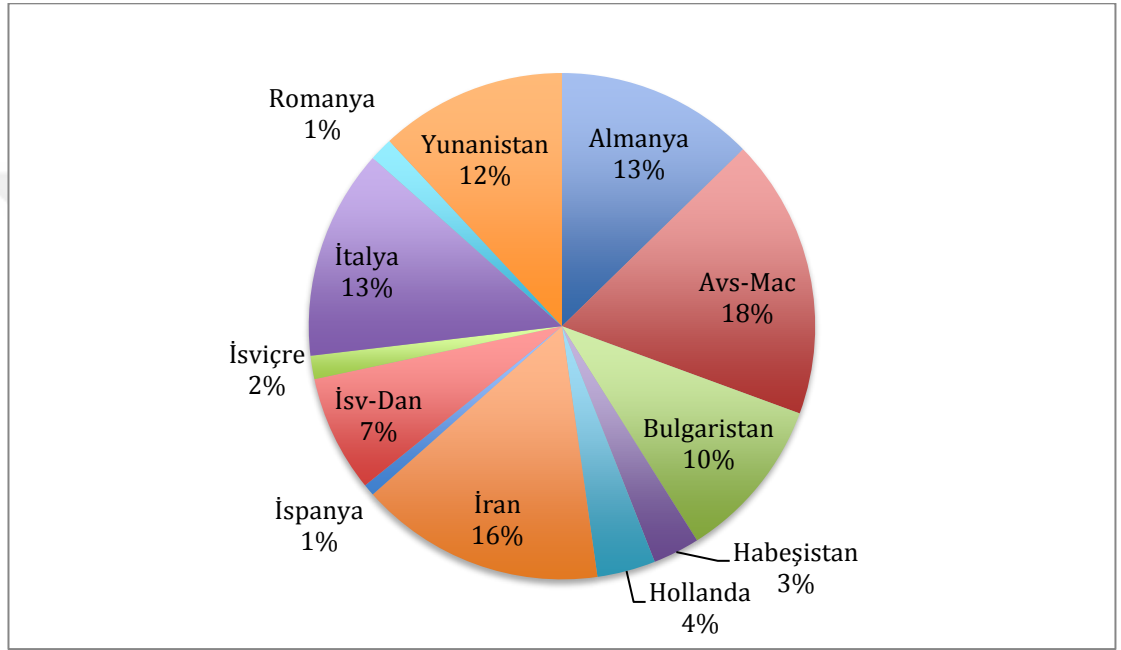
Şekil 2.5: Açık kaynak istihbaratı: Kaynak ülkeler (Raporların toplamı 1274)

Diplomatik misyonlardan gelen askerî istihbarat raporlarının hazırlanmasında açık kaynaklar çok daha fazla etkili olmuştur. Bu raporların büyük kısmı Şekil 2.5’de görüldüğü gibi Yunanistan ve Bulgaristan’dan alınmıştır. Bu durum Yunanistan’ın tehdit olarak algılandığını da göstermektedir.

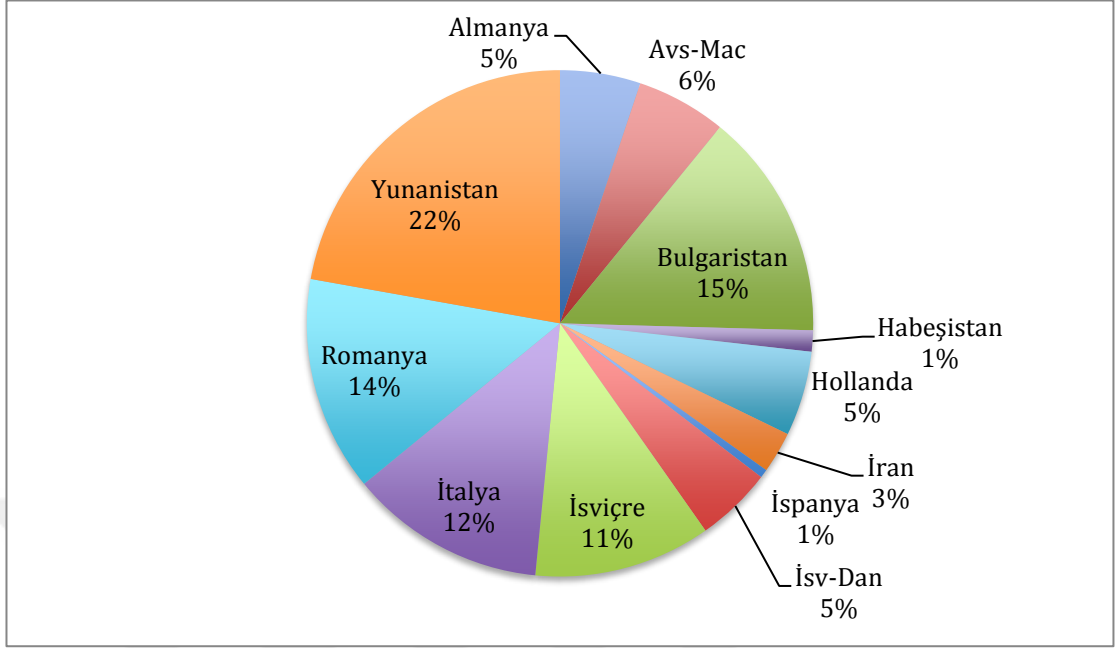
Şekil 2.6: Gizli kaynaklar istihbaratı: Kaynak ülkeler (Raporların toplamı 435)

Diplomatik misyonların istihdam ettiği casus ve muhbir gibi gizli kaynaklardan alınan raporlar en fazla Yunanistan'dan ve İsviçre'den gönderilmişlerdir. Adı geçen ülkeler tarafsız oldukları için onlar üzerinden İtilaf ülkelerine ve sömürgelerine istihbarat elemanı gönderilebilmiştir. Ayrıca tarafsız ülke vatandaşlarını da istihbarat elemanı olarak kullanılmıştır.

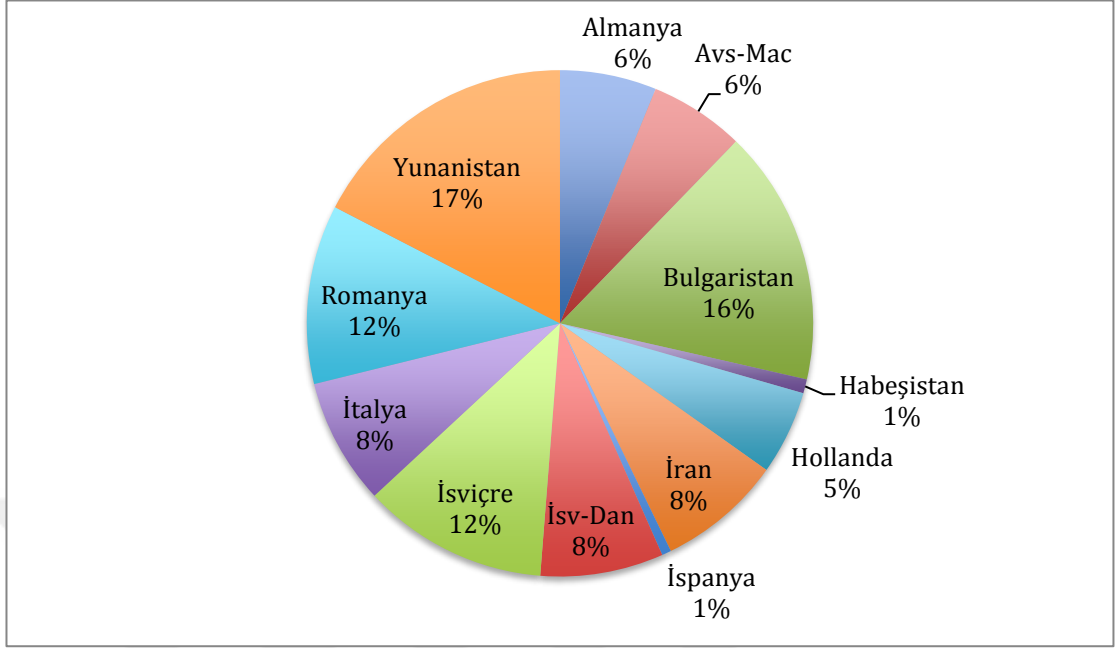
Şekil 2.7: Analiz yapılan istihbarat raporları: Kaynak ülkeler (Rapor toplamı 144)

Diplomatik misyonlardan gönderilen raporlarda analiz yapılanların sayısı oldukça azdır. Bunun sebeplerini diplomatik misyonlarda analiz yapabilecek seviyede az sayıda personel bulunması, iş yükünün fazla olmasından dolayı analiz yapılamaması, inisiyatif alınmasından çekinilmesi ve merkezde daha fazla bilgi bulunduğu için doğru analizlerin yapılmasının İstanbul'a bırakılmış olmasıdır. Bununla beraber Avusturya-Macaristan üzerinden daha fazla rapor gelmesi bölgenin daha yakından takip edildiğini göstermektedir.

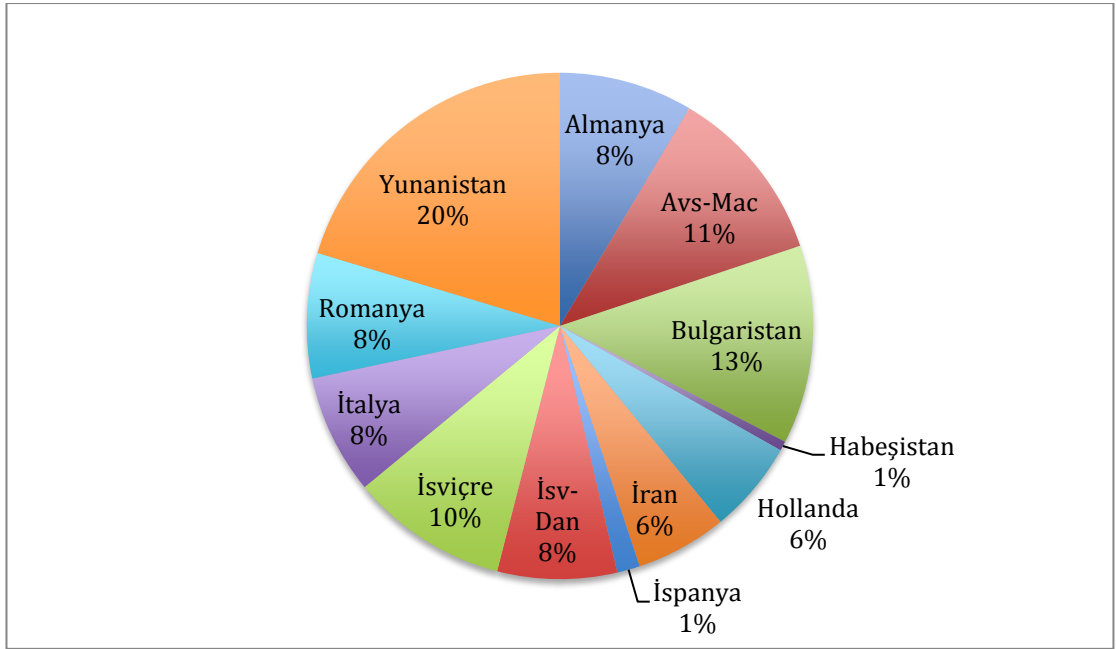
Şekil 2.8: Ham bilgi olan istihbarat raporları: Kaynak ülkeler (Rapor toplamı 1578)

Diplomatik misyonların merkeze gönderdikleri raporlardaki çok farklı konulardaki askerî bilgiler bu başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlar arasında Yunanistan ve Bulgaristan'daki diplomatik misyonlar çok fazla bilgi toplayarak merkeze göndermiştir. Bu durum bölgelerdeki Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun kuvvetli olduğunu göstermektedir.

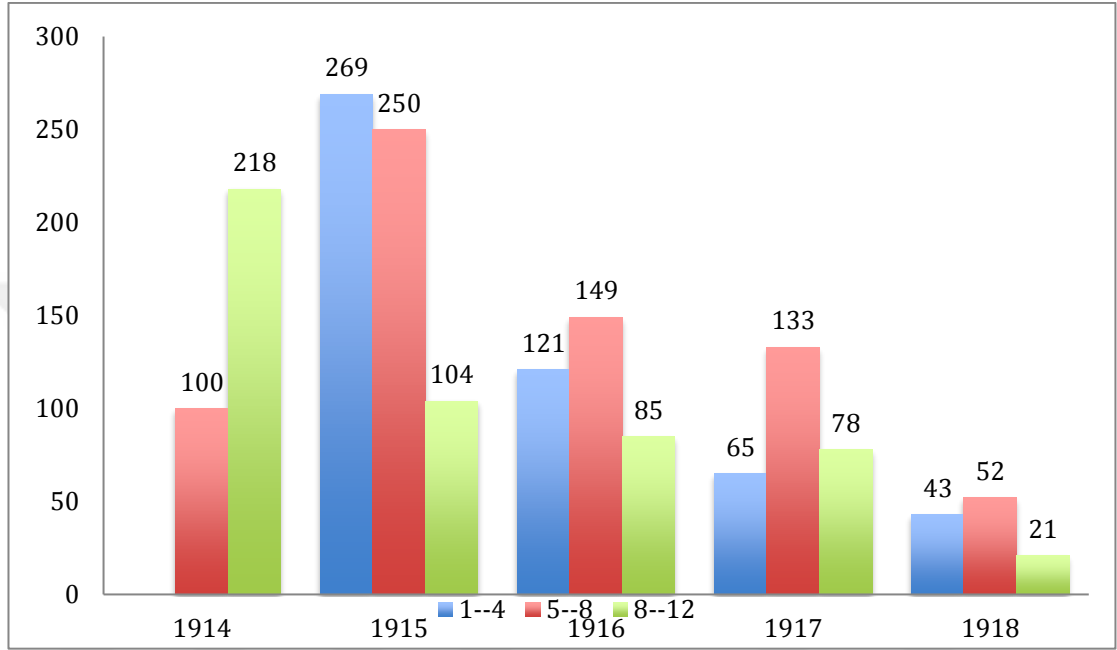
Şekil 2.9: İstihbarat rapor dosyaları: Kaynak ülkeler (Dosya toplamı 1005)

Diplomatik misyonlardan gönderilen istihbarat raporları dosya olarak incelendiği zaman en çok Yunanistan ve Bulgaristan'dan gönderilmiştir. Bu durum Osmanlı istihbarat bilgisi üretimiyle de doğru orantılıdır.

Şekil 2.10: İstihbarat raporları belge sayıları: Kaynak ülkeler (Belge toplamı 7260)

Diplomatik misyonların gönderdiği raporların dosyalarında ortalama olarak 7,2 adet belge bulunmaktadır. Bu durum Şekil 2.9’da gösterilen istihbarat rapor dosyalarına uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 2.11: İstihbarat raporlarının tarihleri (Rapor sayısı 1688)

Diplomatik misyonların raporlarını gönderdikleri zamanlara bakıldığında zaman yukarıda gösterilen frekans ortaya çıkmıştır. Bu frekansta her sütun dört aylık zaman dilimini göstermektedir. Ancak 1914 senesinin birinci sütunu Temmuz ve Ağustos aylarını, 1918 senesinin son sütunu ise Eylül ve Ekim aylarını göstermektedir. Bütün bunlardan anlaşılan diplomatik misyonların gönderdikleri askerî bilgi içeren rapor sayısı 1915 senesinde zirve yaptıktan sonra sürekli düşüşe geçmesidir. Bu frekanstan diplomatik misyonların sayısının azaldığı için gönderdiği raporların adedinin düştüğü de anlaşılmaktadır.

Tablo 2.7: Silsile dışı raporlama yapan makamlar ve kişiler

Yazılan Makam	Sefaret	Şehbenderlik	Ataşelik	Komutanlık	Mülkî İdare
Harbiye Nezareti	Atina, Bükreş, Sofya, Tahran	İbrail, Siroz	Atina, Berlin, Bern, Bükreş, Sofya, Tahran, Viyana		
Başkumandanlık Vekâleti	Atina, Lahey, Roma, Sofya, Stockholm		Atina, Bern, Lahey, Roma, Sofya, Stockholm-Kopenhag, Tahran, Viyana	2., 12. ve 25. Kolordular, Edirne Seyyar Jandarma Tabur Kumandanı, İzmir ve Havalisi Kumandanlığı	Beyrut, Musul ve Trabzon vilayetleri; Hicaz Vali ve Kumandanlığı, Medine Muhafızlığı; Bolu, İzmit, Menteşe ve Teke Mutasarrıflıkları; Asir Mutasarrıflığı ve Kumandanlığı
Erkân-ı Harbiye Riyaseti		Filibe			
Karargâh-ı Umumi		Köstence	Berlin, Bükreş, Sofya,		
Enver Paşa	Lahey, Sofya		Berlin, Bern, Sofya, Tahran		
II. Şube		İbrail, Selanik	Bükreş, Sofya ⁴⁰¹		

⁴⁰¹ ATASE, BDH. K. 25, D. 120, F. 120-004 (20.11.1915); ATASE, BDH. K. 25, D. 120, F. 120-007 (21.11.1915); ATASE, BDH. K. 25, D. 120, F. 120-027 (7.01.1916); ATASE, BDH. K. 26, D. 125, F. 010-13 (2.10.1916); ATASE, BDH. K. 38, D. 84, F. 176-042 (2.09.1917); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-003 (16.12.1914); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-016-01 (1.01.1915); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-022-02 (23.01.1915); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-038-01 (12.12.1914); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-038-02 (13.12.1914); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-039 (16.03.1915); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-108 (24.01.1915); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-071 (5.03.1915); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-076 (19.05.1915); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-093 (17.09.1915); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-097 (5.10.1915); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-098 (6.10.1915); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F.

Diplomatik misyonlardan gelen istihbarat raporları barış zamanında Hariciye Nezareti üzerinden ilgili kurum ve kişilere gönderilmiştir. Ancak savaşın getirdiği olağanüstü durumdan dolayı doğrudan tabloda belirtilen kişi ve kurumlarla paylaşılmıştır. Doğrudan yazışma yapılmasının en önemli sebebi bilginin hızlı bir şekilde ulaşmasının sağlanmasıdır. Nitekim Başkumandanlık Vekâleti'nin 2 Temmuz 1915'te Sofya Sefareti'nden Bulgarların Ortaköy ve Mustafapaşa'daki kuvvetlerini öğrenmek için yazdığı rapora cevap ancak 6 Ağustos 1915'te verilmiştir.⁴⁰²

1.b.(2). Askerî Ataşeler

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren askerî ataşeler üzerinden bilgi toplamaya başlamıştır. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesine bağlı olan ataşemiliterler zamanla yurtdışı istihbaratının en önemli vasıtalarından biri haline gelmişlerdir.⁴⁰³ Bir başka deyişle Osmanlı askerî istihbaratının yurtdışında resmî temsilcisi olmuşlardır. Bu dönemde ataşelerin görevleri bulundukları devletlerin askerî durumlarını, silah türlerini, askerî reformlarını, askerî güçlerindeki değişimlerini, savaşla ilgili faaliyetlerini ve askerî yönetimlerinin öğrenilmesi olarak tarif edilmiştir.⁴⁰⁴ Osmanlı diplomatik misyonlarında yer alan ilk ataşemiliter 1855 senesinde Paris Sefareti'nde görevlendirilmiş olan Pol Manas olmuştur.⁴⁰⁵ İlk ataşenaval ise aslında ataşemiliter sıfatıyla 1873'de İngiltere'ye gönderilen Islahat-ı Bahriye Komisyonu üyesi Kaymakam Ahmed Rahmi Bey'dir. Ataşenavaller,

216-109 (28.01.1915); ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-023 (16.06.1916); ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-028 (9.09.1916); ATASE, BDH. K. 403, D. 386, F. 1588-034-01 (26.02.1917); BOA, DH.EUM.2.Şb. 6/17 (19.04.1915); BOA, DH.EUM.2.Şb. 7/68 (15.05.1915); BOA, DH.EUM.3.Şb. 5/43 (15.05.1915); BOA, DH.EUM.3.Şb. 6/1 (30.05.1915); BOA, DH.EUM.3.Şb. 18/47 (20.01.1917); BOA, DH.EUM.4.Şb. 2/62 (5.07.1915); BOA, DH.EUM.4.Şb. 5/26 (6.04.1916); BOA, DH.EUM.4.Şb. 5/48 (6.04.1916); BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/61 (29.11.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 7/62: (18.10.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/36 (3.02.1915); BOA, DH.EUM.6.Şb. 2/41 (31.12.1914); BOA, DH.ŞFR. 452/83 (8.12.1914); BOA, DH.ŞFR. 465/56 (16.03.1915); BOA, HR.SFR.(04). 404/30 (6.03.1915); BOA, HR.SFR.(04). 287/27 (25.12.1917); BOA, HR.SFR.(04). 889/1 (20.06.1915); BOA, HR.SYS. 2434/62 (15.05.1917); BOA, HR.SYS. 2337/9 (3.12.1914); BOA, HR.SYS. 2460/2 (17.10.1918); DTA, BN. 386/14054 (20.08.1914); DTA, BN. 446/17675 (15.09.1914); DTA, BN. 480/18948 (11.11.1914); DTA, BN. 597/23623 (23.10.1914); TTK, KO. 11-23-23 (5.10.1917); Sertif Demir, Alev Keskin, Fatma İlhan, "Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Girmesi: Karadeniz Baskını", *Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl 9, S. 17, Şubat 2011, s. 99-100.

⁴⁰² BOA, HR.SFR.(04). 890/131: Sofya Sefiri Fethi'den Harbiye Nezareti'ne (6.08.1915).

⁴⁰³ Çakmak, a.g.e., s. 235.

⁴⁰⁴ Yıldız, a.g.m., s. 248-249.

⁴⁰⁵ *Ibid.*, s. 255.

Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesine bağılı olarak görev yapmışlardır.⁴⁰⁶

Ataşemiliter hakkındaki ilk talimatnameyi Colmar von der Goltz, 15 Eylül 1892’de kaleme almıştır. Başlıca 19 madde ve bir umumî değerlendirmeden oluşan talimatnamede, ataşemiliterlerin görev ve yetkilerinin yanı sıra bilgi toplama kanallarını, raporlarını ve değerlendirmelerini nasıl kaleme alacakları açıklanmıştır.⁴⁰⁷

Osmanlı Devleti, 1914 başlarında Berlin, Bükreş, Paris, Sofya, Tahran ve Viyana’da ataşemiliterler, Atina, ve Londra’da ise ataşenavaller görevlendirmiştir.⁴⁰⁸ Osmanlı Devleti’nin savaşıa girmesinden sonra İtilaf Devletleri’ndeki askerî ataşeleri merkeze alınmış veya farklı ülkelere gönderilmişlerdir.

⁴⁰⁶ Çakmak, a.g.e., s. 240.

⁴⁰⁷ Yıldız, a.g.m., s. 258-263.

⁴⁰⁸ **Ibid.**, s. 251-260.

Tablo 2.8: Birinci Dünya Savaşında görevlendirilen askerî ataşeler

Şehir	Rütbe	Ataşemiliter	Ataşenaval	Tarih
Atina	Erkân-ı Harp Binbaşı	Ali Mümtaz Bey		1915 ⁴⁰⁹
Atina	Kıdemli Yüzbaşı		Mustafa Kemal (Kemaleddin) Efendi	1915 ⁴¹⁰
Berlin	Miralay	Hasan Cemil (ÇAMBEL) Bey ⁴¹¹		17 Haziran 1913-26 Ekim 1915
Berlin	Erkân-ı Harp Miralay	Mehmed Şükrü Bey (SAGUN) ⁴¹²		26 Ekim 1915
Berlin	Miralay	Hasan Cemil (ÇAMBEL) Bey ⁴¹³		3 Mayıs 1917
Berlin	Kıdemli Yüzbaşı		Ahmed Vahideddin Efendi	1915 ⁴¹⁴
Bern	Miralay	Halil Bey		1916 ⁴¹⁵
Bern	Mülazım-ı sani	Muavin Ömer Efendi ibni Said Halim Paşa		1918 ⁴¹⁶
Bükreş	Erkân-ı Harp Binbaşı	Kadri Rüşdü Bey		1915 ⁴¹⁷
Bükreş	Miralay	Celal Bey Bey		1916 ⁴¹⁸
Roma	Erkân-ı Harp Binbaşı	Ali Mümtaz Bey		3 Ocak 1915 ⁴¹⁹

⁴⁰⁹ BOA, HR.MTV. 24/1: Erkân-ı Harbiye Dairesi'nden Hariciye Nezareti'ne (10.09.1915); ATASE, BDH. K. 25, D. 120, F. 120-004: Atina Ataşemiliteri Miralay Mümtaz'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (20.11.1915).

⁴¹⁰ DTA, BN. 26/363: Atina Ataşenavalı Mustafa Kemal'den Bahriye Nezareti'ne (7.08.1915).

⁴¹¹ Miralay Hasan Cemil Bey, 17.06.1913'te Berlin'e ataşemiliter olarak atanmış ve Ekim 1915'e kadar bu görevde kalmıştır (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.2, s. 264-265); ATASE, BDH. K. 19, D. 20, F. 93-002: Berlin Ataşemiliteri Cemil Bey'den Başkumandanlık Vekâleti'ne (21.07.1915).

⁴¹² Berlin'e 26.10.1915'te tayin edilmiştir (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.1, s. 260-261).

⁴¹³ **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.2, s. 264-265.

⁴¹⁴ DTA, BN. 429/16361: Berlin Ataşenavalı Vahid Bey'den Bahriye ve Hariciye Nezaretlerine (31.08.1915).

⁴¹⁵ ATASE, BDH. K. 25, D. 120, F. 120-027: Bern Ataşemiliteri Halil'den Harbiye Nezareti'ne (7.01.1916).

⁴¹⁶ BOA, DH.EUM.SSM. 57/25: Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti Süvari Kısmı'ndan Askerî Pasaport Şubesi'ne (28.03.1918).

⁴¹⁷ ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-019: Bükreş Ataşemiliteri Kadri'den II. Şube'ye (11.01.1915).

⁴¹⁸ ATASE, BDH. K. 19, D. 20, F. 93-021: Bükreş Ataşemiliteri Miralay Celal'den II. Şube'ye (12.03.1916).

Sofya	Erkân-ı Harp Binbaşı	Mustafa Kemal (ATATÜRK) Bey		27 Ekim 1913 ⁴²⁰
Sofya	Erkân-ı Harp Miralay	Ali (SEZER) Bey		19 Eylül 1915 ⁴²¹
Sofya	Erkân-ı Harp Kaymakam	Abdurrahman Bey		1917 ⁴²²
Stockholm/Kopenhag	Erkân-ı Harp Miralay	Mehmed Şükrü Bey (SAGUN) Bey		1917 ⁴²³
Stockholm	Erkân-ı Harp Miralay	Hasan Cemil (ÇAMBEL) Bey ⁴²⁴		23 Nisan 1917
Stockholm/Kopenhag	Erkân-ı Harp Kaymakam	Ali Mümtaz Bey		1917 ⁴²⁵
Tahran	Binbaşı	Ömer Fevzi		1915 ⁴²⁶
Tahran	Piyade Binbaşı	Muavin Mehmed Cemil Bey		1916 ⁴²⁷
Tahran	Piyade Kaymakam	Mehmed Şevket Bey		24 Ocak 1918 ⁴²⁸
Viyana	Binbaşı	Hayati Bey		1916 ⁴²⁹
Viyana	Erkân-ı Harp	Ahmed Feyzullah		14 Eylül

⁴¹⁹ BOA, HR.MTV. 23/89: Harbiye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne (3.01.1915); BOA, HR.ID. 64/1: Hariciye Nezareti'nden Roma Sefareti'ne (3.01.1915); ATASE, BDH. K. 247, D. 101, F. 1025-001-07: Roma Ataşemiliteri Ali Mümtaz'dan II. Şube'ye (14.02.1915).

⁴²⁰ Binbaşı Mustafa Kemal Bey, 11.01.1914'te Sofya, Belgrad ve Çetine Ataşemiliterliği görevine tayin edilmiştir. Aynı senenin Mart ayında kaymakamlığa tayin edilen Mustafa Kemal Bey, 24.07.1914'te Belgrad Ataşemiliterliği'ne tayin edildiyse de Sofya Ataşemiliterliği görevinde bırakılmıştır (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.3, s. 182-183); ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-003: Sofya Ataşemiliteri Kemal'den Harbiye Nezareti'ne (16.12.1914).

⁴²¹ Miralay Ali Bey, 19.09.1915'te Sofya'ya tayin edilmiştir (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.2, s. 14); BOA, HR.SFR.(04). 894/125: Said Halim Paşa'dan Sofya Sefareti'ne (26.09.1915).

⁴²² ATASE, BDH. K. 293, D. 31A, F. 1191-062: Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (8.03.1917).

⁴²³ ATASE, BDH. K. 38, D. 84, F. 176-011-01: Reis Paşa'dan Karargâh-ı Umumi'ye (25.06.1917); BOA, BEO. 4484/336251: Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne (14.09.1917); **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.1, s. 261.

⁴²⁴ Miralay Hasan Cemil Bey, 17.06.1913'te Berlin'e ataşemiliter olarak atanmış ve Ekim 1915'e kadar bu görevde kalmıştır (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.2, s. 264-265); ATASE, BDH. K. 19, D. 20, F. 93-002: Berlin Ataşemiliteri Cemil Bey'den Başkumandanlık Vekâleti'ne (21.07.1915).

⁴²⁵ BOA, DH.EUM.SSM. 55/53: Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti'nden Merkez Kumandanlığı'na (9.09.1917).

⁴²⁶ ATASE, BDH. K. 1831, D. 17, F. 1-78: Tahran Ataşemiliteri Binbaşı Fevzi'den Hariciye Nezareti'ne (31.12.1915).

⁴²⁷ ATASE, BDH. K. 293, D. 31A, F. 1191-088: Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (4.02.1916).

⁴²⁸ **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.2, s. 395-396.

⁴²⁹ ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-076: Viyana Ataşemiliteri Hayati'den Başkumandanlık Vekâleti'ne (19.05.1915); BOA, İ.TAL. 508/3: Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e (9.01.1916).

	Miralay	(Feyzi) (TÜMAY) Bey		1915 ⁴³⁰
Viyana	Yüzbaşı	Muavin Cemil Bey		1918 ⁴³¹
Viyana	Korvet Kaptanı		Mustafa Kemal (Kemaleddin) Efendi	1917 ⁴³²
Kırım	Mirliva	Mehmed Remzi (AVCI) Bey		3 Ekim 1918 ⁴³³

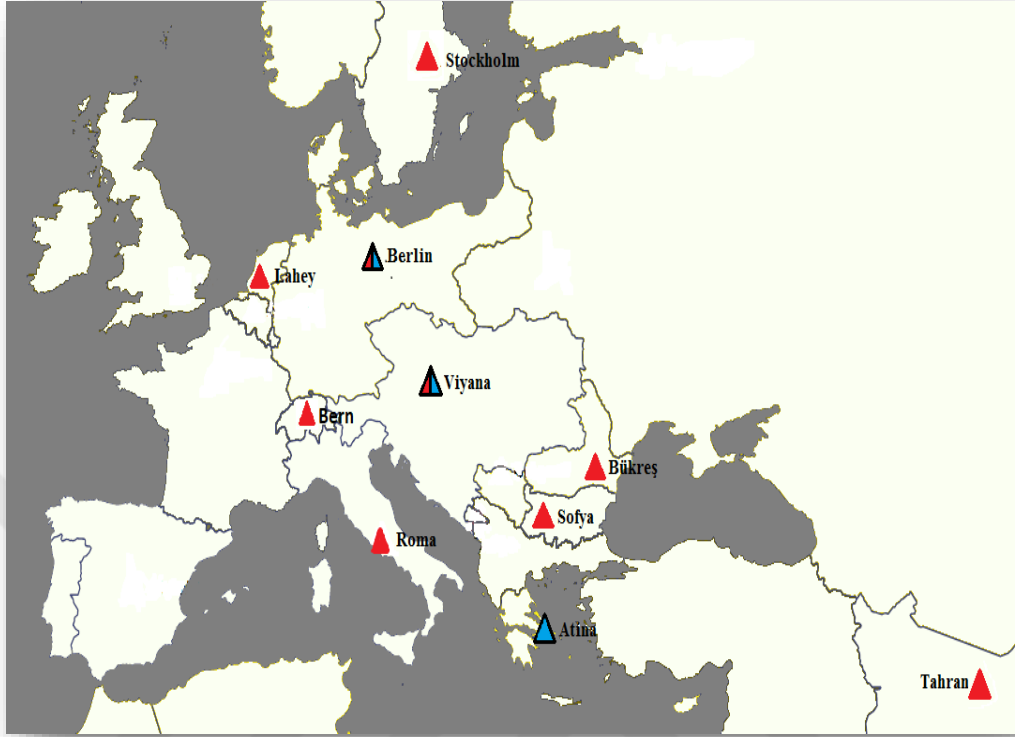
Ataşe olarak çok sayıda erkân-ı harp zabiti kısa sürelerle görevlendirilmiştir. Ancak bu durum görev bölgesi hakkında uzmanlaşılmasını, düzenli rapor gönderilmesini ve istihbarat ağları oluşturulurken diplomatik misyonun diğer personeline bağlı kalınmasına sebep olmuştur. Son olarak savaşın getirdiği ağır iş yükünden dolayı olsa gerek ataşelerin maiyetinde muavin sıfatıyla yardımcı bir zabıt bulundurulmuştur.

⁴³⁰ Viyana Ataşemiliterliğinden Avusturya'ya Satın Alma ve Teslim Komisyonu Başkanı olarak 8.01.1917'de atanmıştır (**Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.1, s. 268-269).

⁴³¹ BOA, DHEUM.SSM. 18/116: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Avusturya Genel Konsolosluğu'na (26.03.1918).

⁴³² BOA, BEO. 4498/337286: Sadaret'ten Bahriye ve Hariciye Nezaretlerine (30.12.1917).

⁴³³ **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.2, s. 388-389.

Şekil 2.12: Ataşemiliter (kırmızı) ve ataşenavallerin (mavi) bulundukları şehirler

Savaş sırasında ataşelerin raporların mümkün olduğunca doğru ve hızlı olarak gönderilmesi için yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bunun için Enver Paşa, 3 Temmuz 1915'te Hariciye Nezareti'ne bir tahrirat göndermiştir. Burada, Bükreş Sefareti'ne bağlı şebenderlerin askerlikle ilgili raporlarının çok mühim ve acil olmayanlarının doğruca ataşemiliterliğe vermelerini, ataşemiliterliğin bunların sıhhatini ve kıymetini takdir ettikten sonra Karargâh-ı Umumi'ye göndermesini, böylece doğru malumat alınmasının temin edilmesi gerektiği belirtmiştir. Şebenderlerin de aynı şekilde hareket etmeleri için ikaz edilmeleri ilave edilmiştir.⁴³⁴ Ancak durumu anlamaya çalışan Sine Şebenderliği, neredeyse her gün boş veya dolu olarak Reni-Odesa arasında seyahat eden Rus vapurlarının trafiğinin bildirilmesi gerekip-gerekmediğini merkeze sormuştur.⁴³⁵ Bunun üzerine Enver Paşa, Romanya'daki şebenderlerin raporlarını doğruca Bükreş ataşemiliterliğine göndermelerini bir sistem haline getirmelerinin daha önce bildirdiğini açıkladıktan sonra bunun yerine getirilmesini

⁴³⁴ BOA, HR.SYS. 2354/1: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (3.07.1915).

⁴³⁵ BOA, HR.SYS. 2354/1: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekaleti'ne (26.07.1915).

bir kez daha istemiştir.⁴³⁶ Eylül ayına gelindiği halde anlaşmazlık devam etmiştir. Bükreş Sefiri Safa Bey, Tuna'daki Rus nakliyatı ile pek acil olmayan diğer askerî havadisın yalnızca sefaret ataşemiliterine bildirilmesini, Rus donanmasının hareketleriyle Romenlerin mühim yığınak ve askerî harekâtı haber alındığı zaman dakika kaybetmeden Başkumandanlık Vekâleti'ne haber verilmesini Hariciye Nezareti'nin emrettiğini Balçık Şehbenderliği'ne bildirmiştir.⁴³⁷ Raporlamanın açıklandığı şekilde yapılması Başkumandanlık Vekâleti'nin iş yükü azaltacak ve gerekli tedbirler daha çabuk ve etkili olarak alınabilecekti.

II. Şube, haritalar ve biyografiler göndererek ataşe raporlarının doğruluğunu arttırmayı ve az bilinen konularda bilgi toplanmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Sofya ataşemiliterliğine 1/200.000 ölçeğinde Avusturya haritalarının Sırbistan'a ait 45 paftası, 1/210.000 ölçeğinde Türkçe bütün Rumeli paftaları, 1/210.000 ölçeğindeki haritalardan Balkan Harbi'nden sonraki Bulgaristan sınırına ait paftalar üzerine Bulgar ve Osmanlı hudut kulelerini gösteren haritalar gönderilmiştir. Ayrıca Bulgaristan'ın siyasi liderleri ve kumandanların fotoğraflarının bulunduğu defter ataşemiliterliğe verilmiştir. Ancak bunları yetersiz bulan Sofya ataşemiliterliği, Karadeniz'deki Rusya, Romanya ve Bulgaristan hududuyla bahriye kuvvetlerini gösteren haritaların temin edilmesini ve kendilerine gönderilmesini talep etmiştir.⁴³⁸

Ataşelerin gönderdikleri raporlardan örnekler verilmesi konunun daha iyi anlaşılmasının sağlayacaktır. Bu bağlamda seferberliğinin ilânından çok geçmeden Petersburg Ataşemiliteri Mümtaz Bey, Berlin'e gelmiş ve raporunu şifreli olarak 14 Ağustos 1914'te Harbiye Nezareti'ne göndermiştir:

“Ahvâl-i siyasiye ve askeriye dair Petersburg'dan 16 telgraf göndermişim. Bu ... ile Berlin'e geldim. Hemen İstanbul'a hareket edeceğim. Rusya ordusu muharebeye katiyen hazır değildir. Rusya'ya karşı Almanya ve Avusturya ile birlikte hareketle büyük işler görmek mümkündür. Bu fırsatı katiyen kaybetmemiz lazımdır. Rus ordusuna dair olan beyanatımdan dolayı bir defa daha mesuliyeti üzerime alıyorum. Biz bitaraf dahi kalsak Rusya'nın galibiyeti halinde mahvolacağımız şüphesizdir. Bu

⁴³⁶ BOA, HR.SYS. 2354/1: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (30.07.1915).

⁴³⁷ BOA, HR.SFR. (04). 643/35: Bükreş Sefiri Safa Bey'den Balçık Şehbenderi Ragıp Rauf Bey'e (18.09.1915).

⁴³⁸ ATASE, BDH. K. 293, D. 31A, F. 1191-025: Sofya Ataşemiliterliği'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (14.09.1915).

Almanya ve Avusturya ile birlikte hareketimiz elzemdir. Petersburg'da iken Rusya Hariciye Nazırı, Vekilimize karşı tehditkâr lisan kullanmıştı. Bunlar hep blöftür. Petersburg Sefaretinden bu konuda gelecek telgraflara karşı ihtiyatlı bulunmanızı niyaz ederim.”⁴³⁹

Ataşenavallerin son derece önemli bilgilere ulaşmışlardır. Bu konuda Atina Ataşenavali Mustafa Kemal Efendi, 11 Ekim 1915'te güvenilir kaynaktan elde ettiği malumatı bildirmiştir. Buna göre, ‘şimdiye kadar Selanik'e çıkan kuvvet 20 bin kişiden ibaret olup bunların 16 bini General Bayo kumandasında Çanakkale'de 2. Fransız Tümenin oluşturan efrad ve 4 bini Fransız askeridir. Avusturya konsolosu, birer Fransız ve İngiliz nakliye gemileriyle 4 bin kadar daha asker geldiğini ve henüz karaya çıkarılmadığını telgrafla bildirmiştir. Bu kuvvetin ilk kafilesi Selanik'e gitmek üzere trenlere bindirilmişken son dakikada hareketlerinin engellendiği bilinmektedir. İtilaf Devletleri, Sırlara yardım için özellikle Yunan ordusuna dayandığı halde şu anda bundan ümitleri olmadığından muhtemelen vazgeçeceklerdir. Selanik limanında Albion İngiliz zırhlısıyla Lotus Tredil? Fransız kruvazörü, 3 destroyer, 5 nakliye, 2 yat, 1 lağım gemisi bulunduğu, son gelen 2 nakliye ile İskol? Rus kruvazörü ile Sen Lui sisteminde 1 Fransız zırhlısının bunlara dahil olduğu haber alınmıştır. Mondros'a 10 bin kişi ulaştığı Midilli'den bildiriliyorsa da şüphelidir’ denilmiştir.⁴⁴⁰

Bern Ataşemiliteri Halil Bey'in 8 Haziran 1917'de bir rapor göndermiştir. Buna göre ‘son günlerde Londra'dan dönen bir muhbirimizin ifadesi şöyledir. Denizaltılardan dolayı İngiltere'de yiyecek eksikliği iyice artmıştır. Halk bu konuda endişeli ve üzgündür. Ancak hükûmet denizaltılarına karşı tedbirler bulacağını ümit ve iddia etmektedir. Lloyd George'un mevkii sağlam görünüyor ise de aleyhindeki siyasî cereyan çok vahimdir. İngilizler, Kudüs'ü elde etmek için fevkalade tedariklerde ve hazırlıkta bulunmaktadırlar El-Ariş'te buz fabrikası inşa ederek bölgenin ihtiyacını temine çalışmaktadırlar. Askerî mahfiller, Kudüs'ü istila

⁴³⁹ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, S. 141, s. 145-146.

⁴⁴⁰ ATASE, BDH. K. 19, D. 20, F. 93-004-01: Atina Ataşenavali Mustafa Kemal'den Bahriye Nezareti'ne (11.10.1915).

edeceklerini güvenmektedirler. Sulh teklifleri için daha önce İstanbul'da bulunan büyük rütbeli birisini İsviçre'ye göndermeyi düşünmektedirler.'⁴⁴¹

1.b.(3). Casusluk Teşkilâtı ve Askerî Katipler

Savaş sırasında diplomatik misyonlardaki askerî durumlar hakkında bilgi verecek istihbarat personelinin eksikliği hissedilmiştir. Bu problemin çözülmesi için Enver Paşa imzalı, tarihsiz⁴⁴² olarak, 6 kısım ve 14 maddeden oluşan 'Casusluk Teşkilâtında İstihdam Olunacak Zabitân Hakkında Nizamname' çıkarılmıştır.

Nizamnamenin birinci kısımda teşkilâtın bağlı olduğu kurum açıklanmıştır:

1-Teşkilât, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisinin emri altında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye II. Şube müdürünün idaresine olacaktır.

İkinci kısımda teşkilâtın kadrosu belirlenmiştir:

2-Orduyla alâkaları saklı kalmak şartıyla her rütbe ve sınıftan şimdilik 30 zabitten oluşacak ve gerektiğinde teşkilâtın genişlemesi için sayı arttırılabilecektir.

Üçüncü kısımda teşkilâta kabul şartları anlatılmıştır:

3-Önce teşkilâta memuriyetleri uygun görülen zabitlerin mükemmel ve ait olduğu dairelerinden tasdik edilmiş hâl tercümeleri ve sicil defterleri II. Şube müdürü tarafından Erkân-ı Harbiye-i Umumiye reisine takdim olunacak ve daha sonra teşkilâta kabul ve tayinleri için Harbiye Nezareti'nin muvaffakiyeti alınacaktır.

Dördüncü kısımda teşkilâta kabul olunanların tahsisatları, ödülleri, cezaları ve istihdam durumları izah edilmiştir.

4-Teşkilâta tayinlerine izin verilen zabitlerin fiilen hizmete başladıkları tarihten bir ay sonra vazifelerindeki önemlerine ve gösterecekleri gayret ve liyakate göre II. Şube müdürünün Erkân-ı Umumiye Riyaseti'ne teklifi ve Harbiye Nezareti'nin olurlarını alarak maaşlarına ilave olarak tahsisat-ı mestureden müteferrika

⁴⁴¹ ATASE, BDH. K. 38, D. 84, F. 176-007: Bern Ataşemiliteri Halil'den Başkumandanlık Vekâleti'ne (8.06.1917).

⁴⁴² Bu nizamname ile benzer amaçla yayınlandığını anlaşılan 'Casusluk Men'i ve İstihbarat Zabitlerinin Vezâifine Dair Talimat'ın' 25 Kasım 1916'da yayınladığı için nizamnamenin de buna yakın tarihlerde hazırlandığı düşünülmektedir (DTA, BN. 676/27444).

namıyla aylık aidat alacaklar ve yaptıkları işte muvaffakiyetlerine göre kendilerine ayrıca nakdî mükafat verileceği gibi kıdemlerine zam yapılacak ve zamanı gelince rütbeleri terfî ettirilecektir.

5-Vazifelerini sırasında yapacakları masraflar, maaş ve munzam müteferrikaları toplamıyla uygun olan yevmiyelerinin çeyreğini geçerse imzalayarak verecekleri sarfiyat pusulasına karşılık kendilerine her ay sonunda veya hesabı daha sonra verilmesi şartıyla gerekirse peşin olarak ödenecektir.

6-Vazifede sadakatleri ve liyakatleri sabit olmakla beraber yabancı lisanlara layıkıyla vukufları bir imtihan neticesinde ortaya çıkan zabitlerin tahsillerinin derecesine göre şehbender, sefaret kitabetleri, ataşemiliter muavinliklerinde ve bu hizmetlerdeki ehemmiyetleri takdir edilenler dahi şehbender vekili, şehbender, ataşemiliter ve sefaret müsteşarlıklarında istihdam olabileceklerdir.

7-Vazifeye fiilen başladıkları tarihten 6 ay nihayetine kadar işlerinde kabiliyet gösteremeyeceği belli olanlar kadrodan çıkarılarak orduya iade olunacaktır.

8-Aldıkları vazife ve salahiyeti hükûmetin haysiyet ve menfaati hilâfına kullananlar olursa hemen kadrodan çıkarılacak, seferde ise Başkumandanlık Vekâleti'nin haiz olduğu salahiyetten dolayı askerlikten ihraç edilecekler, barış zamanında ise divân-ı harbe verilerek bu konu hakkındaki kanun maddesinin en ağırlıyla cezalandırılacaktır. Bunun dışında vâkıf oldukları sırrın bilinmesinde bir mahzur kalmayacağı zamana kadar hapsedilecek veya bir mahalde nezaret altına alınacaktır.

Beşinci kısımda teşkilâta kabul olunacaklar zabitlerin özellikleri ifade edilmiştir:

9-Zabitler ahlak sahibi, zeki, ketum, vazifesine sadık, cesur fakat idrak sahibi, hafızası kuvvetli, gözleri ve kulakları sağlıklı, bünyesi kuvvetli, araştırmacı, birkaç lisana hiç olmazsa Türkçe dışında bir lisan öğrenmiş, edepli ve her çeşit meclisi bilen, işine bütün kalbiyle sarılacak bir aşkla yapan ve tercihen evli olmayacaktır.

Altıncı kısımda teşkilâtta çalışacakların elbise ve alamet-i farikaları izah edilmiştir:

10-Teşkilâtta çalışanlar çoğunlukla sivil elbise giyecekler, ancak özel emir ve geçici bir görevle eski formalarını taşıyabileceklerdir. Her yeni kıyafette veya görevin yapısına uygun olan her çeşit kıyafetlerde görevini ve memuriyetini gösteren vesika ve alamet-i farikaları ülke içinde görevlerinin devamı müddetince yanlarında bulundurmak zorundadırlar. Ülke dışına çıktıkları zaman bunları II. Şube müdürüne teslim edeceklerdir. Vesikaların ve alametlerin şekilleri, elbisenin hangi kısımlarında saklanacağını ve bunların hangi zorunlu hallerde resmî memurlara gösterileceği teşkilâtla ilgili çıkartılan zeyl talimatta belirtilecektir.

11-Bu teşkilât nizamnamesi ile hizmete ait zeyl talimatnamelerin asılları Erkân-ı Harbiye-i Umumiye II. Şube'de ve yalnız nizamnameyle alakalı maddelerin bir sureti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti'nin kasasında saklanacak ve Erkân-ı Harbiye Reisi'nin emir ve özel izni olmadıkça muhteviyatından hiç kimsenin haberdâr olamamasından bu iki müdür sorumlu olacaklardır.

12-Teşkilât zabitleri yeni vazifelerini, terfilerini ve görevlerinin ifasıyla ilgili hiç bir ayrıntıyı kesinlikle kimseye açıklamayacaklardır. Ancak istisnâî ve zarurî sualler karşısında kaldıkları zaman yabancı lisan tahsil için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin emrinde olarak bir sene izinli olduklarını söyleyebileceklerdir.

13-Zabitlerin bu vazifelerini ifadan dolayı terfileri hâlinde durumu sadece kendileri bilecek ve kadroda yerlerine başkalarının tayiniyle orduya iadeleri zamanına kadar başka kimse bilmeyecektir.

14-Teşkilâtın istenilen şekilde devam etmesi için II. Şube müdürünün teklifi ve riyasetin onayı ve Harbiye Nezareti'nin emriyle şube müdürüne teslim edilen mesture akçesinin nasıl sarf edildiğini şube müdürü her üç ayın sonunda riyaset nezdinde tahakkuk ettirileceği gibi riyaset arzu ettiği zaman hesabın sarfına dair şube müdürü celp edilecektir.⁴⁴³

Nizamnameden anlaşıldığına göre zabitlerin başarılı olanlarının diplomatik misyonlarda görevlendirilmesi daha önceden yapılan bir uygulamaydı. Bu konuda

⁴⁴³ ATASE, BDH. K. 411 D. 293, F. 1623-003; ATASE, BDH. K. 411 D. 293, F. 1623-003-01; ATASE, BDH. K. 411 D. 293, F. 1623-003-02.

Aydın Çakmak, askerî şehbender uygulamasının muhtemelen ilk örneğinin 1870 yılında görevde olduğu anlaşılan Peşte Başşehbenderi Miralay Ali Nizamî Bey olduğunu belirtmiştir. Ayrıca askerî şehbender uygulaması Sultan II. Abdülhamid döneminde istihbarat toplanması amacıyla daha sık kullanılmıştır.⁴⁴⁴ Diplomatik misyonlarda askerî katip uygulamasının ilk örneği ise Bulgaristan'da görülmüştür. Bulgaristan Komiserliği Türkçe Başkatip Muavini Kaymakam Mehmed Ali Bey 6 Kasım 1904 ve Filibe İkinci Katip Muavini Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Macid Bey 1 Ağustos 1904 tarihlerinde belirtilen görevlerde bulunmuşlardır.⁴⁴⁵ Birinci Dünya Savaşı'nda ise Bükreş, Galatz ve Köstence şehbenderliklerinde askerî katipler istihdam edilmişlerdir. Muharebede sakat kaldıklarından dolayı ataşemiliterlere yardımcı olmaları için Nisan 1916'da gönderilen askerî katiplerin yukarıda açıklanan teşkilâta mensup olmadıkları anlaşılmaktadır.⁴⁴⁶ Burada son olarak belirtmek gerekir ki nizamnamenin çıkarılmasına rağmen çalışma sırasında uygulandığına dair bir belgeye tesadüf edilmemiştir.

Savaşın getirdiği bilgi eksikliğini gidermek amacıyla diplomatik misyonlara katip sıfatıyla istihbaratçılar tayin edilmiştir. Aslında bu uygulama Birinci Dünya Savaşı'ndan daha önce başlamıştır. Bu bağlamda Yüzbaşı Ahmed Muhtar 1913'te Tahran Büyükelçiliği ikinci katipliğine tayin edilmiş ve 1916 senesine kadar burada istihdam edilmiştir.⁴⁴⁷ Savaş sırasında ise Erkân-ı Harbiye Ordu Dairesi'nden 7 Ocak 1915'te II. Şube'ye gönderilen muhtıradan, 'Girit konsolosu iken seferberlikte celp olunarak Karargâh-ı Umumî II. Şube'de istihdam edilmekte olan Piyade Mülazım-ı evvel Giritli Ali Şefik Efendi ibni Hüseyin, Atina Sefareti kitabetine tayin edildiği belirtilerek durumun kendisine tebliği istenilmiştir. Fakat Seyfi Bey, Hüseyin'i bir görevle Sofya'ya gönderdiğini ve hareketinden müdür-i umuminin haberi olduğunu, döndüğünde Atina'ya göndereceği' cevabını vermiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁴ Çakmak, a.g.e., s. 219; BOA, İ.HR. 245/14587 (4.09.1870).

⁴⁴⁵ Çakmak, a.g.e., s. 230; BOA, HR.SFR.(04). 276/48: Sadık Paşa'dan Sadaret'e (24 Teşrinievvel 1320).

⁴⁴⁶ Çakmak, a.g.e., s. 231.

⁴⁴⁷ **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay**, C.I, s. 238; **Türk İstiklal Harbine Katılan Alay**, C.I, s. 31.

⁴⁴⁸ ATASE, BDH. K. 412, D. 1629, F. 007: Erkân-ı Harbiye Ordu Dairesi'nden II. Şube'ye (7.01.1915).

Muharebede sakatlanan zabitlerden istihbarat personeli olarak faydalanılmıştır. Bu konuda Enver Paşa'dan 13 Nisan 1915'te Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, muharebede sakat kalan zabitlerden uygun olanlarının şehbender kitabetlerinde istihdamları halinde bulundukları devletlerin durumlarını ve askerlerinin davranışlarını araştırarak ataşemiliterlere yardımcı olacakları belirtilmiştir. Ayrıca bu sayede şehbenderlerin askerî konularda fikir edinecekleri de ifade edilmiştir. Bu bağlamda Almanya'da tedavi gören Mülazım-ı sani Tursun Efendi Bükreş'e, Mülazım-ı evvel Mustafa Nuri Efendi Köstence'ye ve Mülazım-ı evvel Hüsnü Efendi Kalas'a tayin edilmişlerdir. Zabıtlere Romen memurları görevlerini sorarsa ihtiyat zabıtiyken yaralandıklarını ve böylece askerî hizmete kabul olmadıklarını ancak katıplık görevinde istihdam edildikleri tarzında cevap vermelerinin tembihlendiği de ilave edilmiştir. Zabıtlardan Bükreş ile Köstence'de çalışacaklara 3.000, Kalas'takine 2.500 kuruş aylık maaş verilmesine karar verilmiştir.⁴⁴⁹ Hariciye Nezareti durumu Bükreş Sefareti'ne tebliğ etmiş ve zabıtlarin istihdamlarında gerekli kolaylıkların gösterilmesini emrettiğini Enver Paşa'ya bildirilmiştir.⁴⁵⁰ Bu uygulamaya bir yıl sonra da devam edilmiştir. Bern Sefareti katıplığına Temmuz 1916'da II. Şube'den Mülazım-ı evvel Bakamoviç Şevki Efendi tayin edilmiş ve görev mahalline Hariciye Nezareti resmî pasaportuyla gitmesine karar verilmiştir.⁴⁵¹

Bu konuda son olarak belirtmek gerekir ki ataşemiliterlerin maiyetinde katip sıfatı dışında da zabıtlar istihdam edilmiştir. Bu konuda Erkân-ı Harp Yüzbaşı Osman Nuri (TUFAN), 19 Eylül 1915'te Tahran Ataşemiliterliği maiyetine tayin edilmiş, fakat herhangi bir sıfat belirtilmemiştir.⁴⁵²

1.b.(4). Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti

Savaş boyunca Hariciye Nezareti teşkilâtında açık kaynaklardan bilgi toplaması için Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti görevlendirilmiştir. Müdüriyetinin oluşturulması, Balkan Harplerinden alınan derslerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁴⁹ BOA, HR.MTV. 57/75: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (31 Mart 1332).

⁴⁵⁰ BOA, HR.MTV. 57/75: Hariciye Nazırı Halil Bey'den Enver Paşa'ya (17.04.1916).

⁴⁵¹ BOA, HR.İD. 69/90: II. Şube'den Hariciye Nezareti'ne (3.07.1916).

⁴⁵² **Türk İstiklal Harbine Katılan Alay**, C.II, s. 465-466.

Nitekim Balkan Harpleri sırasında etkili bir matbuat denetim kurumu olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kurum, Avrupa ve civar ülkelerdeki basının sürekli takip edilmesi, Osmanlı topraklarında yabancı lisanda yayın yapan basının denetimi, istihbarat ve yayın eksikliğinin giderilmesi, zararlı ve doğru olmayan yayın ve haberlerin engellenmesi ve tekzip edilmesiyle görevlendirilmiştir. Nisan 1913'te kurumda istihbarattan sorumlu Tedkikât Şubesi oluşturulmuştur. Bu şube, Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İtalya, Romanya, Rusya, Sırbistan ve Yunanistan basınını takip etmiştir.⁴⁵³ Bu tarihten sonra varlığını devam ettiren kurum savaş sırasında açık kaynaklardan elde ettiği bilgileri II. Şube'ye göndermiştir. Müdüriyetin takip ettiği ülkelerin gazetelerin isimlerini ve nüshalarının sayılarını belirttikten sonra savaşla ilgili konularının özetlerini sunmuştur. Ayrıca özetlerin her birine bir numara vermiştir.⁴⁵⁴

1.b.(5). Şube-i Mahsusa

Hariciye Nezareti'nin çatısı altında Ağustos 1917'de Şube-i Mahsusa isminde yeni bir organizasyona gidilmiştir. Kurumun oluşturulmasının sebebini Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşad Hikmet Bey, 13 Ağustos 1917'de Şura-yı Devlet Riyasetine gönderdiği tahriratta açıklamıştır. Buna göre, Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlanan neşriyatın düzenli olarak tetkik edilmesi, bunlara karşılık devletin menfaatleri için yayınlar hazırlaması ve bazı yabancı ülkelerde Osmanlı Devleti'yle ilgili siyasî olaylarının takip edilmesi olarak ifade edilmiştir. Bunun yanında kuruma, Şube-i Mahsusa ismi verilmesi gizli bir teşkilât olduğunu izlenimi vermektedir. Şube-i Mahsusa'nın idaresine Atina eski sefiri Ahmed Muhtar (MOLLAOĞLU) tayin edilmiş ve nezaret namına imza atma yetkisi de verilmiştir.⁴⁵⁵

⁴⁵³ Çakmak, a.g.e., s. 138.

⁴⁵⁴ ATASE, BDH. K. 433, D. 12, F. 1708-001-12; ATASE, BDH. K. 433, D. 12, F. 1708-001-13; ATASE, BDH. K. 433, D. 12, F. 1708-001-14; ATASE, BDH. K. 433, D. 12, F. 1708-001-15; ATASE, BDH. K. 433, D. 12, F. 1708-001-16; ATASE, BDH. K. 433, D. 12, F. 1708-001-17; ATASE, BDH. K. 433, D. 12, F. 1708-001-18: Matbuat-ı Umumiye Müdüriyetinin 134 numaralı raporudur (22.08.1916).

⁴⁵⁵ BOA, DH.İ.UM.EK. 38/25: Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşad Hikmet'ten Dahiliye Nezareti'ne (13.08.1917); BOA, DH.EUM.VRK. 17/88: Dahiliye Nezareti Müsteşarı'ndan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (17.08.1917); BOA, ŞD. 2838/56: Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşad Hikmet'ten Şura-yı Devlet Riyaseti'ne (13.08.1917); Çakmak, a.g.e., s. 66.

Şube-i Mahsusa, doğrudan doğruya Sadaret, Dahiliye Nezareti, Başkumandanlık Vekâleti ve özel olarak II. Şube'ye malumat vermiştir. Bu konuda örnekler verilmesi konuyu daha anlaşılır hale getirecektir. Bu bağlamda Journal de Genève gazetesinde yayınlanan, Almanya'nın Şark Programı, başlığındaki fıkranın özetini göndermiştir. Aynı şekilde Manchester Guardian gazetesinin Almanya'nın şark politikasına karşı İngiltere'nin alması gereken tedbirler hakkında bir bilgi notu paylaşmıştır.⁴⁵⁶ Ayrıca Stockholm Konferansında Ermeni Komitesinin Türkiye topraklarında tam bağımsız bir Ermenistan talebinde bulunduğunu ve Gazette de Lousanne'da çıkan Cenevre'de bir Ermeni Matbuat Ajansı kurulduğu haberini Sadaret, Başkumandanlık Vekâleti'ne ve Dahiliye Nezareti'ne göndermiştir.⁴⁵⁷ Benzer şekilde Şube-i Mahsusa, Paris'te münteşir l'Humanité gazetesinin 16 Mayıs 1918 tarihli nüshasında çıkan Osmanlı askerinin şarka doğru harekâtına karşı Ermenilerin Kafkasya'nın her tarafında teşkilâtta bulundukları haberini II. Şube'ye göndermiştir.⁴⁵⁸

1.b.(6). Bern Matbuat Daire-i Osmaniyyesi

Bern Matbuat Daire-i Osmaniyyesi, 1917 sonbaharında İsviçre'de oluşturulmuştur. Kuruluş amacı 'Avrupa ve özellikle İtilaf ülkeleri basınının takip edilmesi, bunların özetlerinin makamlara gönderilmesi, propaganda ve karşı propaganda yapılması' olarak açıklanmıştır. Daire, Bern Sefareti nezdinde II. Şube'ye bağlı olarak kurulmuştur. Daireye, Trablusgarb Niyabet-i Sultaniyesi İkinci Katibi Tahsin Bey, 15 Eylül 1917'de tayin edilerek İsviçre'ye gönderilmiştir. Kurum Aralık 1918'a kadar Bern'deki faaliyetlerini devam etmiştir. Tahsin Bey'in dışındaki diğer görevliler yabancılardan seçilmiş ve onlarla kontrat imzalanmıştır. Kurumun bütçesi, Bern Sefareti'ne gönderilen harp tahsisatından karşılanmış ve masrafları İsviçre frangı olarak aylık olarak ödenmiştir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ BOA, DH.EUM.5.Şb. 63/9: Şube-i Mahsusa'dan Sadaret'e (22.06.1918).

⁴⁵⁷ BOA, HR.SYS. 2885/22: Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi (SAYMAN)'den Sadaret'e ve Başkumandanlık Vekâleti'ne (27.11.1917); BOA, HR.SYS. 2885/23: Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi'den Dahiliye Nezareti'ne (27.11.1917).

⁴⁵⁸ BOA, HR.SYS. 2885/55: Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi'den II. Şube Müdüriyeti'ne (5.06.1918).

⁴⁵⁹ BOA, HR.SYS. 2873/1: Hariciye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne (15.01.1920).

Bern Matbuat Dairesi, 1 numaralı raporunda 1-10 Ekim 1917 tarihleri arasındaki Fransa, İngiltere, İtalya ve İsviçre matbuatından basılı özetler göndermiştir. Bunların arasında adı geçen ülkelerin kamuoyları hakkındaki bilgiler de rapora eklenmiştir.⁴⁶⁰ Tespit ettiğimiz Bern Matbuat Dairesi'nin 15 numaralı son raporu, 20-30 Nisan 1918 tarihleri arasını kapsamakta olup 6 sayfadır. Bu raporda İngiltere ve İtalya matbuat özetleri gönderilmiştir.⁴⁶¹

1.b.(7). Osmanlı Tacirbaşı

Savaş sırasında Tahran Sefareti'ne bağlı olarak tacirbaşı sıfatında ve ismi tespit edilemeyen biri veya birileri Kavzin'de malumat toplamıştır. Tahran Sefareti üzerinden merkeze gönderilen malumattan şahsın askerî bilgisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Tacirbaşının gönderdiği malumattan biri şöyledir:

‘İçinde bulunulan Arabî ayın 21’inde öğleden sonra 600 nefer Kazak süvarisi ile 500 nefer topçu, 2 top, 17 adet iki tekerlekli arabaya yüklenmiş cephaneye, 7 adet seyyar mutfak ve 4 adet mühimmat ile dolu furgon Reşt’ten Kazvin’e ulaşmıştır. Bu süvarilerin çoğunluğu Ermeni efradından oluştuğu söylenmektedir. Topçu efrad da Kazak elbisesindedir. Ayın 22’sinde dahi yine Kazak elbiselerine giyen 100 nefer piyade 15 seyyar hastane ile Kazvin’e ulaşmıştır. Hemedan yolundaki Rus kuvvetlerine 2000 Kazak askeri ilave edilmiştir. Kazvin’e 8 fersah uzak mesafedeki Mehzavend köyüne de Kavzin’de bulunan kuvvetten 1500 nefer piyade sevk edilmiştir. Kazvin ve çevresinde bugün mevcut olan çeşitli Rus askeri kuvvetlerinin toplamı 8700 neferden oluşmaktadır. Bundan iki gün öncel İsfahan yolu kenarında ve Kazvin’e 8 fersah mesafede olan Zehr mevkiine de bir müfreze ulaşmıştır. Ruslar Şahsûn Aşireti reislerinden Serdar Firûz Müzafferü’d-Devleh’yi yakalayarak, nezdindeki silahları müsadere etmişlerdir. Şehrin ahalisine de zulüm yapılmaktadır. Ruslar, geçenlerde Siyah Duhân köyündeki mirî bir ambardaki arpayı zapt etmişlerdir. Bugün Rus askerî kumandanı bir beyanname neşretti. Kumandan İran devlet ve milletiyle Rusya arasında samimi bağları koparmak ve ihlâl için çalışan düşmanların hile ve fesatlarını men edilmesi için Rus askerlerinin bölgeye geldiğini

⁴⁶⁰ TTK, EP. 15-22-22 (1917).

⁴⁶¹ DTA, BN. 210/5435 (20-30.04.1918).

tebliğ ve ilân etmiştir. Bir haftadan beri ötede beride görülen İran jandarmaları da tevkif edilmektedir. Mamafih Ruslar korku ve perişanlık içindedirler.⁴⁶²

1.c. Müttefik Devletler

Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı İstihbarat Topluluğu, haber alma konusunda müttefikleriyle iş birliği yapmıştır. Özellikle Almanlar, Avrupa'nın çeşitli yerlerine açtıkları istihbarat birimleriyle malumat toplamışlar ve bunu Osmanlı Devletiyle paylaşmışlardır. Osmanlı İstihbarat Topluluğuyla bilgi paylaşan Alman kurumları arasında Prusya Savaş Bakanlığı, Almanya Genelkurmayı, Alman Genelkurmayı Yabancı Ordular Şubesi, Prusya Polis Müdüriyeti, Almanya Dışişleri Bakanlığı, Alman İstihbarat Teşkilâtı Abteilung IIIb (A IIIb), Almanya Deniz İstihbaratı, Almanya Deniz Menzil Kumandanlığı, Sahra Polis Teşkilâtı, Sofya Karşı Casusluk Kısmı, Bulgar ordusundaki Alman Haber Subayı öne çıkanlar olmuşlardır.⁴⁶³

Avusturyalılar, Almanların gölgesinde kalmış olsalar bile Osmanlılarla istihbarat paylaşmışlardır. Bunlar arasında Avusturya Genelkurmayı, Avusturya-Macaristan Başkumandanlığı İstihbarat Şubesi, Viyana Siyasî Kısım Müdüriyeti, Avusturya-Macaristan Tarassut Mevkii tespit edilmişlerdir.⁴⁶⁴

En az istihbarat paylaşan müttefik Bulgaristan olmuştur. Bunun sebepleri, Osmanlıların Bulgaristan'da oldukça kuvvetli bir istihbarat ağına sahip olması ve onların verecekleri malumata daha az ihtiyaç duyulmasıdır. Bulgaristan'dan istihbarat veren en önemli kurum Sofya Emniyet Müdürlüğü olmuştur.⁴⁶⁵ Burada belirtmek gerekir ki bu dönemde Osmanlıların Bulgarlara bakış açısını göstermesi

⁴⁶² BOA, HR.SFR.(20). 129/16: Kavzin Tacirbaşından Hariciye Nezareti'ne (30.11.1915).

⁴⁶³ ATASE, BDH. K. 3457, D. 93, F. 37: II. Şube'den V. Ordu İstihbarat Zabıtlığı'na (26.05.1917); ATASE, BDH. K. 3457, D. 93, F. 35-1: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (10.05.1917); ATASE, BDH. K. 4391, D. 158, F. 001-05; ATASE, BDH. K. 4391, D. 158, F. 001-06: II. Şube'den 19. ve 30. Fırka Kumandanlıklarına (25.01.1917); ATASE, BDH. K. 289, D. 56, F. 1177-046-01: II. Şube'den Polis Müdüriyeti'ne (21.12.1916); BOA, DH.EUM.5.Şb. 41/4: II. Şube Müdürü Seyfi'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (12.07.1917); BOA, DH.EUM.5.Şb. 33/26: Emniyet-i Umumiye 5. Şube Müdürü Vasıf Bey'den Seyr ü Sefer Şubesi Müdürü Hüsnü Bey'e (15.01.1917); Kılıç, a.g.e., s. 10-11.

⁴⁶⁴ Bel, Mtf. 023777: Enver Paşa'dan IV. Ordu Kumandanlığı'na (17.03.1917); BOA, DH.EUM.4.Şb. 9/9: Viyana Kısım-ı Siyasî Müdüriyeti suretidir (Tarihsiz); BOA, DH.EUM.5.Şb. 46/25: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (27.06.1917).

⁴⁶⁵ BOA, HR.SYS. 2266/72: Sofya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (28.11.1915).

bakımından Sievert'in bir kaydı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Bulgarlara karşı büyük bir antipatisi olan Seyfi Bey, Sievert'in tek başına Sofya'ya gitmesini istemediğini ve buna uygun davrandığını ifade etmiştir.⁴⁶⁶

Müttefikler, istihbaratlarını farklı kanallar üzerinden Osmanlı İstihbarat Topluluğu'yla paylaşmışlardır. Bu bağlamda Almanya'dan gelen haberler İstanbul Almanya Elçiliği, İstanbul Elçiliği Kara ve Deniz Ataşeleri, Alman Askeri Islahat Heyeti, Alman İstihbarat Şubesi aracılığıyla Osmanlı makamlarına ulaştırılmıştır.⁴⁶⁷ Avusturyalılar ise istihbaratlarını Avusturya Askerî Murahhaslığı veya Avusturya ataşemiliterliği üzerinden Osmanlılarla paylaşmışlardır.⁴⁶⁸ Avusturyalılar arasında İstanbul'daki Avusturya Askerî Yetkilisi General Pomiankowski ve istihbarat çalışanı Yüzbaşı Basch istihbaratları Osmanlı kurumlarına ulaştıran şahıslar olmuşlardır. Bunların Alman istihbarat subayı Sievert ile de gayet samimi ilişkileri olduğu belirtilmiştir.⁴⁶⁹ Bu yüzden İstanbul'daki müttefik ülkelerin birbirleriyle istihbarat paylaştığını söylemek mümkündür. Bulgarlar ise istihbaratlarını, Osmanlı diplomatik misyonlarına vermişlerdir.⁴⁷⁰

Müttefiklerin istihbarat olarak paylaştıkları başlıca konular; 'Balkanlar'daki siyasî ve askerî hareketlilikler, Avrupa cephelerinde düşman tümenlerinin bulunduğu yerler, Amerika'nın siyasî durumu ve savaşa katılması, Sibiryâ kamplarındaki Osmanlı esirleri, düşman donanmasının hareketleri, Rusya ordu teşkilâtı, Kafkas cephelerindeki Rus kuvvetleri ve harekâtları, şüpheli şahıslar, İtilaf Devletleri'nin casusları, istihbarat toplama yöntemleri ve bunlara karşı alınacak önlemler, Avrupa ülke ve ordularının siyasî, askerî, malî durumları ve savaşın gidişatı, İngilizlerin Mısır'daki kuvvetleri, eşya kaçakçılığı, İtilaf Devletleri'nin Türk toprakları

⁴⁶⁶ Kılıç, a.g.e., s. 162.

⁴⁶⁷ ATASE, BDH. K. 262, D. 771, F. 1088-042: Berlin Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Erkân-ı Harbiye Vekâletine ve Sofya Almanya Elçiliği vasıtasıyla Alman Ataşemiliterine ve V. Ordu Kumandanı Liman Paşa'ya (28.10.1915); ATASE, BDH. K. 263, D. 180, F. 1089-004: Başkumandanlık Vekâleti'nden Donanma Menzîl Kumandanlığı'na (2.07.1915).

⁴⁶⁸ ATASE, BDH. K. 3467, D. 131, F. 12-3; ATASE, BDH. K. 3467, D. 131, F. 12-4: II. Şube'den V. Ordu İstihbarat Zabıtine (25.05.1917); Bel, Mtf. 023777: Enver Paşa'dan IV. Ordu Kumandanlığı'na (11.03.1917).

⁴⁶⁹ Kılıç, a.g.e., s. 166.

⁴⁷⁰ BOA, HR.SYS. 2266/72: Sofya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (28.11.1915).

hakkındaki niyetleri, düşman komuta kademesindeki değişimler, düşman siyasetçi ve komutanlarının biyografileri' olmuştur.⁴⁷¹

Müttefikler askerî istihbaratların yayınladığı raporlar Osmanlılarla paylaşılmıştır. Almanların hazırladıkları raporlar, Alman Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesinden Mevrut Raporlar, başlığıyla II. Şube tarafından tercüme edilmişlerdir.⁴⁷² Çok gizli olduğu için çift ay işareti bulunan raporlarda düşman ordularının cephelerdeki kuvvetleri, yeni teşkilâtları ve yapabilecekleri harekât hakkında bilgiler kaydedilmiştir.⁴⁷³ Benzer şekilde Avusturya-Macaristan Karargâh-ı Umûmisinden Mevrut Raporlar da yayınlanmıştır. Almanya ve Avusturya gelen raporlara dayanılarak analizler yapılmıştır. Bunlardan biri İtalya'nın savaştaki durumu ve bunu ne kadar devam ettirebileceği hakkında olmuştur.⁴⁷⁴

Alman istihbaratı, Osmanlı Devleti'nin çevresindeki coğrafyalarda oluşturdukları ağlarla malumat toplamışlardır. Anlaşıldığına göre bunlardan bazıları Osmanlı İstihbarat Topluluğu ile paylaşılmıştır. Bu bağlamda İstanbul Alman Elçiliği, İran aşiretleri hakkında hazırladığı bir raporu Hariciye Nezareti'ne ulaştırmıştır. Raporda kadın ve erkek farklı sütunlarda belirtilmiş İran aşiretlerinin nüfusu, piyade, süvari ve silah sayıları, meskenleri ve bulundukları mevkilere ait bilgiler kaydedilmiştir.⁴⁷⁵ Almanya Elçiliği diğer bir malumatı Kıbrıs hakkında

⁴⁷¹ ATASE, BDH. K. 321, D. 514, F. 1299A-001-069; ATASE, BDH. K. 321, D. 514, F. 1299A-001-070; ATASE, BDH. K. 321, D. 514, F. 1299A-001-070a: 36 Numaralı Hülâsa-i İstihbarat (Tarihsiz); ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-015: Avusturya Murahhaslığı'ndan Başkumandan Vekâleti'ne (4.09.1917); ATASE, BDH. K. 3457, D. 93, F. 37: II. Şube Müdür Muavini Said'den V. Ordu İstihbarat Zabıtlığı'na (26.05.1917); ATASE, BDH. K. 3460, D. 105, F. 13-2: Homann'dan Liman von Sanders'e (Tarihsiz); BOA, DH.EUM.3.Şb. 18/26: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (11.01.1917); BOA, DH.EUM.5.Şb. 22/28: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (21.03.1916); BOA, DH.EUM.5.Şb. 32/36: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (11.01.1917); BOA, DH.EUM.5.Şb. 46/25: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (20.10.1917); BOA, DH.EUM.5.Şb. 84/43: Avusturya-Macaristan Askerî Murahhaslığı'ndan II. Şube'ye (26.07.1917); BOA, HR.SYS. 2442/18: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (20.10.1917); BOA, HR.SYS. 2113/5: II. Şube'den Hariciye Nezareti'ne (27.05.1917); BOA, HR.SYS. 2189/5: Harbiye Nazırı namına Mehmed Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (16.07.1917); BOA, HR.SYS. 2266/72: Sofya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (28.11.1915); BOA, HR.SYS. 2266/78: Cenevre Başşehbenderliği'nden Hariciye Nezareti'ne (28.12.1915); BOA, HR.SYS. 2441/64: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (13.10.1917); BOA, HR.SYS. 2441/67: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (14.10.1917); **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 117, s. 16.

⁴⁷² BOA, DH.EUM.VRK. 17/46 (8.06.1917).

⁴⁷³ BOA, HR.SYS. 2980/48: II. Şube'den Hariciye Nezareti'ne (14.05.1917).

⁴⁷⁴ BOA, HR.SYS. 2442/18: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (20.10.1917).

⁴⁷⁵ Almanya İstanbul Elçiliği'nden 19.03.1915'te verilen listenin yanlışlıklarının tamamlanması için Tahran Sefareti'ne yazıldığını Hariciye ve Dahiliye Nezaretleri ile Başkumandanlık Vekâleti'ne

vermiştir. Burada İngilizlerin Kıbrıs adasında bir propaganda mektebi açarak yüzlerce ilim talebesi aldıklarını, bunlara dinî esaslar üzerine telkinlerde bulunduktan sonra Osmanlı hükûmeti aleyhinde isyan çıkartmak üzere Anadolu ve Suriye'ye gönderileceklerini Ekim 1916'da bildirilmiştir.⁴⁷⁶

Bulgarların paylaştıkları bilgiler arasında suikast ve sabotajla ilgili olanların fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu konuda Selanik Bulgar konsolosluğu kaynaklı haberde, Arap Tevfik ve Ermeni Davidyan'ın başkanlığındaki 5-6 kişilik bir Ermeni çetesinin Edirne civarında Maraş köprüsüyle Uzunköprü'yü ve Osmanlı ülkesinin diğer mahallerinde bazı köprüleri tahrip etmek için birkaç gün önce Selanik'ten hareket ettikleri bildirilmiştir. Bu haber, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'ndan, Karaağaç Mutasarrıflığı'na gönderilen bir emniyet görevlisiyle Osmanlılara bildirmiştir.⁴⁷⁷ Bulgarların paylaştığı diğer bir istihbaratta ise Amerikan kuryesi sıfatıyla seyahat etmekte olan Standart Şirketi Müdürü Mösyö Valker'ın Sofya'dan İstanbul'a doğru hareket ettiği, Bulgar Genelkurmayı İstihbarat Şubesi Müdürünün durumdan Sofya Sefareti'ni haberdâr ettiğini, İngilizlere hafiyelik eden şahsın Bulgaristan'da sıkı bir şekilde takip edildiğini, şahsın elindeki lesepaseye ehemmiyet verilmeyip ciddiyetle takip edilmesini lazım geldiğini ve bir gece önce askeriye tarafından üst başının arandığı haber verilmiştir.⁴⁷⁸

Müttefikler, ele geçirdikleri İtilaf Devletleri'nin istihbarat elemanları hakkında bilgi paylaşmışlardır. Bu bağlamda Bulgarlar, Osmanlı kara ve deniz harekâtları ve istihkâmlarını Ruslara ihbar etmek için Bulgar Sefain

30.03.1915'te bildirmiştir (BOA, HR.SYS. 2338/58). Hariciye Nezareti, 30.03.1915'te Tahrir Sefareti'nden listenin tamamlanmasını istemiştir (BOA, HR.SYS. 2338/62). Aslı Fransızca olan listenin Türkçe tercümesi için bkz. ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-01; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-01a; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-02; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-02a; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-03; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-03a; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-04; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-04a; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-05; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-05a; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-06; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-06a; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-07; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-07a; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-08; ATASE, BDH. K. 249, D. 695, F. 1034-001-23; Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (30.03.1915).

⁴⁷⁶ BOA, HR.SYS. 2427/13: Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne ve Başkumandanlık Vekâleti'ne (19.10.1916).

⁴⁷⁷ BOA, DH.EUM.5.Şb. 19/21: Edirne Karaağaç Hudud İstidlâat Memuru Ali Kaşif'den Dahiliye Nezareti'ne (28.11.1915).

⁴⁷⁸ BOA, HR.SFR.(04). 283/8: Sofya Sefiri Ali Fethi'den Hariciye Nezareti'ne (16.02.1916).

Kumpanyasından iki kaptan, bir yarbay, bir küçük subay ve muharrir Hristo Süleymanov'dan oluşan bir teşkilât ortaya çıkarmışlardır. Bulgaristan'da divan-ı harbe verilen şahısların Türkiye bağlantısı olduğu da ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda Beyoğlu'ndan Spisarfeski? imzasıyla Sofya'da Hristo Süleymanov'a telgraflar çekildiği tespit edilmiştir. Ayrıca Bulgarlar şüphelilerin elinde İstanbul Boğazı, Varna ve Burgaz limanlarındaki müstahkem mevki planlarını ele geçirmişlerdir. Bu bilgileri veren Bulgar Dışişleri Bakanlığı, şahıslar hakkında daha derin araştırma yapabilmek için Osmanlı makamlarından malumat talep etmiştir.⁴⁷⁹

Müttefikler bazen paylaştıkları bilgilerin kaynaklarını açıklamışlardır. Bunlardan birinde Amsterdam'dan İngiliz gazetecilerle ilişkisi olan ve bizzat İngiliz gazetelerine yazan güvenilir bir Amerikalı muharrirden siyasî olaylar hakkında bilgi aldıkları belirtilmiştir.⁴⁸⁰ Bunun yanında İstanbul Almanya Elçiliği Askerî Murahhaslığı, Atina Ataşenavalinin Süveyş'te bulunan İngiliz ve Hint birlikleri hakkındaki Ajans General'den aldığı malumatı göndermiştir.⁴⁸¹ Stockholm Alman İstihbarat Şubesi ise Sibirya'da ziraat sergisi bölgesindeki kamplarda bulunan Osmanlı esirlerine eziyet edildiğini bildirmiştir.⁴⁸² Madrid Alman Ataşemiliterliği kaynaklı bir haberde Kıbrıs'ta zahire ve malzeme ithalatı olduğunu bildirmiştir.⁴⁸³ Diğer bir olayda Almanlar, Amsterdam'da bulunan mutemet bir ajanından aldığı bilgiye göre Amerika'nın 35-70 bin kişi arasında bir kuvveti Avrupa'ya göndereceğini ifade edilmiştir. Ajanın bu malumatı aldığı tüccar hakkında da bilgi verilmiştir.⁴⁸⁴ Bir başka Alman kaynağı ise Berlin'de ikamet eden ve 15 günde bir İsviçre'ye gidip istihbarat toplayan Daviskoi İsrayel isimdeki şahıs olmuştur.⁴⁸⁵

Müttefiklerinin bilgi paylaşmasının yanında Osmanlı İstihbarat Topluluğu onlardan malumat talep ettiği durumlar yaşanmıştır. Bunun için Enver Paşa'dan 4

⁴⁷⁹ BOA, HR.SYS. 2266/68: Sofya Sefiri Ali Fethi'den Hariciye Nezareti'ne (29.10.1915). Bu tahrirat Başkumandanlık Vekâletine gönderilmiştir.

⁴⁸⁰ BOA, HR.SYS. 2426/46: II. Şube'den Hariciye Nezareti'ne (2.10.1916).

⁴⁸¹ ATASE, BDH. K. 272, D. 911, F. 1121-015-01: Alman Elçiliği Askerî Murahhaslığı'ndan Karargâh-ı Umumi'ye (18.08.1916).

⁴⁸² BOA, HR.SYS. 2189/5: Harbiye Nazırı namına Mehmed Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (16.07.1917).

⁴⁸³ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-012-01: IV. Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Vekili Fuad'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (12.12.1914).

⁴⁸⁴ BOA, DH.EUM5.Şb. 46/25: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (20.10.1917).

⁴⁸⁵ BOA, HR.İD. 77/43: Hariciye Nazırı Vekili Halil'den Enver Paşa'ya (6.02.1918).

Şubat 1915'te Hariciye Nezareti'ne bir tahrirat gönderilmiştir. Burada Osmanlı donanmasının Rusya'nın Karadeniz limanlarıyla Romanya limanları arasındaki nakliyatına ve sevkiyata mani olmak için Rus deniz kuvvetleri hakkında zamanında malumat alması gerektiğini, bundan sonra adı geçen limanlar arasında hareket edecek her türlü deniz taşıtı hakkında malumat alınmasını ve bunların derhal telgrafla Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirilmesi için Köstence, Sünne, Kalas, İbrail, Tulca şebenderliklerimize emir verilmesi için Bükreş Sefareti'ne yazıldığı açıklanmıştır. Ayrıca belirtilen mevkilerdeki Alman konsoloslarından da bu konuda malumat alınması için İstanbul Alman Elçiliği nezdinde teşebbüste bulunulması istirham edilmiştir.⁴⁸⁶ Hariciye Nezareti, Almanların yanı sıra Avusturya İstanbul Elçiliğine de bu tahriratı yazmıştır. Alman Elçiliği, 13 Şubat 1915'te Avusturya Elçiliği ise 16 Şubat 1915'te kendi konsolosluklarına Osmanlı diplomatlarına konu hakkında istihbarat paylaşımları talimatını verdiklerini bildirmişlerdir.⁴⁸⁷

Karabekir, müttefiklerin paylaştıkları istihbaratlardan oldukça faydalandıklarını açıklamıştır. Ona göre, Avusturya ordu istihbaratı sayesinde Rus ordusunun vaziyetinin daima olduğu gibi bildiklerini, İngilizlerin harekâtını öğrenmek için ise Alman istihbaratından faydalandıklarını, bu şekilde Mısır ve Basra Körfezi'ndeki İngilizlerin askerî vaziyetini anladıklarını belirtmiştir.⁴⁸⁸

Müttefiklerin verdikleri istihbaratlar çoğu zaman Türkçeye tercüme edilmiştir. Ancak bu her zaman mümkün olmamıştır. Nitekim Almanların hazırladıkları İtilaf Devletleri'nin ordu teşkilâtlarına ait risaleler, Türkçeye tercüme edilmeden birlikler arasında paylaşılmıştır.⁴⁸⁹ Benzer şekilde savaşa katılan ülkelerin siyasî ve askerî idarecilerinin isimlerinin bulunduğu rapor tercüme edilmeden kullanılmıştır. Bu liste Almanya'nın Kriegspresseamt Auslandstelle (Yurtdışı Savaş Basın Ofisi) tarafından hazırlanmıştır.⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ BOA, HR.SYS. 2406/47: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (4.02.1915).

⁴⁸⁷ BOA, HR.SYS. 2406/47: Almanya ve Avusturya İstanbul Elçiliklerinden Hariciye Nezareti'ne (13,16.02.1915).

⁴⁸⁸ Karabekir, **Birinci**, s. 228.

⁴⁸⁹ ATASE, BDH. K. 3652, D. 230, F. 1-10; ATASE, BDH. K. 3652, D. 230, F. 1-12: VI. Ordu İstihbarat Zabıtlığı'ndan 13., 18. Kolordu, Fırat ve Musul Grubu Kumandanlıklarına (10-14.05.1917); ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-015: Avusturya Askerî Murahhaslığı'ndan Başkumandan Vekâleti'ne (4.09.1917).

⁴⁹⁰ BOA, HR.SYS. 2441/64: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (13.10.1917).

Savaş sırasında müttefik istihbarat teşkilâtlarında Osmanlı diplomatları görevlendirilmiştir. Bu konuda Balçık Şehbenderliği katibi Süleyman Fehmi Efendi, Alman gizli polisin (zabıta-i hafiye) müdürlüğünde istihdam edilmiştir.⁴⁹¹ Osmanlılardan izin alınmadan yapıldığı anlaşılan bu görevlendirme Türk ve Alman makamları arasında sorun oluşturmuştur. Varna Şehbenderi Atıf, savaş sebebiyle çalıştığı bölgeden ayrılan Süleyman Fehmi Efendi'nin İstanbul'a gitmesini söylemesine rağmen maddi sıkıntılarından dolayı Almanlara çalıştığını ve onlara faydalı olduğunu belirtmiştir. Varna Alman konsolosluğu ise Süleyman Fehmi Efendi'nin kendi hizmetlerinde istihdama devam edeceğini ve bunun için gerekli iznin alınacağını Atıf Bey'e ifade etmiştir.⁴⁹² Alman istihbaratında kullanılan diğer bir Osmanlı ise Musevi Salviç'dir. Salviç, savaşın ilânıyla birlikte İstanbul'a gelmiş ve Alman Genelkurmayı İstihbarat Şubesinde gizli işlerde istihdam edilmiştir. Salviç'in Alman Stockholm Elçiliği'nin ricası üzerine istihbaratta kullanıldığı sürece askerliği tecil edilmiştir. Salviç'in Osmanlı İstihbarat Topluluğu için zararlı görülmüş olmalı ki Enver Paşa, onun kendileriyle ilgili hiçbir işe kesinlikle karıştırılmamasını Mart 1918'te emretmiştir.⁴⁹³

⁴⁹¹ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-036: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (18.10.1916).

⁴⁹² BOA, HR.MTV. 415/118: Varna Şehbenderliğine memur Atıf'tan Hariciye Nezareti'ne (20.10.1916).

⁴⁹³ BOA, HR.SFR.(04). 919/155: Sofya Sefiri Safa'dan Yanya ve Varna Şehbenderliklerine (23.03.1918); BOA, HR.SFR.(04). 919/156: Sofya Sefiri Safa'dan Sofya Şehbenderi Salim'e (23.03.1918).

1.d. Casuslar ve Muhbirler

Osmanlı İstihbarat Topluluğu casus, adem, muhbir, ajan, memur-ı mahsus, muhbir-i mahsus ve muhbir gibi sıfatlar verilen gizli kaynakları kullanarak malumat toplamıştır. Belirtmek gerekir ki Osmanlı İstihbarat Topluluğu'na oluşturan bütün kurumlar gizli kaynakları kullanmışlardır. Hatta kurumlar birbirlerinden bağımsız olarak gizli kaynaklar vasıtasıyla malumat toplamışlardır. Bu bağlamda Hariciye ve Dahiliye Nezaretleri ile Başkumandanlık Vekâleti yurt dışında kendilerine bağlı gizli kaynaklardan bilgi almışlardır. Diğer kurumlar ülke içinde, cephelerde bulunan kıtalar ise düşmanları hakkındaki bilgi almak için gizli kaynakları kullanmışlardır.

Gizli kaynaklar istenilen bilgiyi getireceği düşünülen farklı mesleklerden kişilerden seçilmiş ve bunlar çeşitli sıfatlar altında görev bölgelerine sevk edilmişlerdir. Bu bağlamda Başkumandanlık Karargâhı, un tüccarı sıfatıyla Teke Mutasarrıflığı'na gönderilen kişinin Rodos'a hareket etmesi için gerekli işlemlerin yapılmasını istemiştir.⁴⁹⁴ Gizli kaynakların güvenilir kişiler olmasına çok dikkat edilmiştir. Bu bağlamda VI. Ordu İstihbarat Zabitliği, Musul'dan istihbarat getiren Konyalı Hakkı Efendi'nin, her anlamda güvenilir bir personel olduğundan kendisinden istifade edilebileceğini II. Ordu'ya bildirmiştir.⁴⁹⁵ Gizli kaynaklar arasında müttefik ülke vatandaşlarının da faydalanılmıştır. Bu bağlamda Alman vatandaşı Hanrikon'un? istihbarat işlerinde kullanılmasına yanı sıra Donanma Cemiyeti için sigara kağıdı tedarik etmesi için Berlin'e gitmesine ve bir ay kadar ülke dışında bulunmasına II. Şube izin vermiştir.⁴⁹⁶ Büyük ihtimalle sigara kağıdı tedarik edilmesi istihbarat görevini maskelemek için kullanılmıştır.

Gizli kaynaklar arasında ilgi çeken mesleklerden şahıslar göze çarpmıştır. Sievert, Almanya'da dolandırıcılık olayına ismi karışan İhsan isimli birisinin Seyfi Bey, tarafından ajan olarak kullanılmak istendiğini belirtmiştir.⁴⁹⁷ Dikkat çeken bir diğer muhbir ise Sultan II. Abdülhamid döneminde Zabtiye Nezareti'nde görev yapan Ahmed Sabri Efendi olmuştur. Kalas Başşehbenderliği, Ahmed Sabri

⁴⁹⁴ BOA, DH.ŞFR. 53/247: Enver Paşa'dan Teke Mutasarrıflığı'na (5.06.1915).

⁴⁹⁵ ATASE, BDH. K. 2699, D. 293, F. 001-10: VI. Ordu İstihbarat Zabitliği'nden II. Ordu İstihbarat Zabitliği'ne (15.05.1918).

⁴⁹⁶ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-015: Ali Seydi'den Heyet-i Islahiye'ye (28.01.1916).

⁴⁹⁷ Kılıç, a.g.e., s. 141-142.

Efendi'yi Sırbistan'a gelen toplar hakkında haber alınması için göndermiştir. Bunun yanında Sabri Efendi, pek çok defa Reni'ye ve Baserebya'nın çeşitli bölgelerine gönderilmiş ve Rusların oradaki askerî harekâtları hakkında önemli malumatlar getirmiştir. Birkaç defa Almanya konsolosunun talebi üzerine Prut'a sevk edilmiştir. Bilgi toplanması için çok faydalı olan Ahmed Sabri Efendi'nin kadrolu muhbir gibi aylık 250 frank tahsisatla istihdamı için Bükreş Sefiri Safa Bey, 19 Ocak 1916'da Hariciye Nezareti'ne başvurmuştur.⁴⁹⁸

Gizli kaynakların görevlendirilecekleri bölgeye hızlı ve sorunsuz şekilde ulaşabileceği kurumdan gönderilmesi tercih edilmiş ama bu her zaman mümkün olmamıştır. Bu bağlamda Atina Sefiri Galib Bey, 2 Ocak 1915'te tarihinde gönderdiği tahriratında 'tanıdıklarından biriyle Mısır'a gönderdiği şahsın yolun yarısında geri dönmeye mecbur olduğunu ve başkasını göndermek için hazırlık yaptığını' belirtmiştir.⁴⁹⁹

Cephelerde planlı bir şekilde gizli kaynaklar kullanılmıştır. Bu bağlamda merkez, ihtiyaç duyduğu bölgelere gizli kaynakların gönderilmesi istemiştir. Nitekim II. Şube, Kafkasya'da bulunan Rus kıtalarından Avrupa'ya sevkiyat olup olmadığını öğrenmek amacıyla muhbirler gönderilmesini bölgedeki kıtalardan istemiştir.⁵⁰⁰

Gizli kaynaklar görevlerinin bitiminin akabinde rapor vermişlerdir. Bu raporlardan biri Odesa'ya gönderilen muhbir-i mahsus tarafından kaleme alınmıştır. Rapordan muhbirin askerî konularda uzmanlaştığı anlaşılmaktadır:

'1-Odesa'dan 3-4 saat mesafede Kanterneckaya? mevkiinde 5 kolordu vardır. Bunların ikisi Odesa askerî dairesi, diğer üçü Kiev askerî dairesindendir. Topamları 270 bin nefer tahmin edilmektedir. Kişinev'deki 5 kolordunun toplam mevcudu 300 bin nefer olmalıdır. 2-Evvelce askerlikten istisna edilmiş olanlar şimdi tekrar askere alınıyorlar. Bunlarla birlikte 18-19 yaşındakiler de toplanıyor. Odesa dahilinde ve civarında gezinen efradın apolet numaralarının 300-522 arasında

⁴⁹⁸ BOA, HR.SYS. 2417/37: Bükreş Sefiri Safa Bey'den Hariciye Nezareti'ne. Hariciye Nezareti, son kararın verilmesi için 3.02.1916'da Başkumandanlık Vekâleti'ne yazmıştır (BOA, HR.SYS. 2417/37).

⁴⁹⁹ BOA, HR.SYS. 2109/2: Atina Sefiri Galib'den Hariciye Nezareti'ne (2.01.1915).

⁵⁰⁰ ATASE, BDH. K. 3196, D. 97, F. 19: Seyfi'den II. ve III. Ordular ve Kafkas Ordu Grubu İstihbarat Zabıtlıkları'ne (13.08.1917).

olduğunu gördüm. 3-Odesa’da Bristol otelinde 6 Japon subayı vardı. Biri general rütbesindeydi. Bunlarla birlikte Rus subaylarından da vardı. Bu bir heyet idi. Oraya vardığının ikinci günü onların önünde 3 Rus alayı tarafından bir resmî geçit yapıldı. Ertesi gün bu heyet oradan ayrıldı. 4-Odesa’da bir rivayet dolaşıyor. Güya 300 bin kadar Rus askeri gelecekmiş ve Ruslar İstanbul’a asker ihracı yapmaya karar verilerse bu Japon kuvvetinden 100 bini iştirak edecekmiş. Filhakika şimendiferlerle her gün Moskova cihetlerinden Japon efrad ve subaylarının ulaştığı görülüyor. Odesa’ya Japon topları ve cephanesi geliyor. Hatta orada iken bir gün büyük çaplı Japon toplarının Odesa’dan biraz ötede tecrübe atışları yapılıyor. Kulağımla işittim. 5-Rus hükûmeti Odesa’daki fabrikalardan başka bütün ticaret müesseselerindeki imalathaneleri cephane imaline tahsis etmiştir. 6-Rus subaylarını gördüm. Tamamı 18-25 yaşında gençlerden ibaretti. Müstesna olarak bir gün Bristol otelinde bir subay gördüm. 7- Odesa limanında 1.200-9.000 ton cesametinde 54 vapur vardır. Tamamı nakliyata hazırlanmış yani güvertelerinde bir takım tertibat yapılmış. Hepsi kurşun boya ile boyanmış. Ayrı ayrı rakamlarla her birine numaralar verilmiş. 1 ile azami 110 numara gördüm. Tahkik ettim. Sıra ile numara almışlar. Söylediğim 54’ten diğerleri Sivastopol limanında imişler. Giyos? vapuru Odesa’dadır. Ruslar bunu satın almadılar, kiraladılar. İstanbul’da tanıdığım bir zatın ticaretgâhını görmek bahanesiyle liman civarına kadar gittim ve gözümle Giyos’u gördüm. Bordosuna 100 rakam yazılmıştı. Sahibi Loskarlılar? oradadır. Odesa Polis Müdürüne casusluk hizmetinde bulunur. Rus vatandaşı oldu. 8-Limanda harp sefaininden Senyon? ile Famol’u? gördüm. Limanda içerlerinde bir torpido devamlı gidip geliyor. İmparatoriçe Maria dretnotu Sivastopol’dedir. Orada bulunan diğer vapurların tam ortasında imiş. Tahtelbahr korkusundan en büyük topları 30,5’lidir. Bu muhakkaktır bitmiştir, hazırdır. Katerina dretnotu en çok 2-2,5 aya kadar bitecek. Elizabeth dretnotunu daha sonra. Mecidiye’yi yüzdürdüler. İsmi Korinlov⁵⁰¹ koydular. Muhakkak suretinde makineleri ve hatta topları sağlam imiş. Yalnız topların açtığı yarayı tamir ediyorlar. 20 güne kadar hazırmış. 9-Kömür katiyen azdır. Ahaliden kimseye vermiyorlar. Gece bütün şehir ve civarı karanlıktır. Elektrik fabrikaları pek

⁵⁰¹ Muhbirin verdiği bilgi yanlıştır. Ruslar, Mecidiye’ye Prut ismini vermişlerdir (Ferdî Uyaniker, “I. Dünya Savaşı’nda Mecidiye Kruvazörünün Ruslar Tarafından Ele Geçirilmesi, Rus Donanmasındaki Faaliyetleri ve Geri Alınma Süreci, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIX, 2019 Bahar, s. 48).

az kömür sarf ederek işliyor. 10-Üç adet İngiliz tahtelbahrini şimendiferlerle nakletmişler. Rivayete göre mürettebatı tamamen İngiliz'dir. Daima Batum civarında dolaşıyorlar. 15-16 Ağustos 1915 esnasında idi ki bunlarla boğazlara kadar gelmiş. Orada makinesine sakatlık arız oldu. Odesa'ya gelindi. Orada tamir gördü. Tamirat bir gün sürdü. Ertesi gün yine çıktı, gitti. İki eski Rus tahtelbahri kullanılmaz durumdadır. 11-Şu sıralar Kafkasya'ya Odesa civarından tek bir nefer dahi göndermiyorlar. Casus mektebi katiyen mevcut değildir. Casus teşkilâtı vardır. Fakat (bunlar şayi olunduğu gibi mektep halindedir. Kati söylüyorum yoktur. Belki evvelce vardır da şimdi eşhası faaliyete geldi. Odesa'daki merkezi şimdi bir şube haline aldı. Ona itiraz etmem).⁵⁰² 12-Rus subayları önceden gevezelik yaparak bir hafta sonra olacak bir şeyi saklayamazken şimdi bir iki aydan beri şiddetle ketum olmuşlardır. Bir şey söylemiyorlar. 13-Nisan ayında Goben tarafından Rus sahilleri bombardıman edildiği esnada Odesa'daki asker vapurlara biniyorlarmış. Bombardıman üzerine asker tekrar karaya ihraç edilmiş. O sırada Çar da Odesa'da imiş. Askeri uğurlamaya gelmiş. Haber orada pek çok zaman azdır. 14-Ruslar müttefiklerinden hiç de memnun değildirler. Bütün ahalinin ağzında dolaşan sözler muharebeden usandıklarını mealindedirler. Polis her gün yeni tertibat yeni kararlarla ortaklığı aramaktadır. Girip çıkmak müşküldür. Hele Rus vatandaşı birinin harice çıkması mümkün değildir. Fransız, İngiliz demeyip herkesi sıkı bir tarassut altında bulunduruyorlar. Bu kadar şiddete rağmen yine gözlerinden her şey kaçıyor. 15-Sulh taraftarı oldukları his olunan nazırlar kesinlikle kabineden çıkarıldığı söyleniyor. Çar şiddetli muharebenin devamı fikrindedir. Tamamıyla aksini ümit ederdim. Muharebe taraftarı Grandükle beraber dağılmıştır. 16-Harbiye eski bakanı Sukhomlinov'un zevcesi Madam Sukhomlinov'un Almanlara casusluk ettiği mahkûmiyetiyle idam edildiğini, döndüğüm esnada yolda öğrendim.⁵⁰³

Düşman gerilerinde elde edilen muhbirlerle güvenilir haberleşme için parolalar kullanılmıştır. Başkumandanlık Vekâleti, cephenin hemen gerisinde Rus ordusu hakkında gizli malumat verecek memurlar elde edildiğini, bu memurların

⁵⁰² Raporda bu kısım işaretlenerek, '*bilmek için münasibinde bulmak lazımdır*', notu yazılmıştır.

⁵⁰³ ATASE, BDH. K. 395, D. 379, F. 1560-002-01; ATASE, BDH. K. 395, D. 379, F. 1560-002-02; ATASE, BDH. K. 395, D. 379, F. 1560-002-02a; ATASE, BDH. K. 395, D. 379, F. 1560-002-03; ATASE, BDH. K. 395, D. 379, F. 1560-002-03a.

gönderecekleri muhbirlerin 15 günde bir sıra ile değiştirilecek olan dört parolaları bulunduğunu belirtilmiştir. Bunların ‘ay, dağ, deniz, kahve’ olduğu açıklandıktan sonra bu parola sahiplerinin kabul edilmesi için gayet gizli talimat verilmesini ve gerekli tedbirlerin alınarak durumun bildirilmesini emretmiştir.⁵⁰⁴

Müttefikler, Osmanlı istihbaratında görevlendirilmek üzere casus göndermişlerdir. Sofya Alman İstihbarat Kısmı Müdüriyeti, Yunan vatandaşı Konstantin Nikola Fotbadin’i II. Şube’ye göndermiştir. Konstantin Nikola, Makedonya’da kendisine verilecek her türlü görevi yapmaya hazır olduğunu belirtmesine rağmen istihdam edildiğine dair bir belge bulunamamıştır.⁵⁰⁵

Savaş sırasında çift taraflı çalışan casuslar olmuştur. Bunlardan brinin ismi Mehmed Emin Efendi’dir. Taşoz’da bulunan Mehmed Emin Efendi, Fransız konsolosunun aracılığıyla muhbir olarak yetiştirilmesine rağmen Osmanlı Devleti’ne çalışmıştır. Mehmed Emin Efendi’nin durumunu Almanlar haber vermişlerdir:

‘Drama mevkiinden 19/3 tarihiyle bildiriliyor: Kavala (Türk daire-i ruhaniyesi) memurlarından 21 yaşında Türk Mehmed Emin 7 ay önce ailesiyle birlikte Taşoz’a gitmiş, Fransız ve İngilizler geri dönmesine müsaade etmemişlerdi. Şimdi Taşoz’da bulunan Drama Fransız Konsolosu kavası Fransız konsolosunun daima Drama, Kavala ve diğer mevkilerden haberler aldığını hikâye ediyordu. Taşoz’da bulunan Mehmed Emin’in amiri Türk dinî mevkileri müdürü Mehmed Emin’in ailesiyle birlikte Kavala’ya gitmesine müsaade edilmesini rica etti. Fransız konsolosu, Fransa’ya casusluk etmek şartıyla zaten hizmete hazır olduğunu açıklayan Mehmed Emin’in ayrılmasına izin vermişti. Bunun üzerine Fransız konsolosu iki ay süresince Mehmed Emin’e casusluk öğretti ve aşağıdaki konular hakkında birlikte karar verilmiş. Mehmed Emin ve ailesi Rum Yani tarafından Kiremitli’ye götürülecek Kavala’ya ulaştığında sahilde bulunan Esad Efendi’nin hanesinde ikamet edecekmiş. Mehmed Emin bir pencereden denize bir ip uzatacak ve uyuduğu zaman ipin içeride ucunu kendi koluna bağlayacakmış. Eğer birisi bu ipi üç defa çekerse Mehmed Emin, topladığı malumatı ipi çekene verecekmiş. Kotbolu isminde birisi ilk

⁵⁰⁴ ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-81: III. Ordu Kumandanlığı’ndan 2. Kafkas Kolordu Kumandanlığı’na (6.09.1917).

⁵⁰⁵ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-045: Polis Müdüriyeti’nden II. Şube’ye (29.08.1917).

defa 30 Mart Cumartesi günü gelecek ve bundan sonra da her Cuma gelmeye devam edecekmiş. Eğer etrafında şüphelenecek bir şeyi yok ise penceresine bir kırmızı lamba koyacak aksi takdirde bu lamba yeşil olacaktı. Eğer hiç bir aydınlık göstermemek gerekirse evden uzak olmayan sahildeki bir taş üzerine kum dökcektim. O halde Kotbolu geldiğinde etrafın şüpheli olmadığını anlayacak, aksi takdirde taş üzerinde bir şey bulunmayacaktı. Mehmed Efendi kendi amiri olan Emin İman Efendi'den beş ay için 755 drahmi aylık almıştır. Mehmed Emin şunları da ihbar ediyor. Taşoz'da bir İngiliz tayyare istasyona olup 14 ile 20 tayyare mevcutmuş. Kuzey tarafındaki Liman Port koyunda bir İngiliz monitörü yatıyormuş (bir direkli bir bacalı) pruvasında III. I. V. M. işareti varmış. Monitörü altı haftadan beri orada yatmakta olup haftada bir, iki defa bir, iki gün için demir mahallini terk etmektedir. Bir küçük deniz taşıtı, görünüşe göre bir şaloya yahut monitörün bir sandalı her gün Taşoz adasını devretmektedir. Liman Port rıhtımında 150 Fransız vardır. Kumandanı subayın kolunda üç şerit bulunmaktadır. Bu Fransızlar caddeler inşa etmekte olup beraberlerinde limana konulmuş olan iki makineli tüfeği götürüyorlar. (Son kısım şimdi telgrafla ihbar edilmiştir). Taşoz'da balığın okkası 2 frankmış. Bir okka et 4-5 frank kıymetindedir. Bir ay evvel et kıt olduğundan balığın okkası 4 franktı. Özellikle bir aydan beri Selanik'te ekmek kıtmış. Petrol 8 frankmış, kahve Taşoz adasında artık tamamen tükenmiştir. Türk Mehmed Emin güvenilir bir etki oluşturmuştur. Şahıs 3/16'da Kavala önünde tevkif edilmiştir'.⁵⁰⁶

Çift taraflı çalışanlardan biri Osmanlı ordusuna hizmet etmesi için Bağdat'a getirilen ve şüpheli tavırlarından dolayı Halep'e uzaklaştırılan İranlı Hüseyin Ahter olmuştur. Hüseyin'in ülkesine dönme arzusunda ısrar etmesi üzerine İtilaf Devletleri'ne casusluk yaptığından şüphelenilmiştir. Bunun üzerine hapsedilmiş ve hakkında tahkikat yapılmıştır.⁵⁰⁷ Sonuçta Hüseyin'in İtilaf Devletleri'ne çalıştığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca İstanbul Alman Elçiliğiyle de bağlantısı olduğu

⁵⁰⁶ ATASE, BDH. K. 3465, D. 122, F. 57-1: Bükreş'ten Berlin Erkân-ı Harbiye-i Bahriye İstihbarat Şubesi'ne (Tarihsiz).

⁵⁰⁷ ATASE, BDH. K. 403, D. 386, F. 1588-010: II. Şube'den IV. Ordu Kumandanlığı'na (4.08.1915).

belirlenmiştir.⁵⁰⁸ Anlaşılan Hüseyin çift taraflılığı aşarak üç taraflı casusluk yapmaya çalışırken yakayı ele vermiştir.

Düşmanın şüphelendiği veya deşifre edilen şahısların gizli kaynak olarak kullanılmasından kaçınılmıştır. Bu konuda II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen tahriratta, isimleri yazılan şahısların casusluk şüphesiyle düşman tarafından takip edildiğini haber aldıklarını, bunların casusluk için gönderilmemelerini, şahıslardan Kalmann Senderow'un 25 yaşında Rusya Lehistan'ından olduğu ve Boruch Chait'in ise hüviyeti hakkında tafsilat olmadığı bildirmiştir.⁵⁰⁹

Cephelerdeki kıtalar gizli kaynaklara mümkün oldukça başvurmayla çalışmışlardır. Nitekim 2. Kafkas Kolordusu Kumandanlığı casuslar göndermiştir. Bu bağlamda Uluköy'den Yakub oğullarından 1290 (1874-1875) doğumlu Ahmed oğlu Osman ve aynı yerden 1304 (1888-1889) doğumlu İbrahim oğlu Salih casus olarak özel bir talimatla 14 Şubat 1917'de 37. Fırka'nın sağ kanadından düşman cephesine göndermiştir. Casuslardan Trabzon'a kadar giderek gerekli malumatı topladıktan sonra 10 gün içinde dönmeleri istenmiştir. Casuslarının görevleri sırasında ailelerinin yaşlarının sağlanmasını 37. Fırka üstlenmiştir. Casuslara döndüklerinde 50 lira mükafat verileceği de belirtilmiştir. Son olarak deniz yoluyla bir casusun daha gönderilmesi için hazırlıklar yapıldığı açıklanmıştır.⁵¹⁰ Anlaşıldığına göre cephe'deki kıtalardan gönderilen casuslar, coğrafyayı tanıdıkları için bölge halkından seçilmişlerdir. Bunun yanında casusların ailelerinin beslenme sorunun ordu tarafından üstlenilmiş, şahıslar nakdi olarak ödüllendirilmişlerdir. Son olarak casusların her hangi bir sebepten dolayı başarısız olma ihtimallerine karşı farklı yollardan birden fazla kişi aracılığıyla malumat alınmaya çalışılmıştır.

Burada Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun kullandığı casus ve muhbirlerden bazıları hakkında oluşturulan tablo konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

⁵⁰⁸ ATASE, BDH. K. 403, D. 386, F. 1588-010-01: II. Şube'den IV. Ordu Kumandanlığı'na (17.08.1915).

⁵⁰⁹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 53/3: Seyfi'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (31.12.1917).

⁵¹⁰ ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-4: 2. Kafkas Kolordu Kumandanlığı'ndan III. Ordu Kumandanlığı'na (15.02.1917).

Tablo 2.9: Gizli kaynak olarak kullanılan istihbarat görevlileri

Casus/muhbir ismi	Bölgesi	Muhbirin verdiği bilgi
Bir İngiliz	İngiltere	Yemen ve Osmanlı ülkesi hakkındaki İngilizlerin düşünceleri ve İngiltere'nin genel durumu ⁵¹¹
-----	Romanya-Bükreş	Kafkasya'ya giden Ermeni gönüllüler ⁵¹²
Binbaşı	Erzincan	Rus ordu teşkilâtı ⁵¹³
Başçavuş Muavini Recep	Erzurum	Rus ordusu ⁵¹⁴
Küçük Zabit Kazım Efendi	Trabzon	Rus ordusu ⁵¹⁵
Mülazım Hakkı Efendi	Erzincan-Dersim	Rus ordusu ⁵¹⁶
İhtiyat Zabit Vekili Şevket Efendi	Erzincan	Rus ordusu ⁵¹⁷
Irak'ta hudut tabur eri Hasan	Loristan/Güney İran	İran'ın durumu ⁵¹⁸
Bir Yüzbaşı	Bağdat	Bağdat bölgesindeki İngiliz kuvvetleri ⁵¹⁹
Zübeyr oğlu Nasif	Irak'ta El-Garra Aşireti bölgesine	Mercaniye, Ebu Zenabil, Şehriban bölgesindeki İngiliz kuvvetleri ⁵²⁰

Bu tablodan orduların askerî bilgi almak için Osmanlı zabitlerini tercih ettiği anlaşılmaktadır. Büyük ihtimalle çoğunluğu da Müslüman Türklerden oluşmuştur. Bu durum da cephelerdeki orduların casus ve muhbir seçimindeki kıstaslar açısından bir fikir vermektedir.

⁵¹¹ BOA, HR.SYS. 2434/62: Lahey Sefiri Nusret'ten Enver Paşa'ya (5.05.1917).

⁵¹² BOA, DH.EUM.2.Şb. 69/16: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (15.03.1916).

⁵¹³ ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-17; ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-17a: III. Ordu İstihbarat Zabıtlığı'ndan 1. ve 2. Kafkas Kolordu Kumandanlıklarına (22.04.1917).

⁵¹⁴ ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-30: III. Ordu İstihbarat Zabıtlığı'ndan 1. ve 2. Kafkas Kolordu Kumandanlıklarına (8.05.1917).

⁵¹⁵ ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-44; ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-45: 2. Kafkas Kolordu Kumandanlığı'ndan III. Ordu Kumandanlığı'na (27.05.1917). Bu bilgi, III. Ordu'dan II. Ordu ve 1. Kafkas Kolordusu istihbaratlarına da yazılmıştır.

⁵¹⁶ ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-73: 1. Kafkas Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet'ten III. Ordu Kumandanlığı'na (25.05.1917). Rapor, II. Şube'ye, II. Ordu'ya ve 2. Kafkas Kolordu İstihbarat Zabıtlığı'na de gönderilmiştir.

⁵¹⁷ ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-59: 2. Kafkas Kolordu Kumandan vekili Selahaddin'den III. Ordu Kumandanlığı'na (14.06.1917).

⁵¹⁸ Avcı, a.g.e., s. 208.

⁵¹⁹ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, S. 117, s. 23.

⁵²⁰ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, S. 118, s. 219-220.

Bilgi toplamak için casus çeteleri görevlendirilmesine rağmen bunun ordu istihbarat şubeleri tarafından kabul görmediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda 2. Kafkas Kolordusu İstihbarat Zabiti Şakir Muzaffer, 22 Şubat 1917'da acele olarak III. Ordu İstihbarat Şubesi Müdüriyeti'ne bir tahrirat göndermiştir. Burada, 37. Kafkas Fırkası Kumandanlığı'nın casus sevki için Giresun'da bulunan Feridunzâde Osman Ağa'dan yardım görmeye başladığını, Osman Ağa'nın 11 silahlı neferlik bir casus heyetini 8 kürekçisi olan bir kayıkla 22/23 Şubat 1917 gecesi Tirebolu'dan hareket ederek düşman hattının gerisinde münasip bir noktaya çıkararak döneceğinin bildirildiğini, bunların 300'er fişek taşıdıklarını, taşlardan atlayarak istenilen malumatı toplayacaklarını, bir mukavemetle karşılaştıkları takdirde teslim olmayacaklarını ve çete tarzında faaliyet göstereceklerini, belirtilmiştir. Bundan sonra Şakir Muzaffer, düşmanın ordusunu beslediği bir iâşe mıntıkasında olan Trabzon'da ve 123 ve 127. Fırkaların bulunduğu Giresun'da 11 silahlı şahsın dolaştırılmasını casusluk değil çetecilik addettiği için havsalasına sığdıramadığını, ifade etmiştir.⁵²¹ Buna rağmen Osman Ağa, 22 Şubat gecesi saat 10'dan sonra Tirebolu'dan hareket etmiştir. Ancak hava muhalefetinden dolayı Karaburun açıklarından ileri gidemediği için faaliyet ertelenmiştir. Ancak Osman Ağa eli boş gelmemiş, Karaburun ile Görele Burnu arasında sahil boyunca ateşler yandığı ve sesler işitildiği bilgisini getirmiştir.⁵²²

Gönderilen casusların bazılarının cephe gerilerine geçmesi için kılavuzlar kullanılmıştır. Bu konuda 2. Kafkas Kolordu Kumandanlığı, 37. Fırka'dan düşman tarafına sevk edilen Kâzım Efendi'nin kılavuzlarla birlikte düşman hattından geçtiğini bildirmiştir.⁵²³

Burada belirtmek gerekir ki Osmanlı İstihbarat Topluluğu, gizli kaynaklarını ifşa olduklarında yalnız bırakmamış ve onları koruması altına almıştır. Bu bağlamda Atina Sefareti'nden 12 Ekim 1914'te gönderilen tahriratta, gıyaben idama mahkum Başçavuş Yvan oğlu Nikola Ataşemiliter Hüsrev Bey'e bazı askerî malumat verdiği

⁵²¹ ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-5: 2. Kafkas Kolordu İstihbarat Zabiti Şakir Muzaffer'den III. Ordu İstihbarat Şubesi Müdüriyeti'ne (22.02.1917).

⁵²² ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-6: 2. Kafkas Kolordu Kumandanı Mirliva Fevzi'den III. Ordu Kumandanlığı'na (23.02.1917).

⁵²³ ATASE, BDH. K. 2899, D. 408, F. 1-43: 2. Kafkas Kolordu Kumandanlığı'ndan III. Ordu Kumandanlığı'na (13.05.1917).

için tutuklanmasına rağmen beraat ettiğini ve daha sonra aleyhinde bazı deliller ortaya çıktığı için tekrar divan-ı harbe verildiğini, bu sebeple sefarete iltica ettiğini, şahsın İstanbul'a gitmek istediği için Perşembe gecesinden itibaren himaye edildiğini ve Atina vapuruyla İzmir'e gönderildiği belirtilmiştir.⁵²⁴

Savaş sırasında ihbar yaparak para koparmak isteyen kişiler ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, Adalar'daki Yunan birliklerinin hareketleri ve İstanbul'da bir ihtilal komitesi bulunduğu ihbarını yapmıştır. Muhbir, Aralık 1917'de verdiği malumatın doğru çıkmamasına rağmen para istemeyi sürdürmüş ve durum Mart 1918'e kadar devam etmiştir.⁵²⁵ Benzer şekilde, düşman tarafından Cebel'in en bilinen kimselerinden oluşan bir casus ihtilâl teşkilâtı yapıldığını belirten Jorj Mesmur, bu teşkilâtı belgeleriyle birlikte teslim edeceğini ve yapacağı masrafa karşılık kendisine 500 lira verilmesini istemiştir. Bunun üzerine durum askerî ve mülkî kurumlar üzerinden soruşturulmuştur.⁵²⁶ Anlaşıldığına göre ihbardan bir sonuç çıkmamıştır.

1.e. Esirler, Firariler, Maktuller ve Mülteciler

Osmanlı İstihbarat Topluluğu savaş sırasında bulduğu her kaynaktan malumat toplamıştır. Bunlar arasında özellikle esirler ön plana çıkmışlardır. Bu bağlamda ilk esirler, Karadeniz limanlarının bombardıman edilmesi üzerine Ruslardan alınmıştır. Esirlerin ifadelerinin alınması için II. Şube müdür muavini Binbaşı Kâzım, Binbaşı Sadık Bey ve bir zabıt daha görevlendirilmiştir.⁵²⁷

Savaş sırasında alınan esirlere yapılacak uygulamaya dair bir talimatname çıkarılmıştır. Bu bağlamda I., II. ve V. Ordular tarafından alınacak esirlere nasıl muamele edileceği hakkında Ferik von Bronsart imzalı olarak 30 Mayıs 1915'te 10 madde halinde yayınlanmıştır. Talimatnamenin esirlerin sorgulanması hakkındaki 8. maddesinde 'ilk önce sorgulanması gerekenlerinin Merkez Kumandanlığına

⁵²⁴ BOA, HR.SYS. 1817/72: Atina Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (12.10.1914).

⁵²⁵ BOA, HR.SFR.(04). 287/36: Sofya Ataşemiliteri'nden II. Şube'ye (7.03.1918).

⁵²⁶ ATASE, BDH. K. 2689, D. 250, F. 027-01: Seyfi'den II. Ordu İstihbarat Zabıtlığı'ne (3.06.1918).

⁵²⁷ Karabekir, **Günlükler**, s. 408-409.

gönderileceği ve akabinde Afyonkarahisar, Çorum, Ankara, Konya'daki esir kamplarına sevk edileceği' açıklanmıştır.⁵²⁸

Sazlıdere Müstakil Süvari Livası'nın 7 Ağustos 1915'te yakaladığı üç kişinin ifadeleri, esir sorgulamalarında dikkat edilen noktaları göstermektedir. Buna göre, esirlerden biri Kuşadalı, diğeri Giritli'dir. Memleketlerinde kafi miktarda para kazanamadıklarından Atina'ya ve oradan savaş işlerini azaltığı için çalışmak amacıyla Paris'e gitmişlerdir. Fransa'da asker ihtiyacı arttığı için ülkedeki bütün yabancılara asker olmaları veya Fransa'yı terk etmeleri teklif edilmiştir. Paraları olmadığı için Fransa'yı terk edememişler ve asker olmuşlardır. Bu gibi yabancılardan oluşan alaylara 'Legion de étranger' denilmiş ve bunlar Fas kıtasıyla Fransa'daki Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşturulmuştur. Bunlar takriben ikişer ay kadar talim gördükten sonra muharebeye sevk edilmişlerdir. Giritli Yorgi veled Manon talimden sonra Almanlara karşı Champagne'ya gönderilmiş ve vurularak geriye alınmıştır. Fransızlar daha sonra firar etmelerinden korkarak bu kıtaları parçalayarak diğerk alay ve kıtalara dağıtmışlardır. Tümen ve alay numaralarını bilmiyorlar. Marsilya'dan 10 Temmuz'da Mondros'a sevk edilmişler ve burada takriben bir hafta kadar kalmışlardır. Mondros'tan Tenedos'a iki gemiyle ve her gemide 300-400 nefer olarak sevk edilmişlerdir. Vapurlara Tenedos'tan paralılar konmuş ve vapur asker getirmek üzere yine dönmüştür. Vapurlar gece yarısından sonra saat 2 civarlarında sahile yanaşmışlar ve her birinde 30-40 nefer taşımak şartıyla 4-5 kayıkla karaya çıkmışlardır. Esir edilenler hasta olduklarından ve esasen silah atmak istemediklerinden bir yere gizlenmişler ve askerin geri çekildiği sırada bunlar muharebeye iştirak etmediklerinden kayık ve sandallara alınmamışlardır. Bilahare bir iki neferle bir çavuşumuz tarafından esir edilmişlerdir. Birisi silah ve teçhizatı teslim etmiş, diğerk ikisi ise geri atmıştır. Mondros'ta daha 2-3 bin kadar asker ile dolu 4 hasta vapuru mevcut olup adada Fransızlar ve İngilizler ordugâhlarını ayrı ayrı tesis etmişlerdir.

İaşe: Sevkiyat ve adada ikametlerinde iaşeden memnundurlar. Sabahları kahve, çay ve akşam et, fasulye, patates, sardalye ve cephanelerin bol olduğunu ifade etmişlerdir.

⁵²⁸ ATASE, BDH. K. 3451, D. 75, F. 17-2: Başkumandan Vekili namına Erkân-ı Harbiye Reisi Ferik von Bronsart'tan tamim (17 Mayıs 1331).

Maneviyat: Asker arasında söylendiğine nazaran muharebeyi kazanmak pek güç ve çok zayıata sebep olacakmış. Her halde asker muharebeden bıkmış, hepsi muharebenin bitmesini ve herkesin işiyle gücüyle meşgul olmasını istiyorlarmış. Muharebede Türklere bir şey yapılamayacağı ümidinde imişler. Birkaç devlet muharebe ettiği halde hâlâ bir şey yapamadık, diyorlarmış. Paris'te iken son zamanlarda millet de muharebe istemiyormuş. Yalnız muharebeyi subaylar arzu ediyormuş. Binaenaleyh maneviyat kırık imiş. Arras muharebesinde 6 subaydan birer subay kalmıştır. Subay, askeri kırbaç ile sevk ediyormuş. Bunlar isyan edip firar edeceklermiş. Fakat muvaffak olamamışlar.

Hasım asker arasında irtibat derecesi: İngiliz ve Fransızlar birbirleriyle geçinemiyorlarmış. Türk askerinin mukavemetinden yıldıklarından ihraç esnasında asker arasında oldukça korku emareleri varmış.

İhraç maksatları: O havalide Türk askerlerinin kuvvetlerini anlamak imiş. Esasen Saros havalisinde Türk'ün zayıf olduğunu, süvari kıtaları bulunduğunu biliyorlarmış. Gece karanlığından istifade ederek bizim askerin üniformasıyla sahile çıkan birkaç kişinin bir, iki gün sonra kıtasına dönmesi sayesinde malumat alıyorlarmış.

Türk ordusu hakkındaki fikirleri: Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya ile beraber muharebede ettikleri halde bir şey yapılmadığından bu sefer Türklerin çok iyi muharebe ettikleri kanaatinde imişler. Fakat Türklerin cephaneleri ve topları az olduğundan subayları nasıl olsa bunlar dayanamaz mahvolurlar diyorlarmış.

Müttefik ordusunun Gelibolu'ya kadar boğaz olduğunu ve bu boğazı mutlaka açarak İstanbul'u zapt edeceklerini söylemekte olduklarını zikrediyorlar.⁵²⁹

Öyle anlaşıyor ki savaşın ilerleyen dönemlerinde esir ifadeleri soru-cevap şeklinde standart hale getirilmiştir. Bunlarda 'ismi, pederinin ismi, nereli olduğu, alayı, nasıl esir olduğu, nereden geldikleri, alayınızla beraber olan birlikler, alayın diğer taburlarının nerede olduğu, top miktarı, alaylarının mevcutları, iaşeleri,

⁵²⁹ ATASE, BDH. K. 3437, D. 21, F. 035-01; ATASE, BDH. K. 3437, D. 21, F. 035-02; ATASE, BDH. K. 3437, D. 21, F. 035-03.

cephaneleri, bölükte subay sayısı, son katıldıkları muharebeler' sorular bulunmaktadır.⁵³⁰

Savaş sırasında bir diğer önemli bilgi kaynağı firariler olmuşlardır. Bunlardan bir kısmı düşman esir kamplarından firar eden Osmanlı askerleridir. Bu bağlamda Hazar Denizi'ndeki Takin Adası'ndan kurtulan Müslüman bir esir, ayaklarındaki fotin, çarık ve çizmelerinin alındığını, 4 ay çıplak ayak kaldıklarını, iaşelerinin iki parça ekmekle sade suda pişirilmiş balık çorbası olduğunu, bu yüzden tifo, tifüs gibi hastalıklardan vefat edenlerin sayısının günden güne arttığını, bunun düzeltilmesi için şikayet eden zabıtların ülke içlerine sürgün edildiklerini, esirlere baskı yapıldığını, esirlerin muhafazasında görevlendirilen Ermeni ve Rum askerlerinin zulüm yaptıklarını bildirmiştir. Bunun üzerine Enver Paşa, diğer devletler gibi esirlere davranılmazsa aynı karşılığının verileceğini Hariciye Nezareti'ne bildirmiştir.⁵³¹

Bir diğer bilgi kaynağı maktullerin üzerinden çıkan evraklar olmuştur. Bu konuda Çanakkale'de Erkân-ı Harp Yüzbaşı Mehmed imzasıyla maktuller üzerinde bulunan evrak kaydedilmiş ve 3 Ekim 1915'te rapor halinde merkeze gönderilmiştir.

18/19 Eylül'de (1/2 Ekim) 5. Fırka sol cenahında keşif kollarımız tarafından bir maktul üzerinde bulunan evrak:

1-24 ve 25 Eylül tarihli İngiliz resmî tebliği (tercümesi eklenmiştir).

2-3. Essex Alayının T Bölüğünden 18, 20 numaralı Eday isminde bir nefere ait bir cüzdan.

3-Zarfsız iki mektup (aile mektuplar ve mart ayı zarfında İngiltere şehirleri arasında yazılmıştır).

4-Bir zarf (İngiltere'de bir adres).

5-Bir kartpostal (üzerinde 3. Essex Alayının B Bölüğünden 19.041 numaralı nefer Okand'ın adresi var). Bu kart 12 Temmuz tarihli olup İngiltere'de Tepsir'den? Faşunhatsi? şehrine yazılıyor (Bu neferi 5. Fırka 14/15'de esir etmişti. Bunun evrakı

⁵³⁰ ATASE, BDH. K. 2952, D. 5, F. 48; ATASE, BDH. K. 2952, D. 5, F. 48a (Tarihsiz).

⁵³¹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 32/19: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (3.01.1917).

meyanında Eday'e aid bir evrak çıkmamıştı. Şimdi Eday Bey evrakı meyanında Okand'ın evrakı çıkmıştır).

Aynı güne ait bir maktul üzerinde bulunan evrak hakkında da açıklama yapılmıştır. Buna göre 18/19 Eylül'de (1/2 Ekim) 5. Fırka sağ cenah mıntıkasında yaralı olarak esir edilip bilahare vefat eden bir İngiliz neferle diğer iki maktulün üzerinden çıkan evrak:

1-12 Eylül 331 (25 Eylül 1915) tarihli bir mektup (ehemmiyetsizdir, bir dost mektubudur).

2-Lincolnshire Alayında a Bölüğünden 13560 numaralı nefer Edward Chapman'a ait iki cüzdan ve derununda bir kart. Bu nefere ait bir dinî kitap ve bir İngilizce destan.

3-35. Seyyar Hastane bölüğünden Mamberi namında bir nefere ait olup İngiltere'de Sheffield'de Helisi? barakalarında iken kendisine gelmiş bir kartpostal.

4-3. Lincolnshire Alayında 15437 numaralı Onbaşı Wilhelm Whiteing'e ait bir cüzdanda şöyle bir kayıt vardı: Bu kayıt 2 Eylül 1915'te yazılmıştır. Buraya geldikten sonra 6. Lincolnshire Alayına verildim.

5-Bir not defteri. Silahın kullanılması hakkında bazı notlar. Lincolnshire Alayının 7. Bölüğünden Onbaşı W. W. namında birisine ait idi.

6-Fransızca-İngilizce küçük bir lügat.

7-Suffren Haylander Alayına mahsus küçük bir bayrak (üzerinde bir fil ve bir kırba başı ve alayın ismi vardı).

8-Bir ufak kağıt. (Bu kağıdı getiren 4 düzüne yumurta veriniz. İmza: 6. Lincolnshire Alayı).

9-1. Essex Alayına mensup Muhafaza Taburu efradından bir nefere ait bir not defteri: Okunabilen kısmından 'Salı günü İngiltere'den çıktık. Devonport'tan 24 Ağustos 1915 Echerseov? Britanya vapuruyla Cebreli'te? 28 Ağustos'ta geldik. 3 Eylül'de Limnos'a vardık. Redebrel? vapuruyla ve Pazartesi günü saat 3'de geldik. Yine saat 11'de vapura bindik.'

Bundan sonra ‘işbu evrak asılları 19 Eylül 1331’te (2 Ekim 1915) Liman Paşa Hazretlerine gönderilmiştir’ şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Daha sonra ise ‘tetkikât netayici’ başlığıyla öğrenilen bilgiler kaydedilmiştir. Buna göre,

‘3. Essex Alayı’ndan ortaya çıkan evrak Eylül başlangıcından beri aynı cephede yani 5. Fırka sol cenahında meydana geliyor. Bu alaydan alınan yaralı, esir Okand’ın dahi 29. Tümen’e ikmal efradı olarak verildiğini söylemişti. Fakat ağır yaralı olmasından dolayı sorgulanmadığından 29. Tümen’e verildikten sonra hangi alaya verildiği anlaşılamamıştır.⁵³²

5. Fırka sağ cenahından yaralı olarak elde edilen ve bilahare vefat eden esirin evrakı ile diğer bazı maktullerin evrakından bunların Lincolnshire Alayı’na mensup oldukları anlaşılıyor. Bu alay nizam-ı harpte mevcut değildir. 6. Lincolnshire Alayı 11. Tümen’e mensuptur. Fakat bir neferin cüzdanında bilahare 6. Lincolnshire Alayı’na verildim kaydına bakılırsa bu efradın 11. Tüme’nin 6. Lincolnshire Alayı’na verilmiş ikmal efradından olduğu anlaşılıyor. Bundan başka belirtilen tümenden Kanlıtepe’den çıkarılan bir keşif kolumuzun bulduğu evrak meyanında 1. Essex Alayı’na mensup bir not defteri ortaya çıkıyor. Bu alay 29. Tümen’e mensuptur.

Her halde 5. Fırkamız karşısında 29. Tümen’in kıtalarının bulunduğu tahakkuk ediyor. Fakat aynı tarihte Kireçtepe mıntıkasında sağ cenahında 11. ve sol cenahında 29. Tümen’e mensup evrak ve esir elde edildiğine nazaran ya bu tümenlerin birbirine karışmış olduğu veya Kireçtepe mıntikasının ikiye bölünerek sağ cenahımız karşısındaki mıntikanın 11. Tümen kıtalarının bir kısmıyla ve belki bir tugayıyla işgal ve tümenin büyük kısmının ihtiyat olarak Karakol Dağı civarında ve sol cenahımız karşısındaki mıntikanın da aynı şekilde, 29. Tümene mensup yine bir kısım kuvvetle işgal edilerek bu tümenin büyük kısmının da Çırakçeşme veya Büyük Kemikli civarında ihtiyatta bulundukları tahmin ediliyorsa da bu iki tahminin de tahakkuku ya yeniden bir esir edilerek veya hastanedeki yaralı Okand’ın tedavisinden sonra alınacak ifadesinden çıkarılabilecektir.⁵³³

⁵³² ATASE, BDH. K. 3442, D. 40, F. 23 (3.10.1915).

⁵³³ ATASE, BDH. K. 3442, D. 40, F. 23a (3.10.1915).

Rapordan anlaşıldığına göre cephede bulunan düşman birliklerinin numaraları ve cephede bulunduğu süre tespit edilmeye çalışılmıştır. Maktullerin üzerinde çıkan diğer evraklar karşılaştırılarak en doğru bilgi elde edilmeye çalışılmıştır.

Maktullerin üzerinde bulunanlar hakkında diğer örnek, Savuçbulak'ta bulunan Musul Valisi Haydar'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta görülebilir. Burada, 'düşmanın itlaf ettiğimiz subaylarının eşyası Azerbaycan'ın bir kısmı 30 büyük yaftadan topografya ve Azerbaycan Kafkasya, Erzurum, Van, Bitlis ve kısmen Şam, Harput vilayetlerini ihtiva eden 1/200.000 mikyasında iki büyük kıtadan oluşan haritaları elde ederek Başkumandanlık Vekaleti'ne takdim ettiğimi arz ederim' denilmiştir.⁵³⁴

Cephedeki birliklerin sürekli merkezden bulundukları bölgeyle ilgili harita istediği göz önüne alınırsa maktullerin üzerinde çıkanlar ganimet olmuşlardır. Bu konuda Liman von Sanders, İngilizlerin Gelibolu'nun arazisi hakkında daha fazla bilgileri olduğunu ve İngiliz haritalarının Türklerinkinden daha kullanışlı olduklarını belirtmiştir. Türk kurmaylarının maktullerin ve yaralıların üzerinde çıkan İngiliz haritalarından kullandıklarını da ilave etmiştir.⁵³⁵

Cephelerdeki birliklerin önemli bilgi kaynaklarından birini mülteciler oluşturmuştur. Mültecilerden farklı konularda bilgiler alınmıştır. Bu bağlamda doğu cephesine iltica eden Rus subayı Ralf'ın ifadesi açıklayıcı olacaktır:

'1-29.12.1333 (29 Aralık 1917)'de 37. Kafkas Fırkası cephesine iltica eden A numaralı raporlar ifadesinin özeti arz edilen Rus subayı Ralf'ın ordu karargâhında alınan mufassal ifadesi posta ile takdim edilmiştir. Bu ifadelerdeki Ermeni ve Gürcü teşkilâta dair malumat arz olunur:

2-Tiflis civarından iki Ermeni fırkası mevcut ve hazırdır. Ermeni kolordu teşkilâtı henüz yoktur. Topçu verilmemişse de teşkil edilecektir. Teşkilât Rus teşkilâtına uygun olarak yapılıyor.

⁵³⁴ BOA, DH.ŞFR. 503/51: Musul Valisi Haydar'dan Dahiliye Nezareti'ne (31.12.1915).

⁵³⁵ Sanders, a.g.e., s. 159.

3-Toplanma merkezi Tiflis olmak üzere Gürcülerden iki piyade alayı, bir Gürcü süvari bölüğü, bir Gürcü cebel topçu tugayının oluşturulduğunu Tiflis'teyken görmüştür. Bununla beraber ötede beride teşkil edilen Gürcü kıtalarının tamamı bir buçuk kolordu kadar olacaktır.

4-Ermeni ve Gürcü kıtalarına kesinlikle Rus efrad kabul olunmuyor.

5-Bu kıtalar şimdilik Kafkas Ordusu başkumandanının emri altında bulunmaktadır. Cepheden çekilen Rus kıtalarının yerine Ermeni ve Gürcü kıtaları alacaktır. Müstakil Kafkas Hükûmeti Meclisi çoğunluğunu Ermeni ile Gürcüler, azınlığı Ruslar teşkil etmek üzere 40 kişiden oluşmaktadır. Kafkas Ordusu Karargâhı'nda ise bu meclisin üsteğmen rütbesinde bir komiseri bulunmaktadır. Bu meclis toplantılarını Tiflis'te Grandük Nikolay Nikolayeviç'in sarayında yapıyor. Rusların bizden zapt ederek işgalleri altında bulunan arazinin Ermenilere ait olmasının karşılığında Kafkasya'daki Ermeni topraklarının bir kısmından vazgeçilmesi şart koşmaktadırlar. Bu şartla meclis, Ermeniler ve Gürcülerin ortak amaçla çalışmalarına devam etmesine taraftar ve Bolşevik hükûmetine aleyhtardır. Genel olarak Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya hükûmetiyle aynı fikirdedir. Kafkasya Müslümanları siyasete biganedirler, nüfuz ve tesirleri bulunmamaktadır. Kafkasya ordusu subayları Bolşeviklerin siyasî muhalifi oldukları için harp taraftarıdır. Efradları ise Ermeni ve Gürcü emelleri için kan dökmeyeceklerini beyan etmekte ve memleketlerine gönderilmelerini arz etmektedirler. Karadeniz filosu Bolşevik hükûmeti taraftarıdır. Hatta Kafkas Ordusu'nun bilhassa sahildeki kıtalarını bu filo oluşturmaktadır.⁵³⁶

III. Ordu Kumandanı Vehib Paşa bundan sonra mültecinin ifadesini destekleyen iki ifadeyi de merkeze bildirmiştir:

'Kelkit'in cenubundaki Hanzori karyeli olup Kelkit'teki Müslüman ahali tarafından bize malumat vermesi için gönderilen ve 6 Ocak 1918'de 5. Kafkas Fırkası cephesine iltica eden bir muhbirimiz 5. Türkistan Tümeni'nin üç alayının Bayburt'a veya Trabzon'a gönderildiğini ve efradın büyük kısmı Gürcü olan 18. Türkistan Alayı'nın Kelkit'te kaldığını giden alaylar arasında Ermeni ve Gürcülerin

⁵³⁶ TTK, KO. 22-23-23: III. Ordu Kumandanı Ferik Vehib Mehmed'den Başkumandanlık Vekâletine (3.01.1918).

mahallerinde bıraktığı ve bilahare Ermenilerin Azerbaycan’a gönderildiklerini, kalan Gürcülerden iki bölük kadar bir miktarının Kelkit civarındaki karada küçük müfrezeler halinde bulunduklarını, Ermenilerin Azerbaycan’daki Müslümanlara zulmetmeye başlamaları hasebiyle Rus ordusundaki Tatar subay ve efradın da Ermeniler aleyhine mücadeleye girdiklerini beyan eylemektedir.

Dersim’den Azerbaycan’a güvenilir iki Kürt Ağası gönderilmiştir. Bunların verdikleri malumata göre, Azerbaycan’ın güney doğusundaki Cencike? ve Kırnavik? karyelerindeki Rusların çekilmesiyle yerlerine bir Ermeni taburu gelmiştir. Ermenilerin bir kısmı bütün o havalinin kendilerine verildiğini ve bir kısmı da Ruslar gibi kendileri de çekilecekler ise de her halde Müslümanlardan ganimet almaya karar verdiklerini söylüyorlar’.

Bütün bunlardan sonra Vehib Paşa, çıkardığı sonucu açıklamıştır. ‘Olaylara ve malumatlara göre hasıl olan kanaatım şu merkezdedir: Rus kıtaları cephemizden neredeyse tamamen cephe gerilerine çekildi. Bir kısmı geriye avdet etti. Bir kısmı avdet etmek üzeredir. Kafkas ordusunu şu haliyle buralarda, belirli ve az bir zaman zarfında aleyhimizde istihdam edebilecek kuvvet ve şartlar mevcut değildir. Rus ordusu zapturaptan ve nizam ve intizamdan külliyyen çıkmıştır. Halen Rusların elinde bulunan arazimizi geri alarak, sulh müzakerelerin kararları ahkamından olsa dahi bunun için Ermenilerle ve Gürcülerle dövüşmeye mecbur kalacağımız binaenaleyh bendeniz bu hususta çabuk davranmak ve Ermenilerle Gürcülerin düşündükleri teşkilâtın tamamlanmasına meydan vermemek taraftarıyım.’ Son olarak belirtmek gerekir ki bu belgenin derkenarından anlaşıldığına göre Berlin’e giden Sadrazam Talat Paşa’ya gönderilerek görüşlerinin alınması talep edilmiştir.⁵³⁷

1.f. Gönüllüler ve Yolcular

Savaş boyunca Osmanlı İstihbarat Topluluğu’na resmî bir sıfatı olmamasına rağmen istihbarat gönderen gönüllüler olmuştur. Bunlardan biri Rodos’ta yaşayan Hacı Dervişzâde Hüsnü Bey’dir. Müslüman bir tüccar olan Hüsnü Bey, yazdığı uzun mektubu Rodos Avusturya Konsolos Vekili Mösyö Antoine Barman aracılığıyla

⁵³⁷ TTK, KO. 22-23-23: III. Ordu Kumandanı Ferik Vehib Mehmed’den Başkumandanlık Vekâleti’ne (3.01.1918).

Atina Sefiri Galib Kemalî Bey'e ulaştırmıştır. Mektubunda Mısır'daki İngilizlerin ve Rodos'taki İtalyanların askerî hazırlıklarını hakkında bilgi vermiştir. Hüsnü Bey, İtalyanların kendisine Jön Türk sıfatını yakıştırdıklarını, takip ettiklerini belirtmiştir. Bununla beraber siyasî işlerden anlamadığını da ifade etmiştir. Lakin yazdıklarından askerî istihbarat ve siyaset konusunda tecrübeli olduğu anlaşılmaktadır. Hüsnü Bey, uzun olduğu için mektubu okumayacaklarını düşündüğü için İstanbul'a yazmadığını da belirtmiş ve Rodos'ta Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun bölgeye bir personel göndermediği için eleştirmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nin büyük sıkıntıları bulunduğu bir zamanda hükûmet merkezinin her hadiseden haberdâr olmasının mühim faydalar sağlayacağını açık olduğu belirtildikten sonra Rodos'a gönderilen kadının Mekteb-i Nüvvab'dan mezun bulunmasına ihtiyaç olmadığını, çünkü bölgede senede bir iki tane dinî muamele, iki üç tane nikah davası olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple istihbarat personeli olarak bölgeye şebenderlerden birinin başı sarıklı gönderilebileceğini, bu durum tehlikeli bulunduğu takdirde ise lisana aşına kadı kıyafetinde emekli bir erkân harbin bölgede görevlendirilebileceğini açıklanmıştır. Böylece Rodos'tan çok daha fazla istihbarat toplanabileceğini izah ettikten sonra bu ihtiyacın devam ettiğini de ilave etmiştir.⁵³⁸

Hacı Dervişzâde Hüsnü, Muhammed Mağribî ismindeki birisinden bilgi almıştır. Mağribî, Mısır'da İngilizler tarafından yakalanarak Malta'ya sürgün edilmiş ve Fransız vatandaşı olduğu iddiasıyla Malta Fransız Konsolosu'nun himayesine girdikten sonra Rodos'a gelmiştir. Mağribî'nin ifadesinde Malta hapishanesinde Mösyö Roz? ismindeki Almanla tanıştığını ve şahsın Almanya'dan Mısır'a gönderilen bir casus olduğunu, İngilizlerin Kefru'u-Hacus? mevkiinde büyük lağımlar hazırladıklarını öğrendiğini, fakat Almanlara haber vermeden yakalandığını söylediğini açıklamıştır. Mösyö Roz'un? bu haberin Osmanlı Devleti'ne haber verilmesini istediğini ifade etmiştir.⁵³⁹

Gönüllü olarak isimlendirilecek bir başka durum Amerika'da yaşanmıştır. Bu bağlamda asıl ismi Robert de Rustafjaell olan şahıs Müslüman olmuş ve Mahmud

⁵³⁸ BOA, HR.SYS. 2407/59: Hacı Dervişzâde Hüsnü'den Atina Sefareti'ne (26.02.1915). Mektupta verilen bilgilerle ilgili fikirlerini yazması için 21.04.1915'te Hariciye Nezareti'nden Roma Sefiri Nabi Bey'e gönderilmiştir (BOA, HR.SYS. 2408/53).

⁵³⁹ BOA, HR.SYS. 2407/59: Hacı Dervişzâde Hüsnü'den Atina Sefareti'ne (26.02.1915).

Abdullah ismini almıştır. Kendisi Osmanlı Devleti'yle ilgili olarak özellikle İngiltere basınından Amerika'ya gelen gazete haberlerini Türkçeye tercüme ederek İstanbul'a göndermiştir. Bunun yanında Mahmud Abdullah'ın belirttiğine göre Trast Company, Türkiye'den mektup almayı arzu ettiğini belirtmiştir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin uygun mektupları göndermesi için iki farklı adres yazmıştır. Maalesef Abdullah şirket hakkında başka bilgi vermediği için mektup gönderilmesi hadisesinin gerçek sebebi anlaşılamamıştır.⁵⁴⁰

Muharip devletleri savaş boyunca yolcuları bilgi kaynağı olarak kullanılmıştır. Osmanlı Devleti de savaşa girmedeği sırada bile yolcular malumat alınması ihtiyacını hissetmiştir. Bu bağlamda Karabekir, 27 Ağustos 1914'te Emniyet-i Umumiye'ye bir tahrirat göndermiştir. Burada 'tahsil veya memuriyetle veya her ne şekilde olursa olsun Avrupa'dan İstanbul'a dönen memurlar ve Osmanlı talebelerinin seyahatleri sırasındaki müşahedelerinden istifade etmek için bunlardan mühim malumatı olanların II. Şube müdüriyetine gönderilmelerini, bunların müşahedelerin kısa bir rapor halinde kaydettirmelerinin veya şifahen bildirmelerinin memlekete faydalı bir hizmet olacağını kendilerine açıklanmasını ve bunun için ilgilileri gerekli emrin verilmesini ve gelenlerin hemen gönderilmesini talep etmiştir. Yurt dışından gelen askerî personel için de aynı uygulama yapılmıştır.⁵⁴¹ İstanbul'da bunlar olurken Petersburg Sefir Vekili Rûmbeyoğlu Fahreddin Bey, 2 Eylül 1914'te kendi şebkenderlerinden yolcular aracılığıyla malumat gönderilmediğinden şikayet ederek şunları belirtmiştir: 'Odesa'dan Dersaadet'e giden Müslüman yolcularıyla o bölgenin askerî durumu hakkında hiç bir malumat gönderilmediğinden bahisle Karadeniz sahillerinde olan Osmanlı şebkenderlerinin memleketimize avdet edecek Müslüman vatandaşlarımızın Rusların askerî durumları hakkında faydalı malumat göndermelerinin Harbiye Nezareti'nden bildirildiği için tekrar tavsiye olunur'.⁵⁴² Buradan anlaşıldığına göre savaşın hemen arifesinde yolculardan kurye olarak da faydalanılmıştır.

⁵⁴⁰ BOA, HR.SYS. 2334/4: Mahmud Abdullah'tan Hariciye Nezareti'ne (29.12.1914).

⁵⁴¹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 1/42: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (27.08.1914).

⁵⁴² BOA, HR.SFR.(1). 174/33: Rumbeyoğlu Fahreddin Bey'den Odesa, Sivastopol, Batum, Novorossisk, Rostow ve Kerç Şebkenderliklerine (2.09.1914).

Yurt dışından İstanbul'a dönen yolcular II. Şube'ye fayda yerine zarar getirmiştir. Bu bağlamda malumat ve müşahedelerinden istifade etmek için yabancı ülkelerden Osmanlı topraklarına gelenlerin çoğunluğunun her şeyden habersiz oldukları için talep edilen malumatı vermemişlerdir. Ayrıca yolcuların toplanması zahmete, II. Şube'de bekletilmesi izdihama, sorgulanmaları ise vakit kaybına sebep olmuştur. Bunun üzerine aynı vapur veya şimendiferle gelenlerden malumat ve müşahedesine müracaat edilmesine ihtiyaç olanlarından birkaçına daireye gönderilmesine karar verilmiştir.⁵⁴³ Bunlardan anlaşıldığına göre savaşın başında yolculardan bilgi alınması plansızlıktan dolayı başarılı olmamıştır.

Diplomatik misyonlar yolcuların ifadesine başvurmuştur. Bu bağlamda Cenevre Başşehbenderliği, Sivastopol'e giden İtalyan Amelia vapuru yolcularından Odesa üzerinden geri dönenlerinden ve güvenilir olanlarından bilgi aldığını açıklamıştır. Buna göre yolcudan '15 günden daha uzun bir süre önce Rusya'nın çeşitli şehirlerinde ümitsizlik olduğu, halkın zaruret içinde bulunduğu, ekmeğin siyaha yakın bir undan yapıldığı gibi tedarikinde de büyük zorluklar çekildiği, Odesa limanında bulunan 60 bin askerin gemilere binmemek için isyan ettiği için bunların gerilere sevk edildikleri, bilgisi alınmıştır.⁵⁴⁴ Yolcuların özellikle geldikleri bölgelerin kamuoyları hakkında verdikleri bilgilerden faydalanılmış ve savaşın sonuna kadar yolcu ifadeleri kullanılmaya devam etmiştir.

1.g. Müzahir Yerel Gruplar

Harekât bölgelerinde bulunan müzahir yerel gruplar, Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun önemli bilgi kaynaklarından biri olmuşlardır. Daha çok Osmanlı Devleti'nin Arap ve İran coğrafyalarında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da iskan edilmiş olan gruplar düşman ve onlarla iş birliği yapanlar hakkında malumat vermişlerdir. Bu bağlamda Kudüs'te bulunan Ahmed Cemal Paşa, 21 Kasım 1916'da Rabıg Şeyhi'nden aldığı malumatı açıklamıştır: 'Asi Hüseyin ve oğulların

⁵⁴³ BOA, DH.EUM.5.Şb. 1/42: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (9.09.1914).

⁵⁴⁴ BOA, HR.SYS. 2409/88: Köstence Başşehbenderi Nusret'ten Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya (30.05.1915).

faaliyetlerinin yanı sıra Hicaz bölgesine Hindistan'dan kaçak erzak getirebilir'.⁵⁴⁵ Rabıg Şeyhi, bölgenin durumu hakkında 12. Kolordu Kumandanlığı'na da bilgi vermiştir. Yerel grupların verdikleri bilgilerden daha çok cephelerdeki birlikler istifade etmişlerdir. Ancak bilgi önemliyse Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilmiştir.⁵⁴⁶ Müzahir gruplar savaş boyunca kendi bölgelerinde bulunan muharip devletlerin hepsine bilgi vermişlerdir. Bu sebeple verilen bilgiye göre müzahir grupların Osmanlı Devleti'nin lehinde veya aleyhinde olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

Müzahir yerel gruplarla iletişimi sağlanması için murahhaslar görevlendirilmiştir. Bunlardan biri Necid hâkimi İbnürreşid'in yanına gönderilen Abdülhamid Bey olmuştur.⁵⁴⁷ Müzahir gruplardan alınan malumatlardan biri Bağdat'ın kaybedilmesinden sonra VI. Ordu'dan bildirilmiştir: 'Bağdat'ın kuzeyindeki muharebelerden dolayı şehre çok yaralı gelmesinden dolayı halk heyecanlanmış ve dükkanlarını kapatmıştır. Bunun üzerine İngilizler bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede Londra'nın zapt edilmesinin mümkün olduğu fakat Bağdat'ın iadesinin imkansızlığı ifade edilmiştir. Tamamen Şii olan Kazımiye halkının bölgede kalan yaralı, hasta bakıcılarımızı ve hastaları öldürdükleri, İngilizlerin halkın elindeki silah ve hatta yiyecekleri topladıkları da belirtilmiştir. Ayrıca Osmanlı banknotlarından ilk çıkanları damgalayarak 97 kuruşa ve son çıkanları 25-30 kuruşa tedavül edildiği açıklanmıştır. İngilizlerin Türk zabıtları ve neferlerini Basra'ya sevk ettikleri ve yerlileri kaydederek serbest bıraktıkları' bildirilmiştir. Ahaliye verilen emirlerin, Mekke Emiri adına verildiği ve bir hafta önce Emirin oğlunun Bağdat'a geldiğinin işitildiği de ilave edilmiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁵ Bel, Mtf. 023617: IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (21.11.1916).

⁵⁴⁶ Bel, Mtf. 023617: IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (21.11.1916).

⁵⁴⁷ Bel, Mtf. 023912: IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (8.05.1917).

⁵⁴⁸ BOA, HR.SYS. 2113/5: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (12.05.1917).

1.h. Dahiliye Nezareti İstihbaratı

Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun en önemli parçalarından biri olan Dahiliye Nezareti istihbaratının merkezinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti yer almıştır. Emniyet-i Umumiye savaş boyunca, tedarik ettiği ve/veya talep edilen bilgileri toplayarak karar alıcılara göndermiştir. Yalnız belirtmek gerekir ki bilgi toplamak ve bunu karar alıcılara göndermek bütün dahilî kurumların vazifesidir. Bu sebeple Dahiliye Nezareti İstihbaratı kavramı kullanılacaktır.

Üzerinde çalıştığımız dönemin hemen öncesinde Dahiliye Nezareti'nde bünyesinde İstidlâât Müdüriyeti kurulmuştur. Müdüriyet 30 Aralık 1913 tarihinde oluşturulmuştur. Müdüriyetin kadrosu 1 müdür, 4 şube müdür yardımcısı, katip, evrak memuru ve postacıdan oluşturulmuştur.⁵⁴⁹ Müdüriyetin kuruluş amacı ise 'istihbarat ve istidlâât işleri, kaçakçılık, casusluk, anarşistlik ve halkın birbirlerine ve hükûmete karşı kanun dışı hareketleri takip etmek, tedbirler almak, siyasî suikastlar ile ihtilâl tertiplerini keşfetmek, ifsat edici maksatların oluşmasını engellemek' olarak belirtilmiştir.⁵⁵⁰ Kuruma verilen önemden dolayı müdüriyetine İstanbul Polis Müdüriyeti İstihbarat Müdürü İsmail Canbolat Bey getirilmiştir.⁵⁵¹ Ayrıca İstidlâât Müdüriyeti 14 Şubat 1914'te doğrudan Dahiliye Nezareti'ne bağlanmıştır.⁵⁵² Bunun sebepleri olarak istihbarat işlerini bürokratik süreçlerden kurtularak hızlı bir şekilde ifa edilmesi olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca Dahiliye Nazırı Talat Bey'in kendine bağlı bir teşkilât kurmayı istemiş de olabilir.

Müdüriyetin ömrü uzun süreli olmamıştır. Bu bağlamda Dahiliye Nazırı Talat Bey, artık ihtiyaç kalmadığını belirttiği müdüriyetin görevlerini Şuubat-ı Mahsusa'ya devredildiğini açıklamıştır.⁵⁵³ Bunun üzerine kurum, 26 Eylül 1914'te Emniyet-i

⁵⁴⁹ BOA, A.DVN.MKL. 56/44 (1 Safer 1332/17 Kanunuevvel 1329); BOA, MV. 232/78 (28 Muharrem 1332/15 Kanunuevvel 1330); Düstûr, Tertib-i Sâni, C. 6, s. 140 (1 Safer 1332/17 Kanunuevvel 1329), Takvim-i Vekayi, Nr. 1687, 4 Safer 1332/21 Kanunuevvel 1329, s. 2; Nureddin Van, "İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umûmiyyesi; Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909-1918)", Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 65-66.

⁵⁵⁰ BOA, DH.EUM.MH. 72/53: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Sadaret'e (24.12.1913).

⁵⁵¹ Van, a.g.t., s. 66.

⁵⁵² Düstûr, Tertib-i Sâni, C. 6, s. 190 (18 Rebiülevvel 1332/1 Şubat 1329), Takvim-i Vekayi, Nr. 1732, 22 Rebiülevvel 1332/5 Şubat 1329, s. 2.

⁵⁵³ BOA, İ.MMS. 189/11: Dahiliye Nazırı Talat'tan Sadaret'e (6.09.1914).

Umumiye Müdüriyeti ile birleştirilmiştir.⁵⁵⁴ Bundan sonra Emniyet-i Umumiye bünyesinde oluşturulan Kısım-ı Siyasî Müdüriyeti'ne bağlı olan 1-6. şubeler Osmanlı ülkesi dahilinde ve haricinde sorumluluk bölgelerine ayrılmışlardır.⁵⁵⁵ Bunlardan 5. Şube, karşı casusluk görevini yüklenmiştir. Ayrıca hudut kapılarının kontrol edilmesi, yolcuların aranması, Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimlerden yabancı devletlerle ilişkisi olanların takip edilmesi de görevleri arasındaydı. Bu sebepten dolayı Osmanlı topraklarındaki yabancıların sahip oldukları kurumlarının ve çalışanlarının denetlenmesi, düşman devletler vatandaşlarının sayısının ortaya çıkarılmasına çalışmıştır. Şubenin müdürlüğüne ise İstitlâât İkinci Şubesi'nde memur olan Vasıf Bey getirilmiştir.⁵⁵⁶

Dahiliye Nezareti'nin bilgi kaynaklarına bakıldığı zaman en başta kendi kurumlarının olduğu görülmektedir. Bunun dışında Başkumandanlık Vekâleti, Hariciye Nezareti, Bahriye Nezareti, askerî birliklerin yanı sıra basından ve gizli kaynaklardan bilgi almıştır. Dahiliye Nezareti'nin bilgi aldığı kendi kurumları Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ve ona bağlı olan polis müdüriyetleri, vilayet, mutasarrıflık, müstakil liva, kaymakamlık, hudut emniyet müfettişlikleri, jandarma birlikleri ve teftiş memurlarıdır.

Savaş sırasında Dahiliye Nezareti İstihbaratı, tehdit kabul ettiği veya tehdit oluşturabileceği düşündüğü pek çok konuda bilgi toplamıştır. Özellikle de şüpheli şahısların takip edilmesi Dahiliye Nezareti İstihbaratı'nın günlük rutinlerinden biri olmuş ve bunların sayısının çok fazla olması iş yükünü oldukça artırmıştır. Bunlardan biri ayrılıkça amaçları olan Ermeni ruhbanlarının faaliyetleri olmuştur. Bu bağlamda Ermeni Patrikhanesi, Bursa Ermeni Murahhası Başrahip Sivaslı Sahak Odabaşıyan'ı Erzincan Murahhaslığı'nın işleri için bölgeye göndermiştir. Ancak

⁵⁵⁴ BOA, İ.MMS. 189/11: Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne (26.09.1914); Düstûr, Tertib-i Sâni, C. 6, s. 1284 (5 Zilhicce 1332/13 Eylül 1330); Takvim-i Vekayi, Nr. 1949, 8 Zilkade 1332/15 Eylül 1330, s. 1; Van, a.g.t., s. 66.

⁵⁵⁵ Van, a.g.t., s. 74.

⁵⁵⁶ *Ibid*, s. 76.

Hüdavendigâr Valiliği'nin tahkikatı sonucunda, Sahak'ın, Ermeni komitesinin en etkili üyelerinden biri olduğu ve Osmanlılığa karşı olduğu ortaya çıkarılmıştır.⁵⁵⁷

Sınır bölgelerinde bulunan mülkî kurumlar, civar coğrafyalardan istihbarat toplanmışlardır. Bu bağlamda Teke Mutasarrıfı Sabur Bey, 'Rodos'tan aldığı güvenilir istihbarata göre İtalya'nın Rodos'taki askerî ve mülkî memurlarına Avusturya ile ilişkilerin kesilmesi hakkında talimat verdiğini, Mişel Kormatis vapurunun çok sayıda silah ve cephane nakletmesi karşılığında un verildiğinin Fransız konsolosunun ülkesine ulaştırdığını' bildirmiştir.⁵⁵⁸

Mülkî kurumlar, seferberliğinin ilânından itibaren sorumluluk bölgelerindeki askerî faaliyetleri bildirmişlerdir. Suriye Vilayeti, bir gece önce ezanî saat ikide Humus İstasyonu üzerinden bir uçağın Trablusşam'a doğru gittiği bilgisinin 17 Ağustos 1914'te vermiştir.⁵⁵⁹ Bartın Kaymakamlığı, iki düşman torpidosunun Amasra limanını bombardıman ettiğini, Trabzon'a giden sevkiyat kayıklarını batırdığı, 16 hanenin kısmen bir hanenin tamamen tahrip olduğu, hükûmet konağının zarar gördüğünü haber vermiştir.⁵⁶⁰

Vilayetler, bölge sakinlerinin hükûmete ve savaşın seyrine karşı olan tutumlarını bildirmişlerdir. Erzurum Valisi Tahsin, 'Karargâha giderek Vehib Paşa ile görüştüğünü, Türklerin Ruslardan, Ermenilerden ve Kürtlerden korktuklarından yollarda her türlü sefalet ve felakete göğüs germe pahasına göç edeceklerini, halkın üç vilayetin istila edilmesinden dolayı göçmenlerin sayısının artacağından dolayı çok üzüldüğünü, havas ve avam arasında hükûmete ve bilhassa Almanlara karşı şiddetli bir eleştiri başladığını, kulaklarına kadar gelen fiskoslar anlaşıldığına göre bir propaganda yapıldığını, halk arasında Mısır, Bağdat gibi ana toprağı gitti ve gidecek sözleri açıkça söylendiğini, Dersim Kürtlerinin aralarındaki hükûmet memurlarının çıkmasını söylediklerini' haber vermiştir.⁵⁶¹

⁵⁵⁷ BOA, DH.ŞFR. 454/18: Hüdavendigâr Vali Vekili Ahmed Müfid'den Dahiliye Nezareti'ne (16.12.1914); BOA, DH.ŞFR. 48/91: Dahiliye Nazırı Talat'tan Sivas, Erzurum, Trabzon, Bitlis ve Van Vilayetlerine (21.12.1914).

⁵⁵⁸ BOA, DH.EUM.3.Şb. 5/38: Teke Mutasarrıfı Sabur'dan Dahiliye Nezareti'ne (12.05.1915).

⁵⁵⁹ Suriye Valiliği malumatı Suriye, Haleb, Beyrut Vilayetleri ve Havalisi Umum Kumandanı Zeki Paşa'ya vermiştir (**Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 183-184).

⁵⁶⁰ BOA, DH.EUM.5.Şb. 18/8: Bartın Kaymakamlığı'ndan Bolu Mutasarrıflığı'na (2.10.1915).

⁵⁶¹ BOA, DH.ŞFR. 513/81: Erzurum Valisi Tahsin'den Talat Bey'e (18.03.1916).

Bölgelerindeki aşiretlerin ve isyancıların faaliyetlerini bildirmişlerdir. Urfa Mutasarrıflığı, ‘Bağdat’ın Acran aşiretinden ve İbn-i Hada kabilesinden Zeydan El-İvaci ismindeki bir şeyhin Asi Şerif’in yanından geldiğini, Gazze, Harsa, Seba’a ve Akidan ve diğer aşiretlerin reislerine ve ileri gelenlerine mektuplar dağıtıldığını, bunlarda bütün aşiretlerin silah, cephane ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için kendilerini bildirilmesinin rica edildiği’ açıklanmıştır. Bunun dışında gizli olarak gönderilen memurların Zeydan’dan Şerif’in askerinin düzenli ve çok sayıda olduğunu, Şerif’in hükûmetin adalet ve icraatından bahsederek kendisine 250 lira ve 75 mavzerle hayli cephane ihsan ettiğini, memleketindeki aşiretlerin tamamen onun emrine girmeye hazır olduklarını, aşiretlere kendilerine katılmaya teşvik ettiğini duydukları ifade edilmiştir. Son olarak ise seferberlikten mukaddem Gazze şeyhlerine katiplik eden ve aşiretlerin durumuna vâkıf Mısırlı Mahmud’un Bağdat’a gittiğini, İngilizlere iltihak ederek onların yüzbaşısı olduğunun halk arasında söylendiği’ bildirilmiştir.⁵⁶²

İstihbarat ve karşı istihbarat faaliyetleri bildirilmiştir. Kudüs Mutasarrıfı Macid, 10 Ekim 1914’te Mısır’dan dönen ve yabancılarla teması olan bir kişinin Mısır’a bir askerî harekât yapıldığı takdirde Suriye sahiline İtalya askeri çıkarılması İngiltere ve İtalya arasında kararlaştırıldığını ihbar ettiğini belirtmiştir. Macid Bey, haberin doğruluğunu teyit edemese de öneminden dolayı merkeze haber verdiğini de ilave etmiştir.⁵⁶³ Mekke Vali Vekili Nedim ise 17 Mart 1915’te İngilizlerin Cidde’deki askerî durumu öğrenmek senbükçüleri sorguya çektiği bilgisini göndermiştir.⁵⁶⁴ Bağdat Valisi Süleyman Nazif, bölgesinde ele geçirilen casuslar olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁵

İtilaf Devletleri’nin ve müttefiklerin propaganda faaliyetleri hakkında bilgi vermişlerdir. Hicaz Vali ve Kumandanı Galib Bey, Cidde’nin Reus Karyesi civarındaki düşman vapurundan kalkarak şehre doğru uçan tayyareden -tercümesi daha önce gönderilmiş olan- bir miktar beyanname atıldığını ve bunların içinde

⁵⁶² BOA, DH.EUM.4.Şb. 11/17: Urfa Mutasarrıf Vekili Hamdi’den Dahiliye Nezareti’ne (22.05.1917).

⁵⁶³ BOA, DH.EUM.7.Şb. 1/53: Kudüs Mutasarrıfı Macid’den Dahiliye Nezareti’ne (10.10.1914).

⁵⁶⁴ BOA, DH.EUM.7.Şb. 3/56: Mekke’de Vali Vekili Nedim’den Dahiliye Nezareti’ne (17.03.1915).

⁵⁶⁵ BOA, HR.SYS. 2980/21: Bağdat Valisi Süleyman Nazif’ten Kirmanşah Şehbenderi Refik Bey’e (2.03.1915).

Mısır'da münteşir El-Mukattam gazetesi nüshalarının da bulunduğunu bildirmiştir.⁵⁶⁶ Musul Valisi Haydar Bey, bölgedeki Fransız ve İngiliz papazların ayrılmasından sonra Almanların siyasî ve iktisadî nüfuzlarını Irak'ta oluşturmaya karar verdiklerini, bölgede yaşayan Keldani ve Süryanilerin dinlerini ve milli hislerini nakitlere sattıklarını, Almanların bölge halkının çoğunluğunu oluşturan Katolikleri kuşkulandırmamak için bölgeye Katolik Doktor Rahip Schafer isminde birini gönderdiklerini, Almanların düşmanların yerini aldıklarını ve onların böyle bir zaman seçerek yaptıkları faaliyetlerinin Osmanlıları çok rencide ettiğini belirtmiştir.⁵⁶⁷

Mülkî kurumlar, bölgelerindeki diplomatik misyonların ve yabancı ülke vatandaşlarının faaliyetlerini merkeze bildirmişlerdir. Bağdat Vilayeti, Amerika konsolosunun Hintli Müslümanların parasını İngilizlere aitmiş gibi bölgedeki Müslümanlara dağıttığını, bunun amacın İngiltere'yi Müslümanlara da fevkalade müşfik ve hayırsever göstererek kendi lehine ve Osmanlı aleyhinde propaganda yapılması olduğunu bildirmiştir.⁵⁶⁸ Dahiliye Nezaret İstihbaratı ülkedeki yabancı misyonlar hakkında Hariciye Nezareti'ne malumat vermişlerdir. Musul Vilayeti'nin gönderdiği şifrede Musul İran Karperdazı İsmail ve Selahiye şehbender vekili Muhammed Hasan Hanların durumlarında bir fenalık görülmediği ancak İsmail Han'ın Petersburg'da tahsil gördüğü ve Rus taraftarı olduğu bildirilmiştir.⁵⁶⁹

Hudutlardaki şüpheli şahısların durumu hakkında bilgi verilmiştir. Çirmen Hudut Emniyet Müfettişliği, Londra Amerikan Elçiliği'nden aldığı pasaportla Avrupa'dan gelen ve Chicago Daily News ve New York Times gazetelerinin harp muhabiri olduğunu söyleyen J. D. Frazer'in muhtemelen İngiliz vatandaşı olmasından dolayı hareketlerinin İstanbul'da göz altında tutulması gerektiğini bildirilmiştir.⁵⁷⁰ Yine Çirmen Müfettişliği, Viyana'dan gelerek trenle İstanbul'a giden Avusturyalı Madam Yozi Pastomer'in çeşitli cinslerde 20 kadar güvercini olduğunu, bunları Maltepe'de Ayazma civarında kain çiftliğine götüreceğini beyan eylediğini ancak İstanbul'a dönen Hamburg Şehbenderi Ferid Bey'in bunların padişah için

⁵⁶⁶ DH.EUM.4.Şb. 2/55: Hicaz Vali ve Kumandanı Galib'den Dahiliye Nezareti'ne (30.06.1915).

⁵⁶⁷ BOA, DH.EUM.2.Şb. 29/2: Musul Valisi Haydar'dan Dahiliye Nezareti'ne (1.10.1916).

⁵⁶⁸ BOA, DH.EUM.5.Şb. 11/19: Bağdat Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne (4.05.1915).

⁵⁶⁹ BOA, DH.ŞFR. 498/61: Musul Valisi Haydar'dan Hariciye Nezareti'ne (21.11.1915).

⁵⁷⁰ BOA, DH.ŞFR. 466/133: Çirmen Hudud Müfettişi Sadi'den Dahiliye Nezareti'ne (2.04.1915).

gönderildiğini söylediğini belirterek, adı geçenin ifadesinin şüpheli bulunduğunu ifade etmiştir.⁵⁷¹

Sınırlarda olayları ve müttefiklerin Osmanlı topraklarındaki askerî hareketleri haber verilmiştir. Demirköy Kaymakamlığı, Bulgar eşkıyası ile seyyar jandarmalar arasında müsademeler olduğu haber vermiştir.⁵⁷² Midye’de bulunan Vize Seyyar Jandarma Bölüğü Kumandanlığı’nın mıntıkasında top sesleri geldiği haberini alan Kırkkilise Jandarma Taburu durumu doğrudan Başkumandanlık Vekâleti’ne yazmıştır.⁵⁷³ Dimetoka Hudud Emniyet Müfettişliği’nden 17 Eylül 1915’te Edirne’ye gelmek için Orşova’dan hareket eden bir Alman uçağının sisten dolayı yoluna kaybettiği için fazla benzin sarfından dolayı düştüğü, uçağının bir kanadının sakatlandığı ve süvarisine bir şey olmadığı bildirilmiştir.⁵⁷⁴ Bağdat Valisi Nazif Bey ise 8. Kolordu Kumandanlığı’ndan aldığı vesikayla Avusturyalı İmparator Müşaviri Mösyö Mosirin aşiret reisleriyle görüşmek için Necef’e geldiğini ve dönüşünde Mezese’ Beyle görüşmek için Nasıriye taraflarına gideceğinin öğrenildiğini, yanında külliyetli para bulunduğunu bildirmiştir. Ayrıca son zamanlarda çeşitli sebeplerle pek çok Alman ve Avusturyalıların memleketin her tarafına yayıldığını, bunların durumdan istifade ederek Irak’ta mevkilerini sağlamlaştırmak istediklerini ve bunun ileride sorun oluşturabileceğini bildirmiştir.⁵⁷⁵

Taşradaki mülkî idareler, düşmanlar hakkındaki edindikleri malumatları doğrudan ilgili kurumlarla paylaşmışlardır. Bolu Mutasarrıflığı bölgesindeki deniz faaliyetlerini doğrudan Dahiliye ve Bahriye Nezaretlerine yazdığı gibi gereken önlemlerin alınması için Seyyar Jandarma Kumandanlığı ile Liman Reisliği’ne de haber vermiştir.⁵⁷⁶ Urla Kaymakamlığı da düşman deniz faaliyetlerini İzmir ve Havalisi Kumandanlığına bildirmiştir.⁵⁷⁷ Havran Kaymakamlığı ise 8. Kolordu

⁵⁷¹ BOA, DH.ŞFR. 465/96: Çirmen Hudud Emniyet Müfettişliği’nden Dahiliye Nezareti’ne (19.05.1915).

⁵⁷² BOA, DH.EUM.5.Şb. 7/62: Demirköy Kaymakamlığı’ndan Kırkkilise Mutasarrıflığı’na (7.09.1914).

⁵⁷³ ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 216-032: Kırkkilise Jandarma Taburu Kumandanı Şükrü’den Başkumandanlık Vekâleti’ne (27.02.1915).

⁵⁷⁴ BOA, DH.EUM.6.Şb. 43/29: Dimetoka Hudud Emniyet Müfettişliği’nden Dahiliye Nezareti’ne (18.09.1915).

⁵⁷⁵ BOA, DH.EUM.ECB. 1/7: Bağdat Valisi Nazif’ten Dahiliye Nezareti’ne (8.04.1915).

⁵⁷⁶ DTA, BN. 480/18984: Bolu Mutasarrıfı Osman’dan Bahriye Nezareti’ne (31.10.1914).

⁵⁷⁷ DTA, BN. 480/18984: Urla Kaymakamlığı’ndan İzmir ve Havalisi Kumandanlığı’na (1.11.1914).

Kumandanlığı'na, Şam firarilerinin yakalanmamak için ahaliyle birleşerek hükûmete isyan ettiklerini, 3 jandarmayı şehit ettiklerini ve 1 süvariye yaraladıklarını, 11 jandarmanın kayıp ve diğerlerinin esir olduğunu, bütün memurların kalede mahsur bulunduklarını, telgraf tellerinin kesildiğini, ahalinin tamamının erzaklarıyla beraber kasabanın dışına çıktıklarını bildirilmiştir.⁵⁷⁸

Savaş süresince sadece Mehmed Talat Bey'e bilgi veren bir ekip bulunmaktaydı. Bahaeddin Şakir Bey, Mehmed Talat Paşa'nın ekibinin önde gelen elemanlarından biri olmuştur. Bu bağlamda Şakir Bey'den 12 Aralık 1914'te gönderdiği şifreli telgrafta, Karargâhla Hasankale'de olduğunu, oradan idare ettiğini, Vali Bey'in merkezî durumu yönettiğini, lüzum gördükçe Erzurum'a gidip geldiğini, ordunun vaziyetinin iyi olduğunu, Fırat Fırka Kumandanı'nın miskince hareket etmeseydi önemli muvaffakiyet alınmasının mümkün olduğunu, ajansın Kağızman'dan bahsinin bölgede nahoş tesir yaptığını, belirtmiştir.⁵⁷⁹ Anlaşıldığına göre Bahaddin Şakir, askerî birlikler hakkında Talat Paşa'yı bilgilendirmiştir.

Talat Bey'e bilgi verenlerden biri de Erzurum Valisi Tahsin Bey olmuştur. Kafkas cephesinde ordu karargâhının Herat'tan Köprüköy'e geldiği haberinin yanı sıra ordunun durumu ve firariler hakkında bilgi içeren şifreli telgrafını Dahiliye Nezareti'ne 'bizzat halledilecek' kaydıyla göndermiştir.⁵⁸⁰ Tahsin Bey Kafkas cephesindeki ordu hakkında bilgi vermeye devam etmiştir. Nitekim bölgedeki 9., 10. ve 11. Kolordu hakkında malumat toplaması için kolordu karargâhına bir kaymakam göndermiştir. Tahsin Bey'in cephede bulunan Enver Paşa hakkında bilgi vermesi, Talat Paşa'nın mülkî idareciler vasıtasıyla Osmanlı ordusunun faaliyetlerini takip ettiğini göstermektedir.⁵⁸¹

Bazı mebuslar Talat Bey'e bilgi vermişlerdir. Bu cümleden olarak Kerbelâ Mebusu Nuri Bey, İngilizlerin Kirmanşah ve diğer şehirlerdeki konsoloslarının Osmanlı aleyhinde beyannameler yayınladıklarını, Sencabî ve diğer aşiretlere

⁵⁷⁸ Bel, Mtf. 023718: Şam'da 8. Kolordu Kumandanı Cemal'den IV. Ordu Kumandanlığı'na (21.05.1917).

⁵⁷⁹ BOA, DH.ŞFR. 447/96: Bahaeddin Şakir'den Talat Bey'e (12.12.1914).

⁵⁸⁰ BOA, DH.ŞFR. 450/15: Erzurum Valisi Tahsin'den Dahiliye Nezareti'ne (23.11.1914).

⁵⁸¹ BOA, DH.ŞFR. 456/19: Erzurum Valisi Tahsin'den Dahiliye Nezareti'ne (7.01.1915).

propaganda yaptıklarını açıklamıştır. Buna karşılık Osmanlı şebhenderlerinin hiçbir faaliyette bulunmadıklarından şikayetçi olmuştur.⁵⁸²

Dahiliye Nezareti İstihbaratı, bulduğu bütün kaynaklardan bilgi toplamıştır. Hatta mülkî idareciler bizzat sahadan bilgi toplamışlardır. Teke Mutasarrıf Sabur, Antalya'daki İtalya ve Avusturya konsoloslarıyla birlikte Jan Dark gemisini gözetlemiş, geminin bir fotoğrafını çekmiş ve merkeze göndermiştir.⁵⁸³

Müttefik ülke diplomatları Dahiliye Nezareti'ne bilgi vermişlerdir. Bağdat Vilayeti, Avusturya konsolosundan bölgedeki İtalyanlara ülkelerine dönmelerini şehrin İtalyan konsolosluğundan gizlice tebliğ edildiğini öğrenmiştir.⁵⁸⁴ Müttefik diplomatik misyonları, düşmanların yanı sıra Osmanlı idarecileri hakkında da bilgi vermişlerdir. Bu bağlamda Şam Valisi Hulusi Bey, gayet mahrem ve her şekilde bizzat açılacaktır kaydıyla merkeze şifreli bir telgraf göndermiştir. Vali, bölgedeki Alman konsolosunun İstanbul'daki güvenilir bir Alman'dan aldığı bir mektubu yanında okuduğunu açıklamıştır. Burada, Selanik dönmesi Cavid Bey ve Musevi önde gelenlerinden Karasu Efendi'nin, Enver Paşa'nın Kafkasya'daki ordulara gitmesinden ve başarılı olmamasından istifade ederek gelecekteki şahsî menfaatlerini düşündüklerini, Enver Paşa ve Talat Bey'in kamuoyundaki nüfuzlarını azaltmaya ve düşman devletler taraftarı bir kabine oluşturmaya çalıştıklarını, bunu anlayan Almanların Cavid Bey'i Berlin'e göndermek için gereken sebepleri hazırladıklarını, onun Berlin'deki müzakerelerde Alman milyonu, altın külçe ve banknot meselelerinde düşman devletler sermaye sahiplerini yararına Osmanlı Bankası'ndan yana tutum takındığı kanaatinin oluştuğunu, Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey'in Berlin'e seyahatinin ise bu kanaatinin dağıtacağını, belirtmiştir.⁵⁸⁵

Sınırlardaki vilayetler komşu ülkelerdeki Osmanlı diplomatlarından malumat almışlardır. Bağdat Valisi Süleyman Nazif, Kirmanşah Şebhenderi Refik Bey'den aldığı evrak sayesinde çok önemli casusların yakalandığı belirtilmiştir.⁵⁸⁶

⁵⁸² BOA, HR.SYS. 2338/33: Kerbelâ Mebusu Nuri'den Dahiliye Nazırı Talat'a (18.11.1914).

⁵⁸³ BOA, DH.EUM.3.Şb. 5/43: Teke Mutasarrıfı Sabur'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne ve Dahiliye Nezareti'ne (15.05.1915).

⁵⁸⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb. 46/21: Bağdat Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne (4.02.1915).

⁵⁸⁵ BOA, DH.ŞFR. 469/131: Şam Valisi Hulusi'den Dahiliye Nezareti'ne (5.05.1915).

⁵⁸⁶ BOA, HR.SYS. 2980/21: Bağdat Valisi Süleyman Nazif'ten Kirmanşah Şebhenderi Refik Bey'e (2.03.1915).

Bir diğerk bilgi kaynağı mücavir coğrafiyalardan gelen firariler olmuşlardır. Midilli'den kayıkla firar ederek Ayvacık'a gelen dört Müslümandan, bir ay önce bir İngiliz'in Yunan hkmeti için yaptığı 60 metre büyüklüğündeki telsiz-telgrafın haberleşme için kullanıldığını bildirilmiştir.⁵⁸⁷ 14. Hudut Bölüğü de Mak'de bulunan Rus kuvvetleri hakkındaki bilgiyi Ruslarla alışan bir askerî mteahhitten öğrenmiş ve Dahiliye Nezareti ile orduya haber vermiştir.⁵⁸⁸

Dahiliye Nezareti İstihbaratı, çeşitli ırklara mensup ülke içinden ve dışından casus ve muhbirler kullanmıştır. Kurumun istihbarat ağındaki muhbirler ve casuslar, ihbarlarını Talat Bey'e veya Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Bu kişiler özellikle ülke dışında bulunan Osmanlı azınlıklarının faaliyetlerini izlemişler ve bunların Osmanlı topraklarındaki uzantılarını ortaya çıkarmışlardır. Muhbirlerin bir kısmı doğrudan Emniyet-i Umumiye tarafından görevlendirilmiş ve toplayacakları bilgiler belirlenerek yurt dışına gönderilmişlerdir.⁵⁸⁹ Mülkî idareciler de bölgelerinde bulunan aşiretlerin arasına belgelerde memur olarak geçen kişileri göndererek bilgi almışlardır.⁵⁹⁰ Dahiliye Nezareti İstihbaratı'nda muhbir olarak istihdamını isteyenler de olmuştur. Bunlardan biri Pozantı'da İnşaat Taburu 1. Bölük efradından İzmirli Yakub bin Stefan olmuştur. Yakub, Mersin İskele Emniyet Mfettişliğı'ne gönderdiği mektubunda, İzmir Emniyeti'nin hizmetinde muhbir olduğunu ve bu sırada zararlı kişilerinin ortaya çıkarılmasına hizmet ettiğini açıklamıştır. Yakub, taburunda bulunan Ermenilerin sansürden mektup kaçırdıklarını ihbar etmiş ve yapılan arama sonucunda verilen bilgi doğru çıkmıştır. Bütün bunları değerkendiren İskele Mfettişliğı, şahıstan Pozantı ve çevresinde istifade etmek istemiştir.⁵⁹¹

⁵⁸⁷ BOA, DH.şFR. 441/81: Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan Bahr-i Sefid Boğazı Umum Kumandanlığı'na ve Dahiliye Nezareti'ne (22.09.1914).

⁵⁸⁸ BOA, DH.EUM.5.şb. 22/1: Dahiliye Nezareti'nden Ordu Kumandanlığı'na (19.08.1914).

⁵⁸⁹ Fuad Bey, İskeçe'ye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından gönderilmiştir [BOA, DH.EUM.3.şb. 14/41 (7.07.1916)].

⁵⁹⁰ BOA, DH.EUM.4.şb. 11/17: Urfa Mutasarrıf Vekili Hamdi'den Dahiliye Nezareti'ne (22.05.1917).

⁵⁹¹ BOA, DH.EUM.2.şb. 33/38: Mersin İskele Emniyet Mfettişiliğı'ndne Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (11.02.1917).

Tablo 2.10: Dahiliye Nezareti İstihbaratı gizli kaynakları

Muhbirin ismi	Bölgesi	Muhbirin verdiği bilgi
A. Aslandis	Romanya-Kalas	Yunan propagandacıları ⁵⁹²
Nesimî Sârım Bey	Cenevre	Sadrazam'a yapılacak suikast ⁵⁹³
Fuad Bey	İskeçe	İtilaf casusu Dimitri Lilokadis'e dair ⁵⁹⁴
Yahya Kamil gerçek ismi Ahmed Nuri Efendi	Sofya	Sofya'daki Rusların ve Ermenilerin Osmanlı aleyhindeki faaliyetleri ⁵⁹⁵
Bodrumlu Kara Mihail oğlu Yorgi ve kayınpederi	Kalimnoz Adası	Bodrum civarındaki kayıkçıların kaçakçılık ve casusluk yaptıkları ⁵⁹⁶
Beyrut'ta Düyûn-ı Umumiye Müfettişi Ratnesky ve akrabası Sinemacı Edvar Levar	Beyrut	----- ⁵⁹⁷
David Vartanyan	Sofya	4 Ermenice gazete ve bir mektup göndermiştir ⁵⁹⁸
Şükrü Nazmi	Romanya	Bölgeden istihbarat toplanması ⁵⁹⁹
-----	Sevakin	Mısır, Sudan ve Musuh'un ahvalı ⁶⁰⁰
-----	Mahmere	Bölgedeki İngilizlerinin faaliyeti ⁶⁰¹

Tablodan Dahiliye Nezareti İstihbaratı'nın savunma merkezli olduğu ve doğrudan Osmanlı ülkesini ilgilendiren konularda, yerli ve yabancı şahısları muhbir olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

Yurt dışında Pire merkezli kadrolu bir muhbir ağı oluşturulmuştur. Buna göre 30 Aralık 1915'te Atina Sefiri Galib Kemalî Bey'den, 'Sadeddin Şatılan'ın Pire'ye gelip gelmediğinin ketum bir zat vasıtasıyla fevkalade mahrem bir surette

⁵⁹² BOA, DH.EUM.3.Şb. 3/56: Polis Müdür-i Umumisi'nden Emniyet Müdüriyeti'ne (9.02.1915).

⁵⁹³ BOA, DH.EUM.1.Şb. 7/20: Aziz Bey'den Cenevre'de Nesimî Sarım Bey'e (28.07.1917).

⁵⁹⁴ BOA, DH.EUM.3.Şb. 14/41: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden İskeçe'de Fuad Bey'e (7.07.1916).

⁵⁹⁵ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-018-02: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (11.02.1917).

⁵⁹⁶ BOA, DH.EUM.5.Şb. 84/3: Menteşe Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne (28.04.1916).

⁵⁹⁷ BOA, DH.EUM.4.Şb. 8/34: Beyrut Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne (12.12.1915).

⁵⁹⁸ BOA, HR.SFR.(04). 274/28: Sofya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (28.07.1915).

⁵⁹⁹ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-032-15: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Sansür Müfettişliği'ne (13.07.1916).

⁶⁰⁰ BOA, DH.EUM.4.Şb. 4/36: Hicaz Vali ve Kumandanı Mirliva Galib'den Dahiliye Nezareti'ne (8.01.1916).

⁶⁰¹ BOA, DH.ŞFR. 444/26: Basra Vali Vekili ve Kumandanı Subhi'den Dahiliye Nezareti'ne (12.10.1914).

Pire’de Paris otelinden Yani’dan sual edilerek acilen bildirilmesi’ istenmiştir.⁶⁰² Buna Sadeddin’in İtalya vapuruyla geldiğini, daha önce aynı şekilde gelmiş olan biraderinin alelacele Mısır’a gönderilmek istediğini, ancak Yunan pasaportu alamadığından yoldan döndüğü cevabı verilmiştir.⁶⁰³ Burada belirtilen muhbir Yani’nin takma isim olduğunu düşünmekteyiz. Yurt dışına gönderilen bir tahriratta muhbirin isminin ve bulunduğu bölgenin açıkça yazıldığına dair başka bir belgeyle karşılaşılması iddiamızı kuvvetlendirmektedir.

Dahiliye Nezareti İstihbaratı’nda kullanılan muhbirlerin güvenilirliği hakkında diplomatik misyonlardan ve mülkî kurumlardan soruşturma yapılmıştır. Bu bağlamda Adana Reji Dava Vekili İbrahim Saim Bey’in oğlu, Adana İdadisi, İstanbul Mekteb-i Hukuk ve Adana Fransız Mektebi mezunu, İstanbul’da ihtiyat zabıt vekili Süleyman Zihni Efendi’nin durumun gizlice araştırılarak mahrem hizmetlerde istihdamının mümkün olup olmadığının Adana Vilayeti’ne sorulmasına karar verilmiştir.⁶⁰⁴ Bir diğer örnek Beyrut Düyûn-ı Umumiye Müfettişi Ratnesky ve akrabası Sinemacı Edvar Levar hakkında verilebilir. Beyrut Vilayeti, şahısların Fransızlara çalıştıkları ihbarı üzerine yapılan tahkikatta, son derece güvenilir kişiler olduğunu ve polis müdüriyeti istihbarat memurluğunda istihdam edildiğini bildirmiştir.⁶⁰⁵ Muhbirlerin güvenilirlikleri başka muhbirler aracılığıyla da kontrol ettirilmiştir. Sofya’daki Rus ve Ermenilerin Osmanlı aleyhindeki faaliyetlerini öğrenmesi amacıyla Yahya Kamil müstearıyla Ahmed Nuri Efendi bölgeye gönderilmiştir. II. Şube, Ahmed Nuri Efendi’nin Sofya’daki Rus konsoloshanesi memurlarıyla temasta bulunduğunu öğrenmesi üzerine şahıs hakkında Emniyet’ten bilgi talep etmiştir. Emniyet, şahsın güvenilir olduğunu ve Bükreş’teki muhbirden de alınan malumattan teyit edildiği cevabını vermiştir. Bu yazışmalardan anlaşıldığına göre Dahiliye Nezareti İstihbaratı ülke dışındaki muhbirlerinin ismini II. Şube ile paylaşmamıştır. Ayrıca Emniyet, Ahmed Nuri Efendi’nin daha önce Rusya’ya gönderildiğini belirtmesi onun tecrübeli bir muhbir olduğunu göstermektedir. Son olarak Ahmed Nuri’nin hizmetlerine karşılık ailesine de yardım edildiği

⁶⁰² BOA, HR.SYS. 2109/5: Talat Bey’den Atina Sefiri Galib’e (30.01.1915).

⁶⁰³ BOA, HR.SYS. 2109/5: Atina Sefiri Galib’den Dahiliye Nezareti’ne (1.02.1915).

⁶⁰⁴ BOA, DH.ŞFR. 81/169: Talat Bey’den Adana Vilayeti’ne (18.11.1917).

⁶⁰⁵ BOA, DH.EUM.4.Şb. 8/34: Beyrut Vilayeti’nden Dahiliye Nezareti’ne (12.12.1915).

belirtlmifltir.⁶⁰⁶ Burada belirtmek gerekir ki Dahiliye Nezareti de muhbirlerin sorgulandığı bir kurum olmuştur. Bu bağlamda Atina Sefiri Galib Bey, 23 Şubat 1916'te Hariciye Nezareti'ne gönderilen telgrafta, Dimitri Kofopolos, isminde birinin müracaat ettiğini, şahsın merhum veliahdın (büyük ihtimalle Yusuf İzzeddin) maiyetinde ve bazı gizli hizmetlerde bulunduğunu, defaten Avrupa'ya gittiğini, kendisini Doktor Bahaeddin Şakir ile Nesib Remzi Beyler tarafından tanındığını bildirmiştir. Şahsın güvenilir olup olmadığı Dahiliye Nezareti'nden sorulmuştur.⁶⁰⁷

Ülke dışındaki muhbirler malumatlarını özel adreslere gönderdiğini düşünmekteyiz. Çünkü Emniyet-i Umumiye, yurt dışından gönderilecek bazı mektuplarının adreslerini Sansür Müfettişliği'ne bildirmiş ve mektupların açılmadan müdüriyete gönderilmesini istemiştir. Bu adreslerden ikisi İstanbul Balık Pazarı'nda zahire tüccarı Kadızâde Mehmed ve Saraçhane Sepetçiler Sokağı'nda maliyeden emekli Maraşlı Mehmed Ağa'nın adresleridir.⁶⁰⁸ Benzer şekilde Sansür Müfettişliği'ne gönderilen tahriratta, gönderdikleri mektubun mahalline iletilmesini ve Cenevre'den Sirkeci'deki Afıtab Terzihanesi sahibi Süleyman Fuad namına gelecek mektupların içerisinde Hasan Zeki veya yalnızca Zeki Bey ismiyle ortaya çıkacak mektupların açılmadan Emniyet'e gönderilmesini istenmiştir.⁶⁰⁹

Muhbirler basın aracılığıyla haberleşmiştir. Bu bağlamda muhbir A. Aslandis, verdiği ihbarın yerine ulaştığının anlaması için Romanya Kalas'taki Osmanlı şehbenderinin Ennos gazetesine 'Kendisine ait evrakını almak üzere Mösyö Aslandis'in şehbenderhaneye gelmesi rica olunur' şeklinde bir ilân vermesi gerektiğini bildirmiştir.⁶¹⁰

Verecekleri malumat karşılığında para isteyen şahıslar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Beyrut'ta bulunan Jroj Smer olmuştur. Şahıs, düşmanların en münevver kimselerden oluşan bir casus teşkilâtı kurduğunu ve bunları belgeleriyle

⁶⁰⁶ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-018-02: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (11.02.1917).

⁶⁰⁷ BOA, HR.SYS. 1817/73: Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (26.02.1916).

⁶⁰⁸ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-032-15: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Sansür Müfettişliği'ne (13.07.1916).

⁶⁰⁹ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-032-12: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Sansür Müfettişliği'ne (2.09.1915).

⁶¹⁰ BOA, DH.EUM.3.Şb. 3/56: Polis Müdür-i Umumisi'nden Emniyet Müdüriyeti'ne (9.02.1915).

teslim edeceğini bildirdikten sonra hizmetinin karşılığında 1500 lira talep etmiştir.⁶¹¹ Beyrut Vilayeti ihbarı çok ciddiye almış ve muhbirin istediği meblağın verilmesini talep etmiştir.⁶¹² Sonunda Dahiliye Nezareti parayı göndermiştir.⁶¹³ Bununla birlikte ihbarların çoğu asılsız çıkmıştır. Bu bağlamda Lazkiye Mutasarrıflığı, şüpheli şahısların Kıbrıs'a gittiği ve adaya giderken zeytinyağı tenekelerinde altın kaçırıldığı ihbarının yanlış olduğunu merkeze bildirmiştir. Mutasarrıflık, doğrudan merkeze bilgi verdiğini vurguladığı muhbirin zamanında ve doğru ihbarlar yapmayarak iş yükünü arttırarak zaman kaybına sebep olduğunu da ilave etmiştir. Muhbirin görevini yerine getirmesi için mahalli hükûmete zamanında ihbar yapması buna imkan olmadığında ise merkeze bildirmesi gerektiğini de ifade etmiştir.⁶¹⁴

Dahiliye Nezareti İstihbaratı'na çok sayıda ihbar yapılmıştır. Bunların çoğu düşmana lojistik sağlayan yerli işbirlikçiler hakkındadır. Karabiga'dan Ahmed, Marmara Denizi'nde dolaşan düşman denizaltılarına İstanbul'daki Kayseri hanında Boğuşehri tüccarından Şeyan ve Dikran Haçadoryan biraderlerin erzak ve levazım tedarik ettiklerini ihbar etmiştir.⁶¹⁵ Bir diğer ihbar konusu ise Osmanlı devlet adamlarına yönelik suikast iddialarıdır. Pera'dan 22 Ekim 1915'te 'K' imzasıyla Fransızca olarak gönderilen mektupta, Talat Bey ve Enver Paşa'ya Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne bir suikast düzenleneceğini, kendisinin de bu ekibin parçası olduğunu, ekibin üyeleri olan Serkes Tasçıyan'ın önceden Fehim Paşa ve Rusya Elçiliğinin hafiyesi, Madam Manik Açmıyan'ın İngiltere eski elçisi Lavetr'ın zevcesi Madam Latevr'in hafiyesi ve Kırkor'un ise önceden Fehim ve Şerif Paşaların hafiyesi olduğu da bildirilmiştir.⁶¹⁶

Dahiliye Nezareti, elde ettiği malumatları kendi kurumlarına teyit ettirmiştir. Bu bağlamda Dahiliye Nezareti, Çanakkale Mutasarrıflığı'ndan, görüldüğü iddia edilen iki geminin tahtelbahr olduğunun ne suretle anlaşıldığının ve bunların da kimler tarafından hangi mevkide görüldüğünün yeniden tahkikiyle hakkında kanaat

⁶¹¹ BOA, DH.ŞFR. 583/56: Beyrut Valisi Azmi'den Dahiliye Nezareti'ne (5.05.1918).

⁶¹² BOA, DH.ŞFR. 584/101: Beyrut Valisi Azmi'den Dahiliye Nezareti'ne (18.05.1918).

⁶¹³ BOA, DH.ŞFR. 87/319: Dahiliye Nezareti'nden Beyrut Vilayeti'ne (28.05.1918).

⁶¹⁴ BOA, DH.EUM.4.Şb. 1/44: Lazkiye Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne (22.12.1915).

⁶¹⁵ BOA, DH.ŞFR. 53/185: Talat Bey'den Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na (31.05.1915).

⁶¹⁶ BOA, DH.EUM.2.Şb. 19/1: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumisi'ne (6.11.1915).

oluşturulacak surette malumat alınarak gönderilmesi istenmiştir.⁶¹⁷ Bir diğer belgede Dahiliye Nezareti, ‘Fransızların Midilli’de bir çok silah ve mühimmat depo ettiğini, Anadolu sahiline yakın Fransız işgalindeki Kasteleriyo (Meis) Adası’nda Yunanlılardan oluşturulan çetelerin Fransız torpidolarıyla sahile çıkarıldıklarını, Osmanlı halkından ele geçirdikleriyle adaya döndüklerini ve geçenlerde 27 kişiyi bu suretle yakalayıp Fransa esir garnizonlarına sevk ettiklerini, bunlar arasında 9 yaşında Fatma isminde bir çocuğun da bulunduğunu, Osmanlı topraklarında karışıklık çıkarmak için Meis’e mühimmat ve silah gönderildiğinin istihbar olduğunu’ belirtildikten sonra konu hakkında tahkikat yapılarak neticenin bildirilmesi istenmiştir.⁶¹⁸

Dahiliye Nezareti İstihbaratı’ndan en fazla bilgiyi Başkumandanlık Vekâleti talep etmiştir. Bu bağlamda Karadeniz’deki Rus limanlarının 29 Ekim 1914’te bombardıman edilmesinin ardından Enver Paşa’dan ordulara verilen emrin bir sureti gizli olarak Dahiliye Nezareti’ne de gönderilmiştir. Buna göre Karadeniz’deki son olaydan dolayı İtilaf Devletleri savaş gemilerinin muhtemelen Osmanlı sahillerine saldıracakları, sahilleri tarassut muhafazasıyla görevli bütün jandarma kıtalarının müteyakkız bulunmaları, saldırıyı en yakın mafevke ve aynı anda doğrudan doğruya Başkumandanlık Vekâleti’ne bildirmeleri, Marmara hariç bütün ordugâhların vesairenin denizden ateşe açık şekilde bulundurulmamaları bildirilmiştir.⁶¹⁹

Osmanlı askeriyesi, Dahiliye Nezareti istihbaratından komşu ülkelerin donanmalarına dair malumat talep etmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti 29 Ağustos 1914’te bir tahrirat yayınlayarak, seferberlikten dolayı komşu hükûmetlerin harekât ve askerî hazırlıkları hakkında alınacak malumatın hemen doğruca Harbiye Nezareti’ne bildirilmesini ve durumdan kendilerinin de haberdâr edilmesi emredilmiştir.⁶²⁰ Bundan bir gün sonra ise sadece Karadeniz kıyısındaki mülkî kurumlara gönderilen şifreli telgrafta, son on gün zarfında Rus donanmasından ne

⁶¹⁷ BOA, DH.ŞFR. 60/180: Talat Bey’den Çanakkale Mutasarrıflığı’na (31.01.1916).

⁶¹⁸ BOA, DH.ŞFR. 89/154: Dahiliye Nezareti’nden Aydın Vilayeti’ne, Karesi ve Çanakkale Mutasarrıflıklarına (24.07.1918).

⁶¹⁹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 3/55: Enver Paşa’dan Dahiliye Nezareti’ne (31.10.1914).

⁶²⁰ BOA, DH.ŞFR. 44/119: Dahiliye Nezaretinden umuma (29.08.1914).

kadar ve ne cins gemilerin hangi tarihlerde görüldüğünün süratle bildirilmesi istenmiştir.⁶²¹

Osmanlı savaşa girdikten sonra ise Enver Paşa, 18 Kasım 1914'te Dahiliye Nezareti'ne bir tahrirat göndermiştir. Burada 'Başkumandanlık Karargâhınca Karadeniz'deki Rus filosu harekâtının dakikası dakikasına bilinmesine çok ihtiyaç bulunduğunu, askeriyede bunun için tarassut memurları istihdam edilmekle birlikte mülkiye memurlarından da istifade edilebileceğinin görüldüğünü, Karadeniz sahilindeki mülkiye memurlarının düşman donanmasının harekâtı hakkında görecekları veya mutemet tarassut memurlarından edinecekleri malumatı zaman kaybetmeden Başkumandanlık Karargâhı'na bildirmelerine izin verilmesini' rica edilmiştir. Enver Paşa, verilecek malumatın mükerrer olmaması ve telgraf tellerin gereksiz yere işgal edilmemesi için tahrirata 'Başkumandanlığa bildirilmiştir' kaydının ilave edilmesini de istemiştir. Son olarak ise talep edilen bilgi açıklanmıştır. Buna göre '1-Zevali saat kullanmak şartıyla hangi zamanda, ne cinsten kaç gemi görülmüştür (Cinsinin tayini müşkül olursa kaç bacalı, kaç direkli ve büyük, küçük oldukları). 2-Toplu mu, müteferrik mi gidiyorlar, aralarında mesafe ve sahile ne kadar uzak geçtikleri. 3-Hangi istikametten gelip nereye gittikleri ve ne zaman mahallin ufkundan kayıp oldukları' denilmiştir.⁶²²

Başkumandanlık Vekâleti, Dahiliye Nezareti'ne bildirmeden doğrudan mülkî kurumlardan bilgi talep etmiştir. Bunun için Karargâh-ı Umumi'den Thauvenay imzalı olarak 7 Şubat 1915'te Trabzon Valisine bir şifreli telgraf gönderilmiştir. Buna göre, saat 7.30'da telgrafla Batum'dan Atina'ya (Pazar) doğru geldikleri ve 8.45'teki telgrafta Atina açıklarında sahilden uzakça durdukları bildirilen geminin çeşidinin ve mümkünse şekli ve isminin bildirilmesini istenilmiştir.⁶²³ Benzer şekilde Enver Paşa 12 Şubat 1915'te Aydın Vilayeti'ne gönderdiği şifreli telgrafta, Midilli'de

⁶²¹ BOA, DH.ŞFR. 44/138: Dahiliye Nezareti'nden Samsun ve Sinop Mutasarrıflıklarına, Giresun, Zonguldak, Ereğli, Şile ve İnebolu Kaymakamlıklarına (30.08.1914).

⁶²² BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/61: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (18.11.1914). Bu tahrirat Karadeniz'de kıyısı bulunan Edirne, Trabzon ve Kastamonu Vilayetleri ile İzmit, Bolu, Canik ve Çatalca Mutasarrıflıklarına 19.11.1914'te gönderilmiştir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/61; BOA, DH.ŞFR. 47/82).

⁶²³ BOA, DH.ŞFR. 49/227: Karargâh-ı Umumi I. ve II. Şubeler Müdür-i umumisi Thauvenay'dan Trabzon Vilayeti'ne (7.02.1915).

jandarma bölüğüne memur bir Fransız subayı bulunduğunu ve İngiliz subayı Vides Bey'in hangi adada bulunduğunun araştırılmasını talep etmiştir.⁶²⁴

Dahiliye Nezareti İstihbaratı, Başkumandanlık Vekâleti'nin dışında Bahriye Nezareti'nin talebi üzerine onlarla da bilgi paylaşmıştır. Buna göre, Ağustos'un 27. günü (9 Eylül 1914) akşam üzeri saat 11 raddelerinde Kalagar'a açıklarında iki Rus torpido muhribinin şimale doğru ilerlemekte olduğu mezkur mevkiden telsiz-telgrafiyle fenere ihbar edilmiş ve bir gambot ile iki torpido muhribi tarafından takip edilmişse de vaktin genç olması hasebiyle torpidoların tekrar avdet etmiş oldukları Üsküdar Mutasarrıflığı'nın bildirildiğini haber verilmiştir.⁶²⁵

1.i. Bahriye Nezareti İstihbaratı

Osmanlı İstihbarat Topluluğu'na mensup kurumlardan biri Bahriye Nezareti olmuştur. Bilgi toplanmasında ve dağıtılmasında pek çok kurum yer aldığı için Bahriye Nezareti İstihbaratı kavramı kullanılmıştır. Bahriye Nezareti merkezî yapılanmasında istihbarat adıyla ilk teşkilâtlanma ise 1910 (1326) yılında oluşturulmuştur. Bu tarihte Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi'nin yerine kurulan 1. Daire'nin içinde İstihbârât ve İstihzârât Kısmında 'Birinci Şube: İstihbarat-ı Ecnebiye' olarak isimlendirilmiştir.⁶²⁶ Savaşın hemen öncesinde 1914'te yapılan düzenlemeyle 1. Daire 2. İstihbarat Şubesi oluşturulmuştur. Şubenin görevi, yabancı deniz kuvvetlerini araştırıp gerekli incelemeleri yaptıktan sonra bunlar hakkında risaleler yayınlanması, ataşenavallerle haberleşmenin sağlanması, barışta ve savaşta bütün resmî ve gayri resmî istihbarat vasıtalarını idare edilmesi olarak açıklanmıştır.⁶²⁷

Belirtilen düzenleme sonucunda İkinci Şube'nin müdüriyetine Korvet Kapudanı (Binbaşı) Kasımpaşalı Salih Bey getirilmiştir.⁶²⁸ Müdür muavini olarak ise

⁶²⁴ BOA, DH.ŞFR. 49/227: Enver Paşa'dan Aydın Vilayeti'ne (12.02.1915).

⁶²⁵ DTA, BN. 597/23587: İstanbul Vilayeti'nden Bahriye Nezareti'ne (17.09.1914).

⁶²⁶ Ali Haydar Emir, "Osmanlı Bahriyesi 10 Temmuz 1324'ten 10 Temmuz 1330'a Kadar", **Mecmûa-i Seneviye-i Bahriye**, Birinci Sene, İstanbul, Bahriye Matbaası, 10 Temmuz 1331, s. 14.

⁶²⁷ DTA, BN. 237/6614; Bahriye Nezareti Teşkilât Nizamnamesi, İstanbul, Matbaa-i Bahriyye, 1330, s. 6.

⁶²⁸ **Bahriye Salnamesi 1330-1331**, 19. Tertib, İstanbul, Matbaa-i Bahriyye, İstanbul 1330, s. 54.

Kıdemli Yüzbaşı Cihangirli Ahmed Cemal Efendi görevlendirilmiştir.⁶²⁹ Mülazım-ı evvel Tekfurdağı Hasan Sami Efendi, kurumun diğer personeli olmuştur.⁶³⁰ 1915 yılı başında 1. Daire 2. Şube, 1 korvet kapudanı, 1 kıdemli yüzbaşı ve 1 yüzbaşı ile idare edilmiştir.⁶³¹ Kurumun müdüriyetine 25 Şubat 1917’de Korvet Kapudanı Yeniçeşmeli Mehmed Raif Bey getirilmiştir.⁶³² Bunun dışında Yüzbaşı Kasımpaşalı Mehmed Tahir ve Yüzbaşı Üsküdarlı Mehmed Tevfik Beyler şubedeki diğer zabitlerdir.⁶³³ Bununla beraber 1333-1334 tarihlerine ait Devlet Salnamesinde müdür olarak Korvet Kapudanı Kemaleddin Efendi gösterilmiştir. Yüzbaşı Tahir Efendi ise aza olarak kurumda görev yapmıştır.⁶³⁴

Doğası gereği bahriye harekâtı ve istihbaratı, kara ordularından farklı özellikler göstermektedir. Bahriye istihbaratının en önemli özelliği kara ordusundan daha fazla bilinmezliği içerisinde barındırmasıdır. Bunlar arasında bahriye harekâtının bilinmezlikler ve tahminler içinde icra edilmesi, deniz araçlarının genellikle geceleri limanlara gelip gitmeleri ve bunları icra ederken rotalarını da belli etmemeye çalışmaları gösterilebilir. Ayrıca bu tarz istihbaratın uzmanlığa ihtiyacı çok daha fazladır. Bu bağlamda çok az sivil, gördüğü deniz taşıtlarını ayırt edebildiği için bunların adetini, kuvvetini, teçhizatını ve silahlarını yanlış veya abartarak ihbar etmiştir. Hatta gemilere veya tersanelere giren casusların, muazzam teknolojik ilerlemeleri cihazları bir defa görerek gerektiği kadar bilgi sahibi olmaları beklenmemelidir. Gerçekte sınırlı sayıdaki bahriye zabiti, bu tarzda şahitlik ve araştırmadan sonra bilgi verebilmiştir.⁶³⁵ Bahriye istihbaratının bir diğer özelliği ise parçaların izlenerek bütüne gidilmesi yolunun takip edilmesidir. Bütün bu özellikler Birinci Dünya Savaşı boyunca geçerli olmuş ve Osmanlılar düşman deniz araçlarından ve faaliyetlerinden amaçlarını anlamaya çalışmışlardır.

⁶²⁹ *Ibid.*, s. 120.

⁶³⁰ *Ibid.*, s. 58.

⁶³¹ DTA, BN. 145/3259: 1. Daire 2. Şube Müdür Vekili Cemal’den İkinci Daire’ye (10.01.1915).

⁶³² Birinci Dünya Savaşı’na Katılan Alay., C.III, s.442-443; DTA, BN. 98/2098: Bahriye Nezareti İkinci Şube Müdürü Korvet Kapudanı Mehmed Raif’den Üçüncü Şube Müdüriyeti’ne (16.06.1917); **Bahriye Salnamesi 1333**, 21. Tab, İstanbul, Matbaa-i Bahriyye, 1333, s. 14.

⁶³³ **Bahriye Salnamesi 1333**, s. 34; s. 38.

⁶³⁴ **Salname-i Devlet-i Aliyye 1333-1334, 68. sene**, Dersaadet, Hilal Matbaası, 1334, s. 289.

⁶³⁵ Miralay Libuk, “İstihbarat-ı Bahriye 1”, Çev. Yüzbaşı Ahmed Midhat, **Risale-i Mevkute-i Bahriye**, C. 8, Nr. 3, Eylül 1341, s. 2328.

Geniş bir teşkilâta sahip olan Bahriye Nezareti İstihbaratı'nın bilgi kaynaklarına bakıldığından bunların en önemlileri kendi bünyesindeki kurumlar olmuştur. Bu kurumlar özellikle Osmanlı karasularında ve mücavir alanlardan bilgi toplamışlardır. Bahriye Nezareti İstihbaratı'nda savaş boyunca en fazla bilgi toplayan kurumlar liman reislikleri olmuştur. Bunlar dört merkez liman reisliğine bağlı olarak idare edilmişlerdir:

İstanbul Merkez Liman Reisliği; Yenikapı, Kalikratya (Mimarsinan), İclâliye, Silivri, Ereğli, Tekirdağ, Hora, Mürefte, Şarköy, Gelibolu, Kala-i Sultaniye, Lapseki, Kemer, Karabiga, Erdek, Mihaliç, Bandırma, Trilya, Mudanya, Gemlik, Armutlu, Katırlı, Yalova, Karamürsel, Darıca, İzmit, Tuzla, Kartal, Maltepe, Haydarpaşa, Üsküdar, Anadolu Kavağı, İrva, Şile, Ağva, Kefken, Sakarya, Akçakoca, Alaplı, Podima, Midye, İğneada, Heybeliada, Büyükada, İmralı, Eğinlik, Paşalimanı, Marmara, Burgazada, Ayvacık, Hamidiye, Karacabey, Emir Ali, Karasu liman reisliklerinden oluşmuştur.⁶³⁶

Samsun Merkez Liman Reisliği; Çarşamba, Terme, Ünye, Fatsa, Ordu, Giresun, Tirebolu, Görele, Büyükliman, Vakfıkebir, Polathane (Akçaabat), Trabzon, Araklı, Sürmene, Of, Rize, Mapevri, Atina (Pazar), Arnus, Hopa, Gerze, Sinop, Ayancık, İnebolu, Cide, Kapısuyu, Amasra, Kozlu, Bartın, Filyos, Zonguldak, Vona, Arhavi, Akçeşehir, Espiye reisliklerinden oluşmuştur.⁶³⁷ Bunların dışında savaşın sonunda Rusya'dan ele geçirilen Batum'da da bir liman reisliği kurulmuştur.⁶³⁸

⁶³⁶ DTA, BN. 56/1079: Alaplı Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (3.01.1915); DTA, BN. 295/9299: Sakarya Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (24.04.1917); DTA, BN. 323/10467: Erdek Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (28.12.1915); DTA, BN. 537/20376: Ağva Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (6.04.1918); DTA, 597/23587: Podima Liman Reisliği'nden Deraliyye Liman Riyaseti'ne (10.09.1914); DTA, BN. 597/23617: Kale Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (11.07.1914).

⁶³⁷ DTA, BN. 56/1079: Samsun Merkez Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (5.01.1915); DTA, 72/1435: Ünye Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (17.01.1915); DTA, BN. 237/6618: Sürmene Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (3.01.1915); DTA, BN. 290/9094: Giresun Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (4.08.1917); DTA, BN. 295/9299: Tirebolu Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (24.04.1917); DTA, BN. 342/12015: Bahriye Nezareti 1. Daire 2. Şube'den Samsun Merkez Liman Riyaseti'ne (27.05.1917); DTA, BN. 365/13256: Atina Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (4.10.1915); DTA, BN. 564/22169: Arhavi Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (25.01.1915); DTA, BN. 597/23587: Vakfıkebir Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (8/9.12.1914).

⁶³⁸ DTA, BN. 326/10648: Batum Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (14.08.1918)

İzmir Merkez Liman Reisliği; Yenifoça, Eskifoça, Çandarlı, Dikili, Ayvalık, Burhaniye, Edremit, Yonda, Kösten, Urla, Çeşme, Yeni Nahiye, Ağrıpa, Kuşadası, Dalyan, Gümüşlü, Bodrum, Günlük, Gökabad, Marmaris, Meğri, Kalamaki, Fenike, Antalya, Alanya, Anamur, Behram reisliklerinden oluşmuştur.⁶³⁹

Beyrut Merkez Liman Reisliği; Sayda, Sur, Akka, Tanture, Yafa, Beniyunus, Gazze, Cedniye, Cebel, Batruk, Tayarce, Trablusşam, Ardad, Banyas, Cebile, Cübeyl, Lazkiye, Süveydiye, İskenderun, Yumurtalık, Mersin, Silifke, Kalendire, Papas, Taşucu, Tartus, Hayfa, Arvad, Cünye, Ayas reisliklerinden oluşmuştur.⁶⁴⁰

Seferberliğin başından itibaren liman reislikleri, bağlı bulundukları merkezî liman reisliklerine ve ordu komutanlıklarına bilgi vermişlerdir. Savaşın başlamasıyla birlikte ise doğrudan Bahriye Nezareti'ne, Başkumandanlık Vekâleti'ne, Donanma Birinci Kumandanlığı'na, bölgelerindeki birliklere ve mülkî kurumlara bilgi vermişlerdir. Liman reislikleri malumatları, acele ve gayet acele telgraflarla göndermişlerdir. Ayrıca günlük veya harp raporu başlığıyla da malumat ulaştırmışlardır.⁶⁴¹ Reislikler, telgraflarının mükerrer olmaması için bunları

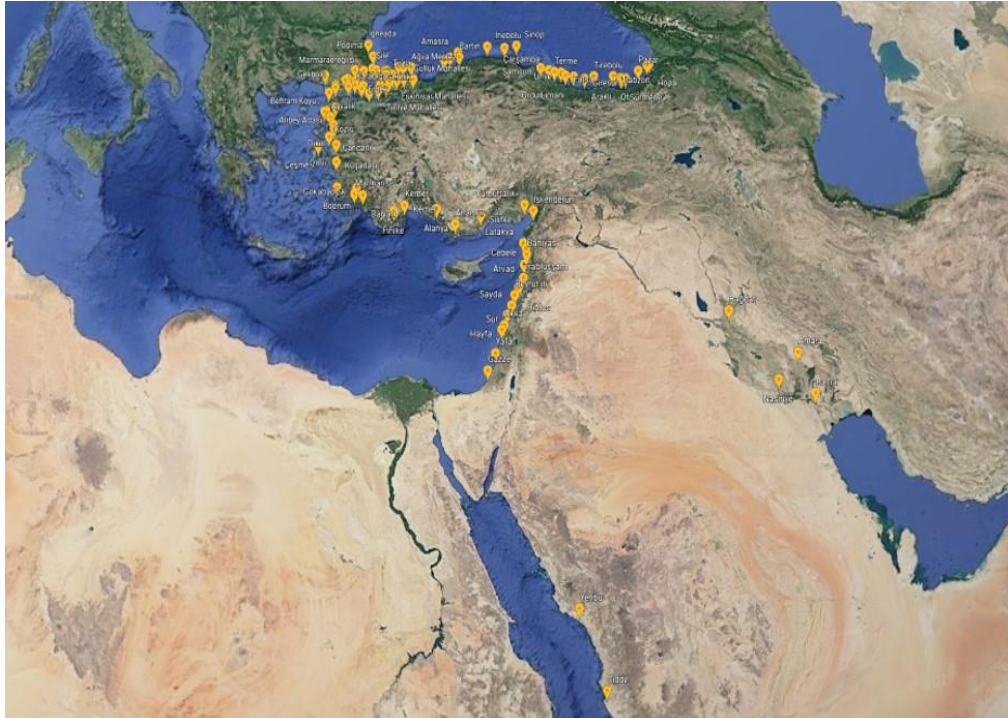
⁶³⁹ DTA, BN. 70/1387: İzmir Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (24.09.1915); DTA, BN. 26/360: Çeşme Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (6.10.1914); DTA, BN. 323/10467: Anamur Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (30.12.1915); DTA, BN. 537/20376: Ayvalık Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (3.03.1918); DTA, BN. 672/27112: Foça-i Atik Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (8.11.1914).

⁶⁴⁰ DTA, BN. 62/1189: Beyrut Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (1.09.1914); DTA, BN. 52/1019: İskenderun Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne ve Başkumandanlık Vekâleti'ne ve IV. Ordu ve 12. Kolordu Kumandanlıklarına (31.01.1915); DTA, BN. 56/1079: Yafa Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (4.01.1915); DTA, BN. 145/3260: Hayfa Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (20.09.1917); DTA, BN. 95/1995: Tartus Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (5.01.1916); DTA, BN. 204/5187: Cünye Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (2.05.1917); DTA, BN. 237/6617: Trablus Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (2.01.1916); DTA, BN. 290/9094: Arvad Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (4.08.1917); DTA, BN. 295/9299: Sayda Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (24.04.1917); DTA, BN. 323/10467: Beniyunus Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne ve Donanma Kumandanlığı'na ve Sahil Müfettişliği'ne (30.12.1915); DTA, BN. 353/12663: Cübeyl Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne ve Başkumandanlık Vekâleti'ne (7.06.1917); DTA, BN. 356/12818: Gazze Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (2.08.1917); DTA, BN. 537/20376: Cebile Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (6.03.1918).

⁶⁴¹ DTA, BN. 62/1189: Beyrut Liman Reisi Şerafeddin Bey'den Bahriye Nezareti'ne, Beyrut Vilayeti'ne ve Mevki Kumandanlığı'na (30.09.1914); DTA, BN. 373/13549: Gelibolu Liman Reisliği'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne ve Bahriye Nezareti'ne (15.10.1915); DTA, BN. 373/13549: Kaliktery Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (26.10.1915); DTA, BN. 373/13549: Mersin Liman Reisliği'nden Beyrut Limanı Reisliği'ne (16.10.1915); DTA, BN. 373/13549: Beyrut Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (16.10.1915).

gönderdikleri kurumları belirtmişlerdir. Böylece aynı istihbaratın tekrar paylaşarak zaman kaybedilmesi engellenmeye çalışılmıştır.

Seferberliğin başından itibaren liman reislikleri bölgelerindeki bütün donanma hareketlerini ve gemilerle seyahat eden diplomatik misyonların faaliyetlerini takip etmişlerdir. Bu bağlamda Kuveyt İngiliz Konsolosunun Fav ve Muhammere'ye, Muhammere İngiliz Konsolosunun ise Basra'ya seyahatlerini Fav Liman Reisliği tarafından IV. Ordu Müfettişi Cavid Paşa'ya rapor edilmiş ve 19 Ağustos 1914'te İstanbul'a bildirilmiştir.⁶⁴² Savaş esnasında ise liman reisliklerinin gönderdikleri istihbaratlara örnek olarak İskenderun Liman Reisi Hakkı Bey'in 13 Ekim 1915 tarihinde gönderdiği telgraf verilebilir. Burada 'On evvel Fransa'nın Tayyare Kruvazörü liman açıklarına gelerek tarassuddan sonra bilâtevfik Yumurtalık cihetine hareket ettiği ve işbu malumat IV. Ordu Kumandanlığı Vekâleti'ne ve 41. Fırka Kumandanlığı'na ve Karargâh-ı Umumi Başkumandanlık Vekâleti'ne arz olduğu' belirtilmiştir.⁶⁴³

Şekil 2.13: Liman reislikleri

⁶⁴² Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, S. 141, s. 189-190.

⁶⁴³ DTA, BN. 373/13549: İskenderun Liman Reisliği'nden Bahriye Nezareti'ne (13.10.1915).

Bahriye Nezareti İstihbaratı'nda ön plana çıkan kurumlardan biri Donanma Kumandanlığı olmuştur. Kumandanlık deniz muharebeleri, düşman donanmalarının faaliyetlerini rapor olarak Bahriye Nezareti'ne sunmuştur.⁶⁴⁴ Donanma Kumandanlığı, raporlarını hazırlarken kullandığı gizli ve açık kaynakları belirtmiştir. Bunlardan birine göre kaynakları, Almanca Weyer Savaş Gemileri Mecmuası, muhbir, seyyah, Bolşevikler tarafından Rus Karadeniz Filosu Heyeti'ne gönderilmiş beyannamelerden oluşmuştur. Donanma Kumandanlığı ham bilgi vermemiş ve Rus donanmasının durumu hakkında analizler yapmıştır.⁶⁴⁵

Bahr-ı Siyah Boğazı Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı, malumat toplamıştır. Kumandanlık, bölgesindeki donanma faaliyetlerini takip etmiştir. Bunlardan biri 'bugün saat 2.40'ta üç bacalı bir harp gemisi ile bir torpidonun boğaz açıklarından Rumeli cihetinden Şile istikametine geçtiği ve ardından sefinesini arkasına takmış olduğu halde denize açıldığı görülmüş olduğu' haber verilmiştir.⁶⁴⁶

Marmara Tahtelbahr İşaret İstasyonu, düşman denizaltılarının faaliyetlerini gözlemlemek amacıyla kurulmuştur. İstasyondan verilen malumatın birine göre, 'Kablez-zeval 7.30'da Alman bandıralı bir tahtelbahr Çanakkale tarafından gelip Balatya (Marmara Adası) limanına demirlemiştir' denilmiştir. Bu telgraf, Bahriye Nezareti'ne ve öneminden dolayı Başkumandanlık Vekâleti'ne de gönderilmiştir.⁶⁴⁷

Tarassud Kumandanlıkları, memurlukları ve mevkileri istihbarat vermişlerdir. Bahriye istihbarat sistemi içinde yer alan bu kurumlar bölgelerinden geçen deniz taşıtları hakkında istihbarat göndermişlerdir. Bunlar Marmara Bahriye Tarassud Kumandanlığı, Ereğli Bahriye veya Bababurnu, Kerenpe, Yoros (Anadolu Kavağı) Burnu, Çamburun (Espiye), Karaburun Bahriye, Kilyos, Eyvasil Tarassud Memurluklarından oluşmuşlardır. Bunların dışında Samsun'da bir tarassut mevkii kurulmuştur. Bu kurumlar yüzbaşı veya daha düşük bir subay tarafından idare edilmişlerdir. Topladıkları istihbaratları ise Başkumandanlık Vekâleti, Bahriye Nezareti, Donanma Birinci Kumandanlığı, Sahil Müfettişliklerine ve mülkî idareye

⁶⁴⁴ ATASE, BDH. K. 19, D. 20, F. 93-009-1: Donanma Kumandanlığı'nın raporudur (6.04.1916).

⁶⁴⁵ DTA, BN. 15/179 (1917); DTA, BN. 26/354 (26.01.1916).

⁶⁴⁶ TTK, KO. 12-16-16: Bahr-ı Siyah Boğaz Mevki-i Müstahkemi Kumandanlığı namına Erkân-ı Harp reisi vekili Ziya'dan 1. Kolordu Kumandanlığı'na (Tarihsiz).

⁶⁴⁷ DTA, BN. 326/10648: Marmara Tahtelbahr İşaret İstasyonlarına memur Yüzbaşı Mehmed Ali'den Bahriye Nezareti'ne (18.10.1918).

göndermişlerdir.⁶⁴⁸ Tarassud memurluklarının gönderdikleri istihbaratlarından biri Kerenpe'den bildirilmiştir. Buna göre 26/27 Aralık 1914 gecesı saat 10.50'da gönderilen mahrem ve müstacel telgrafta, 'bugün badez-zeval 1 saat 55 dakikada arz-ı şimalisi 42 derece 8 dakika ve tûl-i şarkisi 33 derece 35 dakika olan mevkide Midilli kruvazörüyle himayesinde iki nakliye vapurunun batıya seyr eyledikleri müşahade edilmekle arz olunur' denilmiştir.⁶⁴⁹

Bahriye İstihbaratına Filotilla komodorluğu⁶⁵⁰ ve savaş gemileri, düşman veya tarafsız devlet donanma ve kontrespiyonaj faaliyetleri hakkında müşahadelerini bildirmiştir.⁶⁵¹ Bunun yanında Bahriye Nezareti İstihbaratı, bilgi toplamak için tarassut gemileri kullanmıştır. Burak Reis, Aydın Reis, Sakız, Preveze, Kemal Reis, Hızır Reis, İsa Reis, Barika-i Zafer, Malatya, Selman-ı Pak gambotları, Berk-Efşan torpidosu, Galata Yatı tarassut işinde görevlendirilmişlerdir. Mayın gemisi olan Samsun gemisi de denizaltı tarassuduyla görevlendirilmiştir.⁶⁵² Bahriye Nezareti tarassut gemilerinin haberleşmelerinin hızlı ve güvenli olmasının sağlanması için telsiz-telgraf aletleriyle donatmıştır.⁶⁵³ Tarassutla görevlendirilen gemilerden biri olan İsa Reis Gambotu süvarisi Çanakkale'den 15 Ocak 1915'te akşam saat 5.35'te bir şifreli telgraf göndermiştir. Burada, 'bugün Kal'a-i Sultaniye pişgâhında ârâm olunmakta iken badez-zeval saat 1'de Nara istikametinde daimi şüphe bir cism-i siyah görülmekte sıkı bir tarassut neticesinde teknenin kış tarafından Fransa bandırasını hamil bir tahtelbahrin mevcut olduğu görülerek hemen ateşe ibtidar ile

⁶⁴⁸ BOA, DH.EUM.2.Şb. 7/68: Canik Mutasarrıfı Süleyman Necmi'den Dahiliye Nezareti'ne (7.01.1915); DTA, BN. 17/228: Çamburun Tarassut Memuru Hüseyin Şefik'ten Bahriye Nezareti'ne (26.04.1917); DTA, BN. 56/1079: Yoros Tarassut Memuru Hilmi Efendi'den Başkumandanlık Vekâleti'ne ve Bahriye Nezareti'ne (8.01.1915); DTA, BN. 145/3260: Birinci Ordu Rapor Zabıt Muavini Kenan'dan Bahriye Nezareti'ne (4.08.1917); DTA, BN. 290/9094: Eyvasil Taarssud memuru vekili Hulusi'den Bahriye Nezareti'ne ve Başkumandanlık Vekâleti'ne (4.08.1917); DTA, BN. 365/13256: Marmara Bahriye Tarassud Kumandanı Yüzbaşı Nazmi'den Bahriye Nezareti'ne ve Başkumandanlık Vekâleti'ne (5.10.1915); DTA, BN. 373/13549: Ereğli Bahriye Tarassud Memuru ve Topçu Kumandanı Nuri'den Başkumandanlık Vekâleti'ne ve Bahriye Nezareti'ne (8.10.1915).

⁶⁴⁹ DTA, BN. 597/23587: Kerenpe Tarassud Memuru Remzi'den Başkumandanlık Vekâleti'ne ve Bahriye Nezareti'ne (26.12.1914).

⁶⁵⁰ Bir kaç gemiden oluşan filo, seyyar olan ve savaş sebebiyle ismi yazılmayan birliktir.

⁶⁵¹ DTA, BN. 56/1079: Filotilla Komodorluğundan Bahriye Nezareti'ne (3/4.01.1915); DTA, BN. 62/1200: Taşoz Torpido Muhribi Süvarisi sabıkı Birinci Sınıf Yüzbaşı Mehmed Şükrü'den Bahriye Nezareti'ne (9.09.1914).

⁶⁵² DTA, BN. 95/2004; DTA, BN. 373/13549: Sakız Tarassud Vapuru memuru Yüzbaşı Kamil'den Donanma Kumandanlığı'na (23.8.1915); DTA, BN. 373/13549: Erdek Limanı Reisi Vesim'den Bahriye Nezareti'ne (5.11.1915); DTA, BN. 369/13390: Bahriye Nezareti'nden 3. Daire Riyaseti'ne (4.07.1915).

⁶⁵³ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 141, s. 215.

üzerine gidilip isabet eden mermilerden mezkur tahtelbahrin gark olduğu ve mürettebatından 11 nefer tahlis edilerek Mevki-i Müstahkeme Kumandanlığı'na teslim kılındığı maruzdur' denilmiştir.⁶⁵⁴

Burada belirtmesi gereken bir diğer nokta Bahriye Nezareti İstihbaratı'nın kullandığı gizli kaynaklardır. Bunlardan biri doğrudan Bahriye Nezareti'ne rapor yazan ve üçgen işaretini rumuz olarak kullanan muhbir-i mahsustur. Savaşın hemen öncesinde 16 Ağustos 1914 tarihinde yazılan rapor, Yunanlıların adalardaki faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Raporda özet olarak, 'Yunanlıların Bozcada'nın Çanakkale Boğazı tarafına büyük çapta 7 top yerleştirildiğini durumun teyit etmek için Yeniköy'den bir Müslüman kayığıyla hareket edildiği ve adanın etrafında top veya müstahkem mevki müşahade edilemedi. Akabinde iki gün önce adadan Çanakkale ve Edremit'e gelen Müslümanlardan kesin olarak top yerleştirilmediği öğrenilmiştir. Adanın askerî kuvveti tam 40 neferdir. Bundan başka yerli ahali ile adaya gelmiş muhacirlerden takriben 1000 kişi silahlandırılmış ve kendi elbiseleriyle her gün talim ettirilmektedirler. Askerin silahı mavzer, yerli ahali ile muhacirlerin garadır. Sahilde karakol vazifesini ifa için takriben 5 kişi vardır. Marız Körfezi sahilinde sakin olan Osmanlı Rumları ile İmroz Adasındaki Yunan askerleri geceleri ateşle işaretleştikleri öğrenilmiş ve Çanakkale Merkez Kumandanlığı durumdan haberdâr edilmiştir. Yunanlıların Limni Adası'nı büyük toparla tahkim ve Mondros limanını bahriye hareket üssü yaptıkları tahkikatından anlaşılmıştır. Belirtilen toparların cesameti, mevkileri ve telsiz telgraf hakkında en dakik malumatın alınması için her yolun denenecek ve bir krokisinin nezaretine takdim edilecektir.'⁶⁵⁵

Bahriye Nezareti istihbaratından sorumlu olan 1. Daire 2. Şubesi topladığı bilgilerden yayınlar hazırlamıştır. Bunlardan biri İngiltere ve Fransa'nın Akdeniz'deki savaş gemilerini gösteren 41 sayfalık albüm olmuştur. Düşman savaş gemilerinin fotoğraflarını ihtiva eden albümün hazırlanma sebebi ise Bahriye Nezareti istihbarat birimlerinin düşman gemileri daha kolay tespit etmelerini sağlanmasıdır.⁶⁵⁶

⁶⁵⁴ DTA, BN. 56/1079: İsa Reis Gambotu Süvarisi'nden Bahriye Nezareti'ne (15.01.1915).

⁶⁵⁵ DTA, BN. 597/23629: Muhbir-i Mahus'dan Bahriye Nezareti'ne (16.08.1914).

⁶⁵⁶ Bahriye Nezareti 1. Daire 2. Şube, **Bahr-ı Sefid'de bulunan İngiltere ve Fransa Sefain-i Harbiyyesinin Albümü**, 1331.

Bu kısımda son olarak Bahriye Nezaretine ve Bahriye Nazırı Ahmed Cemal Paşa'ya silsile dışı olarak rapor yazan makam ve kişilerin bir tablosu verilmiştir.

Tablo 2.11: Bahriye Nezareti İstihbaratında silsile dışı raporlama yapan makamlar ve kişiler

Yazılan Makam	Sefaret	Şehbenderlik	Ataşelik	Komutanlık	Mülkî İdare
Bahriye Nezareti	Bükreş, Sofya		Atina Ataşenavali Mustafa Kemal, Viyana Ataşenavali Kemal	Taşoz Torpedo Muhbiri Süvarisi sabıkı Yüzbaşı Mehmed Şükrü	İstanbul Valiliği, Bolu Mutasarrıflığı
Ahmed Cemal Paşa		Şıra Şehbender Vekili Süleyman	Berlin Ataşenavali Vahid ⁶⁵⁷		

Bu tablodan anlaşıldığına göre Birinci Dünya Savaşı'nın neredeyse tamamında Bahriye Nazırı olan Ahmed Cemal Paşa'nın şahsına ait bir istihbarat teşkilâtı veya ağı bulunduğu belirtmek çok zordur.

1.k. Posta Teşkilâtı

Birinci Dünya Savaşı sırasında postanelerde askerî ve sivil sansür heyetleri oluşturulmuştur. Askeri sansür müfettişlikleri II. Şube'ye bağlı olarak görev yapmışlardır. Sivil sansürler ise PTT Nezareti'ne bağlı olmalarına rağmen raporlarını askeri sansür müfettişliklerine sunmuşlardır. Sansür heyetleri mektup, telgraf ve basını takip ederek çok farklı konularda bilgi toplanmıştır.

Kapitülasyonların kaldırılmasıyla birlikte bütün yazışmaları kontrol altına almak için Osmanlı topraklardaki Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere, İtalya ve

⁶⁵⁷ DTA, BN. 26/360 (19.08.1914); DTA, BN. 26/363 (7.08.1915); DTA, BN. 30/415 (9.01.1915); DTA, BN. 42/713 (3.12.1914); DTA, BN. 62/1200 (8.09.1914); DTA, BN. 323/10496 (10.06.1918); DTA, BN. 480/18948 (17.10.1917); DTA, BN. 597/23587 (17.09.1914); DTA, BN. 597/23629 (26.01.1916).

Rusya postanelerinin kapatılmasına karar verilmiştir. Bunun iradesi 8 Eylül 1914'te yayınlanmış ve uygulamanın 1 Ekim 1914'ten itibaren geçerli olduğu belirtilmiştir.⁶⁵⁸ Postanelerin kapatılmasından on gün önce ise ülke dışından gelecek posta çantalarına 1 Ekim'den itibaren gümrüklerde alıkonulacağına da yabancı postanelere bildirilmesine karar verilmiştir.⁶⁵⁹ Pomiankowski de, 9 Eylül 1914'te kapitülasyonların tamamen kaldırıldığına dair bir ferman çıktığını, bunun ilânıyla beyanıyla postanelerin kapatıldığını ve Fransız postanesindeki birçok tehlikeli malzemeye el konulduğunu açıklamıştır.⁶⁶⁰

Daha ayrıntılı olarak karşı casusluk kısmında değinilecek olmasına rağmen sansür heyetleri aracılığıyla malumat toplanması konusunda bazı açıklamalar yapılacaktır. Bu bağlamda Osmanlı İstihbarat Topluluğu, casusluklarından şüphelendikleri kurumların ve şahısların yazışmalarını takip etmiştir. Muharip devletler dikkat çekmemesi amacıyla tarafsız ülkelerin vatandaşlarını kullanmalarını üzerine Osmanlı İstihbarat Topluluğu bunların yazışmalarına odaklanmıştır. Gülbenkyan Hanındaki Rusya-Amerikan Şirketindeki David ve Berlis isimindeki şahısların Romanya ile olan iletişimlerini takip edilmiştir.⁶⁶¹ Benzer şekilde İstanbul'da casusluk yapanların tarafsız başkent Atina'yla haberleştikleri öğrenilmiştir. Bunların Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında ilişkiler kesilirse Felemenk'le muhabere edecekleri de öğrenilmiştir. Bundan dolayı Atina ve Felemenk ülkesinde bulunan adreslere gönderilecek mektuplara takip edilmesi emredilmiştir.⁶⁶² Faaliyetlerinden şüphelenilen müttefik ülkelerin vatandaşları hakkında sansür aracılığıyla bilgi toplanmıştır. Dersaadet Osmanlı Sigorta Şirketi çalışanlarından Avusturya vatandaşı Yaniki'nin yazışmaları takip edilmiştir.⁶⁶³ Sansür tarafından takip edilenler diplomatik misyonlar da vardı. İstanbul İtalyan Elçiliğinde uzun süre ikinci katiplik yapmış Mösyö Şamber'in? İsviçre'nin Bern şehrinde bulunduğu ve Amerikan

⁶⁵⁸ BOA, İ.MMS. 188/22: (17 Şevval 1332/26 Ağustos 1330); Düstûr, Tertib-i Sâni, C. 6, s. 1273; Takvim-i Vekayi, Nr. 1938, 26 Şevval 1332/4 Eylül 1330/17 Eylül 1914; s. 1; **İstiklal Harbi'mizde PTT**, Ankara, PTT Genel Müdürlüğü Yay., 2009, s. 15-16.

⁶⁵⁹ BOA, MV. 192/7 (25 Şevval 1332/3 Eylül 1330).

⁶⁶⁰ Pomiankowski, a.g.e., s. 71.

⁶⁶¹ ATASE, BDH. K. 285, D. 406, F. 1165-005: Başkumandanlık Vekâleti'nden İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (16.04.1916).

⁶⁶² ATASE, BDH. K. 331, D. 381, F. 1271-008: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Sansür Müfettişliği'ne (2.11.1915).

⁶⁶³ ATASE, BDH. K. 285, D. 406, F. 1165-005-001: II. Şube'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (30.04.1916).

Elçiliği aracılığıyla haberleştiği haber alınmıştır. Bunun üzerine Amerikan Elçiliğinin yazışmaları izlenmiştir.⁶⁶⁴ Sansürün takip ettikleri arasında Amerikan kurumlarında çalışanlar da bulunuyordu. Robert Kolejiyle ilişkisi olan Amerikan Kız Mektebi muallimelerinden Miss Mary Silliman'ın haberleşmesi takip edilmiştir.⁶⁶⁵ Sansürden yazışmaları takip edilen Osmanlı vatandaşları da bulunuyordu. Bu bağlamda Çanakkale'de esir olduktan sonra düşmana hafiyelik yaptığı öğrenilen Adil'in Şehremini'nde Saray meydanında ikamet eden Bahriye zabiti amcası Selahaddin Bey'in yazışmalarının takip edilmesi 19 Nisan 1918'te istenmiştir.⁶⁶⁶

Sansürden İtilaf Devletlerinin askerî harekâtlarına dair bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Bunun için 3 Nisan 1916'da PTT Nezaretine bir tahrirat gönderilmiştir. Burada İngilizlerin, Anadolu ve Suriye'deki harekâtları öğrenmek için daha önceden Osmanlı ülkesinden firar eden Rumları bir ücret karşılığında Türk topraklarına gönderecekleri açıklanmıştır. Bunun için bütün haberleşmenin sıkıca tetkik ettirilmesi bütün ordu kumandanlıklarına ve sansür merkezlerinin bağlı olduğu mevki kumandanlıklarına bildirilmiştir.⁶⁶⁷

İç güvenliğe tehdit oluşturacak şahısların yazışmaları takip edilmiştir. Bu konuda Galata Postanesi Askerî Sansür Müfettişi, 'Amerika'dan Samsun'da halı tüccarı Hüsrev (Hasro) Kasanyan ismine gelen mektupta bazı Ermeniler tarafından Anadolu'ya ithal edilmesi için Marsilya-Samsun yoluyla silah ve mühimmat çıkarılması teşebbüslerinden bahsedildiğini ve Ermeniceye layıkıyla bilen Emniyet-i Umumiye memurları tarafından mektubun tamamının tercümesinden diğer hain teşebbüslerin de meydana çıkabileceğini' belirtilmiştir.⁶⁶⁸ Başka ülkelerde asker olan Osmanlı tebaasının yazışmaları sansüre yakalanmıştır. Nitekim Sansür Memuru Artin Efendi, '...takdim kılınan mektubun Amerika'daki Hayık Aleksanyan tarafından Beyoğlu'nda Madam Evtik'in adresine yazıldığını belirttikten sonra

⁶⁶⁴ ATASE, BDH. K. 285, D. 406, F. 1165-011: II. Şube'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (11.06.1916).

⁶⁶⁵ ATASE, BDH. K. 285, D. 406, F. 1165-013: II. Şube'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (20.06.1916).

⁶⁶⁶ ATASE, BDH. K. 429, D. 272, F. 1691-026: II. Şube'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (19.04.1918).

⁶⁶⁷ ATASE, BDH. K. 413, D. 299, F. 1633-046: II. Şube'den Posta ve Telgraf Nezareti'ne (3.04.1916).

⁶⁶⁸ BOA, DH.EUM.KLH. 1/52: Galata Sansür Müfettişliği'nden II. Şube'ye (1.03.1915).

Hayık'ın Amerika'da asker olduğunu, 23 gün sonra terhis edileceğini ve daha sonra nereye gideceğini bilmediğini validesi Enit'e açıkladığı belirtilmiştir.⁶⁶⁹ Sansür memuru Artin, bir esir mektubundan aldığı bilgiyi de açıklamıştır. Buna göre Manasyan'ın Yalova'da bulunan Sehan Manasyan'a gönderdiği mektupta, Manasyan'ın 'birkaç haftadan beri İngiliz hükûmeti tarafından Limni Adası'nda bulunan Türk esirlerine tercüman tayin edildiği' bilgisi alınmıştır.⁶⁷⁰

Sansürde takip edilen konulardan biri para transferleri olmuştur. Sansür, içinde para kelimesinin geçtiği bütün yazışmalara casusluk işlerinde kullanılabileceği ve yasak olmasına rağmen Osmanlı topraklarından para çıkartılabileceği için takip etmiştir. Ayrıca Osmanlı Bankası şubeleri telgraf poliçeleri kabul etmesine rağmen posta ile para transferlerini şüpheli işlem olarak kabul edilmiştir. Harput Amerikan Müesseseleri Müdürü Rikz'in, Pitt'e göndereceğini yazdığı paranın ticari eşya bedeli olduğunun anlaşılmasına rağmen para hakkındaki telgrafların çekilmemesi 6 Mart 1917'de bildirilmiştir.⁶⁷¹ Bir diğer örnek İzmir'de yaşanmıştır. İzmir'den Bakıcıyan'ın Eminönü'nde Saul'e çekilen 'Amerikan Elçiliği'nden 15.000 doları mektupla alınız' şeklinde telgrafı takip edilmiştir.⁶⁷² Yapılan araştırma üzerine işlemin şüpheli olmadığı, çünkü savaş sırasında doların sadece Amerikan Elçiliği'nde değiştirildiği ortaya çıkmıştır.⁶⁷³

Osmanlı topraklarındaki diplomatik misyonların yazışmalarını İstihbarat Topluluğu'nun bilgi kaynaklarından biri olmuştur. Bu bağlamda İstanbul Amerika Elçiliği'nden Londra Amerikan Elçiliği'ne gönderdiği telgraf takibe takılmıştır. Burada, açık şehirlerin bombardıman edilmeyeceğine dair teminat verilmediğinden 18 yaşından büyük olan İngilizlerin buradan ayrılmasına müsaade olunmadığı

⁶⁶⁹ BOA, DH.EUM.VRK. 15/62: Sansür Memuru Artin'den Sansür Heyet-i Müfettişliği'ne (25.08.1915).

⁶⁷⁰ BOA, DH.EUM.2.Şb. 73/51: Manasyan'dan Sehan Manasyan'a (6.10.1915).

⁶⁷¹ BOA, DH.EUM.2.Şb. 34/16: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (6.03.1917).

⁶⁷² ATASE, BDH. K. 414, D. 1018, F. 1635-036; ATASE, BDH. K. 414, D. 1018, F. 1635-036-01: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (20.02.1916).

⁶⁷³ ATASE, BDH. K. 414, D. 1018, F. 1635-036-03: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (23.03.1916).

İngiltere Dışışleri Bakanlığı'na bildiriniz. Ancak ayrılmalarını talep ettiğim bazı şahısların buradan gitmesine müsaade olunmuştur' denilmiştir.⁶⁷⁴

2. Açık Kaynak İstihbaratı

Osmanlı İstihbarat Topluluğu ele geçirdiği malumatın önemli bir kısmı açık kaynaklardan sağlanmıştır. Açık kaynakları yerli ve yabancı basın, ajanslar, savaşı devletlerin yayınladıkları raporlardan oluşturmuşlardır.

Bu kısımda açık kaynakların takip edilmesinin sebebini belirtmek gereklidir. Bu bağlamda resmî veya yarı resmî gazeteler yayınladıkları ülkenin sesi olarak kabul edilmişlerdir. Siyasî amaçları bulunan grupların yayınları ise amaçlarının öğrenilmesi amacıyla takip edilmişlerdir. Osmanlı cepheleriyle ilgili yayınlanan düşman raporları ise Osmanlı ordusunun güçlü ve zayıf yönlerini anlamak amacıyla izlenmişlerdir. Son olarak açık kaynaklar özellikle yayınladıkları coğrafyalarda kamuoyu oluşturmakta çok etkili olmuşlardır. Bu durum Lahey Sefareti'nin gönderdiği bir rapordan anlaşılmaktadır. Burada Nieuwe Rotterdameche Courant gazetesinin Sofya muhabirinden gelen makalenin çok ehemmiyet görüldüğü için geniş bir Fransızca özetinin üç nüsha olarak gönderildiği açıklanmıştır. Bu muhabirin Hollanda deniz eski subaylarından olduğu, 20 seneye yakın İstanbul'da ikamet ettiği ve tahminen bir sene önce Osmanlı topraklarından çıkarıldığı belirtilmiştir. İstanbul'da bulunduğu zamanda Yabancı Gazeteciler Cemiyeti'ne başkanlık ettiği, Balkanların durumunu bilmesinden dolayı şöhret kazandığı ve özellikle Alman elçisi müteveffa Wangenheim'in teveccühünü kazandığı da eklenmiştir. Bundan sonra ise makalenin içeriğinden bahsedilmiştir. Makalede, subayın Osmanlı topraklarından çıkarılmasına rağmen makalesinde aleyhimizde yazı yazmamış ve Osmanlı ordusunun kudretini hakkıyla tasdik etmiş, Moskofların abartmalarını tenkit etmesi ciddi bir gazeteci olduğunu gösterdiği için makalesi diplomatik çevrelerde dikkati çektiği ve çok dikkatle okunduğu da belirtilmiştir.⁶⁷⁵

⁶⁷⁴ DTA, BN. 583/23012: Hariciye Nezareti Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti'nden Bahriye Nezareti'ne (22.11.1914).

⁶⁷⁵ BOA, HR.SYS. 2419/12: Lahey Sefiri Nusret'ten Halil Bey'e (31.03.1916).

Açık kaynaklar yerli ve yabancı olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu kısımda bunlar açıklanacaktır.

2.a. Yerli Sivil Basın ve Ajanslar

Savaş süresince Osmanlı İstihbarat Topluluğu, yerli basında İkdam, Sabah, Tanin, Tasvir-i Efkâr, Vakit, Âtî, Almanca ve Fransızca yayınlanan Osmanicher Lloyd, Şam'da Arapça yayınlanan Ebabil, Rumca Tahidromos ve Ermenice Jamanak gazeteleri, Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren İtalyan ve Konstantinople ajanslarını bilgi kaynağı olarak kullanılmışlardır.⁶⁷⁶ Burada belirtmek gerekir ki yerli basının takip edilmesinin temel amaçlarından birisi sansür faaliyetleridir. Bu sebeple yerli basının bilgi kaynağı olarak yabancı basın karşısında ikinci planda kalmıştır.

Yerli basında toplanan bilgiler arasında 'Türkiye'de Alman kontrolü korkusu, Birü's-seba şimendiferinin açılışı, Hint Müslümanları Uhuvvet Cemiyeti, İmam Hüseyin ve İmam Abbas'ın sancağı ile İmam Hüseyin'in kılıcının Irak Kumandanlığı'na törenle teslim edilmesi' gibi konular göze çarpmaktadır.⁶⁷⁷ Yerli basında takip edilen konulardan biri de karşı casusluk faaliyetleridir. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, 28 Aralık 1916'de Sansür Müfettişliği'ne gönderdiği tahriratta, Millî Ajans tarafından Cenevre'den tebliğ edilerek İstanbul gazetelerinde yayınlanan fıkarda, Müslüman esirlere yardım etmek amacıyla Lozan'da uluslararası bir İslâm ticarethanesi açıldığının bildirildiğini, müessesenin meşhur muhaliflerden Lütî ve Alemdâr gazetesi sahibi Seyyid Tahir ile diğer bazı şahıslar tarafından idare edildiğini, ticarethanenin Fransız parasıyla suret-i haktan görülerek düşmanların maneviyatına hizmet eyleyeceği öğrenildiği için müesseseye dâhil ve hariçten gelecek muhaberatın ele geçirilerek gönderilmesini istemiştir.⁶⁷⁸

⁶⁷⁶ ATASE, BDH. K. 408, D. 564A, F. 1614-002-001; ATASE, BDH. K. 408, D. 564A, F. 1614-002-002; ATASE, BDH. K. 408, D. 564A, F. 1614-002-03: Sansür Memuru Tritoni'den Sansür Heyetleri Müfettiş-i Umumiliği'ne (26.01.1915); ATASE, BDH. K. 3457, D. 93, F. 37-2: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (22.05.1917); DTA, BN. 502/19658 (23.06.1915); DTA, BN. 583/23012: (5.01.1915); TTK, KO. 15-2-2 (21.06.1918).

⁶⁷⁷ ATASE, BDH. K. 259, D. 388, F. 1075-008: 454 numaralı rapordur (29.11.1915).

⁶⁷⁸ ATASE, BDH. K. 331, D. 381, F. 1271-032-09: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Sansür Müfettişliği'ne (28.10.1916).

Yerli basından ‘Türk Matbuatından İktibas ve ‘Matbuat-ı Osmanî’ başlığı altında raporlar hazırlanmıştır.⁶⁷⁹ Ayrıca ‘ceraid-i yevmiye başmakaleleri hûlasaları’ başlığı altında, İkdam, Sabah, Tanin, Tasvir-i Efkâr, Vakit, Âtî gazetelerindeki başmakalelerinin özetleri birer ikişer cümleyle çıkarılmıştır.⁶⁸⁰

2.b. Yabancı Resmî ve Sivil Basın ve Ajanslar

Osmanlı İstihbarat Topluluğu; Almanya, Amerika, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, Fransa, Hollanda, İngiltere, İran, İrlanda, İsveç, İsviçre, İtalya, Mısır, Romanya, Rus, Sırbistan, adalar dahil Yunanistan basınlarını savaş boyunca takip etmiştir.⁶⁸¹ Osmanlı azınlıklarının ülke dışında çıkardıkları gazeteler bilgi kaynağı olarak izlenmişlerdir. Bu bağlamda İsviçre’de yayınlanan ve Taşnak Partisi’nin yayın organı olan Tarşak gazetesi yakından takip edilmiştir.⁶⁸² Bunların yanında Reuters Ajans, İran Rumiye Telgraf Ajansı, Ajans Petrograd’dan da malumat alınmıştır.⁶⁸³ Ayrıca Hicaz kaybedilince Mekke’de yayınlanan El-Kıble gazetesinden de bilgi alınmıştır.⁶⁸⁴

Yabancı basın aracılığıyla düşmanlarının, müttefiklerinin ve tarafsız devletlerin resmî tebliğleri takip edilmiştir. Resmî tebliğler, pek çok açıdan kullanılmıştır. En başta düşman faaliyetlerini öğrenilmesi ve amaçlarının anlaşılması noktalarından faydalı olmuşlardır. Bu bağlamda savaşın başından beri takip edilen düşman resmî tebliğlerinin özellikle Osmanlı cepheleriyle ilgili kısımları dikkatlice takip edilmiştir. Nitekim İngiltere Savaş ve Denizcilik Bakanlıklarının 25-29 Nisan

⁶⁷⁹ ATASE, BDH. K. 259, D. 388, F. 1075-008: 454 numaralı rapordur (29.11.1915).

⁶⁸⁰ TTK, KO. 15-2-2 (22.06.1918).

⁶⁸¹ ATASE, BDH. K. 259, D. 388, F. 1075-005: 446 numaralı rapordur (26.11.1915); ATASE, BDH. K. 259, D. 388, F. 1075-004: 452 numaralı rapordur (28.11.1915). ATASE, BDH. K. 293, D. 31A, F. 1191-027: Cevdet’ten II. Şube’ye (2.09.1915); ATASE, BDH. K. 411, D. 1612, F. 007: Berlin Ataşemiliteri Cemil’den Harbiye Nezareti’ne (29.08.1914); BOA, HR.MTV. 768/2 (3.2.1916); BOA, HR.MTV. 768/10 (6.04.1916); BOA, HR.MTV. 768/16 (7.05.1916); BOA, HR.MTV. 768/23 (27.05.1916); DTA, BN. 502/19658: II. Şube’den Bahriye Nezareti’ne 2 ve 3 numaralı hûlasalar; DTA, BN. 583/23012: Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti’nden Bahriye Nezareti’ne (5.01.1915).

⁶⁸² BOA, DH.EUM.2.Şb. 21/32: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden Kütahya Mutasarrıflığı’na (21.03.1916).

⁶⁸³ BOA, HR.SYS. 2405/43: Ali Fethi’den Said Halim Paşa’ya (8.01.1915); DTA, BN. 502/19658: II. Şube’den Bahriye Nezareti’ne 2 ve 3 numaralı hûlasalar; Ramazan Sonat, “Tahran Sefiri Asım Bey’in Raporları Doğrultusunda Birinci Dünya Savaşı Sırasında İran’daki Rus Askeri Varlığı Üzerine Bir İnceleme”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, C. 5, Sayı 13, Kasım 2018, s. 184.

⁶⁸⁴ Bel, Mtf. 023552.

tarikhleri arasındaki Çanakkale'deki askerî hareketlerine dair yayınladıkları resmî tebliğ temin edilmiştir.⁶⁸⁵ Bunun yanında La Tribune de Genève gazetesinin 17 Aralık 1915 tarihli nüshasında Rus resmî tebliği yayınlanmıştır. Bu tebliğde Ruslar, Ermenileri silahlandırarak Türklere karşı muharebe etmeleri için gönderildiklerini açıklamıştır.⁶⁸⁶ Tarafsız devletlerin resmî tebliğlerinden ise onların savaş sırasında ve sonrasında izleyecekleriyle politika anlaşılmaya çalışılmıştır.⁶⁸⁷

Osmanlı İstihbarat Topluluğu, düşman resmî tebliğlerini inceleyerek askerî tedbirler alınmasını sağlamıştır. Yalnız tedbir alınması Başkumandanlık Vekâleti Harekât-ı Harbiye Şubesinin (I. Şube) sorumluluğu alanında olmuştur. Bu sebeple I. Şube'den Enver Paşa imzasıyla gizli olarak Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, 'Rus resmî tebliğinde Trabzon bombardımanının, Osmanlı donanmasının Yalta'yı bombardımana karşılık verilmesi olduğu zikredildi. Bu gösterir ki Trabzon bombardımanının sadece bölgeye top yerleştirilmesinden dolayı olduğu doğru değildir. Bundan başka Sivastopol'den denize açılan Rus kruvazörleri eğer Trabzon'u bombardıman etmek için daha önce hareket etselerdi torpidoların davetine bu kadar çabuk cevap veremezlerdi. Mamafih yine Trabzon valisinin telgrafından anlaşıldığına göre, Trabzon'da top bulunmasaydı torpidolar daha serbestçe hareket edebilirlerdi. Böylece kruvazörlere ihtiyaç kalmazdı. Velhasıl Trabzon'a tabiye edilen topların uzak mesafeden düşmanın taarruzuna mukabele için olmakla beraber menzilinde bulunan büyük veya küçük tüm hedeflere ateş edeceklerdir. Mukabele yüzünden düşmanın daha fazla zarar verebilmesi ihtimaline karşı bütün silahları kullanmaktan kaçınılmamalıdır' denilmiştir.⁶⁸⁸

Düşmanların resmî tebliğleri üzerine ordulara tedbir alınması için emirler verilmiştir. Bunlardan biri Başkumandan Vekili Bronsart'tan 23 Mart 1917'de VI. Ordu'ya gönderilmiştir:

“İngiliz tebliğ-i resmisinde Yakube'de külliyetli erzak bulunmuş olduğu bildiriliyor. Geri irtibatın müşkilâtından dolayı tarafımızdan ötede beride erzak

⁶⁸⁵ BOA, HR.SYS. 2323/3: Bükreş Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (3.05.1915).

⁶⁸⁶ BOA, DH.EUM.2.Şb. 16/18: Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (5.01.1916).

⁶⁸⁷ BOA, HR.SYS. 2453/67: Stockholm Sefiri Cevad'dan Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi'ye (31.05.1918); HR.SYS. 2455/30: Kopenhag Sefiri Ali Fuad Hikmet'ten Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi'ye (29.06.1918).

⁶⁸⁸ BOA, DH.EUM.3.Şb. 4/14: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (25.02.1915).

vesire terk edilmesi İngilizlerin harekâtını terakki edeceğinden caiz değildir. Geri çekilmek zorunda bulunan her kıtanın bulunduğu yerdeki mevcut erzakı geriye nakledemediği halde düşmana terk etmeyerek tahrip ve imha etmesi için gerekli emirlerin verilmesi”.

Bunun üzerine VI. Ordu Kumandanı Halil (KUT) Paşa, 24 Mart'ta durumu 13. Kolordu Kumandanlığı'na yazmıştır:

“Burada, çekilme zorunda kalındığında erzakın yakılmasını birkaç defa Yakube Müfreze Kumandanına söylediğini, erzakın yakılmama sebeplerinin öğrenilerek vazifesini ihmal edenlerin isimlerinin bildirilmesini emretmiştir”.
689

Resmî tebliğler devletlerin iktisadî durumlarının anlaşılması için kullanılmıştır. Bu konuda Paris'te toplanan iktisat kongresi kararları aynı gün İtilaf başkentlerinde yayınlanmıştır. Bu tebliğ Lahey Sefareti tarafından yayımlandıktan kısa bir süre sonra tercüme edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.⁶⁹⁰

Yabancı basın üzerinden, düşman devletlerin ordu raporlarını takip edilmiştir. Bu bağlamda 9 Ocak 1916 tarihinden itibaren Mayıs sonuna kadar Mısır'da meydana gelen olaylarla ilgili olarak yayınlanan Akdeniz İngiliz Seferiye Heyeti Kumandanlığı'nın raporu ele geçirilmeye çalışılmıştır.⁶⁹¹

Basın sayesinde İtilaf Devletleri'nin ülke savunmalarıyla ilgili çıkardıkları kanunlar takip edilmiştir. Bu bağlamda Times gazetesinin 29 Temmuz 1915 tarihli sayısında görülen İngiltere Savaş Bakanlığı'nın 'kimlerin casus olarak adlandırılacağına dair olan ilânı' Harp Matbuat Karargâhı tarafından II. Şube'ye bildirilmiştir.⁶⁹²

Yabancı lisandaki açık kaynaklar diplomatik misyonlar tarafından tedarik edilerek merkeze gönderilmiştir. Bu kaynaklara Başkumandanlık Karargâhı, Hariciye, Dahiliye ve Bahriye Nezaretleri abone olmuşlar ve masraflarını kendileri karşılamışlardır.⁶⁹³ Açık kaynakların düzenli olarak gönderilmesine savaşın başından

⁶⁸⁹ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Yıl 33, S. 84, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1984, s. 11.

⁶⁹⁰ BOA, HR.SYS. 2422/49: Lahey Sefiri Ahmed Muhtar'dan Hariciye Nazırı Halil'e (22.06.1916).

⁶⁹¹ ATASE, BDH. K. 281, D. 568, F. 1152-011: II. Şube'den Lahey Sefareti'ne (11.10.1916).

⁶⁹² ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-004: Harbiye Matbuat Karargâhı'ndan II. Şube'ye (10.08.1915).

⁶⁹³ BOA, DH.EUM.1.Şb. 14/32: Bedri'den Lahey Sefiri Nusret Bey'e (5.08.1916); BOA, HR.SYS. 2435/9: Bahriye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne (21.05.1917).

itibaren dikkat edilmiştir. Hariciye Nezareti'nden 2 Aralık 1914'te Bükreş Sefiri Safa Bey'e gönderilen tahriratta, 'Osmanlı Devleti ile Rusya, İngiltere ve Fransa arasındaki muharebeler hakkındaki tarafınızdan gönderilen telgraflarda yalnız bu devletlerle aramızdaki hadiselerle dair beyannamelerden ibaret bulunmaktadır. Halbuki adı geçen devletlerin harp hakkında neşrettikleri beyannamelerin bilinmesinde fayda olacağından bundan böyle bize ait neşriyatın telgrafla bildirilmesine devam edilmesiyle Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından matbuata verilecek bütün tebligatının her hafta düzenli olarak ve bir mecmua halinde nezarete gönderilmesi' istenilmiştir.⁶⁹⁴ Safa Bey, Hariciye Nezareti'ne verdiği cevabında, bundan böyle düşman devletlerin yapacakları bütün tebliğlerin bulunduğu Ajans Romen telgraflarının da takdim edeceğini bildirmiştir.⁶⁹⁵ Bu sırada Başkumandanlık Vekâleti de Bükreş'ten Rusça gazetelerin gönderilmesini talep etmiştir.⁶⁹⁶ Savaş dolayısıyla Osmanlı diplomatları Romanya'dan ayrıldıktan sonra Rus gazeteleri Stockholm ve Kopenhag Sefareti tarafından tedarik edilmiştir.⁶⁹⁷ Tarafsız ülke olan Lahey Sefareti de II. Şube'nin istediği İngiliz gazetelerini göndermiştir.⁶⁹⁸ Yine tarafsız ülke olan İsviçre'den düzenli olarak İtilaf Devletleri'nin resmî tebliğlerin gönderilmesi emredilmiştir. Bu tebliğlerin bazıları ayrıntılı olduğu için yüksek meblağlara ulaşan telgraf ücretleri göz önüne alınmamıştır.⁶⁹⁹ Burada belirtmek gerekir ki Amerika, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya'nın resmî tebliğleri, sefaretler tarafından günlük olarak merkeze gönderilmeye çalışmışlardır. Diplomatik misyonlar resmî tebliğlerinin Türkçe veya Fransızca tercümelerini doğrudan merkeze yazdıkları gibi, bunları içeren gazetelerinin tamamını veya ilgili kısmını İstanbul'a göndermişlerdir.⁷⁰⁰

⁶⁹⁴ BOA, HR.SYS. 2404/53: Hariciye Nezareti'nden Safa'ya (2.12.1914).

⁶⁹⁵ BOA, HR.SYS. 2404/53: Safa'dan Said Halim Paşa'ya (8.12.1914).

⁶⁹⁶ ATASE, BDH. K. 46, D. 499, F. 011-02: Bükreş Sefiri Safa'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (27.12.1914).

⁶⁹⁷ ATASE, BDH. K. 281, D. 568, F. 1152-004-13: Stockholm ve Kopenhag Sefareti'nden Enver Paşa'ya (27.09.1916).

⁶⁹⁸ ATASE, BDH. K. 281, D. 568, F. 1152-002-07: Lahey Sefareti'nden Enver Paşa'ya (07.12.1916); ATASE, BDH. K. 281, D. 568, F. 1152-002-10: Lahey Sefareti'nden Seyfi Bey'e (09.12.1916).

⁶⁹⁹ BOA, HR.SYS. 2425/23: Hariciye Nezareti'nden Bern Sefiri Fuad Selim Bey'e (31.08.1916).

⁷⁰⁰ ATASE, BDH. K. 5232, D. 43, F. 051-02; BOA, HR.SYS. 2977/39: Safa Bey'den Hariciye Nezareti'ne (11.06.1915); BOA, HR.SYS. 2405/43: Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsusası'ndan Sofya Sefareti'ne (13.01.1915). BOA, HR.SYS. 2453/67: Stockholm Sefiri Cevad'dan Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi'ye (31.05.1918); HR.SYS. 2455/30: Kopenhag Sefiri Ali Fuad Hikmet'ten Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi'ye (29.06.1918); BOA, HR.SYS. 2972/25: (31.10.1917).

Diplomatik misyonların yabancı basından özetler halinde hazırlayarak gönderdikleri haberlere matbuat raporlar rapport sur la press (matbuat raporları) ismi verilmiş ve Fransızca olarak düzenlenmişlerdir.⁷⁰¹ Raporları Bükreş, Sofya ve Roma Sefaretleri haftalık olarak hazırlanmışlar ve İstanbul'a göndermişlerdir.⁷⁰² İtalya'nın savaşa girmesi üzerine ise Roma Sefareti tercümanı A. Ninci Efendi Cenevre Başşehbenderliği maiyetine verilmiş ve İtalyan basını hakkında raporlar hazırlayarak İstanbul'a göndermeye devam etmiştir.⁷⁰³ Raporlar Dahiliye Nezareti ve Başkumandanlık Vekâleti'yle de paylaşılmıştır.⁷⁰⁴

Yabancı basından takip edilen konuların önemli kısmı Tablo 1'de gösterilmiştir. Bununla beraber tabloda belirtilmeyen bazı konular, burada açıklanabilir. Bu bağlamda 'Osmanlı azınlıklarının faaliyetleri, karşı istihbarat, Hint Müslüman Cemiyeti, Avam Kamarası'ndaki görüşmeler ve savaş sonucunda Osmanlı topraklarının paylaşılması, İran İçişleri Bakanına suikast girişimi, İran'ın durumu, Belçika barut fabrikasının infilakı, Filistin'in durumu, Mısır Arapları, Selanik'teki Almanlar, Sırp mültecileri, Avusturalya'da askerlik, Goltz Paşa'nın basına verdiği demeçler, Bulgarların ilerlemesinin engellenmesi, Arnavutluk'taki fesat ocakları, İtilaf ordularında sağlık hizmetleri' sayılabilir.⁷⁰⁵

Açık kaynakların referansları istihbarata karşı koyma noktasından oldukça önemli olduğu için araştırılmışlardır. Bu bağlamda Polis Müdür-i Umumiliği'nden 28 Ekim 1915'te Dahiliye Nezareti'ne gönderilen gizli tahriratta, 'Sofya'da yayınlanan Ermenice Hayastan gazetesinin 19, 23, 25 Eylül 1915 tarihli nüshalarının Karargâh-ı Umuminin eline geçerek Sansür Müfettişliğine gönderildiğini, oraca

⁷⁰¹ BOA, HR.SYS. 2975/1: Roma Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (29.09.1914).

⁷⁰² BOA, HR.SYS. 2404/14: Roma Sefiri Mehmed Nabi'den Said Halim Paşa'ya (3.11.1914); BOA, HR.SYS. 2289/20: Bükreş Sefareti'nden Said Halim Paşa'ya (1.09.1914); BOA, HR.SYS. 2405/71: Sofya Sefiri Ali Fethi'den Said Halim Paşa'ya (23.01.1915).

⁷⁰³ BOA, HR.SYS. 2344/10: Cenevre Başşehbenderliği'nden Hariciye Nezareti'ne (15.11.1915).

⁷⁰⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb. 2/49: Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (29.09.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 2/49: Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (25.10.1914); BOA, HR.SYS. 2344/9: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (5.12.1915); BOA, HR.SYS. 2410/49: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne ve Dahiliye Nezareti'ne (27.06.1915);

⁷⁰⁵ ATASE, BDH. K. 259, D. 388, F. 1075-004; ATASE, BDH. K. 259, D. 388, F. 1075-004-01: 452 numaralı rapordur (28.11.1915); ATASE, BDH. K. 3457, D. 93, F. 37-2: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (22.05.1917); BOA, DH.EUM.2.Şb. 56/6: Polis Müdür-i Umumi Nihad Bey'den Seyfi Bey'e (15.07.1916); BOA, HR.MTV. 768/11: II. Şube'den Matbuat Müdüriyeti'ne (13.04.1916); BOA, MF.MKT. 1220/100: Talat'tan Maarif Nezareti'ne (25.10.1916); DTA, BN. 502/19658: II. Şube'den Bahriye Nezareti'ne 2 ve 3 numaralı hülasalar.

gazete muhteviyatı hakkında incelenerek elde edilen bazı mühim fıkraların suretlerinin takdim kılındığını, makaleler ve fıkralar içinde bilhassa Anadolu’da Ermenilerin durumuna ve burada bulunan bazı Amerikalı muhabirlerin ihbarlarına dair olan kısımlar ve İstanbul Amerika Elçisinin beyanatının dikkat çekici olduğu’ belirtilmiştir.⁷⁰⁶

3. Teknik İstihbarat

Çok taraflı bir iş olan istihbarat işini Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında yaşanan teknolojik gelişmeler oldukça etkilemiştir. Bu bağlamda istihbarat toplanması sadece insan merkezli olmaktan çıkmıştır. Bütün muharip devletler, teknolojinin kendilerine sunduğu imkanlardan faydalanmışlar ve uçaklar, telsiz-telgraflar aracılığıyla istihbarat toplamışlardır.

3.a. Uçak Keşif Raporları

Teknik istihbarat toplanmasında ön plana çıkan uçaklar olmuştur. Uçaklardan alınan keşif raporları sayesinde düşman kuvvetlerinin faaliyetleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Uçak keşfinin önemini Cemal Paşa’nın, İkinci Gazze Muharebesi’ne dair gönderdiği rapordan anlamak mümkündür. Buna göre Paşa, ‘tayyarelerimiz pek mümtaz ve pek fedakârâne hizmetler gösterdiler. Bunların keşif hususundaki fevkalâde faaliyeti sayesinde düşmanın hemen hiçbir faaliyeti meçhul kalmadı’ demiştir.⁷⁰⁷

Uçak keşifleri Osmanlı İstihbarat Topluluğu tarafından mümkün olduğunca sık bir şekilde kullanılmıştır. Bu raporlar aracılığıyla düşmanın son durumu anlaşılmaya çalışılmıştır. Nitekim Çanakkale’deki birlikleri denetleyen Enver Paşa’dan İstanbul’a bir emir gönderilmiştir. Burada ‘son günlerde yapılan tayyare keşiflerinde Limnos’da 5, 6 tane büyük savaş gemisinden başka olarak 20, 30 kadar nakliye ve birkaç hastane gemileri bulunduğu görülmüştür. Bunların birkaç gün önce Selanik çevresinde bulunmalarına, nakliye gemilerinden birinin doğuya doğru

⁷⁰⁶ BOA, DH.EUM.2.Şb. 13/19: Polis Müdür-i Umumisi’nden Dahiliye Nezareti’ne (28.10.1915).

⁷⁰⁷ Bel, Mtf. 023631: IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa’dan Başkumandanlık Vekâleti’ne (21.04.1917).

hareket ettiklerinin görülmesine ve son zamanlarda bütün Venizelos taraftarı Yunanlı askerlerinin toplanarak Selanik'e nakledilmiş olduklarını esir alınan balıkçı Rumlar ifade etmektedirler. Bunlardan anlaşıldığına göre İtilaf Devletleri Selanik'teki düzenli birliklerin kısmen gönüllü Yunanlı askerleriyle değiştirdikleri ve büyük ihtimalle Batı cephesine gönderilmek için Selanik'ten ilk önce emin bir limanı olan Limnos Adası'na ve oradan da diğer bir cepheye nakledilmeleri ihtimali artmaktadır' denilmiştir.⁷⁰⁸

Uçak keşif raporları diğer kaynaklardan alınan bilgilerin teyit edilmesi için kullanılmıştır. Diyarbakır'dan 5. Fırka cephesindeki Malazgirt istikametinde yapılan uçak keşfi neticesinde Kirkor Dağı'nda düşmanın bir topçu mevzii görüldüğü, Van Gölü ile Nemrud arasında düşman ordugâhları görülmediği, Karmaç'da? birçok çadır, iki uçak hangarı görüldüğü ve Osmanlı tayyaresinin görünmesi üzerine bu hangarlardan bir düşman uçağı havalandığı bildirilmiştir. Ayrıca, Ahlat, Tandürek ve Malazgirt'te ehemmiyetli bir şey görülmediği ancak Kop ve Lije'de ordugâhlar görüldüğü eklenmiştir. Bunun yanında Lije'deki ordugâhın 2-3 alay olduğu tahmin edildiği ve bunun esirlerin ifadesiyle ortaya çıkan iki süvari alayı ordugâhı olmasının muhtemel bulunduğu ifade edilmiştir. Son olarak Kamuç? ile Malazgird arasında mühim nakliyat görülmediği ve Kop'ta görülen faaliyet üzerine bölgeye iki bomba atıldığı ilave edilmiştir. Mufassal raporun daha sonra gönderileceği de belirtilmiştir. Yine bu belgeden uçak keşfiyle ilgili gönderilen ikinci bir rapor olduğu ve bunun oldukça ayrıntılı olarak hazırlandığı anlaşılmaktadır.⁷⁰⁹ Bir diğer durum ise V. Ordu'dan 17. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen emirde görülmüştür. Burada, Sisam adasına mühim miktarda kuvvet çıkarıldığı ve ayın 20. veya 21. günü Tosanneme? mevkiine ihraç vuku bulacağı hakkındaki malumatın tespit edilmesi için Sisam'da iyice ve etraflıca tayyare keşiflerinin yapılması ve sonucunun bildirilmesi, emredilmiştir.⁷¹⁰

Osmanlı Devleti, kendi tayyarelerini üretemediği için keşif raporlarının alınması için müttefiklerinden araç getirmek zorunda kalmıştır. Bunun dışında başka

⁷⁰⁸ TTK, KO. 4-46-46: Enver Paşa'dan Bronsart Paşa'ya (7.06.1917).

⁷⁰⁹ ATASE, BDH. K. 2672, D. 174, F. 2-30: Diyarbakir'den Başkumandanlık Vekâleti'ne, 5. Fırka ve 2. Kolordu Kumandanlıklarına (20.07.1917).

⁷¹⁰ ATASE, BDH. K. 3456, D. 92, F. 21: V. Ordudan 21. Kolordu Kumandanlığı'na (10.08.1917).

problemler de keşif raporları alınmasını engellemiştir. Bu bağlamda Hicaz'ın sıcak ve rutubetsiz iklimi tayyarelerin faaliyetlerini engellemiştir. Bölgede hava rasıt raporlarını alınabilmesi için IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa, Şam'da bulunan tayyare müfrezesini Remle'ye göndermeye karar vermiştir.⁷¹¹ Benzer şekilde Filistin'de bulunan Liman von Sanders'in Eylül 1918'te kaydettiğine göre, 'Alman uçaklarının irtifa yetenekleri ve hız bakımından İngiliz uçaklarının çok gerisinde bulunduğunu, iki partide gelen uçakların işe yaramaz olduğunun ortaya çıktığını' belirtmiştir. Bunun dışında aynı senenin ilkbaharından sonbaharına kadar 59 pilot ile rasıt kaybettiklerini ve Alman uçakları görüldüğü zaman, çok üstün olan İngiliz uçaklarının hücumu uğradıkları için keşif yapmanın mümkün olmadığından şikayet etmiştir.⁷¹² Bundan anlaşıldığına göre keşif yapmak için sahip olunan teknik cihazların rakiplere üstün olması veya denk güçte olması gerekiyordu.

3.b. Telsiz-Telgraf

Savaş sırasında kullanılan yeni teknolojilerden biri telsiz-telgraf (radio-télégraphie⁷¹³ veya wireless⁷¹⁴) alanında yaşanmıştır. Telsiz-telgraf haberleşmesi büyük birliklerin sevk ve idaresi ile büyük karargâhların birbirleriyle iletişim kurması için kullanılmıştır. Bu cihaz sayesinde sahra telefon hatlarının kullanılmadığı 100-200 kilometrelik mesafelerindeki kısa ve mühim iletişim hızla sağlanmıştır.⁷¹⁵ Seferberliğin ilânından hemen sonra ordu telsiz-telgraf aleti sayesinde düşman hakkında malumat alabilmek için bunları stratejik bölgelere yerleştirmeye başlamıştır. Bu bağlamda Karadeniz Boğazı Mevki-i Müstahkem Kumandanı Kaymakam Şevki Bey, sorumluluk bölgesinde dört tane telsiz-telgraf istasyonun oluşturduğunu Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirmiştir.⁷¹⁶

⁷¹¹ Bel, Mtf. 023739: IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal'den Karargâh-ı Umumi'ye (07.05.1917).

⁷¹² Sanders, a.g.e., s. 370.

⁷¹³ İngiltere Elçiliğinden 13.08.1914'te Hariciye Nezaretine gönderilen tahriratta telsiz-telgraf makinesi için 'radio-télégraphie' tabiri kullanılmıştır (BOA, HR.SYS. 2186/79).

⁷¹⁴ Hariciye Nezaretinden 12.11.1914'te Sadarete gönderilen tahriratta 'wireless' tabiri kullanmıştır (BOA, HR.SYS. 2186/87).

⁷¹⁵ İstiklâl Harbi'mizde PTT, s. 55.

⁷¹⁶ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, S. 141, s. 289-290.

Telsiz-telgraf cihazların en yoğun kullanıldığı cephelerden biri Çanakkale olmuştur. Müstahkem Mevki Kumandanlığı emrinde Goncasuyu'nda bir telsiz istasyonu oluşturulmuştur. Bu istasyonda görevli ve farklı lisanları bilen bir görevli aracılığıyla düşman kuvvetlerinin haberleşmesi dinlenmiştir.⁷¹⁷ Bu görevli büyük ihtimalle Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey olmalıdır. Bu bağlamda Tevfik Rıza Bey, düşmanın telgraflarını kestiklerini veya bozduklarını bir başka şekilde ifade edilirse onların alıcılarına ulaşmasını sürekli olarak engellediklerini günlüğüne yazmıştır. Ayrıca düşmanın telgraflarını dinleyerek onların birlik kaydırmalarını, siper kazdıklarını ve donanma faaliyetlerini öğrendiklerini açıklamıştır.⁷¹⁸ Bunlardan biri 27 Nisan 1915'te Atlantian gemisinin kaptanından Sapphire kruvazörüne çekilen telgrafta, gemilerinde mühimmat kalmadığı telgrafını yakalamışlardır.⁷¹⁹ Tevfik Rıza Bey'in 15 Mart 1915'te günlüğüne şunları yazmıştır:

*“Düşman karaya çıkarma yapmaya başlamadan önce kendisini pek çok üzdük. Evvela haberleşmelerine mâni oluyorduk. Bu onlar için önemli bir nokta idi. Muarız Körfezi'nden Kilitbahir'i endirekt olarak topa tuttuğu zaman isabet etmediğini öğrenmek için giriş önlerinde bir torpido gözetleyerek karşı tarafa haber veriyordu. Biz ise bu haberleşmeye mâni olduk. Gözetleme görevini ifa eden gemi haberleşmeye başlar başlamaz derhal biz de makinemizi işletir müdahaleye başlardık. Bu suretle düşman gözetlemeden beklediği sonucu alamayınca ateşi kesti. Bütün bu görevlerin mükâfatını 5/18 Mart'ta düşmanın bizim telsize savurduğu beş on mermi ile gördük. 5 Mart taarruzundan sonra geri kaçan düşman artık denizden hiçbir teşebbüste bulunmadı. Aradan haftalar geçti. En sonra karargâhtan gelen resmî bir tebliğde 1 Mayıs 1915'te düşmanın karaya yapacağı söylendi. 15 Nisan'da idik. Aradan çok geçmedi daha 1 Mayıs gelmemiş idi. Düşman Kumkale'ye, Seddülbahir'e, Arıburnu'na, Kabatepe'ye asker çıkarmaya başladı.”*⁷²⁰

İngilizlerin, Çanakkale Muharebeleri esnasında sabit balonlarla Maydos kasabasını ve Hilâl-i Ahmer Bayrağı çekilmiş hastanenin bombardıman edecekleri, düşman telsiz-telgraflarının dinlenmesiyle öğrenilmiştir.⁷²¹ Bunun dışında Fransız kara istasyonundan general imzasıyla gönderilen telgraf yakalanarak dinlenmiştir:

⁷¹⁷ **Çanakkale Deniz Savaşları 1915**, Haz: Çanakkale Boğaz Komutanlığı, 2. Baskı, İstanbul, Deniz Basımevi, 2008, s. 81.

⁷¹⁸ **Telsiz Telgraf İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri**, Haz. V. Türkan Doğruöz, E. Yasemin Yücetürk, Raşit Gündoğdu, İstanbul, İşbankası Yay., 2017, s. 137-138, 146.

⁷¹⁹ **Ibid**, s. 141.

⁷²⁰ **Ibid**, s. 155-156.

⁷²¹ BOA, HR.SYS. 2409/21: Hariciye Nezareti'nden Amerikan Elçiliği'ne (29.05.1915); BOA, HR.SYS. 2409/53: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (31.05.1915).

Burada, ‘Uçak müdürü Sezar’a. Uçaklar Asya ve Avrupa cihazları üzerinde uçarak düşman kıtasının harekâtını iyi görebilecek işaretlerle bildirecek veya topçu üzerine topçu ateşini düzenleyeceklerdir’ denilmiştir.⁷²² Burada belirtmek gerekir ki Çanakkale’deki istasyonlar, Akdeniz’de bulunduğu anlaşılan Yunan donanmasının Atina’ya çektikleri telgrafları bile takip etmişlerdir.⁷²³

Çanakkale’de İtilaf telsizlerinin dinlenmesinin yanında Tevfik Rıza Bey, düşman işaretlerini merkeze bildirdiklerini ifade etmiştir. Bu konuda Çanakkale’ye giren İtilaf denizaltılarının telsiz-telgraflarda kullandıkları karakteristik işaretlerini Yavuz zırhlısına ulaştırması için Okmeydanı istasyonuna gönderdiklerini ifade etmiştir.⁷²⁴ Alman ajans haberleri ise Okmeydanı istasyonundan her sabah düzenli olarak Osmanlı birliklerine gönderilmişlerdir. Bununla birlikte Tevfik Rıza Bey, bunların her sabah değişmeden gönderildiğinden şikayet etmiştir.⁷²⁵

Rıza Bey, istihbarat noktasından doğru ama Osmanlı kaynaklarında pek geçmeyen bir noktadan bahsetmiştir. Nitekim Kilitbahir’deki telsiz-telgraf istasyonunda da görev yapan Tevfik Rıza Bey, tabya kumandanının Yavuz ile Berlin arasındaki konuşmaların dinlenmesi için emir verdiğini belirtmiştir.⁷²⁶ Bu durum Türk erkân-ı harbiyesinin Almanlara güvenmediğini göstermektedir.

Diğer cephelerde telsiz-telgraf dinlemeleri yapılmıştır. IV. Ordu Kumandanı Ahmed Cemal, Paris’ten gönderilerek gece yarısından sonra alınan telsiz-telgrafta müttefiklerin Çanakkale’ye umumi hücum icra ettiklerini bildirildiği, taarruz doğruysa malumat verilmesini istemiştir.⁷²⁷

Karadeniz’deki Rus limanları arasındaki telsiz-telgraf haberleşmeleri dinlenmiştir. Bunlardan biri Batum’dan Sivastopol’a çekilmiştir ve Deniz Savaş Komitesi’nin ricası açıklanmıştır: ‘Bir kruvazör veya torpidonun himaye maksadıyla gönderilmesi rica edilir. Çünkü Türkler Araklı civarına bizimkileri mağlup ettiler. Bilinmeyen bir istasyondan çekilen telgrafta, Trabzon’dan bildirildiğine göre Türkler

⁷²² ATASE, BDH. K. 4675, D. 300, F. 028-01 (21.06.1915).

⁷²³ Tevfik Rıza Bey’in Çanakkale Günlükleri, s. 17-18.

⁷²⁴ Ibid., s. 14.

⁷²⁵ Ibid., s. 163.

⁷²⁶ Ibid., s. 5.

⁷²⁷ BOA, DH.ŞFR. 470/151: Ahmed Cemal’dan Talat’a (13.05.1915).

Araklı'ya bir baskın icra ederek bizim gemicileri darp ve mağlup ettiler.' Yine aynı dinlemede, 'iyi bir suretle teçhiz edilmiş ve tecrübeli bir muallimin kumandasına verilmiş Türk çeteleriyle Rus tayfaları arasında müsademe vuku bulduğu 4 Ocak 1918 tarihiyle Sivastopol'den çekilen bir telsiz-telgrafta bildiriliyor' denilmiştir.⁷²⁸ Savaş biterken dahi Osmanlı telsiz istasyonları İngilizlerin telsiz konuşmalarını dinleyerek şifrelerini kırmaya başarmışlardır. Liman von Sanders bu durumu 21 Ekim 1918 tarihli anılarında kaydetmiştir.⁷²⁹

Osmanlı müttefikleri savaş sırasında kendi telsiz-telgraflarını kullandıkları Avusturya Ataşesi Pomiankowski açıklamıştır:

*"İstanbul'da bulunan Alman radyo istasyonu sayesinde acil haberleri alıp, göndermişlerdir. Ancak İtilaf Devletleri temsilcileri İstanbul'a gelince İngilizlerin eline geçti. İstanbul'daki Alman Büyükelçiliğinde küçük bir istasyon bulunuyordu. Bununla Nauen ve Viyana'dan haberler alınıyor ama gönderilemiyordu. Bunun sayesinde Avrupa'daki önemli hadiseler takip ediliyordu."*⁷³⁰

3.c. Kıyı Gözetleme Raporları

Savaş boyunca Osmanlı İstihbarat Topluluğu kıyılarda düşman faaliyetlerini gözlemlemiştir. Bunun için başta liman reislikleri olmak üzere jandarma kumandanlıkları ve tarassut müfrezeleri görevlendirilmişlerdir. Liman reisliklerinin kıyı gözetleme raporları hakkında Bahriye Nezareti kısmında bilgi verilmiştir. Bu sebeple burada jandarmaların raporları ve tarassut müfrezelerine dair açıklama yapılacaktır.

Jandarmalar kıyı gözetleme raporlarını bağlı oldukları mülkî idareye bildirmişlerdir. Bu bağlamda Kale-i Sultaniye Mutasarrıflığı, Bozcaada'dan hareket eden iki direkli ve bacalı bir torpido ile bir nakliye gemisi Ayvacık kazasının sahile yakın olan Külahlı köyünün önünden 800 metre uzaklığına gelerek beklediğini, mahalli jandarma kumandanlığından bildirildiğini ve durumun Bahr-ı Sefid Boğazı Umum Kumandanlığı'na da haber verildiği belirtmiştir.⁷³¹ Benzer bir duruma Liva

⁷²⁸ DTA, BN. 543/20564: II. Şube'den Bahriye Nezareti'ne (7.01.1918).

⁷²⁹ Sanders, a.g.e., s. 417.

⁷³⁰ Pomiankowski, a.g.e., s. 372.

⁷³¹ BOA, DH.EUM.3.Şb. 2/53: Kale-i Sultaniye Mutasarrıfı Fuad'dan Dahiliye Nezareti (4.11.1914).

Jandarma Kumandanı Ahmed Refik'in Medine Muhafızlığı'na yazdığı raporda tesadüf edilmiştir. Raporda, 'genel durumun memnuniyet verici olduğu, her tarafta sükûnet ve düşmanın mahvedilmesi hususunda kesin bir itimat ve ittifak bulunduğu, düşmana dair hiçbir malumat olmadığı, sahilde istenilen miktarda tarassut yapıldığı, mülkî ve asker bütün memurlar hakkıyla vazifelerine devam ettikleri' açıklanmıştır.⁷³²

Kıyıların gözetlenmesi için Arap coğrafyasında aşiretlerden yardım alınmıştır. Medine Muhafızlığı, Şeyh Süleyman Rifade Paşa'nın kabilesini Elvech civarındaki sahilin tarassut ve müdafaasıyla görevlendirilmiştir.⁷³³ Aynı coğrafyada kayıkçı ve bedevilerden de malumat alınmıştır. Buna göre bandırası anlaşılamayan ikişer bacalı 4 savaş gemisinin Elvech sahilinin kuzeyine seyrettiklerini kayıkçı ve bedevilerin ihbar ettikleri malumatı alınmıştır.⁷³⁴

Seferberliğin ilânından sonra kıyıların gözetlenmesinde tarassut müfrezeleri görevlendirilmiştir. Bu müfrezeler mülkî kurumlara malumat vermiştir. Edirne Vilayeti'ne bağlı olan tarassut müfrezesi 13 Ağustos 1914'te İmroz'un doğusunda dört İngiliz zırhlısının harp safına girdiklerini bildirmiştir. Bu malumat bir gün sonra Harbiye Nezareti'ne yazılmıştır.⁷³⁵

Kıyı gözetleme raporlarında verilen malumatın doğru olması gerektiği hakkında 30 Eylül 1914'te bir emir yayınlanmıştır. Bu bağlamda Dahiliye Nezareti, sahili bulunan vilayetlere, mutasarrıflıklara ve Medine Muhafızlığı'na gönderdiği tahriratta, 'sahillerde bulunan yabancı savaş gemilerinin torpido, zırhlı veya kruvazör mü olduklarının veya hiç olmazsa boyutu veya bacalarının adedi hakkında doğru sonuçlar çıkartılacak bilgilerin verilmesinin Başkumandanlık Vekâletinden istenildiğini' ifade etmiştir.⁷³⁶

Osmanlı Devleti savaşa girince sahili bulunan mülkî kurumların raporlarını birden fazla makama göndermeleri karışıklığa yol açmıştır. Bunun önüne geçilmesi

⁷³² BOA, DH.EUM.4.Şb. 3/68: Medine Muhafızı ve Kumandanı Basri'den Dahiliye Nezareti'ne (26.09.1915).

⁷³³ BOA, DH.ID. 194/8: Medine Muhafızlığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne (4.12.1914).

⁷³⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb. 1/69: Medine Muhafızı ve Kumandanı Basri'den Dahiliye Nezareti'ne (26.09.1914).

⁷³⁵ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 97.

⁷³⁶ BOA, DH.ŞFR. 45/137: Dahiliye Nezareti'nden umuma (30.09.1914).

için Enver Paşa'dan 26 Kasım 1914'te Dahiliye Nezareti'ne bir tahrirat gönderilmiştir. Burada 'Canik Mutasarrıflığı'ndan sahillerdeki seyyar jandarma tarassut kıtalarının düşman savaş gemilerine hakkındaki malumatı Karargâh-ı Umumiye bildirilmesi için mıntıkalarındaki mahalli hükûmete haber vermeleri gerektiği Samsun Seyyar Jandarma Alayı kumandanına emredildiğini, mülkiye memurlarının bu konudaki yardımlarına teşekkür edildiğini, ancak sahilleri tarassut eden zabitler ve liman reislerinin müşahedelerini hızlı bir şekilde ve doğruca Karargâh-ı Umumiye bildirdikleri için aynı haberin bilahare mülkiye memurları tarafından tekrar edilmesinin faydadan daha çok zarar doğurduğunu, fakat belirtilen zabitlerle liman reislerinin bulunmadığı bölgelerdeki mülkiye memurlarının müşahedeleri olursa bunları doğruca ve seri olarak Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirmelerinin faydalı olacağını, bu sırada Osmanlı harp gemilerinin konumlarının açık telgrafla bildirilmemesine dikkat edilmesi gerektiği' belirtilmiştir.⁷³⁷ Bu tahriratın Harekât Şubesi'nden gönderilmiş olması düşman filolarının faaliyetlerinin çok yakından takip edildiğini ve bunlara karşılık verilmeye çalışıldığını göstermektedir.

4. Muharebe Sahası İstihbaratı

Askerî harekâtın icra edildiği ortama muharebe sahası ismi verilmiştir. Muharebe sahası istihbaratının amacı dost ve düşman kuvvetlerin harp kabiliyet ve yeteneklerinin tespit edilmesidir. Ayrıca muharebe sonucunu etkileyen şartları da belirlenmek istenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda muharebe sahası istihbaratının anlaşılması amacıyla Osmanlı ordusunun başarılı olduğu iki cephe örnek olarak seçilmiştir.

4.a. Çanakkale Cephesi Örneği

Çanakkale Muharebeleri kara, deniz ve hava alanlarında meydana gelmiş ve sinyal istihbaratı da yoğun olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla muharebe sahası olarak bunların hepsi kabul edilmiştir. Böyle bir sahada görev yapan Osmanlı İstihbarat Topluluğu bulabildiği bütün kaynaklardan bilgi toplanmıştır. Bu kaynaklar sayesinde

⁷³⁷ BOA, DH.EUM.5.Şb. 5/27: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (26.11.1914).

harekât bölgesinin durumu, düşmanın imkân ve kabiliyetleri ile amacı anlaşılmaya çalışılmıştır. Bilgi toplanan kaynakların başında esirler, maktuller ile onların üzerinden çıkan haritalar ve hatıra defterleri gelmektedir. Bu bağlamda Şimal Grubu Kumandanı Esad Bey, 9 Ağustos 1915'te esir malumatları, maktuller üzerinden çıkan hatıra defterleri ve haritalardan açıkça ifade edildiğine göre düşmanın hedefinin Kocaçimen Conkbayırı platosunun aralıksız bir yürüyüş ile elde etmek olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında platonun hakimiyeti ve emniyetinin bütün ordunun akıbetini etkileyeceğini ifade etmiştir.⁷³⁸ Bir diğer ifade karargâha getirilen Fransız Arap esirinden alınmıştır. Arap asker, Fransız mıntıkalarının sularla dolduğunu, pek çok hasta bulunduğunu ve askerlerin moralinin bozuk olduğunu söylemiştir. Bir İngiliz esiriyse Lord Kitchener'in iki gün önce gelerek bütün İngiliz mevzilerini gezdiğini ifade etmiştir.⁷³⁹ Anafartalar Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Bey ise 12 Ağustos 1915'te, Kireçtepe'nin karşısındaki düşmanın sağ kısmında tahkimatla uğraştığını, Kükürtlüpınar ağaçlıkları ve Sülecek bölümünde kuvvetli keşif kollarının baskın yaptıklarını, iki yerden aldıkları esirler ile döndüklerini ve esirlerin ifadesinden düşmanın maddi ve manevi bozulmuş olduğunu, yiyecek yokluğunun yanı sıra susuzluktan dolayı bileklerini ısıarak kanlarını içtiklerinin anlaşıldığını bildirmiştir.⁷⁴⁰

Çanakkale cephesinde esirlerin ifadeleri ve vesikalardan sonuçlar çıkarılarak rapor haline getirilmiştir. Bunlardan biri 6 Ağustos 1915-21 Eylül 1915 tarihleri arasında Osmanlı fırkalarının karşısındaki düşman kuvvetlerini belirtilmiştir. Rapor, Çanakkale'de bulunan Osmanlı birliklerinin ihtiyacı olan bilgileri gösterdiği için aynen açıklanmıştır:

‘Şimdiye kadar esirlerin ifadelerinden ve elde edilen vesikalarda şu neticeler çıkarılmıştır.

24 Temmuz 1331'den (6 Ağustos 1915) bugüne kadar Anafartalar Grubu mıntikasına düşman 10., 11., 53., 54. Piyade Tümenleriyle 2. Süvari Tümenini ihraç etmiştir. Ayrıca Yeni Zelanda, Avustralya ve bir kısım Hintlilerden oluşmak üzere

⁷³⁸ ATASE, BDH. K. 3451, D. 75, F. 33: Şimal Grubu Kumandanı Esad'dan V. Ordu Kumandanlığı'na (17 Temmuz 1331).

⁷³⁹ Pomiankowski, a.g.e., s. 124.

⁷⁴⁰ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Yıl 38, S. 88, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1989, s. 121-122.

mürettep bir piyade tümenini da Arıburnu cephesinden Anafartalar mıntıkasına celp etmiştir. Şu halde Anafartalar Grubu düşmanın altı piyade tümeni ve bir süvari tümeniyle harp etmiştir.

General Mahihon ? 10. Tümen; General Kopel ? 29., 30. ve 31. Tugaylar;

General Hamzerli? 11. 32. ve 33. Tüemenler; General Seydevel 32. Tugay;

General Venezli? 53. Tümen, 158., 159. ve 160. Tugaylar; General Anfel? Felden? 54. Fıkra, 161., 162. ve 163. Tümenler.

Arıburnu'ndan gelen mürettep Avustralya Tümeni:

General Botas? 4. Tugay (Avustralya); General Vegorli .. Tugay (Yeni Zelanda); General Payteyn? 2. Süvari Tümeni; General Lord Nonegfol? 1., 2. ve 3. Tugaylar

Üçer tugaydan mürekkep olan piyade tümenlerinin mevcudu 12'şer bin ve süvari tümeninki de 4 bin kabul edilebileceğine nazaran toplam kuvvet 76 bin-80 bin civarındadır.

24 Temmuz 1331'de (6 Ağustos 1915) Kemikliler'de yapılan ilk ihraçta 10., 11.⁷⁴¹ Piyade Tümenlerinin tamamen karaya çıkarıldığı ve aynı zamanda Arıburnu'ndan da Yeni Zelanda, Avustralya ve Hintlilerden mürekkep bir tümenin Anafartalar noktasına sevk edildiği anlaşıyor.

13., 53. ve 54. Piyade ve 2. Süvari Tümenleri de müteakip günlerde ihraç edilmişlerdir ve süvari tümeninin en son olarak Rumî Ağustos başlangıcında karaya çıkarıldığı anlaşılmıştır (Ve 13. Tümen ve 40. Tugay 22 Temmuz 1331'de (4 Ağustos 1915) Arıburnu'na çıkarılmışlar ve bilahare Anafartalar Grubu cephesine getirilmişlerdir). Bu 7 tümenlik kuvvet Kireçtepe'den Sazlıdere'ye kadar olan cepheyi cüz'i-tammları birbirine pek karışmış olarak işgal etmektedir. Burada bulunan tümen ve tugayların da muayyen bir cephede tespiti mümkün olamamaktadır.

⁷⁴¹ Buraya 14 yazılmasına rağmen üzeri çizilmiştir.

24 Temmuz 1331'den (6 Ağustos 1915) beri mühimce muharebelerin cereyan ettiği muhtelif cephelerde düşman kıtaları genel olarak açıklanacağı şekilde bulunduğu anlaşılmıştır.

27 Temmuz 1331'de (9 Ağustos 1915) düşmanın Conkbayırı taarruzunda; Avustralya kıtaları 4. Tugay ve Yeni Zelanda kıtaları ve Hintliler, 27. Tümen, 81. Tugaydan bir tabur (Bu tümenin diğer hiçbir taburu Çanakkale'ye gelmemiştir), 13. Tümen ve 10. Tümeden bir kısım.

26 Temmuz 1331'de (8 Ağustos 1915) 7. ve 12. Fırkalarımızın Damakçılık ? Bayırı-Arore?-Mestadetepe?, Kökürüklü?, Bikâr? hattına taarruzlarında karşılarında düşmanın başlangıçta 10., 11. ve 53. Tümenlerinden kuvvetler vardı.

27 Temmuz 1331'de (9 Ağustos 1915) bu cephe 53. Tümenin geri kalanı ile 54. Tümeden oluşan kuvvetlerle takviye edilmiştir.

28 Temmuz 1331'de (10 Ağustos 1915) beri Conkbayırı'na karşı yapılan mukabil taarruzlarda mezkur cephe karşılarında düşmanın; Avustralya, Yeni Zelanda ve Hintlilerden müteşekkil bir mürettep tümen ile 10. Tümen, 23. Tugaydan iki tabur, 13. Tümeden 40. Tugay.

31 Temmuz 1331'de (13 Ağustos 1915) düşman 12. Fırkamız sağ cenahına yaptığı taarruzu 53. ve 54. Tümenler kuvvetleri ile yapmıştır. Bugün bütün cephede düşmana nazaran soldan itibaren 10., 11., 53. ve 54. Tümenler, Avustralyalılar 13. Tümeden cüz'i-tamm bulunuyordu.

3-4 Ağustos 1331'de (16-17 Ağustos 1915) düşmanın Kireçtepe'ye olan taarruzunda mezkur kuvvetler.

10. Tümeden 30. ve 31. Tugaylar bulunmakta olduğu ve akşama doğru 29. Tugaydan iki tabur 51. Tümen ve 163. Tugaydan bir taburun Kireçtepe mıntıkasının takviye edildiği anlaşılmıştır. O gün 12. Fırkamız cephesinde 11. Tümen ve onun da sağında 54. ve daha sağında Avustralya mürettep tümeni ve 13. Tümen kısımları bulunuyordu.

8 Ağustos 1331'de (21 Ağustos 1915) düşmanın 12. ve 7. Fırkalarımız cephesine yaptığı taarruzda şu kuvvetlerin bulunduğu anlaşılmıştır.

11. Tümen, 13. Tümen 40. Tugay, 10. Tümen 29. Tugaydan iki alay, iki süvari tümeni, bilahare akşama doğru Akmaç? 13. Tümen 2. Süvari Tümeni, hangi tümen mensup olduğu malum olmayan diğer tugaydan da mürekkep bir tümen ile mezkur taarruz cephesi tekrar takviye edildi.

Bu muharebe akşamı 8 Ağustos 1331 (21 Ağustos 1915) vaziyet takriben şöyleydi:

1-5. Fırka cephesinde: 10. Tümen 2,5 Tugay ve 54. Tümen 163. Tugay (muhtemelen geride ihtiyatta),

2-12. Fırka cephesinde: 54. Tümen muhtemelen iki tugay,

3-7. ve 9. Fırkalar cephesinde: 11. Tümen ve 13. Tümen 2. Süvari Tümeni,

4-4. Fırka cephesinde: Yeni Zelanda, Hintliler ve Avustralyalılar,

5-8. Fırka cephesinde: 53. Tümen.

Düşmanın Conkbayırı'ndaki mükerrer hücumları 3-4 Ağustos 1331 (16-17 Ağustos 1915); Kireçtepe Muharebeleri ve 8 Ağustos 1331 (21 Ağustos 1915) İsmailoğlu Tepe ve Kayacık, Ağıl Deresi Muharebelerindeki zayıflığı ve günlük kaybettikleri zayıflık bazen 40 bin ve daha fazla tahmin olunabilir. Zabitler zayıflığının dikkat çekici bir derecede olduğu ve 29. Tugay kumandanı Ekoldun? da maktuller arasında olduğu anlaşılmıştır.⁷⁴²

Görüldüğü gibi, raporda İtilaf Devletleri'nin cephedeki süvari ve piyade birliklerinin isimleri ve numaraları, kumandanlarının isimleri, bulundukları mevkie, muharebelere katılan kıtalar, düşmanın kayıpları, bunların arasında subaylarının sayısı kaydedilmiştir.

Esir ifadelerinde çelişkiler bulunması durumunda diğer kaynaklarla doğrulanmaya çalışılmıştır. Şimal Grubu Kumandanlığı'ndan 11 Ekim 1915'te V. Ordu Kumandanlığı'na gönderdiği şifrede, 'Anafartalar Grubundan düşman hakkında verilen malumatta ordunun 16 Ağustos 1915 tarihli tahriratına eklenmiş esirlerin ifadeleri arasındaki 81. Tugayın 7. Glastor? Alayına mensup B Bölüğünden Ferme Hanre'nin ifadesinden 27. Fırkanın 81. Livasına mensup

⁷⁴² ATASE, BDH. K. 3451, D. 75, F. 42-1; ATASE, BDH. K. 3451, D. 75, F. 42-2 (21.08.1915).

taburların Arıburnu cephesinde bulunduğu kabul edilmektedir. Halbuki esirin taburlarının filhakika Arıburnu'na ihraç olunduğu fakat sahil boyunca yürüyerek Kocaçimen mıntıkasında muharebeye girdikleri ifade olunmaktadır. 81. Livanın diğer taburlarının da ihraç olunduğuna ve ihraç mahallerine ve bunların şu anda Arıburnu'nda bulunduklarına dair Grupta deliller ve kafi malumat bulunmadığından Grupça adı geçen tugayın Arıburnu'nda olduğu kabul edilmemektedir. Orduda buna dair malumat varsa gönderilmesi' talep edilmiştir.⁷⁴³ Bir gün sonra, 'sorgulanmaları sonucu takdim kılınan esir Ferme'nin kendi taburlarının Arıburnu'na çıktığını ve tugayın da geleceğini ifade ettiğini, bu taburun Arıburnu'na çıktığını ve Conkbayırı'nda muharebeye dahil olduğuna göre tugayın diğer taburlarının da bunları takip ettiğinin zannedildiğini, ancak bu tugaya dair şimdiye kadar hiç bir cephede başka delillere rastlanılamadığını, bundan dolayı tugayın Conkbayırı'yla Arıburnu arasındaki mıntıkada olduğunun kabul edilmesi gerektiğini, orduda başka malumat olmadığından Grubun da tugay hakkında tahkikat yapması rica edilir' cevabı verilmiştir.⁷⁴⁴

Muharebe sahasının durumunu anlamak için teslim olan askerlerden bilgi alınmıştır. Bu bağlamda 23 yaşındaki siyahî Sudanlı Fransız askerinin 12 Kasım 1915'te ifadesi kaydedilmiştir. Buna göre, 'asker 60. Alayın 3. Taburun 12. Bölüğüne mensuptur. Bu tabur 7 aydır buradadır. Bu günlerde bir Fransız tümeninin mevcut olduğunu söyledi. Tümen 3 alay, alaylar 3 tabur, taburlar 4 bölükten müteşekkilmış. Tabur kumandanı yüzbaşı ölmüş ve yenileri gelmiştir. İki taburdan ibaret olan Jofer? Alayının tamamen Fransa'ya gittiğini söylüyor. General Avri'yi? görmediğini ve ismini bilmediği bir generalin dolaştığını söyledi. Bu müddet zarfında ikmal askeri almamışlar. Sol kanatlarında Legion de étrange alayı bulunuyormuş. İngilizler daha soldaymışlar. Fransızlar, kendilerini çok çalıştırıyorlarmış. Kendisi ölümle tehdit edildiğinden siperimize kaçarken kendi piyadeleri tarafından yaralanmış. Günde iki defa çorba ve et yiyorlarmış. Yemeklerini bölükte pişirirlermiş. Birinci hatta 3 tabur olduğunu ve haftada bir

⁷⁴³ ATASE, BDH. K. 3451, D. 75, F. 49-1: Şimal Grubu Kumandanı Esad'dan V. Ordu Kumandanlığı'na (28.07.1331).

⁷⁴⁴ ATASE, BDH. K. 3451, D. 75, F. 49: V. Ordu'dan Şimal Grubu Kumandanlık Vekâleti'ne (4.8.1331).

değiştirildiğini söylüyor. İstirahate kendi taburlar sırtın gerisinde oturduklarını ve taburdan günlük 10-20 zayıatları bulunduğunu söylüyor. Efradın çoğunda dizanteri ve göz hastalığı varmış. Subaylar birinci hatta otururlarmış. Her taburda 2 makineli tüfek olup birinci hatta bulunuyorlarmış. Evvelce olan Rum taburları Mondros'a gitmiştir. İngilizlerden bir alayın geri gittiğini söylüyor. Torpil ve bombaları Fransız efradı kullanırmış. Sudanlılar bilmiyorlarmış. Maaş olarak ayda 18 frank alıyormuş. Bölüklerinin mevcudu ancak 140 civarında kalmıştır. Evvelce bir defa adalara istirahat gitmiştir.⁷⁴⁵

Maktullerin üzerinden çıkan evraklardan bilgi alınmıştır. Bu bağlamda V. Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Kâzım Bey, 22 Haziran 1915'te Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği şifreli telgrafta bilgi vermiştir: 'Esirler ifadesiyle maktullerin üzerinden çıkan hatıra defterlerinden düşman kuvvetleri hakkında şu malumatlar çıkarılmıştır. Başlangıçta Arıburnu'na dört Avustralya tugayıyla bir Yeni Zelanda tugayı ve Ruvayyalroval? Tümenine mensup kıtalar ve Seddülbahir'e ise 29. İngiliz Tümeni 4., 6., 7. Colonial ve 175. piyade ve bir zuhaf ve bir Afrika Şasör? Süvari alaylarından oluşan bir Fransız seferi kuvveti ve miktarı meçhul Hintli çıkarmış ve son zamanlarda ise Seddülbahir'e Manchester Territorial Tümeninden bir tugay getirmiştir. Ancak düşman mütemadiyen Arıburnu'na nakliyat yaptığı gibi buradaki kuvvetlerden de bazı kıtaları adalara gelip yerlerine başka kıtalar getirmekte olduğundan hal-i hazırda cephelerdeki kuvvetlerden bazı değişiklik olması olasıdır. Arz edilen kıtalardan başka ayrıca bir Zelanda ve bir Hintli cebel tugayıyla keza bir Zelanda ve bir Avustralya süvari tugayı çıkarıldığı da söyleniyor. Fakat yalnız bir iki esirin delilsiz kaldığı gibi cebel Fransa'nın Afrika piyade birliklerinden birine bağlı asker tugaylarının topçu veya piyade oldukları da henüz anlaşılamamıştır. Bununla beraber grupça ayrıca yaptırılan araştırmanın neticesindeki tafsilatın posta ile takdim kılınacağı maruzdur'.⁷⁴⁶

Muharebe sahasını tanımak için hava keşifleri yapılmıştır. Bölgede yapılan ilk hava keşfi 5 Eylül 1914'te yapılmıştır. Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nın emrinde olarak Nara'da üstlenen Hava Pilot Üsteğmen Mehmed

⁷⁴⁵ ATASE, BDH. K. 3437, D. 23, F. 018-04: Cenub Grubu Kumandanlığı'ndan V. Ordu Kumandanlığı'na (13.11.1915)

⁷⁴⁶ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 88, s. 72-73.

Fazıl Bey'in idaresinden Nieuport tipindeki tayyaresiyle Bozcaada ve Limni adası civarında uçarak bilgi toplamıştır. Bu keşifte boğazın 10 mil açıklarında İngiliz savaş gemileri Vaymouth ve Defense bulunduğunu ve İngilizlerin deniz trafiğini kontrol ettiklerini öğrenilmiştir. İkinci keşif 10 Eylül'de icra edilmiş ve İngilizlerin boğazın 25 mil açıklarında ve Defense'de amirallik forsunun bulunduğu görülmüştür.⁷⁴⁷ Fazıl Bey, 2 Ekim'deki keşfinde Bozcaada'nın çevresinde ve Marmara Burnu etrafında İngiliz ve Fransız donanmasını görmüştür. Keşifler 14 ve 19 Ekim tarihlerinde tekrar edilmiş ve İtilaf donanmasının Çanakkale Boğazı'na çıkartma yapacağı anlaşılmıştır.⁷⁴⁸

Çanakkale Muharebeleri başladıktan sonra Osmanlı Devleti kıt kaynaklarla elde ettiği tayyareler aracılığıyla bölgedeki keşif faaliyetlerini devam etmiştir. Pilot Yüzbaşı Erich von Serno ve Rasit Kurmay Yüzbaşı Shneider idaresinde Osmanlı tayyaresi 18 Mart 1915 sabahı Bozcaada bölgesine keşfe çıkmıştır. İtilaf kuvvetlerinin boğazı geçmek için ciddi hazırlık içinde olduğu öğrenilerek durum Boğaz Komutanlığına bildirilmiştir. Bunun üzerine Pilot Teğmen Cemal (DURUSOY) ikinci keşif uçuşunu yapmıştır. Pilot Cemal de İtilaf donanmasının boğaza doğru hareketlendiğini görmüştür. Aynı gün Teğmen Frank yaptığı uçuşla İtilaf donanmasının durumunu ve isabet alan İtilaf gemilerini gözetlemiştir.⁷⁴⁹ Yüzbaşı Hüseyin Sedat Bey, Bozcaada'nın batı kısmındaki İtilaf gemisinin asker dolu olduğu halde Limni'ye gittiğini 23 Nisan 1915'teki keşif uçuşunda görmüştür. Bunun üzerine keşif faaliyeti Mondros'a uzanmıştır. Sonuçta İtilaf donanmasından 26 nakliye gemisinin faaliyet halinde olduğu anlaşılmıştır. Bu keşiften İtilaf donanmasının çıkarma yapacağı tespit edilmiştir.⁷⁵⁰ Bütün bunların sonucunda Çanakkale'de tayyarelerin istihbarata katkıları şöyle açıklanmıştır:

*“Osmanlı havacıları veya İtilaf güçleri havacıları keşiflerle önemli görevler yapmışlar ve taraflarına istihbarat vermişlerdir. Bu istihbarata sahip olan tarafın aldığı tedbirler öncelikle zayıfın az olmasını sağlarken, muharebeye hazırlıklı bulunma inisiyatifi de elde etmiştir”.*⁷⁵¹

⁷⁴⁷ Osman Yalçın, “Çanakkale Cephesinde Türk Hava Harekâtı”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl 13, Bahar 2015, S. 18, s. 353.

⁷⁴⁸ **Ibid.**, s. 354.

⁷⁴⁹ **Ibid.**, s. 356-357.

⁷⁵⁰ **Ibid.**, s. 360.

⁷⁵¹ **Ibid.**, s. 365.

Tayyarelerden başka Çanakkale Muharebelerinde düşmanın hareketlerinin gözlemlenmiştir. Bunun için Büyük Anafarta güneyinde 146 Rakımlı tepede Karargâh Süvari Bölüğü Birinci Takım Zabiti Mülazım-ı evvel Rüştü Efendi görevlendirilmiştir. Rüşdü Efendi, 9 Ağustos 1915'te gözlemlerini V. Ordu Kumandanlığı'na bildirmiştir:

‘1-Düşman Küçük Anafarta Ovasından tamamen uzaklaştırılmak üzeredir.

2-Mestan Tepe geri alınmıştır.

3-Düşmanın Tuz Gölü dahilinden ilerlemek isteyen imdat kuvvetleri topçu ateşimiz altında perişan bir halde dağılıp çekilmektedirler.

4-Düşman nakliye gemilerinde hiçbir faaliyet yoktur’.⁷⁵² Bunun yanında Çanakkale’de düşman deniz faaliyetlerini sahillerden takip eden çeşitli gözlem noktaları oluşturulmuştur. Bunlar 25 Nisan 1915’te düşman nakliye ve harp gemilerinin adetlerini 200 kadar olduğunu bildirmişlerdir.⁷⁵³

Çanakkale muharebe sahasına dair Bahriye kuvvetleri bilgi toplamışlardır. Bu bağlamda İsa Reis Gambotu Süvarisi Bahaeddin Efendi, ‘araştırma ve gözetlemeye devam olunduğu hatta bugün Kilidbahr ile Nara arasında bir iz görülmesi ve bu konuda Mevki-i Müstahkemin aynı saatte 3 denizaltının seyrettiği bildirmesi üzerine yakalanması için Kal’a’dan [Çanakkale] hareketle daimi şüpheli izler üzerine 13 defa ateş edilerek Nara ile Maydos arasında devredildiği ve bu esnada Mevki-i Müstahkemin emrine uygun olarak Marmara tarafında takiplere devam edilmek üzere Gelibolu’ya gelindiği halde bu yolda bir şey görülmediği’ bildirilmiştir.⁷⁵⁴ Aynı konuda Kal’a-i Sultaniye Liman Reisi Arif Efendi ise ‘bugünkü ateş edilmesine bir denizaltının sebep olduğuna karargâhın tam olarak kanaati oluşmamıştır. Deniz yüzeyinde görülen bazı dalgalı izlere şüphe üzerine en önce Kepez ve sonra Değirmen Burnu bataryalarından ateş edilmiştir. Hatta Sivrihisar torpidosu ile İsa Reis Gambotu tarafından Gelibolu’ya kadar araştırma ve takip yapıldığı halde bir sonuç çıkmamıştır. Muhtemelen telaşa zannın sebep olduğu Mevki-i Müstahkem

⁷⁵² *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 88, s. 108-109.

⁷⁵³ Sanders, a.g.e., s. 95.

⁷⁵⁴ DTA, BN. 56/1079: İsa Reis Gambotu Süvarisi Bahaeddin’den Bahriye Nezareti’ne (16.01.1915).

Erkân-ı Harbiye Riyasetinin tahkikatına atfen arz edilir' denilmiştir.⁷⁵⁵ Burada belirtmek gerekir ki Çanakkale'de telsiz-telgraf cihazı bulunan Yavuz zırhlısı da bilgi paylaşmıştır. Zırhlıda bulunan Cevat Bey, İtilaf donanmasının tabyaları bombardıman edeceğini bildirmiştir.⁷⁵⁶

Menzil Müfettişliği, muharebe sahasına dair bilgi toplamıştır. Müfettişlik, 'bugün öğleden sonra saat 2'de bir düşman denizaltısının İğnelik Adası önünden Karabiga istikametine gittiği ve öğleden sonra saat 3 buçukta Şarköy İskelesinden 4 mil açıkta denizin üstünde durduğu ve Şarköy'de bulunan 39 numaralı hastane gemisinin hareket edemediği' bilgisini V. Ordu'ya göndermiştir.⁷⁵⁷

Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı, muharebe sahası hakkında topladığı bilgileri merkeze göndermiştir. Bu bağlamda merkeze düşman donanmasının durumu bildirilmiştir:

*"Quenn Elizabeth, Agamemnon, Lord Nelson, Majestic, Julfehri ? ve sisden diğerlerinin ismi belli olmayan toplam 9 zırhlı ile torpido taharri gemilerinden oluşan 17 küçük harp gemisi medhal hattında ve daha içerilerde bulunuyorlar. Düşman ateşinin büyük kısmını Seddülbahir ve Hisarlık cihetlerine ve kısmen de İntepe'ye tevcih ediyor. Bataryalarımızın menzili dahilinde olmamak hasebiyle tarafımızdan ağır surette mukabele edilmektedir. Düşman pek fasılalı olarak Maydos önündeki Turgut'a endirekt atış yaptı. Telsizle alınabilen malumat ve meşhudat Seddülbahir cihetine ihracın devam ettiğini hissettirmekte olduğu arz olunur."*⁷⁵⁸

Açıklanan kaynaklardan bilgi toplayarak V. Ordu ve Başkumandanlık karargâhlarına malumat veren askerî birlikler bir tabloda belirtilebilir.

⁷⁵⁵ DTA, BN. 56/1079: Kala-i Sultaniye Liman Reis Arif'ten Bahriye Nezareti'ne (16.01.1915).

⁷⁵⁶ **Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri**, s. 8.

⁷⁵⁷ ATASE, BDH. K. 3439, D. 31, F. 030: Menzil Müfettişi Miralay Osman'dan V. Ordu Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne (27.06.1915).

⁷⁵⁸ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 88, s. 27-28.

Tablo 2.12: Başkumandanlık Vekâleti'ne ve V. Ordu'ya muharebe sahası bilgisi verenler

Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı	Saros Grubu Kumandanlığı	3. Fırka	Gelibolu Seyyar Jandarma Tabur Kumandanlığı
Asya Grubu Kumandanlığı	III. Kolordu Kumandanlığı	8. Fırka	Müstakil Süvari Livası Kumandanlığı
Şimal Grubu Kumandanlığı	XV. Kolordu Kumandanlığı	9. Fırka	Süvari Livası Jandarma Kumandanlığı
Anafartalar Grubu Kumandanlığı			Sahil Tarassut Postaları ⁷⁵⁹

Çanakkale'de V. Ordu ve birlikleri dışındaki askerî birlikler de muharebe sahasının durumunu bildirmişlerdir. Buna göre I. Ordu, 'dün Saltık iskelesinde görüldüğü bildirilen denizaltının bugün de Bolayır iskelesi civarında İstanbul'dan gelen bir vapurdan tekrar görülüp vapurdaki askerler tarafından üzerlerine ateş edildiği ve bu ateş üzerine denize daldığı bildiriliyor. Bu civarda dolaştığı katiyetle bildirilen bu denizaltı hakkında ne gibi tedbirler alındığının bildirilmesi' istenilmiştir.⁷⁶⁰ Yine I. Ordu İstihbarat Şubesi, 26 Nisan 1915'te aldığı bilgileri Mutasarrıf Vekâleti'ne (Gelibolu), Menzil Müfettişliği'ne, 15. Kolordu'ya, 5. Fırka'ya ve Müstakil Süvari Livası'na telgrafla, 3. Kolordu ve 7. Fırka'ya ise telefonla bilgi vermiştir.⁷⁶¹ Bir gün sonra aynı şube, Başkumandanlık Vekâleti'nden başka adı geçen birlikler ve mutasarrıflığın yanı sıra Bahr-i Sefid Boğazı Mevki-i

⁷⁵⁹ ATASE, BDH. K. 3432, D. 1, F. 14-4: 8. Fırka Kumandanı Miralay Remzi'den V. Ordu İstihbarat Şubesi'ne (14.01.1331); ATASE, BDH. K. 3432, D. 2, F. 39-2: 8. Fırka Kumandanı Miralay Remzi'den V. Ordu İstihbarat Şubesi'ne (28 Mart 1331); ATASE, BDH. K. 3432, D. 1, F. 14-5: Gelibolu Seyyar Jandarma Kumandanı Kadri'den V. Ordu İstihbarat Şubesi'ne (26 Mart 1331); ATASE, BDH. K. 3432, D. 1, F. 16-16: Seyyar Jandarma Tabur Kumandanı Kadri'den V. Ordu İstihbarat Şubesi'ne (28 Mart 1331); ATASE, BDH. K. 3432, D. 1, F. 15-1: IX. Fırka Kumandanı Miralay Halil Sami'den V. Ordu İstihbarat Şubesi'ne (27 Mart 1331); ATASE, BDH. K. 3432, D. 1, F. 16-1: 3. Fırka Kumandanı Miralay Nikolay'dan V. Ordu Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne (27 Mart 1331); ATASE, BDH. K. 3432, D. 1, F. 18-1: 3. Fırka Kumandanı Erkân-ı Harbi Binbaşı Subhi'den V. Ordu Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne (30 Mart 1331); ATASE, BDH. K. 3432, D. 1, F. 16: Müstakil Süvari Livası Kumandanı Hamdi'den V. Ordu Kumandanlığı'na (29.01.1331); **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 88, s. 53-56; 84-87; 95-98; 121-122.

⁷⁶⁰ ATASE, BDH. K. 3439, D. 31, F. 001: I. Ordu'dan Bahr-ı Sefid Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'na (26.04.1915).

⁷⁶¹ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 88, s. 38-39.

Müstahkem Kumandanlığı'na malumat göndermiştir. Yalnız Boğaz Kumandanlığı'na verilen malumat şifreli telgrafla gönderilmiştir.⁷⁶²

Merkezde bulunan II. Şube, düzenli olarak muharebe sahası hakkındaki bilgileri V. Ordu'ya ulaştırmıştır. Bu bağlamda 26 Nisan 1915'de V. Ordu'ya gönderilen telgrafla Çanakkale cephesinin son durumu bildirilmiştir:

“Düşman, harp sefineleri himayesinde 25 Nisan sabahleyin Gelibolu yarımadası garp sahillerinde Zığındere denize döküldüğü yer ve Kabatepe garbında Arıburnu ve Teke civarında dört noktaya ve Kumkale civarına asker ihracına teşebbüs etmiştir.

Tekeburnu civarına çıkan düşman kıtaları süngü hücumuyla denize dökülmüştür. Arıburnu civarına çıkıp ilerlemeğe çalışan düşman kıtaları kuvvetlerimizin taarruzu üzerine ricata mecbur olmuş ve sahile sürülmüştür. Bu civarda bir kısım kuvvetleri dün gece telaşlı bir surette mavnalarına firara mecbur olmuşlardır. Bugün dahi kıtalarımız bütün cephelerde muvaffakiyetle taarruzlarına devam ediyorlar. Aynı zamanda bahren zorlamak üzere düşmanın bir donanması dün boğaza takarrüp etmiş ve ateşimiz üzerine geri çekilmiştir. Bu sırada bir torpidosu batırılmış ağır yaralanan diğer bir torpidosu sürüklenerek Bozcaada'ya götürülmüştür. Boğaza karşı düşmanın bugün bahren bir teşebbüsü de görülmemiştir.”⁷⁶³

Müttefikler, Çanakkale cephesi hakkında öğrendikleri malumatları Osmanlı İstihbarat Topluluğu'yla paylaşmıştır. Bu bağlamda General Falkenhayn, İstanbul Alman Ataşemiliterliğine 22 Temmuz 1915'te bir telgraf göndermiştir. Burada kendilerine ulaşan haberlere göre Ağustos başında Çanakkale'ye karşı muhtemelen Saros Körfezi veya Anadolu sahiline yapılacak bir çıkarmayla birlikte daha büyük bir harekâta geçilebileceği bildirmiştir. Ayrıca cephaneyi idareli kullanılması gerektiği belirtilmiştir.⁷⁶⁴ Diğer kaynaklar da Alman Genelkurmayı'nın yeni bir saldırının Ağustos başında yapılacağını öğrendiğini teyit etmiştir.⁷⁶⁵ Liman Paşa ise büyük bir çıkarma tehlikesi olduğuna dair İstanbul'daki çeşitli kesimlerden haberler geldiğini ifade etmiştir. Bunlardan birinin cephe gerisindeki durumu bildiren Alman Askerî Misyon yaverinin olduğunu açıklamıştır. Burada düşman çıkarmasının başarılı olacağının beklendiğini ve İngiliz askerlerinin geçişini seyretmek için Beyoğlu'ndaki büyük caddede pencerelerin kiralandığını, İngiliz Elçiliğinin yatak

⁷⁶² Ibid., s. 51-52.

⁷⁶³ Ibid., s. 35-36.

⁷⁶⁴ Sanders, a.g.e., s. 112.

⁷⁶⁵ Pomiankowski, a.g.e., s. 119.

çarşaflarının bile yenilendiğini bildirmiştir. Liman Paşa, isim belirtmeden diğer kaynakların çıkarmanın Ayvalık, İzmir ve benzeri yerlere olacağı haberleri verdiklerini de ifade etmiştir.⁷⁶⁶

Muharebe sahasında bulunmamasına rağmen verdiği bilgilerle muharebe sahasının anlaşılmasında yardımcı olan diplomatik misyonlar bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Atina Sefareti, İtilaf donanmasının mühim bir kuvvetle Çanakkale Boğazı civarında olduğunu gazetelerin yazdığını ve büyük ihtimalle bir hareket yapacağını bildirmiştir.⁷⁶⁷ Atina Ataşenavali Kemal Bey ise 23 Nisan 1915'te aldıkları istihbarata göre İtilaf kuvvetlerinin İnöz ile Gelibolu yarımadasının doğusundaki Suvla Burnu'na çıkarak Bolayır'ı işgal edeceklerini ve bu suretle seri şekilde sahildeki istihkâmları zapt edeceklerini bildirmiştir. İtilaf kuvvetlerinin sayısının 90 bin civarında olduğunu ve Yunanistan'ın harbe katılacağına da kesin gözle bakıldığını da ifade etmiştir.⁷⁶⁸ Bu istihbaratın doğru olduğu Ağustos 1915'te İngilizlerin yeni taarruzu Liman Paşa'nın beklentisinin aksine Arıburnu'nun kuzeyine, Suvla limanı civarına çıkartma yaptıklarında anlaşılmıştır.⁷⁶⁹

Çanakkale'de bulunan İtilaf birlikleri, Osmanlı İstihbaratı Topluluğu ile benzer kaynaklardan bilgi toplamıştır. Buna göre İngiliz istihbaratı, muhbir olan bir Türk denizci subayından bilgi almıştır. Osmanlıların Midilli'nin Sigir köyünde, Limni Adası'nın Mondros civarında ve Gökçeada gizli sinyal ve haberleşme istasyonları bulunduğunu 8 Ağustos 1915 tarihinde bildirmiştir. Bunun yanında Sofya'dan firar eden albay rütbesinde bir doktordan, çeşitli rütbelerde askerlerden ve sivillerden malumat almışlardır.⁷⁷⁰

Çanakkale'deki İngiliz kuvvetleri kaçakçıların yanında Osmanlı ordusundaki bazı zabitlerden bilgi almışlardır:

⁷⁶⁶ Sanders, a.g.e., s. 114-115.

⁷⁶⁷ DTA, BN. 53/1020: Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşat Hikmet'ten Bahriye Nezareti Vekâleti'ne (7.01.1915).

⁷⁶⁸ ATASE, BDH. K. 3432, D. 2, F. 56: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (23.04.1915).

⁷⁶⁹ **İsmet İnönü Hatıralar**, I. Kitap, Haz. Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1922, s.105.

⁷⁷⁰ Mehmet Kıbil, "Çanakkale Muharebelerinde İngiliz Askeri İstihbarat Raporları, **VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 5, S. 1, 2020, s. 273.

“.. Kaçaklarla ilgili incelenen belgeler arasında en dikkat çeken, o dönem Arıburnu bölgesinde bulunan 5. Tümen'den Binbaşı Hacı Ali Bey adında bir subaydır. 8 Mayıs 1915 tarihli istihbarat raporunda bu subayın firar ettikten sonra Türk birlikleri ile ilgili verdiği bilgiler raporlanmıştır.

Kaçak subaylar arasında Arap subayların da sayısının az olmadığını belirtmek gerekir. 12. Tümen 34. Alay'dan Şerif el Faruki isminde bir Arap Üsteğmen, Anafartalar'da İngilizlere firar ettikten sonra bütün Anafartalar bölgesindeki Türk birlikleri, bu birliklerin başındaki Türk komutanlarının isimleri, savunma pozisyonları ve hatta topçu birlikleri ve top mevzilerine kadar son derece ayrıntılı ve işe yarar bilgiler vermiştir. Sadece Çanakkale'deki birliklerin değil, Türk ordusunun kritik görevlerinde bulunan 11 Türk kurmay subayın isimlerini de vermiştir. Bu Arap subayın ifadesinden en çok göze çarpan bilgi ise Türk ordusu içinde gizli bir Arap organizasyonunun varlığından bahsetmesidir. Verdiği bilgilere göre örgütün lideri Aziz Mısri'dir. Üsteğmen Faruki örgütün amacının İngilizlere firar ettikten sonra Şam'a dönmek ve burada Türklere karşı devrim başlatmak olduğunu belirtir. Kendisi de peygamber soyundan geldiğini iddia ederek Mekke'ye geçmek istediğini söyler.”⁷⁷¹

İngilizlere bilgi verenlerden bazıları mülkî kurumlar tarafından yakalanmıştır. Bu bağlamda Erenköy Nahiyesi Müdüriyeti, ‘Kala-i Sultaniye'nin Özik Köyü civarında başıboş bir şekilde dolaşırken yakalanan Molovalı Kosti'nin, Manisa'dan Bandırma'ya amele taburuyla gönderildiğini, oradan bir İngiliz denizaltısına girip bir ay müddetle makinistlik yaptığını, daha sonra arkadaşlarıyla birlikte Çanakkale'ye çıkarıldığını, şahsın yakalandığı ve arkadaşların yakalanması için son derece dikkat edilmesi gerektiği’ bildirmiştir.⁷⁷²

Muharebe sahasında düşmanın faaliyetlerine dair olan raporlar merkeze gönderilmiştir. Bu konuda V. Ordu Erkân-ı Harp Reisi Kâzım, 25 Nisan 1915'te İngilizlerin Arıburnu'ya çıkarma yaptığı gün İstanbul'a bildirmiştir:

“12.1.1331 ⁷⁷³ öğleden evvel saat 11.50'de 19. Fırkadan verilen haberlere nazaran Arıburun civarına çıkarılan iki alaydan fazla olduğu tahmin olunan düşmana taarruz edilerek düşmanın perişan bir surette kaçtıkları ve taarruza devam olunduğu ve son ihrac noktası ateş altına alındığı cihetle düşmanın artık ihraca devam edemediği ve buradaki gemiler 18 nakliye gemisiyle müteaddit mavna ve kruvazörlerden ibaret olduğu anlaşılmış olduğu Zığındere civarına bir alay kadar ve Seddülbahir, Domuzdere civarlarına da iki

⁷⁷¹ Ibid., s. 305-306.

⁷⁷² BOA, DH.ŞFR. 506/38: Kala-i Sultaniye Mutasarrıfı Rauf'tan Dahiliye Nezareti'ne (21.01.1916).

⁷⁷³ Katip, tarihi 12.02.1331 olarak yazılması gerekirken, hızlı yazdığı için hata yapmış ve bir olarak kaydedilmiştir.

tabur kadar kuvvet çıkmış ve bunlara da taarruz etmekte bulunmuş fakat neticeye dair henüz bir malûmat alınamadığı maruzdur."⁷⁷⁴

V. Ordu Komutanı Liman Paşa da 25/26 Nisan 1915'te Başkumandanlık Vekâleti'ne tahrirat göndermiştir. Savaşın seyri ve düşmanın amaçları hakkında bilgi veren bu tahrirat saklanması amacıyla II. Şube'ye sevk edilmiştir:

"1-Zığındere, Tekeburnu Hisarlık cihetlerinden çıkan düşmana karşı 9. Fırkanın iki alayı bu gece kat'i hücumla düşmanı taretmek emrini.

2-19. Fırkadan öğleden sonra saat 7.15'te verilen haberlere göre 9. Fırkadan bir alayla birlikte 19. Fırka Kocadere-Kabatepe hattından Arıburnu istikametinde taarruz etmektedir. Cephenin bazı yerlerinde süngü hücumu ile düşman taret olunmuştur. Düşman topçusunu kaçırdığı ve donanmasının ateşi himayesinde piyadesini mavnalara bindirerek kaçırmakta olduğu ve Fırkanın bütün cephede düşman takip eylediği.

3-15. Kolordudan öğleden sonra saat 9.15'te verilen malumata nazaran Kumkale'deki düşmanın 3. Fırka tarafından taret emredilmiştir.

4- 15. Kolordu ile 7. Fırkadan bazı kıtalarla 19. ve 9. Fırkalar muntakalarının takviyesine teşebbüs olunduğu.

5-11. Fırkadan öğleden sonra saat 9.35'te verilen haberlere göre bir zırhlı iki torpido üç tahtelbahir Bozcaada Limanı'nda 25 nakliye gemisi Boğaz'la Bozcaada arasında 7 zırhlı iki torpido boğaz önünde bulunmakta olduğu ve 5.30'da bir torpidonun diğer bir torpidoyu sürükleyerek Bozcaada'ya götürdüğü.

6-Öğleden sonra saat 10.15'te verilen malumata nazaran Saros Körfezi'ndeki düşman gemileri Saros adaları civarında bulunup hiçbir teşebbüste bulunmadıkları.

7-Kaledeki telsiz telgrafımızla çalınan ve amiral gemisine ait bulunan bir telgraftan düşmanın Arıburnu civarındaki ihraca bir ve Zığındere Tekekoyu Domuzdere havalisinde diğer bir fırka tahsis ettiği anlaşılıyor. Bilâ-teşebbüs görülen sair nakliye gemilerinin adetlerine nazaran da şayet bunlar dolu iseler Saros'da bir ve 15. Kolordu karşısında da tahminen iki fırkaya karib daha bir kuvvetin bulunduğunun anlaşıldığı maruzdur."⁷⁷⁵

Muharebe sahasındaki savaşın seyrine dair V. Ordu Kumandanlığının her gün merkeze rapor yazılmasının emredildiği anlaşılmaktadır. Ancak bu durumun her gün mümkün olmadığı Liman Paşa'nın 10 Haziran 1915'te Enver Paşa'ya yazdığı tahrirattan anlaşılmaktadır:

"Evvela şu ciheti arz edeyim ki her vuku bulan muharebenin açık ve sahîh olan neticesi anına bilhassa doğru maruzatta bulunmak için buna gerekli malûmatın pek te kolay olmadığı zat-ı devletlerince de şüphesiz malûmdur. Çünkü zatınızın da gördüğünün sebepler ekseri yerlerde pek yakın olarak karşı

⁷⁷⁴ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S. 88, s. 29-30.

⁷⁷⁵ Ibid., s. 32-33.

*karşıya bulunan iki taraf hemen daima bilhassa geceleri birbirlerinin siperlerine bazı kısımlarına ya taarruzla veya baskınla girerek boğaz boğaza kavga ediyor ve neticede ya her iki tarafın kendi eski yerlerine çekiliyor veya düşmanın bizim tarafta elde ettiği bir siper kalması, orada yerleşmesi ateşle mâni olunuyor ve zuhur eden ilk fırsatta gidip hemen işgal ediliyor. Bundan dolayıdır ki düşmanın taarruzla bazen bizim tarafta ele geçirdiği bir siper parçasını kaybettiğimizi zatınıza hemen ihbar etmekten ise bilahare istirdad edildiğini arz etmekte daha iyi buluyorum. Zaten tafsilatın bu derecesiyle makamınızın işgalini münasip de bulmuyorum.*⁷⁷⁶

Muharebe sahasındaki en önemli istihbarat ihtiyacını Liman Paşa, Mart 1915'te açıklamıştır. Paşa, düşman çıkarma bölgesinin neresi olduğu en değerli bilgi olduğunu ifade etmiştir. Çünkü sahilin pek çok noktasına büyük birliklerin çıkarılabileceğini, zayıf kuvvetlerle bütün mıntıkeyi elde tutulamayacağını, birliklerin konuşunun ancak düşmanın çıkarma bölgesinin bilinmesiyle mümkün olduğunu ifade etmiştir.⁷⁷⁷

Liman von Sanders, muharebe sahasında istihbarat toplamanın sıkıntılarından bahsetmiştir. Burada V. Ordu'nun tek bir uçağı ve sabit balonu olmadığını, bölgedeki uçakların kalenin emrinde bulunduklarından dolayı sadece onun için kullanıldıklarını açıklamıştır.⁷⁷⁸ Bununla birlikte II. Şube'nin ifadeleri Liman Paşa'yı yalanlamaktadır. Buna göre Çanakkale'de istihbarat kaynağı olarak tayyare ve sabit balonlar kullanılmıştır. İngiliz ve Fransızların Çanakkale'ye karşı debarkman hareketleri başlığında resmî tebliğde 24 Nisan 1915 ile 4 Mayıs 1915 tarihleri arasındaki Çanakkale Savaşı hakkında bilgi verilmiştir. Burada tayyare ve sabit balonlar ile Gelibolu ve Boğaz üzerinde keşifler yapıldığını Kabatepe civarını bombardıman yapıldığını, Boğazın girişinde 5 zırhlı, Beşike limanı karşısında 11 zırhlı, 10 nakliye gemisi, bir çok kayık ve römorkörler bulunduğu da belirtilmiştir.⁷⁷⁹ Muharebe sahasındaki istihbarat toplanması eksikliklerinden birinin ise Liman Paşa kaynaklı olduğu açıklanmıştır. Bu bağlamda Çanakkale'deki düşmanı sahile çıkartmamak için kuvvetli bir gözetleme şebekesi tesis edilmesini ihmal ettiğini ve olanları da zayıf tuttuğu için Askeri Tarih Encümeni, Liman Paşa'yı eleştirmiştir.⁷⁸⁰

⁷⁷⁶ Ibid., s. 67-68.

⁷⁷⁷ Sanders, a.g.e., s. 89.

⁷⁷⁸ Ibid., s. 91, 102.

⁷⁷⁹ BOA, HR.SYS. 2323/1: II. Şube'den Hariciye Nezareti'ne (5.04.1915).

⁷⁸⁰ Sanders, a.g.e., s. 447.

Burada belirtilmesi gereken bir konu muharebe alanında istihbarat toplanmasını ve paylaşılmasını engelleyen faktörlerden birinin İtilaf Devletleri'nin bombardımanları olmuştur. Bunların sonucunda telefon ve telgraf bağlantıları kesilmiştir. Kalvert Çiftliği'nde bulunan 15. Kolordu Kumandanı Weber de 28 Nisan 1915'te telgraf ve telefon hatları bozuk olduğu için kolordu raporlarının tehir edildiğini belirtmiştir.⁷⁸¹

Çanakkale'de istihbaratın hızlı bir şekilde ulaştırılması ve karışıklığın önüne geçilmesi amacıyla Enver Paşa, 23 Ekim 1915'te bir emir yayınlamıştır. Buna göre 'düşman tahtelbahirleriyle harp sefinelerini gören tarassut kıtaları evvel emirde Dersaadet'te General vapurunda bulunan Donanma Kumandanlığı'na sonra malumat kabilinden Karargâh-ı Umumi ve Sahil Müfettiş-i Umumiliği'ne telgrafla bildirilmesi için gerekenlere emir verilmesi' belirtilmiştir.⁷⁸² Kasım ayının başında ise Ferik Bronsart, '23 Ekim 1915'teki emirle düşman tahtelbahirleriyle harp sefineleri hakkında Karargâh-ı Umumi'ye verilen telgraflara bundan sonra Donanma Kumandanlığı'na ve Sahil Müfettişliğine verildiği kaydının da ilave edilmesi' gerektiğini açıklamıştır.⁷⁸³ Bölgedeki birlikler bu emre uygun olarak hareket etmişlerdir. Nitekim 17. Kolordu'dan 9 Aralık 1915'te V. Ordu'ya gönderilen telgrafta, 'şimdi bir tahtelbahr Doğanarslan Çiftliği'nin şarkından Gelibolu'ya doğru gitmektedir. Başkumandanlığa ve Sahil Müfettişliği'ne gönderilmiştir' denilmiştir.⁷⁸⁴ Aynı gün çekilen diğer bir telgrafta ise 'adı geçen tahtelbahrın istikamet değiştirerek İstanbul'a doğru gittiği' ifade edilmiştir. Burada da telgrafın gönderildiği kumandanlıklar kaydedilmiş ve telgrafın tehir edilmemesi gerektiği belirtilmiştir.⁷⁸⁵

Çanakkale muharebe sahasında İtilaf Devletleri'nin çekilmesini tespit edilmemiştir. Düşmanın Çanakkale'yi boşaltmak için hazırlandığını ilk anlayanlardan birinin Miralay Mustafa Kemal Bey olduğunu yaveri Cevat Abbas

⁷⁸¹ *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 88, s. 55-56; Pomiankowski, a.g.e., s. 110.

⁷⁸² ATASE, BDH. K. 3439, D. 31, F. 042: Enver Paşa'dan V. Ordu Kumandanlığı'na (23.10.1915). Bu emir V. Orduya bağlı birliklere gönderilmiştir: ATASE, BDH. K. 3439, D. 31, F. 042-01 (2.11.1915).

⁷⁸³ ATASE, BDH. K. 3439, D. 31, F. 044: Ferik Bronsart'tan V. Ordu Kumandanlığı'na (1.11.1915).

⁷⁸⁴ ATASE, BDH. K. 3439, D. 31, F. 054: 17. Kolordu Kumandanı Bakk'dan V. Ordu Kumandanlığı'na (9.12.1915).

⁷⁸⁵ ATASE, BDH. K. 3439, D. 31, F. 054-01: 17. Kolordu Kumandanı Bakk'dan V. Ordu Kumandanlığına (9.12.1915).

belirtilmiştir. Cevat Abbas, bir tümenin sessizce Çanakkale'den ayrılarak Selanik'e gönderildiğini haber aldıklarını açıkladıktan sonra Mustafa Kemal Bey'in genel bir taarruzla düşmanı yok etme teklifini yaptığını ifade etmiştir. Ordu ve umumi karargâh ise bir neferin bile feda edilmeyeceğini bildirerek bunu reddetmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal, Liman Paşa'ya istifasını vermiştir. Liman Paşa, istifayı hava değişimini çevirmiş ve Mustafa Kemal Bey'in Çanakkale'den ayrılmasından 10 gün sonra düşman bütün kuvvetlerini çekmiştir.⁷⁸⁶ Aralık ayında Türk hava güçleri de düşmanın çekilme faaliyetlerini belirlemiş ve ilgililere haber vermiştir. Hatta Alman Hava Kuvvetleri'nden gelen Binbaşı Wilhelm Siegert, Binbaşı Erich von Serno ile beraber Çanakkale'ye gelmiş 5 Ocak 1916'da İtilaf güçlerinin çekileceğini teyit etmiştir.⁷⁸⁷ Liman Paşa ise düşmanın çekilme ihtimalinin V. Ordu tarafından düşünüldüğünü ve bütün kumandanlara yazılı olarak dikkatli olmaları talimatı verildiğini belirtmiştir. Ancak düşmanın çok mahirane bir şekilde tahliye yaptığını ve bunun Türk cephelerinin en öndeki hatlarından bile zamanında fark edilemediğini iddia etmiştir.⁷⁸⁸

Son olarak zaferin kazanılmasında istihbaratın önemini Çanakkale Muharebeleri sırasında 3 kere bölgeye gittiğini belirten Pomiankowski açıklamıştır:

“Savaşlar boyunca istihbaratın çok iyi işlemesi Türk ordusunun sevk ve idaresi için büyük bir şanstı. Bükreş'teki Türk temsilciliği, Güney Rusya'yı (Odesa, Kırım) kolayca gözden çıkarabilirdi. Buna karşılık Atina'daki elçilik, sadece Yunanistan'ı, Akdeniz ve Mısır'ı değil ve aynı zamanda Çanakkale Boğazı'na karşı İngiliz-Fransız hareketinin merkezini teşkil eden Ege Denizi ile Limni ve İmroz gibi adalarını da kontrol altında tutuyordu. Savaş çıkmadan önce adalar, sürekli olarak Yunanistan ile irtibattaki yerli Rum halkının mahalli hükûmetleri tarafından idare ediliyordu. İngiliz ve Fransızlar kendilerine yarayan körfez, liman ve bölgeleri zapt etmişlerdi. Fakat Türklerle muhtar Rum valilerin oturduğu yerler dahil adaların geri kalan kısımlarını tamamen serbest bırakmışlardı. Eylül 1915'te yani İtilaf Devletlerinin Çanakkale hareketinin başarısızlıkla sonuçlandığı bir sırada İngilizler duruma müdahale ederek adaların önemli yerlerini zapt ettiler ve Rum valiler yerine İngiliz valileri tayin ettiler. Bu hal ve şartlar Fransız ve İngiliz gemilerinin hücumu sırasında Enver Paşa'nın kuvvet dengesi sağlamak üzere gerekli emniyet tedbirleri almasına yol açmıştı. Bu tedbirlerin esası ancak çıkartmadan önce ve çıkartma sırasında belli olmuştu. Enver Paşa, Genelkurmay'dan olanları anında, adalardaki

⁷⁸⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1919**, 1. Cilt, y.y., Remzi Kitabevi, 1999. s. 251-252.

⁷⁸⁷ Yalçın, a.g.m., s. 374-375.

⁷⁸⁸ Sanders, a.g.e., s. 136.

birlikler ile levazım durumunu ise daha sonra öğreniyor ve buna göre kuvvetli Türk ordularını yarımadağa doğru kaydırabiliyordu. Mart ayı içinde İstanbul'da savaş ile haberler yoğunlaştı. İtilaf Devletlerinin Çanakkale Boğazı'na karşı büyük bir harekâta girişmeye planladıklarından artık hiç kimsenin şüphesi kalmamıştı. 18 Mart savaşından sonra Enver Paşa, adalarda 40.000 Fransız ile 50.000 İngiliz askeri bulunduğunu ve bu kuvvetlerin kumandanlığına General Hamilton'un tayin edildiğini öğrendi. Paşa, hiç vakit kaybetmeksizin 24 Mart günü 3. Kolordu Kumandanlığına bağlı Çanakkale Boğazı cephesinde bulunan çıkartma birliklerini bir piyade tümeni ve bir süvari tugayı ile takviye etmeye ve V. Orduyu kurmaya ve kumandanlığına Mareşal Liman von Sanders'i getirmeye karar verdi. V. Ordu Kurmay başkanı olarak Yarbay Kâzım Karabekir bulunuyordu.⁷⁸⁹

4.b. Irak Cephesi

Bu kısımda Birinci Dünya Savaşı'nda Irak cephesindeki başarılı olunmasında istihbaratın etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda savaşın başında istihbarat işlerinin istenildiği gibi olmadığını 20 Nisan 1915'ten itibaren Irak ve Havalisi Komutanlığı'na tayin edilmiş olan Miralay Nureddin Bey'in 27 Mayıs 1915'te Bağdat Vilayeti'ne gönderdiği tahrirattan anlaşılmaktadır. Nureddin Bey, sefer sırasında harp ve harekât bölgeleri ve çevresindeki hükûmet memurlarının en önemli görevlerinden birinin çeşitli vasıtalarla düşman ordusuna ve düşmanın ülke topraklarındaki teşebbüslerine ve kışkırtmaları hakkında malumat toplanması olduğunu, Bağdat'a geldiğinden beri kendisine bu konuda bilgi verilmediğini, seferin başlangıcından itibaren istitlâat ve istihbarat için vilayetin aldığı tedbirlerin ve teşebbüslerinin bildirilmesini, teşebbüste noksanlık varsa memurların faaliyetlerinin arttırılmasını, tüccar ile yabancı ve düşman bölgesindeki halkla ilişkisi olanlardan faydalanılmasını, bütün vasıtalara müracaat edilerek istitlâat ve istihbarat esaslı şekilde uğraşılmasını ve bunların sonucundan ordunun haberdâr edilmesi rica etmiştir.⁷⁹⁰

Savaşın ilerleyen zamanlarında Osmanlı İstihbarat Topluluğu, muharebe sahasında ve bunun gerisinde bulabildiği bütün kaynaklardan bilgi toplamıştır. Bunların başında casuslar gelmiştir. Bu bağlamda Garbiye vadisinde bulunan Kaymakam İzzet'ten Irak Kumandanlığı'na gönderilen şifrede, '28 Kasım 1915'te

⁷⁸⁹ Pomiankowski, a.g.e., s. 111-112.

⁷⁹⁰ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 118, s. 195.

Kut'un etrafının tahkim olunduğunun önceden bildirildiğini, dört günden beri her gün casus gönderildiğini, casusların ifadelerinin aksine Ata Çelebi'ye kimsenin gönderilmediğini, yaralıların bulunduğu vapurlarıyla motorların orada olduğunu, bu durumda piyade askerlerinin ve mücahidinin hücumundan bir netice hasıl olamayacağını, fakat gece baskınları tertip olacağından Ammare'den gelen vapurların Şeyh Said'de diğerleri Kut'ta mahsur bulunduğunu belirtmiştir. İzzet Bey, bu tahriratında bir kaynaktan gönderilen mektuplara cevap geldiğini belirtmiştir. Burada 'halen korktukları, gizlice toplanarak hazırlandıklarını karşıdan gelenlerin söylediklerini ve yeniden kendilerine emir gönderildiği' açıklanmıştır.⁷⁹¹ İzzet Bey'in burada kimleri kastettiği tam olarak anlaşılamamakla beraber büyük ihtimalle İngilizlerden bahsetmektedir. Bununla beraber Kaymakam İzzet'in bahsettiği kişi Kut'un muhasarası esnasında içeriden düşmanın tahkimat ve durumlarına dair doğru malumat veren Hafirizâde Ata Çelebi olmalıdır. Ata Çelebi'nin verdiği malumatlar çok işe yaramış olmalı ki VI. Ordu Kumandanlığı'nın talebi üzerine kendisine dördüncü dereceden Mecidiye Nişanı verilmiştir.⁷⁹²

Muharebe sahasının gerilerinde cepheyi etkileyecek olan bilgileri toplaması için mülkî kurumlar casuslar kullanmışlardır. Bunlar aracılığıyla öğrenilen bilgiler Irak Kumandanlığı'na ulaştırılmıştır. Semave Kaymakamı Aziz, güvenilir ikinci casus buldurulduğunu ve onun Nasıriye sevk edildiğini bildirmiştir.⁷⁹³ Kaymakam Aziz Bey, 10 gün sonra gönderdiği ikinci tahriratta, ikinci casusun döndüğünü belirttikten sonra ifadesini açıklamıştır: 'Düşmanın Nasıriye'deki mevcudu 1.000 nefer civarındadır. Vapurun her günkü nakliyatına nazaran bu mevcut azalmakta ve artmaktadır, ancak bir sınırı vardır. Süvarisi yoktur. Topları 6 olup, ordugâhta Şat kenarındadır. 4 mitralyözü Nasıriye etrafındaki noktalarda yerleştirilmiştir ve ordugâh 1.200 çadır ve 800 barakadan oluşmaktadır. Ordugâh etrafında iki metre yüksekliğinde topraktan siper yapılmıştır. Nasıriye'de biri büyük istimbot diğeri küçük olmak üzere iki vapur vardır. Bu vapurlar her gün sabah Akika'ya? kadar gider ve akşam Nasıriye'ye dönerler. Bazı günlerde birisi hareket eder ve diğeri

⁷⁹¹ ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 33-4: Kaymakam İzzet'ten Irak Kumandanlığı'na (21.09.1331).

⁷⁹² BOA, İ. DUİT. 66/23 (25 Şaban 1334/13 Haziran 1332).

⁷⁹³ ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 9-2: Semave Kaymakamı Aziz'den Irak Kumandanlığı'na (15.09.1915).

Nasiriye’de kalır. Bunlardan başka ahşaptan imal edilmiş, zamanında bize ait olan 2 küçük istimbot daha mevcuttur. Bunların görevleri balyaları götürüp getirmektir. Akike’de ayrı bir vapur bulunduğu da haber alınmıştır. Ordugâhta buğday, arpa, ahşap, saman, kömür kereste ve 2.000 kadar kazma ve kürek ve 3.000 koyun mevcuttur. Nasiriye muharebesinde ait olan Kikankin? namındaki kumandanlarını aramak ve esaret ve vefatından malumat vermek üzere aşiretlere para vermektedir. Koken? ismindeki diğer kumandan sulh icra etmek üzere Kundura’ya gittiğini ve sulh yapılmadan şahıs Nasiriye dönerse Semave’ye hareket edeceklerini ve Semaveli, Tatar aşiretlerinin problem çıkardığını ve imdadına asker veya bir motorun gönderilmesi gerektiğinden bahsederek mektup yazmaktan aciz olduklarını, adı geçen kumandan dönemdikçe Semave’ye gidemeyeceklerini düşman nezdinde bulunan İranlı bir tercümanın lisanından işitmiştir. Düşmanın Hint askeri Şatra cihetine firar etmektedirler. Nasiriye’de düşman Şatratü’l-Müttetifke cihetinden nihayet vermede telaşa olduğunu o tarafa karşı istihkâm yapılmaktadır’.⁷⁹⁴

Irak muharebe sahasında kullanılan casuslara görevlerini belirten vesika verilmiştir. Ancak vesikaların yanlış ellere geçmesi üzerine bundan vazgeçilmiş ve parola uygulamasına başlamıştır. Bu konuda hakkında Mehmet Özdemir bilgi vermiştir:

“Casusların çalışmaları, güvenilirlikleri ve güvenilir bilgi getirmelerinin sağlanması için olayın üstüne daima ciddiyetle gidildi. Düşman tarafına geçen kişi ve casuslara verilen daimî belgelerin üzerlerinde kalmasının bu belgelerin maksadı dışından kullanılması veya düşman eline geçerek aleyhte görevlendirilen düşman casuslarına verilmesi gibi sakıncaları tespit edildi. Bu uygulamalardan vazgeçilmesi uygun bulundu. Verilen belgeler üzerinde yazılı tarihe kadar geçerli olacak, ileri hatlardan düşman tarafına geçince geçerliliği kalmayacaktı. Geri dönmesi gereken casus, geçiş noktalarında kendisine verilen bir numara veya parola ile kendisini tanıtacaktı. 12 nci Kolordu komutanı tarafından önerilen bu uygulama yaygınlaştırıldı.”⁷⁹⁵

Irak muharebe sahasında malumat toplamak amacıyla Revandiz Rüşumat memurluğunda görevli birisi 13. Kolordu Kumandanlığı’na başvurmuştur. Başvuru sahibi, kardeşinin Fırat Grubu Komutanlığı’nda karargâhında vazifesi olduğunu da

⁷⁹⁴ ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 9-4; ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 9-4a: Semave Kaymakamı Aziz’den Irak Kumandanlığı’na (25.09.1915).

⁷⁹⁵ Özdemir, a.g.m., s. 63-64.

ifade etmiştir. Şahsın saha elemanı olarak kullanıldığına dair bir bilgi olmamakla beraber Bağdat Rüşumat Başmüdüriyeti ve ilgili kurumlardan şahıs hakkında tahkikat yapılması istenmiştir.⁷⁹⁶

Muharebe sahasının bilgi kaynaklarından birisi esirler olmuştur. Bölgedeki askerî idareciler esir elde edilmesi için aşiretleri kullanmışlardır. Bu bağlamda VI. Ordu Kumandanı Halil Paşa, 1916'da bölgedeki aşiretlere, İngiliz işgalindeki bölgelerden esir İngiliz getirildiğinde yüksek, Hintli getirildiğinde daha düşük para ödülü verileceğini açıklamıştır.⁷⁹⁷ Bununla birlikte farklı şekilde elde edilen esirler de olmuştur. Bağdat'a 10 km uzaklıkta uçağı arızalandığından dolayı inerken telgraf tellerine çarpan bir İngiliz pilot binbaşı esir edilmiştir. Esir binbaşından Türk tahkimatının ayrıntılı krokileri elde edilmiştir.⁷⁹⁸ Telefon haberleşmesi amacıyla döşenen direkler İngiliz topçusu tarafından tahrip edilmiştir.⁷⁹⁹

Bu cephede sık olarak esir ifadelerine başvurulmuştur. Bu bağlamda 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan, 'dün akşamdan beri tutulan esirin miktarı 2 İngiliz subay, 29 İngiliz küçük subay ve neferi, 32 Hintli nefer olmak üzere toplam 63'e ulaştığını, bunlardan yaralı olanları hastaneye gönderdiğini' belirtildikten sonra esirlerin ifadelerinin hûlasasını açıklamıştır. Burada esirlerin tugay, alayları ve taburlarının isimleri ve numaraları, muharebeye katılıp katılmadıkları, tugayların katıldığı muharebeler, tugayların asker sayısı, muharebede ölenlerin adedi hakkında ele geçirilen bilgiler göndermiştir.⁸⁰⁰

Irak bölgesinde maktuller üzerinden çıkan evraklar birer istihbarat kaynağı olarak kullanılmıştır. Irak ve Havalisi Kumandanlığı, 27 Kasım 1915'te Başkumandanlık Vekâleti ve Goltz Paşa'ya bir tahrirat gönderilerek bilgi verilmiştir:

“Aydın on birinci günü geceye kadar cereyan eden muharebe neticesinde Dicle'den uzakta Nehrivan istikâmetinde düşmanın faaliyeti görülmeye başlandı. Aynı günde düşman maktulleri üzerinde bulunan harekât-ı harbiye emirlerinden düşmanın açıktan doğruca Bağdat'a gidilmesine esasına müstenit

⁷⁹⁶ *Ibid.*, s. 63.

⁷⁹⁷ Avcı, a.g.e., s.208.

⁷⁹⁸ *Ibid.*, s. 47.

⁷⁹⁹ *Ibid.*, s. 62.

⁸⁰⁰ ATASE, BDH. K. 3648, D. 204, F. 28; ATASE, BDH. K. 3648, D. 204, F. 28a: 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan'dan Irak Grubu Kumandanlığı'na (9.03.1916).

*bir plan tertip ve bu harekete köprücü treni ilhak edilmiş bir kuvvet tahsis ettiği anlaşıldı. Bağdat'ta icrası ümit ve tasavvurunda bulunduğu şehir muharebesinin icrası hakkındaki talimatı dahi elde edildi....*⁸⁰¹

Muharebe sahasında kullanılan kaynaklardan biri mülteciler olmuştur. Bu bağlamda 38. Fırka Kumandanı Kaymakam Sadık'ın tahriratında, 'İngiliz ordusundaki Müslüman neferlerden Hintli Galam Mehmed iltica ettiğini ve iki süvariyle birlikte Selman-ı Pak'a gönderildiği bildirilmiştir.⁸⁰² Mültecinin ifadesi bir yüzbaşı tarafından alınmış ve ona şunlar sorulmuştur: '1-İsmin ve pederinin ismi nedir? Hangi kıtaya mensupsun ve rütben nedir? Hangi memleket ahalisindensiniz? 2-Aziziye'deki düşman piyade ve topçu süvarisi ne kadardır? 3-Daha evvel nerede idin? 4-Basra'daki İngiliz piyadesi ne kadardır? Süvarisi var mı yok mu kaç topu vardır? 5-Amare'ye kuvvet çıkardılar mı? 6-Kut'ta asker var mı? 7-Bu müddet zarfından tabur veya kıta halinde Bombay'dan veya sair taraflardan takviye için asker geldi mi? 8-İngiliz ordusundaki İslam askeri İngilizlerden memnun mudurlar ve İslam ile harp ettiklerini bilmiyorlar ve sen ne için ilticaya mecbur oldun? 9-İki gün Aziziye'de oturduğunu söyledin. Bu iki gün zarfında İngiliz ordusundan malumatın lahak oldu. Gerek Aziziye gerek daha ilerideki piyade kıtaatının hatırına gelen miktarı ve mevkileri ve kaç top mevcut olduğu ne kadar süvarisi ile buraya geldiği hakkındaki malumatını söyle? 10-Aziziye'nin karşısındaki yani düşmanın kuvvetinden malumatın var mı?'

Mültecilerden malumat alınmıştır. Bu bağlamda 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan, bir mülteci ifadesini bildirmiştir. Burada, dün 8.30 sonra Kut'tan yüzerek sağ sahile geçmek isteyen Razi isminde bir Arap'ın 103. Alay tarafından yakalandığını, şahsın cephanesini teslim edilerek karargâha gönderildiğini belirtmiştir. Bundan sonra Razi'nin İngilizlerin, askerine arpa unu vermekte olduğunu, hayvanları keserek yediklerini, ahalinin arpayı kavurarak veya kaynatarak yediklerini, etin okkasının bir mecidiye olduğunu, ahali evlerinin damlarındaki ahşaplarla gemi direklerini kestiklerini ifade ettiğini ve son olarak kumandanın ikametgâhıyla

⁸⁰¹ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, Yıl 39, S. 90, Ankara, Genelkurmay Basımevi, Eylül 1990, s. 75.

⁸⁰² ATASE, BDH. K. 3647, D. 199, F. 7: 38. Fırka Kumandanı Sadık'tan Irak Kumandanlığı'na (518.11.1915).

topların yerlerini tarif ettiği ilave edilmiştir.⁸⁰³ Verdiği bilgilere rağmen bölge ahalisinden olduğu anlaşılan şahsın hüviyeti bilinmediği için serbest bırakılmamış, kefalete bağlanarak memleketine gönderilmesi için Bağdat'a sevk edilmiştir.⁸⁰⁴

Irak muharebe sahasında müzahir yerel gruplardan bilgi alınmıştır. Bunlardan biri 8 Mayıs 1917'de Samarra'da Ebu Nisan Aşireti Reisi Seyyid Mehdi ve Ebu Abdullah Reisi Seyyid Mehmed'in Arapça yazdıkları mektup olmuştur:

"1-İngilizler Samarra'ya geldikleri günden şimdiye kadar aşağıdaki noktaları tahkim ettiler: A. El-aşk ile Dicle arasını, sağ sahilde. B. İstasyon ile Dicle arasını, sol sahilde.

Her iki tahkimat hattında üç piyade taburu vardır.

Sağ sahildeki kale karşısında bulunan El-A'libe tepesine biri ağır olmak üzere iki top ve birkaç makineli tüfek koydular. Kasabada dört top ile iki makineli tüfek vardır.

2-Samarra'ya köprü kurdu. Sağ sahilden süvari, piyade, 12 top, 20 otomobil, cephane yüklü 40 araba geçirerek Hâlis [Horasan-Bağdat] cephesine sevk etti.

3-Birkaç gün evvel işittiğimize nazaran düşman Beled [Musul] yanından Felluce'ye geçit yapmış bu geçen kuvvet birkaç top ile 3000 neferden ibaretmiş. Diğer bir rivayete nazaran mezkur kuvvet Bağdat'a tahrik edilmiş.

4-Felluce'de bulunan tekmil ağırlıklarını vapurlarla Bağdat'ta sevk etmiş.

5-Edhem çayı Hâlis cephesindeki düşman müthiş zayıat vermiş.

6-İmam-ı Dur [Samarra-Bağdat] ahalisinden olup İngilizlerde kılavuzlukla müstahdem bir adam kendi işlerini tesviye etmek üzere Samarra'ya gelmişti. Bu adamı hakikati anlamak üzere yanımıza celp ettiğimizde aşağıdaki ifadeleri verdi:

Ali İhsan Paşa cephesinden 6 büyük vapur hıncahınç yaralı dolu olduğu halde Bağdat'a getirildi.

Rivayete göre düşman buradaki kuvvetinden bir kısmını bir ay tebdil-i hava Bağdat'a gönderecekmiş. Hintli Müslümanlardan hafiyen işitildiğine göre bu kuvvet başka cepheye gidecekmiş.

7-İngiliz muhibbi olan Ben-i Temmem Aşireti Reisi Mahmud el-Marah da İngilizlerin büyük zayıata uğradıklarını ve bu sebepten askeri Bağdat'a çekileceğini ve buna da tebdil-i hava namı verdiğini ağırlıklarını da Bağdat'a gönderdiğini söylüyor.

*8-Taşra şeyhlerinden uzun boylu, sarı benizli, arkasında lacivert çuhadan kürk başı saçlı dört uzun perçemli bir adam dolaşıyor bu casustur. Kendisi Bakile'de [Cezire-Bağdat] Mazhar Paşa'nın yanında mücahitti. Harp madalyası da vardır."*⁸⁰⁵

⁸⁰³ ATASE, BDH. K. 3648, D. 204, F. 6: 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan'dan Irak Grubu Kumandanlığına (18.02.1916).

⁸⁰⁴ ATASE, BDH. K. 3648, D. 204, F. 6-1: Irak ve Havalisi Kumandanlığı'ndan Bağdat Vilayeti'ne ve 13. Kolordu Ahz-ı Askeriye Riyaseti'ne (23.02.1916).

⁸⁰⁵ *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 117, s. 63-64.

Muharebe sahasının hemen çevresinde bulunan bölge sakinlerinden bilgi alınmıştır. Bu bağlamda Köysancak'tan (Kerkük-Musul) Hat Kumandanı Hasan imzasıyla 13. Kolordu Kumandanlığı'na 19 Mayıs 1918'te bir şifre gönderilmiştir. Şifredeki bilginin Taktak'a yakın Ganibî Köyü Muhtarı Mehmed Salih Ağa'nın kaymakamlığa verdiği rapordan ve muhtarın yaptığı tahkikattan aldığını belirtmiştir. Burada, Kerkük'ün önde gelenlerinden isimleri bilinmeyen iki şahıs ve İngiliz memurun 3,4 gün önce Şudan nahiyesine geldiklerini, Şeyh Aze Şerif Halil, Şuvan aşiretinin reisini ve ileri gelenleri beraberlerinde alıp Kerkük'e götürdüklerini, İngilizlerin amaçlarının bölge aşiretlerini, Köysancak civarını ele geçirmeyi ve aşiretleri zorla Osmanlı aleyhinde kullanmayı istediklerini açıklamıştır.⁸⁰⁶

Irak muharebe sahasında İstilaât Memuru Nasır'dan bilgi alınmıştır. Büyük ihtimalle savaştan hemen önce lağvedilen İstilaât Müdüriyeti'nin memurlarından biri olan Nasır, 17 Haziran 1915'te bir tahrirat göndermiştir:

*“İstilaât için Bağdat'ta bulunduğumuz bir sırada İngiliz hükûmeti tarafından bazı hanelerin taharri edildiğini haber aldım. Bu meyanda mevsuk aldığım malumatla Bağdat Sevkiyat Komisyonu Riyasetinde bulunan Yüzbaşı Yunus Efendinin hanesinde 100 adet halı banları, 200 teneke sade yağ, 40 çuval şeker ve 300 çuval pirinç zuhur ederek müsadere edilmiştir. Mevcut nakit ve parası için hanesinde hafriyat yapılmış ise de bir şey zuhur edip etmediği hakkında malumat alınmadığı maruzdur.”*⁸⁰⁷

Daha önce Osmanlı ordusu için çalışmış şahıslar bilgi vermişlerdir. Bunlardan biri lağvedilmiş IV. Ordu'nun deve müteahhidi Mesud olmuştur. Mesud'un 8 Mayıs 1917'de gönderdiği mektupta şunları bildirmiştir:

*“İngilizlerin İstablât Muharebelerinde 5.400 ölü 800 yaralı toplam 6.200 kaybı olduğunu ve Bend-i Ethem'in güneyinde yapılan muharebede aynı şekilde çok kayıpları olduğunu, İstablât Muharebesinden 3 gün sonra bir kısım düşman askerinin Sümike'ye doğru hareket emri verildiğini Osmanlı ordusu ilerlerse kendisinin çok fazla yardım edeceği mezkûr ve İngilizler ve bunlar görüldüğünden fırsatın elden geçirilmemesi kayıtlıdır.”*⁸⁰⁸

⁸⁰⁶ Ibid., s. 130.

⁸⁰⁷ Ibid., s. 83.

⁸⁰⁸ Ibid., s. 70.

Irak'ta bulunan açık kaynaklardan bilgi toplanmıştır. Bu bağlamda Remadi bulunan Fırat Grubu Kumandanlığı 1 Mayıs 1917'de Bağdat'taki İngilizlerin 20 Nisan 1917'de yayınladıkları ajans bültenini tercümesiyle beraber VI. Ordu'ya göndermiştir.⁸⁰⁹

Irak'ta muharebe sahasında teknolojiiden faydalanılmış ve düşmanın faaliyetlerini tespit etmek amacıyla tayyareler kullanılmıştır. İlk tayyareler, 1 Aralık 1915'te Yeşilköy'den hareket eden ve Yüzbaşı Aulock'un komutasına bırakılan 2. tayyare bölüğüyle bölgeye gönderilmiştir. Bölgede 2 Şubat 1916'da göreve başlayan bölükte 10 tane tayyare bulunmuştur. Kût'ül Amare Kuşatmasında (27.12.1915-29.4.1916) kullanılan tayyarelerle düşman durumu keşfedilmiştir.⁸¹⁰

Muharebe sahasında kullanılan bir diğer teknolojik cihaz telsiz-telgraf olmuştur. Telsiz sayesinde Kût'ül Amare'de İngilizlerin dinlenmiştir. Bu dinleme Selman-ı Pak Gambotu'ndaki telsiz-telgraf merkezinden yapılmıştır. Gambottan şifreli düşman iletişimi anlaşılmasına rağmen telsizin yeri bulunamamıştır. Elektrik makinası çalıştırarak düşmanın iletişimi bozulmak istenilmiş ancak bu da başarılamamıştır.⁸¹¹

Irak cephesinde Bağdat üzerine gelecek düşman uçaklarını gözetlemek için 14 Ocak 1917'de bir emir yayınlanmıştır. Burada, Merkez Kumandanlığı 24 saat tarassut yapılması yüksek bir yerde dürbünlü bir gözetleyici bulundurulmasını, bunların dost ve düşman uçaklarının işaretlerini bilmesi emredilmiştir. Merkez Kumandanlığı'nın düşman tayyaresi görüldüğü anda Tophane Fabrikası, Topçu Müfettişliği, Topçu Kışlası ve Kumandan Paşa Konağı makamlarına bilgi vereceği belirtilmiştir.⁸¹²

Osmanlı belgelerinde hayırsever olarak kaydedilen kişilerden muharebe sahası hakkında bilgi alınmıştır. Bu bağlamda Şatra Menzili'nden Irak Kumandanlığı'na gönderilen tahriratta, Nasiriye'de İngilizlere hizmet edenlerle Kût ve Semave cihetlerine gönderilen casus ve hafiyelerin bir listesi Osmanlı hükûmetinin dostlarından ve Nasiriye ahalisinden Said bin Casim tarafından

⁸⁰⁹ *Ibid.*, s. 38-40.

⁸¹⁰ Avcı, a.g.e., s. 43-44.

⁸¹¹ *Ibid.*, s. 63.

⁸¹² *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 90, s. 135-136.

hazırlandığını, bunların Şatra'ya hurma götüren arabacılarla (kiracılarla) getirildiğini ve kumandanlığa takdim edildiğini belirtilmiştir.⁸¹³ Bunun üzerine Irak Kumandanlığı Şube-i Mahsusa'sı, 14 Eylül 1915'te Semave Kaymakamlığı'na ve Fırat Müfrezesi Kumandanlığı'na, Divaniye, Kerbela livalarında halkı ifsat etmek üzere İngilizlerin Nasıriye'de bir takım casuslar gönderildiğinin delilleriyle haber verildiğini, bu hafta zarfında Nasıriye ahalisinden El-Carallah ve dört arkadaşlarıyla onlardan sonra Sarac ve refiki Mehdi namında iki melunun daha Semave cihetlerine gönderildiğinin kesin olduğunu, düşmanın o havaliye ve daha bir çok casuslar göndermesinin muhtemel bulunduğunu, bunların takip ve yakalanması için bütün güçleriyle çalışmaları istenmiştir.⁸¹⁴

Karşı casusluk konusunda istihbarat verenlerden biri Bağdat Mebusu Mehmed Şevket olmuştur. Mehmed Şevket 5 Eylül 1915'te Bağdat'taki Irak Kumandanlığı'na bir rapor göndermiştir:

*“İngilizlerle haberleşip ve para isteyerek ifsad yolunda sarf etmek üzere Necef’de bir komite bulunduğunu ve bunun başlıca erkânı Meclis-i Umumi-yi Vilayet azâsından Seyid Sadık ile Seyid Nasırkemûne ve Seyid Hasan eş-şehîd ve Nizâm-ül-Ülemânın kardeşi Ali Ağanın oğulları Şeca ve Abdullah ve Seyid Hacı Razi’nin oğlu Kerîm ve Kahveci Abbas bir(n) Necm-ül-Halâvî ve Şâmiye’de Mehmed Hüseyin el-Hindî ile oğlu Abdül Hüseyin isimli askerler olduğunu tahkik eyledim. Bunlardan Topal Sadık’ın bu hali Necef’te pek meşhur olduğundan Necef’e varışımızda Şâmiye’ye savuştuğunu işittim. Necefliler, adı geçeni Necef’ten tard ettik diyorlar. Gerekli tedbirlerin alınması için bu komiteyi ve isimlerini kaza kaymakamına ayrıca da Fırat Müfrezesi Kumandanına da beyân ettiğim marûzdur.”*⁸¹⁵

Muharebe sahasında projeli olarak bilgi toplanmıştır. VI. Ordu düşmanlar hakkında kendisine bağlı kurumlarının malumat toplamasını emretmiştir. Bu bağlamda 11 Mayıs 1917’de Fırat Grubu Kumandanlığı'na bir şifre gönderilmiştir:

“1-12. Kolordu’ya Bağdat’tan gelen malumata göre Amare’deki Şeyh Hatim el-Uhûd aşiretleri isyan ederek İngiliz askerlerini tard etmişlerdir. Şimdi vapurlar Bağdat’tan Şeyh Said’e kadar işliyormuş.”

⁸¹³ ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 2-1: Şatra Menzil Kumandanlığı'ndan Irak ve Havalisi Kumandanlığı'na (4.09.1915).

⁸¹⁴ ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 2-2: Irak ve Havalisi Kumandanlığı Erkân-ı Harbiye Şube-i Mahsusa'sı'ndan Semave Kaymakamlığı'na ve Fırat Müfrezesi Kumandanlığı'na (14.09.1915).

⁸¹⁵ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 90, s. 25.

- 2-Garaf aşiretleri tamamen İngilizlere muhalefet için ahdetmişler.
3-Düşmana 13 Nisan'da 3.000 kadar ikmâl efradı gelmiş.
4-İngilizler Bağdat'ta ahaliden 20.000 kadar jandarma kaydına başlamışlar her birine 40 rüpye vereceklermiş.
5-Düşmanın 90.000 piyadesi, 400 topu ve 30 gemisi varmış.
6-Belirtilen konularda tahkikat yaptırılarak bildirilmesi ehemmiyetle rica olunur.”⁸¹⁶

Burada belirtmek gerekir ki Irak cephesinde askerî kurumlar, mülkiyeden şüphelilerin takip edilmesini istemişlerdir. Bu bağlamda Sol Cenah Kumandanı Mehmed Fazıl, Amare Mutasarrıflığı'ndan Arabî Paşa ve Ben-i Lâm Reisi Şeyh Guzban'ın İngilizlerle ilişkileri olduğu için takip edilmesini 22 Mayıs 1915'te Irak Havalisi Umum Kumandanlığı'na yazılmıştır.⁸¹⁷

Bölgede görevlendirilen birliklerden ordu komutanlığına bilgi gönderen birlikler tespit edilmiştir. Bunlardan biri Amare Mevki Kumandanı Tahsin, 30 Aralık 1914'te Üzeyr'de (Basra) Umum Komutanlığı'na aldığı istihbaratı göndermiştir:

*“Halifeye bağlı bazı mutemetler vasıtasıyla Kurna'daki İngiliz kumandan ve Şeyh Haz'al ile haberleşmeye devam etmesine rağmen mektupların ele geçirilemediğini, Süleyman Askerî Bey kumandasında gelecek kuvvetlerin İngilizler ile muharebeye başladığı zaman bütün aşiretlerin Hevr (Bağdat) yoluyla askerine arkadan taarruz edeceklerini gizli olarak haber alındığını gelen rapordan anlaşılmıştır.”*⁸¹⁸

Muharebe sahası hakkında bilgi verenlerden biri Mürettep Irak Alay Komutanı Kaymakam Seyfullah Bey olmuştur. Kaymakam, Ocak 1915 sonunda Irak Genel Komutanlığı'na gönderdiği raporunda, İngilizlerin kuvvetlerini Basra'dan geri çekilmesi için hazırlık yaptıklarını, Şuayyibe'de iki bölük piyadeleri ve bir bölük süvarilerinin mevcut olduğunu belirtmiştir.⁸¹⁹ Benzer şekilde Kerha Grubu Komutanı Dağıstanlı Mehmed Fazıl Paşa, 30 Mart 1915'te İngilizlerin aşiretler üzerindeki faaliyetleri hakkında Irak Genel Komutanlığı'na bir rapor göndermiştir.⁸²⁰

Dicle Fırkası Kumandanlığı da 15 Mayıs 1915'te Irak ve Havalisi Genel Kumandanlığı'na istihbarat raporunu göndermiştir:

⁸¹⁶ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 117, s. 42.

⁸¹⁷ **Ibid.**, S. 117, s. 142.

⁸¹⁸ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 118, s. 21.

⁸¹⁹ Genelkurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi III ncü Cilt, Irak-İran Cephesi 1914-1918 1 nci Kısım**, Ankara, Genelkurmay Yay., 1979, s. 164.

⁸²⁰ **Ibid.**, s. 154.

“13 Mayıs 1915’te Şeyh Haz’al’ın kendi vapuruyla ve bir saat sonra diğer bir vapuruyla ve bir saat sonra diğer bir vapuruyla İngiliz Islahâr Memuru Keniks namında bir şahsı Korne’ye gelerek Korne İngiliz kaymakamı, Şeyh Haz’ala Hamid el-Câbiri Gebaş, Meyah şeyhleri, Cedid ve Şereş şeyhlerinden dört aşireti kendi taraflarına çekmek için 2.000 rüpye kadar para verdikleri diğer Şereş Şeyhi Cedid e-Mearic dahi iki defa teklif etmişler ise de katiyen ilhak edemeyeceğine cevaben bildirdiği ve müzakereye iştirâk eden şeyhlerin kabilelerinden ancak kendilerine tâbi olan onda ikisi olup mütebakisi lehimizde oldukları ve hain Şeyh Haz’al ile İngiliz Islahât Memuru Sakni ve tekrar Korne’ye gelerek Arabî ve Mecid el-Halife’nin dahi müzakerelerinde bulunacağı Şereş’de bulunan Başçavuş Abd’ül-Vâhâb’ın istihbaratına atfen maruzdur.”⁸²¹

Bölgede Irak ve Havalisi Kumandanlığı’nın yanında VI. Ordu’ya da istihbarat raporları verilmiştir. Muntefik Kumandanı Mazhar Bey, 14 Aralık 1916’da VI. Ordu’ya gizli ibareli olarak gönderdiği raporunda Hindiye, Necef ve Şamiye bölgelerindeki aşiretlerin tamamının İngiliz tarafında olduklarını belirtmiştir. Fırat Tümen Komutanlığı da 9 Ocak 1917’de VI. Ordu’ya verdiği raporda Irak’taki siyasi durumu bildirmiştir.⁸²²

Musul’da bulunan VI. Ordu’ya muharebe sahasına dair bilgi verenlerden biri de 13. Kolordu İstihbarat Zabıtlığı olmuştur. Zabıtlık, 26 Eylül 1917’de Salahiye’den, şu anki durumda Mendeli’de (Bağdat) olan Mecmu’ aşiretinden Şeyh Salih’in ekibi Ba’kûbe (Horasan-Bağdat) çevresindeki öldürdükleri bir İngiliz yüzbaşısının apoletlerinden birinin gönderildiğini, mücahitlerin yüzbaşının topçu olduğunu söylemelerine rağmen 14. Fırka 36. Liva nizam-ı harbine karşılık gelen numaradan yüzbaşının 36. Tugay 26. Pencap Taburundan olduğu, bu livanın bir kısmının veya tamamının Eylül başında Ba’kûbe civarında olduğunun anlaşıldığı bildirilmiştir.⁸²³

Muharebe sahasında aşağıdan yukarıya bilgi verildiği gibi ordu komutanlıkları da kendisine bağlı olan birliklerle istihbarat paylaşmışlardır. Bu bağlamda Irak ve Havalisi Kumandanlığı’ndan 15 Eylül 1915’te Süvari Livası Kumandanlığı’na gönderilen tahriratta toplanan istihbarattan bahsedilmiştir:

⁸²¹ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 117, s. 139.

⁸²² Servet Avşar, “Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi’nde Arap Aşiretlerini Kazanmaya Yönelik Propaganda Faaliyetleri”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 1, Şubat 2003, S. 1, s. 124.

⁸²³ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 117, s. 96.

“1-Düşmanın büyük kısmı Şeyh Said’dedir. Kuvveti bir süvari ve üç piyâde alayı dört ile beş batarya top, küçük harp motorları ve istimbob ve nakliye gemilerinden ibârettir. Üç dubada üç kıt’a on ikilik topu vardır. Motor ve ganbotların silâhı yedi buçuk santimetrelik birer kıt’a top ile mitralyözden ibarettir.

2-Dicle’nin sol sahilinde dün akşama kadar düşmandan eser görülmemiştir. Bu sabah sağ sahilde bulunan bir düşman süvari alayının himâyesiyle motorları Şeyh Said’den ilerlemeye başlamıştır.

3-Süvari alayımız Zemzir’den 35. Fırka Cephesi ilerisine çekilerek keşfiyâta devam etmektedir. 38. Fırka Süvari bölüğüyle cephesi ve sol cenahının keşfine devam ve düşman motorlarına fırsat zuhurunda ateş etmekle beraber motorların gerisinde nakliye vapurları mevcut olup olmadığını görmeye çalışacaktır.

4-Düşman gemilerinden açılacak top ateşi mevziilerimizi keşif maksadıyla olacağından topla mukâbele edilmemesi mercûdur. Ateş devam ettiği müddetçe mevziilerde korum ve sükûnetin devamı matlûbdir.

5-Firkalar ihtiyatlarında bir miktar topçu bulunduracaktır. Bugün Burhaniye vapuruyla seri ateşli topçu taburu Bağdad’dan hareket edeceğinden firkalar münasip mahallerde fazlaca amplasmanlar ihzâr etmeleri matlûbdur.

6-Muharebe başladığı zaman Makasis Kalesi civarında bulunacağım.”⁸²⁴

Ordu istihbarat zabıtlıkları kolordu kumandanlıklarına istihbarat göndermiştir. Nitekim Süleymaniye’de bulunan İstihbarat Zabiti Sadık imzasıyla 4 Mayıs 1918’te 13. Kolordu Kumandanlığı’na gönderilen şifrede, Tobla’da güvenilir birinden ve Halebce’den gelen yolculardan, İngilizlerin Kalhanî, Gelhur ve Kalhanî aşiretleriyle birlikte Sencâbilerle harp ettiklerini, bu muharebeye İngiliz uçakları ve topçularının da katıldığını, Sencâbilerinin mağlup olduklarını ve reisleriyle beraber dağıldıklarını, muharebenin tarihinin, mevkiinin ve kollarının sayısının bilinmediğini, ancak İngilizlerin Sencâbileri zorla kendi taraflarına çekmek istediğinin zannedildiğini bildirmiştir.⁸²⁵

Ordu istihbarat zabıtlıkları doğrudan II. Şube’yle bilgi paylaşmışlardır. VI. Ordu İstihbarat Zabıtlığı, 13 Haziran 1917’de II. Şube Birinci Kısım Müdüriyeti’ne gönderdiği tahriratta şunları bildirmiştir:

“28 Mayıs’ta Samarra civarındaki düşman posta sevkine baskın icra eden mücahidimizin düşman siperlerinde elde ettikleri evrakın tercümesinden mezkur noktada Yedinci Memded Fırkasının İkinci Bilâkavaç taburuna mensup

⁸²⁴ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S. 90, s. 32.

⁸²⁵ Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, S. 117, s. 128.

*efrat mevcut bulunduğu anlaşılmıştır. Tayyare inkışafatına .. cenubunda ve sağ sahilde Beled mevkii civarında iki tabur piyade ve bir bölük süvari üç batarya top ve nakliye kolları bulunmaktadır. Casuslar vasıtasıyla alınan malumat geçen hafta düşman Samarra civarındaki efrattan bir kısmını tebdil etmiş yerlerine Bağdat'tan 25 vagon efrat getirmiş.*⁸²⁶

Orduların ele geçirdikleri bilgileri birden fazla kurum ile de paylaştığı durumlar olmuştur. Bu konuda VI. Ordu Kumandanı Halil Paşa, casuslardan Şehriban aşiretlerinin İngilizlerin memur ve askerlere sürekli saldırdıklarını, İngilizlerin bunları cezalandırmak için 100 süvari, 300 piyade, bir makineli tüfek bölüğü ve iki sahra topundan oluşan bir müfreze göndermelerine rağmen birçok ölü verdikten sonra Şehriban'a çekilmek zorunda kaldıklarını öğrenmiştir. Bu durum 7 Haziran 1917'de Başkumandanlık Vekâleti'ne, Karargâh-ı Umumi'ye, Kafkas Ordu Grubu'na ve II. Ordu Kumandanlığı'na bildirilmiştir.⁸²⁷

Görüldüğü gibi muharebe sahası ve çevresinde son derece fazla kaynağa sahip olan Osmanlı İstihbarat Topluluğu, Kût kuşatmasında başarılı olmuştur. Başarının sebepleri arasında istihbaratın toplanmasında ve paylaşılmasında sorunların aşılmış olması da bulunmaktadır. Fakat uzun vadede istihbarat problemleri kısmında açıklayacağımız sebeplerden dolayı bölgedeki Osmanlı ordusu malumat toplanmasında çok çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır.

B. İstihbaratın Problemleri

Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı İstihbarat Topluluğu espionaj, kontrespiyonaj faaliyetleri ve istihbaratının paylaşılması konularında pek çok problemle karşılaşmıştır. Bu problemlerin önemli bir kısmı yılların birikimiyle diğerleri savaşa birlikte ortaya çıkmıştır. Savaşın getirdiği problemlerin tespiti için II. Şube personeline raporlar hazırlatılmıştır. Bunların dışındakiler için ise askerî ve sivil arşivler, Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun karşılaştığı problemlerle ilgili belgelerle doludur. İşte bu kısımda raporlar ve belgelerden yola çıkılarak problemler tespit edilmiştir. Bu yapılırken Osmanlı İstihbarat Topluluğu oluşturan kurumlar birbirlerinden ayrılmadan değerlendirilmiştir. Çünkü Osmanlı İstihbarat

⁸²⁶ *Ibid.*, s. 58.

⁸²⁷ *Ibid.*, s. 26.

Topluluğu'nu oluşturan kurumların bir tanesindeki sorun diğerlerini de etkilemiştir. Son olarak belirtmek gerekir ki Osmanlıların sorun olarak gördükleri istihbarat problemleri daha çok kontrespiyonaj hakkında olmuştur.

1. Problemlerin Tespiti

İstihbarat problemlerin tespit edilmesi için II. Şube, personelinden faydalanmış ve onları Avrupa'ya göndermiştir. Bunlardan biri Piyade Mülazım-ı evvel Bakamoviç Şevki Efendi olmuştur. Şevki Efendi iki tane rapor kaleme almıştır. Bu raporlarda istihbaratın işinin teknik yönleri ve II. Şube'nin diğer görevleri açıklanmıştır. Bununla birlikte raporun istihbarat toplanmasında ve paylaşılmasındaki en ufak bir eksikliğin nelere mal olacağını göstermesi bakımından çok önemli olduğunu anlaşılmaktadır.

Bakamoviç Şevki'nin ilk raporunda Romanya, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan, Almanya, İsviçre ve Bosna-Hersek seyahatindeki müşahedeleri bulunmaktadır. Rapor sansür uygulamaları, sınırlardaki yolcuların ile trenlerin aranması ve gazetelerde casusların yakalanmalarına dair mütalaalar başlıklarına ayrılmış ve 11 Nisan 1916'de II. Şube'ye sunulmuştur.⁸²⁸

Raporun ilk kısmında Avrupa'da sansürün nasıl yapıldığı hakkında bilgi verilmiştir. Bulgaristan'dan geçenlerin Cısr-i Mustafa Paşa ve Rusçuk'ta iki defa sansürden geçmek zorunda olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Bulgaristan'dan Romanya'nın Ramazan iskelesine geçmeden önce yolcuların bütün eşyasının rıhtım üzerinde sıkı bir gümrük kontrolü altında bütün kağıt ve kitapların sansür memurlarına verildiğini, bunların büyük bir özenle görevlerini yaptıklarını, zararlı kabul edilen bütün evraklara el konulduğunu, diğerlerinin ise araştırıldıktan sonra sahibine iade edilerek Romanya vapuruna binmesine izin verildiğini, Bulgar sansür memurları sivil olmalarına rağmen arama şekillerinden dolayı asker olduğunun anlaşıldığını açıklamıştır. Ayrıca vapura binmeden önce yolcuların üstleri diğer bir

⁸²⁸ ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001-01; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001-02; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001-03; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001-04; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001-05; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001-06; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001-07; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001-08; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001-09; Mülazım-ı evvel Bakamoviç Şevki'nin raporu (11.04.1916).

sivil memur tarafından arandığını ve Rusçuk'taki sansür memurlarının görevlerini hakkıyla yaptıklarını ifade etmiştir. Romanya'da ise savaşın başlangıcından beri hiçbir sansür muayenesi yapılmadığını belirtmiştir.

Avusturya-Macaristan'ın başlıca duraklarının Predeal karşısındaki Krousdart-Braşov ile Viyana-İsveç güzergâhında İsviçre sınırında Buche, Viyana-Münih güzergâhında ise Almanya sınırında Salzburg mevki olduğunu belirtilmiştir. Buralarda subay üniformalı şahısların görev yaptıklarını, görevliler hızlı çalışmalarına rağmen yolcuların trene yetişmek için acele etmediklerini, trenlerin kontrol merkezlerinde bir saat kadar durduklarını, sansür subaylarının görevlerini trenin hareket saatine bakmayarak istasyonlardaki gümrük odalarında sükûnet ve ihtimamla yaptıklarını, çoğunlukla yolcuların bir kaçının trenlerini kaçırdıklarını, bununla beraber bir kolaylık olmak üzere müttefik devletlerin subay ve memurlarının eşyasını diğer yolculardan ayrılarak kontrol edildiğini, fakat kendisinin Peşte'ye bir seyahati esnasında Krousdart'da bu kolaylıktan faydalanamayarak trenini kaçırdığını ve ikinci tren için 8-10 saat beklediğini açıklamıştır.

Salzburg'da uygulanan sansürün şiddet ve intizamının dikkat çektiğini, buradaki Avusturya ve Alman görevlilerin yolculara çok şiddetli kontrol ettiklerini, hatta bundan iki ülkenin subaylarının da muaf tutulmadığını, kendisinin de Osmanlı zabiti olduğunu ispat etmesine rağmen Avusturya'da ciddi bir şekilde arandığını ve bazı evraklarına İstanbul'a gönderilmek üzere el konulduğunu kaydetmiştir.

Almanya'da sadece Salzburg ile İsviçre sınırı üzerindeki Konstanz gölü kenarında Lindau'da sansür kontrolünün olduğunu, Lindau'daki kontrolün çok şiddetli olduğunu ve bir subay ile birkaç küçük subay tarafından yapıldığını belirtilmiştir. İsviçre'nin giriş ve çıkışında sansür kontrolü olmadığını da ifade etmiştir.

Raporun bir sonraki kısmında Balkan trenindeki sansür kontrolüne dair bilgi verilmiştir. Balkan trenindeki kontrolün Bulgar ve Osmanlı sansür memurlarının birbirlerine güvendiklerinden dolayı muayenenin gelişi güzel olduğunu kaydetmiştir. Özellikle Osmanlı topraklarına gelen Alman askerleri hemen hemen hiç kontrol edilmediklerini ve bunlar arasındaki bazılarının kendilerini Alman gibi göstererek

kontrolden kurtulduklarını açıklamıştır. Şevki Efendi burada bir öneride bulunmuş ve sansürün Alman askerlerinin tamamına uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Sansür araması sırasında trenin istasyonlarda durdurulmasını ve özellikle resmî elbiseli zabıtlar tarafından yapılması gerektiğini de ilave etmiştir.

Raporda trenlerde alınan tedbirlerle ilgili bilgi verilmiştir. Bulgarların seferberliğin ilânından sonra yolcu taşıyan bütün vagonların bütün pencerelerini kireçle boyadığını, yolcuların seyahatleri süresince pencereleri açamadıklarını, vagonlardan dışarıya çıkmamalarının mecburî olduğunu belirtmiştir. Bu tedbirin uygulanması için ise istasyonlarda süngülü nöbetçilerin olduğunu, nöbetçilerin pencereyi açarak kafasını dışarıya çıkarmak isteyenleri gayet sert şekilde uyarıldıklarını ve tedbirlere hayran kaldığını açıklamıştır. Ayrıca Bulgaristan'a iki defa seyahat ettiğini ancak ülkenin durumu, askerî harekât ve nakliye hakkında bir şey anlamadığını ilave etmiştir. Burada bir karşılaştırma Osmanlıların durumu açıklanmıştır. Uzunköprü istasyonundaki askerî nakliyatın en civcivli zamanlarında bile bütün çıplaklığıyla yolcuların gözü önünde meydana geldiğini, vagonlardan inen yolcuların nefer ve zabıtlarla konuşmalarına müsaade edildiğini, şahısların vagonlardan inmelerine ve etrafa bakmasını engelleyecek nöbetçiye rastlamadığını, tek tük rastladığı nöbetçilerin ise bu durumu görevleri olarak kabul etmediklerini, bu istasyonda pek çok defa bulunmasına rağmen hiçbir engelle karşılaşmadığını, son zamanlarda pencerelerin kireçlenmesi veya boyanması usulünün Osmanlılarda görülmesine rağmen Bulgaristan'daki şiddet ve inzibatın tatbik olmadığını belirtmiştir. Avusturya'da ise seferberlik sırasında pencerelerin boyanması usulüne rastlamamıştır.

Askerî mıntıkalarındaki seyahat zamanı hakkında raporda bilgi verilmiştir. Bulgaristan'dan geçişinin sürekli geceye rastladığını, Romanya ve Osmanlı topraklarından gelen yolcuların Sofya'ya sabah karşı saat 7-8 civarlarında ulaştıklarını ama bütün günü Sofya'da ikamet ederek geçirdikten sonra gece saat 10-11 dolaylarında şehirden ayrıldıklarını belirttikten sonra bunun tesadüf olmadığını açıklamıştır. Bundan sonra aynı tedbirin dikkate alınarak Edirne, Uzunköprü ve Çatalca'dan 24 saatte bir kere gelen Avrupa trenlerinin geceleri geçmesini, mümkün olmadığı takdirde ise askerî mıntıkların hangisi önemliyse oralardan geceleri

geçmesinin sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Avrupa trenlerinin tarifelerini belirlemek için toplanan kongre ve toplantılara gönderilecek temsilcilere bu şekilde talimat verilmesini de talep etmiştir. Son olarak mümkün olursa Boğazdan geçen vapurlarda da aynı tedbirin uygulanmasını tavsiye etmiştir.

Raporda casusluk hakkında ayrıntılı açıklama yapılmıştır. Bu bağlamda Şevki Efendi, Almanya ve Avusturya’da vagonlara yapıştırılan levhaların göze çarptığından bahsetmiştir. İstasyon ve vagonlarda bu levhaların her türlüüne rastlandığını, bazılarında casus yakalayacak kimseye muayyen miktarda para vadedildiğini, bazılarında casusların en çok nerelerde ve ne şekilde faaliyet gösterdiklerini açıklamıştır. Bazı levhaların erlere ve subaylara yönelik olarak gayet sade olduğunu, ‘*Askerler! Konuşurken casusları hatırlardan çıkarmayın!*’ tarzında yazıldığını ve bunların her zaman dikkat çektiği ifade edilmiştir. Burada bizde ketumiyet başlığı atılmış ve devam edilmiştir. Levha tedbiri Osmanlı şimendiferlerinde uygulanırsa çok faydalı olacağını, askerî sırlarının barışta ve seferde pek laubali bir tarzda ifşa edildiğini, pek az perhizkâr davranıldığını, bir kıta kumandanının birliğinin bir tarafa hareketi veya filan işi görmesi hakkında aldığı emri astlarına tebliğinde bir sıkıntı görmezse o emrin hayret edici bir şekilde civardaki bütün ahaliye dağıldığını belirtmiştir. Hatta bazen ahali bir kıtanın görevi hakkında emri o kıtanın zabitlerinden daha önce haber aldığını belirtilerek Balkan Harbi’nde geçen bir örnek vermiştir. Bu misalin askerî sırların saklanması hususundaki laubaliliği ve ruhu hâlini gösterdiğini, buna son vermek için en iyi yolun Ceza Kanunnamesi’ne bir iki madde eklenmesi olduğunu, istasyon, şimendifer, vapur ve mühim mevkilerin tamamına levhaların yapıştırılmasının çok faydalı olacağını düşündüğünü açıklamıştır.

Bakamoviç Şevki, casuslukla mücadele için basından istifade edilmesini tavsiye etmiştir. Bunun sebebini, milleti askerî sırların ehemmiyetiyle alakadar edilmesiyle casusluk meselesiyle ilgilenmesinin sağlanması şeklinde açıklanmıştır. Şevki, gazetelere casuslukla ilgili en önemli noktalarının saklandığı bilgiler verilerek sansasyonel havadisler yaptırılmasını, böylece heyecanlanan kamuoyundan güzel neticeler alınacağını iddia etmiştir. Bu sayede halkın casusların nerelerde, ne tarzda ve ne gibi vasıtalarla faaliyetleri bulunduğu dair fikirleri olacağını ve onlara karşı

daima teyakkuz hâlinde bulunacaklarını belirttikten sonra Sofya mahkemesi örneğini vermiştir. Bu mahkemeye Bulgarların haftalarca kamuoyunu meşgul ettiğini, Osmanlı basınının ise duruma kayıtsız kaldığını, böylece halkın casusluk meselesinin alıştırılması ve gazetecilerin dirayeti sayesinde açığı çıkarılabilecek olan fırsatlarının kaçırıldığını ifade etmiştir. Son olarak Osmanlı ülkesinde açıkladığı tedbirler alınırca hafiye zabitlerinin işlerinin çok kolaylaşacağını da ilave etmiştir.

Raporun son kısmına ‘istirdad’ başlığı verilmiş ve Osmanlı diplomatik misyonlarında çalışan şüpheli şahıslardan bahsedilmiştir. Şevki Efendi, bir sene önce Saraybosna şehbenderliğini ziyareti sırasında mahalli lisanları bilmesinden dolayı Mihail isimdeki Sırlı bir katibin istihdam edildiğini ve bölgedeki Müslümanların bu durum bir türlü anlayamadıklarını belirtmiştir. Şevki Efendi, şahsı araştırması sonucunda Sırlara hizmet ettiğini ve Saraybosna’daki propagandistlerin liderleriyle yakın ilişkisi olduğunu öğrenmiştir. Türkçe bilen Mihail’in şehbenderlikle mahalli hükûmet arasında görüşmelerle ilgili evrakları tercüme ettiğini ve şifahî tercümanlık görevinde de bulunduğu belirtilmiştir. Mihail’in her sırrı bilebileceğini ve Balkan Muharebesi sırasında görevde bulunduğunu da kaydetmiştir. Mihail’in yerine eğitimini İstanbul’daki Türk mekteplerinde tamamlamış Türkçeyi ve mahalli lisanları bilen açık fikirli yüzlerce Müslüman genç bulunabileceğini de ilave etmiştir.

Son olarak Şevki, Bosna-Hersek hükûmetinin resmî gazetesi olan Sarjevski List gazetesinin 8 Mayıs 1915 tarihli 127 numaralı nüshasında Osmanlı şehbenderliğinin bir ilânının yayınladığını açıklamıştır. Burada, ‘Avusturya’da bulunan Osmanlı tebaasının ülkelerine gitmesi için Romanya hükûmetinden özel izin almadıkça Romanya toprağından geçemeyeceklerine’ yazıldığını belirtilmiştir. Şevki Efendi, ilânı okuduğunda çok hayret ettiğini, o esnada Rusların Karpatlar’da olduğunu, Romanya ile müttefik devletlerin ilişkilerinin kötüleştiğini mi, Romanya’nın Avusturya’ya saldıracak mı diye düşündüğünü belirtmiştir. Ayrıca ilânın Bosna kamuoyunda kötü bir tesir yaptığını da eklemiştir. Bölgedeki halkın meseleyi kendisinden sorunca şehbenderliğe gittiğini açıklamıştır. Bundan sonra meseleyi Şehbender Resul Bey’e sorduğu zaman kendilerinin mahalli lisanı bilmediklerinden bir şeyden haberleri olmadığını, yalnız Romanya’nın topraklarından geçecek yolcuların yabancı ülkelerdeki Romanya konsolosları

tarafından pasaportları vize edilmedikçe ülkelerinden geçemeyeceklerini tebliğ ettiğini ve durumu gazetelerle tebaalarına bildirmesi Katip Mihail Efendi'yi memur ettiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Bakamoviç Şevki, katibin bu şekilde ilânı tahrif ederek meseleye siyasî bir mahiyet verdiğini ve bunun gibi zararlı şahısların şehbenderliklerden uzaklaştırılmasını özellikle rica etmiştir.

Bakamoviç Şevki ikinci raporunu 29 Mayıs 1916 tarihinde kaleme almıştır. Bükreş yolculuğu esnasındaki müşahedelerin ve araştırmaların kayıtlı olduğu rapor, 15 Haziran 1916'de II. Şube'ye sunulmuştur.

Raporun ilk kısmında kuryeler hakkında bilgi verilmiştir. Şevki Efendi, Harbiye ve Hariciye Nezaretleri tarafından harp münasebetiyle sık sık Avrupa'ya gönderilen kuryelerin şimendiferlerde koruma altında olmaları gerektiğini açıkladıktan sonra müttefiklerden örnek vermiştir. Almanya ve Avusturya'nın kuryeleri için iki yataklı özel oda kiraladıklarını ve odalarında yabancıların gecelemesine kesinlikle izin verilmediğini, kuryeler bulunmadığı zamanlarda odaların konsoloslukların veya Dışişleri Bakanlıklarının tavsiye ettiği ve özel izni olan güvenilir kişilere ayrıldığını belirtilmiştir. Bakamoviç, aynı uygulamayı Osmanlılar da hayata geçirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca kuryenin uyurken bir odada yalnız bulunmasını veya en azından güvenilir bir şahısla kalmasının çok önemli olduğunu, kuryenin evraklarına dokunulmadığından emin olarak uyumasının böyle sağlanacağını açıklamıştır. Müttefik ve tarafsız ülkelerde kuryelere çoğunlukla şüpheli olarak bakıldığını, yabancı bir kuryenin kağıtlarını çalmak için devlet görevlilerin kuryenin yattığı odaya bazı şahısları gönderdiğini, özellikle harp sırasında diğer devletin şifre anahtarının kopyası için büyük fedakârlıklar yapacaklarını, bundan dolayı Harbiye ve Hariciye Nezaretlerinin kuryeleri için de yataklı vagonda müşterek olarak bir oda kiralınmaları gerektiği açıklamıştır. Bunun masraflı olacağını göz önüne alan Şevki Efendi alternatif bir yol belirtmiştir. Nitekim kuryenin hareket zamanında Merkez Kumandanlığı'nın şimendifer şirketi nezdinde teşebbüse geçmesini ve kuryenin odasında sadece kendisinin tavsiye edeceği güvenilir bir şahsa yatak verilmesinin sağlanması gerektiğini açıklamıştır.

Bir sonraki kısımda evrak çantaları ve kavasların durumu anlatılmıştır. Kuryenin en gizli evraklarının muhafaza için elde taşınan kilitli bir çantası olmasını,

istasyonda, yemek salonunda hatta abdesthanede bile onu yanından ayırmaması gerektiğini belirtilmiştir. Bu özellikleri Alman kurye çantalarının taşıdığını ilave etmiştir. Daha sonra kavasların kuryelere yardımcı olması izah edilmiştir. Kuryelerin mevkilerine ulaşmalarından bir gün önce şehbender ve ateşemiliterliklere birer telgraf çekmelerini, istasyonlara ulaştıklarında ise sefaret veya konsolosluk kavasından yardım görmeleri gerektiğini belirtmiştir. Çünkü şimendifer tarifelerine göre genellikle geceleri istasyonlara ulaştıkları için otellerde boş yer bulamadıklarını, bulsalar bile 2 veya 3 yataklı odalarda gecelediklerini, kuryelerin evraklarından emin olmak için odadaki bütün yatakları kiraladıkları için fazla masrafa girdiklerini ifade etmiştir. Kuryenin geleceğinden kavasın önceden haberi olursa uygun bir otelde oda kiralayacağını ve yolculara uygulanan birçok güvenlik muamelesini kolaylıkla tamamlayacağını açıklamıştır. Şevki Efendi, Bükreş seyahatinde Rusçuk konsolosluğu kavasından çok faydalandığını belirttikten sonra kavasların kuryelerin seyahatlerinde istasyonlarda gerekli kolaylığı göstermekle görevlendirilmeleri için ataşemiliterliklere birer yazı gönderilmesi gerektiğini de belirtmiştir.

Şevki Efendi, kuryelerin yevmiyeleri hakkında açıklama yapmıştır. Buna göre Levazım Dairesi'nin yevmiyeyi Avrupa'da görevli olan zabitlerin yevmiyeleriyle hesap ettiğini, bir kasabada sürekli oturan birisiyle çoğunlukla zamanını yolda geçiren bir adamın masrafının aynı olmadığını, çünkü fazla olarak otel ve yemeğe para harcadığını açıklamıştır. Ayrıca kuryelerin araba ve hamal parası, bahşişler gibi birçok fazla masrafı olduğunu ve kur farkından dolayı da zarar ettiğini belirtmiştir. Bütün bunlardan dolayı kuryelerin yevmiyelerin arttırılması gerektiği ifade etmiştir.

Raporda resmî tebliğlerin yabancı ülkelerde yayınlanması hakkında bilgi verilmiştir. Merkezden sefaretlere gönderilen resmî tebliğlerin bütün konsolosluklara ulaştırılmadığı bir örnekle açıklanmıştır. Şevki Efendi, Bükreş Sefareti ataşemiliterin odasında bulunduğu sırada Köstence'den bir Osmanlı mülkiye memurunun geldiğini ve şahsın Köstence Müslümanlarının Osmanlı resmî tebliğlerini okuyamadıklarından şikayet ettiğini belirtmiştir. Bu sebeple tebliğlerin oralara ulaştırılmasını ataşemiliterden rica etmiştir. Buna karşılık olarak diğer muharip devletlerin resmî tebliğlere fevkalade önem verdiklerini ve Bükreş'te bulunduğu sırada İngiliz-Alman

deniz savaşı hakkında resmî tebliğler muharebesine şahit olduğunu açıklamıştır. Bakamoviç Şevki, yapılması gerekenleri de belirtmiştir. Bu bağlamda tebliğlerin müttefik, tarafsız ve dost ülkelerde çok sayıda ve hızlı olarak yayınlandığı takdirde bu ülkelerdeki durumlarının iyileşeceğini ve düşmanların çoğunlukla sakladıkları yalan propagandanın zararlı etkilerinden çok çabuk kurtulacaklarını iddia etmiştir. Ayrıca özellikle yabancı ülkelerde yaşayan Müslümanların düşünüldüklerini hissedeceklerini ve böylece Osmanlı'ya sadakatlerinin artacağını da ilave etmiştir. Bütün olumsuzluklara rağmen diplomatik misyonlarda tebliğler konusunda çok faal olan Varna örneği verilmiştir. Varna konsolosun tebliğlerinin yayınlanmasındaki faaliyetlerini duyduğunu, bu şehirde gayretli bir müftü efendi bulunduğunu, bu hamiyetli zatın konsolosluktan tebliği alır almaz müftülük dairesinde müstensihle gerekli miktarda çoğalttıktan sonra kahvelere dağıttırdığını, Varna Müslümanlarının ve Osmanlı tebaasının müftünün gayretinden şükranla bahsettiklerini, böyle şahısların hükûmet yardımlarıyla takdir edilmesini ve bir şekilde taltif edilmeleri gerektiğini ifade etmiştir.

Şevki Efendi tebliğlerin nasıl yazılacağını ve dağıtılacağını açıklamıştır. Resmî tebliğlerin sefaretlere gönderildikten sonra derhal bütün konsolosluklara ulaştırılmasını, aynı zamanda bütün resmî tebliğlerinin diplomatik misyonlar aracılığıyla biri Türkçe diğeri mahallî lisanla ve gerekirse diğeri yabancı bir lisanla çok miktarda neşredilmesini, bir nüshasının ise kapıların dışındaki levhalara asıldıktan sonra -Sofya ve Bükreş sefaretlerinde böyle bir şeye tesadüf edilmediğini- o şehir veya kasabada mevcut bütün ajans, gazete, kulüp, dinî daireler ilh. mahallere çok hızlı olarak dağıtılmasını önermiştir. Resmî tebliğlerdeki gecikmelerin ise kesinlikle affedilmemesi gerektiği belirtilmiştir.

Diplomatik misyonlardaki Hıristiyan görevlilerinin sebep olduğu istihbarat problemleri raporda belirtilmiştir. Bu konuda 'İstibdat Devrinde' lisan bildikleri ve yurt dışındaki hayata uyum sağladıkları için diplomatik misyonlarda pek çok gayrimüslimin görevlendirildiğini açıklanmıştır. Ancak bunların millî ruhları olmadığını, İslam akaidi ve vatanın menfaatinin ihmal ettiklerini, çoğunlukla zahiren pek iyi ve vatanperver görünmelerine rağmen etnik kökenlerinin siyasî amaçları için çalıştıklarını, Müslümanlığa ve devletlerine karşı kin ve nefret beslemekten asla

vazgeçemediklerini, özellikle Ermeni ve Rumların millî sırların kutsallığına dahil olmalarının da çok büyük bir hata olduğunu belirtmiştir. Devletin siyasî ve askerî sırlarını bunların ellerine laubaliyane teslim etmekten şimdiye kadar çok zarar gördüğünü ifade etmiştir. Bu bağlamda Bükreş eski konsolosu, Ermeni ihtilâl komitesinin en nüfuzlu ve faal azalarından olduğu sonradan ortaya çıkan, ‘Alman İstilâsı Altında Türkiye’ isminde Türkçe ve iki başka lisanda Osmanlı aleyhinde kitap yazan Aris Lazar örneğini açıklamıştır. Hristiyan görevlilerin oldukça azalmış olmasına rağmen bazı sefaretler ve konsolosluklarda özellikle kavas olarak istihdamlarına devam edildiğini de belirtmiştir. Bundan sonra ise Balkan Muharebesi sırasında Saraybosna şebenderliği katibi olan ve muhtemelen görevinde devam eden Sırp Mihail Efendi’nin vereceği zararların önceden arz edildiğini, bu defaki seyahatinde Sofya, Bükreş sefaretleriyle Rusçuk konsolosluklarını ziyaret ettiğini, Sofya sefaretinde Alaki isminde bir kavas bulunduğunu ve şahsın ifadesine göre Plankalı Bulgar olduğunu, ancak şahıstan Bulgaristan Müslümanlarını ve Osmanlı tüccarının hiç memnun olmadığını, konu hakkında Sofya’da Bulgaristan’ın Gümülcine mebusu Celal Bey’le görüştüğünü, onun Alaki’nin sefarette istihdamının asla caiz olmadığını, kendisinin sefarethane vasıtasıyla Teşkilat-ı Mahsusa’yla olan görüşmelerini Bulgar devletinin öğrendiğini ve bundan dolayı kavastan şüphelendiğini söylediğini açıklamıştır. Ayrıca Alaki’nin okuma yazma bilmediğini söylemesine rağmen böyle şahısların sefarette ve konsolosluklara gelenleri ifşa ederek zarar verebileceklerini de ilave etmiştir. Bunların dışında Bükreş sefaretinde Ermeni Havyan ile Rum Musuros Efendilerin bulunduğunu, şahıslar hakkında araştırma yapmamasına rağmen Ataşemiliter Celal Bey’in onların zararsız ve güvenilir olduğunu söylediğini, ancak Mebus Celal Bey ile diğer birkaç Osmanlı tüccarının özellikle Ermeni Havyan Efendi hakkında şüpheli ve güvenilmez olduğunu söylediğini ifade etmiştir. Son olarak ise Rusçuk Konsolosu Cazana Efendi’nin Ulah ve gayrimüslim olmakla birlikte son derece iyi, hamiyetli ve faal biri olduğuna bizzat şahit olduğunu, bölgedeki Müslümanların, tüccarın gayret ve hamiyetini gördüklerini ilave etmiştir.⁸²⁹

⁸²⁹ ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-002; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-002-01; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-002-02; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-002-03; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-002-04; ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-002-05;

2. Problemler

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı istihbarat ve kontrespiyonaj problemleri bir arada açıklanmıştır. Bu alanda pek çok problem olmasına rağmen öne çıkanlar değerlendirilmiştir.

2.a. İhmaller

Savaş boyunca Osmanlı Devleti'ni yöneten sivil ve asker yöneticiler kontrespiyonaj faaliyetlerine gereken önemi vermemişler ve bunu ikinci plana atmışlardır. Bu bağlamda en önemli ihmalin Erkân-ı Harbiye'de olduğunu Karabekir günlüğüne 15 Kasım 1914 tarihinde kaydetmiştir. Burada, I. Şube Müdürü İhsan Bey'in askerî harekâta dair Tanin'e makale yazmasının doğru olmadığını, durumu Enver Paşa'ya ve reise (Bronsart olmalı) söylediğini kaydetmiştir. Fakat Hafız Hakkı'nın makalenin basılmasını istediğini ve bu konuda kendisini haklı gördüğünü de ilave etmiştir.⁸³⁰ Karabekir, Karargâh-ı Umumi'nin durumunu da tespit etmiştir. Karargâha casusların sokulduğunu ve gizli işlerin dışarıya sızdırıldığını ifade etmiştir. Enver Paşa'nın makam odasının yanındaki büyük salonda barış zamanından bile görevini bilmedikleri bir Şube-i Mahsusa (Teşkilat-ı Mahsusa) bulunduğunu ve buraya her gün çok sayıda insan geldiğini açıklamıştır.⁸³¹ II. Şube'de 1916 senesi sonbaharında görevlendirilen Sievert'in de benzer ifadeler kullanmıştır. Sievert, arı kovanı gibi II. Şube'ye çok sayıda kişinin geldiğini ve her çeşit siyasî kişinin Seyfi Bey'i sürekli ziyaret ettiğini belirtmiştir.⁸³² Enver Paşa, başkentte bulunmadığı zamanlar vekili olarak Talat Bey'i bırakmıştır. Talat Bey de istihbarat konusuna gereken özeni göstermemiştir. Nitekim Karargâh-ı Umumi'nin şube müdürlerini hiçbir karşı casusluk faaliyetini önemsemeden Levazım Reisi İsmail Hakkı Paşa'nın odasında dinlemiştir.⁸³³

ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-002-06: Mülazım-ı evvel Bakamoviç Şevki'nin raporu (15.06.1916).

⁸³⁰ Karabekir, **Günlükler**, s. 412.

⁸³¹ Karabekir, **Birinci**, s. 286.

⁸³² Kılıç, a.g.e., s. 133.

⁸³³ Karabekir, **Birinci**, s. 396-397.

Karabekir'in belirttiği bir diğer nokta ise ciddiyetsizliktir. Enver Paşa'nın konağında yapılan ve Ahmed Cemal Paşa, Dahiliye Nazırı Mehmed Talat, Hariciye Nazırı Halil (MENTEŞE) ve Adliye Nazırı İbrahim Beylerin katıldıkları toplantıya Kâzım Karabekir de çağrılmıştır. Burada casus yuvaları olan yabancı ticarethanelerinin durumunun görüşüldüğünü ifade ettikten sonra "*Talat Bey'in konuyu önemsemediğini, Cemal sırtüstü uzanmış, halkasını burnuna geçirmiş, laubali bir durumda olduğunu*" ifade etmiştir. Talat Bey'in bütün yabancı kurumların kapatılarak casusluğun önlenmesi önerisine karşılık olarak Halil Bey, harpten sonra bu durumun zararları olacağını söylemiş ve Karabekir de onaylamıştır. Ayrıca Karabekir, bu yapılsa bile casusluğun önlenemeyeceğini açıklaması üzerine bundan vazgeçilmiştir.⁸³⁴

Ciddiyetsizliğin diğer boyutunu, Osmanlı idarecilerinin isimlendirmesiyle 'ağız gevşekliği' göstermektedir. Bu duruma ilk dikkat çekenlerden biri Bahriye Nazırı Ahmed Cemal Paşa olmuştur. Cemal Paşa, 26 Temmuz 1914'te bir emir yayınlamıştır. Burada, bir devletin başarılı olmasının şartlarından birinin askerî sırlarının saklanması olmasına rağmen Bahriye Nezareti'nde, tersane ve donanmada işe başladıktan iki saat sonra İstanbul'un en ücra mahallelerinin bile haberinin olduğunu, bu durumda Osmanlı bahriye zabitleri, efradı ve diğer görevlilerin devlet sırrı manasını anlamadıklarını ve malumatfuruşluk namına boş boğazlık ile gevezelik yaptıklarını, fakat boş boğazların vatanlarına yaptıkları ihanetin büyüklüğünü fark etmediklerini açıklanmıştır. Bundan sonra ise bir hükûmetin askerî hazırlığının hiçbir şekilde açığa çıkmamasının askeriye personelinin ketum olmasıyla mümkün olabileceğini, bundan dolayı zabitler ve diğer bahriye görevlilerinin dosta veya yabancıya, hatta diğer memurlara hiçbir şekilde bahriyenin kuvveti, hazırlığı ve ufak harekâtı hakkında malumat vermeyeceklerini, aksine hareket edenlerin ise tereddüt edilmeden askeriye'den çıkarılacakları açıklanmıştır.⁸³⁵ Bu kesin emre rağmen bazı memurların görevleri sırasında ordu ve donanmaya havadislerini sivil hayatta ilgili olmayanlara konuşmaya devam etmişlerdir.⁸³⁶

⁸³⁴ Karabekir, **Birinci**, s. 285; Karabekir, **Günlükler**, s. 412.

⁸³⁵ DTA, BN. 329/11134; Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan umuma (26.07.1914).

⁸³⁶ BOA, A.DVN. 808/5: Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne (29.11.1914). Tahrirat aynı tarihte Dahiliye Nezareti kurumlarına da gönderilmiştir (DH.EUM.LVZ. 26/27).

İhmaller konusunda Sievert'in tespitleri dikkat çekmektedir. Nitekim İzmir'de büyük miktarda kontrespiyonaj faaliyetleri olduğunun anlaşılmasına rağmen İzmir zabıtası teyakkuz haline geçmemiştir. Zabıta, askeriye'nin takip edilmesini istediği şahıslar hakkında bilgi toplamakla yetinmiştir. Böyle şahısların tahkikat bitene kadar takip edilmesini ve gereken özenin gösterilmesi için ilgili polis birimine yeniden emir verilmesi gerekmiştir.⁸³⁷ Sievert, mahalli polis teşkilâtı gibi Emniyet Müdürlüğü'nün de iç politika konusunda iyi çalışmasına rağmen, istihbarata karşı koymaya ilgisiz ve anlayışsız olduğunu belirtmiştir. Hollanda'dan başlayan bir Rus casusluk soruşturulması için bir ajanı peşlerine takmalarına rağmen suçlunun bir tesadüf eseri bulunduğunu açıklamıştır.⁸³⁸

Sievert'in dikkat çektiği bir diğer konu, casusluk şüphelisi olan İngilizlerle mücadele edilmemesi ve onların faaliyetlerine göz yumulması olmuştur. Nitekim Seyfi Bey ile Midilli'de bulunan İngiliz donanmasıyla temasları olan bir İngiliz ve oğlunu sorgulamak için İzmir'e gittiklerini belirtmiştir. Seyfi Bey'in sorgulamayı tek başına yaptığını ancak İngilizleri konuşturmak için falakaya yatırmadıklarını belirtmektedir. Bu sebeple Türk istihbaratının İngilizlere karşı büyük bir zafiyet içinde olduklarını iddia etmiştir. Hatta Türklerin arka kapı diplomasisi yaparak İzmir Valisi Rahmi Bey aracılığıyla İngilizlerle irtibat kurduklarını ifade etmiştir.⁸³⁹ Bir diğer ihmal ise Irak'ta esir edilen İngiliz General Townshend, İstanbul'a Hollanda ve tarafsız ülke elçileriyle serbestçe görüşmesine izin verilmiştir. Sievert, Türklerin savaşı kaybederlerse ondan arabulucu olarak yararlanmayı düşündüklerini ifade etmiştir.⁸⁴⁰ Aynı şekilde şüpheli olan Haliç'te demirli Amerikan karakol gemisine Bronsart'ın teklifine rağmen gemi mürettebatı gözaltına alınmadığını belirtmiştir.⁸⁴¹

2.b. İnsanî Problemler

Bir kurumun en önemli gücü iyi yetişmiş personel olduğu gibi paradoks olarak en zayıf tarafı da insandır. Bu bağlamda Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun önemli parçaları olan diplomatik misyonların malumat toplanmasında önemli

⁸³⁷ BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/10: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (22.01.1915).

⁸³⁸ Kılıç, a.g.e., s.131.

⁸³⁹ *Ibid.*, s. 133-134.

⁸⁴⁰ *Ibid.*, s. 134-135.

⁸⁴¹ *Ibid.*, s. 135.

sorunları olmuştur. Nitekim Hamburg’da Yunanistan için inşa edilen Salamis zırhlısının Yunan donanmasına ne zaman katılacağını öğrenmek isteyen İstanbul, bunun için bölgedeki şehbenderi görevlendirmiştir. Ancak Hamburg şehbenderinin⁸⁴² bunu öğrenememesi üzerine Enver Paşa, Kâzım Karabekir’den bizzat duruma müdahale etmesini emretmiştir. Bu bağlamda savaştan hemen önce Avrupa’da bulunan Karabekir, at yarışlarını görmek bahanesiyle Berlin’den 21 Haziran 1914’te Hamburg’a geçmiştir. Şehbender, Karabekir’i validen izin almadan tezgahları ziyaret etmemesi için uyarmıştır. Buna rağmen Karabekir, şehbenderle birlikte limana giderek, çok az masrafla gerekli bilgiyi öğrenmiştir. Karabekir, şehbenderin başarısız olmasının sebebini tecrübesizliğine bağlamıştır. Bununla birlikte Karabekir, Hamburg’daki şehbenderin Almanca bilmediğini, ayrıca şehbenderliğin Rum katibinin Yunanistan’a casusluk yaptığını belirtmiştir.⁸⁴³ Görüldüğü gibi diplomatik misyonda aynı anda birden çok problem bulunmaktadır.

Karabekir’in Salamis zırhlısı hakkında dikkati çeken başka bir bilgi vermiştir. Karabekir, Alman Heyet-i Islahiyesi’nin zırhlı hakkında en doğru haberi alabileceğini fakat onların bunu kumpanyanın sırrı olarak gördüğü için hariçten haber almanın mümkün olmadığını söylediğini ifade etmiştir. Hatta Almanların, Edirne kalesini tahkim edidiği bilgisini, aslen Alman olan Bulgar kralının bile kendilerinden öğrenemeyeceğini söylediklerini de ilave etmiştir.⁸⁴⁴ Dolayısıyla savaş öncesi dönemde Almanlar, Osmanlı İstihbarat Topluluğu’nun istediği her bilgiyi vermediği bir kere daha anlaşılmaktadır.

Bir diğer şüpheli durum diplomat ailelerinde görülmüş ve durum hakkında savaşın hemen arifesinde Kâzım Bey bilgi vermiştir. Karabekir, Hariciye eski nazırı ve Paris Sefiri Mehmed Rıfat Paşa’nın zevcesinin münevver bir Rus kadını olduğunu ve kocasının şifreli yazışmalarıyla ilgilendiğini belirtmiştir. Yine Hariciye eski nazırı Londra Sefiri Tevfik Paşa’nın zevcesinin İsveçli olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Tevfik Paşa’nın evrakı incelemeden imzalayacak kadar yaşlandığı için bu işi karısına bıraktığını ifade etmiştir. Berlin Sefiri Mahmud Muhtar Paşa’nın zevcesinin de

⁸⁴² Karabekir isim vermemesi rağmen bölgedeki şehbenderinin Ferid Bey olduğu anlaşılmaktadır. Korfu Şehbenderi Ferid Bey, başşehbender unvanıyla 4.10.1913’te Hamburg’a tayin edilmiştir (BOA, İ.HR. 432/32; BOA, BEO. 4219/316384).

⁸⁴³ Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 472-473.

⁸⁴⁴ **Ibid.**, s. 470-471.

Mısırlı bir prenses olduğunu kaydetmiştir. Paris Sefareti Başkatibi Mehmed Ali Bey'in de Amerikalı zarif ve nazik bir kadınla evli olduğunu belirtmiştir. Tek kelime Türkçe bilmediğini iftiharla söyleyen kadınla Fransızca konuşmuşlardır. Karabekir, bu durumların kontrespiyonaj noktasından büyük açıklara sebep olabileceğini açıklamıştır.⁸⁴⁵

Karabekir'in tespit ettiği istihbarat açığının benzeri İstanbul'daki Avusturya Elçiliği için de geçerliydi. Bu konuda Ataşemiliter Joseph Pomiankowski, savaş sırasında İstanbul'daki diplomatik misyon çalışanları açıklamıştır. Elçi Markgraf Johann Pallavicini, Macar asıllıydı ve bir İngiliz ile evli olduğunu, Londra'dan İstanbul'a tayin edilen ilk sefaret müsteşarı Graf Trauttmannsdorf tamamen İngiltere'nin tesirinde bulunduğunu, müsteşar İvan Graf Csekonics Macar, Legationstrat Herr von Panfili İtalyan, katip Herr von Grigorcea Romen ve Baron Biegeleben Alman, ateşe Herr von Hevesy Macar, Baron Malfatti İtalyan, konsolos Herr Csursin Sırp, konsolosluk ataşesi Herr Bedrich Stepanek Çek, kendisinin ise bir Polonyalı olduğunu açıklamıştır.⁸⁴⁶

Osmanlı diplomatlardan şikâyet edenlerden biri Kerbelâ Mebusu Nuri Bey olmuştur. Nuri Bey, İngilizlerin Kirmanşah ve diğer bölgelerdeki konsoloslarının Osmanlılar aleyhinde beyannameler yayınladıklarını, Sencabî ve diğer aşiretlere propaganda yapmak için bizzat seyahat ettiklerini belirtmiştir. Buna karşılık Osmanlı konsoloslarının kesinlikle bir faaliyetlerinin olmadığını hatta bazı hamiyetperver İranlıların teşviklerinin bile harekete geçmek için yeterli olmadığını açıklamıştır.⁸⁴⁷

Kalifiye personel eksikliği savaş başladıktan sonra kendini iyice göstermiştir. Nitekim Amsterdam Başşehbender Vekili Müncî Bey, 12 Haziran 1916 tarihli tahriratında, maiyetinde bir memur bile bulunmadığını için şehbenderlikte sadece kendisinin bilgi topladığını, buna karşılık olarak etrafının ise düşman hafiyeleriyle çevrili olduğunu belirtmiştir. Müncî Bey, bölgedeki diplomatik misyonların personel sayılarını da bildirmiştir. Buna göre Almanya'nın Amsterdam'daki konsolosluğunda 28, İngiltere'nin 17 resmî ve 48 gayri resmî görevlisinin istihdam edilerek malumat

⁸⁴⁵ Karabekir, **Birinci**, s. 22.

⁸⁴⁶ Pamiankowski, a.g.e., s. 41-42.

⁸⁴⁷ BOA, HR.SYS. 2338/33: Kerbelâ Mebusu Nuri'den Dahiliye Nazırı Talat'a (18.11.1914).

topladıklarını açıklamıştır. Bundan sonra Müncî Bey şehbenderliğin daha etkili çalışabilmesi için en az iki kişinin daha istihdamına çok ihtiyacı olduğunu, bunun için aylık 200 florin tahsisat gerektiğini bildirmiştir.⁸⁴⁸

Tespit ettiğimiz sayılar Müncî Bey'in şikâyetini doğrulamaktadır. Bu bağlamda diplomatik misyonlarda şehbenderler dahil fakat fahri şehbenderler hariç olarak tespit edilen personel sayısı şu şekildedir.

⁸⁴⁸ BOA, HR.SYS. 2331/36: Hariciye Nezareti'nden Lahey Sefir Vekili Muhtar'a (22.07.1916).

Tablo 2.13: Diplomatik misyonlardaki personel sayısı

Diplomatik Misyon	Personel Sayısı
Berlin Sefareti	18
Bern Sefareti	6
Kopenhag Sefareti	3
Lahey Sefareti (Batavya Şehbenderliği dahil)	5
Madrid Sefareti	3
Sofya Sefareti	17
Stockholm Sefareti	6
Tahran Sefareti	13
Viyana Sefareti	18
Habeşistan Başşehbenderliği	1
Sao Paulo Başşehbenderliği	1 ⁸⁴⁹

Savaş sırasında bazı diplomatik misyonların görev sahalarındaki askerî hareketlilik konusunda merkezin gerisinde kaldığı durumlar görülmüştür. Bu bağlamda Enver Paşa, 26 Şubat 1915’de Sofya Sefareti’ne bir tahrirat göndermiştir. Burada Yunanistan’daki şehbenderlerin kendilerine verilen talimata uygun olarak bölgelerindeki askerî hareketliliğe dair Başkumandanlık Vekâleti’ne doğrudan doğruya malumat vermelerine rağmen Bulgaristan’daki şehbenderlerin bilgi paylaşmadıklarını, özellikle sınırlarda bulunan Dedeağaç, Filibe ve Bergos şehbenderlerinin Bulgarların askerî hareketliliğine dair yapacakları tahkikatların sonucunun beklenildiği bildirmiştir. Bundan sonra ise malumat doğrulama veya askerî hareketlilik hakkında zamanında malumat almaya çalışmalarını, gelecek ilkbaharda Yunanlıların ve Bulgarların büyük manevra icrasına kalkışmalarının çok muhtemel olduğunu ve belirtilen şehbenderliklerin topladıkları bilgileri Sofya Sefareti’ne ve doğruca Başkumandanlık Vekâleti’ne yazmaları istenilmiştir.⁸⁵⁰

İnsanî problemlerden biri casusların yetersizliği olmuştur. Casusların yetersizlikleri raporlarından anlaşılmıştır. Bu durumun farkına varan VI. Ordu, 3 Kasım 1917’da 13. ve 17. Kolordu ile Revandiz ve Şimal Grubu Kumandanlıklarına 7 maddelik bir tahrirat göndermiştir. Bunun başında casusların mühim noktaları müphem bıraktıkları için raporların çoğunun değerini kaybettiği, bunlara tarih

⁸⁴⁹ Salname-i Devlet-i Aliyye 1333-1334, s. 192-200.

⁸⁵⁰ BOA, HR.SFR.(04). 555/40: Enver Paşa’dan Sofya Sefareti’ne (26.02.1915).

verilmediği için olayın ve düşmanın görüldüğü zamanların anlaşılmadığı belirtilmiştir. Bundan sonra yapılması gerekenler açıklanmıştır. Bu bağlamda düşman kuvvetleri hakkındaki raporlara tarih yazılmasını, belirtilen düşman kuvveti meskun ise mensup olduğu tabur, alay veya firkanın açıklanmasını, Osmanlı ordusunu ne zamandır gözlediklerinin ve geldikleri bölgenin de kaydedilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Daha sonra hakkında bilgi verilen müteferrik tabur, süvari bölüğü veya topların bağlı olduğu birliklerin bulunduğu bölgenin araştırılmasını, halkın ve düşman birliğinin psikolojisine dair bilgi verilmesini, düşmanın iâşesinin noksan olup olmadığının ve noksan ise bunun sebebinin yazılmasını, düşman birliği sevk edilirse sebebinin açıklanmasını, özellikle İngilizlerin geri mıntıkaları hakkında tetkikatta bulunulmasını ve münferit taburlara dair bilgi alınması gerektiği belirtilmiştir.⁸⁵¹

Kalifiye personel eksikliği Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun temel problemlerinden biri olmuştur. Bu bağlamda Karadeniz Boğazı Mevki-i Müstahkem Komutanı Kaymakam Şevki Bey, Başkumandanlık Vekâleti'ne 6 Eylül 1914'te gönderdiği tahriratında mıntıkasında oluşturulan dört tane telsiz-telgraf istasyonlarına lisan bilen ve muhabereye muktedir birer nefer tayin edilmesini 1. Kolordu'dan talep ettiğini belirtmiştir. Şevki Bey, bölgede yabancı lisanda haberleşme olduğunu fakat bunları tetkik ederek anlayamadıklarını da ilave etmiştir.⁸⁵²

Bir diğer kalifiye personel eksikliği şifreli yazıların anlaşılmasında yaşanmıştır. Seferberlikle birlikte yasaklanan şifreli haberleşme yasağı kısa bir süre sonra değiştirilmiştir. Nitekim tarafsız ülke elçilerinin kendi konsoloslarıyla ve dışişleri bakanlıklarıyla şifreli haberleşmesine 9 Ağustos 1914'ten itibaren izin verilmiştir.⁸⁵³ Bunun üzerine konsoloslar şifreli evraklarını nakletmeleri için kuryeler kullanmaya başlamışlardır. Bu bağlamda Antalya Yunan Viskonsülü tarafından Kavala'ya giden Ömer Fehmi'ye verilen iki adet şifreli yazı ele geçirilmiştir. Bunun üzerine Divan-ı Harb-i Örfiye verilen Ömer Fehmi'nin şifreli yazılarını okuyabilecek

⁸⁵¹ Özdemir, a.g.m., s. 71.

⁸⁵² *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, S. 141, s. 289-290.

⁸⁵³ *Ibid.*, s. 179-180.

personel bulunması için Hariciye Nezaretine yazılmıştır.⁸⁵⁴ Fakat Dahiliye ve Hariciye Nezaretleri personeli arasında şifrelerin çözülmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir.⁸⁵⁵ Dolayısıyla bu durum Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun düşmanların ve tarafsız devletlerin kullandıkları şifreleri çözemediğini ve bu konuda barış döneminde bile bir hazırlıkları olmadığını ifade etmektedir.

Bu konuda son olarak cephelerde yaşanan bir problemden söz etmemiz gereklidir. Buna göre Irak cephesinde esirlerin ifadelerinin alınmasında tercüman sıkıntısı yaşanmıştır. 142. Alay Kumandanlığı 6 Mart 1916'da gece yarısında karakollarına iltica eden düşman neferi Müslim Hintli Ali Galam'ın üzerindeki cüzdanıyla beraber fırka karargâhına gönderildiği, ancak tercüman olmadığı için ifadesinin alınamadığı bildirilmiştir.⁸⁵⁶ Bölgedeki kolordu karargâhında bile Hintlilerin yanında esir alınan İngilizlerin ifadelerinin alınmasında da tercüman sıkıntısı yaşanmıştır.⁸⁵⁷ Bu durumda cephelerde çok değerli zamanlar kaybedilmiştir. Dolayısıyla ilk önce cephedeki birliğin öğrenmesi gereken bilginin ya çok geç öğrenildiğini veya hiç öğrenilmediğini tahmin etmek hiç zor değildir.

2.c. Teşkilât ve Koordinasyon Eksikliği

Birinci Dünya Savaşı boyunca Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun en çok sıkıntı çektiği konulardan biri teşkilât ve koordinasyon eksikliği olmuştur. Bu eksiklik en fazla kontrespiyonaj noktasından ortaya çıkmış ve düşman istihbaratı Osmanlı kurumlarına sızmakta zorlanmamıştır. Nitekim Karabekir, Viyana Sefareti'nin muhbirlerinin Avusturya Genelkurmayı'nın ajanları, Berlin Sefareti'nin daktilograflarının Alman kızlarının istihbarat elemanı ve Hamburg şehbenderliğinin katibinin Yunanlı Rum bir casus olduklarını ifade etmiştir. Bunun üzerine Karabekir, Osmanlı Hariciyesini çok sert eleştirmiştir:

⁸⁵⁴ BOA, HR.SYS. 2186/32: Divan-ı Harb-i Örfî'den Hariciye Nezareti'ne (4.05.1915).

⁸⁵⁵ BOA, HR.SYS. 2186/32: Hariciye Nezareti'nden Divan-ı Harb-i Örfî Heyet-i Tahkikiyye Riyaseti'ne (11.05.1915).

⁸⁵⁶ ATASE, BDH. K. 3648, D. 204, F. 1-23: 142. Alay Kumandanlığı'ndan 45. Fırka Kumandanlığı'na (6.03.1916).

⁸⁵⁷ ATASE, BDH. K. 3648, D. 204, F. 1-24: Emir Zabiti İzzet'ten Grup Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne (8.03.1916).

*“Hariciyemizin, daima ağzı açık fakat kulakları sağır ve hatta gözleri kördü. Yani kendi sırrını tutamaz, düşmanların aleyhimizdeki hareketlerini duyamaz, göremez ve anlayamazdı. Bir milleti felâkete sürüklemek için bu kadarı kâfi idi”.*⁸⁵⁸

Teşkilât eksikliğinin uzun yılların birikimi olduğunu Basra Vali Vekili Subhi'nin tahriratından anlaşılmaktadır. Burada, Mahmere'ye her gün çok sayıda denizden nakliye yapıldığı için bölgede bir Osmanlı görevlisinin varlığına şiddetle ihtiyaç görüldüğünü, ara sıra istihbarat için masrafı vilayet tahsisat-ı mesturesinden ödenmek şartıyla bazı ademler gönderildiğini, ancak bunların daimi ve resmî bir memurun yerini tutamayacaklarını, Mahmere daha önceden Osmanlı Devleti tarafından zapt edildiğini ve senelerce Osmanlı idaresinde kaldığını, daha sonra sebepsiz olarak terk edildiği için diğer İran beldelerinden farklı olduğundan dolayı burada bir şehbender oluşturulabileceğinin düşünüldüğünü, ancak zamanı gelince sadece Mahmere'nin değil Arapların meskun bulunduğu ve Haz'al Han'a ait bütün arazinin Necid Vilayeti gibi Osmanlı topraklarına eklenmesine hiçbir şeyin mani olmayacağı açıklamıştır. Bundan sonra ise Fars Haliçi ve Hint Denizi bölgesinde siyasî olaylardan ve İngilizlerin Mısır ve Avrupa'ya yaptığı askerî sevkiyattan habersiz olduklarını, İngilizlerin faaliyetlerinin merkezi olan Benderbuşir'de intihar eden Osmanlı şehbenderinin yerine aylardır kimsenin tayin edilmediğini, Lince'de şehbenderliğin uzun bir zamandır yerli bir katip tarafından idare edildiğini, Afganistan'ın iskelesi ve Bombay'dan sonran Hindistan'ın en önemli mevki olan Kiraçi fahri şehbenderinin vefat ettiğini, şahsın oğlu olduğu halde yerine birine tayin edildiğinin işitilmediğini, Bombay'da maalesef böyle nazik bir zamanda Osmanlı başşehbenderliğine tayin yapılmadığını, başşehbenderlikte katip Sabri Efendi'nin bulunduğunu haber aldığını, ancak örfî idareden korktuğu için kapıdan dışarıya çıkamadığını öğrendiğini, Muskat, Aden, Cibuti bölgelerinde İngiltere'ye ait 100 vapurun sürekli askerî sevkiyat yaptığını, fakat Hindistan Denizi'nden malumat verecek bir Osmanlı şehbenderi bulunmadığını, sonuçta Hariciye Nezareti'nin bir fedakârlık yaparak sulh zamanından daha önemli olan seferberlik zamanında bölgeye şehbenderlerin gönderilmesini istirham etmiştir.⁸⁵⁹

⁸⁵⁸ Karabekir, **Birinci**, s. 23.

⁸⁵⁹ BOA, DH.ŞFR. 444/26: Basra Vali Vekili Subhi'den Dahiliye Nezareti'ne (12.10.1914).

Teşkilât eksikliği kurumların kayıtsızlığına sebep olmuştur. Bu bağlamda Balkan Harbi sırasında Osmanlı aleyhinde casusluk yapanlar, yeni savaş esnasında da faaliyetlerine devam etmişlerdir. Enver Paşa, 11 Ekim 1915'te Hariciye Nezareti'ne 'Bulgar Telgraf Ajansı'nın İstanbul memuru olan Pretkestalokont'un aslen Fransız vatandaşı olduğunu, La Turquie gazetesi yazarı ve bazı Paris gazetelerin muhabiri bulunduğunu, Balkan Harbi esnasında casusluk ve bir mektup meselesinden dolayı zabıta tarafından tutuklanmasına rağmen daha sonra serbest bırakıldığını, savaştan önce Rus Elçilik görevlileriyle sürekli ilişkide bulunduğunu ve son günlerde büsbütün şüpheli durumlarının görüldüğünü' bildirmiştir.⁸⁶⁰ Bu örnek gazeteci sıfatının arkasına saklanan ve daha önce istihbarat elemanı olarak tutuklananların bile Osmanlı topraklarında faaliyetlerine devam ettiklerini ve ancak en üst seviyedeki yetkililerin devreye girmesiyle faaliyetlerinin önlenmeye çalışıldığını göstermektedir.

Şehirlerde olduğu gibi cephelerde de teşkilât eksikliği görülmüştür. Hatta bu durumu ordular astlarına verdikleri emirlerde itiraf etmek zorunda kalmıştır. Bu bağlamda IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa, Medine Muhafızlığı'na bir emir göndermiştir. Burada, kesin olarak düzenlenmiş bir istihbarat hizmeti olmadığını, yapacakları en büyük hizmetin Cidde, Yenbug ve Mekke'den her gün gerçek ve bütün şüpheden arınmış malumat alarak bunu Fahri Paşa (Ömer Fahreddin TÜRKAN) ve kendisine bildirmelerini, bu konuda sarf edilmesi gereken paranın miktarına sınır koymadığını, ne kadar para sarf ederse etsin adı geçen yerlerin durumları hakkında pek kesin ve gerçek malumat almasını, içinde bulundukları durumdan dolayı fevkalade tedbirler almaları gerektiğini emretmiştir.⁸⁶¹

Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nu oluşturan kurumlar birbirinden bağımsız ve habersiz olarak yurt dışına muhbirler göndermişlerdir. Bu konuda Bern Sefiri Fuad Selim, bir durum tespiti yapmış ve koordinasyon eksikliğinin zararlarını açıklamıştır. Fuad Selim, Harbiye Nezareti ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin askerî, siyasî veya diğer konularda malumat toplanması veya tahkikat yapılması için özel memuriyetle yabancı ülkelere gönderilen bazı kişilere her türlü yardımlarda

⁸⁶⁰ BOA, HR.SYS. 2144/18: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (11.10.1915).

⁸⁶¹ Bel, Mtf. 023537-002: Bahriye Nazırı ve IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'dan Medine Muhafızlığı'na (6.07.1916).

bulunulduğunu, ancak onların topladıkları malumatın doğruluğunu belirleyecek olan sefaretler ve ataşemiliterle görüşmeye bile lüzum görmediklerini hatta çoğu zaman memurların bulundukları ülkenin lisanını konuşamadıklarını, bulundukları bölgelerin emniyetini, âdetlerini, düşüncelerini ilh. bilmediklerini veya bu şartlara sahip bir kimse gönderilse de görevini kolaylaştıracak miktarda tahsisat verilmediğini belirtilmiştir. Daha sonra bu durumun zararları açıklanmıştır. Bu bağlamda, diğer devletlerin bu şekildeki teşkilâtlarına göre resmî, gayri resmî, hususî veya gizli bir görevle ülke dışına gönderilenlerin kesinlikle elçiliklerine bağlı olduklarını, kendi devletleriyle sadece elçilikleri aracılığıyla haberleştiklerini, özellikle İsviçre gibi çeşitli milletlerden casuslarla dolu olan bir yerde yerel idarenin sert tedbirler almaya mecbur olduğunu, İsviçre'den gelip geçen yolcular ve orada yaşayanlar arasından bir hafta zarfında Alman, İngiliz ve Fransız olmak üzere birkaç gazete muhabirinin tutuklandığını, tedbir almayan bir Osmanlı görevlisinin benzer uygulamayla karşılaşmaması için tedbirler alınması gerektiğini açıklamıştır. Bern Sefiri, bundan sonra yapılması gerekenleri ifade etmiştir. Buna göre Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerinin gönderecekleri memurlardan fazla ve daha doğru malumat almak için sefaretlere müracaat edilmesini, hiçbir görevlinin sefaretinin bilgisi dışında İsviçre'de tek başına hareketine izin verilmemesini, özel bir görevli gönderileceği zaman ve şartların sefarettten sorulmasını, görevliye çok masraflı olduğu için Bern Sefareti namına tahsisat verilmesinden de vazgeçilmesi istenmiştir.⁸⁶²

Osmanlı topraklarındaki istihbarat noktasından koordinasyon eksikliğini Sievert açıklamıştır. Bu bağlamda jandarmanın iyi çalışmasına rağmen Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'yle sorumluluk bölgelerindeki ayrım yüzünden istihbarat toplanmasının zor olduğunu belirtmiştir. Bu dönemde jandarma ülkenin iç kısımlarından, Emniyet Müdürlüğü Suriçi, Galata, Pera, Üsküdar, Haydarpaşa, Kadıköy ve Boğaz'ın büyük bölümünün asayişinden sorumlu olmuştur. Sievert, jandarmada her şeye kadir Emniyet Müdürü Ahmet Bey gibi üstün bir pozisyonu bulunmadığı için koordinasyon eksikliğinin giderilemediğini, iki makamı

⁸⁶² BOA, HR.SYS. 2417/40: Bern Sefiri Fuad Selim'den Hariciye Nezareti'ne (21.01.1916). Hariciye Nezareti, teklifleri doğru ve uygulanabilir bulduğunu Başkumandanlık Vekâleti'ne ve Dahiliye Nezareti'ne 10.02.1916'da bildirmiştir (BOA, HR.SYS. 2417/40).

birleştirmenin ise Emniyet müdürünün muhalefetine uğrayacağı için Seyfi Bey'in ve kendisinin bu teşebbüste bulunmadıklarını ilave etmiştir.⁸⁶³

2.d. Malî Problemler

Bilindiği gibi istihbarat topluluğunun başarısını belirleyen en önemli faktörlerden biri maddiyattır. Bu bağlamda II. Şube'nin veya daha büyük ölçekte Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun özel bir bütçesi olduğuna dair bir kaynağa tesadüf edilmemiştir. Anlaşıldığına göre istihbarat toplanması için gerekli meblağlar örtülü ödenekten veya bunun için görevlendirilen kurumun bütçesinden karşılanmıştır. Nitekim Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne gönderilen gizli ibareli tahriratta düşmanların askerî tasavvurlarını ve diğer faaliyetlerini öğrenmek için Felemenk Sefareti'nin talep ettiği 500 veya 600 liranın nezaretin tahsisat-ı mesture kısmından ödenmesini istemiştir.⁸⁶⁴

Burada belirtmek gerekir ki sadece istihbarat toplanmasında değil bu iş için görevlendirilen personelin maaşlarının da oldukça yüksek olması gerekmektedir. Aksi takdirde bunun çok büyük zararları görülür. Nitekim Karabekir, Müdür Thauveney'in hizmetçilerin maaşını sorduğunu ve az olduğunu öğrenince pek fena dediğini, bu tarz işlerde çalışanlara çok maaş verilmesi gerektiği aksi takdirde başka yerlerden maaş alabileceklerini söylemiştir. Bunun üzerine Karabekir, tavrından şüphelenilen birinin sivil polise takip ettirildiğini ve şahsın hemen uzaklaştırıldığını açıklamıştır.⁸⁶⁵ Aynı konuda Karabekir, stratejik kurumlarda çalışan odacı ve şoförlerin her duyduklarını söylediklerini hatta düşman istihbarat servislerinin onlardan söz veya kağıt parçaları satın aldıklarına şahit olduğunu belirtmiştir.⁸⁶⁶

Malî sıkıntılar yurt dışında istihbarat toplamakla görevli olan askerî ataşelerin maaşlarında da yaşanmıştır. Bükreş Ataşemiliteri Binbaşı Kadri, 9 Şubat 1915'de II. Şube'ye gönderdiği tahriratında, Kasım ayı ataşemiliterlik maaşını alamadığını, Aralık ayı maaşının yarısını ve rütbe maaşını aldığını, bundan sonra paranın Osmanlı

⁸⁶³ Kılıç, a.g.e., s. 131.

⁸⁶⁴ BOA, HR.SYS. 2106/12: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (11.07.1916). Hariciye Nezareti, Lahey Sefareti'ne, Osmanlı Bankası aracılığıyla 26 Temmuz'da 200 lira göndermiştir (BOA, HR.SYS. 2106/12).

⁸⁶⁵ Karabekir, **Tarih Boyunca**, s. 431.

⁸⁶⁶ Karabekir, **Birinci**, s. 289-290.

Bankası'yla doğrudan doğruya kendisine gönderilmesini veya İstanbul'daki pederi emekli Mirliya Rüşdü Paşa'ya verilmesini talep etmiştir. Kadri, maaşının doğruca Bükreş'e gönderildiği takdirde kur farkından dolayı büyük bir zararı olduğunu da ilave etmiştir.⁸⁶⁷

İstihbarat toplanmasını için tahsisat isteyenlere, İstanbul'un cevabı dikkat çekicidir. Bern Ataşemiliteri Halil Bey, Selanik'teki kuvvetlerin durumunu öğrenmek için Selanik ve İtalya'ya iki tane muhbir gönderilmesi için tahsisat talep etmiştir.⁸⁶⁸ Buna 250 liranın telgrafla gönderildiğini, bundan sonra müttefik ataşemiliteriyle birlikte hareket edilerek muhbir masraflarının azaltılması gerektiği cevabı verilmiştir.⁸⁶⁹

Diplomatik misyonlar istihbaratın malî durumunu bütün açıklığıyla yazmışlardır. Cenevre Başşehbenderi Kamil Bey, 100.000 İngiliz ve Fransız askerinin Marsilya'da toplandığı haberini göndermiştir. Haberi nereden öğrendiğinin sorulması üzerine Kamil Bey, vatan hizmeti olarak bir vesileyle Fransa'ya gidenlerden aldığı cevabını vermiştir. Ayrıca kendisinin istihbarat için her hangi bir tahsisatı olmadığını, bundan dolayı muhbir istihdam edemediğini, bilgilerin güvenilirliğinin bilinemeyeceğini, ancak Harbiye Nezareti'nin diğer kaynaklardan aldığı malumat ile verdiği bilgilerin karşılaştırıldığı takdirde gerçekliğin bir dereceye kadar ortaya çıkacağını belirtmiştir.⁸⁷⁰

Cephelerde bilginin kapısını para açmıştır. Bu bağlamda Irak cephesinde aşiretler malumat vermek için açıkça para istemişlerdir. Bu durumu Müntefik Kumandanı Mazhar Paşa, 21 Ekim 1916'da VI. Ordu'ya gönderdiği tahriratta açıklamıştır:

*“Para vermez iseniz, İngilizlere gidip, para alacağız, tehdidinde bulunuyordu. Mazhar Paşa, bunları susturacak parasının olmadığını ifade ederek aşiret reislerinin düşmana gitmelerinin önüne geçebilmek üzere gerekenlerin yapılmasını istemekteydi”.*⁸⁷¹

⁸⁶⁷ ATASE, BDH. K. 247, D. 101, F. 1025-001-05: Bükreş Ateşemiliteri Binbaşı Kadri'den II. Şube'ye (9.02.1915).

⁸⁶⁸ ATASE, BDH. K. 265, D. 903, F. 1096-003-07: Bern Ataşemiliteri Halil'den Başkumandanlık Vekâleti'ne (12.01.1917).

⁸⁶⁹ ATASE, BDH. K. 265, D. 903, F. 1096-006-03: Başkumandanlık Vekâleti'nden Bern Ataşemiliterliği'ne (12.03.1917).

⁸⁷⁰ BOA, HR.SYS. 2113/10: Cenevre Başşehbenderi Kamil'den Hariciye Nezareti'ne (21.08.1917).

⁸⁷¹ Servet Avşar, a.g.m., s. 126.

2.e. Müttefiklerle Sorunlar

Savaş sırasında Osmanlı istihbaratının uğraştığı problemlerden biri müttefik Almanların çıkardıkları zorluklar olmuştur. Bu konuda Karabekir, Almanlar kontrespiyonaj konusunda kendilerinin sıkı davranmalarını istemediklerini, topraklarının her tarafına dağılmış Alman casusların vazifelerine zarar geleceğinden korktuklarını belirtmiştir. Bunun için de kendilerini kontrol etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir.⁸⁷²

Karabekir'in tespitini arşiv belgeleri doğrulamaktadır. Bu bağlamda seferberlik zamanında Almanlar özellikle IV. Ordu mintikasında casusluk faaliyetinde bulunmuşlar ve Osmanlı askerî idaresi bunun farkına varmıştır. IV. Ordu, 15 Ekim 1914'te Alman Helkendorf'un? ve yanındakilerin elindeki evrakın tetkik edilmesini, kabilelere kimin ve hangi görevle gönderildiğinin araştırılması için Kudüs'te alıkonulmasının Başkumandanlık Vekâleti'nin emrettiğini, şahıslar yakınlarındaysalar Kudüs'e gitmelerinin tebliğ edilmesini, bundan sonra vesika göstermeden veya kendilerini tanıtmadan sınırı geçmek isteyenlerin veya diğer teşebbüslerde bulunacaklarının engellenmesini ve bunların isim ve hüviyetlerinin tahkik edildikten sonra bildirilmesini istemiştir.⁸⁷³ Bir gün sonra IV. Ordu, Almanların kendilerinden emir almadan kesinlikle sınırı geçemeyeceklerini ve Birü's-Seba'ya dönmelerinin Almanlara ulaştırılmasını emretmiştir.⁸⁷⁴

Bir diğer sorunlu durum Osmanlı ordusunda görevli olan Alman subayların verdikleri raporlarda ortaya çıkmaktadır. Burada Alman subaylar Türk amirleriyle kendi üstlerine birbirleriyle çelişen bilgiler vermişlerdir. Bu bağlamda Karadeniz bombardımanı hakkında Alman Amiral Wilhelm Anton Souchon'un Osmanlı karargâhına bir rapor vermiştir:

⁸⁷² Karabekir, **Birinci**, s. 286-287.

⁸⁷³ ATASE, BDH. K. 5252, D. 3, F. 016-001: IV. Ordu Kumandanlığı'ndan Birü's-Seba ve Gazze Kaymakamlıklarına, Seyyar Jandarma Kumandanlığı'na ve Grazan Aşireti Kumandanlığı'na (15.10.1914).

⁸⁷⁴ ATASE, BDH. K. 5252, D. 3, F. 016-002: IV. Ordu kumandanlık emri (16.10.1914).

“Rus filosu 27 ve 28 İlkteşrinde Türk filosunun bütün hareketlerini takip ve yaptığı talim ve tetkikatı mütemadiyen taciz etmiş ve bugün muhasamata başlamıştır. Bir Rus torpil gemisi, üç torpidobot ve bir kömür gemisinin düşmanca bir fikirle Karadeniz Boğazına ilerlemesi üzerine Göben tarafından kömür gemisi zaptedilmiş; 3 subay, 72 er esir alınmış ve Sivastopol muvaffakiyetle bombardıman edilmiştir. Torpil gemisinde 700 torpille 250 kişi bulunuyordu. Torpidolarımız tarafından kurtarılan 3 subay ile 72 er 30 İlkteşrin günü İstanbul’a vasıl olacaklardır. Esirlerin iddiasına nazaran Rusların Boğaz methali ilerisine torpil dökerek filomuzu mahvetmek niyetinde bulundukları anlaşılmıştır. Breslav, Azak denizi methalinin şarkında bulunan Novorosiski’de 50 kadar petrol deposuyla bir çok erzak depolarını tahrip ve 14 askerî nakliye gemisini batırmıştır.”

Alman Amiral öğleden sonra Alman Büyükelçiliğine ise telsizle bir rapor vermiştir:

“Rus sefain-i bahriyesinden Pirot vapuriyle Bezpokonyo sisteminde üç torpido muhribi ve bir kömür gemisi düşmanca bir fikirle Boğaz önünde dolaşıyordu. Yavuz, torpil gemisi olan Pirot’u batırdı. Kömür gemisini zaptettiler ve bir torpidosunu da mühim surette hasarzedeye eyleyerek 3 zabitle 72 neferi esir eyledi. Yavuz, Sivastopol’u kemal-i muvaffakiyetle bombardıman etti. Osmanlı torpidosu Kobaneç topçekerini batırdı. Lütfen bu haberi Alman karargâh-ı umumiyesine isal ediniz.

Amiral, Alman Büyükelçiliğine ve onun aracılığıyla kendi karargâhına da ikinci telgraf göndermiştir:

“Tahrip edilmiş olan Pirot torpil gemisi 700 torpili havi ve 250 nefer kurtarıldı. 30 Birinciteşrin 1914 öğleden sonra İstanbul’a vasıl olunacaktır. Esirlerin ifadesine göre Rus kumandanı gece Boğaz methali önünde torpil dökerek huruç anında bu suretle Osmanlı filosunu mahvetmek fikrinde bulunuyordu. Midilli evelemirde haber verdikten sonra Novorosiski limanında 50 petrol deposunu, nakliye sefinesi olmaya salih 14 vapuru ve bir çok buğday deposunu yaktı. Berk de Novorosiski telsiz telgraf istasyonunu tahrip etti. Karargâh-ı umumiye haber veriniz”⁸⁷⁵.

Görüldüğü gibi Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi’ne verilen raporda Rus donanmasının manevrasını yakından takip ettiği ve taciz ettiği vurgulanırken Alman makamlarına verilen raporlarda bundan hiç söz edilmemiştir.

Müttefikler verdikleri yanlış bilgilerinin yanı sıra Osmanlı İstihbarat Topluluğu’nu yönlendirmeye de çalışmışlardır. Kâzım Karabekir, seferberliğin

⁸⁷⁵ Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım I, s. 238-239.

başında Liman Paşa'nın Beyoğlu'nda seyyar satıcı kıyafetinde Japon subayların casusluk amacıyla dolaştığını haber verdiğini açıklamıştır. Yine Almanlar, Rusların, Romanya-İstanbul kablosunun kesmeye teşebbüs ettikleri ve bentlerin tahrip edilerek İstanbul'u susuz bırakmak için Almanca bilen iki Rus'un Beyoğlu'nda gezdiğini haber vermişlerdir. Karabekir, bu tür haberlerin gerçek olmadığını ve Alman ajanların uydurduklarını açıklamıştır.⁸⁷⁶ Alman Askerî Islahat Heyeti de delilleriyle birlikte güvenilir bir kaynaktan aldığı haberi paylaşmıştır. Buna göre, Petersburg'dan Ziple Resthid? isimli birinin Rus ve Sırp orduları için Türkiye, Romanya ve İtalya'dan büyük oranda erzak satın aldığını, her 14 günde bir Rus devletine 5 vagon yetiştirdiğini, bunlar arasında zeytin, zeytin yağı olup bütün malların bir Türk kaçakçı Musevi çetesi tarafından İstanbul ve İtalya'dan Köstence'ye gönderildiğini, burada erzakı iki kişinin aldığını, bir önceki Çarşamba günü Sırbistan'a 5 vagon sevk edildiğini belirtilmiştir.⁸⁷⁷ Yapılan tahkikat sonucunda böyle bir çetenin olmadığı anlaşılmıştır.⁸⁷⁸

Savaş sırasında ise Almanların iletişim araçlarına hâkim olmaya çalışmışlardır. Bu konuda Çanakkale cephesinde Almanların bütün cepheye kumanda etmek istediklerini Tevfik Rıza Bey, 30 Mayıs 1915'te ifade etmiştir:

"...Bu arada Hamidiye'yi ele geçirmeye geldiler. Telsizleri kendi tekellerine aldılar. Karacivan istasyonunun çalışmasını engellediler. Bize de el atmaya geldiler. Ama ciddiyetimizi koruduk.

*Geçen gün Cevat Paşa, bizim istasyonu ziyarete geldi. İstasyonumuzu Almanlara bırakmamızı söyledi. Bu gülümseyen yüzde, kendi memleketinde Almanların egemen olma düşüncesi, sonsuz acılara yol açtı. Usedom Paşa genel karargâhını Cevat Paşa'nın yanına kurmaya geldi. Etrafı Alman ileri gelenleriyle çevrilmiş. Türklerin gizlisi olmayacak... Bu beyler bizi, memleketimizde beş para etmez paralı asker gibi görüyor!*⁸⁷⁹

Alman subayların istihbarat açığı verdikleri konusunda Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi'nin emin olduğunu Liman von Sanders ifade etmiştir:

⁸⁷⁶ Karabekir, **Birinci**, s. 287-288.

⁸⁷⁷ BOA, BEO. 4335/325102: Enver Paşa'dan Sadaret'e (2.02.1915).

⁸⁷⁸ BOA, BEO. 4348/326041: Maliye Nezareti'nden Sadaret'e (4.04.1915).

⁸⁷⁹ **Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri**, s. 162-163.

*“Şimdi 17 Mart’ta (1916) Enver Paşa’dan gelen bir yazıda, Türk ordusunun içinde bulunduğu durum hakkında dışarıya giden her bildiriye itiraz ediliyor ve bir yabancı sefarete bu hususta bilgi verdiği için benden Süvari Önyüzbaşısı Prigge’nin cezalandırılmasını istiyordu. Ben, Kont Metternich’in bu hususta hiçbir Türk ile konuşmadığını bildiğim için, Enver Paşa’ya doğruca benim emrim üzerine Almanya sefirine verilen resmî bir haberi hangi şahıs vasıtasıyla aldığını sordum. Bu soruma bugüne kadar bir cevap gelmedi. İlgili kişilerin ortaya çıkarılmasını istemem bile meselenin kapatılmasına yetmemişti”.*⁸⁸⁰

Bu ifadeye rağmen savaş çıktıktan sonra bile Alman subaylarının birçoğu Hollanda, İsveç ve Bulgaristan elçilerinin rezidanslarına gittiklerini Liman von Sanders itiraf etmiştir.⁸⁸¹ Bununla beraber kıyamet Liman Paşa’nın Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi’nden izinsiz olarak Almanya’ya bilgi verdiğinin öğrenilmesiyle kopmuştur. Nitekim Enver Paşa, Müşir Liman Paşa’ya gönderdiği tahriratta, Alman Karargâh-ı Umumisi’nden aldığım bir telgrafname mündericatına nazaran zât-ı devletlerinin 42. Fırkanın Çanakkale’den başka bir mahalde muhtemel olan istihdamı için hazır bulundurulması hakkındaki telgrafnamedeki cevap-ı âlileri gibi benden başka Alman Karargâh-ı Umûmisi’ne de vaziyet-i harbiye hakkında malumat ita buyrulduğu müsteban oluyor. Benden başka hiçbir makama rapor gönderilmemesini zât-ı devletlerinden son defa olmak üzere rica eder ve Ordu-yu Osmaniye’nin bir kısmının kumandanı sıfatıyla yalnız hükûmet-i seniyyeye karşı mesul olduğunuzu derhatır ederim denilmiştir.⁸⁸² Anlaşıldığına göre Liman Paşa, Enver Paşa’nın ikazlarına rağmen daha öncede rapor yazmıştır. Ayrıca Liman Paşa’ya sorumluluğu hatırlatılmıştır. Böylece Başkumandanlık Vekâleti müttefiklerine gidecek haberlerin kontrol altına almaya çalışmıştır.

Bu arada belirtmek gerekir ki harekât-ı harbiye-i umumiye hakkında 29 Ekim 1916’da alınan karar istihbarat konusunda dönüm noktası olmuştur. Buna göre İttifak ordularının sevk ve idaresi birleştirilmiş ve yönetimi Alman imparatoruna bırakılmıştır. Bu konuda ‘Düvel-i Merkeziyye ile Müttefiklerinin Umumî Sevk ve İdaresinin Tevhidi Hakkında Mukarrerat’ ismini taşıyan 9 maddeden oluşan kararname yayınlanmıştır. Kararnamenin 6. maddesinde, ‘Müttefik devletler başkomutan ve vekilleri Alman imparatoruna: A. Emir ve komutaları altında bulunan

⁸⁸⁰ Sanders, a.g.e., s. 158.

⁸⁸¹ **Ibid.**, s. 28.

⁸⁸² ATASE, BDH. K. 1800, D. 315, F. 001-010: Enver Paşa’dan Liman Paşa’ya (7.12.1916).

silahlı kuvvetlerinin ahval ve durumları, B. Harp harekâtı hakkında niyet ve tasarıları, C. Elllerinde bulunan harp silah ve vasıtaları ve bunların dağıtımı ve yerlerine gönderilmeleri hakkında devamlı olarak bilgi verilecektir'⁸⁸³ şeklinde kaydedilmiştir. Bu maddeden Osmanlı istihbaratı da etkilenmiş ve müttefiklik hukukuna göre gizlenmesi gereken hiçbir nokta bırakılmamıştır.

Sievert, cephelerde Türk ve Alman subayların istihbarat hakkındaki çatışmalarından bahsetmiştir. Almanların onay almadan, çok zengin para kaynakları sayesinde iyi ve hızlı çalışan istihbarat subaylarını Türkiye'ye gönderdiklerini, bu kişilerin General Falkenhayn'ın komutasındaki Yıldırım Ordusu'na katıldıklarını, Suriye, Filistin ve Mezopotamya'daki birliklerde bulunduklarını açıklamıştır. Türklerin ise bu durumu hakimiyetlerine müdahale olarak gördüklerini ve bu yüzden Alman istihbaratının ilk amirinin görevden alındığını ifade etmiştir. Son olarak ise Alman istihbarat subaylarının Harekât Şubesi'nin beğenisi için çalıştıklarını ilave etmiştir.⁸⁸⁴

Bütün bunlardan Alman subaylarının amaçlarının ne olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Bronsart, harbin sonunda Türkiye'nin kendi kazançları olacağını Mustafa İsmet'e (İNÖNÜ) ifade etmiştir.⁸⁸⁵ Osmanlı ordusunun Almanya'ya karşı verdiği mücadeleyi Avusturya ataşemiliteri Pomiankowski de açıklamıştır. Ataşemiliter, 1915 sonlarında üst düzey bir Türk zabitanın Türkiye'nin şimdiye değin varlığı için savaştığını ama şimdi asıl sorunun bağımsızlıklarını korumak olduğunu kendisine söylediğini kaydetmiştir.⁸⁸⁶ Almanların ittifak ilişkisinden daha farklı niyetleri olduğunu Mustafa Kemal Paşa, 20 Eylül 1917'de Enver Paşa'ya yazdığı mektupta ifade etmiştir. Burada Almanların savaşın uzamasını bahane ederek Osmanlı topraklarını sömürge haline getirmelerine müsaade edilmemesini bildirmiştir.⁸⁸⁷

Osmanlı topraklarında durum böyleyken Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun yurt dışındaki ağıları müttefiklerinin kendilerinden habersiz olarak İtilaf Devletleri ile

⁸⁸³ **Türk Silâhlı Kuvvetleri**, s. 297-300.

⁸⁸⁴ Sievert, bu amirin kim olduğunu ve merkezde veya cephede mi görevlendirildiğini açıklamamıştır (Kılıç, a.g.e., s.144).

⁸⁸⁵ İnönü, **Hatıralar**, s. 154.

⁸⁸⁶ Wallach, a.g.e., s. 210.

⁸⁸⁷ **Ibid.**, s. 211.

barış görüşmeleri yaptıklarına dair malumatlar toplamıştır. Dolayısıyla bu durum Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun müttefiklerine olan güvenini sarsmış ve düşmanı takip eder gibi müttefiklerini de takip etmiştir. Bu bağlamda zaten ağır olan iş yüküne yenilerine de eklemiştir. Müttefiklerin Osmanlı Devleti'nden habersiz olarak yaptıkları sulh teşebbüsleri hakkında bazı örnekler verilebilir. Bu bağlamda Berlin Sefiri Mahmud Muhtar Paşa, 2 Haziran 1915'te Avusturya'nın Rusya ile münferit bir sulh yapmak istediğini oldukça iyi bilgi alan bir kaynaktan öğrendiğini İstanbul'a yazmıştır.⁸⁸⁸ Stockholm Sefareti de Rus Dışişleri Bakanı Sazonov'un Almanya ve Avusturya'nın tekrar sulh teklif ettiklerini basına açıkladığı bilgisini İstanbul'a göndermiştir. İstanbul ise müttefiklerinin hangi şartlarla Rusya'ya sulh teklif ettiğini sefaretlere aracılığıyla öğrenmek istemiştir.⁸⁸⁹ Bern Sefareti de Almanya ve İngiltere'nin gizli ve gayri resmî olarak Ball şehrinde sulh müzakereleri yaptığını, hatta Avusturya'nın da aynı amaçla delege gönderdiğini merkeze bildirmiştir.⁸⁹⁰ Bulgarların ise Malinov kabinesinin başlangıcından beri gizli bir siyaseti olduğu ve İsviçre gazetelerinde Bulgar Elçisinin İtilaf Devletleri'nin temsilcileriyle görüştüklerine dair haberler olduğunu Avusturya ataşesi belirtmiştir.⁸⁹¹

II. Şube, müttefikleri takip ederken onların da Osmanlıların ittifaktan çıkacakları ve İngilizlerle görüştükleri hakkında istihbarat almışlardır. Bu konuda Avusturya Ataşemiliteri Pomiankowski, Viyana'da Türkler aleyhinde entrikalar çevrildiğini, Bern'deki Avusturya ataşemiliterinin Türk ajanının İngiliz ajanları ve diplomatlarıyla sıkı münasebette olduğuna dair 14 Temmuz 1916'da bir rapor verdiğini açıklamıştır. Viyana'da huzursuzluk oluşturan bu rapora Pomiankowski, cevap vermiştir:

“İngiltere'yi Çanakkale ve Irak'a karşı saldırısı, Hicaz'da isyan çıkarması ve özellikle mukabil bir halifeyi ikame etmekle Türklerin amansız düşmanı olarak gördüğümü ve bundan dolayı savaşın o zamanki safhasında

⁸⁸⁸ BOA, DH.EUM.5.Şb. 14/12: Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (19.06.1915).

⁸⁸⁹ BOA, HR.SYS. 2979/24: Hariciye Nezareti'nden Berlin Sefiri Hakkı ve Viyana Seferi Hüseyin Hilmi Paşalara (3.02.1916).

⁸⁹⁰ BOA, HR.SYS. 2455/96: Bern Sefareti Maslahatgüzarı Basri'den Hariciye Nezareti'ne (15.07.1918).

⁸⁹¹ Pomiankowski, a.g.e., s. 331.

*Türk ve İngiliz imparatorlukları arasında bir antlaşmanın düşünmediğimi işaret ettim”.*⁸⁹²

Gerçekten Osmanlı Devleti’ne tek başına bir sulh yapması için savaşın başından itibaren teklifler olmuştur. Bunlardan birinden Sofya Sefareti, Fransızların Osmanlı Devleti ile münferit sulh yapmak için aracılar gönderdiğini 19 Şubat 1915’te bildirilmiştir.⁸⁹³ İstanbul, Almanya’nın sulh yapılmasına izin verirse müzakerelere başlanabileceğini aracılık yapan kişiye söylenmesi gerektiği cevabını vermiştir.⁸⁹⁴ Aynı sene içinde Fransızların sulh teklifini Maliye eski nazırı Cavid Bey tarafından reddedilmiştir.⁸⁹⁵

Sievert, müttefik Bulgarların Osmanlı topraklarında istihbarat faaliyetlerini açıklamıştır. İstanbul’daki Bulgar Askerî Yetkilisi, kendileri teslim olmadan çok önce İttifak ülkeleri aleyhinde olarak gayretli bir istihbarat hizmetinde bulunmuştur. Bulgarlar özellikle Haydarpaşa ve Türkiye’nin iç bölgelerine yapılan Alman nakliyatıyla alakadar olmuşlardır. Askerî yetkili faaliyetlerini ajan olarak istihdam edilmiş olan Avusturyalı bir istihbarat subayına bildirmiştir. Bu ajanın Bulgar yetkiliyle kontrol edilmiş bilgi verdiği anlaşılmaktadır. Sievert, gelişmelerden mob IIb’nin haberdâr edildiğini de açıklamıştır.⁸⁹⁶ Yalnız Sievert’in anılarında Bulgarların durumunun Türk istihbaratıyla paylaşıldığına dair bilgi bulunmamaktadır.

Müttefikler özellikle Almanların, Osmanlı İstihbarat Topluluğu’nu isteyerek yanlış yönlendirmişlerdir. Bu şekilde Türklerin dikkatlerini dağıtmaya ve kendi planlarını uygulamaya çalışmışlardır. Aynı şekilde Karargâh-ı Umumi’deki Türk-Alman subaylar arasındaki çatışmanın sebeplerinden birisinin de istihbarat konusunda olduğu anlaşılmaktadır. Burada belirtilmesi gereken bir diğer nokta, savaş sırasında Osmanlı ile Almanlar istihbaratları arasında bilgi kaynaklarına hâkim olmak için mücadele ettikleridir. Bu bağlamda Almanların para kaynakları pek çok kapıyı açtığı için istihbarat toplanmasında Osmanlıların önüne geçmişlerdir.

⁸⁹² *Ibid.*, s. 221-222.

⁸⁹³ BOA, HR.SYS. 2105/5: Sofya Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne.

⁸⁹⁴ BOA, HR.SYS. 2105/5: Hariciye Nezareti’nden Sofya Sefiri Fethi’ye (21.02.1915).

⁸⁹⁵ BOA, DH.ŞFR. 53/81: Talat’tan IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa’ya (22.05.1915).

⁸⁹⁶ Kılıç, a.g.e., s. 168.

2.g. İtilaf Devletleri

Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun malumat toplmasına İtilaf Devletleri engel olmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin çok fazla miktarda bilgi topladığı ülkelerden biri olan Yunanistan'daki haberleşmeyi engellemeye uğraşmışlardır. Nitekim Selanik Şehbenderliği, Atina Sefareti'ne göndermek istediği şifreli telgrafın Selanik Telgraf Müdüriyeti tarafından iade edildiğini ve bu tedbirin sadece kendilerine uygulandığını 9 Kasım 1914'te İstanbul'a yazmıştır.⁸⁹⁷ Şifreli haberleşmenin yanı sıra İtilaf Devletleri, Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun yazışmalarını ele geçirmişlerdir. Bu bağlamda Atina Sefareti'nin aynı şehrin telgrafhanesine teslim ederek İstanbul'a gönderdiği telgraflara İtilaf Devletleri el koymuşlardır.⁸⁹⁸ Atina Ataşenavali Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal Efendi de İstanbul ile Atina arasında posta çantalarına düşman gemilerinin sürekli olarak müsadere ettiklerini bildirmiştir.⁸⁹⁹ Osmanlı diplomatları Yunanistan'da bulunduğu sürece yazışmaların engellenmesine devam edilmiştir. Sefir Galib Kemalî Bey, 21 Ağustos 1916'da Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahriratında, bir buçuk aydan beri İstanbul'dan telgraf alınamadığını bildirmiştir.⁹⁰⁰ Yaklaşık bir ay sonra Atina Sefareti, iki aydan beri hiçbir telgrafın gelmediğini ve durumun son derece karışık olduğunu yazmıştır.⁹⁰¹

Amerika'dan Osmanlı topraklarına gelen posta çantaları İtilaf Devleti tarafından kontrol edilmiştir. Enver Paşa 13 Ağustos 1916'da Amerika'dan gelen posta çantalarının bir süredir İngilizler tarafından yolda ele geçirildiğini, bunların içindekilerin bir kısmının müsadere olunduğunu, ancak son gelen Amerika postasının tamamen alınarak yalnız boş çuvallarının bırakılmış olduğunu belirtmiştir.⁹⁰² Bunun üzerine Hariciye Nezareti, Amerikan Elçiliğine bir nota vererek bu durumun engellenmesi gerektiği belirtilmiştir.⁹⁰³

⁸⁹⁷ BOA, HR.SYS. 2184/15: Selanik Başşehbenderliği'nden Hariciye Nezareti'ne (9.11.1914).

⁸⁹⁸ BOA, HR.SYS. 2106/8: Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Enver Paşa'ya (29.06.1916).

⁸⁹⁹ DTA, BN. 98/2097: Atina Ataşenavali Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal'den Bahriye Nezareti'ne (22.04.1916).

⁹⁰⁰ BOA, HR.SYS. 2106/13: Galib Kemalî'den Hariciye Nezareti'ne (21.08.1916).

⁹⁰¹ BOA, HR.SYS. 2390/28: Atina Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (18.09.1916).

⁹⁰² BOA, HR.SYS. 2424/44: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (13.08.1916).

⁹⁰³ BOA, HR.SYS. 2424/44: Hariciye Nezareti'nden Amerikan Elçiliğine (28.08.1916).

İtilaf Devletleri, istihbarat toplayan İttifak diplomatlarının çalışmalarına engel olmuşlardır. Bu bağlamda Atina Sefareti, 26 Eylül 1915'te İtilaf Devletleri'nin her an Selanik ve Kavala'ya her an asker çıkartabileceklerini, Almanya ve Avusturya Elçilerinin ihtiyaten her ciheti göz önüne aldıklarını bildirmiştir.⁹⁰⁴ Nitekim İtilaf Devletleri, faaliyetlerini zararlı buldukları Almanya Drama konsolosunun bölgeden çıkartılması için tarafsız olmasına rağmen Yunanistan'a baskı yapmışlardır. Bunun üzerine Berlin'den konsolosun İskeçe'ye geçmesi istenmiştir. Fakat konsolosun treni Siroz'dan dönüşünde bir İngiliz süvari müfrezesi tarafından durdurulmuş ve diplomat tutuklanmıştır.⁹⁰⁵ Yunanistan'daki İtilaf Devletleri baskısı o hale gelmişti ki 1916 yazında Atina Sefiri Galib Kemalî Bey raporunu Yunanistan Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla bile İstanbul'a gönderememiştir. Buna rağmen 8 Eylül 1916'da raporunu İstanbul'a göndermeyi başaran Galib Bey, bir haftalık gelişmeleri açıklamıştır. Buna göre, Atina'da İngiliz ve Fransız Elçileri, 2 Eylül 1916'da Yunanistan'a 3 maddelik bir nota vermişlerdir. Bunun ilk maddesinde, telli ve telsiz-telgraf ve posta işlemlerinin teftiş edilmesi yani İttifak Devletleri haberleşmesinin tamamen kesilmesi istenmiştir. İkinci maddede, Osmanlı ve müttefiklerinin lehinde propaganda yapan yabancı memurların savaşın sonuna kadar Yunanistan'dan deport edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Son maddede ise İttifak Devletlerine casusluk eden Yunan vatandaşlarına karşı tedbir alınması talep edilmiştir. Yunanistan bu teklifleri müzakere dahi etmeden kabul etmiştir. Bunun üzerine Yunanistan'daki İngiliz Elçiliği Gizli Polis Heyeti bölgedeki İttifak Devletleri'ne çalıştıkları iddiasıyla bazı evleri basarak tutuklamalara başlamıştır. Alman vatandaşı Komisyoncu Haffmann ve Osmanlı tebaası Rum Sovofoulos harp esiri olarak tutuklanmıştır. Bunun dışında Yunanistan'dan deport edilenler 60 kişinin arasına Eğriboz'da sakin Mehmed İbrahim ve Pire Şehbenderhanesi katibi Abdi Efendi isimleri de kaydedilmiştir. Bu şekilde Yunanistan'daki Osmanlı haberleşmesi kesilmiştir. Hatta Galib Bey, bütün gelişmeleri yakından takip etmekle beraber elinde bunları gönderecek vasıta olmadığını belirtmiştir.⁹⁰⁶ Bundan sonraki süreçte İtilaf Devletleri'nin baskısı sonucunda Yunanistan'daki Osmanlı ve müttefikleri diplomatlarının bir kısmı sınır

⁹⁰⁴ BOA, HR.SYS. 2386/44: Atina Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (26.09.1915).

⁹⁰⁵ BOA, HR.SYS. 2390/11: Atina Sefiri Galib Kemalî'den Hariciye Nezareti'ne (28.04.1916).

⁹⁰⁶ BOA, HR.SYS. 2390/24: Atina Sefiri Galib Kemalî'den Hariciye Nazırı Halil'e (8.09.1916).

dışı edilirken diğerleri tutuklanmıştır.⁹⁰⁷ Hatta İngilizler, uluslararası teamüllere tamamen aykırı olarak 25 Kasım 1916'da Şıra Şehbenderi Süleyman Abbas Bey ve ailesini memuriyet mahallinde tutuklamışlardır. Şehbender önce Malta'ya daha sonra Mısır'a gönderilmiştir. Süleyman Bey, bir senelik esaretten sonra 10 Ekim 1917'de tahliye edilmiş ve Marsilya üzerinden İsviçre'ye gelmiştir.⁹⁰⁸

İtilaf ordularının aldıkları sert önlemler ve güçlü haber alma teşkilâtları olması Osmanlı casuslarını korkutmuş ve onların çalışmalarını engellemiştir. Bu bağlamda Irak cephesinde 2. Fırka İstihbarat Zabitliği 23 Şubat 1918'te 13. Kolordu İstihbarat Zabitliği'ne bir tahrirat göndermiştir. Burada Zübeyr oğlu Nasif isminde bir şahsın, El-Garra aşireti içinde iskan edilerek düşmanın değişen durumları hakkında Karatepe Müfrezesi Kumandanlığı'na bilgi vermesi için görevlendirildiği açıklanmıştır. Ancak Nasif'in İngilizler çok geniş casusluk ağlarının bulunması ve 25 Ocak 1918 Cuma günü sivil elbiseyle yakaladıkları Osmanlı casusu Yüzbaşı Mehmed Ali Efendi'nin idam edildiği için cesaretinin kırıldığından dolayı mektup göndermeyi başaramadığı belirtilmiştir. Ayrıca Yüzbaşı Mehmed Ali Efendi'nin idam edildiğine dair beyannamenin gazetelerle ilân edilmesi Nasif'in cesaretinin kırılmasında etkili olduğu da ilave edilmiştir.⁹⁰⁹

İtilaf Devletleri'nin istihbarat teşkilâtlarının durumu 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'nın İran raporunda da bahsedilmiştir. Burada '...İslamiyet vesaire bu babda onlara bir tesir icra edemez. Mesela son zamanlarda Ruslar telgraf hatlarını kesmişler ve köylülere Türkler tamir ederlerse gelip haber veriniz diye tembih eylemişler. Hattı tamir için giden memurlarımızı adeta köylüler tamir etmemek için ihbar ve Ruslara gidip haber vereceklerini ifade ettiler. Keza yan taraflardan Rusların gerilerine doğru sevk ettiğim keşif kollarının hareketini ve yattıkları köyleri ahalinin Ruslara haber verdikleri ve bu yüzden bazı keşif kollarımızın pusuya düştükleri de olmuştur. İranlılarda ahlak ve hamiyet ve fedakârlık namına hiçbir şey kalmamıştır. Onun için para her şeydir. Bugün size dindar ve İslam muhibbi görünür fakat Rus'tan ve İngiliz'den aldığı para için sizi ya onlara teslim veya ihbar eder. Keşif kollarımız

⁹⁰⁷ BOA, HR.SYS. 2390/25: Atina Sefiri Galib Kemalî'den Hariciye Nazırı Halil'e (11.09.1916); BOA, HR.HMŞ.İŞO. 112/29 (11.01.1917); Çakmak, a.g.e., s. 314.

⁹⁰⁸ BOA, HR.SYS. 2093/13: Cenevre Şehbenderi Kamil'den Hariciye Nezareti'ne (25.10.1917).

⁹⁰⁹ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 118, s. 219-220.

ve casuslarımız Rus ve İngiliz memurlarından ve askerlerinden ziyade Acem'den korkuyorlar. Çünkü bunlar bizi daha kolay tefrik ettikten sonra Ruslara veya İngilizlere ihbar ediyorlar. İngilizler ve Ruslar Acemistan'a o kadar para dökmüşler ve döküyorlar ki bu sahada bizim bunlar kadar para dökmeyince muvaffak olmamız gayri kabildir' demiştir.⁹¹⁰

⁹¹⁰ BOA, HR.SYS. 2337/4: 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan'dan Hariciye Nezareti'ne (1.12.1916).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HABERLEŞME YÖNTEMLERİ VE BİLGİNİN PAYLAŞIMI

A. Haberleşme Yöntemleri, Haberlerin Teyidi ve Analiz

Bu bölümde Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun haberleşme yöntemleri ve kanalları açıklanacaktır. Ayrıca toplanan bilgilerden yapılan analiz süreçleri de izah edilecektir.

Burada belirtmek lazım ki haberleşme güvenliği hiçbir zaman tamamen sağlanamaz. Buna savaş sebebiyle rakiplerin doğrudan veya dolaylı engellemeleri de eklendiğinde haberleşme güvenliğinin sağlanması daha da zorlaşmıştır. Bu bağlamda malumat toplanmasını önleyemeyen rakip devletler bunun karar alıcıya ulaşmamasına veya geciktirilmesine çalışmışlardır. Son olarak uluslararası haberleşmede dost ve düşman güçlerinin aynı telgraf kablolarının kullanması haberleşme güvenliğinin seviyesini daha da düşürmüştür. Açıklanan sorunlardan bağımsız olmayan Osmanlı İstihbarat Topluluğu da elde ettiği malumatları karar alıcılara veya müşterilere ulaştırılmaya uğraşmıştır.

Yalnız haberleşme yöntemlerine geçmeden önce açıklanması gereken bir konu bulunmaktadır. Nitekim savaşın hemen başında Osmanlı Devleti'nde kullanılan saat diliminin standart hale getirilmesi için bir genelge yayınlanmıştır. Fakat bunu tam olarak uygulanmadığı için Sadaret, 14 Kasım 1914'te Maarif Nezareti'ni uyarmıştır. Burada, bütün resmî dairelerde vasatî saat kullanılmasının daha önce kabul edildiği halde mülkiyedeki bazı memurların hala gurûbî saatle işlem yaptığı belirtilerek mülkiye ile mühim ve acil iletişimde yanlışlıkların önlenmesi için bundan sonra kesinlikle gurûbî saat kullanılmamasının Başkumandanlık Vekâleti'nden talep edildiği açıklandıktan sonra buna göre hareket edilmesi emredilmiştir.⁹¹¹

Burada belirtmek gerekir ki savaş boyunca alınan malumatların karargâhlara ulaştırılması için canlı ve özel habercilerin yanı sıra teknik haberleşme cihazları

⁹¹¹ BOA, MF.MKT. 1203/7: Sadaret Müsteşarı Emin'den Maarif Nezareti'ne (14.11.1914).

kullanılmıştır. Canlı haberci olarak yaya, atlı ve motorlu personellerden; özel haberci olarak muharebe güvercinleri ve muharebe köpeklerinden; teknik olarak ise telgraf, telefon, telsiz-telgraf, pırıldak-ışıldaktan faydalanılmıştır. Ayrıca ateş yakarak duman ve alev sayesinde de iletişim kurulmuştur.⁹¹² Cephelelerdeki haberleşmede en etkili araç ise telefon olmuştur. Telefon haberleşmesinin güvenilir ve etkili olmasının yanı sıra temin edilmesinin kolay olması ve maliyetinin ucuz olması etkili olmasının en önemli sebepleri idi.⁹¹³

Ele geçirilen malumatın en önemlilerini zabitler, ikinci seviyede olanlarını küçük zabitler ve bunun için eğitilmiş olan efrad yerlerine ulaştırmıştır. Habercilerin kaç dakikada ne kadar hızlı olacakları da belirlenmiştir. Buna göre yaya haberciler, 10 dakikada bir kilometrelik yol alacaklardı. Atlı haberciler zarfların üzerinden üç çarpı (XXX) işaretleri 3-4 dakikada, iki çarpı olanları 6-7 dakikada, tek çarpılılar ise 7-8 dakikada bir km. yok kat etmek zorundaydılar.⁹¹⁴

Cephelelerdeki Osmanlı birliklerinin haberleşmesi sürekli engellenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda özellikle Irak cephesinde Bağdat'ın güney ve kuzeyindeki telgraf hatlarının İngiliz uçakları tarafından bombalanmıştır. Ayrıca bölgedeki Arap aşiretleri, Osmanlı kuvvetlerinin telgraf ve telefon hatlarına saldırmışlardır.⁹¹⁵ Bu tespitler ve sorunları açıkladıktan sonra Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun ülke içinde ve dışında en sık kullandığı haberleşme yöntemlerine geçilebilir.

1. Haberleşme Yöntemleri ve Kanalları

Bu kısımda şifreli haberleşme, kuryelerle haber taşınması, gizli haberleşme için kullanılan işaretler ve savaş sırasında bulunan yeni iletişim kanalları incelenecektir. Ayrıca gizli haber nakilleri sırasında karşılaşılan sorunlar ve bunlara üretilen çözüm yolları açıklanacaktır.

⁹¹² *İstiklâl Harbi'mizde PTT*, s. 55.

⁹¹³ *Ibid.*, s. 105.

⁹¹⁴ *Ibid.*, s. 55.

⁹¹⁵ *Ibid.*, s. 105.

1.a. Şifreli Haberleşme

Osmanlı İstihbarat Topluluğu yazışmaların güvenliği için şifreli yazılmış olan telgraflar ve mektuplar kullanmıştır. Şifre olarak yazılan bir telgrafta kelimelerin yerine ikişerli, üçerli, dörderli veya beşerli olarak kaydedilen rakam grupları kullanılmıştır.⁹¹⁶

Şifreli yazışmaların kullanılmasının en önemli sebebi yazışmaların barış ve savaş zamanlarında düşman veya potansiyel düşman devletler ile diğer unsurlar tarafından anlaşılmasının engellenmesidir. Nitekim Osmanlı Devleti, henüz savaşa girmeden önce kurumlarının gizli ve önemli konularının şifreli olarak yazılmasını emretmiştir. Buna rağmen emre uyulmamıştır. Enver Paşa, 29 Eylül 1914'te Dahiliye Nezareti'ne, Sinop Mutasarrıf Vekili Hakkı imzasıyla alınan açık telgrafın suretinin gönderildiğini belirttikten sonra 'biz asker sevkiyatını pek büyük bir ihtimamla gizli tutarken mülkiye memurlarının vazifeleri olmadığı halde gerek Harbiye Nezareti'ne ve gerek sair makamlara açık veya şifreli telgraflarla bunları bildirmeleri askerî sırların ifşasına sebep olduğundan ilgililerin ciddi şekilde uyarılmasını' rica etmiştir.⁹¹⁷ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, bu durumun tekrar etmemesini Kastamonu Vilayeti'ne emretmiştir.⁹¹⁸ Bu olay üzerine konunun öneminin farkına vardığı anlaşılan Dahiliye Nezareti, 4 Ekim 1914'te bir tebliğ yayınlamıştır. Burada, askerî hareketin ifşasına meydan verilmemesi için bununla ilgili haberlerin hiç bir mahalle ihbar edilmemesi gerekli olduğu halde buna dikkat edilmediğini, Sinop Mutasarrıf Vekili Hakkı imzasıyla Harbiye Nezareti'ne gönderilen açık bir telgrafta hareket eden bir askerî kıtanın numarasını, hareket saatini, hareket vasıtasını ayrıntılı olarak kaydedildiği ifade edilerek bu durumun mülkiye memurlarının dikkatsizliğine örnek olarak gösterilmiştir. Benzer bir hataya meydan verilmemesi için bundan sonra şifreli veya şifresiz hiçbir mahalle askerî malumat verilmemesi için ilgililerin dikkati çekilmiş ve çok ciddi olarak uyarılmışlardır.⁹¹⁹ Fakat gizli yazışmalara dikkat edilmeye devam edilmiştir. Bu sefer Berlin Sefiri Mahmud Muhtar Paşa,

⁹¹⁶ BOA, HR.SFR(04). 29/18: Yüzbaşı İsmail'den Miralay Ali'ye (21.11.1916); BOA, DH.ŞFR. 57/278: Hariciye Nezareti Müsteşarı Reşad Hikmet'ten Yemen Vilayeti'ne (4.11.1915).

⁹¹⁷ BOA, DHEUM.5.Şb. 2/16: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (29.09.1914).

⁹¹⁸ BOA, DHEUM.5.Şb. 2/16: Dahiliye Nezareti'nden Kastamonu Vilayeti'ne (3.10.1914).

⁹¹⁹ BOA, DHEUM.5.Şb. 2/16: Dahiliye Nezareti'nden umuma (4.10.1914).

‘Almanların 2 veya 3 hafta içinde Sırbistan’a 2 kolordu gönderecekleri ve iki ay zarfında Bulgaristan’ın durumunun belli olarak Bulgar yolunun açılacağını’ haberi Hariciye Nezareti üzerinden Başkumandanlık Vekaleti’ne 2 Ocak 1915’te ulaşmıştır.⁹²⁰ Bunun üzerine Başkumandanlık Vekaleti, müttefik devletlerin askerî hareketleri hakkında pek mühim sırrını içeren bu gibi malumatın kendilerine ‘*gayet mahrem kaydıyla*’ gönderilmesini ilgililere ehemmiyetle bildirilmesini rica etmiştir.⁹²¹ Savaşın ikinci yılına gelinmesine rağmen şifreli yazışmalara dikkat edilmemiştir. Hariciye Nezareti, 29 Temmuz 1915 mühim konuların bundan sonra ve derhal şifre ile yazılmasını diplomatik misyonlara emretmiştir.⁹²² Benzer şekilde II. Şube’nin hazırladığı, Ordular İstihbarat Zabitânının Vezâifi hakkındaki talimatta şifre kullanılacak durumları belirtmiştir. Burada zabitlerin karşı istihbarat için aldıkları yaptıkları bütün teşkilâtları ve tedbirleri acil durumda şifre ile bildirecekleri kaydedilmiştir.⁹²³

Bunun dışında özellikle yurt dışına gönderilen telgraflar tahrif edildikleri için şifre kullanılmıştır. Tahran Sefareti, bu durumu gönderdiği bir tahriratla açıklamıştır. Sefaret, ‘üç defa II. Şube’den harbe dair açık ve Türkçe telgraflar almasına rağmen bunların Farsça yazıyla tahrif edildiğini, Karargâh-ı Umumi’nin harple ilgili tebligatının bütün sefaretlere Fransızca telgraf olarak gönderildiğini, Başkumandanlık Vekâleti’nden Tahran Sefareti’ne Türkçe telgraf çekilmemesinin gerekenlere ikaz edilmesini ve böylece fazla masrafa da girilmeyeceği’ belirtmiştir.⁹²⁴ Başkumandanlık Vekâleti ise ‘Tahran Sefareti mevkiinin ehemmiyetinden dolayı Karargâh-ı Umumi’den bir, iki kere resmî tebliğlerin Türkçe

⁹²⁰ BOA, HR.SYS. 2108/9: Hariciye Nezareti’nden Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerine (2.01.1915).

⁹²¹ BOA, HR.SYS. 2108/9: Başkumandan Vekili namına Dahiliye Nazırı Talat’tan Hariciye Nezareti’ne (4.01.1915).

⁹²² BOA, HR.SYS. 2186/38: Hariciye Nezareti’nden Cenevre Başşehbenderliği’ne (16 Temmuz 1331).

⁹²³ ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-006-03: II. Şube’den VI. Ordu, Yıldırım Grubu, Çanakkale Grubu, Çanakkale Mevki-i Müstahkem, Karadeniz Grubu Mevki-i Müstahkem Erkân-ı Harbiye Riyasetlerine (30.04.1334?).

⁹²⁴ BOA, HR.SYS. 2108/9: Tahran Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne (23.12.1914). Bu tahrirat 4 gün sonra Başkumandanlık Vekaleti’ne gönderilmiştir (BOA, HR.SYS. 2108/9).

olarak sefarete bildirildiğini ve harp zamanında fevkalade ehemmiyeti olan Tahran'a zaman geçirilmeden Fransızca tebliğlerin ulaştırılması gerektiğini' ifade etmiştir.⁹²⁵

Diplomatik misyonlar İtilaf Devletleri'nin denetimin ve sansüründen kurtulmak için şifreli telgraf kullanmıştır. Roma Sefiri Nabi Bey, 25 Mayıs 1915'te gönderdiği tahriratinde 'İstanbul ile Roma arasında telgraf haberleşmesinin Zanta İngiliz kablosundan sağlandığını ve İngilizlerin Osmanlı telgraflarının sevk edip etmedikleri bilinmediği için İtalyan Dışişleri Bakanlığı'ndan Cenevre'deki Osmanlı şebkenderleriyle şifreli haberleşmeye müsaade olunmasını rica ettiğini, ancak henüz cevap alamadığını' İstanbul'a yazmıştır. Şifreli haberleşmenin sağlanmasına kadar Nabi Bey, günlük telgraflarını bir vasıta ile Hariciye Nezareti'ne ulaştırılması için Cenevre'ye göndermiştir.⁹²⁶ İki aydan uzun bir süre sonra Temmuz ayında Roma ile şifreli haberleşme sağlanmıştır. Bu konuda Roma Sefareti 'İsviçre'ye giden kuryelere şimdiye kadar İtalyanların zorluk çıkarmadıkları ve bunları engellemediklerinden Roma ile Cenevre arasındaki postanın düzenli olarak sansüre tabi olmadan ulaştığını' açıklanmıştır. Sefaret, kendilerine daha önceden gelen ve sansür tarafından açılan zarfların ise artık muayene edilmeden gönderildiğini de belirtmiştir. Ayrıca Roma'dan doğrudan doğruya İstanbul'a şifreli telgraf gönderildiğini ve bunların ulaştıklarından tamamen emin olmak için ise telgrafların numaralarının bildirilmesi istenmiştir.⁹²⁷

Benzer bir durum Amerika'da yaşanmıştır. Washington Sefareti Maslahatgüzarı Hüseyin Bey'den Berlin Sefareti'ne gönderilen telsiz-telgrafta, İngiltere'nin posta çantalarını araştırmasını dikkat etmeyerek raporları göndermeye devam edip etmeyeceğini sormuştur.⁹²⁸ Buna, gündelik gizli olmayan haberleri sıra numarasıyla, çok mühim ve mahrem olanları ise şifreli olarak gönderilmesi cevabı verilmiştir.⁹²⁹

⁹²⁵ BOA, HR.SYS. 2108/9: Başkumandan Vekili namına Dahiliye Nazırı Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (28.12.1914).

⁹²⁶ BOA, HR.SYS. 2186/33: Cenevre Şebkenderi Ziya'dan Said Halim Paşa'ya (5.06.1915).

⁹²⁷ BOA, HR.SYS. 2186/36: Roma Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (9.07.1915). Bu tahrirata Said Halim Paşa, numaraları gösteren Fransızca bir cevap yazmıştır. Ayrıca bu tahriratın arkasında: 'Şifre Odasınca haftada iki kere muamele-i lazimenin ifası' ve 'suretinin Karargâhda Binbaşı Seyfi Bey'e irsali' şeklinde not düşülmüştür.

⁹²⁸ BOA, HR.SYS. 2417/39: Hüseyin'den Berlin Sefareti'ne (17.01.1916).

⁹²⁹ BOA, HR.SYS. 2417/39: Hariciye Nazırı Halil'den Berlin Sefiri Hakkı Paşa'ya (19.01.1916).

Savaş sırasında her kurum ve üst seviye Osmanlı yöneticileri kendilerine ait şifreler kullanmışlardır. Bu bağlamda Enver Paşa, 22 Kasım 1915'te Sofya Sefareti'ne, seyahat için İstanbul'dan hareket ettiğini, 9 Teşrinisani Rumî akşamı Edirne'de 10 Teşrinisani akşamı Orşova'da bulunacağını ve sonraki hareket tarihlerini yazacağını belirttikten sonra ordular ve kumandanların çok mühim olan havadisi şifreli olarak sefaret aracılığıyla kendisine bildireceğini ifade etmiştir. Ayrıca gelecek telgrafların en hızlı şekilde kendisine ulaştırılmasını ve kendi şifre gruplarının 4 rakamlı olduğunu da belirtmiştir.⁹³⁰ Benzer şekilde Şam'da bulunan Cemal Paşa'dan Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Reisi Vasıf Bey'e gönderilen 27 Ocak 1916'daki şifreli telgrafta, 'Berlin Ataşenavali Vahid Bey'in gönderdiği 2154 numaralı 26 Ocak 1916 tarihli şifreyi Beyoğlu merkezinden alıp çözerek ve Bahriye şifresiyle tekrar etmenizi rica ederim' denilmiştir.⁹³¹

Başkumandanlık Vekâleti, vilayetlerle doğrudan iletişim kurmak için bunların şifrelerini kullanmıştır.⁹³² Savaşa girildikten sonra, bir anahtarı Harbiye Nezareti'ne de verilen, mülkiye kurumlarıyla kolordu kumandanları arasındaki gizli haberleşme için Dahiliye Nezareti'nin hazırladığı şifreler kullanılmıştır.⁹³³ Bu konuda Bolu Mutasarrıfı Ali Osman Bey, 'kendisinde kolordu kumandanlarıyla mahrem haberleşme için sadece bir şifre anahtarı bulunduğunu, livada sahil kısımları olan Akçeşehir, Amasra ve Kozuca Şile nahiyelerine, Ereğli, Zonguldak ve Bartın kaymakamlarına bu anahtarlardan birer nüshasının gönderilmesini' talep etmiştir.⁹³⁴ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, sahil kazalarında Başkumandanlık Karargâhı ile haberleşmesi için şifre anahtarı olmadığını, Rus filosunun harekâtı hakkında elde edilecek malumatın şifreli olarak derhal bildirmesi amacıyla livalara mahsus şifre anahtarından birer nüshasının sahilde bulunan kaza ve nahiyelere gönderileceğini, Karargâh-ı Umumi, Tarabya Filo Menzil Kumandanlığı ile bildirilen mülkî kurumların şifreli haberleşmesi için iki tane şifre anahtarının gönderildiğini

⁹³⁰ BOA, HR.SFR.(04). 261/76: Enver Paşa'dan Sofya Sefareti'ne (22.11.1915).

⁹³¹ DTA, BN. 597/23587: Bahriye Nazırı ve IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'dan Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Reisi Vasıf'a (27.01.1916).

⁹³² BOA, BEO. 4325/324301: Sadaret'ten Başkumandanlık Vekâleti'ne (5.12.1914).

⁹³³ BOA, DH.ŞFR. 47/355: Dahiliye Nazırı Talat'tan umuma (6.12.1914).

⁹³⁴ BOA, DH.ŞFR. 452/123: Bolu Mutasarrıfı Ali Osman'dan Dahiliye Nezareti'ne (9.12.1914).

açıklanmıştır.⁹³⁵ Bir başka örnekte ise Amerikan bandıralı Florida vapuru hakkında bilgi veren sivil polis memuru Hulki Efendi'nin raporu Dersaadet Liman Reisliği şifresiyle yazılmıştır.⁹³⁶ Jandarma kumandanları da kendi aralarında şifre anahtarı kullanılmışlardır.⁹³⁷ Ayrıca Avrupa'da bulunan birliklerin Karargâh-ı Umumi ile doğrudan haberleşmesi için şifrelerden faydalanılmıştır. Bu bağlamda 21. Kolordu'nun Bulgar 2. Ordusu'nda haber zabiti İsmail Hakkı Bey'e Karargâh-ı Umumi ile haberleşmesi için bir şifre verileceği bu konudaki talimatnamede belirtilmiştir.⁹³⁸

Şifreli telgraf ve mektupları anlamlı hâle getirebilmek için anahtarlar hazırlanmıştır. Hüdavendigâr Valisi Hilmi Bey, vilayet ile V. Ordu arasında kullanılan şifre anahtarı incelendiğinde bunların nasıl oluşturulduğu anlaşılabilir. Buna göre önce ortak bir kitap veya lügat tespit edilmiştir. Daha sonra şifrelenecek kelimeye karşılık olan iki rakam yazılacak sonra her sayfanın altındaki rakam konulacağı belirtilmiştir. Bu şekilde 4 adetli veya 3 adetli rakam grupları elde edilmiştir. Bundan sonra ise bir şifreleme örneği verilmiştir:

‘Şifre 3149; Defter 2441; Y 5713; Gün 2064; dir 356; Lam 5811; dal ye 556.’⁹³⁹

Bunun dışında eklerde gösterildiği gibi şifre anahtarları hazırlanmıştır. Bunların hangi mantıkla hazırlandığına dair bir açıklamamaya tesadüf edilmemiştir. Bununla birlikte şifreleri kullananların birbirleriyle anlaşması esas alınmıştır.

Savaş sırasında üç farklı şifre kullanılmıştır. Bunlar Osmanlı ve Latin alfabeleriyle yazılmış Türkçe ve Fransızca lisanlarında hazırlanmıştır. Diplomatik misyonlar aynı anda birden fazla şifreden faydalanmışlardır. Stockholm Sefareti, genelde Türkçe şifre anahtarları kullanmakla beraber Başkumandanlık Vekâleti'nin

⁹³⁵ BOA, DH.KMS. 24/52: Dahiliye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (23.11.1914). Aynı belgeyle durum aynı tarihte Bolu Mutasarrıflığı'na da yazılmıştır.

⁹³⁶ ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-001: İnebolu Liman Reisi Nazmi'den Umum İskeleler ve Limanlar Kumandanlığı'na (29.Ks.1330).

⁹³⁷ ATASE, BDH. K. 3467, D. 128, F. 40: Çanakkale Grubu Kumandanı namına Aziz'den V. Ordu Kumandanlığı'na (30.04.1918).

⁹³⁸ BOA, HR.SFR. (04). 29/29: Enver Paşa'dan Bulgar Karargâh-ı Umumisi Murahhas-ı Askerisi Miralay Ali'ye (25.08.1916).

⁹³⁹ ATASE, BDH. K. 3467, D. 128, F. 30: Hüdavendigâr Vilayeti'nden V. Ordu Kumandanlığı'na (19.03.1918).

emrine uygun olarak Rus resmî tebliğlerinin Fransızca asıllarının Hariciye Nezareti'nin adı Fransızca şifresiyle göndermiştir.⁹⁴⁰ Haber Zabiti Yüzbaşı İsmail ise Latin alfabesiyle yazılmış Türkçe şifreler kullanmıştır.⁹⁴¹ Büyük ihtimalle bir haberin Türkçe veya Fransızca şifre kullanılmasının sebebi gönderen ile alıcıda aynı anahtarın bulunmasıdır. Ayrıca güvenliğinin daha yüksek olduğu düşünülen şifre tercih edilmiş olmalıdır. Latin alfabeli Türkçe anahtarların kullanılmasının sebebi ise büyük ihtimalle Türkçe bildiği halde Arap alfabesi bilmeyen görevliler yüzündendir.

Uluslararası müzakerelere katılan heyetler aynı anda birden fazla şifre kullanmışlardır. Bu bağlamda Brest-Litovsk görüşmelerine katılmak için hareket eden Berlin Sefiri İbrahim Hakkı Paşa, 26 Şubat 1918 tarihinde İstanbul'a bir telgraf göndermiştir. Burada 'akşam Brest-Litovsk'a gideceğini ve yanında Fransızca gayet mahrem S harfli ve 7 numaralı ve Fransızca a harfli ve 43 numaralı ve Türkçe 100 numaralı şifrelerin bulunduğunu, sefarette belirtilen a harfli Fransızca ve Türkçe 100 numaralı anahtarlardan birer nüsha daha mevcut ise de S harfli gayet mahrem anahtardan diğer nüsha bulunamadığından yalnız işbu S şifresiyle sefarete telgraf çekilmemesini' bildirmiştir.⁹⁴² Buradan anlaşıldığına göre şifre anahtarları numara veya harflerle isimlendirilmişlerdir. Ayrıca çok gizli durumlar için özel şifre anahtarları hazırlanmıştır.

Şifrelerin gizliliğinin korunmasına bütün kurumların öncelikle görevlerinden biri olmuştur. Bu konu hakkında Dahiliye Nazırı Talat Bey, 13 Aralık 1914'te bir talimat yayınlamıştır. Burada savaş sebebiyle haberleşmede kullanılan şifre anahtarlarının korunmasında son derece dikkatli olunmasını, bu konuda en ufak bir kabahati görülen memurun şiddetle cezalandırılacağını açıkladıktan sonra kendi nezaretinin bu konuda gerekli tedbirleri aldığını belirtmiştir. Son olarak ise şifreli telgrafların emin ellere verilmesinde ve bunların muhafazasında son derece dikkatli olunması bir kez daha hatırlatılmıştır.⁹⁴³ Benzer şekilde 16. Fırka Kumandanlığı, kendi fırkasında kullanılan şifre anahtarlarını gönderdiği Asya Menzil Mıntıka

⁹⁴⁰ ATASE, BDH. K. 281, D. 568, F. 1152-004-11: Stockholm Sefareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (17.09.1916).

⁹⁴¹ BOA, HR.SFR(04). 29/18: Yüzbaşı İsmail'den Miralay Ali'ye (21.11.1916).

⁹⁴² BOA, HR.SYS. 2296/1: Berlin Sefiri Hakkı Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (26.02.1918).

⁹⁴³ BOA, MF.MKT. 1204/87: Dahiliye Nazırı Talat'tan Maarif Nezareti'ne (13.12.1914)

Müfettişliği'nden bunların başkaları tarafından anlaşılamayacak bir şekilde kullanılmasına rica etmiştir.⁹⁴⁴

Haberleşmenin güvenilirliği için sadece iki kurumun kullanıldığı şifreler oluşturulmuştur. Yakınlığından dolayı iletişimin kolay olduğu Edirne ile Dedeağaç Şehbenderliği arasında mühim ve acil haberlerin gönderilmesinde kullanılması için Edirne Vilayeti tarafından bir şifre hazırlanmıştır.⁹⁴⁵ Benzer şekilde her kolordu ayrı bir şifre kullanmıştır. Bu şifrelere özel memurlarla kolordulara bağlı makamlara gönderilmiştir.⁹⁴⁶ Ancak şifre anahtarları daha çok bir küçük zabıt aracılığıyla ve çoğunlukla bir defter içinde kullanıcılara gönderilmiştir. Bunlar yerlerine ulaştığında da bilgi verilmiştir.⁹⁴⁷

Şifrelerin yabancı kişilerin eline geçtiği takdirde anlaşılmaması için farklı uygulamalardan biri şifrelerdeki cümlelerin yazım yerleri değiştirilmiştir. Bu bağlamda Stockholm Sefareti, adı Fransızca şifre ile yazılacak şifrelerde ikinci cümleden sonra birincisinin niçin yazılacağını anlaşılamadığından durumun açıklanması talep edilmiştir.⁹⁴⁸ Stockholm Sefareti'nin anlayamadığı durumun sebebi, şifrenin çözülmesinin zorlaştırmak için alınan bir tedbirdir.

Şifreler düşman devletlerin eline geçince değiştirilmiştir. Hariciye Nezareti, Rusların Tebriz Başşehbenderi, Rumiye Şehbenderliği katibi Atıf ve Necati Beyleri, Rusya'daki diğer Osmanlı şehbenderlerini tutukladıkları sırada şehbenderlikteki bütün evrak ile şifre anahtarlarını da gasp etmiş oldukları için bu şifrelerin artık kullanılmamasını diğer nezaretlere bildirmiştir.⁹⁴⁹ Bunun yerine Harbiye Nezareti'ne, sefaretlerle telgraf muhaberesini temin için 6 adet Türkçe şifre anahtarı verilmiştir.⁹⁵⁰ Benzer şekilde Atina Sefiri Galib Kemalî Bey, 21 Nisan 1915'te acele olarak şifreli bir tahrirat göndermiştir. Buna göre 'Demirhisar torpidosu süvarisi Yüzbaşı Lütü

⁹⁴⁴ ATASE, BDH. K. 3467, D. 128, F. 14: 16. Fırka Kumandanlığı'ndan Asya Menzil Mıntıka Müfettişliği'ne (12.07.1916).

⁹⁴⁵ BOA, DH.EUM.5.Şb. 2/38: Edirne Valisi Adil'den Dahiliye Nezareti'ne (12.10.1914).

⁹⁴⁶ ATASE, BDH. K. 1800, D. 318, F. 1-11: 15. Kolordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezareti'ne (23.02.1918).

⁹⁴⁷ ATASE, BDH. K. 3467, D. 128, F. 17: 1. Kolordu Erkân-ı Harbiye Reisliği'nden V. Ordu Seryaverliği'ne (2.03.1918).

⁹⁴⁸ ATASE, BDH. K. 281, D. 568, F. 1152-004-11: Stockholm Sefareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (17.09.1916).

⁹⁴⁹ BOA, HR.SYS. 2186/19: Hariciye Nezareti'nden Harbiye ve Dahiliye Nezaretlerine (29.11.1914).

⁹⁵⁰ BOA, HR.SYS. 2186/18: Hariciye Nezareti'nden Harbiye Nezareti'ne (1.12.1914).

Efendi'nin mektubunda mürettebatının sağ olarak Sakız'da olduğunu donanmada kullanılan işaretlerin bulunduğu muhtıra ile İzmir Liman Riyaseti'nden alınan şifrenin yüzerken ikinci kaptanın cebinden denize düştüğünü, İngilizlerin denizde ve gemide bulduklarını topladıkları için bunların da ellerine geçmiş olabileceğini' bildirmiştir.⁹⁵¹

Uygulamadan kaldırılmasının sebebi belirtilmeyen şifreler olmuştur. Kolordular ile vilayetler arasında kullanılan ve Dahiliye Nezareti'nin hazırladığı şifre anahtarlarının görülen lüzum üzerine feshedildiği belirtilmiştir. Bunun yerine Harbiye Nezareti'nin hazırladığı şifrenin kullanılması emredilmiştir.⁹⁵² Eski şifrenin kullanmaya devam edildiği zamanlar da olmuştur. Talat Bey, 5 Ocak 1915'te Cemal Paşa'ya Halep Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti ile iletişim kurması için yeni şifre almasına rağmen hala niçin eskisinin kullanıldığını sormuş ve yenisinin kullanılması için ilgililere emir verilmesi gerektiğini yazmıştır.⁹⁵³

Diplomatik misyonlar şifreli haberleşmenin güvenliğine dikkat etmemişlerdir. Bu bağlamda Hariciye Nezareti, bütün sefaretlerin bulundukları ülkelerdeki dışişleri bakanlıklarına ulaştırılması gereken haberlerin bulunduğu şifreli telgrafların çözülmüş olanlarını verdiklerini açıkladıktan sonra düşman yayınlarından Osmanlı şifrelerinin çözüldüğünün anlamıştır. Bunun tekrarının engellenmesi amacıyla telgrafların sadece manasının bildirilmesi, bunun dışında şifre anahtarlarının çözülmemesi için kelimelerin değiştirilmesi ve harf eklenmesi gibi değişikliklerin yapılması diplomatik misyonlara emredilmiştir.⁹⁵⁴ Ancak Viyana Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa kendisinin bu durumun farkında olduğunu belirten bir tahriratı İstanbul'a göndermiştir. Burada Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı'na bildirilen tebliğlerdeki kelimeler ve tabirler silindikten ve şifre anahtarlarının anlaşılmasına mani olacak şekilde değiştirildikten sonra verildiğini açıklanmıştır.⁹⁵⁵ Berlin Sefiri Mahmut Muhtar Paşa ise bildirdikleri şekilde telgrafların Hariciye Nezareti'nin üst düzey bazı memurları tarafından İstanbul'daki

⁹⁵¹ BOA, HR.SYS. 2188/2: Atina Sefiri Galib Kemalî'den Hariciye Nezareti'ne (21.04.1915).

⁹⁵² BOA, DH.ŞFR. 48/312: Harbiye Nazırı Vekili namına İsmail'den umuma (9.01.1915).

⁹⁵³ BOA, DH.ŞFR. 48/298-1: Dahiliye Nazırı Talat'tan Şam'da Cemal Paşa'ya (5.01.1915).

⁹⁵⁴ BOA, HR.SYS. 1697/43: Hariciye Nezareti'nden sefaretlere (4.04.1915)

⁹⁵⁵ BOA, HR.SYS. 1697/43: Viyana Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (13.04.1915).

birtakım elçilere verildiğine dair deliller bulunduğunu belirtmiş ve kurumdaki memurlara da aynı emrin verilmesini gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁵⁶ Hariciye Nezareti böyle bir memur bulunmadığını, hakikatin anlaşılması için bu memurların kimler ve delillerin neler olduğunu açıkça yazılması cevabını vermiştir.⁹⁵⁷ Berlin Sefareti'nin cevabına tesadüf edilememekle birlikte Osmanlı İstihbarat Topluluğu kesin olarak şifrelerin düşmanlar tarafından çözüldüğünü anlamıştır.

Şifreli haberleşme esnasında masraftan kaçınılmıştır. Bu bağlamda İstanbul'dan Şam'da bulunan Cemal Paşa'ya gönderilen tahriratta, telgrafın ücretten tasarruf edilmesi için beşerli gruplardaki rakamlarla şifre edildiğini, kendisinin yanındaki şifre anahtarının dörderli rakamlarla hazırlandığını için şifrenin soldan sağa doğru dörderli gruplara ayrılarak uygulanması gerektiği ifade edilmiştir.⁹⁵⁸ Bu durum Osmanlı askeriyesinin şifreli telgraflarda ücretten tasarruf etmenin yollarını aradıklarını göstermektedir.

Birden fazla şifrenin kullanılması sorun oluşturmuştur. Bu bağlamda Enver Paşa, farklı anahtar kullandıkları için diplomatik temsilciliklerin şifrelerinin çözülemediğini Hariciye Nezareti'ne yazmıştır.⁹⁵⁹

Şifreli haberleşmedeki sorunlardan biri şifreli haberleşmeyi yapacak personel eksikliği olmuştur. Atina Sefiri Galib Kemalî Bey, 1 Ağustos 1915'te sefarette görevli 3 kişinin işlerinin yoğunluğundan şikayet etmiş ve şifre işleriyle kendisinin uğraşmak zorunda kaldığını bildirmiştir. Bundan dolayı İstanbul'da veya diğer sefaretlerden uygun birinin seçilerek hızlı bir şekilde Atina'ya gönderilmesini talep etmiştir.⁹⁶⁰

Şifreli haberleşmeye müttefiklerin dikkat etmediği zamanlar olmuştur. II. Şube'den İstanbul Alman Garnizon Kumandanlığı'na 'Alman Büyük Karargâhı'ndan İstanbul'a gelen ve içeriği dikkat çeken üç telgraftaki askerî konuların açık

⁹⁵⁶ BOA, HR.SYS. 1697/44: Berlin Sefiri Mahmud Muhtar Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (22.04.1915).

⁹⁵⁷ BOA, HR.SYS. 1697/44: Hariciye Nezareti'nden Berlin Sefiri Mahmud Muhtar Paşa'ya (16.05.1915).

⁹⁵⁸ DTA, BN. 597/23587: Vasıf'tan Bahriye Nazırı Cemal Paşa'ya (27.01.1916).

⁹⁵⁹ BOA, HR.İD. 1697/46: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (11.08.1915).

⁹⁶⁰ Üsküp eski şehbenderi Kamil Bey'in Atina'ya gönderildiği anlaşılmaktadır (BOA, HR.SYS. 2186/38: Galib Kemalî'den Hariciye Nezareti'ne).

yazılmaması gerektiğini, bunlar gibi gizli tutulması gereken askerî haberlerin şifreli yazılmasını, aksi takdirde ve bundan sonra gereken yerlere gönderilmeyeceklerini ve elde tutulacaklarını bildirmiştir.⁹⁶¹

Savaşın ikinci yarısından itibaren şifreli telgrafların sonunda tarih ve numaraları açıkça yazılmıştır. Bunun sebepleri karışıklığa meydan verilmemesi ve şifrelerin yerlerine ulaştığının kontrol edilmesidir.⁹⁶² Bu bağlamda Stockholm Sefareti, yeni şifre anahtarı kullanılmaya başlandıktan sonra yazılan telgraflara da birden itibaren numara verildiğini ve yeni uygulamanın ilk gününün 17 Eylül 1916 olduğunu İstanbul'a yazmıştır.⁹⁶³

Osmanlı Devleti savaş sırasında şifreli iletişimini korumak amacıyla fedakarlıklar yapmıştır. Bu bağlamda Bulgarların şifreli haberleşmesine izin verilmiştir. Enver Paşa, 7 Ekim 1915'te Edirne Bulgar konsolosu ve Edirne'de Komiser Markof'a gelecek yazışmaların ve şifreli telgrafların bir istisna olarak engellenmemesini Edirne Posta Telgraf ve Sansür Müfettişliği'ne emredildiğini ifade ettikten sonra durumun Bulgaristan Elçiliği'ne bildirilmesini istemiştir.⁹⁶⁴ Bu duruma Sofya Sefareti itiraz etmiştir. Sefaret, kendi şebhenderleriyle şifreli haberleşmesine Bulgarların izin vermediği için bundan sonra adı geçenlere şifreli telgraf gönderilmemesi gerektiğini belirtilmiştir.⁹⁶⁵ Bunun üzerine Sofya'ya, 'Edirne Bulgar Konsolosu ile Edirne'de komiser Markof'a gelecek haberlerin ve şifre telgrafları Osmanlı topraklarındaki yabancı konsoloslar ve komiserler gibi yasaklanmadığından Bulgaristan Elçiliği'nin haberdâr edildiğini, durumun ehemmiyet ve nezaketinden dolayı Bulgaristan'daki şebhenderlerimizin şifreli telgraf haberleşmesinin izin verilmesinin bir zarar doğurmayacağını, Sofya hükûmetinden devletler arasındaki dostane münasebetlerden dolayı bir istisna talep ettiklerini belirterek kendilerine

⁹⁶¹ ATASE, BDH. K. 411, D. 3, F. 1626-040: II. Şube'den İstanbul Alman Garnizon Kumandanlığı'na (5.01.1916).

⁹⁶² Çanakkale Grubu Kumandanı Mirliya Şevki'den 22.06.1917'de V. Orduya, casusluk faaliyetleri hakkında gönderilen şifreli tahriratın 3. maddesinde 'İşbu şifre 21.6.33 tarih ve 1/3896 numaralıdır' kaydı düşülmüştür (ATASE, BDH. K. 3456, D. 91, F. 002-11).

⁹⁶³ ATASE, BDH. K. 281, D. 568, F. 1152-004-11: Stockholm Sefareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (17.09.1916).

⁹⁶⁴ BOA, HR.SYS. 2185/2: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (7.10.1915).

⁹⁶⁵ BOA, HR.SYS. 2185/2: Sofya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (11.10.1915).

müsaade edileceğini ümit edildiğini belirtilmiştir.⁹⁶⁶ Buna verilen cevaba tesadüf edilmemekle beraber Bulgaristan ile şifreli haberleşmenin kesilmesinden dolayı olumsuz cevap verildiği zannedilmektedir.

1.b. Kurye Kullanımı

Osmanlı İstihbarat Topluluğu haberleşmenin sağlanması için kuryeler kullanmıştır. Bu bağlamda Viyana Sefareti, ‘emniyet-i dahiliyemizle alakalı ve Viyana’daki resmî mercilerden birinden dostluklarına binaen gizli bir şekilde verilen şifahî malumat’ın kurye ile gönderildiği’ ifade etmiştir.⁹⁶⁷ Bir başka deyişle kuryeler acil harp raporlarını ve telgraflarını nakletmişlerdir.⁹⁶⁸ Kuryelerden posta haberleşmesinin olmadığı veya bunun güvenilir olmadığı durumlarda faydalanılmıştır. Köstence Başşehbenderliği’ne gönderilen postanın açıldıktan sonra tekrar kapandığının anlaşılması üzerine bunun tekrarının engellenmesi için Bükreş ile Köstence arasında nöbetleşe olarak haftalık seyahat eden Alman, Avusturya ve Osmanlı kuryeleri aracılığıyla, mahrem konuların ise Hariciye Nezareti’nin kuryeleriyle Bükreş Sefareti üzerinden Köstence’ye ulaştırılması talep edilmiştir.⁹⁶⁹ Benzer bir durum Hollanda’da yaşanmıştır. Lahey Sefiri Nusret Bey, Başkumandanlık Vekaleti’nin evrakının Batavia’ya kurye veya telgrafla mı göndereceğini İstanbul’a sorması üzerine kuryeyle gönderilmesi cevabı verilmiştir.⁹⁷⁰ Postayla gönderilemeyecek değerli kağıt ve evrakların naklinde kuryelerden faydalanılmış ve kuryeler sefaretlere tahsisat götürmüşlerdir.⁹⁷¹ Sansür uygulamalarının aşılması için kuryelerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda Avusturya-Macaristan’ın telgraf haberleşmesine sansür uyguladığı için Peşte Başşehbenderliği’nin raporu kuryeyle gönderilmiştir.⁹⁷² Son olarak Donanma Cemiyeti tarafından ürettirilen deniz lağımalarını İstanbul’a getirmek için Avrupa’ya

⁹⁶⁶ BOA, HR.SYS. 2185/2: Hariciye Nezareti’nden Sofya Sefareti’ne (11.10.1915).

⁹⁶⁷ BOA, HRS.SYS. 2109/2: Viyana Sefareti’nden Hariciye Nezareti’ne (19.02.1914).

⁹⁶⁸ TTK, KO. 3-42-42: Başkumandanlık Vekâleti’nden Berlin Ataşemiliteri Miralay Şükrü’ye (1.04.1917).

⁹⁶⁹ BOA, HR.SYS. 2184/29: Köstence Şehbenderliği’nden Said Halim Paşa’ya (14.06.1915).

⁹⁷⁰ BOA, HR.SYS. 2409/36: Said Halim Paşa’dan Lahey Sefiri Nusret’e (18.02.1915).

⁹⁷¹ BOA, HRS.SYS. 2407/49: Enver Paşa’dan Hariciye Nezareti’ne (23.03.1915);

⁹⁷² BOA, HR.SYS. 2419/67: Peşte Şehbenderi Ahmed Hikmet’ten Hariciye Nezareti’ne (14.04.1916).

gidecek olan Merkez-i Umumi Tahrirat Müdürü Avni Bey'e geçici olarak kurye sıfatı verilmesi istenmiştir.⁹⁷³

Kurye olarak Hariciye Nezareti personeli, emniyet görevlileri, evrak müdürleri, farklı bir görev için Avrupa'ya gönderilen memurlar, diplomatlar ve zabitler kullanılmıştır. Bu bağlamda Başkumandanlık Vekâleti, Hariciye Nezareti kuryesi ile Atina Sefareti'ne tahsisat göndermiştir.⁹⁷⁴ Atina Sefareti Ataşenavali Yüzbaşı Mustafa Kemal Bey ise 13 Ağustos 1914'te, sefaretin iletişiminin Avusturya posta vapurlarıyla sağlanırken harp münasebetiyle bunların işlemediğini, ancak güvenilir bir vasıta bulunduğu zaman posta gönderilebildiğini, bu seferki postanın şehbenderlik kançalarına verildiğini belirtmiştir.⁹⁷⁵ Emniyet-i Umumiye Müdür Muavini Aziz ve Birinci Şube Müdürü Mehmed Beyler kurye olarak gönderilmişlerdir. Evkâf mühendisi ve Darülfünun muallimi Burhaneddin Ferid Bey, malzeme alımı için Peşte'ye gitmiş ve dönüşünde Peşte Şehbenderliği'nin postasını getirmiştir.⁹⁷⁶ Viyana Sefareti resmî bir kaynağın dostane olarak ve mahremane olarak öğrendiği Osmanlı emniyetini ilgilendiren konunun Dahiliye Nezareti'ne tebliğ edilmesi için Sadaret veya adı geçen nezaretin evrak müdürlerinden Hacı Nuri ve Faik Beylerden birisinin acele olarak Viyana'ya gönderilmesini talep edilmiştir.⁹⁷⁷ II. Şube, kuryelerini küçük rütbeli zabitler arasından seçmiştir. Bu bağlamda Piyade Mülazım-ı evvel Ali Şefik Efendi, Sofya'ya gönderilmiştir. Mülazım İbrahim Efendi ve Mülazım-ı sani Hayri Efendi Sofya-Niş-Viyana yoluyla Berlin'e gitmişler ve aynı yol üzerinden ülkeye dönmüşlerdir.⁹⁷⁸ Yurt dışındaki askerî temsilciliklere ve birliklere kurye zabitleri gönderilmiştir. Berlin Ataşemiliterliği'ne ve Bükreş'teki Osman Nizamî Paşa'ya kuryeler gönderilmiştir.⁹⁷⁹ Burada belirtmek gerekir ki İtilaf

⁹⁷³ BOA, HRS.SYS. 2407/30: Donanma Cemiyeti'nden Hariciye Nezareti'ne (16.03.1915).

⁹⁷⁴ BOA, HRS.SYS. 2407/49: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (23.03.1915);

⁹⁷⁵ DTA, BN. 42/713: Atina Ataşenavali Birinci Yüzbaşı Mustafa Kemal'den Bahriye Nezareti'ne (13.08.1914).

⁹⁷⁶ BOA, HRS.SYS. 2109/2: Hariciye Nezareti'nden Viyana Sefareti'ne (4.01.1915); BOA, HR.SYS. 2419/67: Peşte Şehbenderi Ahmed Hikmet'ten Hariciye Nezareti'ne (14.04.1916).

⁹⁷⁷ BOA, HR.SYS. 2109/2: Viyana Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (29.12.1914).

⁹⁷⁸ BOA, HR.İD. 64/4: Başkumandan Vekaleti'nden Hariciye Nezareti'ne (7.01.1915); BOA, DH.EUM.SSM. 57/90: II. Şube'den Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (18.04.1918); BOA, DH.EUM.SSM. 58/16: II. Şube'den Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (25.04.1918).

⁹⁷⁹ TTK, KO. 3-42-42: Başkumandanlık Vekâleti'nden Berlin Ataşemiliteri Miralay Şükrü Bey'e (1.04.1917). ATASE, BDH. K. 38, D. 84, F. 176-030: Osman Nizamî Paşa'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (26.07.1917).

Devletleri'nin Yunanistan'da iletişim araçlarını kontrol etmeleri üzerine Atina Sefareti İstanbul'a haber ulaştırmak için bir ulağını (saî) Yanya'ya göndermiştir. Sâinin getirdiği haberler Pogradec Telgraf Merkezi vasıtasıyla İstanbul'a ulaştırılmıştır.⁹⁸⁰

Diplomatik misyonların birbirleriyle haberleşmesinde Osmanlı kuryelerinin yanı sıra müttefik ülkelerin kuryelerini de kullanılmışlardır. Selanik Başşehbenderliği ile Atina Sefareti arasındaki mühim haberleşmenin zaman zaman Selanik Avusturya ve Almanya konsoloslarının Atina'ya gönderdiği kuryeleri aracılığıyla olmuştur.⁹⁸¹ Yine Atina Sefiri Galib Kemalî Bey, Demirhisar torpidosunun süvarisinin Yüzbaşı Lütfü Efendi'nin mektubunun Sakız Avusturya Konsolosluğu aracılığıyla alındığı belirtmiştir.⁹⁸² Benzer şekilde Atina Ataşenavali Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal Efendi, Dersaadet ve Atina arasındaki posta çantalarının Alman Elçiliği memuruna verilerek gönderildiğini açıklamıştır.⁹⁸³

Savaşın son yılında kurye haberleşmesi bir düzene konulmuş ve Harbiye Nezareti her hafta Salı ve Cumartesi günleri İstanbul'dan Berlin ve Bükreş'e kuryeler göndermiştir.⁹⁸⁴ Burada belirtilmesi gerekir ki bir kurye talimatnamesi ancak Ağustos 1918'de çıkarılmıştır. Burada kuryelere teslim edilecek evrakların ve resmî eşyaların neler olduğu açıklanmıştır.⁹⁸⁵

Kurye haberleşmesinde pek çok sorun yaşanmıştır. Bunların önemli bir kısmı Bakamoviç Şevki'nin raporlarında açıklanmıştır. Ancak raporda açıklanmamış problemler de vardır. Bunlardan biri kurye haberleşmesinde yaşanan gecikmelerdir. Hatta bunların yaşanması olağan bir hale gelmiş ve çok sık bir şekilde merkezin dikkatini çekmişlerdir. Bu bağlamda Bükreş'te bulunan Osman Nizamî Paşa, 26 Temmuz 1917'de 'Her Cuma günü gelen kurye zabiti geçen Cuma gelmedi. Mühim

⁹⁸⁰ BOA, HR.SYS. 2390/28: Atina Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (20.09.1916).

⁹⁸¹ BOA, HR.SYS. 2118/34: Selanik Başşehbenderi Kamil'den Hariciye Nezareti'ne (10.08.1915).

⁹⁸² BOA, HR.SYS. 2188/2: Atina Sefiri Galib Kemalî'den Hariciye Nezareti'ne (21.04.1915).

⁹⁸³ DTA, BN. 98/2097: Atina Ataşenavali Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal'den Bahriye Nezareti'ne (22.04.1916).

⁹⁸⁴ BOA, HR.İD. 106/24: Peşte Şehbenderi Ahmed Hikmet'ten Hariciye Nezareti'ne (13.02.1918).

⁹⁸⁵ BOA, HR.SFR.(04). 287/89: II. Şube'den Sofya Sefareti Ataşemiliterliği'ne (31.08.1918).

evrakın geç kalmaması için belirli bir vakitte hareket etmesi' gerektiği belirtilmiştir.⁹⁸⁶

Kurye kullanılması pahalı bir iletişim yöntemi olduğu için sorun oluşturmuştur. Bu konuda Niş'e gönderilen tahriratta, her kuryenin yola çıkmasının 100 frank tuttuğu için mümkün olduğu kadar az kurye kullanılmasını ve önceden olduğu gibi emin yolcular vasıtasıyla haberlerin nakledilmesi gerektiği bildirilmiştir.⁹⁸⁷

Kuryeler taşıyacağı evrakların dışında başka eşyalar nakletmişlerdir. Şubat 1918'te İsviçre'de kuryeler valizleri diplomatik olarak yalnız iki, üç el çantaları götürmeye izinli olup bunlar sandık götürmelerinden katıyen men edildiği için bundan böyle kuryeler vasıtasıyla İsviçre'den kauçuk, otomobil lastiği ve diğer emtianın ihracının yasaklandığı bildirilmiştir.⁹⁸⁸ Bu sebeple Haziran 1918'te kuryelerin yolculukları sırasında taşınması gerekenler açıklanmıştır. Buna göre kuryelerin yanlarında resmî haberleşme çantaları özel bavullarından başka bir şey bulunmayacağı açıklanmıştır. Bunun dışında teslim aldıkları sefaretin mührü vurulmuş diğer eşyaların kapalı furgon dahiline nakledecekleri belirtilmiştir. Belirtilen kurallara uymayanların şiddetle cezalandırılacakları ve yanlarındaki eşyanın da müsadere edileceği ifade edilmiştir. Bu uyarı kurye ve sefaret maiyet memurlarına bildirilmesi de istenmiştir.⁹⁸⁹

1.c. Yeni İletişim Kanalları

Savaşın getirdiği güvensizlik ortamı içinde Osmanlı İstihbarat Topluluğu üyeleri yeni iletişim kanalları bulmuşlardır. Bu bağlamda Habeşistan Başşehbenderi Mazhar Bey, saînin (postacı) şemsiyenin sapını içine yerleştirdiği postayı Yemen Vilayeti'ne göndermiştir. Mazhar Bey, saînin durumu kimseye söylememesi için yemin ettirmiştir.⁹⁹⁰ Şemsiyenin sapında biri Hariciye Nezareti'ne diğeri Adisababa

⁹⁸⁶ ATASE, BDH. K. 38, D. 84, F. 176-030: Osman Nizamî Paşa'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (26.07.1917).

⁹⁸⁷ BOA, HR.SYS. 2403/74: Üsküp Şehbenderliği'nden Niş'teki Osmanlı Sefareti'ne (18.10.1914).

⁹⁸⁸ DTA, BN. 575/22167: II. Şube'den Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Riyaseti'ne (2.02.1918).

⁹⁸⁹ BOA, HR.SFR.(04). 287/71: II. Şube'den Sofya Sefareti Ataşemiliterliği'ne (30.06.1918).

⁹⁹⁰ BOA, DH.ŞFR. 507/36: Yemen Valisi Nedim'den Dahiliye Nezareti'ne (29.01.1916).

Alman Elçisi'nin İstanbul Almanya Elçiliği aracılığıyla Almanya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği iki tane şifreli telgraf bulunuyordu.⁹⁹¹

Batavya'ya giden yazışmaların telgraf hatlarına sahip olan İngilizler memurlarının Singapur'da açtıkları, bunlara el koydukları ve sansür tabi tuttukları öğrenilmiştir. Bölge Hollanda sömürgesi olduğu için Osmanlı Devleti, adı geçen devlet nezdinde teşebbüse geçerek bunun engellenmesini talep etmişlerdir. Ancak Hollanda Dışişleri Bakanlığı, bunu engellenemeyeceği cevabını vermiştir. Bundan dolayı Hariciye Nezareti, Batavya'ya gidecek tahriratları önce Lahey'e göndermiş ve oradan Hollanda vapurlarıyla bölgeye ulaştırmaya karar vermiştir.⁹⁹²

Yeni iletişim kanalları olarak özellikle teknolojiden faydalanılmıştır. Bu bağlamda Berlin Sefareti'ne yazılan mühim şifreli telgrafların Kağıthane civarındaki Osmaniye Telsiz-Telgraf İstasyonu vasıtasıyla gönderilmesine izin verilmesi talep edilmiştir.⁹⁹³ Benzer şekilde diplomatik misyonlar haberleşmede teknolojiden faydalanmayı istemişlerdir. Bu bağlamda Tahran Sefiri Asım Bey, telgraf haberleşmesinin kesilmesi ihtimaline ve Afganistan'ın savaşa katılma ihtimalinden dolayı bölgenin daha da önemli hale geleceğinden dolayı merkez ile haberleşmeyi temin etmek için iki tane telsiz-telgraf makinesi ve bunları kullanacak personel talep etmiştir. Makinelerden biri gizli olarak Tahran'daki sefarethanede diğeri gerekirse Afganistan'a gönderilecekti. Asım Bey, bölgede düzenli bir posta heyeti kurulsa bile 20 günden önce haber alamayacaklarını, Afganistan'da telgraf hattı bulunmadığını açıkladıktan sonra telsiz-telgraf makineleriyle her şeyden çok hızlı olarak haberdâr olacaklarını ilave etmiştir.⁹⁹⁴ Bu haberin Başkumandanlık Vekâleti'ne ulaşması üzerine telsiz-telgraf merkezleri ve edavatının tarafsız bir ülkeden geçirilemediğini, geçirilse bile gayet ağır makinelerden oluştuğu için bölgeye kadar naklinin çok zor olduğu cevabı verilmiştir.⁹⁹⁵

⁹⁹¹ BOA, DH.ŞFR. 509/19: Yemen Valisi Nedim'den Dahiliye Nezareti'ne (4.02.1916).

⁹⁹² BOA, HR.SYS. 2406/35: Lahey Sefareti Maslahatgüzarı Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (25.04.1915).

⁹⁹³ BOA, HR.SYS. 2407/50: II. Şube'den Hariciye Nezareti'ne (23.03.1915).

⁹⁹⁴ BOA, HR.SYS. 2407/31: Tahran Sefiri Asım'dan Hariciye Nezareti'ne (16.03.1915).

⁹⁹⁵ BOA, HR.SYS. 2407/31: Başkumandanlık Vekâleti'nden Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'ne (Tarihsiz).

Alternatif haberleşme yöntemi olarak teknolojinin kullanılmasını müttefik devletler birbirlerine tavsiye etmişlerdir. Nitekim Atina Sefareti ile iletişimin kesilmesi üzerine Hariciye Nezareti, 8 Ağustos 1916'da Berlin Sefareti'ne bir tahrirat göndermiştir. Burada, 'yeni kabinenin oluşmasından beri Atina Sefareti ile muhaberenin tamamen kesildiğini, Almanya'nın Atina'daki elçiliğiyle muhabere ettiği için Yunanistan'ın durumu hakkında Berlin'de malumat olacağını, buradan alınacak malumat peyderpey Hariciye Nezareti'ne gönderilmesini, Alman Elçisi'nin kendi hükûmetiyle haberleşebildiği halde Osmanlı sefirinin Berlin yoluyla dahi olsa haberleşememesinin sebebinin Almanya Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla araştırılması istenmiştir.⁹⁹⁶ Berlin Sefareti, Almanya'nın Atina'dan posta ve diğer şekillerde telgraf alamadığını, bazen Atina'dan telsiz-telgrafla makinesiyle Sofya'ya gönderilen telgrafların ulaştığını, bazen ise Alman telgraflarının yolda Fransızların ve İngilizlerin ele geçirdiklerini, bu yüzden 8-10 gün habersiz kaldıkları cevabını vermiştir. Ayrıca Atina'dan haber almanın tek yolunun Atina-Sofya telsiz-telgraf hattı olduğunu ve Almanların buna göre hareket etmelerini kendilerine tavsiye edildiğini de ilave etmiştir.⁹⁹⁷

1.d. Mahrem İşaretleri

Savaş sırasında askerî yazışmaların yapılması hakkında 1331 (1915) senesinde Makamât ve Kıtaât-ı Askeriye Muâmelât-ı Taharriyesine Dâir Talimat yayınlanmıştır. Bu talimata göre askeriye yazışma usulleri hakkında kırmızı hilal işareti kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca askeriye yazışma usullerine göre "mahrem evrakın ve zarfların sağ üst tarafına 'mahremdir' yazılması veya bir cm uzunluğunda kırmızı bir hilal ve çok önemli mahrem olanlara iki hilal işareti konulacağı, mahrem evrakın kırmızı zarf içine konulmasının uygun olduğu belirtilmiştir. Posta ile nakliyat ve bazı durumlarda dışarıdan mahremiyetinin anlaşılmaması için mahrem işaretli bir zarfa evrak konulduktan sonra tekrar mahrem işareti olmayan diğer bir zarfa konarak gönderilmesinin uygun olduğu belirtilmiştir. Mahrem zarfları, ya bizzat kumandanın açacağı veya kendisinin tayin edeceği bir zat tarafından açılarak

⁹⁹⁶ BOA, HR.SYS. 2424/31: Hariciye Nezareti'nden Berlin Sefiri Hakkı Paşa'ya (8.08.1916).

⁹⁹⁷ BOA, HR.SYS. 2424/31: Berlin Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (11.08.1916).

kumandana takdim olunacağı da ifade edilmiştir. Son olarak mahrem yazışmalarının kapanıp kilitlenerek evrak cüzdanları içerisinde nakil edilmesinin en uygun yöntem olduğunu” vurgulanmıştır.⁹⁹⁸ Bu talimattan olsa gerek II. Şube yazışmalarında hilal işaretini savaşın sonuna kadar kullanmıştır.⁹⁹⁹ Bu usulün faydaları görüldüğü için Dahiliye Nezareti, 28 Mayıs 1916’da Sadaret’e başvurarak askeriyede olduğu gibi diğer devlet kurumlarında da mahrem işareti olarak kırmızı hilal kullanılmasına izin verilmesini talep etmiştir.¹⁰⁰⁰ Mahrem olmayan askerî haberleşmenin ise resmî taahhütlü olarak gönderilmesine karar verilmiştir.¹⁰⁰¹

2. Haberlerin Teyidi

Savaş gibi kaos dönemlerinde malumat toplanması kadar bunların doğruluğunun tespit edilmesi çok önemli ve bir o kadar da zor olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı İstihbarat Topluluğu, çok önemli malumatların kaynağını ve kanalını teyit ettirmeye çalışmıştır.

Her malumatın doğru olmadığını ve bunların teyit edilmesinin önemini Bahriye Nazırı Ahmed Cemal Paşa’nın 12. Kolordu Kumandanlığı’na gönderdiği tahrirattan anlaşılmaktadır. Burada ‘şayiata kulak asmayınız. Hicaz ve Yemen yalan havadisler fabrikasıdır. Maddî emârât arayınız’ denilmiştir.¹⁰⁰² Cemal Paşa’nın sadece adı geçen coğrafyalar hakkında belirttiği durum aslında ele geçen bütün malumat için geçerli olmuştur. Çünkü muharip devletler birbirlerini yanıltmak için yanlış haberler yaymışlar ve bu şekilde düşmanlarının istihbarat teşkilâtlarını yanlış yönlendirmeye çalışmışlardır.

Elde edilen malumat önemli görüldüğü takdirde merkezin ilk sorduğu soru kaynağın güvenilirliği olmuştur. Bu bağlamda Lahey Sefareti’nin, İtilaf Devletleri’nin Osmanlı topraklarında fesat çıkarmak için ciddi bir şekilde çalışmaya başladıkları

⁹⁹⁸ BOA, A.VRK. 805/7: **Makamât ve Kıtaât-ı Askeriye Muâmelât-ı Taharriyesine Dâir Talîmât**, Matbaa-i Askeriye, İstanbul 1331, s. 18.

⁹⁹⁹ BOA, HR.SFR.(04). 901/80: II. Şube’den Atina Ataşemiliterliği’ne (24.03.1916); ATASE, BDH. K. 3456, D. 91, F. 020-02: Enver Paşa’dan V. Ordu Kumandanlığı’na (25.11.1917).

¹⁰⁰⁰ BOA, DH.KMS. 39/23: Dahiliye Nazırı Talat’tan Sadaret’e (28.05.1916).

¹⁰⁰¹ ATASE, BDH. K. 412, D. 14, F. 1630-002-01: II. Şube’den Posta ve Telgraf Nezareti’ne (17.05.1916).

¹⁰⁰² Bel, Mtf. 023526: Bahriye Nazırı ve IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa’dan 12. Kolordu Kumandanlığı’na (13.06.1916).

hakkındaki istihbaratı İsviçreli bir muhbirden alan Felemenkli tarafından verildiğini belirtmiştir. Ayrıca Felemenkli kişinin şimdiye kadar verdiği haberlerin çoğunlukla teyit edildiğini, özellikle düşmanların tamimleri ve askerî icraatları hakkındaki ihbarların hemen her zaman doğru çıkmış olduğu bildirilmiştir.¹⁰⁰³

Burada belirtmek gerekir ki Osmanlı İstihbarat Topluluğu neredeyse elde ettiği her malumatı teyit ettirmek zorunda kalmıştır. Bundan dolayı aşağıdaki tablo konunun anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

¹⁰⁰³ BOA, DH.EUM.1.Şb. 14/32: Lahey Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (17.08.1917).

Tablo 3.1: Haber teyidi

Malumat veren	Konu	Teyit Eden
II. Şube	İtalyanların 12 adaya asker getirdiği	Teke Mutasarrıflığı ¹⁰⁰⁴
Bulgar Karargâhı'ndaki Osmanlı Murahhası	Bulgarların, Amerika'ya tütün ihraç edecekleri	II. Şube ¹⁰⁰⁵
Dahiliye Nezareti	Meis'te çete oluşturan Yunanlıların Anadolu'dan esir aldıkları	Aydın Vilayeti, Karesi, Çanakkale Mutasarrıflıkları ¹⁰⁰⁶
Hariciye Nezareti	Malta'da İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin toplandığı	Roma Sefiri Nabi Bey ¹⁰⁰⁷
İstanbul Alman Ataşemiliterliği	Selanik'e bir İtalyan birliği geldiğine dair	Mackensen Karargâhı'nda Miralay Ali Bey ¹⁰⁰⁸
İstanbul'daki Alman çevreleri	Bulgar Kralı Ferdinand ile Başbakan Vasil Radoslavov arasının açık olduğu	Sofya Sefiri Ali Fethi Bey ¹⁰⁰⁹
İran İstanbul Elçisi	Tebriz'deki Osmanlı askerlerinin şehir halkından 1 milyon tümen vergi istediği ve İranlıların silahlarının toplatıldığı	Musul Vilayeti ¹⁰¹⁰
Stockholm Ataşemiliteri	Kafkasya'daki Rus birliklerinin Avrupa'ya nakledildikleri	II. Ordu, III. Ordu ve Kafkas Grubu İstihbarat Zabitliği ¹⁰¹¹

Tabloya göre ele geçen malumatları, Osmanlı İstihbarat Topluluğu kendi kaynaklarıyla teyit ettirdiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda askerî kurumlar ve nezaretler birbirlerinin malumatlarını kontrol etmişlerdir.

Tabloda gösterilenler dışında haber teyitlerinin nasıl yapıldığı ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bu bağlamda II. Şube aldığı malumatları ordular üzerinden teyit

¹⁰⁰⁴ BOA, DH.ŞFR. 52/191: II. Şube'den Teke Mutasarrıflığı'na (2.09.1915).

¹⁰⁰⁵ ATASE, BDH. K. 3472, D. 152, F. 37: II. Şube'den V. Ordu İstihbarat Zabitliği'ne (11.09.1918).

¹⁰⁰⁶ BOA, DH.ŞFR. 89/154: Dahiliye Nezareti'nden Aydın Vilayeti'ne, Karesi, Çanakkale Mutasarrıflıkları'na (24.07.1918).

¹⁰⁰⁷ BOA, HR.SYS. 2322/52: Hariciye Nezareti'nden Roma Sefiri Nabi Bey'e (10.03.1915).

¹⁰⁰⁸ ATASE, BDH. K. 272, D. 911, F. 1121-011: Seyfi'den Mackensen Karargâhında Miralay Ali'ye (2.06.1917).

¹⁰⁰⁹ BOA, HR.SYS. 2106/11: Ali Fethi'den Hariciye Nezareti'ne (27.07.1916).

¹⁰¹⁰ BOA, DH.ŞFR. 52/26: Enver Paşa'dan Musul Vilayeti'ne (16.04.1915).

¹⁰¹¹ ATASE, BDH. K. 3196, D. 97, F. 19: II. Şube'den II. ve III. Ordular ve Kafkas Ordu Grubu İstihbarat Zabitlikleri'ne (13.08.1917).

etmek istemiş ancak bu her zaman mümkün olamamıştır. Bu bağlamda Madrid Alman Ataşemiliterliği'nin, Kıbrıs'ta zahire ve malzeme ithalatı olduğuna dair haber vermesi üzerine durum, 3 Aralık 1915'te IV. Ordu'ya yazılmıştır. IV. Ordu, konunun araştırılması amacıyla Kıbrıs'a bir adam göndermeye teşebbüs atmıştır. Fakat İngilizlerin Kıbrıs'a Osmanlı topraklarından gelen erkeklerin girmesine izin vermediklerinin anlaşılması üzere bundan vazgeçerek bölgeye bir kadın yollamak istemiştir. Ancak gereken sıfatlara sahip kadın bulamamıştır. Bu sebeple Kıbrıs'a Selanik'ten Mısır yoluyla adam gönderilmesinin mümkün olup olmadığını araştırmıştır. Ayrıca Kıbrıs'a İstanbul'dan birinin gönderilmesini Başkumandanlık Vekâleti'ne belirtmiştir.¹⁰¹²

Bir diğer örnekte Stockholm Ataşemiliteri, Rus 5. Kafkas Kolordusu'nun Finlandiya'ya sevk edildiğini kesin delillerle öğrenildiğini İstanbul'a bildirmiştir. Bunun üzerine II. Şube Müdürü Seyfi Bey, Kafkasya'da bulunan Rus kıtalarından Avrupa'ya sevkiyat olup olmadığını öğrenmek amacıyla muhbirler gönderilmesini II. ve III. Ordularla Kafkas Grubu İstihbarat Zabıtlığı'na 13 Ağustos 1917'de bildirmiştir.¹⁰¹³

Askerî istihbaratın yanında Müslümanlar hakkında alınan malumatlar teyit edilmiştir. Nitekim IX. Ordu Kumandanı Şevki 24 Temmuz 1918'de Şark Orduları Kumandanlığı'na gönderdiği raporundan, Almanların Gürcü hükûmeti sınırındaki yaşayan Müslümanlara mezalim yaptıkları anlaşılmıştır. Bu rapor Şark Orduları Grubu Kumandan Vekili Esad tarafından aynı gün Enver Paşa'ya yazılmıştır. Enver Paşa da, Almanların Tiflis'teki murahhası General Kress'den durumun sorulduğunu ve Almanya devleti nezdinde de bir teşebbüse geçilmesini talep etmiştir.¹⁰¹⁴

Osmanlı İstihbarat Topluluğu özellikle diplomatik misyonlardan aldığı bilgileri, birbirlerine teyit ettirmiştir. Bu bağlamda Bern Sefareti'nden 10 Ocak 1916'da şifreli telgraf göndermiştir. Burada İsviçre'de bulunan Belçika'nın İstanbul Elçisi ve Bulgaristan'ın Roma Elçisi'nden sızan havadise göre İtilaf Devletleri

¹⁰¹² ATASE, BDH. K. 313, D. 381, F. 1271-012-01: IV. Ordu Erkân-ı Harbiye Reisi Vekili Fuad'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (12.12.1915).

¹⁰¹³ ATASE, BDH. K. 3196, D. 97, F. 19: II. Şube'den II. ve III. Ordular ve Kafkas Ordu Grubu İstihbarat Zabıtlıkları'na (13.08.1917).

¹⁰¹⁴ BOA, HR.SYS. 2457/11: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (29.07.1918).

Bulgaristan'a, Ruslara Bulgaristan yolunun açılması ve Rusların İstanbul'a girmelerine yardım edilmesi karşılığında Bulgar ordusunun işgalinde olan Sırp arazisini, Arnavutluk'un bir kısmını ve Yunan Makedonya'sının istila ve ilhak etmesine izin verecekleri teklifini yapmışlardır.¹⁰¹⁵ Bunun üzerine Hariciye Nezareti, Berlin, Viyana ve Sofya sefaretlerinden konu hakkındaki malumat ve mütalaalarının bildirilmesini emretmiştir.¹⁰¹⁶

Berlin Sefareti, konu hakkında Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın bilgisi bulunmadığını, özellikle bu havadise dikkat çektikleri için teşekkür ederek durumu not ettiklerini ve bir haber alırlarsa bildireceklerini, Bulgar Elçisi'nin İsviçre'deyken Almanya aleyhinde beyanatları olduğu cevabını göndermiştir. Bundan sonra Berlin Sefareti mütalaasını yazmıştır. Bu bağlamda Bulgar Elçisinin emekli edildiğini ajansların telgraflarından anlaşıldığını, her halde elçinin İtilafçılarla Bulgaristan arasında ara bulucu olmak istediğini zannettiklerini, Bulgaristan'ın bu teşebbüslerinden en çok kendilerinin zarar edeceklerini ve her durumda teyakkuz halinde olunması gerektiği açıklanmıştır.¹⁰¹⁷ Viyana Sefiri Hilmi Paşa ise, Avusturya Dışişleri Bakanlığı'nın İtilaf Devletleri'nin Bulgaristan'a böyle bir teklif yapabileceklerini, fakat Bulgaristan'ın bu teklifi ciddiye alarak kendi aleyhlerine düşmanlara katılmasının mümkün olmadığını ifade ettiklerini, daha önceki telgrafta da belirtildiği gibi böyle bir hareketin Bulgaristan için intihar olduğunu düşündüklerini belirtmiştir. Ayrıca Baron Makyo'nun? böyle bir haberin yüksek ihtimalle aralarında nifak oluşması çıkarıldığını ve İtilaf Devletleri taraftarı olan Bulgaristan'ın Roma Elçisinin güvenilmez bir şahıs olduğu söylediği ilave edilmiştir.¹⁰¹⁸ Sofya Sefiri Ali Fethi Bey, Bulgaristan devletinin eski Roma Elçisine atfedilen beyanata yalanladığı bilgisini vermiştir.¹⁰¹⁹

Osmanlı İstihbarat Topluluğu, müttefiklerin verdikleri istihbaratları kendi ağları üzerinden teyit ettirmiştir. İstanbul Avusturya Askerî Murahhaslığı, yakında

¹⁰¹⁵ BOA, HR.SYS. 2417/17: Bern Sefaretinden Hariciye Nezareti'ne (10.01.1916).

¹⁰¹⁶ BOA, HR.SYS. 2417/17: Hariciye Nezareti'nden Berlin, Viyana ve Sofya Sefaretleri'ne (12.01.1916).

¹⁰¹⁷ Berlin Sefareti'nin cevabı durum hakkında bilgi vermesi için 12.02.1916'da Stockholm Sefareti'ne yazılmıştır. (BOA, HR.SYS. 2417/17). Fakat diğer sefaretlerin cevabı görüldükten sonra Stockholm'e yazılmaktan vazgeçilmiş olmalıdır.

¹⁰¹⁸ BOA, HR.SYS. 2417/17: Berlin Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (14.01.1916).

¹⁰¹⁹ BOA, HR.SYS. 2417/17: Sofya Sefiri Ali Fethi'den Halil'e (24.01.1916).

Filistin sahiline 30.000 kişilik bir İngiliz kuvveti ihraç edileceğini haber aldığını 11 Mart 1917'de bildirmiştir.¹⁰²⁰ Bu haber Bern Ataşemiliterliği'ne yazılarak durumun araştırılması emredilmiştir. Ayrıca Mısır'a Avrupa ve Avustralya'dan kuvvet gelmesi ve Selanik'teki müttefiklerin teşebbüsleri hakkında malumat gönderilmesi de ilave edilmiştir.¹⁰²¹ Filistin'e asker çıkarılmasının teyit edilmesi için yazılan IV. Ordu, böyle bir teşebbüsün mümkün olduğunu özellikle Yafa'ya asker çıkarılabileceğini 12 Mart 1917'de bildirmiştir.¹⁰²² Beş gün sonra bu haber düzeltilmiştir. Buna göre, Avusturya Genelkurmayı'ndan bildirilen, İtilaf hükûmetlerinin Suriye sahillerine muhtemel bir çıkartmanın aslı olmadığını ve bunun Hicaz'daki şimendiferi tahrip etmek maksadıyla Fransızların İngilizlere Arış bölgesinde 2 tabur verecekleri hakkındaki zayıf bir haberden yanlış olarak anlaşıldığı belirtilmiştir.¹⁰²³ Böylece müttefiklerin manipülasyonundan uzaklaşmıştır.

Osmanlı İstihbarat Topluluğu, temin ettiği çok önemli malumatı müttefik diplomatlara teyit ettirmiştir. Peşte Başşehbenderi Ahmed Hikmet Bey, Viyana Sefareti'ne bir tahrirat göndermiştir. Buna göre, 'Lemberd şehri civarındaki bir köyde Rus Grandük Cyril'in¹⁰²⁴ Alman İmparatoru ile Avusturya veliahdının bir görüşme yaptıklarını, bu görüşmede Grandük'ün Galiçya ve Bokovenya'dan Rus ordularının, Rus Polonya'sından ise Alman ve Avusturya orduları geri çağırılması ve Avusturya Almanya menfaatine olarak bir askerî sınır düzenlenmesi yapılması şartlarıyla Rusya'nın İtilaf grubundan ayrılarak Orta Avrupa devletlerine iltihak edeceğini ve ayrıca bir sulh yapılmasına hazır olduğunu beyan ettiğini ve buna karşılık Almanya ve Avusturya'nın Türkiye'yi yalnız bırakmasını, Rusya'nın İstanbul'u ve boğazları zapt etmesine müsaade etmesini istemiştir. Bunun üzerine Almanya İmparatoru, teklifin kendilerinin ve Avusturya-Macaristan'ın katiyen kabul edemeyeceğini Grandük Cyril'e ifade etmiştir. Ayrıca Rusların Odesa'da 200.000

¹⁰²⁰ Bel, Mtf. 023777: Başkumandan Vekili Enver Paşa'dan IV. Ordu Kumandanlığı'na (11.03.1917).

¹⁰²¹ ATASE, BDH. K. 265, D. 903, F. 1096-006-03: Başkumandanlık Vekâleti'nden Bern Sefareti Ataşemiliterliği'ne (12.03.1917).

¹⁰²² Bel, Mtf. 023777: IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan Birinci Kuvve-i Seferiye Kumandanlığı'na (12.03.1917).

¹⁰²³ Bel, Mtf. 023777: Enver Paşa'dan IV. Ordu Kumandanlığı'na (17.03.1917).

¹⁰²⁴ Cyril Vladimirovich (1876-1938).

yeni ve genç kura neferi topladıkları' bildirilmiştir.¹⁰²⁵ Haber çok önemli olduğu için Hüseyin Hilmi Paşa, Avusturya Dışişleri Bakanı Baron Burian¹⁰²⁶ ile konuyu görüşmüştür. Baron, Almanya İmparatoru ile Avusturya Veliahdının Lemberg'e gitmediklerini ve Rusya'nın böyle bir teklifinin olmadığını belirtmiştir. Bundan sonra Baron, Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine sevk edilmesi için Odesa'dan yeniden 200.000 kişilik kuvvet topladığı haberini tasdik etmemiştir. Ayrıca Rusya'nın taarruz yapamayacak şekilde perişan edildiğini, Odesa'da büyük bir kuvvet toplasa bile onların her şeyden önce Polonya'ya sevk edilerek Alman ve Avusturya ordularının ilerlemesini engelleyeceğini, Ruslar İstanbul'a taarruz edecek olurlarsa Alman ve Avusturya'nın Basarabya cihetinden taarruza başlayacaklarını ve Ruslara göz açtırmayacaklarını söylemiştir.¹⁰²⁷ Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun müttefik diplomatlara haber teyit ettirmesindeki amaçlarından birinin her şeyi yakından takip ettikleri mesajını vermek olduğunu düşünmekteyiz.

Osmanlı İstihbarat Topluluğu kendi kaynaklarından aldığı haberleri müttefik istihbarat teşkilâtlarına teyit ettirmiştir. Bu konuda Hariciye Nezareti'nden 10 Mart 1915'te Roma Sefiri Nabi Bey'e gönderilen tahriratta, Malta'da İngiliz ve Fransızlardan oluşan kuvvetlerin topladığının istihbar edildiğini, lüzum görüldüğü takdirde adaya ücret mukabilinde bir İtalyan gönderilmesini ve böylece alınacak güvenilir malumatın gönderilmesin emredilmiştir.¹⁰²⁸ Bir gün sonra verilen cevapta, Avusturya Ataşenavalinin malumat toplanması için daha önceden birini Malta'ya gönderdiği için şimdilik diğerine göndermeye gerek olmadığı ve alınacak malumatın arz olunacağı belirtilmiştir.¹⁰²⁹

II. Şube, zaman zaman bir haberi teyit ettirmek istediği kurum veya kişilerden faydalanması gereken kaynakları belirtmiştir. Özellikle düşman askerî kuvvetleri hakkındaki kitapların referans olarak kullanılmasını istemiştir. II. Şube, kimi zaman teyit yapacak kişi veya kurumları doğru yönlendirmek için elindeki

¹⁰²⁵ BOA, HR.SYS. 2411/67: Peşte Başşehbenderi Arif Hikmet'ten Viyana Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa'ya (16.07.1915).

¹⁰²⁶ Stephan Burian von Rajecz (1851-1922).

¹⁰²⁷ BOA, HR.SYS. 2411/67: Viyana Sefiri Hüseyin Hilmi Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (26.07.1915).

¹⁰²⁸ BOA, HR.SYS. 2322/52: Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Roma Sefiri Nabi Bey'e (25 Şubat 1330).

¹⁰²⁹ BOA, HR.SYS. 2322/52: Roma Sefiri Nabi'den Hariciye Nezareti'ne (11.03.1915).

bilgiyi paylaşmıştır. Son olarak II. Şube, sadece istihbaratın teyidinin yapılmamasını ayrıca konu hakkında analiz yapılmasını da istemiştir.¹⁰³⁰

3. Raporlama ve Analiz Süreçleri

Savaş sırasında Osmanlı İstihbarat Topluluğu mensupları ve askerî ümera raporlar yazarak ve analizler yaparak sivil ve asker karar alıcıları bilgilendirmişlerdir. Raporların büyük kısmı Hariciye Nezareti personeli tarafından kaleme alınmıştır. Bununla beraber Osmanlı İstihbarat Topluluğu, bilgisine ihtiyaç duyduğu pek çok kişiye raporlar hazırlatmıştır.

Rapor yazarları ve bunların konularının gösteren bir tablo konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Raporlar Harbiye Nezareti ve Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilmiştir.

¹⁰³⁰ Seyfi Bey, 2.06.1917'de Mackensen Karargâhında Miralay Ali'ye gönderilen tahriratta, İtalyanların Selanik'e ihraç ettiği liva hakkında malumat talep ederken kendi mütalaasını da 6 madde halinde yazmıştır (ATASE, BDH. K. 272, D. 911, F. 1121-011).

Tablo 3.2: Rapor yazarları ve konuları

Rapor Yazan	Konu
Stockholm Sefiri Cevad Bey	Aland Adalarının durumu ¹⁰³¹
Tahran Sefiri Asım Bey	Afganistan'ın durumu ¹⁰³²
Amsterdam Başşehbender Vekili Münci Bey	Felemenk'in siyasî durumu ve Hollanda ile İngiltere'nin casusluk teşkilâtı ¹⁰³³
Birindizi Şehbenderi Nafilyan Efendi	Brindisi limanına İtilaf Devletleri'nin asker ve mühimmat sevk ettikleri ¹⁰³⁴
Cenevre Başşehbenderliği'ne memur Kâmil Bey	Rusya'nın savaş kapasitesi ¹⁰³⁵
Peşte Başşehbenderi Ahmed Hikmet	Polonya'nın savaştan önceki ve sonraki durumu ¹⁰³⁶
Roma'da Hakkı Bey	İtalya ve Fransa ittifakındaki sorunlar ¹⁰³⁷
13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan	İran halkının Osmanlı askerlerine karşı tutumları ¹⁰³⁸
Tabib Muavini Hakkı Dursun Efendi	Batum istihkâmları ¹⁰³⁹
İranlı binbaşı	Rusların zulümler ¹⁰⁴⁰

Tablodan anlaşıldığı gibi Osmanlı İstihbarat Topluluğu bulabildiği bütün kaynaklara rapor yazdırmıştır. Raporlardan savaşın durumuyla ilgili olduğu kadar savaştan sonrasının düşünerek hazırlatıldığı da anlaşılmıştır.

Savaş sırasında nezaretlerin birlikte komisyonlar oluşturmuşlardır. Bunlardan biri İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş ilân ettiği için Lozan Muahedesi (1913) feshedilmiş kabul edildiği için kurulan komisyon-ı mahsus olmuştur. Bu komisyon Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Bingazi üzerindeki meşru haklarını uluslararası hukuka göre araştırarak ve devletin takip edeceği programı belirlemek için bir rapor hazırlayacaktı. Komisyona Teşkilat-ı Mahsusa başkanı Ali Başhempa Bey üye olarak

¹⁰³¹ BOA, HR.SYS. 2296/1: Stockholm Sefiri Cevad'dan Hariciye Nazır Vekili Halil'e (26.02.1918)

¹⁰³² BOA, HR.SYS. 2337/12: Tahran Sefiri Asım'dan Hariciye Nezareti'ne (4.10.1915).

¹⁰³³ BOA, HR.SYS. 2331/34: Amsterdam Başşehbender Vekili Münci'den Hariciye Nazırı Halil'e (12.06.1916).

¹⁰³⁴ BOA, HR.SYS. 2418/5: Bern Sefiri Fuad Selim'den Hariciye Nezareti'ne (15.02.1916).

¹⁰³⁵ BOA, HR.SYS. 2438/2: Cenevre Başşehbenderliğine memur Selanik Başşehbenderi Kamil'den Hariciye Nezareti'ne (27.07.1917).

¹⁰³⁶ BOA, HR.SYS. 2417/25: Peşte Başşehbenderi Ahmed Hikmet'ten Hariciye Nezareti'ne (14.01.1916).

¹⁰³⁷ BOA, HR.SYS. 2436/86: Halil Hakkı'dan Hariciye Nezareti'ne (30.06.1917).

¹⁰³⁸ BOA, HR.SYS. 2337/4: 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan'dan Hariciye Nezareti'ne (1.12.1916).

¹⁰³⁹ DTA, BN. 62/1200: Bahriye Nezareti 1. Daire 2. Şubeden Başkumandanlık Vekâleti'ne (9.11.1914).

¹⁰⁴⁰ BOA, HR.SYS. 2431/86: Tahran Sefareti Ataşemiliteri Kaymakam Fevzi'den Hariciye Nezaretine (23.02.1917).

tain edilmiştir. Yalnız Ali Başhempa Bey'in komisyona tain edilirken sıfatı Harbiye Nezareti Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi Reisi olarak gösterilmiştir.¹⁰⁴¹ Hariciye Nezareti'nden ise komisyonda reis olarak Umûr-ı Siyasiye Müdür-i Umumisi Ahmed Reşid Bey'in yanı sıra Bâbîâlî Hukuk müşavirleri Münir ve Herand Beyler bulunmuşlardır. Komisyonun hazırladığı rapor, Meclis-i Vükelâ'da görüşülmüştür.¹⁰⁴²

Askerî idareye sunulduğu bilinmemekle beraber Hariciye Nezareti'nin hazırlattığı raporlar bulunmaktadır. Bu bağlamda Petersburg Sefareti Müsteşarı Münif, Tebriz Başşehbenderi Mehmed Atıf, Tahran eski sefiri Sadreddin, Umûr-ı Siyasiye Şubesi katiplerinden Ragıb Baki, Umûr-ı Siyasiye-i Mühimme katiplerinden Hasan Basri ve Kirmanşah eski başşehbenderi Suad Beylerden oluşan bir komisyon-ı mahsus kurulmuştur. Komisyonun toplanma amacı, İran'ın siyasi vaziyetinin tain edilmesi ve Osmanlı hükûmetinin İran hakkında takip edeceği siyasetin genel hatlarının oluşturulması şeklinde belirtilmiş ve 9 Şubat 1916'da ilk toplantısını yapmıştır. Komisyon raporunu 16 Mart 1916'da Hariciye Nezareti'ne sunmuştur.¹⁰⁴³

Savaş sırasında mülkî idreciler, Dahiliye Nezareti'ne çok sayıda rapor yazmışlardır. Bu raporlar sayesinde mülkî idareciler, askerî kurumlar ve kişiler ile savaşın sevk ve idaresi hakkında merkezi bilgilendirmişler ve ikaz etmişlerdir. Bu bağlamda Musul Valisi Süleyman Nazif, 23 Kasım 1914 tarihli ve Bağdat'ın düşmanın eline geçmesinin engellenmesi için yapılması gerekenler ve aşiretlere yapılacak propaganda hakkında bir rapor yazmıştır.¹⁰⁴⁴ Erzurum Valisi Tahsin ise 23 Kasım 1914 tarihinde, ordunun durumu ve firari askerler hakkında rapor yazmıştır.¹⁰⁴⁵ Beyrut Valisi Azmi, 22 Kasım 1917'de General Falkenhayn ordusu ve bölge halkının durumuna dair bir rapor kaleme almıştır.¹⁰⁴⁶ Hicaz Vali ve

¹⁰⁴¹ BOA, HR.SYS. 1558/8: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (19.09.1915).

¹⁰⁴² BOA, HR.SYS. 1558/8: Ahmed Reşid'den Hariciye Nezareti'ne (18.11.1915).

¹⁰⁴³ BOA, HR.SYS. 2337/4; BOA, HR.SYS. 2971/7 (11 Cemaziyülevvel 1334/3 Mart 1332).

¹⁰⁴⁴ BOA, DH.ŞFR. 450/1: Musul Valisi Nazif'ten Dahiliye Nezareti'ne (23.11.1914).

¹⁰⁴⁵ BOA, DH.ŞFR. 450/15: Erzurum Valisi Tahsin'den Dahiliye Nezareti'ne (23.11.1914).

¹⁰⁴⁶ BOA, DH.ŞFR. 572/2: Beyrut Valisi Azmi'den Dahiliye Nezareti'ne (22.11.1917).

Kumandanı Mirliya Galib'in Sevakin'e gönderdiği memur, Mısır, Sudan ve Musuh (Masuh) bölgeleri hakkında bilgi verdiği bir rapor yazmıştır.¹⁰⁴⁷

Savaş sebebiyle görev yerinden ayrılmak zorunda kalan diplomatlar Osmanlı topraklarında döndüklerinde raporlar kaleme almışlardır. Bunlardan biri olan Kerç Şehbender Vekili Kemal Efendi, görev bölgesinden döndükten Rusya hakkında bir rapor yazmış ve bunun sonunda Rusların savaşı daha fazla sürdüremeyeceğine belirtmiştir.¹⁰⁴⁸

Rapor yazanlara kıyasla analiz yapanların sayısı daha az olmuştur. Osmanlı askerî karar alıcıları genellikle kendilerinden gelen bilgiler üzerine kısa analizler yapmışlardır. Hafız Hakkı Paşa, 24 Teşrinievvel 1330 tarihinde günlüğüne şunları yazmıştır:

“Avusturya Erkân-ı Harbiyesi 2. Kafkas Kolordusu ve bir avcı livasının Avusturya'ya karşı olduğunu bildirmiştir. Eğer Avusturya bizi daha ileriye taarruz için malumat vermiyorlar yani doğru olarak bilgilendiriyorlarsa Anadolu tarafında Rusların bir Kafkas ve bir Türkistan kolorduları ve ihtiyat teşkilâtları vardır. Bunların toplamı 80-90 bin muharibi geçmeyecektir. Bu durumda 10. Kolordu ulaşırsa 3. Ordu taarruz edebilir ve kışı kısmen Rus toprağında geçirir.”¹⁰⁴⁹

Ülke dışındaki diplomatlar analizleriyle merkezin karar almasına yardımcı olmaya çalışmışlardır. Bunlardan biri olan Lahey Sefiri Nusret Bey, İngiltere ve savaşın seyrine dair bir analiz yapmıştır.¹⁰⁵⁰ Bulgaristan'da bulunan Safa Bey ise Malinov kabinesinin barış propagandası ve ordunun savaşmak istemediği haklarında analiz yapmıştır¹⁰⁵¹

Ülke dışında bulunan birlik komutanları yaptıkları analizleri Hariciye Nezareti ve Başkumandanlık Vekâleti'ne göndermişlerdir. Bunlardan biri olan 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan Paşa, İran ve Afganistan hakkındaki analizlerini belirtmiştir.¹⁰⁵² Analiz yapanların biri de Kazım Karabekir olmuştur. Karabekir, II. Şube'deki görevinden ayrıldıktan sonra da analizlerine devam etmiştir. Karabekir,

¹⁰⁴⁷ BOA, DH.EUM.4.Şb. 4/36: Hicaz Vali ve Kumandanı Mirliya Galib'den Dahiliye Nezareti'ne (8.01.1916).

¹⁰⁴⁸ BOA, DH.EUM.2.Şb. 4/42: Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (3.02.1915).

¹⁰⁴⁹ **Hafız Hakkı Paşa'nın**, s. 46-47.

¹⁰⁵⁰ BOA, HR.SYS. 2434/62: Lahey Sefiri Nusret'ten Enver Paşa'ya (5.05.1917).

¹⁰⁵¹ BOA, HR.SYS. 2330/14: Sofya Sefiri Safa'dan Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi'ye (11.08.1918).

¹⁰⁵² BOA, HR.SYS. 2337/4: 13. Kolordu Kumandanı Ali İhsan'dan Hariciye Nezareti'ne (1.12.1916).

analizlerini Gümrü’de karşılaştığı Dahiliye Müsteşarı Abdülhalik Bey’e ve halefi Seyfi Bey’e bildirmesine rağmen ciddiye alınmadığını belirterek durumdan şikayet etmiştir.¹⁰⁵³

Osmanlı geleneğinde ayrıntılı rapor yazılması ve analiz yapılması geleneği bulunmadığından olsa gerek İstihbarat Topluluğu mensuplarının kaleme aldıklarında aynı durum görülmüştür. Ancak nadiren de olsa uzun sayılabilecek raporlar ve analizler hazırlanmıştır. Bunlardan biri Sofya Sefiri Safa Bey’in Bulgaristan’ın siyasetine dair hazırladığı rapor olmuştur.¹⁰⁵⁴ Bununla beraber diplomatların rapor ve analizlerde tehditlerin ve fırsatların farkında oldukları görülmektedir. Son olarak belirtmek gerekir ki analizlerin Osmanlı karar alıcıları tarafından ne kadar ciddiye aldıklarını anlaşılması bu çalışmanın kapsamını aştığı için üzerinde durulmamıştır.

B. İstihbarat Bilgisinin Yayımı ve Paylaşılması

II. Şube, toplanan malumatları istihbarat haline getirmiştir. Akabinde istihbaratlar stratejik, taktik ve teknik seviyede kararlar vermelerinin yanı sıra propaganda yapmaları amaçlarıyla kurumlara ve kişilere takdim edilmişlerdir.

Osmanlı İstihbarat Topluluğu’nu oluşturan kurumlar, açık ve gizli kaynaklardan topladıkları bilgilerden yayınlar hazırlamışlardır. Bunlar arasında en fazla yayını II. Şube ve Hariciye Nezareti yapmışlardır. Hariciye Nezareti Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti, yabancı basından Matbuat-ı Ecnebiye başlığında raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar Osmanlı İstihbarat Topluluğu’nu oluşturan bütün birimlerle paylaşılmıştır.¹⁰⁵⁵ Matbuat-ı Ecnebiye Müdüriyeti ise 1917 yılından itibaren Matbuat-ı Ecnebiye Hülasaları başlığında risaleler yayınlamıştır. Risaleler müttefik, İtilaf Devletleri ve tarafsız ülkeler basınından haberlerinden oluşturulmuş ve ilgili kurumlarla paylaşılmıştır. Bunlar arasında özellikle Osmanlı Devleti’nin durumu ve Müslümanların yaşadıkları coğrafyalardaki siyasî durumla ilgili haberlere daha fazla yer verilmiştir. Matbaa-i Amire’de tabedilen hülasalar 7-8 sayfa aralığında oluşturulmuştur. Tespit ettiğimiz ilk hülasa numarası 7 olup tarihi 24

¹⁰⁵³ Karabekir, **Birinci**, s. 284.

¹⁰⁵⁴ BOA, HR.SYS. 2330/14: Sofya Sefiri Safa’dan Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi’ye (3.08.1918).

¹⁰⁵⁵ DTA, BN. 583/23012: Matbuat-ı Umumiye Müdüriyeti’nden Bahriye Nezareti’ne (10.06.1915).

Kanunusani/Ocak 1334/1918'tir.¹⁰⁵⁶ Son olarak belirtmek gerekir ki h lasalar düzenli aralıklarla yayınlanmamışlardır.

Savaşın başından itibaren II. şube istihbarat paylaşımı ve propaganda amaçlarıyla risale ve kitaplardan oluşan çeşitli yayınlar hazırlamıştır. Bu yayınlar başlangıçta elle yazılarak oaltılırken, savaşın ikinci yıldan itibaren matbu haline getirilmiştir. Böylece daha fazla kuruma ve kişiye dağıtılmıştır.

1. Resmî Tebliğler

Başkumandanlık Vekâleti, savaş hakkında kendi bakış açısını anlatarak Osmanlı  lkesi ile müttefik ve tarafsız ülkelerin kamuoylarını bilgilendirmek için resmî tebliğler yayınlamıştır. İlk resmî tebliğ, 31 Ağustos 1914'te verilmiştir.¹⁰⁵⁷

Resmî tebliğlere verilen  nemi, Karadeniz baskınından iki gün sonra Sofya Sefareti'nin gönderdiği tahrirattan anlaşılmaktadır. Burada Rusya muharebesiyle Bulgar kamuoyunun son derece ilgili olduğunu, bundan dolayı askerî hareket hakkındaki malumatın açık (şifreli yazılmamış) telgrafla ve hızlı bir şekilde gönderilmesi talep edilmiştir. Bu tahriratta Sofya Sefareti, kendisinin bilgilendirilmemesini 'zulmet içinde kalmak' olarak tarif etmiş ve resmî tebliğlerinin ulaştırılmasını millî menfaatler noktasından da çok önemli olduğu vurgulanmıştır.¹⁰⁵⁸ Resmî tebliğlerin önemini Roma Sefareti de belirtmiştir. Sefaret, İtalya gazetelerinin çoğunluğunun İtilaf Devletleri'nden para aldıklarını için onların lehinde haberler hazırladıklarını ve aleyhte olanları tahrif ettiklerini, Osmanlı bakışı gösteren harp haberlerinin neşredilmesi ve aleyhte olanlarının yalanlanması için bunların telgrafla bildirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰⁵⁹ Bunun  zerine Hariciye Nezareti, 5 Kasım 1914'te Başkumandanlık Vekâleti'ne başvurmuştur. Burada gazetelerle günü gününe resmî tebliğlerin neşredildiğini, ancak bunların resmî olmayan vasıtalarla yabancı ülkelere gönderildiği için tahrif edilebileceklerini, halka ilân edilmesi sakıncalı

¹⁰⁵⁶ ATASE, BDH. K. 1701, D. 76, F. 007; ATASE, BDH. K. 1701, D. 76, F. 007-01; ATASE, BDH. K. 1701, D. 76, F. 007-02; ATASE, BDH. K. 1701, D. 76, F. 007-03; ATASE, BDH. K. 1701, D. 76, F. 007-04; ATASE, BDH. K. 1701, D. 76, F. 007-05; ATASE, BDH. K. 1701, D. 76, F. 007-06; ATASE, BDH. K. 1701, D. 76, F. 007-07; ATASE, BDH. K. 1701, D. 76, F. 007-08 (24.01.1918).

¹⁰⁵⁷ Karabekir, **Günlükler**, s. 401.

¹⁰⁵⁸ BOA, HR.SYS. 2103/2: Sofya Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (31.10.1914).

¹⁰⁵⁹ BOA, HR.SYS. 2103/2: Roma Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (4.11.1914).

görüldüğü için neşredilmeyen malumata dair de sefirlerin bilgilendirilmesi gerekli olduğu açıklanmıştır. Bu sebeplerden dolayı sefirlere açık veya şifreli olarak bir zarfın içinde, düzenli olarak sıra numarası verilmiş resmî tebliğlerin gönderilmesi talep edilmiştir.¹⁰⁶⁰

Belirtmek gerekir ki II. Şube, ülke içi ve dışında yayınlanması için iki farklı resmî tebliğ hazırlamıştır. Ülke içindeki kitle iletişim araçları kontrol edildikleri için II. Şube'nin tebliğlerini -dedikodular hariç -yalanlayacak bir haber kaynağı bulunmuyordu. Fakat bu durum ülke dışında değişiyordu. Çünkü burada pek çok kaynaktan bilgiler kitlelere ulaşabiliyordu. Dolayısıyla II. Şube, İtilaf Devletleri'nin açıklamalarına cevap olarak resmî tebliğler hazırlamıştır. Bu tebliğlerde, Osmanlı Devleti'nin kayıpları kabul edilmiş ancak düşmanın ele geçirdiği mevkiilerin bir zafer olmadığını, bunların taktik bir geri çekilme olduğu ifade edilmiştir. Durumun anlaşılması için yurt içi ve dışında aynı gün yayınlanan iki farklı resmî tebliğ örneği verilmiştir. İlki 'harice: tebliğ-i resmî' kaydı düşüldükten sonra Erzurum'un kaybedilmesi üzerine 15 Mart 1916'da (2 Mart 1332) yurt dışına gönderilmiştir:

'Ruslar 29 Şubat 1916 tarihli resmî tebliğlerinde Erzurum'un elde edilmesini çok büyük bir zafer şeklinde kabul ederek, son sistem bir kale halindeki mevkiinin zaptının ehemmiyetinden çok mübalağalı bahsetmektedirler. Ne şekilde olursa olsun bir zafer sözü bekleyen müttefikleri ve halkına böyle yaldızlı ilânlar vermeye mecbur olduklarını kabul ederiz. Yalnız şunu kat'i ve aşikâr olarak ilân ederiz ki Erzurum esas itibariyle kale değildir. Arazinin doğası, mevki kale halinde kullanılmasını uygun kılmamış, biz de onu layık olduğundan fazla olarak tahkime lüzum görmemiştir. 93 Seferinden kalma bir çok eski toprak hala şehrin harap surlarında bırakılmış olması ve şehirde azami iki günlük erzak bulundurulması Erzurum mevkiini kale halinde kullanmak istemediğimize birer delildir. Rusların son sistem kale diye ilân ettikleri Erzurum mevkiinin 12 km. şarkında sahra usulünde hazırlanmış toprak siperlerden başka bir şey olmayıp, topçu kuvveti de Ruslara tahrip ederek bıraktığımız koşumsuz adî mantelli toplardan ibarettir. Erzurum mevkiinin bu harpte sevkü'l-çeyş nokta-i nazarından temin edeceği faydaları ve buranın tahliyesinin sonuçları hakkında Rus Genelkurmayı'nın mütalaalarını ve bu

¹⁰⁶⁰ BOA, HR.SYS. 2103/2: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (5.11.1914).

ehemmiyeti takdir etmelerini onlara bırakırız. Rusların yazdıkları gibi Erzurum etrafında muntazam bir muharebe olmamış ve hiç bir noktada Ruslar tarafından topçu hazırlığı yapılmamıştır. Bununla beraber dedikleri gibi bu zayıf mevzilerle Erzurum’u beş günde değil ancak bir aylık parça parça muharebelerden sonra işgal edebilmişler ve hatta şehri işgallerinden iki gün önce kuvvetlerimizin büyük kısmı çekilmiş ve artçı birliklerimiz (dümdar) bir gün önce çıkmalarından sonra Ruslar şehre girmişlerdir. Şehirde sadece ağır hasta olarak 300 kişi bırakılmıştır. Erzurum mevkiî tarafımızdan tahliye edildikten ve garpta yeni mevzilere çekildikten sonra bugüne kadar Ruslar uğradıkları zayıfatın ve telefât neticesi olarak ciddi bir harekette bulunamamışlardır. Sağ ve sol cenahtaki kıtalarımız dahi bu gibi vaziyete nazaran aldıkları emir üzerine bazı mıntıkalara hiç muharebe etmeden ve bunlar ehemmiyetsiz dümdâr muharebeleri diyerek tahsis olunan mevzilerine çekilmişlerdir. Elyevm ordumuz sağ cenahtan itibaren Bitlis-Muş (Aşkale’nin cenubunda) Yavi-Aşkale ve Espirle Rize’nin bir kaç km. garbındaki mevzilerde bulunmaktadır. Gerek Erzurum şarkında ve gerek Erzurum mevzilerinde Rusların faik kuvvetlerine karşı Rus kumandanların bizzat tecrübe edip buna nazaran tebliğlerinde dahi itiraf eyledikleri gibi kıtalarımızın gösterdikleri şecaat ve fedakârlıktan ve bundan sonra da gün be gün lehimize değişmekte olan vaziyeti müteakip tecavüzî bir surette gösterecekleri aynı şecaat ve kudretten iftihar edebiliriz. Ordumuz her türlü iftira ve yalandan münezzehdir. Alman ve Osmanlı zabıtları ve kıtaları arasında düşmanlık olduğuna dair hezeyanları şiddetle ret ve iade ederiz.’¹⁰⁶¹

Aynı gün yurt içindeki resmî tebliğ ise şöyle yayınlanmıştır: ‘15 Mart 1916 (2 Mart 1332) tarihiyle Karargâh-ı Umumi’den tebliğ edilmiştir:

1-13 Mart (29 Şubat) ve 14 Mart (1 Mart) günlerinde düşmanın dört kruvazörü ile iki torpidosu muhtelif saatlerde ayrı ayrı Tekeburnu civarına bir kaç mermi atmışlar ve topçularımızın mukabelesiyle çekilmişlerdir. Bir tayyaremiz makineli tüfek ateşiyle bir düşman tayyaresine hücum ederek onu İmroz Adası’na firara mecbur etmiştir. 14 Mart (1 Mart) akşamı Akbaş iskelesi civarına düşman tayyaresinden atılan bombaların kaffesi denize düşmüştür.

¹⁰⁶¹ BOA, HR.SYS. 2112/1: Enver Paşa’dan Hariciye Nezareti’ne (15.03.1916).

2-Süveyş Kanalının 50 km. şarkında bir düşman tayyaresi ateşlerimiz ile düşürülmüş içindekiler civara firar ederek kaybolmuştur.

3-Diğer cephelerde mühim haber yoktur.¹⁰⁶²

Birbirlerinden tamamen farklı olanlarının yanı sıra kısmen değiştirilmiş resmî tebliğler de yayınlanmışlardır. Bu bağlamda 22 Nisan 1916 (9 Nisan 1332) tarihli olarak ülke içinde yayınlanan tebliğde şunlar açıklanmıştır:

‘1-Irak cephesinden mühim yeni haber gelmemiştir.

2-Kafkas cephesinde, sağ cenahta düşmanın keşif taarruzu müfrezeleriyle vuku bulan müsademelerde düşman yüzlerce maktul bırakarak ricata icbar edilmiştir. Merkezde ve Çoruh mıntıkasında yalnız keşif kolları müsademeleri olmuştur.

3-6 Nisan gecesi bir deniz tayyaremiz İmroz, Bozcaada üzerlerinde uçarak Bozcaada limanında düşman müesseseleriyle ordugâhına muvafakitle bombalar atmıştır.¹⁰⁶³

Bu tebliğin 1. ve 3. maddeleri yurt dışında da yayınlanırken 2. madde şöyle değiştirilmiştir: ‘Kafkas cephesinde Bitlis’in hemen cenubunda Mutaki? mıntıkasında bulunan düşman kuvvetleri tarafından yapılan bir baskın neticesinde yüzlerce maktul bırakarak Bitlis’e ricat ettirilmiştir. Muş’un garbında Kozma dağında 4 saatlik bir muharebeyi müteakip düşman şarka sürülmüştür. Aşkale’nin garbında Kop dağında 2600 rakımlı tepe civarında cereyan eden muharebelerde Rusların taarruzları tevkif edilirken ve tarafımızdan yapılan mukabil taarruzla düşman hayli telefata vererek bu dağın şimalindeki sırtlarla payelerinden kovulmuştur. Çoruh mıntıkasında yalnız keşif kolu müsademeleri olmuştur. Trabzon’dan cenuba sarkmak isteyen düşman kuvveti Cevizlik mıntıkasında tevkif edildi. Ayrıca Polathane’ye çıkan bir Rus müfrezesiyle sahil tarassut müfrezemiz arasında müsademeler olmuştur.’¹⁰⁶⁴

Savaşın ikinci yılına gelinmesine ve düzenli bir şekilde yurt dışında resmî tebliğ yayınlanmaya başlamasına rağmen Hariciye Nezareti bunların yetersiz

¹⁰⁶² Tanin, Nr. 2606, 11 Cemaziyülevvel 1334/3 Mart 1332/16 Mart 1916, s. 1.

¹⁰⁶³ İkdâm, Nr. 6895, 20 Cemaziyühahir 1334/10 Nisan 1332/23 Nisan 1916, s. 1.

¹⁰⁶⁴ BOA, HR.SYS. 2114/4: Enver Paşa’dan Hariciye Nezareti’ne (23.04.1916).

olduğunu Başkumandanlık Vekaleti'ne bildirmiştir. Burada, 'düşmanların uluslararası hukuka aykırı olan faaliyetleri hakkındaki açıklamalarının ilgililere tebliğ edildiğini, Karargâh-ı Umumi'nin her gün gazetelerde neşrettirdiği tebliğlerin de takip edilerek durumdan ve harekattan bahis edenlere rastlandığında aynı şekilde tarafsız devletler elçileri nezdinde protesto edildiğini, düşman vatandaşlarını ve menfaatini koruyan devletler elçiliklerine de durumun bildirildiğini, ancak resmî tebliğlerin muhtasar olduğu için Hariciye Nezareti'ne ayrıntılı bilgi verildiği takdirde protesto için hazırlanacak tebliğlerde daha fazla açıklama yapılacağı' ifade edilmiştir.¹⁰⁶⁵

Resmî tebliğler hakkında diğer bir şikayet Bern Sefareti'nden gelmiştir. Sefir Fuad Selim Bey, her gün Avrupa gazetelerinde neşredilen Rus resmî tebliğlerinde Bayburt ve Erzincan'ın sukut haberlerinin ilân edildiğini, bu gazetelerin aynı sütununda ve Rus tebliğlerinin yanındaki Osmanlı resmî tebliğlerinde 'ilân edilecek bir değişiklik yoktur veya sağ ve sol cenahlarda pişdar (öncü) çatışmaları olmaktadır' şeklinde cümlelerin bulunmasının Osmanlı hükûmetini ciddiyetsizlikle itham edilerek hor görülmesine sebebiyet verdiğinden bu duruma dikkat edilmesi' gerektiğini bildirmiştir.¹⁰⁶⁶

Yurt dışına gönderilen resmî tebliğler Karargâh-ı Umumi'den Türkçe olarak Hariciye Nezareti'ne gönderilmişlerdir. Burada Fransızcaya tercüme edilerek diplomatik misyonlara gönderilmiştir. Ayrıca Millî Ajans da resmî tebliğleri Fransızcaya tercüme etmiş ve yurt dışında neşrettirmiştir.¹⁰⁶⁷ Osmanlı matbuatına verilen resmî tebliğler de Millî Ajans vasıtasıyla ulaştırılmıştır.¹⁰⁶⁸

Resmî tebliğlerin düzenli olarak yayınlanması için sefaretler sürekli olarak uyarılmışlardır. Bu bağlamda Sofya Sefiri Fethi Bey, Harbiye Nezareti'ne resmî tebliğlerin her gün düzenli olarak Bükreş'teki bütün gazetelerde neşredildiği

¹⁰⁶⁵ BOA, HR.SYS. 2411/44: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekaleti'ne (25.07.1915).

¹⁰⁶⁶ BOA, HR.SYS. 2106/11: Bern Sefiri Fuad'dan Hariciye Nezareti'ne (27.07.1916).

¹⁰⁶⁷ Ancak fennî ve askerî terimlerin tercümelerinde hata yapılması yüzünden yanlış anlaşılmasının önüne geçilmesi isteyen Hariciye Nezareti, Fransızca tercümelerin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye tarafından yapılmasını 4.03.1915'te talep etmiştir (BOA, HR.SYS. 2103/3: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne).

¹⁰⁶⁸ İkdâm, Nr. 6471, 9 Rebiyülahir 1333/11 Şubat 1330/24 Şubat 1915, s. 1; Tanin, Nr. 2606, 11 Cemaziyülevvel 1334/3 Mart 1332/16 Mart 1916, s. 1.

bildirmiştir.¹⁰⁶⁹ Resmî tebliğlerin en uzak noktalara kadar ulaştırılmasına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda Batavya Başşehbenderliği, yayınladığı resmî tebliğleri yerel Malay lisanına tercüme ederek lokal gazetelerde yayınlamıştır. Batavya, resmî tebliğlerin bulunduğu gazete kupürlerini Lahey Sefareti aracılığıyla merkeze göndermiştir.¹⁰⁷⁰

Osmanlı Devleti, resmî tebliğlerini kendi kurumları tarafından dağıtılmasına özen göstermiştir. Bu bağlamda Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Madrid'deki elçiliğine gönderilen ve onlar tarafından İspanya basınına dağıtılmıştır. Bu durumun Osmanlı idaresinin yetersizliği kabul edileceğini düşünüldüğü için resmî tebliğlerinin Madrid'deki Osmanlı maslahatgüzarlığı tarafından basına verilmesi için Almanya Dışişleri Bakanlığı'na başvurulmuştur.¹⁰⁷¹ Benzer şekilde Sofya Alman Elçiliği, nerden alındığı belli olmayan Osmanlı cepheleri hakkındaki tebliğlerinde 'bizim torpidolarımız ve bizim bataryalarımız' kayıtları görülmüştür.¹⁰⁷² Aynı durumun Romanya'daki Alman Elçiliğinde de tespit edilmesi üzerine Enver Paşa, Hariciye Nezareti'ne bir tahrirat göndermiştir. Burada Sofya ve Bükreş Alman elçiliklerinin Berlin ve İstanbul'dan doğrudan aldıkları hareketla ilgili telgrafları Bulgar Ajansı ile bazı gazetelerde neşrettiklerini, ancak bunların Osmanlı resmî tebliğleri ile aynı mahiyette olmadıklarını, resmî tebliğ yayınlama hakkının Karargâh-ı Umumi'ye ait olduğunu, Sofya'daki Osmanlı sefirinin Alman hareketine dair Bulgar Ajansına ve gazetelerine resmî tebligat vermesinin doğru olmadığını açıklandıktan sonra Osmanlı ordusu hakkında bir diğer elçiliğin tebligat yapılması pek çok açıdan yanlış olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁷³

Resmî tebliğlerin etkisi hakkında bazı ipuçları tespit edilmiştir. Nitekim düşman tebliğlerine karşı yayınlanan Osmanlı tekziplerinin Yunan parlamentosunda okunmuştur. Parlamentoda Karadeniz'de Rus gemisi Portugal'ın batırılışına dair II.

¹⁰⁶⁹ ATASE, BDH. K. 293, D. 31A, F. 1191-020-04: Sofya Sefiri Ali Fethi'den Harbiye Nezareti'ne (4.08.1915).

¹⁰⁷⁰ BOA, HR.SYS. 2103/7: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (5.09.1915).

¹⁰⁷¹ BOA, HR.SYS. 2103/4: Berlin Sefiri Mahmud Muhtar Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (7.07.1915).

¹⁰⁷² BOA, HR.SFR.(04). 404/46; BOA, HR.SYS. 2103/3: Sofya Sefiri Ali Fethi'den Sadrazam ve Hariciye Nazırı Said Halim Paşa'ya (2.04.1915).

¹⁰⁷³ BOA, HR.SYS. 2103/3: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (7.04.1915). Hariciye Nezareti, Almanya Elçiliği'ne 26.04.1915'te bir nota vermiştir (BOA, HR.SYS. 2103/3).

Şube'nin hazırlandığı tekzip okunmuş ve bunun bir sureti de Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na verilmiştir.¹⁰⁷⁴

2. Ülke Etütleri

Savaş sırasında II. Şube, ülke etütleri hazırlamıştır. Bunlardan biri 'İstihbarat-ı Siyasiye Cerideleri' ismiyle günlük olarak yayınlanmaya çalışılmıştır. Ceridelerin her birine sayı numarası verilmiş ve matbu olarak 4 sayfa halinde yayınlanmışlardır. Ceridelerde kaynak olarak Osmanlı, Avrupa –özellikle Fransa- ve Amerika basınları kullanılmıştır. Ceridelerde kaynaklardaki haberlerin özetleri verilmekle birlikte önemli görülen gazete makalelerin tamamı tercüme edilmiştir. Ceridelerde Avrupa ülkelerinin durumu ve birbirleriyle olan ilişkileri, Osmanlı ülkesindeki azınlıklar, yurt dışında yaşayan Müslümanlar ve Osmanlı Devleti'nin müttefiklerinin durumu başlıca vurgulanan konular olmuştur. Ceridelerin birinci kaynağı basın olmasına rağmen ihbarlar da faydalanılmıştır. Bunlara 'müstahberat-ı mevsuke' başlığı verilmiştir.¹⁰⁷⁵ Ceridelerin ilk defa ne zaman yayınladığı anlaşılamamakla birlikte son tespit edilen sayısı, 11 Ekim 1918 tarihinde 203 numaralı olarak yayınlanmıştır.¹⁰⁷⁶

II. Şube'nin hazırladığı bir diğer ülke etüdüne 'Sefaret, Ataşemiliter ve Şehbenderliklerden Mevrud Rapor Hülasaları' başlığı verilmiştir. Her birine numara verilen hülasalar, mahrem kaydıyla matbu olarak yayınlanmışlardır. Raporlarda istihbaratın kanalı, kaynağı, türü ve tarihi de kaydedilmiştir. Bu bağlamda istihbaratın kaynağı olan nezaret isimleri de belirtilmiştir.¹⁰⁷⁷ Gizli kaynaklardan alınanların bazılarında 'şayan-ı itimad bir casus' kaydıyla bilginin güvenilirliği arttırılmaya çalışılmıştır. Yabancı ülkelerin askerî raporları da kaynak olarak kullanılmıştır. Bunlardan birinin 'İtalya'nın Londra Elçiliği Ataşemiliteri'nden İngilizlerin Mısır ve Irak'taki askerî hareketlerine dair gönderilen ve bir sureti İtalyan Müstemlekât Nezareti'ne tebliğ olunan rapor' olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁷⁸ Hülasalarda yabancı misyonlarla olan görüşmelerle ilgili malumatlara da yer

¹⁰⁷⁴ BOA, HR.SYS. 2420/80: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (5.06.1916).

¹⁰⁷⁵ DTA, BN. 349/12473 (Tarihsiz).

¹⁰⁷⁶ DTA, BN. 349/12473 (Tarihsiz).

¹⁰⁷⁷ DTA, BN. 15/179 (20.03.1917).

¹⁰⁷⁸ DTA, BN. 15/179 (10.04.1917).

verilmiştir. Son olarak istihbarat daha önceden alınmışsa ‘eski havadis’ notu düşülmüştür.¹⁰⁷⁹

3. Düşman Ordu Etütleri ve Cepheler

II. Şube düşman ordularıyla ilgili etütler ve cephelerde bulunan askerî kuvvetlerle ilgili yayınlar hazırlamıştır. Düşman orduların nizam-ı harpleri arasında ‘İngiltere’nin Bahr-i Sefid Kuvve-i Sefiriyesi Nizam-ı Harbi ve ona ek olarak İngiliz Bahr-i Sefid Kuvve-i Bahriyesi cetveli hazırlanmıştır. Bu cetvelde taburların bulunduğu mevkiler de belirtilmiştir.¹⁰⁸⁰ Ayrıca Mısır İngiliz Ordusu, İngiliz Mısır ve Filistin Kuvve-i Seferiyyesi, Kafkas ve İran Cephelerindeki Umum Rus Piyade Kuvvetleri, Kafkas ve İran Cephelerinde Umum Rus Kuvvetleri Süvarileri, İngiliz Irak Ordusu Nizam-ı Harpleri de yayınlanmıştır.¹⁰⁸¹ İhtiyaç olduğu zaman yenisi hazırlanan nizam-ı harb ve vazü’l-çeyşlerde düşman ordularının durumunda bir değişiklik olup olmadığı da belirtilmiş ve düşmanın bilinen tüm kuvvetlerinin isimleri de kaydedilmiştir.¹⁰⁸²

II. Şube, düşman ordularının krokilerini hazırlamıştır. Bunlar arasında 1/1.500.000 ölçeğindeki Irak cephesindeki İngiliz kuvvetleri, İran cephesinde Revandiz ve Süleymaniye Grupları karşısındaki Rus kıtaları, Kafkas cephesindeki Ruslar, İngiliz Iraktaki kuvvetleri, İran’daki Rumiye-Sakız Grubu, Kirmanşah-Sina Grubu, Filistin’de bulunan düşman kuvvetlerini gösteren krokiler yayınlanmıştır.¹⁰⁸³ Bunların dışında İran cephesinde bulunan İngiliz ve Rus kuvvetlerinin harita üzerinde bir krokisi hazırlanmıştır.¹⁰⁸⁴ Bazı krokilerde bulunan işaretlerin açıklaması kaydedilmiştir.¹⁰⁸⁵ Tespit edilen bütün krokilerin üzerlerine ‘katiyen mahrem’ notu eklenmiş ve gayet emin surette muhafaza edilmesi ve yenisi geldiği zaman eskisinin mutlaka yakılması gerektiği de açıklanmıştır.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁷⁹ DTA, BN. 15/179 (20.03.1917).

¹⁰⁸⁰ DTA, BN. 575/22167: Enver Paşa’dan Bahriye Nezareti’ne (4.11.1915).

¹⁰⁸¹ TTK, EP. 26-10-10 (25.07.1917); TTK, KO. 26-10-10 (21.08.1917); TTK, KO. 17-12-12 (8.09.1917).

¹⁰⁸² TTK, EP. 26-6-6 (21.08.1917).

¹⁰⁸³ TTK, EP. 26-10-10 (25.07.1917); TTK, EP. 26-10-10 (21.08.1917); TTK, EP. 26-6-6 (1.10.1917).

¹⁰⁸⁴ TTK, EP. 26-9-9 (1.06.1917).

¹⁰⁸⁵ TTK, EP. 26-6-6 (1.10.1917).

¹⁰⁸⁶ TTK, EP. 26-8-8 (1.06.1917).

II. Şube'nin düşman ordularının durumlarını gösteren haritalar hazırlamışlar ve bunları birlikleriyle paylaşmışlardır. Bunlardan biri Hindistan ordularının 1914 senesindeki vazü'l-çeyşini gösteren bir harita bulunmaktadır.¹⁰⁸⁷ Osmanlı cephelerinin de haritaları hazırlanmıştır. Bu bağlamda Bronsart Paşa da 30 Mayıs 1915'te Hariciye Nezareti'ne, 'Fransızca 1/100.000 mikyasındaki Çanakkale yarımadası haritası ahiren fotoğraf ile istinsah ve Türkçe icap eden isimler de ilave edilerek ve tab olunduğundan Gelibolu Harekat-ı Harbiyesi'nin takibi için bir adedinin gönderildiğini' bildirmiştir.¹⁰⁸⁸ Irak haritası da bastırılarak Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir.¹⁰⁸⁹

II. Şube düşman kuvvetlerinin yeni ordu teşkilâtlarını gösteren raporlar hazırlamıştır. Bunlardan biri 3 Mayıs 1917 tarihlidir. Burada '15 Nisan 1917 tarihine kadar olan Yeni Rus Teşkilâtı' olarak kaydedilmiştir ve '1917 Kanunusani bidayetindeki vaziyetine nazaran düşman kumandasının suret-i taksimi' başlığıyla bir kroki çizilmiştir. Krokide kuzey, batı, Basarabya ordusu, güney batı ve Romanya cephesinde bulunan Rus kuvvetleri gösterilmiştir. Bunun yanında iki sayfalık bir raporla yeni teşkilâtın nasıl oluşturulduğu açıklanmıştır.¹⁰⁹⁰ Diğer bir raporda ise 'Rus ordusuna dair istihbarat muhtırası için teşkilâtına ait yeni istilâât' başlığında bilgiler verilmiştir. Bu raporlarda teşkilâtın adı altında piyade, süvari, kıtaat-ı feniyye, topçu birlikleri hakkında malumat paylaşılmıştır. Ayrıca diğer teşkilât olarak ise ihtiyatların numaraları verilmiştir.¹⁰⁹¹

II. Şube savaş boyunca her gün 'Hülasa-i İstihbarat' başlığıyla raporlar hazırlamıştır. Bunlar önceleri el yazısıyla kaleme alınmışlar, Rumî olarak tarihlendirilmişler, şahsa özel olarak mahrem ve mahsus kaydıyla dağıtılmışlardır. Tespit edilen ilk hülasanın numarası 5 olmuş ve 11 Kasım 1914'te (29.08.1330) çıkarılmış ve içeriği oluşturulmuştur:

'29 Teşrinievvel 330'da vukuat hakkında alınan malumat bervech-i atî arz olunur: 1. Ruslar: 1. Kafkas Kolordusu bütün kuvvetiyle Köprüköy şarkındaki

¹⁰⁸⁷ ATASE, BDH. K. 246, D. 137, F. 1023-001-08 (1330).

¹⁰⁸⁸ BOA, HR.SYS. 2409/88: Bronsart'dan Hariciye Nezareti'ne (30.05.1915).

¹⁰⁸⁹ BOA, DH.İ.UM.EK. 98/78: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (2.01.1916).

¹⁰⁹⁰ TTK, KO. 14-91-91 (3.05.1917).

¹⁰⁹¹ TTK, EP. 18-7-7 (Tarihsiz).

Pazarhabur şimal sırtlarına imtidâd eden mevzide bulunmaktadır. 1. Kafkas Kazak Süvari Fırkası ile bir piyade alayı Aras nehri cenubunda Komarsur? civarındadır. Ordumuz bugün bu hatta taarruz ediyor.

2. İngilizler: Mümtaz Bey kumandasındaki urban ve aşair El-Ariş kazası ve Şeyhzeveyd'i? işgal ettiler. İngilizler kamalarını alarak dört top ve bir telgraf makinesi terk ettiler. İngiliz hükûmetinin maaşla istihdam ettiği Arap jandarmalar silahlarıyla Mümtaz Bey'e arz-ı dahâlet ettiler. Akabe'de İngiliz askeri ve sefinesi kalmadı. Jandarmalarımız kasabanın asayişini temin etti. İngilizlere casusluk eden bir bedevi kurşuna dizildi. Kıbrıs'ta İngilizlerin tahşidatta bulunduğunu Adana valisinin mevsuk işarına atfen IV. Ordu kumandanı bildiriyor.

3. Fransızlar: Dün bir Fransız destroyeri 10 dakika Değirmen dağına (Foça-i Atik civarı) 10-16 mermi atmıştır. Bir hasar olmamıştır. Keza bir Fransız kruvazörü Oflan? adası arkasındaki Mersinâki mevkiine 9 mermi atmıştır. Sahilden müdafaa edilmiştir.¹⁰⁹²

Burada belirtmek gerekir ki raporların ilk hazırlananlarına 'hülasa-i istihbarat' başlığı verilmemiş ve elle yazılarak çoğaltılmıştır. Hülasa-i İstihbarat başlığına ilk defa 28 Kasım 1915'te 363 sıra numarasıyla hazırlanan tahriratta tesadüf edilmiştir.¹⁰⁹³ Bazı hülasalarda İtilaf ordularının krokileri de paylaşılmıştır. Nitekim Sırp ordusunun çeşitli tarihlerdeki durumlarını gösteren 3 adet kroki yayınlanmıştır.¹⁰⁹⁴ Ayrıca hülasalarda, istihbarat açısından önemli noktalar vurgulanmıştır. Bunlardan biri Avrupa'da bulunan Osmanlı vatandaşlarının faaliyetleri olmuştur. Bulgaristan ve Romanya'daki Osmanlı tebaası Ermeni ve Rumların gönüllü asker olmak için Rus konsolosluklarına başvurdukları ve Rusya'dan çok sayıda Ermeni çetesinin Osmanlı hududunu geçtiği açıklanmıştır.¹⁰⁹⁵ Bunun yanında hülasalarda İtilaf ordularının savaşlarının yanı sıra Osmanlı'nın askeri hareketleri hakkında da bilgi paylaşılmıştır.¹⁰⁹⁶

¹⁰⁹² BOA, DH.MUİ. 169/74: II. Şube'den Dahiliye Nazırı Talat'a (11.11.1914).

¹⁰⁹³ BOA, DH.EUM.VRK. 25/52: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (15.09.1331).

¹⁰⁹⁴ BOA, DH.MUİ. 169/74: II. Şube'den Dahiliye Nazırı Talat'a (Tarihsiz).

¹⁰⁹⁵ BOA, DH.MUİ. 169/74: II. Şube'den Dahiliye Nazırı Talat'a (15.11.1914).

¹⁰⁹⁶ BOA, DH.MUİ. 169/74: II. Şube'den Dahiliye Nazırı Talat'a (10.12.1914).

Temmuz 1917'den itibaren Hülâsa-i İstihbarat'ın yanı sıra yeni bir tarzda istihbarat paylaşımına geçilmiştir. Bu bağlamda Seyfî Bey'in yayınladığı genelgede, Hülâsa-i İstihbarat'ın dışında sadece Osmanlı cephelerinde düşmanlar hakkında malumat özetlerinin Latin harfli telgrafla bildirileceği, durumun kolordu, fırka istihbarat zabitlerine ve onlar aracılığıyla kumandanlarına ve alay kumandanlarına bildirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁹⁷

Son olarak belirtmek gerekir ki II. Şube, çift hilal işareti konulan haftalık raporlar yayınlanmıştır. Bu raporlardan biri 29 Haziran 1917'de II. Ordu'ya gönderilmiştir. Buna göre '21-28 Haziran 1918 öğleye kadar varit olan vekayi-i harbiye' denildikten sonra cephelerdeki son durum açıklanmıştır. Burada Filistin, Hicaz'daki Irak ve Dicle ile Gümrük cepheleri, V. Ordu ve 10. Kolordu cephelerinin yanı sıra, Alman Garp, İtalya ve Makedonya cephelerinde malumatlar verilmiştir. Ayrıca Daily Telegraph gazetesinden İmroz'da Osmanlı filosu tarafından batırılan Raglan monitörünün kumandanının tercüme-i hâli hakkında da bilgi verilmiştir.¹⁰⁹⁸

4. İstihbarat Bilgisinin Paylaşılması

Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun merkezi olan II. Şube, savaş boyunca her gün yayınladığı hülâsa-i istihbaratları ve ihtiyaç oldukça hazırlanan veya talep edilen bilgileri aşağıdaki tabloda tespit edilen kurum ve kişilerle paylaşmıştır.

¹⁰⁹⁷ ATASE, BDH. K. 3196, D. 96, F. 008: II. Şube'den Kafkas Ordular Grubu İstihbarat Zabitliği'ne (3.07.1917).

¹⁰⁹⁸ ATASE, BDH. K. 2691, D. 256, F. 1-12; ATASE, BDH. K. 2691, D. 256, F. 1-13; ATASE, BDH. K. 2691, D. 256, F. 1-14: II. Şube'den II. Ordu Kumandanlığı'na (29.06.1917).

Tablo 3.3: İstihbarat paylaşılan kişi ve kurumlar

Başkumandan Vekili Enver Paşa	Sadaret
Bronsart Paşa	Bahriye Nezareti
Karargâh-ı Umumi Şubeleri	Hariciye Nezareti
Erkân-ı Umumiye Riyaseti	Maliye Nezareti
Ordu Dairesi	Dahiliye Nezareti
Harbiye Dairesi	Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
Müsteşar Paşa	Polis Müdüriyet-i Umumisi
Müsteşar Muavinliği	Umûr-ı Şarkıyye Dairesi
Merkez Kumandanlığı	Diplomatik misyonlar
Ordular (İstihbarat Zabitleri)	Müttefikler
Osmanlı Ümerası (Asker)	Zeki Paşa, Pertev Paşa, Ali Bey
Askerî Pasaport Merkezi Riyasetine	Osmanlı Kafkas Heyeti Murahhası Rauf Bey
Ataşemiliterler	Romanya Heyet-i Murahhası
Bahr-i Sefid Boğazı Kumandanlığı	Menzil Müfettiş-i Umumiliği
Boğazlar Kumandanlığı	Donanma Kumandanlığı
Levazımât-ı Umumiye Riyaseti ve Şubeleri	Savaş gemileri
Sansür Müfettişliği	Muamelât-ı Zatiyye Müdüriyeti

Tabloya uygun olarak paylaşılan istihbaratlardan birer örnek verilmesi konuyu daha anlaşılır hale getirecektir. Bu bağlamda II. Şube'nin en önemli müşterisi Başkomutan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa olmuştur. Kâzım Karabekir, daha savaş başlamadan Enver Paşa'ya yaptığı analizler açıklamıştır. Bunlardan biri 28 Mart 1914 tarihli ve bir cihan harbinin çıkacağını bildirmiştir.¹⁰⁹⁹ Seferberliğinin ilânından sonra ise Karabekir, her gün öğleden önce Enver Paşa'ya, Alman Askerî Heyeti Başkanı Liman von Sanders'e, Karargâh-ı Umumi Erkân-ı Harbiye Reisi Bronsart von Schellendorf'a ve Karargâh-ı Umumi Birinci Reis-i Sanisi Hafız Hakkı Bey'e tahrir (vortrag) vermiştir. Vortrag esnasında harita üzerinde işlenmiş Avrupa cephelerindeki harekât, Osmanlı orduları ve ülkesiyle ilgili malumat, neşriyat ve matbuattaki önemli yazıların özetleri, ajans ve matbuata verilen resmî tebliğ ve diğer havadisler, casusluk ve propagandayla ilgili konularda adı geçenler bilgilendirilmişlerdir.¹¹⁰⁰ Karabekir, vortrag icrasını da açıklamıştır. Bu bağlamda hazırladıkları dosyaları amirlerinin önüne bıraktığını, boş

¹⁰⁹⁹ Karabekir, **Birinci**, s. 85.

¹¹⁰⁰ **Ibid**, s. 228-229.

bulduğu amirine ayrıntılı bilgi verdiğini, daha sonra onların emirlerini not ettiğini belirtmiştir.¹¹⁰¹

II. Şube, savaşın başında neredeyse her gün Harekât Şubesine bilgi vermiştir. Bunlardan biri 5 Kasım 1914 tarihli dir. Buna göre,

“1-Şark hududunda askerimiz her cihette Ruslarla temasa gelmiştir.

2-İzmir Limanı’nda üç büyük İngiliz, müteaddit küçük İngiliz ve Fransız vapuru zapt ve müsadere olunarak mürettebatı esir edilmiştir.

3-Bağdat’taki İngiliz ve Rus konsolosluklarının aranmasına devam edilerek evvelce bildirilenlerden maada mavzer ve manliher sisteminde 16 tüfek, 32 tabanca, 850 tüfek fişegi, 170 tabanca fişegi ve 15 süngü daha ele geçirilmiştir.

4-Aydın-Kasaba ve Hayfa-Kudüs demir yolları şirketleri idarelerine el konularak İngiliz ve Fransız tebaasından olan memurlar harp esiri olarak istihdam edilmeye başlanmıştır.

5-İngiliz Sefaretinde ve Saint Benoit Mektebinde telsiz-telgraf antenleri bulunarak müsadere edilmiştir.

6-Dün kahraman süvarilerimiz ile Rus Kazak süvarileri arasında müsademe olmuştur. Kazaklar mağlup olarak ricat etmişlerdir. Süvari fırkalarımız düşman ordusunun arkalarına sarkmıştır.

7- Diğer cihazlarda şimdilik bir şey yoktur.”¹¹⁰²

II. Şube, cephelerdeki birlikler günlük raporlar göndermiştir. Bunlarda ordu bölgelerindeki günlük harp durumunun yanı sıra diğer cephelerdeki savaşın seyri hakkında bilgi verilmiştir. Telgrafla gönderilen bu istihbaratların mümkün olduğu kadar açık veya başka bir deyişle anlaşılır yazılmasına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda II. Şube’nin 20 Nisan 1915’te V. Ordu Kumandanlığı’na gönderdiği telgrafta, düşmanın Çanakkale Boğazı’na girmek isteyen iki torpido arasındaki dört torpil arama gemisine açılan ateş sonucunda ikisinin battığının bilindiği, yalnız batan gemilerin hangilerinin olduğu karanlık sebebiyle anlaşılamadığı, diğer cephelerde ise bildirilecek bir durum olmadığı belirtilmiştir.¹¹⁰³ Aynı şekilde II. Şube’den Irak Kumandanlığı’na gönderdiği telgrafta, Çanakkale ve Kafkas cephelerindeki son durumdan bahsetmiştir.¹¹⁰⁴ Burada belirtilmesi gerekir ki II. Şube’nin Irak Kumandanlığı’na Çanakkale Muharebeleri ve Kafkasya’daki harekât hakkında gönderdiği evrak incelendiğinde Osmanlı ordusunun kayıplarının yazılmadığı

¹¹⁰¹ Ibid, s. 229.

¹¹⁰² Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, S. 141, s. 562-563.

¹¹⁰³ ATASE, BDH. K. 3432, D. 3, F. 10-2: II. Şube’den V. Ordu Kumandanlığı’na (20.04.1915).

¹¹⁰⁴ ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 2: II. Şube’den Irak Kumandanlığı’na (11.11.1915).

görülmektedir. II. Şube'nin 11-23 Kasım 1915 tarihleri arasında gönderdiği telgraflarda anlaşılan bu durumun sebebi cephelerdeki ordunun moralinin bozulmaması olmalıdır.¹¹⁰⁵

Günlük raporlar dışında orduların istihbarat ihtiyacının giderilmesine çalışılmıştır. Bu bağlamda ordularının özellikle bilmek istediği karşılarındaki düşman kuvvetlerinin miktarı, sınıfları, silahları ve Osmanlı cephelerinde bulunan İtilaf kuvvetlerinin kuruluş krokileri birliklerle paylaşılmıştır. Nitekim II. Şube, V. Ordu Kumandanlığı'na, Rusların Kafkas ordusuna dair III. Ordu'dan gelen vazü'l-çeyş cetveliyle nizam-ı harbin bir suretini göndermiştir.¹¹⁰⁶ Yine V. Ordu'ya, III. Ordu'nun 13 Mayıs 1916 tarihli raporuna göre hazırlanan Kafkasya cephesindeki Rus kuvvetlerini gösteren nizam-ı harpler ulaştırılmıştır.¹¹⁰⁷

Düşmanların niyetleri hakkında alınan malumatlar kaynak belirtilerek ordularla paylaşılmıştır. Bu bağlamda V. Ordu'ya, Haziran ortalarında Rusya'nın batı ve güney cephelerinde büyük bir taarruz yapılacağını, bununla aynı zamanda Fransız ve İngilizlerin de harekete geçeceklerini, güvenilir ve birbirleriyle bağlantısı bulunmayan iki ihbarın yapıldığını bildirilmiştir. Ayrıca bunun savaşın kaderini etkileyecek son taarruz olacağını ve bunun arkasından Ağustos'ta barışın imzalanacağını Rus Savaş Bakanı'nın açıkladığı da ifade edilmiştir.¹¹⁰⁸

Düşman diplomatlarının, askerlerinin faaliyetlerinin yanı sıra yaptıkları propaganda hakkında ordular bilgilendirilmişlerdir. V. Ordu Kumandanlığı'na gönderilen tahriratta, İngilizlerin Kıbrıs adasında bir propaganda mektebi açarak buraya yüzlerce ilim talebesi aldıkları, bunlara dini telkinlerde bulunduktan sonra Osmanlı Devleti aleyhinde isyan çıkartılması için Anadolu ve Suriye'ye gönderilecekleri haber verilmiştir.¹¹⁰⁹ Bunun yanında İran'da bulunan Hamedan ve

¹¹⁰⁵ ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 2; ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 2-1; ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 2-2; ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 2-3; ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 2-4; ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 2-5; ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 2-6; ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 2-7: II. Şubeden Irak Kumandanlığına (29 Teşrinievvel-10 Teşrinisani 1331).

¹¹⁰⁶ ATASE, BDH. K. 3453, D. 82, F. 1; ATASE, BDH. K. 3453, D. 82, F. 1-1; ATASE, BDH. K. 3453, D. 82, F. 1-2: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (7.05.1916).

¹¹⁰⁷ ATASE, BDH. K. 3453, D. 82, F. 2; ATASE, BDH. K. 3453, D. 82, F. 2-1; ATASE, BDH. K. 3453, D. 82, F. 2-2; ATASE, BDH. K. 3453, D. 82, F. 2-3; ATASE, BDH. K. 3453, D. 82, F. 2-4; ATASE, BDH. K. 3453, D. 82, F. 2-5: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (18.05.1916).

¹¹⁰⁸ ATASE, BDH. K. 3457, D. 93, F. 44-1: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (25.06.1917).

¹¹⁰⁹ ATASE, BDH. K. 3467, D. 131, F. 5: II. Şube'den V. Ordu'ya (13.08.1332).

Kirmanşah konsoloslarının görev bölgelerinden ayrıldıkları, Kavzend ve Savuçbulak'tan çekilen Rus birliklerinin halka yaptıkları zulüm hakkında da bilgi verilmiştir.¹¹¹⁰ Ayrıca II. Şube, birliklerin kendisine gönderdiği istihbaratları diğer ordularla paylaşmıştır. III. Ordu'nun 19 Mayıs 1916'da bölgesindeki Rus generallerinin yanı sıra birlikleri ve onların sevk bölgeleri haklarında verdiği bilgiyi V. Ordu'ya göndermiştir.¹¹¹¹

Açık ve gizli kaynaklardan alınan bilgiler ordularla paylaşılmıştır. Le Temps, Morning Post gazeteleri ve Reuters Ajans'tan alınan tarafsız devletlerin kaçak eşya konusunda Amerika ve İngiltere tarafından tehdit edildiklerini ve Venizelos'un faaliyetleri hakkında ordulara bilgi verilmiştir.¹¹¹² Gizli kaynaktan alınan bilgiler hakkında kısa bir açıklama yapıldıktan sonra ordulara gönderilmiştir. Bu bağlamda İngiltere'den gelen tecrübe edilmemiş bir muhbirden alınan ve son hafta zarfında İngiltere'nin Selanik'teki harp kuvvetini 180.000 ve Fransızların 234.000 kişiye ulaştırdığı istihbaratı paylaşılmıştır.¹¹¹³

Müttefiklerin resmî tebliğleri, planları ve cephelerindeki son durum hakkında ordulara bilgi verilmiştir. Bunlar ya tamamen tercüme edilerek veya özetlenerek ordulara gönderilmiştir.¹¹¹⁴ Örneğin müttefiklerinin planlarının biri olarak Almanya'nın Sırbistan'a iki koldan saldıracağı bilgisi ordularla paylaşılmıştır.¹¹¹⁵ Müttefiklerin savaştığı cepheler hakkında da bilgi verilmiştir. Bu bağlamda Alman Genelkurmayı'ndan bildirilen ve İngiliz tümenlerinin Fransız cephesindeki kuruluşlarını gösteren bilgiler ordularla paylaşılmıştır.¹¹¹⁶ Almanların Londra'ya yaptığı zeplin saldırısının verdiği zararların yanı sıra Almanya ve Avusturya'dan

¹¹¹⁰ ATASE, BDH. K. 2691, D. 256, F. 1-21: II. Şube'den II. Ordu Kumandanlığı'na (17.02.1918).

¹¹¹¹ ATASE, BDH. K. 3453, D. 82, F. 3: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (23.05.1916).

¹¹¹² ATASE, BDH. K. 497, D. 931, F. 1945-001-004: II. Şube'den III. Ordu Kumandanlık Vekâleti'ne (1.08.1915); ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 1; ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 1-1: II. Şube'den Irak Kumandanlığı'na (10.11.1915).

¹¹¹³ ATASE, BDH. K. 3465, D. 122, F. 30: II. Şube'den V. Ordu İstihbarat Şubesi'ne (1.09.1332).

¹¹¹⁴ ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 3; ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 3-1: II. Şube'den Irak ve Havalisi Kumandanlığı'na (11.11.1915).

¹¹¹⁵ ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 21; ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 21-1: II. Şube'den Irak Kumandanlığı'na (21.09.1915).

¹¹¹⁶ ATASE, BDH. K. 3647, D. 198, F. 8-1: II. Şube'den Irak Kumandanlığı'na (16.11.1915); ATASE, BDH. K. 3457, D. 93, F. 9-1; ATASE, BDH. K. 3457, D. 93, F. 9-2: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (26.08.1916).

gelen sıhhi levazımın Romanya'dan zorluk çekmeden geçirildiği bilgisi de ordulara gönderilmiştir.¹¹¹⁷

Ordulara sadece II. Şube'den bilgi gönderilmemiştir. Ocak 1918'ten sonra faaliyete geçtiğini açıkladığımız istihbarattaki yeni yapılanmaya uygun olarak 'Düşman Ordular Kısım' Harekât-ı Harbiye Şubesi'ne bağlanmıştır. Bu şubenin hazırladığı haftalık raporlar çift hilalli olarak ordularla paylaşılmıştır. Bunlardan biri '9-15 Şubat 1918 tarihine kadar düşman hakkındaki istihbarat-ı mühimme hülasası' başlığıyla Filistin, Hicaz, Irak, Kafkas cepheleri, V. Ordu, Alman Batı ve Doğu ile İtalya ve Makedonya cepheleri hakkında malumatlar paylaşılmıştır.¹¹¹⁸ Benzer şekilde '30 Mart 1918'ten 5 Nisan 1918 saat 1 sonraya kadar düşman hakkındaki istihbarat-ı mühimme hülasası' başlığıyla Filistin, Hicaz, Şark, Fırat, Dicle ve Diyale, Kafkas cepheleri, I. ve V. Ordu, Alman Batı ve Doğu cepheleri hakkında bilgiler verilmiştir.¹¹¹⁹

Orduların yanı sıra Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'na da bilgi verilmiştir. Nitekim İmroz adası civarında Agamemnon sistemine benzeyen bir zırhlının güvertesi adeta denize yapışmış ve bir bacasıyla arka direği hiç görülmez bir halde olduğunun tayyarelerinin keşfettiğini bildirmiştir.¹¹²⁰

II. Şube'nin müşterileri hakkında Sievert bilgi vermiştir. Sievert, II. Şube müdürünün odasında daima partili trafiği bulunduğunu, bunlar arasında sivil kıyafetle Osmanlı zabitleri de olduğunu belirttikten sonra Mustafa Kemal (ATATÜRK) Paşa'yla da istihbarat paylaştıklarını ifade etmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın sık sık II. Şube'yi ziyaret ettiği ve kendisinden çekinildiği açıklamıştır. Son olarak Paşa'nın Almanca bilmediği için Harekât Şube'ye hiç gitmediğini de ilave etmiştir.¹¹²¹

¹¹¹⁷ ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 21; ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 21-1: II. Şube'den Irak Kumandanlığı'na (21.09.1915).

¹¹¹⁸ ATASE, BDH. K. 2691, D. 256, F. 1-22: I. Şube'den II. Ordu Kumandanlığı'na (17.02.1918).

¹¹¹⁹ ATASE, BDH. K. 2691, D. 256, F. 1-39; ATASE, BDH. K. 2691, D. 256, F. 1-40: I. Şube'den II. Ordu Kumandanlığı'na (5.04.1918).

¹¹²⁰ ATASE, BDH. K. 4675, D. 300, F. 010-01: II. Şube'den Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'na (16.06.1915).

¹¹²¹ Kılıç, a.g.e., s. 155-156.

II. Şube yurt dışında bulunan ataşemiliterleriyle bilgi paylaşmıştır. Ataşemilitere bilgi verilmesinin en önemli amaçlarından biri diplomatik görüşmelerde kullanılmasıdır. Bu bağlamda Osmanlı Devleti ve Almanya arasında imzalanan gizli ittifak antlaşmasından 11 gün sonra Berlin Ataşemiliteri Cemil Bey'e bilgi verilmiştir:

“Deniz Bakanı ile mülakatınız hakkındaki iki telgrafınızı aldım. Seferberliğimiz bitmeden ve Bulgaristan'la tamamıyla anlaşmadan Goben ve Breslav'ı Karadeniz'e çıkarmak Çanakkale Boğazı'nın henüz hazırlanmadan İngiliz filosu tarafından zorlanarak geçilmesini mucip olur. Maksat Rusların Kafkasya'da çok kuvvet bırakmalarını temin ise bu bizim seferberliğe başlamamız ve Goben ile Breslav'ın Marmara'ya girmeleriyle hasıl olmuştur. Şimdi Odesa'yı tahkime ve sair limanlara tarassut kıtaatı taarruzuna başladılar. Kafkasya'dan hiçbir kuvvet ayıramadıklarından maada şimdi takviye ediyorlar. Diğer taraftan İngilizler de Mısır'daki kuvvetlerini Süveyş'e toplamakta ve Hindistan'dan takviye kıtaatı celp etmektedir. Bulgaristan hiç olmazsa Sırbistan'a karşı kuvvet toplamadığı ve bizimle beraber harekete henüz karar vermediği için bugün Dahiliye Nazırı riyasetinde Sofya'ya bir heyet gönderdik. Bunlar Bulgaristan'ı zorlayacaklar. Diğer cihetten gerek Kafkasya gerek Mısır, Cezayir, Afganistan ve Hindistan'da ihtilâl çıkarmak üzere adamlar gönderildi. Bunların da mesaisi semeredâr olmak için biraz vakte ihtiyaç vardır. Vaziyet böyle iken Karadeniz'de icra-yı harekât İngiltere ve Rusya'nın seferberliğimiz bitmeden ve her yerde hazırlanmadan vaktinden evvel bize hücum etmelerini davet etmektir. Bu hususta Almanya İstanbul Sefiri ve diğer asker arkadaşlar da aynı fikirdedir.”¹¹²²

II. Şube, Bahriye Nezareti, Donanma Kumandanlığı ve savaş gemileriyle paylaştığı konulara örnek verildiği zaman Rusların Batum limanındaki tahkimat ve torpil sahaları, Rusların inşa etmekte olduğu savaş gemileri, Rusların Karadeniz donanmasındaki isyan, İtalya ile Yunanistan arasındaki deniz nakliyatı, İtilaf Devletleri'nin asker sevkleri gibi konular ön plan çıkmaktadır.¹¹²³ Özellikle düşman gemilerinin seyr ü seferleri acil koduyla bildirilmiştir. Bunlardan birinde düşman olmasi muhtemel olan 4 torpidonun Samsun'da görüldüğü Donanma Kumandanlığı'na ve Hamidiye kruvazörüne haber verilmiştir.¹¹²⁴ Bahr-ı Sefid Boğazı Kumandanlığı'na ise daha çok cari istihbarat göndermiştir. Bunlar arasında

¹¹²² **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 177-178.

¹¹²³ ATASE, BDH. K. 262, D. 771, F. 1088-029: II. Şube'den Donanma Kumandanlığı'na (13.10.1915); DTA, BN. 26/353: Başkumandanlık Vekâleti'nden Bahriye Nezareti'ne (15.01.1915); DTA, BN. 575/22167: Enver Paşa'dan Bahriye Nezareti'ne (24.01.1916); DTA, BN. 112/2651: II. Şube'den Bahriye Nezareti'ne (3.07.1917); DTA, BN. 575/22167: II. Şube'den Bahriye Nezareti'ne (3.10.1917).

¹¹²⁴ **Hafız Hakkı Paşa'nın**, s. 45.

Kafkasya ve Çanakkale cepheleriyle ve İtilaf donanmalarının Osmanlı sahillerine yaptıkları taarruzlar hakkındaki bilgiler ön plana çıkmaktadır.¹¹²⁵

II. Şube'nin karşılıklı bilgi alışverişinde bulunduğu kurumlardan biri Hariciye Nezareti olmuştur. Hariciye Nezareti ile hem doğrudan Enver Paşa hem de II. Şube istihbarat paylaşılmıştır. Bu bağlamda III. Ordu raporu çok gizli kaydıyla Enver Paşa imzalı olarak Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir.¹¹²⁶ Çok gizli işareti olmayan ordu raporların hülasaları ise düzenli olarak paylaşılmıştır. Bunlardan biri Rusların askerî durumları, Kürtlerle olan ilişkileri ve mahallî halka karşı davranışları hakkında olmuştur.¹¹²⁷ Hariciye Nezareti'ne düşman devletlerin siyasetçilerinin ve ordu komutanları hakkında Almanca bir liste gönderilmiştir.¹¹²⁸ Osmanlı coğrafyasında ve mücavir alanında yapılan siyasî görüşmeler hakkında bilgi verilmiştir. Bunlardan birinde Arnavutların İsviçre'de İtalyan vekilleriyle Arnavutluk'un istikbali için müzakere ettikleri ve İran Elçiliği'nin Reuters Ajansa verdiği röportajın Times gazetesindeki haberi gönderilmiştir.¹¹²⁹ II. Şube, yurtdışındaki kendi kaynaklarından aldığı bilgileri de Hariciye Nezareti'yle paylaşmıştır. Bu bağlamda 11 Kasım 1917'de İsviçre'den özel olarak alınan bilgiye göre, Suriye'de İngilizler tarafından Kudüs'e karşı yeni bir teşebbüs icra edileceği, Basra'daki Arap şeyhlerinin Irak hükümdarlığı hakkında İngilizlerle müzakere etmek üzere toplanacakları ve toplantıda Basralı Talib, Muhammere Şeyhi Haz'al ile İbn-i Suud'un bulunacağını rivayet edildiği, Evkat gazetesinin Mekke'deki El-Kıble¹¹³⁰ gibi hükûmet gazetesi olacağı bildirilmiştir. Bundan sonra ise gelen malumatın güvenilirliğine dair açıklama yapılmıştır. Burada bilgilerin kesinliği hakkında görüş belirtilemeyeceği, Talib ve İbn-i Suud isimlerinin bir karine ile çıkarıldığını, Haz'al ise kesin olduğu

¹¹²⁵ ATASE, BDH. K. 4675, D. 300, F. 003: II. Şube'den Bahr-ı Sefid Boğazı Kumandanlığı'na (14/15.06.1915).

¹¹²⁶ BOA, HR.SYS. 2307/7: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (24.05.1917).

¹¹²⁷ BOA, HR.SYS. 2434/41: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (28.04.1917).

¹¹²⁸ BOA, HR.SYS. 2441/64: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (13.10.1917).

¹¹²⁹ BOA, HR.SYS. 2441/62: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (20.10.1917); BOA, HR.SYS. 2338/78: II. Şube'den Hariciye Nezareti'ne (6.10.1915).

¹¹³⁰ El Kible gazetesi, Şerif Hüseyin'in yayını gibi takdim edilmesine rağmen İngilizlerin Kahire merkezli olarak kurduğu Arap Büro tarafından desteklenmiş ve kontrol edilmiştir. (Mustafa Çabuk, "İngiliz Belgelerine Göre İngiltere'nin Ortadoğu'daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro (1916-1920)", **Belgi**, Sayı 17, Kış 2019/1, s. 1135).

bildirilmiştir.¹¹³¹ Ülke dışında misyonerlere dayanılarak yayınlanan haberler de paylaşılmıştır. Bu bağlamda Le Temps gazetesinde Amerikalı bir misyonere dayanılarak yayınlanan Amasya, Tokat, Samsun ve Ankara şehirleri halkının Türkler tarafından katliam edildiği haberi gönderilmiştir.¹¹³² Müttefiklerle ilişkiler hakkında alınan bilgiler de paylaşılmıştır. Bern Ataşemiliteri'nin Fransa'ya gönderdiği muhbirden alınan Paris'te Osmanlı Devleti'ni Almanya'dan ayırmak için komite kurulduğu bilgi Hariciye Nezareti'ne verilmiştir.¹¹³³ İtilaf Devletleri'nin savaşın sonundaki Osmanlı toprakları dair niyetleri de bildirilmiştir. Nitekim İtalya'nın ciddi bir savaş vermeden Anadolu'nun bazı noktalarını işgal etmek istediği istihbaratı gönderilmiştir.¹¹³⁴

Hariciye Nezareti'ne Enver Paşa'nın Alman General Ludendorf ile yaptığı görüşme hakkında da bilgi verilmiştir. Görüşmede Ludendorf, Enver Paşa'ya Trablusgarp hakkındaki fikrini sorarak savaştan sonra muhafaza niyetinde olup olmadığını anlamak istemiştir. Enver Paşa, Trablusgarp'ı Osmanlı ülkesinin parçalarından biri olarak korumak istediklerini belirtmiştir.¹¹³⁵ Bunun yanında II. Şube, Hariciye Nezareti'nin müzakerelerinde kullanılabilecek raporlar hazırlamıştır. Bu bağlamda Rusya ile müzakereler yürüten Hariciye Nezareti'ne, Büyük Rusya, Şark cephesine ait tahrir notları ve bunlara ilave raporlar gönderilmiştir. Bu raporlardan biri Rusya ve Romanya'daki askerî, siyasî görüşmeler ile Brest Litovsk sonrası tarafların birbirlerini sulhu bozmakla ilgili açıklamalarından oluşmaktadır. Bu sırada Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey, adı geçen ülkelerle müzakereler yürüttüğü için rapor nazırın şahsına gönderilmiştir.¹¹³⁶

Diplomatik misyonlara ihtiyaç hissedildiğinde savaş hakkında bilgi verilmiştir. Bu bağlamda Enver Paşa imzalı olarak Tahran Sefareti'ne gönderilen tahriratta, Doğu cephesindeki son hadiseler dolayısıyla yurt dışında çok mübalağalı haberler yayınladığından bahsedildikten sonra açıklama yapılmıştır: 'Azerbaycan'da

¹¹³¹ BOA, HR.SYS. 2113/12: Başkumandan Vekili namına Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (11.11.1917).

¹¹³² BOA, HR.SYS. 2429/59: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (28.12.1916).

¹¹³³ BOA, HR.SYS. 2429/32: Başkumandan Vekili namına Harbiye Nazırı Vekili Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (20.12.1916).

¹¹³⁴ BOA, HR.SYS. 2113/5: II. Şube'den Hariciye Nezareti'ne (27.05.1917).

¹¹³⁵ BOA, HR.SYS. 2445/22: Hariciye Nezareti'nden Berlin Sefareti'ne (19.12.1917).

¹¹³⁶ BOA, HR.SYS. 2452/77: II. Şube'den Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsusu'na (15.05.1918).

Dilman civarındaki Osmanlı kıtalarının başarıyla muharebe ettiği sırada düşman Bayezid'den ve Saray üzerinden muhtelif kollarla ve isyan halinde bulunan bütün o bölge Ermenileriyle birlikte hareket ederek Van istikametine de sarktı. Van civarındaki Ermeni köyleri silahlı olarak isyan ettiler ve Van'a taarruz ettiler. Askerlerimizin Rus ordusu karşısında Erzurum havalisinde bulunması Van mıntikasına bir yardıma imkan bırakmadı. Dilman'da muharebe eden kıtalarımıza Van istikametinde yürümeleri tebliğ edilmiş ise de mesafenin uzaklığı yolların yokluğu bu kuvvetlerin zamanıyla yetişmemesine sebep oldu. Ruslar ve Ermeniler Van'ı işgal ettiler. Mahalli hükûmet zamanında ve süratle Van üzerine yürüyen kıtalarımıza iltihak için Başkale'ye gittiler. Van Gölü'nün kuzeyinde Malazgird kasabası da düşman tarafından işgal olundu. Fakat şu durumda bu istikamette ve ne de Van istikametinden hiçbir düşman kuvveti ilerlememektedir. Azerbaycan'ın Ruslardan temizlenmesi Van isyanına engel olmuştur. Bunun için o bölgedeki Ermeniler Anadolu dahiline naklediliyorlar. Bu yönden düşman kovulduktan ve isyan bastırıldıktan sonra daha kuvvetli birliklerle Azerbaycan düşmandan temizlenecektir'.¹¹³⁷ II. Şube, teamüllere aykırı olarak savaş esnasında doğrudan sefaretlerle de bilgi paylaşmıştır. Bu bağlamda cephedeki Rus askerlerin cumhuriyetin ilân edildiğini söyledikleri hakkındaki III. Ordu'dan gelen rapor gönderilmiştir.¹¹³⁸

II. Şube'nin bir diğer müşterisi Dahiliye Nezareti ve kurumları olmuştur. Bu bağlamda Karabekir, Enver Paşa Sarıkamış harekâtı için İstanbul'da dışında bulunduğu vekili olan Dahiliye Nazırı Talat Bey ile analizlerini paylaşmıştır.¹¹³⁹ Özellikle II. Şube'nin yurt dışındaki istihbarat personelinin alınan Osmanlı azınlıklarının faaliyetlerine dair bilgiler Dahiliye Nezareti'ne ulaştırılmıştır. Bu bağlamda Rus ordusuna katılan Bükreş'teki Ermeni gönüllüler hakkında bilgi verilmiştir.¹¹⁴⁰ Düşmanların resmî tebliğleri ve düşman subaylarının açıklamaları da Dahiliye Nezareti ile paylaşılmıştır.¹¹⁴¹ Bunlardan biri İngiliz General Hamilton'un

¹¹³⁷ BOA, HR.SFR.(20). 122/6: Enver Paşa'dan Tahran Sefareti'ne (4.06.1915).

¹¹³⁸ BOA, HR.SFR. (04). 285/61: Başkumandanlık Vekaleti'nden Sofya Sefareti'ne (1.05.1917).

¹¹³⁹ Karabekir, **Birinci**, s. 283.

¹¹⁴⁰ BOA, DH.EUM.2.Şb. 8/23: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (20.06.1915); BOA, DH.EUM.2.Şb. 69/16: II. Şubed'en Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (15.03.1916).

¹¹⁴¹ BOA, DH.EUM.VRK. 22/90: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (Tarihsiz).

Mısır'da Çanakkale'de başarılı olduklarına dair açıklamaları olmuştur.¹¹⁴² Osmanlı muharebeleri hakkında yayınlanan eserler II. Şube tarafından tercüme edildikten sonra Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Yüzbaşı Granovil Kotiskiv'in? kaleme aldığı Çanakkale harekâtı hakkındaki eserinin tercümesinden 3 adedi gönderilmiştir.¹¹⁴³ İtilaf gazetelerinden hazırlanan haftalık hülasalar da Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir.¹¹⁴⁴ Son olarak belirtmek gerekir ki Dahiliye Nezareti'ne düşman ordularına dair askerî bilgiler de verilmiştir. Bu bağlamda Rus ordusuna dair 12 maddede bilgi verildikten sonra Rus Güney Grubu ve Kuzey Grubu ordularının 12 Haziran 1915'teki kuruluş ve konuşları ile bu orduların krokisi Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir.¹¹⁴⁵

Dahiliye Nezareti'nin bünyesinde bulunan emniyet birimleri, II. Şube'nin önemli müşterileri olmuşlardır. Emniyet ve Polis Müdüriyet-i Umumiye ile paylaşılan en önemli istihbarat bilgisi karşı casusluk konusunda olmuştur. Ayrıca bu tarz bilgiler ordu kumandanlıkları veya ordu istihbarat zabıtlıkları, Menzil Müfettiş-i Umumiye, Merkez Kumandanlığı, Askerî Pasaport Merkezi ve Sansür Müfettişliği'ne de gönderilmiştir. Bunlarda düşman istihbaratının haber kaçırmak için kullandıkları vasıtalar hakkında da bilgiler verilmiştir.¹¹⁴⁶ Emniyetle paylaşılan konulardan biri de Osmanlı hakimiyetinden çıkan topraklarda İtilaf Devletleri'nin faaliyetleri olmuştur. Bu bağlamda V. Ordu'dan gönderilen Kerkük'teki İngilizlerin yerel Kürt aşiretlerle olan ilişkileri hakkındaki malumat Emniyet'e ulaştırılmıştır.¹¹⁴⁷ Emniyet'e Osmanlı topraklarında İtilaf Devletleri vatandaşlarının bıraktıkları nakitlerini gizlice kaçırdıkları bilgisi verilmiş ve bu konuda önlem alınması gerektiği bildirilmiştir.¹¹⁴⁸

Sayılanların dışında istihbarat paylaşılan diğer kişi ve kurumlar ise Harbiye Nezareti Müsteşarı, Umûr-ı Şarkıyye Dairesi, Zeki Paşa, Pertev Paşa, Miralay Ali

¹¹⁴² BOA, DH.EUM.VRK. 25/35: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (Tarihsiz).

¹¹⁴³ BOA, DH.EUM.3.Şb. 12/52: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (16.03.1915).

¹¹⁴⁴ BOA, DH.EUM.VRK. 22/90: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (Tarihsiz).

¹¹⁴⁵ BOA, DH.EUM.VRK. 25/33: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (Tarihsiz).

¹¹⁴⁶ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-015: II. Şube'den tahrirat (1.05.1917); ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-017-01: II. Şube'den tahrirat (2.05.1917); ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-016: II. Şube'den tahrirat (3.05.1917). ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-022: II. Şube'den tahrirat (27.12.1917).

¹¹⁴⁷ BOA, DH.EUM.4.Şb. 20/11A: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (11.06.1918).

¹¹⁴⁸ BOA, DH.İ.UM. 8904/111: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (7.09.1915).

Bey, Avrupa'daki Osmanlı ataşemiliterleri, Osmanlı Kafkas Heyeti Murahhası Rauf Bey ve Romanya Heyet-i Murahhaslığı olmuştur. Bunlara İtalyan gazetelerin görülen düşmanın batı cephesine hücum edeceği hakkındaki belirtilerin arttığına dair olan haber gönderilmiştir.¹¹⁴⁹ Umûr-ı Şarkıyye Dairesi'nin yanı sıra Sadaret, Maliye Nezareti, Boğazlar Kumandanlığı'na Rusya'dan firar ederek gelen iki müttefik subayın raporu da gönderilmiştir.¹¹⁵⁰ Burada belirtilmesi gerekir ki Umûr-ı Şarkıyye Dairesi'nin Rumeli Şubesi'nden Piyade Yüzbaşı Fuat ile daireden bazı zabıtlere, II. Şube Müdürü Seyfi Bey'in emri üzerine gizli bir görev verilmiştir.¹¹⁵¹ Bu durum iki yapı arasında bir işbirliği olduğunu ve istihbarat paylaşıldığını göstermektedir.

II. Şube'nin hazırladığı yayınların dağıtılması da istihbarat paylaşımının nasıl olduğuna dair izlenim vermektedir. Bu bağlamda 'Rusya'dan Mevsuk Malumat' isimli eser, Harbiye Nazırı ve Müsteşarı, Erkân-ı Umumiye Riyaseti, Müsteşar Muavinliği, Levazımât-ı Umumiye Riyaseti, Levazımât-ı Umumiye Şubeleri, Ordu Dairesi, Harbiye Dairesi, Mumaelât-ı Zatiyye Müdüriyeti, Merkez Kumandanlığı, Karargâh-ı Umumiye Şubelerine gönderilmiştir.¹¹⁵²

Savaş sırasında II. Şube, müttefik ülke askerî ve sivil istihbarat teşkilâtlarının yanı sıra diplomatik misyonlarıyla işbirliği yapmıştır. Müttefiklerle istihbarat paylaşımı savaştan daha önce başlamış hatta Petersburg Askeri Ataşesi Binbaşı Remzi Bey Rusya'da Alman ve Avusturya askerî ataşeleriyle birlikte çalışmıştır. Binbaşı Remzi Bey, İstanbul'a döndüğünde Rus orduları hakkındaki bilgi ve beklentilerini Avusturya Askerî Ataşesi Pomiankowski'ye de anlatmıştır.¹¹⁵³ Bununla beraber savaş sırasında müttefiklerle doğrudan Enver Paşa tarafından ve II. Şube üzerinden istihbarat paylaşılmıştır. Bu bağlamda Çanakkale'de bulunan Enver Paşa, İstanbul'daki Bronsart'a gönderdiği tahriratta, 'son günlerde yapılan tayyare keşiflerinde Limnos'da 5, 6 adet büyük savaş gemisinden başka 20-30 kadar nakliye ve birkaç tane hastane gemisi tespit edildiğini, bu gemilerin birkaç gün önce Selanik ve çevresinde olduklarını ve nakliye gemilerinin doğuya hareket ettikleri

¹¹⁴⁹ ATASE, BDH. K. 2691, D. 256, F. 1-34; ATASE, BDH. K. 2691, D. 256, F. 1-35; ATASE, BDH. K. 2691, D. 256, F. 1-36: II. Şube'den tahrirat (26.02.1918).

¹¹⁵⁰ DTA, BN. 543/20567: II. Şube'den Bahriye Nezareti'ne (10.04.1918).

¹¹⁵¹ Tetik, a.g.e., C.1, s. 25.

¹¹⁵² TTK, KO. 17-18-18: II. Şube'den Nazır Paşa'ya (Tarihsiz).

¹¹⁵³ Pomiankowski, a.g.e., s. 65.

görüldüğünü, adalardaki Venizelos taraftarı bütün Yunanlı askerlerin toplanarak Selanik'e nakledildiklerini esir alınan Rum balıkçıların ifade ettiklerini, bunlardan dolayı İtilaf Devletleri'nin Selanik'teki düzenli kıtalarının kısmen adı geçen gönüllü Yunanlılarla değiştirerek -büyük ihtimalle Batı cephesine gönderilmek üzere- Selanik'ten güvenilir liman olan Limnos adasına ve oradan da diğer bir cepheye nakledilmeleri ihtimali arttığını, Saray ordusundan alınan esirler arasında eski kıta numaralarına tesadüf edilse bile bunun, Çanakkale'de yaptıkları gibi kıtaların büyük kısmının çekilmesini örtmek için ileride bırakılmış az miktardaki birliklerden oluşan aldatıcı bir tedbir olması da muhtemel olduğunu, Makedonya'daki ordu kumandanlığının dikkatinin çekilmesi için Alman Genelkurmayı'na iletilmesini istemiştir.¹¹⁵⁴

Seferberlik döneminden itibaren ise müttefiklere sürekli bilgi verilmeye başlamıştır. Bu bağlamda Karabekir, Avusturya-Macaristan ataşesine her gün bilgi vermesinin emredildiğini ve Alman ataşesinin ise bilgi almak için ara sıra geldiğini ifade etmiştir.¹¹⁵⁵ İstihbarat paylaşımına Seyfi Bey döneminde devam edilmiştir. Nitekim Süveyş'in doğusunda emniyet kıtalarına teslim olan Hintli bir çavuşun ifadesi, Süveyş Kanalı ve bölge aşiretlerinin durumu ve Mısır'daki İngiliz kuvvetlerine dair malumatlar müttefiklere verilmiştir.¹¹⁵⁶

Osmanlı diplomatik misyonları müttefiklerle istihbarat paylaşmıştır. Bu cümleden olarak Amsterdam Başşehbender Vekili Münici Bey, İngiltere donanmasının mühim hazırlıklar yaptığını, yakında Baltık Denizi'nde Alman savaş gemilerine ve sahillerine taarruz etmeyi düşündüklerini öğrenmiş ve sürekli görüştüğü Alman hafiyesine gizli olarak bildirmiştir.¹¹⁵⁷ Münici Bey, İstanbul'a haber vermeden önce Almanlara bilgi vermiştir. Bu durumdan Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun ülke dışında personeline İstanbul'a haber vermeden önce müttefiklerle istihbarat paylaşmaları için izin verildiği anlaşılmaktadır.

¹¹⁵⁴ TTK, KO. 4-46-46: Enver Paşa'dan Bronsart Paşa'ya (7.06.1917).

¹¹⁵⁵ Karabekir, **Birinci**, s. 229.

¹¹⁵⁶ ATASE, BDH. K. 272, D. 911, F. 1121-010: II. Şube'den Almanya ve Avusturya Ataşemiliterliklerine (11.08.1916); ATASE, BDH. K. 272, D. 911, F. 1121-012: II. Şube'den Almanya ve Avusturya Ataşemiliterliklerine (Tarihsiz); ATASE, BDH. K. 272, D. 911, F. 1121-018: II. Şube'den Almanya Ataşemiliteri'ne (24.08.1916).

¹¹⁵⁷ BOA, HR.SYS. 2331/34: Amsterdam Başşehbender Vekili Münici'den Hariciye Nezareti'ne (12.06.1916).

Savaş esnasında Alman Genelkurmayı, Türk müttefiklerinin yanı sıra kendi kaynaklarından doğrudan bilgi aldığı zamanlar olmuştur. Nitekim General Falkenhayn, 26 Temmuz 1915'te Enver Paşa'dan Çanakkale muharebeleri hakkında bilgi vermesi için Liman von Sanders'in Büyük Karargâha gönderilmesini istemiştir.¹¹⁵⁸ Benzer şekilde Sievert, Türk subayı olarak pek çok görevinin yanında Alman makamlarına, Berlin'deki IIIb temsilcisine, daha sonra mob IIIb'ye haber verdiğini, Alman ve Avusturyalı askerî yetkililer ve personel, Alman Deniz Ataşesi, donanma, Alman Başkonsolosluğu ve Alman Askerî Heyeti ile çok meşgul olduğunu belirtmiştir.¹¹⁵⁹ Anlaşılan Sievert, müttefik askerî kişi ve kurumlarla da istihbarat paylaşmıştır.

Burada belirtilmesi gereken konulardan biri Osmanlı Devleti'nin en üst düzey yönetim organı olan Meclis-i Vükela'ya kimin bilgi verdiğidir. Araştırmamız esnasında II. Şube'den doğrudan Meclis-i Vükela'ya bilgi gönderildiğine tesadüf edilmemiştir. Meclis-i Vükela'nın bilgilendirilmesinde daha çok diplomatik misyonlardan gelen malumat kullanılmışlardır. Bunlardan biri olan Atina Sefiri Galib Kemalî Bey'in gönderdiği Alman ve Bulgar ordularının Balkanlar'daki ilerlemesinin Yunanistan'daki etkileri Hariciye Nezareti üzerinden Meclis-i Vükela'ya sevk edilmiştir.¹¹⁶⁰

II. Şube, bilgi paylaşımında sansür uygulamıştır. Bu bağlamda Osmanlı ordularına, müttefiklerin başarısızlıkları bildirilmemiştir. Bunun sebebinin Osmanlı ordularının moralinin bozulmasının engellenmesi olduğunu düşünmekteyiz.¹¹⁶¹ Ordulara verilen bilgilerde göze çarpan bir diğer durum ise İttifak ülkeleri savaşa devam edemeyecekleri şeklinde gösterilmiştir. Bu bağlamda henüz Eylül 1915'te Rus Duması'nın feshedildiği ve Rusya'nın malî durumunun savaşa sürdürmeye müsait olmadığı bildirilmiştir.¹¹⁶²

¹¹⁵⁸ BOA, HR.SYS. 2105/38: Falkenhayn'dan Enver Paşa'ya (26.07.1915).

¹¹⁵⁹ Kılıç, a.g.e., s. 156-157.

¹¹⁶⁰ BOA, HR. SYS. 2106/13: Atina Sefiri Galib'den Hariciye Nezareti'ne (12.08.1916).

¹¹⁶¹ ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 10-16; ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 10-17: II. Şube'den Irak Kumandanlığı'na (27.09.1915).

¹¹⁶² ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 21; ATASE, BDH. K. 3647, D. 202, F. 21-1: II. Şube'den Irak Kumandanlığı'na (21.09.1915).

5. II. Şube'nin Yayınları

II. Şube savaş sırasında topladığı malumatların yanı sıra muharebelerde edinilen tecrübelerle göre raporlar, risaleler, kitaplar hazırlamıştır. Bunlar arasında özellikle düşman ülkelerinin Osmanlı cepheleriyle ilgili olarak yayınladığı raporlar ve kitaplar dikkat çekmektedir. II. Şube, müttefik ülkelerin yayınlarını da takip etmiş ve onların askerî teşkilâtları ile savaşı sevk ve idareleri hakkında eserler hazırlamıştır. Bunlar 'hizmete mahsus' kaydıyla ilgililere ulaştırılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında II. Şube'nin yayınlarından tespit edilenler şunlardır.

Ali Rıza (Piyade Binbaşı), Harb-i Umumi'de Amerika Ordusu'nun Teşkilât-ı Cedidesiyle Seferberliğine Dair Muhtasar Bir Risale, Ağustos 1333.

-----, Harb-i Umumi'de İtalya Ordusu'nun Teşkilât ve Tensikât-ı Cedidesi, Ağustos 1333.

-----, Harb-i Umumi'de Rus Ordusu, Ağustos 1332.

-----, Harb-i Umumi'de Yunan Ordusu, Eylül 1332.

-----, İngiliz Ordusu Hakkında Muhtasar Risale, İstanbul 1332.

Almanlar'ın Garb Sahne-i Harbinde İstihsâl Ettikleri Tecarib-i Harbiye, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1331.

Avusturya-Macaristan Hükûmeti ve Ordusu, Dersaadet, Mahmudiye Matbaası, 1331.

Bağdat'a Doğru¹¹⁶³

Bir Alman Ordu Grubu Karargâhında Hidemâtın Suret-i Cereyanı, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1332¹¹⁶⁴

Bulgar Ordusu Hakkında Muhtasar Risale, Teşrinisani 1331.

Charles Monro, 28 Teşrinievvel 1915'ten 9 Kanunusani 1916 tarihleri arasındaki raporu, Müt. Yüzbaşı Rahmi, İstanbul, Matbaa-i Bahriye, 1332.

¹¹⁶³ DTA, BN. 575/22167: II. Şube'den Bahriye Nezareti'ne (27.06.1917).

¹¹⁶⁴ Eser, Meckansen Karargâhı'nda Osmanlı Karargâh-ı Umumi Murahhası Erkân-ı Harp Binbaşı Hüseyin Hüsnü Bey'in raporlarından oluşturulmuştur. Hüsnü Bey, raporun Üsküp'te 20 Mayıs 1332/2 Haziran 1916 tarihinde yazıldığını belirtmiştir. Mahrem işareti olan eserin üzerinde 'Yalnız fırka ve da büyük kumandanlarla erkân-ı harbiye zabitanının ve karargâhlardaki rüesânın mütalaası mahsusdur' kaydı bulunmaktadır.

Çanakkale Hakikatleri, İngilizceden tercüme edilmiştir.¹¹⁶⁵

Ellis Ashmead Bartlett, Çanakkale Harekât-ı Bahriyesine Dair İfşaat raporu, Müt. Erkân-ı Harp Kıdemli Yüzbaşı Remzi, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1331.

Emil Vedel? 'Çanakkale'de Bahriyelilerimiz, Müt. İhtiyat Mülazım-ı sani Ahmed Lütfullah, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.

Fransa Ordusu Hakkında Muhtasar Risale, Kanunuevvel 1331.

Fransız Usul-i Müdafaası (Şubat 1918), Müt. Yüzbaşı M. Tevfik, Dersaadet, Matbaa-i Askeri, 1335.

Hint Heyet-i Seferiyyesi Kumandanlığı, Irak'a Dair Muharebe Notları, Müt. Hüsameddin, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1333.

Hindistan İran ve Rus Arazisine Seyahat Edeceklere Mahsus Kılavuz Notlar, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, Teşrinisani 1331. Bu eser Mayıs 1333'de tekrar basılmıştır.

Ian Hamilton'un (İngiltere Bahr-i Sefid Kuvve-i Seferiyye Başkumandanı) 20 Mayıs 1915 tarihli raporu, Müt. Yüzbaşı Rahmi, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1331.

-----, Mayıs ve Haziran 1915 tarihli Çanakkale raporu.¹¹⁶⁶

-----, Temmuz, Ağustos, Eylül ve Teşrinievvel 1915 Çanakkale raporu, Müt. Yüzbaşı Rahmi, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1334.

Irak'a Dair Harb Notları Risalesi, Ağustos 1334.

İngiliz Heyet-i Tahkikiyyesi, Irak Raporu 915-916, Müt. Hüsameddin, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.

İngiliz Ordusu Alamet-i Farikaları Risalesi.

İngiltere Erkân-ı Harbiyesi'nin Vakt-i Harbdeki Vezaiifnamesi, Müt. Rahmi, İstanbul 1332.

İngiltere Hükûmeti, Çanakkale Raporu, Mütercim Hüsameddin.¹¹⁶⁷

¹¹⁶⁵ DTA, BN. 575/22167: II. Şube'den Bahriye Nezareti'ne (27.06.1917).

¹¹⁶⁶ ATASE, BDH. K. 3647, D. 199, F. 9-1: II. Şube'den Irak ve Havalisi Kumandanlığı'na (10.08.1331).

-----, Irak Seferine Ait İfşaat (Beyaz Kitap), Müt. Yüzbaşı Rahmi, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.

-----, Mısır'ın Müdafaası 1914 senesi Teşrinisani-Mart 1916 arasındaki askerî hareket raporu, Müt. Yüzbaşı Rahmi, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.

İran'a Dair Askerî Raporlar, Cilt 1-2, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1332. Birinci cilt 1333'te tekrar yayınlanmıştır.

İran Ordusu, Cilt 1-2, 1331.

İran Ordusu Hakkında Muhtasar Risale, Teşrinisani 1331.

İtalya Ordusu Hakkında Muhtasar Risale, Teşrinievvel 1331.

İtalya Ordusunun Muhtemel Nizam-ı Harbi (Tarihsiz).

John Nikson (General), Irak Hakkında Nisan-Eylül 1915 tarihleri arasındaki vukuat-ı harbiye raporu, Müt. Yüzbaşı Rahmi, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.

Kafkasya Ahvaline Dair Rapor, Dersaadet, Matbaa-i Askeriye, 1334.

Karadeniz Rus Sevahili, Almancadan tercüme, Matbaa-i Askerî, 1331.

Mısır Seferi¹¹⁶⁷

Milne (Selanik İngiliz Kuvve-i Seferiyesi Kumandanı General), Selanik'te Ordumuz, Müt. Hüsameddin, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.

Nazmi (Piyade Binbaşı), Kafkasya ve Türkistan (Coğrafi, Siyasî, Tarihî ve İstatistiki mücmel malumat, Rusçadan tercüme, Dersaadet, Matbaa-i Askeriye, 1334.

Percy Lake (Irak Ordusu Başkumandanı General), Kutü'l-Amare Muhasarası ve Harekât-ı Tahlisiyyenin Edvâr ve Safahatı, Müt. Hüsameddin, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.

-----, Irak Raporu, Müt. Hüsameddin, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333.

¹¹⁶⁷ **Çanakkale Raporu**, Mütercim: Hüsameddin, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333.

¹¹⁶⁸ DTA, BN. 575/22167: Bahriye Nezareti 1. Daire 2. Şube'den II. Şube'ye (8.04.1916).

Romanya Ordusu Hakkında Muhtasar Risale, Teşrinisani 1331.

Rus Ordusunun Teşkilât-ı Seferiyyesine ve Usul-i İstihkâmiyyesiyle Harbine Mûteallik Malumat-ı Mücmelesi, Müt. Miralay İhsan, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1330.

Rusya'dan Mevsuk Malumat.

Rusya'yı tanıyan bir zatın raporu.

Sırp Ordusu Hakkında Muhtasar Risale, Teşrinievvel 1331.

Villred Nam (Albay), Irak Muharebe-i Bahriyesi, Müt. Hüsameddin, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333.

Yusuf Rıza (Piyade Yüzbaşı), Mısır ve Ordusu, Dersaadet, Matbaa-i Askeriye, 1330.

Rakip devletlerin ordularıyla ilgili yayınlarında fotoğraflar kullanılmıştır. Bu bağlamda Yunan Ordusu eserinde Yunan piyadesinin yürüyüş kıyafeti (s.31), Efzun (Evzon) asker kıyafeti (s. 33), süvari neferi (s. 35), sahra ve cebel topçuları (s. 37), bir takım kumandanı (s. 38) fotoğrafları kullanılmıştır. Ayrıca Yunan askeri sınıflarının kullandıkları sancaklar da belirtilmiştir.¹¹⁶⁹ II. Şube'nin yayınlarından kaçar adet neşredildiğine dair bazı kayıtlar vardır. Bu bağlamda Harb-i Umumi'de Amerikan Ordusu eserinden 1725 adet bastırılmıştır.¹¹⁷⁰

Burada sayılanlar dışında II. Şube, İtilaf basınının Osmanlı cephesiyle ilgili yayınlarını takip etmiştir. Bu bağlamda Times gazetesinin yayınladığı 'Senusiler ve Garbî Mısır' risalesi ve 'Kudüs Nasıl Zabtedildi' yayınları Türkçeye kazandırılmıştır.¹¹⁷¹ Esirlerden alınan ifadelerden de özetler çıkartılmış ve gizli kaydıyla yayınlanmıştır. Bunlardan biri Osmanlıların Müstecib Onbaşı ismini verdiği tahtelbahrinin mürettebatının ifadeleri olmuştur.¹¹⁷²

¹¹⁶⁹ Ali Rıza, **Harb-i Umumide Yunan Ordusu**, Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Yay, y.y., Eylül 1332.

¹¹⁷⁰ BOA, HR.SFR.(04). 285/41: II. Şube'den Bulgaristan Sofya Sefareti Ataşemiliterliği'ne (3.04.1917).

¹¹⁷¹ DTA, BN. 575/22167: Bahriye Nezareti 1. Daire 2. Şube'den II. Şube'ye (9.01.1917); DTA, BN. 11/179: II. Şube'den Bahriye Nezareti Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne (15.01.1334).

¹¹⁷² **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, Yıl 63, S. 132, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2014, s. 422-424.

6. İstihbarat Talepleri

Savaşın getirdiği kaos ortamı, bilgiye ihtiyacı arttırdığı gibi öğrenilen bilginin çok çabuk değerinin kaybedilmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda II. Şube'nin paylaştığı istihbaratlar yeterli gelmemiş ve ilgililer sürekli olarak malumat talep etmişlerdir. Bundan dolayı savaş sırasında istihbarat talep edenler ve onların konuları bu kısımda açıklanacaktır.

Osmanlıların henüz tarafsız olduğu 4 Eylül 1914'te Harbiye Nezareti, diplomatik misyonlardan özellikle İngiliz ordusu hakkında yakın zamanlarda temin edilmiş malumat talep etmiştir. Alınan malumatın kaynağıyla birlikte hızlı bir şekilde bildirilmesinin oldukça önemli olduğu da belirtilmiştir.¹¹⁷³

Savaş sırasında istihbarat taleplerinin nasıl oluştuğuna dair Alman IIIb teşkilâtının 12 Haziran 1917'de Sadrazam Mehmed Talat Paşa'ya suikast düzenleneceği hakkında paylaştığı malumat örnek gösterilebilir. Bunun üzerine II. Şube, suikastı düzenleyeceği ihbar edilen Parody hakkında araştırma yapılmasını Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden istemiştir.¹¹⁷⁴ Emniyet-i Umumiye Müdürü Aziz Bey ise 5 Temmuz 1917 tarihinde Bern Sefiri Fuad Selim, Cenevre Başşehbenderi Kâmil ve Zürih Şehbenderi İsmail Hakkı Beylere birer tahrirat yazarak şahıs hakkında malumat talep etmiş, ayrıca şahsın fotoğrafının gönderilmesini de talep etmiştir.¹¹⁷⁵ Buna cevap verilmemiş olmalı ki bu sefer Dahiliye Nazırı Talat Paşa imzalı bir 24 Temmuz 1917 tarihli bir tahriratla Bern Sefiri Fuad Selim Bey'den, Parody namındaki şahsın hüviyeti ve hareketleri hakkında malumat istenmiştir.¹¹⁷⁶ Yine Aziz Bey, 28 Temmuz 1917'de Cenevre'de bulunan Nesimî Sarım Bey'e bir mektup yazarak şahıs hakkında malumat talep etmiştir.¹¹⁷⁷ Görüldüğü gibi alınan malumatın doğruluğu ispatlanıncaya kadar pek çok kurumdan bilgi talep edilmiştir.

¹¹⁷³ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 281-282.

¹¹⁷⁴ BOA, DH.EUM.1.Şb. 7/20: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (17.07.1917).

¹¹⁷⁵ BOA, DH.EUM.1.Şb. 7/20: Aziz'den Sefir Fuad Selim'e, Cenevre Başşehbenderi Kamil'e ve Zürih Şehbenderi İsmail Hakkı'ya (5.07.1917).

¹¹⁷⁶ BOA, DH.EUM.1.Şb. 7/20: Talat'tan Bern Sefiri Fuad Selim'e (24.07.1917).

¹¹⁷⁷ BOA, DH.EUM.1.Şb. 7/20: Aziz'den Cenevre'de Nesimî Sarım'a (28.07.1917).

Orduların bilgi ihtiyacı savaş boyunca devam etmiştir. Bu bağlamda IV. Ordu Kumandanı Ahmed Cemal Paşa, telsiz-telgraflar istasyonlarının elektrik akımının yetersizliğinden dolayı ajans haberlerinin bazı geceler tamamen yakalanamadığını belirtmiştir. Bu sebeple Okmeydanı Telsiz İstasyonu'nun aldığı ajans haberlerinin IV. Ordu karargâhına telgrafla gönderilmesini emredilmiştir.¹¹⁷⁸ IV. Orduya bağlı birlikler ise bölgelerinde düşman faaliyetlerinin değişimi üzerine merkezden bilgi talep etmişlerdir. Bu bağlamda Hicaz Kuvve-i Seferiyye Kumandanı Fahreddin Paşa, İngilizlerin sıcak mevsimlerde uçması için tayyarelerinde yaptıkları tadilat veya icatlar hakkında merkezden bilgi talep etmiştir..¹¹⁷⁹

Osmanlı ordusunda görevli Alman subaylar da istihbarat talebinde bulunmuşlar hatta istihbaratı yönlendirmeye çalışmışlardır. Sievert, Ferik Fritz Bronsart von Schellendorf'un düşman hakkında alınan ve yapılacak istihbarat hakkında sürekli malumat talep ettiğini açıklamıştır. Schellendorf'un Rus cephesi haberlerinin yanı sıra özellikle askerî bilgi, kamuoyunun durumu, siyasî ve iktisadî haberlerin öğrenilmesini istemiştir. Sievert, Bronsart'ın Berlin, Viyana ve Sofya ataşemiliterlerinden daha fazla malumat vermelerini, İngiliz gazetelerinden daha fazla istifade edilmesini ve Bern ataşemiliteri aracılığıyla İsviçre basınında Türkler lehinde makaleler verilmesi ve bunların gönderilmesi istediğini de belirtmiştir.¹¹⁸⁰

Müttefikler, Osmanlılar'dan istihbarat talep etmişlerdir. Viyana Genelkurmayı İstihbarat Şubesi, 1915'ten beri Bükreş'te Semardan? Sokağında 49 numarada Konkerdaya? Otelinde ikamet eden İstanbullu Velantin Relisten'in ve ailesinin Ruslara çalıştığı belirtilmiştir.¹¹⁸¹ Şahıs hakkında İstanbul Almanya Elçiliği Askerî Murahhaslığı'ndan ve II. Şube'den bilgi istenmiştir. Bunun üzerine II. Şube, şahsın fotoğrafının bulunmasını Bükreş Osmanlı Ataşemiliterliği'ne emretmiştir.¹¹⁸²

¹¹⁷⁸ DTA, BN. 480/18984: IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'dan Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Riyaseti'ne (22.10.1915).

¹¹⁷⁹ Bel, Mtf. 023739: IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne (10.05.1917).

¹¹⁸⁰ ATASE, BDH. K. 320, D. 389, F. 1295-009: Kaymakam Sievert'en II. Şube'ye (25.10.1916).

¹¹⁸¹ ATASE, BDH. K. 306, D. 248, F. 1242-003: Viyana Genelkurmayı İstihbarat Şubesi'nden tahrirat (6.07.1916).

¹¹⁸² ATASE, BDH. K. 306, D. 248, F. 1242-003a: İstanbul Alman Sefareti Murahhas-ı Askerliği'nden tahrirat (24.07.1916).

İstihbarat talepleri savaşın sonuna kadar bitmemiştir. Bu bağlamda Mekke Emiri şerif Ali Haydar’dan 28 Temmuz 1918’te bir şifreli telgraf göndermiştir. Burada, ajans veya resmî muntazam hiçbir havadis alınamadığını, 6-7 aydır özel memurlara müracaatın da fayda vermediğini, dünyadan habersiz olmanın pek müşkül geldiğini, ilgililere malumat göndermeleri için emir verilmesini, çünkü ne durumda olduklarının bilmek istediklerini’ belirtmiştir.¹¹⁸³ Talat Paşa, bundan sonra telgraf ajanslarının önemli kısımlarının özetlerinin şifre ile gönderileceği cevabını vermiştir.¹¹⁸⁴

¹¹⁸³ BOA, BEO. 4526/339413: Mekke Emiri şerif Ali Haydar’dan Sadaret’e (28.07.1918).

¹¹⁸⁴ BOA, BEO. 4526/339413: Sadrazam Mehmed Talat’tan Mekke-i Mükerreme Emareti’ne (30.07.1918).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSTİHBARATA KARŞI KOYMA OPERASYONU

A. İstihbarata Karşı Koyma

Birinci Dünya Savaşı'nda II. Şube'nin görevlerinden biri istihbarata karşı koyma olmuştur. İstihbarata karşı koyma veya Osmanlıların verdiği isimle karşı casusluk, düşmanlarının veya potansiyel düşmanlarının kendileri hakkında bilgi toplamasını engellemeye çalışılmasıdır. İstihbarata karşı koymaya askerî terminolojide karşı istihbarat veya kontrespiyonaj isimleri de verilmiştir. Bu kavramın içine sabotajların, suikastların ve terörist faaliyetlerin önlenmesi de girmektedir.¹¹⁸⁵

Savaş sırasında Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nu en fazla meşgul eden konuların başında istihbarata karşı koyma gelmiştir. Bu konuda çok fazla sayıda belge bulunması Osmanlı topraklarındaki casusluğun çok yaygın olduğunu göstermektedir. Osmanlı belgelerine yansımayan karşı istihbarat operasyonları da düşünüldüğünde bu durumun tahmin edilenin çok daha üzerinde olduğunu zannedilmektedir.

Bu kısımda Osmanlı topraklarında yaşayan karşı istihbarat konusu incelenecektir. Bu yapılırken düşman ülke ve toplulukların istihbarat elemanları hakkında da kısaca bilgi verilecek ve adeta savaş sırasında Osmanlı topraklarındaki kontrespiyonaj faaliyetlerinin röntgeni çekilecektir.

1. Şüpheli Şahıslar ve Casuslar

Burada belirtmek gerekir ki Osmanlı İstihbarat Topluluğu tarafından şüpheli olarak görülen şahıslardan bir örneklem seçilmiştir. Bunun sebebi arşivlerimizde şüphelilerle ilgili araştırmamızın kapsamının çok ötesinde belge bulunmasıdır. Bunun yanında örneklem sayesinde Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun iş yoğunluğuna dair bir kanaat oluşmaktadır.

¹¹⁸⁵ Özdağ, a.g.e., s. 143.

Seferberliğin ilânıyla birlikte Osmanlı Devleti yıllardır ihmal ettiği düşmanlarının kendi topraklarındaki istihbarat faaliyetleriyle yüzleşmek zorunda kalmıştır. Nitekim Karabekir, savaşın başında Osmanlı topraklarındaki casusluk faaliyetlerinin çok kolay olduğunu belirtmiş ve bunun üç temel sebebi olduğunu ifade etmiştir. Bunlar ise Türk olmayanların para hırsları ve Türk düşmanlıkları, Türklerin mühtedilere -gelenek şekline alan- güvenleri, kapitülasyonlar yüzünden gelişemeyen sanayi ve ticaret dünyasında yabancı şirketlerin ve ajanların bulunması şeklinde açıklamıştır. Bu bağlamda Karabekir, ülkede müthiş casus ve propaganda yuvaları bulunduğunu bildiklerini, yabancı banka, şirket, ticarethane ve fabrikalarda ajanlar olduğunu, şüphelilerin haremlere kadar girdiklerini, risk oluşturabilecek bazı mühtedi çocuklarının devlet memuru olduklarını, Hariciye'den Dahiliye'den ve erkân-ı harplerden ecnebilerle evli olanlarının bulunduğunu belirtmiştir. Karabekir, Goben ve Braslau'nun Çanakkale'den içeri girdikleri gece Beyoğlu telgrafhanesine gittiklerini ve çalışanlarının çoğunun Ermenilerden oluştuğunu tespit etmiştir. Bu dönemde Ermeniler, Rusya ve İngiltere tarafından kullanıldıkları için büyük bir iç tehdit oluşturmuşlardır.¹¹⁸⁶

Savaşın başlaması üzerine şüpheli faaliyetleri artmıştır. Balkanlara kadın ve para akmış, özellikle Romanya'daki devlet ve ordu personellerinin arasına yüzlerce güzel Fransız kadını girmiş, bol parayla aşk ve kumar hayatında entrikalar başlamıştır. Diğer muharip ülkelerde olduğu gibi Beyoğlu'nda da benzer hadiseler tespit edilmiştir.¹¹⁸⁷ Sievert de Karabekir'den iki sene sonra benzer ifadeler kullanmıştır. İstanbul'un casusluğun ana merkezi haline geldiğini, Osmanlı topraklarındaki milletlerinin tamamını Türklerden aşırı nefret ettiklerini, bütün Yahudiler'in Antant ülkelerinin özellikle İngilizlerin dostu olduklarını, Ermenilerin de Türkleri can düşmanı kabul ettiklerini belirtmiştir.¹¹⁸⁸

Burada Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun kimleri şüpheli şahıs olarak nitelendirdiğini açıklamak gereklidir. Nitekim Almanya ile ittifak antlaşması imzalandıktan bir gün sonra Dahiliye Nezareti'nden Mentеше Mutasarrıflığı'na gönderilen şifreli telgrafta, hâlleri ve hareketleri daimi şüpheli olan ve casusluk gibi

¹¹⁸⁶ Karabekir, **Birinci**, s. 190, 285.

¹¹⁸⁷ Karabekir, **Birinci**, s. 187; Karabekir, **Gizli**, s. 22.

¹¹⁸⁸ Kılıç, a.g.e., s. 137-138.

faaliyette bulunacakları tahmin edilen ve ülkede olmaları zararlı görülen Yunanlıların ve Rumların merkezden gönderilecek emri beklemeden şimdiden isimlerinin ve hüviyetlerinin bir deftere çıkarılması emredilmiştir.¹¹⁸⁹ Bir başka deyişle Dahiliye Nezareti henüz seferberliğin başında tehlikenin farkında olarak mülkî kurumları ikaz etmiştir. Rum din adamları da şüpheli kategorisinde yer almışlardır. Bu bağlamda Mürefte Rum Metropolit'i'nin, Fener Rum Patrikhanesi'ne gönderdiği mektup dikkat çektiği için hakkında araştırma yapılmıştır.¹¹⁹⁰

Savaş sırasında II. Şube, Avrupa'dan Osmanlı topraklarına dönenleri şüpheli kabul etmiştir. Bu bağlamda Yunan Dimosten Hristives? savaşın ilânından birkaç önce Aydın Vilayeti'nin müsaadesiyle ticaret için Avrupa'ya gitmiş ve 7 Mayıs 1917'de İstanbul'a dönmüştür. İzmir'e gitmek için izin isteyen şahıs hakkında tahkikat yapılması istenmiştir.¹¹⁹¹

Din değiştirenler şüpheli kabul edilmiştir. Edirne Valisi Zekeriya, ihtida ederek Ahmed Reşad ismini alan Çanakkaleli bir şahsın Bahri Sefid Boğazı Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'ndan bir vesika alarak müteahhit sıfatıyla Tekfurdağı müstahkem mevki arasında seyahat ettiğini, kişinin menzilin et ihtiyacını karşılamak için geldiğini, ancak Tekfurdağı Ermenileriyle iletişim kurduğunu ve bunların İslamiyet'in arkasına saklanarak kendi amaçları için çalıştıklarını İstanbul'a bildirmiştir.¹¹⁹²

Düşman bölgesinden firar edenler şüpheli olarak addedilmişlerdir. Teke Mutasarrıfı Sabur, 8 Mayıs 1915'te hükûmet için nakliye yaparken Kaş sahilinde Fransız savaş gemisi tarafından müsadere olunan yelkenli kayığıyla beraber götürüldükten sonra Meis'ten firar ederek Kaş'a gelen Hüseyin'in sergüzeştine dair ifadesinin alındığını, ifadesinin çoğunun mübalağalı ve yalan olduğunun anlaşıldığını, ifadesinde tasvir ettiği casuslardan biri kendisinin olabileceğinden

¹¹⁸⁹ BOA, DH.ŞFR. 43/157: Dahiliye Nezareti'nden Menteşe Mutasarrıflığı'na (3.08.1914).

¹¹⁹⁰ BOA, DH.EUM.ADL. 38/21: Başkumandan Vekili namına Mehmed Talat'tan Dahiliye Nezareti'ne (28.10.1917).

¹¹⁹¹ ATASE, BDH. K. 3451, D. 71, F. 7: II. Şube'den V. Ordu Kumandanlığı'na (27.06.1917).

¹¹⁹² BOA, DH.EUM.2.Şb. 74/41: Edirne Valisi Zekeriya'dan Dahiliye Nezareti'ne (10.12.1916).

dolayı serbest bırakılsa bile hakkında dikkatli davranılmasını ve gözetlenmesini ilgililere yazıldığını İstanbul'a bildirmiştir.¹¹⁹³

Müttefik ülke askerleriyle ilişkileri olanlar şüpheli görülmüşlerdir. Bunlardan Rus vatandaşı Zilda Osterof ve Romanya vatandaşı İstanbullu Eleni'nin Alman subaylarının metresleri olmaları ve Parisian Elle ve Katakum? tiyatrolarında muhasım devlet vatandaşlarıyla görüştükleri için takip edilmişlerdir.¹¹⁹⁴

Para olmadan casusluk olmaz şıarıyla hareket eden Osmanlı İstihbarat Topluluğu, nakit transferi için telgraflar gönderenleri takip etmiş ve şüpheli olarak kabul etmişlerdir. Bu konuda Harput Amerikan Müesseseleri Müdürü Rikz'in İstanbul'daki Peyt'e çektiği poliçedeki meblağ, eşya bedeli olmasına rağmen şahıslar şüpheli olarak kabul edilmiştir.¹¹⁹⁵

Savaş sırasında şüpheli şahısların bir kaydı II. Şube tarafından tutulmuştur. Bu bağlamda Osmanlı topraklarında haber alınamayan yabancıların durumları II. Şube'ye sorulmuştur. Bu bağlamda İstanbul Yunanistan Elçiliği, Sisam'dan Dimitri Otoforyon, Penro, İstemati? Komsinato? isimli şahısların Osmanlı sahillerinde yakalananlar arasında olup olmadıkları hakkında bilgi talep etmiştir.¹¹⁹⁶

1.a. İtilafın casusları

İtilaf Devletleri savaş başlamadan önce Osmanlı topraklarında çok güçlü istihbarat ağıları oluşturmuşlardır. Hatta Karabekir, harpten önce İstanbul'daki elçiliklerin istihbarat şubelerinin pek kuvvetli olduğunu, elçilik binalarının kozmopolit ve Türk düşmanlarının yaşadığı Beyoğlu'nda bulunduğunu ve diğer bazı faktörlerin eklenmesiyle elçiliklerin Hariciye Nezareti'nden daha kuvvetli teşkilâtları bulunduğunu ifade etmiştir.¹¹⁹⁷ Bunlar arasında en geniş ağlara sahip olan İngiliz istihbaratını Karabekir şu şekilde açıklamıştır.

¹¹⁹³ BOA, DH.EUM.5.Şb. 18/32: Teke Mutasarrıfı Sabur'dan Dahiliye Nezareti'ne (31.10.1915).

¹¹⁹⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb. 61/26: Polis Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezareti'ne (13.06.1917).

¹¹⁹⁵ ATASE, BDH. K. 419, D. 301, F. 1651-010: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (7.03.1917).

¹¹⁹⁶ BOA, HR.SYS. 2424/53: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (16.08.1916).

¹¹⁹⁷ Karabekir, **Birinci**, s. 176-177.

“Yerin kulağı vardır derler! İşte o, İngiliz istihbarat teşkilâtı için en doğru bir vasıftır. İngilizler bu işe, zekâ hizmeti demişler ve teşkilâta, öteden beri en yüksek tahsil sahibi ve en kabiliyetli zekâları ayırmışlardır. Onlar her memlekette, her yerde ve her şekilde bulunabilirler. Bu kudretli insanlar vasıtasıyla İngiliz propagandası her millete çoğu kere nutuklarla, şiirlere ve eserlere zemin bile olmuştur. Ruslar bile diğer milletler gibi bu ince sanatı daha çok İngilizlerden öğrenmişlerdir.”¹¹⁹⁸

Osmanlı Devleti’nin silahlı tarafsızlık döneminde İstanbul’daki İngiliz gizli teşkilâtı oldukça aktif bir şekilde faaliyete geçmiştir. Bu bağlamda özellikle Basra’daki İngiliz konsolosları mesailerini artırmışlardır. Bu konuda Kuveyt ve Muhammere İngiliz konsoloslarının Kuveyt Şeyhi Mübarekü’s-Sabah ve Muhammere Hakimi Haz’al ile görüştükleri tespit edilmiştir. Hatta İngilizler, Muhammere Hakimi Haz’al’ın ikametgâhı çevresindeki vapurda yaptıkları görüşmeyi gizleme ihtiyacı bile hissetmemişlerdir. Bu görüşmede bir Osmanlı-İngiliz savaşında Arap liderlerinin tarafsızlıklarını koruyarak İngilizlerle olan ilişkilerini devam edeceklerini ve konsolosun teklifi üzerine bu durumun imza altına alındığı 19 Ağustos 1914’te tespit edilmiştir.¹¹⁹⁹ Seferberlik döneminin son günlerinde İngilizler, 27 Ekim’de Avusturya-Macaristan Elçisi’nin bir gün önce Viyana’ya gönderdiği telgrafi ele geçirerek Londra’ya haber vermiştir. Telgrafta Enver Paşa’nın savaşa karar verdiği, donanmanın Karadeniz’e açılacağı ve Amiral Souchon’un bir savaş sebebi bulacağı kaydedilmiştir. Karadeniz bombardımanının yapıldığı günün sabahı ise Osmanlı gümrüklerini düzenlemekle görevli Crawford, Maliye Nazırı Cavit Bey ile görüşmüştür. Bu görüşmede Crawford, İngiltere Büyükelçiliği’nin bildirisine göre Osmanlı Devleti, Mısır’a saldırırsa Türklerin hizmetindeki İngiliz görevlilerinin geri dönmeye hazırlanmaları emrini aldıklarını ifade etmiştir.¹²⁰⁰

Karadeniz bombardımanı üzerine İngiliz Büyükelçisi Louis Mallet, İstanbul’dan ayrılmıştır. Ancak Mr. Waugh ve Mr. Cumberbatch isimlerindeki iki İngiliz Elçilik görevlisi İstanbul’da bırakılmıştır. Bunlar İstanbul’da bilgi toplamaya devam etmişlerdir. Hatta Waugh, 14 Aralık 1914 tarihinde cihat propagandası için

¹¹⁹⁸ **Ibid**, s. 65-66.

¹¹⁹⁹ Bu durumu Bağdat’taki IV. Ordu Müfettişi Cavid Paşa, Başkumandanlık Vekâleti’ne bildirmiştir (**Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 189-190).

¹²⁰⁰ Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım I, s. 237.

Müslüman topraklarına gönderilecek olan Osmanlı personelinin ismini Roma'daki İngiliz Elçisi James Rannell Rodd'a bildirmiştir.¹²⁰¹

Savaşın başlaması üzerine Osmanlı Devleti ülkesindeki diplomatik misyonların evraklardan önemli malumat elde etmiştir. Malumatın yanı sıra diplomatik teamüllere aykırı olarak bunların ikametgâhlarında silahlar ve iletişim araçları ele geçirilmiştir. Bu bağlamda Bağdat'taki Rus ve İngiliz konsolosluklarında tabanca, tüfek ve bunların mermileri ele geçirilmiştir. Ayrıca İstanbul İngiliz Elçiliğinde ve Saint Benoit okulunda bulunan telsiz-telgraf cihazının antenlerine el konulmuştur.¹²⁰²

İstanbul'daki İngiliz istihbaratının faaliyetleri hakkında Almanya'daki Osmanlı diplomatları bilgi edinmiştir. Berlin Sefiri Muhtar Paşa, büyük ihtimalle Alman istihbaratından öğrendiği Galata'da Osmanlı Bankası civarında Kağıtçı Benjamin Rawe'nin İngiltere'ye ve Beyoğlu tünel geçidinde İngiliz vatandaşı Kağıtçı Mac Gill'in Rusya'ya düzenli olarak siyasî ve askerî bilgiler verdikleri haberini Kasım 1914'te İstanbul'a yazmıştır.¹²⁰³ İngiliz istihbaratı Mekteb-i Bahriye'ye de sızmıştır. Henüz barış zamanında Mekteb-i Bahriye'de İngilizce öğretmeni olarak görevlendirilen Taki'nin? İngiliz istihbaratına çalıştığı ortaya çıkınca Anadolu'ya sürgün edilmiştir. Taki? bir süre sonra ihtida ederek Behiç Nuri ismini almıştır. Hatta affedilerek İstanbul'a dönmüş ve bir Türk hanımla evlenmiştir. Daha ilginç olan ise Behiç Nuri'nin haksız olarak Mekteb-i Bahriye'den uzaklaştırıldığını iddia etmesi üzerine kendisine Maliye hazinesinden 20 lira tazminat ödenmesi olmuştur. Bununla beraber dikkatlerin üzerine yoğunlaştığı Behiç Nuri'nin faaliyetleri gözetlenmiştir.¹²⁰⁴ Tahkikat sonucunda Nuri'nin zamanında Mekteb-i Bahriye'de öğretmen olmasından dolayı bahriyelilerle sürekli iletişimde bulunduğu ve öğrendiklerini dakika kaybetmeden her gün Felemenk Elçiliğine

¹²⁰¹ Ü. Gülsüm Polat, "İngiliz İstihbaratına Göre Birinci Dünya Harbi Başlarında Ortadoğu'daki Osmanlı Ajanları", **History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı**, 2010, s. 401-402.

¹²⁰² II. Şubeden 5.11.1914'te I. Şubeye haber verilmiştir (**Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 562-563).

¹²⁰³ BOA, HR.SYS. 2266/15: Muhtar Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (28.11.1914).

¹²⁰⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb. 45/16: Nazır Talat'dan Polis Müdürü Ahmed'e (14.07.1917).

giderek bildirdiği tespit edilmiştir. Bu sırada Covani ve Disanitin isminde iki kişinin de İngilizlere çalıştığı tespit edilmiştir.¹²⁰⁵

İngilizler, Osmanlı toplumunu oluşturan bütün halklarından casus veya muhbir istihdam etmişlerdir. Bunlar arasında öne çıkanlardan bazıları tüccar Ermeniler, Siyonist ve tüccar Museviler, tarafsız ülkelerin gazetecileri, Hristiyan ve hükûmete muhalif Müslüman Araplar olmuşlardır.¹²⁰⁶ Bu bağlamda İngilizler, Osmanlı Devleti'nin Mısır'a karşı yaptığı hazırlıkları Arap aşiretleri içindeki elemanları sayesinde haber almıştır.¹²⁰⁷ Liman von Sanders de Filistin cephesinde İngilizlerin Arap casuslar sayesinde her şeyden haberleri olduğunu belirtmiştir.¹²⁰⁸ Burada belirtmek gerekir ki İngiliz istihbaratı Orta Doğu'da sadece casusluk yapmakla uğraşmamıştır. Bölgede Tümgeneral Sir Francis Reginald Wingate liderliğinde İngiliz istihbaratı, Arap kabilelerini Osmanlı aleyhinde kışkırtmaya uğraşmıştır.¹²⁰⁹ Filistin cephesinin gerisinde de Türk askerî üniformasını giymiş düşman ajanları bildiri dağıtmışlardır.¹²¹⁰

İngiliz istihbaratı, esir kamplarından muhbirler temin etmiştir. Esirlerden Osmanlı aleyhinde istihbarat hizmetinde istihdam etmeyi kabul edenler Osmanlı ülkesine gönderilmişlerdir. Bu bağlamda İngiltere'de Wakefield'de esir olan Suriyeli Selim Antaki, Manchester-Fransa-İsviçre üzerinden İstanbul'a gönderilmiştir. Antaki, İstanbul'da Reşid Sadi ismiyle kız kardeşinin evine ulaşmıştır.¹²¹¹ Ancak Reşid Sadi'nin İstanbul'daki İngiliz istasyonun kod olarak kullandığı bir isim olduğu anlaşılmaktadır. İtilaf istihbaratı, Osmanlı müttefiklerinin vatandaşların da istihbarat elemanı olarak faydalanmıştır. Bunlardan biri 8 lisan bilen Avusturya vatandaşı Çek Ogust Rozika olmuştur.¹²¹²

¹²⁰⁵ BOA, DH.EUM.5.Şb. 45/16: Dahiliye Nezareti'nden Polis Müdüriyeti'ne (6.11.1917).

¹²⁰⁶ BOA, HR.SFR.(04). 651/62: Bükreş Sefiri Safa'dan Balçık Şehbender Vekili Ragıp Rauf'a (11.04.1916); BOA, DH.ŞFR. 85/177: Dahiliye Nazırı Talat'tan Suriye, Beyrut, Halep, Adana Vilayetlerine ve Cebel-i Lübnan, Teke, Menteşe Mutasarrıflıklarına (20.03.1918); Avcı, a.g.e., s. 195-196.

¹²⁰⁷ Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım I, s. 208.

¹²⁰⁸ Sanders, a.g.e., s. 353.

¹²⁰⁹ Avcı, a.g.e., s. 193-194.

¹²¹⁰ Sanders, a.g.e., s. 358.

¹²¹¹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 64/8: Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (20.04.1918).

¹²¹² BOA, DH.EUM.5.Şb. 25/3: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (2.04.1916).

İngilizler, Avrupa’da yaşayan ama İstanbul ile bağlantısı bulunan Mısırlıları istihbarat elemanı olarak kullanmışlardır. Bunlardan biri Mısırlı Rauf Yesrî olmuştur. Rauf Yesrî, Mısır’da servetini eğlenceye harcadıktan sonra biraderi Âkil Bey ile Hüseyin Kâmil’in biraderi Prens Mahmud Hamdi Bey’in kefaletiyle İstanbul’a gelmiş, daha sonra İsviçre’ye geçmiştir. Buradan Viyana’da giderek İngiliz taraftarı olan Muhib Paşa ve diğer şahıslarla görüştüktan sonra Romanya’ya geçmiştir. Rauf’un biraderleri Seyfullah Paşa ile Âkil Bey’in Mısır Hidiyi Abbas Hilmi Paşa adamları olduğu tespit edilmiştir.¹²¹³ Bunun yanında Rauf, Âkil ve Seyfullah Yesrî biraderlerin İngilizlere çalıştıkları ve Amerikan Elçiliği aracılığıyla para aldıkları, Mehmed Muhib Paşa’nın ise Mısırın eski Evkaf Nazırı olduğu, İngilizlere sadık olduğu, Lord Kitchener’in gemisi batırılmadan önce kendisine takdim ettiği raporlardan memnun olduğu için şahsa yazdığı mektupta harpten sonraki kabinede nazır olacağını vadettiği öğrenilmiştir. Bundan sonra şahsın Galiçya’daki Osmanlı askerlerine hediye göndermek üzere Viyana’da oluşturulan cemiyetin azasından olduğu, böylece Osmanlı dostu görünerek daha kolay hareket edeceği de tespit edilmiştir.¹²¹⁴

İngiliz istihbaratı Avrupa’da yaşayan Türkleri muhbir olarak kullanmıştır. Bunlardan biri Lozan’da ikamet eden Ahmed Rıza olmuştur. Ahmed Rıza, İsviçre’deki İngiliz istihbaratına bilgi vermiştir. Ayrıca, Enver Paşa ve Talat Bey ile Atina Elçisi Galib Kemalî ve Sofya Elçisi Ali Fethi Beyler arasındaki haberleşmede kullanılan şifre anahtarlarını gönüllü olarak İngilizlere vermeyi teklif etmiştir.¹²¹⁵ Son olarak Ahmed Rıza, Cenevre’nin her yerinde Türk istihbarat elemanları bulunduğu için adı geçen şehirde İngilizlerle haberleşmediğini belirtmiştir.¹²¹⁶ Ayrıca kimliği tespit edilemeyen şahıslar istihbarat elemanı olarak kullanılmıştır. Bunlardan biri olan Jacque Aelion’un, İtilaf Devletleri’ne casusluk ettiği ve şahsın Selanik’ten tekrar İstanbul veya Edirne’ye gittiği bilgisi ele geçirilmiştir.¹²¹⁷

Savaş süresince Osmanlı topraklarında bulunan tarafsız ülkeler diplomatik misyonları, İngilizlere bilgi vermeye devam etmişlerdir. Bu bağlamda Amerika

¹²¹³ BOA, DH.EUM.4.Şb. 9/9: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden II. Şube’ye (17.02.1916).

¹²¹⁴ BOA, DH.EUM.4.Şb. 9/9: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden II. Şube’ye (8.02.1917).

¹²¹⁵ Ü. Gülsüm Polat, a.g.m., s. 403-404.

¹²¹⁶ *Ibid.*, s. 404.

¹²¹⁷ BOA, HR.SYS. 2266/67: Hariciye Nezareti’nden Dahiliye Nezareti’ne (31.10.1915).

diplomatları ve Irak coğrafyasındaki İran konsolosları 1917 yılına kadar İngilizlere istihbarat toplamışlardır.¹²¹⁸

İngilizler, 1917 Aralık ayından itibaren Romanya Galati’de (Kalas) bir casusluk bürosu oluşturulmuştur. Büronun müdürlüğüne Üsteğmen Breston getirilmiştir. Büro Galati’den itibaren Mackensen Ordular Grubu mıntıkasında ve Türkiye’de faaliyet göstermiştir. Hatta büronun temel görevinin Türkiye’ye casus gönderilmesi olduğu saptanmıştır. Büroya bağlı casuslar, Babadağı-Köstence-İstanbul güzergahından ya İzmir-Beyrut-Şam veya İstanbul-Halep-Şam üzerinde Osmanlı topraklarında seyahat etmişlerdir. Büroya bağlı casusların parolaları tespit edilmiştir. Bu bağlamda Osmanlı topraklarından geçip İngiliz sınırına gelen casusların ellerini başının üzerine koyarak Miralay Buls’u soracakları ve ‘ballard tablay good old Belfast 1914’ diyerek, kendilerini tanıtacakları öğrenilmiştir.¹²¹⁹

İngiliz istihbaratı özellikle Osmanlı zabitleri hakkında bilgi edinmeye çalışmıştır. Nitekim savaş sırasında Bağdat İngiliz Konsolosluğu’nun evrakı arasında, bölgedeki Osmanlı kumandan ve erkân-ı harp zabitleri hakkında tutulan raporlar ele geçirilmiştir. Raporlarda zabitlerin bildikleri lisanlar, yetenekleri, ahlâkları, kumar ve şehvete olan eğilimleri, astlarının onlara gösterdikleri sevgi gibi doğru bilgiler kaydedildiği anlaşılmıştır.¹²²⁰

Burada Osmanlıların İngiliz istihbaratı hakkındaki tespitlerine dair açıklama yapmak gereklidir. Bu bağlamda Osmanlılar, İngiliz istihbaratın başındaki kişinin Mister Ombelos olduğunu öğrenmişlerdir. Mısır’da biri Araplardan diğeri Musevilerden iki şube ile Kıbrıs’taki şubenin Ombelos’un idaresinde olduğunu keşfetmişlerdir.¹²²¹ İngilizlerin faaliyetleri ilgili ortaya çıkarılanlardan biri diğeri de Anadolu kıtasına en yakın yerlerden biri olan Kıbrıs’ta bir casus merkezi kurdukları

¹²¹⁸ Avcı, a.g.e., s. 193-194.

¹²¹⁹ ATASE, BDH. K. 2689, D. 250, F. 016: IV. Ordu’dan II. Ordu Kumandanlığı’na (26.03.1918). Belgenin bir sureti Toros Menzil Kıta Kumandanlığı’ndan 10.04.1918’te Merisin İskele Emniyet Müfettişliği’ne yazılmıştır (BOA, DH.EUM.SSM. 20/17). Ayrıca Dahiliye Nezareti’nden 5.05.1918’te Ulukışla Emniyet Müfettişliği’ne de gönderilmiştir (BOA, DH.EUM.SSM. 20/43).

¹²²⁰ Karabekir, **Birinci**, s. 189.

¹²²¹ BOA, DH.ŞFR. 85/177: Dahiliye Nazırı Talat’tan Suriye, Beyrut, Halep, Adana Vilayetlerine ve Cebel-i Lübnan, Teke, Menteşe Mutasarrıflıklarına (20.03.1918).

olmuşlardır. Buradan Suriye ve Arabistan'a casuslar gönderilmiştir.¹²²² Son olarak Basra'nın bir İngiliz casusluk merkezi olduğu ve burada İngilizler lehine Arapça beyannameler hazırlandığı tespit edilmiştir.¹²²³

Ruslar, Osmanlı topraklarındaki en güçlü istihbarat ağlarından birini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda İstanbul Rus Elçisi Mihail Nikolayeviç Girs'in istihbarat kaynaklarından biri Pavlov ve/veya Borisov takma ismini verdiği şahıslardır. Bu iki kod ismin aynı şahıs mı yoksa iki farklı kişi mi olduğu anlaşılmamıştır. Bununla beraber Pavlov, Harbiye Nazırı Enver Paşa ve Dahiliye Nazırı Talat Bey ile sık sık görüşen bir kişidir.¹²²⁴ Bayur, Pavlov'un büyük ihtimalle İstanbul Avusturya Büyükelçisi Markgraf Johann Pallavicini, Avusturya askerî Ataşe Joseph Pomiankowski veya deniz ataşelerinden biri olduğunu belirtmektedir.¹²²⁵

Ruslar Osmanlı topraklarında askerî bir istihbarat ağı kurmuşlardır. Bu bağlamda Mart 1913-Ekim 1914 tarihleri arasında İstanbul'da görev yapan Rus askerî ataşesi General Maksim Nikolayeviç Leontyev'in kendi istihbarat ağını oluşturmuştur.¹²²⁶ Hatta 7 Ağustos 1914'te Trakya'da kuzey ve batısında Türk ordusunun toplanacağını sağlam kaynaklardan öğrenmiştir.¹²²⁷

Rus istihbaratı, İstanbul'daki her gelişmeyi gerçeğe oldukça yakın şekilde öğrenmiştir. Bu bağlamda Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Girs'in 11 Ağustos tarihinde Dışişleri Bakanı Sazonov'a telgrafından Osmanlı-Alman ittifakını öğrendikleri anlaşılmaktadır.¹²²⁸ Bunun yanında Girs, Kafkasya sınırında toplanan Osmanlı ordusundan, bölgeye gönderilen bombalardan ve Çanakkale'ye yerleştirilen iki yeni mayın tarlasından haberi olmuştur.¹²²⁹ Hatta Rus Dışişleri Bakanı Sazonov,

¹²²² BOA, DH.EUM.5.Şb. 54/7: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (21.01.1918); BOA, DH.ŞFR. 85/177: Dahiliye Nazırı Talat'tan Suriye, Beyrut, Halep, Adana Vilayetlerine ve Cebel-i Lübnan, Teke, Menteşe Mutasarrıflıklarına (20.03.1918).

¹²²³ Avcı, a.g.e., s. 195.

¹²²⁴ **Rus Dışişleri Arşivi'nin Gizli Belgelerinde Osmanlı'nın Cihan Harbi'ne Girişi**, Haz. Azad Ağaoğlu, Ötüken, İstanbul, 2018, s. 102, 103, 105, 117.

¹²²⁵ Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım I, s. 203-204.

¹²²⁶ **Rus Dışişleri**, s. 29, 219.

¹²²⁷ **Ibid.**, s. 34.

¹²²⁸ **Ibid.**, s. 45.

¹²²⁹ **Ibid.**, s. 68-69.

Babîâli'nin Goeben ve Braslau'nun Osmanlılar tarafından satın alındığını, İstanbul kamuoyuna açıklamadan daha önce öğrenmiştir.¹²³⁰

Seferberlik döneminde Rus istihbaratı önemli bilgi kaynaklarından biri İstanbul'daki Avusturya-Macaristan diplomatik misyonu olmuştur. Bu bağlamda Karabekir, karşı istihbarat konusunda Thauvenay ile aralarında 7 Ağustos 1914'te geçen bir konuşmadan bahsetmiştir. Karabekir, Thauvenay'a İtalyanlar'ın planlarını bilip bilmediğini sorduğunu açıklamıştır. Müdürün, İtalyanları şüpheli gördükleri için paylaşılmadığını sadece Avusturya-Macaristan Genelkurmayı'nın bildiği cevabını vermiştir.¹²³¹ Bu dönemde Erkân-ı Harbiye'de görevlendirilmiş olan Mustafa İsmet (İNÖNÜ) Bey ise Avusturya Büyükelçisi'nin 2 Eylül tarihli telgrafını Rus gizli teşkilâtının ele geçirdiği belirtmiştir.¹²³² Ruslar 17, 20, 21 Eylül tarihli olan Avusturya Elçiliği'nin diğer telgraflarını da ele geçirmişlerdir.¹²³³ Bunlardan anlaşıldığına göre Ruslar, İstanbul Berlin ve Viyana'da aleyhlerinde hazırlanan organizasyonları 7-8 gün içinde öğrenmişlerdir.¹²³⁴

Rus istihbaratının Karadeniz baskısından Eylül ayının ortalarından itibaren haberdâr olmuştur. Pavlov kaynaklı ve 15 Eylül 1914'te Petersburg'a gönderilen telgrafta şunlar belirtilmiştir.

*“Saat 6'ya kadar Sofya'dan yanıt alınamadı. Bir gün önce Enver, Sultan'ın emri üzerine donanmanın Karadeniz'e 17 Eylül'de açılacağını söyledi ve bunun kesinlikle gizli tutulmasını rica etti. Enver'e göre Odessa'ya çıkmak yalnızca Rus donanmasının mahvedilmesi durumunda mümkün olabilir. Mevcut şartlarda Odessa'ya çıkmak için birkaç hafta gerekmiş. Bir tek indirme hareketi tehdidinin bile gayet işe yarayabileceğinin hatırlatılması üzerine Bakan, durum değerlendirilmesi yapılacağını söyledi. Enver'e göre şu dakikada en önemli mesele Bulgaristan'ı açık seçik bir beyanda bulunmaya zorlamaktan ibarettir.”*¹²³⁵

Rus istihbaratı hakkında bir memur-ı mahsus, 18 Eylül 1914 tarihinde Bahriye Nezareti'ne bir rapor göndermiştir. Burada, Rusya'nın Osmanlı ülkesindeki casusluk tahsisatı arttırdığını, teşkilâtını genişlettiğini, Osmanlı şifrelerini kırdıklarını

¹²³⁰ *Ibid.*, s. 46.

¹²³¹ Karabekir, *Günlükler*, s. 398.

¹²³² İnönü, a.g.e., s. 332.

¹²³³ Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım I, s. 206-207.

¹²³⁴ *Ibid.*, s. 208, 235.

¹²³⁵ *Rus Dışişleri*, s. 102; Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım I, s. 203-204.

veya şifreli telgrafların bir kopyasını ele geçirdiklerini Rusya'daki diplomatik misyonlara gönderilen telgrafların ulaşmamasından anlaşıldığını ifade etmiştir. Bu durumu Odesa Osmanlı Şehbenderliği de belirtmiştir.¹²³⁶

Girs, 3 Ekim'de Savonoz'a çektiği telgrafta, savaşın kabinenin kararı olmadan donanmayı yöneten Almanların keyfi tercihiyle başlayabileceğini ve Almanların kendi isteklerine göre denize açılarak kendilerine saldırabileceğini belirtmiştir. Aynı telgrafta savaşın kaçınılmaz olduğu fakat Rusların buna ne zaman izin vereceklerinin kendisine bildirilmesini de talep etmiştir. Son olarak savaşın Rus donanmasının kısmi başarısızlığıyla başlarsa kendi konumlarının da bundan ağır darbe alacağı eklenmiştir.¹²³⁷ Giers, 13 Ekim'de ise gizli kaynaktan aldığı bilgide Enver Paşa'nın desteğini alan Amiral Souchon'un bütün Türk donanmasının Rus filosunun mahvetmek amacıyla Karadeniz'e açılması için ısrar ettiğini Petersburg'a bildirmiştir.¹²³⁸ Bayur da Osmanlı Devleti'nin savaş kararı aldığını ve bunun için Karadeniz'deki donanmayı kullanacaklarını Rusların öğrendiklerini ifade etmiştir.¹²³⁹ Nitekim, Petersburg Sefir Vekili Rumbeyoğlu Fahreddin Bey, Rus Dışişleri Bakanlığının Osmanlı Devleti'nin savaşa gireceğini kendisine açıkladıklarını 14 Ekim 1914'te İstanbul'a yazmıştır. Fahreddin Bey tahriratında, Petersburg kabinesinin Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını kabul etmesi konusundaki beyanatına inanmakla birlikte Yavuz savaş gemisinin Varna'da Alman subayların kumandasında bulunmasından dolayı Osmanlı hükûmetinin Rusya ile muharebeye girmesi için Almanların kasten bir olay çıkaracaklarını düşündüklerini açıklamıştır. Fahreddin Bey, Osmanlı şehbenderlerinin ve Kafkasya'dan gelenlerden aldığı bilgilere göre Osmanlı ile Rusya arasındaki savaşa kesin gözüyle bakıldığını ve Rus ordularının tedbir aldıklarını da ifade etmiştir.¹²⁴⁰

Karabekir, İstanbul'daki elçilerin savaşa girileceğinden önceden haberleri olduğu konusunda hem fikirdir. Hatta Rus Elçisi Girs'in 26 Ekim 1914'te Cavid Bey'e haberleri olmadan harbe gireceklerini söylemiştir. Fransız Elçisi Maurice Bompard ise daha da ileri giderek Cavid Bey'e bir emri vaki karşısında kalıp harbe

¹²³⁶ ATASE, BDH. K. 243, D. 30, F. 1010-06: Bahriye Nezareti'nden I. Şube'ye (23.09.1914).

¹²³⁷ **Rus Dışişleri**, s. 111.

¹²³⁸ **Ibid.**, s. 119.

¹²³⁹ Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım I, s. 214.

¹²⁴⁰ DTA, BN. 101/2277: Petersburg Sefareti'nden Hariciye Nezareti'ne (14.10.1914).

gireceklerini, Sadrazam ile kendisinin kabineden atılabileceklerini ve mühim kararların ikisinden gizli tutulduğunu ifade etmiştir. Karabekir, garip olanın Sadrazam ve Maliye Nazırı'nın bilmediğini İtilaf elçilikleri haber aldıklarını ve bu kadar üst perdenen yapılan casusluğun önlenmesine güçlerinin yetmediğini, hatta Almanların bile o kadar güçlü olmadıklarını belirtmiştir.¹²⁴¹ Karabekir bu durumu iki şekilde açıklamıştır. Bu bağlamda casuslar mahrem bir kaç şahsın haremine kadar girmişler veya Almanlar Enver Paşa ile görüşürken Ruslar veya Fransızlar kabinenin diğer üyelerinden malumat almışlardır.¹²⁴²

Rus diplomatik misyonlarının büyük kısım Karadeniz baskını üzerine Osmanlı topraklarından ayrılmışlardır. Ancak Rusların İstanbul'daki menfaatlerini korunması için elçilik üçüncü katibi Serafimof'u İtalyan Büyükelçiliği nezdinde bırakılmıştır. Resmî sıfatı ise Rus Elçilik binasının bekçisi olan Serafimof, aslında istihbarat personeliydi. Şahıs, İtalyan Elçiliği aracılığıyla İtalya üzerinden kendi devletine malumat göndermiştir. Serafimof'un verdiği ilginç bilgilerden birisi bazı İttihat ve Terakki üyelerinin kendisiyle iletişime geçmek istediği olmuştur. Bunun üzerine Rusya'dan bundan kaçınması cevabı verilmiştir.¹²⁴³

Savaş başladıktan sonra İstanbul'daki büyükelçiliklerinin aranması sonucunda Rusya istihbarat teşkilâtı hakkında önemli bilgiler ele geçirilmiştir. Nitekim Enver Paşa'dan Erzurum'daki III. Ordu Kumandanlığı'na gönderilen tahriratta, Rus Elçiliğinin aranması sonucunda bazı evrak ve telgraflar elde edildiğini, bunlardan Rusya'nın Osmanlı ordusunun bütün harekât ve olayları hakkında şimdi tamamen bilinen şahıslar aracılığıyla hatta son seferberlik sırasında bile hakikate oldukça yakın malumat elde ettiklerini, bu bilgilerden ordunun casuslar tarafından çevrildiğinin anlaşıldığını, Rus istihbarat elemanlarının cezalandırılması için divan-ı harbe verileceklerini, şüphesiz böyle şahısların Osmanlı ülkesindeki faaliyetlerine devam ettiklerini bildirilmiştir.¹²⁴⁴

Savaşa girilmesine rağmen Rus istihbaratının İstanbul'daki etkinliği devam etmiştir. Nitekim İttihat Terakki'nin önde gelenlerinden ve eski Maliye Nazırı

¹²⁴¹ Karabekir, **Birinci**, s. 288.

¹²⁴² **Ibid.**, s. 353-354.

¹²⁴³ Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım II, s. 145.

¹²⁴⁴ ATASE, BDH. K. 2829, D. 107, F. 7-1: Enver Paşa'dan III. Ordu Kumandanlığı'na (6.12.1914).

Mehmed Cavid Bey, İsviçre’de 30 Mart 1915’te Fransızlarla görüşmüştür. Fransızlar bu görüşmeleri Ruslardan saklamaya başarmışlardır. Ancak İstanbul’daki Rus istihbaratı Cavid Bey’in temaslarını öğrenmiştir.¹²⁴⁵

Rusların istihbarat ağıları arasında kullandığı şahıslardan bazıları tespit edilmiştir. Kürtlerden birkaç şeyh ve oymak başkanı Rus istihbaratına çalışmışlardır. Bunun dışında Ruslar, Müslüman, mühtedi Ermeniler, yerli Rumlar ve mülteci olarak gönderilen Tatar Müslümanlarını ve asker kıyafetindeki Osmanlıları, derviş kıyafetindeki İranlıları istihbarat teşkilâtlarında kullanmışlardır.¹²⁴⁶ Bunlardan biri Beyoğlu’nda Parizyan? yöneticisi Yunan vatandaşı 50 yaşında Mişel Previlfazyon, askerî sırlara öğrenmek için Romanya’da Rusya’ya çalışan Yüzbaşı Yorgif ile anlaşmıştır. Mişel, casusluk için 1.200 frank aldıktan sonra Osmanlı topraklarına gelirken yakalanmıştır.¹²⁴⁷

Rus istihbaratının bilgi toplama yöntemlerinden bazıları tespit edilmiştir. Bu bağlamda Minsk’teki casus okulunda eğitim almış olan Rus istihbarat elemanları kayıklarla cephe gerisindeki Osmanlı sahillerine sızmışlardır. Bunun yanında Osmanlı topraklarına mülteci olarak gelen Rus istihbarat elemanlarına kendi sınırlarını geçmeleri için beyaz bez üzerine yazılmış olan belgeler verilmiştir. Bu belgeler, istihbarat elemanının elbisesi astarına yama gibi dikilerek gizlenmiştir. Osmanlı esirleri de Rusların bilgi kaynaklarından biri olmuştur.¹²⁴⁸

Osmanlı topraklarındaki istihbarat faaliyetlerini en azından 1917 senesinin sonuna kadar devam eden Rusların istihbarat teşkilâtına bir kolordu bütçesi ayırdığını Karabekir belirtmiştir.¹²⁴⁹ Bu bağlamda istihbarat elemanlarına cömert davrandıklarına anlaşılmaktadır. Nitekim Ruslara çalışan Abdürrezzak’a ayda 300 ruble (37 altın kadar) verildiği öğrenilmiştir.¹²⁵⁰

¹²⁴⁵ Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım II, s. 167-168.

¹²⁴⁶ ATASE, BDH. K. 2893, D. 384, F. 7: III. Ordu Kumandanlığı’ndan Kafkas Kolordu Kumandanlığı’na (23.12.1916); ATASE, BDH. K. 2893, D. 384, F. 7-4: Kafkas Kolordu Kumandanı’ndan III. Ordu Kumandanlığı’na (27.12.1916); Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım I, s. 225.

¹²⁴⁷ BOA, İDUİT. 171/54 (3 Şaban 1334/5.06.1916); BOA, İDUİT. 171/89 (16 Ramazan 1334/17.07.1916).

¹²⁴⁸ Lülecı, a.g.t., s. 22-24.

¹²⁴⁹ Karabekir, **Birinci**, s. 191.

¹²⁵⁰ Bayur, a.g.e., Cilt III-Kısım I, s. 220-221.

Osmanlı topraklarında güçlü istihbarat ağı olan Fransızlar özellikle Osmanlı mülkî kurumlarından bilgi toplamıştır. Karabekir, henüz Osmanlı Devleti savaşa girmeden önce Osmanlı hükûmetinin nazırları neye karar verirlerse, günü gününe Fransız Elçiliği'nin haber aldığından şikayet etmiştir. Hatta “*İstibdat döneminde olduğu gibi, Meşrutiyet devrinde dahi hâlâ ecnebi sefirlerin, nazırlar meclisiyle bile kulak rabitaları mükemmel imiş!*” demiştir.¹²⁵¹

Fransız istihbaratı, Adalar Denizi'nde teşkilatlanmış ve kariyerlerinde Osmanlı ülkesinde çalışmış subaylardan faydalanmıştır. Bunlardan biri Taşöz Adası'ndaki istihbarat ağının liderliğini yapan ve savaştan önce Drama, Kavala ve Siroz'da Osmanlı jandarmasında istihdam edilmiş olan ve gerçek ismi bilinmemekle birlikte Marin olarak adlandırılan Fransız istihkâm yüzbaşısı olmuştur.¹²⁵²

Fransız istihbaratı Rumları muhbir olarak kullanmıştır. Bu bağlamda Fethiye, Kaş, Fenike kazalarından firar eden Rumların Meis adasında toplanmışlar ve Fransızlarla ortak hareket etmişlerdir. Hatta Meis'ten gönderilen casuslar, sahillerde bulunan Rumlardan malumat toplamışlardır.¹²⁵³

1.b. Tarafsız Casuslar

Bu kısımda Osmanlı topraklarında bulunduğu halde İtilaf Devletleri'ne istihbarat veren tarafsız ülke diplomatları ve vatandaşları açıklanacaktır. Bunlar arasında özellikle ön plana çıkan Yunanlı diplomatların durumunu Wallach açıklamıştır:

*“Moltke'nin önerdiği Mısır'a karşı harekât hazırlıklarına başlandığında, Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Sir F. Elliot, bir Alman subayının kurmay başkanı olarak Şam'a geldiğini ve Mısır'a karşı bir seferi kolordu hazırlanması için bu subayın emrine 125.000 TL. tahsis edildiğini, oradaki Yunan konsolosu tarafından öğrenilmiş olduğunu 8 Ekim 1914'te Sir Edward Grey'e bildirmiştir. Bu haber doğrudur. Yarbey Kress von Kressenstein 20 Eylül'de İstanbul'dan ayrılmış ve VIII. Kolordu'nun kurmay başkanı olarak Şam'a hareket etmişti. Esas görevi Süveyş Kanalı'na karşı bir sefer hazırlamaktır. Gerçekten de o ve birkaç kişi, Türk-Mısır sınırını ayrıntılı olarak incelemek için 8 Ekim'de Hicaz demiryoluyla Şam'dan ayrılmıştı.”*¹²⁵⁴

¹²⁵¹ Karabekir, **Birinci**, s. 94.

¹²⁵² Lüleci, a.g.t., s. 17.

¹²⁵³ BOA, DH.ŞFR. 87/306: Dahiliye Nazırı Talat'tan Teke ve Menteşe Mutasarrıflıklarına (26.05.1918). Bu emir Aydın Vilayeti'ne de gönderilmiştir (BOA, DH.ŞFR. 87/309).

¹²⁵⁴ Wallach, a.g.e., s. 145.

Savaş başladıktan sonra Yunan konsoloslarının faaliyetlerini Osmanlı İstihbarat Topluluğu yakından takip etmiştir. Bu bağlamda Ayvalık Konsolosluğu'nun İstanbul'daki elçiliğine verdiği istihbarat bilgilere ele geçirilmiştir.¹²⁵⁵ Benzer şekilde Urla'dan izinli olarak İstanbul'a gelen Urla Yunan konsolosunun evrakları arasında bir çok askerî bilginin gizlendiği fark edilmiştir.¹²⁵⁶ Bunların yanında savaşla birlikte yasaklanmasına rağmen Yunan diplomatlar şifreli haberleşmek için ısrar etmişlerdir. Nitekim Yunanistan'ın Antalya Viskonsülü Kerelis'in Kavala mahalli idaresine verilmek üzere bölgeye gitmeye hazırlanan Ömer Fehmi'ye verdiği iki adet şifreli kağıt, şahsın üzerinde yakalanmıştır.¹²⁵⁷

Diplomatları gibi Yunanistan İstanbul Ataşemiliterliği istihbarat faaliyetlerini arttırmıştır. Bu bağlamda Ataşemiliterlik, Yunan subaylarını istihbarat toplanması için istihdam etmiştir. Bu bağlamda 27 yaşındaki Enderyas Frankakis veled Anastas'ın Balkan Harbi'nde küçük subay olarak bir Yunan torpidosunda görevlendirilmiştir. Savaşın bitiminde İstanbul'a gelen Anastas, Karadeniz'e çıkan Osmanlı savaş gemilerini şekilleri ve hareketlerini kaydetmiştir.¹²⁵⁸

Tarafsız olduğu dönemde İtalyan konsolosları İtilaf Devletleri'ne çalışmışlardır. Bu bağlamda Musul Rus Konsolosu olmasına rağmen Bağdat'ta ikamet eden ve savaşın ilânı üzerine bölgeden ayrılarak Kirmanşah'a giden Kirsanof'a, Bağdat İtalyan Konsolosu'nun gönderdiği istihbarat bilgilerini içeren mektubu ele geçirilmiştir. Konsolosun Ruslardan para aldığı da öğrenilmiştir.¹²⁵⁹ İtalyan Konsolos aracılığıyla bölgede Ruslara çalışan bir casusluk şebekesi de ortaya çıkarılmıştır.¹²⁶⁰ Vali Süleyman Nazif'in, İtalyan konsolosunun divan-ı harbe verilmesini istemesine rağmen şahsın diplomatik girişimlerle bölgeden uzaklaştırılmıştır. Bu arada İtalyanlarla bir kriz oluşturulmaması için konsolosun bölgeden ayrılmasına kadar iyi muamele edilmesi emredilmiştir.¹²⁶¹

¹²⁵⁵ ATASE, BDH. K. 414, D. 1018, F. 1635-014: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (13.10.1915).

¹²⁵⁶ BOA, HR.SYS. 2169/16: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (18.10.1916).

¹²⁵⁷ BOA, HR.SYS. 2186/32: Divan-ı Harb-i Örfi'den Hariciye Nezareti'ne (4.05.1915).

¹²⁵⁸ BOA, MV. 238/11 (3 Rebiyülevvel 1333/19.01.1915).

¹²⁵⁹ BOA, DH.ŞFR. 463/88: Süleyman Nazif'ten Dahiliye Nezareti'ne (4.03.1915).

¹²⁶⁰ BOA, İ.HB. 167/43: Başkumandanlık Vekâleti'nden Sadaret'e (26.03.1915).

¹²⁶¹ BOA, DH.KMS. 31/17: Dahiliye Nezareti'nden Bağdat Vilayeti'ne (16.03.1915).

Amerikan konsoloslukları İngilizler vatandaşlarını himaye etmişlerdir. Bu bağlamda Haziran 1915'te Bağdat'ta Meyankökö işinde çalışan İngiliz Barter ve üç arkadaşı tutuklanmıştır. Bunun üzerine bölgedeki Amerikan konsolosu Barter için bir kefaletname yazacağını, şahsa güveninin tam olduğunu söylemiş ve serbest bırakılmasını istemiştir. Barter'in daha önce de başka bir yere sürgün edilmek istenmiş, ancak konsolos buna da müdahale etmiştir. Buna rağmen Barter, Zor'a sürgün edilmiştir.¹²⁶²

Bağdat'taki Amerikan konsolosluğunun yanında Amare'deki İran konsolosluğu da İngilizlere yardım etmiştir. İran tarafsız olmasına rağmen Amare'deki İran konsolosu, binasının üzerine düşmanın gözlem araçları, top ve tüfek yerleştirmesine göz yummuştur. Bunun yanında İngilizler, bölgedeki İran vatandaşlarını polis ve istihbarat hizmetinde istihdam etmişlerdir. Nitekim Osmanlı kaynakları İranlıların, İngilizlerin güvenilir vatandaşları olduğunu belirtmişlerdir.¹²⁶³

ABD'nin savaşa girmesi üzerine İstanbul Amerikan Elçisi Abram Isaac Elkus İstanbul'dan çıkarılmıştır. Elkus, İstanbul'dan deport edildikten sonra Sofya'ya gitmiştir. Elçi Sofya'dan İstanbul'a el uzatmış ve istihbarat faaliyetlerine devam etmiştir. Hatta Elkus'un Bulgaristan'ın Eylül 1918'te savaştan çekilmesinde büyük etkisi olmuştur.¹²⁶⁴

Anlaşıldığına göre Arjantin diplomatik misyonu İtilaf Devletleri'ne çalışmıştır. Bu bağlamda İsviçre'ye giderken üzerinde kapalı mektuplar bulunmasından dolayı Küçükçekmece'de çevrilen Emil Grob'un? sınır dışına çıkarılması uygun görülmüştür. Mektuplardan biri Arjantin general konsolosuna verilmesi için Arjantin'in İstanbul konsolos vekili ve Beyoğlu'nda Yemenici sokağında 3 numarada mukim Mösyö Şoltehas? tarafından gönderilmiştir. Mektupta, Osmanlı ülkesinin askerî ve siyasî durumları kaydedilmiştir.¹²⁶⁵

¹²⁶² Avcı, a.g.e., s. 198.

¹²⁶³ **Ibid.**, s. 199.

¹²⁶⁴ Pomiankowski, a.g.e., s. 267.

¹²⁶⁵ ATASE, BDH. K. 414, D. 1018, F. 1635-002: Polis Müdür-i Umumisi'nden II. Şube'ye (4.01.1915).

1.c. Yerli Casuslar

Savaş sırasında Osmanlı Devleti tebaasından şahıslar İtilaf Devletleri istihbarat hizmetlerinde istihdam edilmişlerdir. Yerli casusların varlığı yakalanmalarının yanı sıra karinelerden de çıkartılmıştır. Bu bağlamda İstanbul düşman uçaklarının sık sık hücumuna uğramış ve şehrin çok önemli mevkileri bombalanmıştır. Uçakların seçtikleri bombardıman mahallerinden dolayı yerlilerin düşmana casusluk yaptığı anlamıştır.¹²⁶⁶

İstanbul dışında, İngiliz istihbaratı toplumun önde gelenlerini istihdam etmişlerdir. Bunlardan biri Irak'taki Muhammere aşiretinin şeyhi olmuştur. Şeyh, Türklerin Belcaniye ve Basra'yı tahliye ettiklerini 3 Aralık 1914'te İngilizlere bildirmiştir. Bunun yanında aşiret kuvvetlerindeki bazı reisler düşman casusluk yapmışlardır. Bu bağlamda Amare aşireti reisleri, Türk birlikleri hakkında İngiliz komutanlara ve Muhammere hakimi Haz'al bilgi vermişlerdir.¹²⁶⁷ Arapların yanında Katolik Marunî olduğu tespit edilen Mersinli Selim Antavan, Kıbrıs'taki İngiliz istihbaratına postacılık yapmıştır. Bunun yanında Antavan'ın İngiliz istihbaratına çok faydalı olduğu için Mersin bölgesindeki casusluğu idare etmekle görevlendirilmiştir.¹²⁶⁸

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti tebaası şahısları müttefik ülkelerde kullanmaya çalışmışlardır. Bunlardan biri İzmir Telgraf Başmüdüriyeti'nden emekli Galib Bey'in mahdumu İsviçre'de yaşayan Dolandırıcı Hüseyin Hüsnü olmuştur. Hüseyin Hüsnü, İtalyanlar tarafından istihbarat toplaması amacıyla Avusturya'ya gönderilmek istenmiştir.¹²⁶⁹

İngilizler adaları Rumları kullanmışlardır. İngilizler Taşöz ve İmroz'da oluşturdukları teşkilâtla İnöz sahiline casus Rumları getirmek ve kaçmak isteyenleri beraberlerinde götürmüşlerdir. Hatta burada istihdam ettikleri şahıslardan biri, daha

¹²⁶⁶ BOA, DH.EUM.SSM. 27/30: Dahiliye Nezareti'nden tamim (17.08.1918).

¹²⁶⁷ Avcı, a.g.e., s. 200-202.

¹²⁶⁸ ATASE, BDH. K. 2689, D. 250, F. 011-03: II. Ordu'dan 12. Kolordu Kumandanlığı'na (5.04.1918).

¹²⁶⁹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 27/10: Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (30.07.1916).

önce Yunan donanmasına işaret vermek suçundan sınır dışı edilen Çeltekli Konstantin olmuştur.¹²⁷⁰

Burada belirtmek gerekir ki sadece İtilaf Devletleri'ne değil Arap isyancılar da istihbarat ağı oluşturmuşlardır. Bunlardan biri Aralık 1917 sonlarında Mekke'nin eski emiri Hüseyin'e casusluk ettiği için tutuklanan Mısırlı Mahmud İbrahim el-Benceri olmuştur.¹²⁷¹ Emir Hüseyin, sadece Araplardan oluşan bir casusluk ağı kurduğu görülmektedir.

Savaş sırasında Ermeni Patrikhanesi'nin bir istihbarat ağı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Merkez Postanesi sansür memurlarından ve Ramgavar Fırkası mensuplarından Armenak Kırıkçıyan (Hapgoni) Efendi, Ramgavar Fırkası'na ait mektupları bizzat kontrol ettiği ve patrikhanenin hizmetinden memnun olduğu öğrenilmiştir.¹²⁷²

1.d. Müttefiklerin Casusları

Müttefik ülkeler savaş süresince Osmanlı topraklarına casuslar göndermişlerdir. Karabekir'e göre bunlardan biri, von Der Goltz Paşa ile Irak'a giden Profesör Bader'dir. Profesör, sürekli Almanları ve Goltz Paşa'yı eleştirerek Osmanlı zabitlerinin güvenini kazanmış ve onlarla samimi olmuştur. Bu sebeple Osmanlı zabitleri Bader'in yanında Almanlar hakkındaki gerçek düşüncelerini saklamadan konuşmuşlardır. Nitekim Bader'in Osmanlı zabitlerinin Almanlar hakkındaki düşüncelerini öğrenmekle görevlendirildiği anlaşılmıştır.¹²⁷³

Almanlar, harp sırasında Berlin, Ansvers, Bazel (Belçika), Freiburg, Charlottenburg (Berlin) bölgelerinde casusluk kursları açmışlardır. Kurslar 6 ila 8 hafta arasında devam etmiştir. Bunları bitirenler belirli görevlerle düşman bölgelerine gönderilmişlerdir.¹²⁷⁴ Bu kursları bitirenler arsından Osmanlı topraklarına da gönderilenler olduğuna dair bir kayıta tesadüf edilmemiştir. Bununla

¹²⁷⁰ ATASE, BDH. K. 3456, D. 91, F. 003; ATASE, BDH. K. 3456, D. 91, F. 003-01: 19. Kolordu Kumandanlığı'ndan V. Ordu Kumandanlığı'na (22.06.1917).

¹²⁷¹ ATASE, BDH. K. 2699, D. 293, F. 008-08: II. Ordu'dan Halep Vilayeti'ne (6.07.1918).

¹²⁷² BOA, DH.EUM.2.Şb. 71/9: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (18.02.1915).

¹²⁷³ Karabekir, **Gizli**, s. 23.

¹²⁷⁴ **Espiyonaj**, s. 64.

beraber Osmanlı istihbarat personeli arasında Almanların kursuna giden bir şahsa belgelerde rastlanmamıştır.

2. Kontrespiyonaj Yöntemleri

Savaş sırasında malumat toplanması ve ulaştırılması için çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Bu yöntemlerin tamamı Osmanlı coğrafyasında kullanılmadığı için bu kısım iki başlıkta incelemiştir. Bu sayede Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun zaafıları ortaya çıkarılmaya da çalışılmıştır.

2.a. Bilgi Toplama Yöntemleri

Savaş sırasında düşmanlar, Osmanlı kurumlarının yazışmalarını ele geçirmeye çalışmışlardır. Bu durum özellikle merkeze uzak ve haberleşmenin düşmanların kontrolündeki kablolar vasıtasıyla sağlanan bölgelerde görülmüştür. Bu bağlamda Hicaz Valisi Vehib Bey, 1 Ekim 1914'ten itibaren Dersaadet'ten muntazaman posta alınamadığını, belirtilen zamandan beri İstanbul'dan çıkarılan postaların yabancı sansürlerin bulunduğu mevkilerde tevkif ve imha edildiğinin bilindiğini, şimdiye kadar gönderilen muhaberelelerin tekrar gönderilmesi arz etmiştir.¹²⁷⁵ Buradan da anlaşıldığına göre İtilaf Devletleri seferberlik döneminde de Osmanlı kurumlarının yazışmalarını takip etmişlerdir.

Savaş sırasında İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin ülke dışındaki misyonlarıyla olan haberleşmesini ele geçirmeye çalışmışlardır. Bunlardan biri Hollanda'da yaşanmıştır. Lahey Sefiri Nusret 12 Mayıs 1916'da İstanbul'a gönderdiği tahriratta durumu açıklamıştır. Burada Madrid Sefareti'ne gönderilmesi için Hariciye Nezareti'nden gönderilerek Hollanda postanesine verilen zarflardan altı tanesinin İngiliz sansürü tarafından zapt edildiğini Lahey Posta Merkezi'nden sefarete bildirildiğini ifade etmiştir.¹²⁷⁶ İngiliz sansürünün Hollanda'da niye bulunduğu ve yazışmalara hangi hukuka dayanarak el koyduğu hakkında başka bir açıklama bulunmamakla beraber bu durumun sık yaşandığı anlaşılmaktadır. Batavya

¹²⁷⁵ BOA, DH.İD. 185/24: Hicaz Valisi Vehib'den Dahiliye Nezareti'ne (14.11.1914). Bu talep üzerine Eylül'ün başından Teşrinievvel sonuna kadar olan yazışmalar 27.12.1914'te tekrar gönderilmiştir (BOA, DH.İD. 185/24).

¹²⁷⁶ BOA, HR.SYS. 2420/53: Lahey Sefiri Nusret'ten Hariciye Nazırı Halil'e (12.05.1916).

Başşehbenderi Rafet Bey de aynı durumdan şikayetçidir. Rafet Bey, daha önce Hollanda postalarının İngiliz ve Fransız sansürünün tecavüzüne uğradığını, bu sefer ise ülke dışındaki Osmanlı memurlarının maaşlarının ödenmesi hakkındaki banka yazışmalarına el koyduklarını açıklamıştır. Rafet Bey, buna mukabil bir tedbir alınarak engel olunabileceğini, bunun esir İngiliz ve Fransız general, subay ve neferlerine Kızılhaç gibi kurumlardan gönderilen para ve eşyaların sahiplerine teslim edilmemesi olduğunu açıklamıştır. Bu tedbir alındığı takdirde maddi olarak çok zor durumda kalan Osmanlı görevlilerinin maaşlarına İtilaf Devletleri sansürünün musallat olamayacağını belirtmiştir.¹²⁷⁷

Benzer bir durum Cenevre’de yaşanmıştır. Cenevre Başşehbenderliği, İstanbul’dan Cenevre’ye gelen bazı hususî mektupların İngiliz sansürü tarafından açıldığına dair işaretler olduğunu, Cenevre’den gönderilen muhaberatın da açıldığı hakkında tereddütler bulunduğunu, bundan dolayı 1916 senesinin başından itibaren gönderilen muhaberatının kontrol edilmesini ve gönderilmemiş olan varsa bunların bir an önce kendilerine ulaştırılmasını talep etmiştir.¹²⁷⁸ Yapılan kontrol sonucunda 10 tane tahriratın Cenevre’ye ulaşmadığı anlaşılmıştır.¹²⁷⁹

Osmanlı coğrafyasında sık kullanılan yöntemlerden biri işaretle haberleşme olmuştur. Bu yüzden Osmanlı toprakları çok sık bombardımana uğramıştır. Nitekim III. Ordu Kumandanlığı’ndan gönderilen tahriratta durum açıklamıştır: ‘Bugün iki düşman torpidosu Terme boğazına gelmiş, civardaki ormanlıktan silah atılarak işaret verilmesi üzerine bombardımana başlamış, sahilten gönderilen üç yelkenli ile karaya 30 kadar nefer çıkarmış ve aldıkları erzakla doğuya doğru girmişlerdir’.¹²⁸⁰ Askerî kurumların yanı sıra mülkî idare de benzer durumları rapor etmiştir. Bolu Mutasarrıflığı, Zonguldak civarındaki tepelerden Helyosta makinesi veya elektrik fenerleriyle geceleyin denize işaret verilerek iletişim kurulduğunu bildirmiştir.¹²⁸¹

İtilaf Devletleri istihbarat elemanları Müslüman kıyafetinde bilgi toplamışlardır. Bu bağlamda Van’a bağlı Karçıkan kazasının Oranis köyünden

¹²⁷⁷ BOA, HR.SYS. 2423/24 Batavya Başşehbenderi Rafet’ten Hariciye Nezareti’ne (5.07.1916).

¹²⁷⁸ BOA, HR.SYS. 2422/7: Cenevre Başşehbenderliği’nden Hariciye Nezareti’ne (13.06.1916).

¹²⁷⁹ BOA, HR.SYS. 2422/7 (20.06.1916).

¹²⁸⁰ ATASE, BDH. K. 3196, D. 97, F. 9: III. Ordu Kumandan Vekili Fevzi’den Kafkas Ordular Grubu Kumandanlığı’na (5.04.1917).

¹²⁸¹ BOA, DH.ŞFR. 449/23: Bolu Mutasarrıfı Alim Osman’dan Dahiliye Nezareti’ne (19.11.1914).

Onik'in zevcesi Ris binti Kalon'un, Ruslara bilgi toplamak için Müslüman kadını elbisesiyle askerî harekât bölgelerinde dolaşmıştır.¹²⁸² Benzer şekilde Halepli Haçer oğlu Agop, sarıklı bir Müslüman olarak Payas sahilindeki yasak bölgede seyahati sırasında yakalanmıştır.¹²⁸³ İran Sünne'de bulunan Rus kumandanlığı Süleymaniye'deki Alman kuvvetlerini anlamak için Bakır bin Hacı namında bir İranlı'yı göndermiştir. Şahıs daha rahat hareket edebilmek için derviş alameti olarak demir taşımıştır.¹²⁸⁴

İstihbarat ulaştırılması için astarlı zarflar kullanılmıştır. Bu bağlamda astarlı zarfların içerisindeki renkli ile asıl zarfı teşkil eden kağıtlar arasına yerleştirilen ve kurşun kalemle yazılmış sigara kağıtları aracılığıyla malumat gönderilmiştir. Bu yöntem Suriye ve Lübnan hakkında bazı zararlı yayınların nasıl gönderildikleri hakkındaki Mısır ve Amerika gazetelerinde bulunan fıkralardan anlaşılmıştır.¹²⁸⁵

İtilaf Devletleri bilgi toplanması amacıyla uçaklarla Osmanlı topraklarının iç taraflarına ulaşmışlardır. Fransız teğmenlerinden Kost, Selanik'ten uçakla Osmanlı Avrupası'na geçmiştir. Burada 6 ay boyunca gündüz dağlarda konaklamış, geceleri hareket etmiştir. Kost, güneş batmadan önce fotoğraf çekmiş ve dürbünle gözetleme yapmıştır. Bu süre içerisinde bir kere uçakla belge göndermeyi başarmıştır. Bu yöntem, Kost'un erzakını sağlayan hizmetçisi Andre Gabyo'nun 6 gün yürüyerek İstanbul'a gelmesi ve aç olduğu için Merkez Kumandanlığı'na teslim olması sonucunda ortaya çıkmıştır.¹²⁸⁶

Osmanlı coğrafyasında gizli yazılarla malumat gönderilmiştir. Bunlardan biri Zürih'te Mösyö Zürcher ismine gönderilen Osmanischer Lloyd gazetesinin bandrolü üzerinde tespit edilmiştir. Gizli yazı, II. Şube personelinin bandrolünün arkasının

¹²⁸² BOA, İ.DUİT. 170/72 (9 Cemaziyülahır 1334/13.04.1916).

¹²⁸³ BOA, İ.DUİT. 172/74 (6 Zilkade 1334/4.09.1916).

¹²⁸⁴ BOA, İ.DUİT. 171/89 (16 Ramazan 1334/17.07.1916).

¹²⁸⁵ BOA, DH.EUM.5.Şb. 30/56A: Emniyet-i Umumiye Müdürü Aziz'den II. Şube Müdürü Seyfi'ye (22.11.1916).

¹²⁸⁶ BOA, DH.EUM.5.Şb. 84/49 (15.08.1917).

ütülenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bununla beraber casusunun kimliğinin ortaya çıkmaması için gazetelerler, İstanbul'daki posta kutularına bırakılmıştır.¹²⁸⁷

Osmanlı topraklarından iğneyle şifreleme yöntemiyle istihbarat gönderilmiştir. Çanakkale muharebelerini yerinde görmelerine izin verilen yabancı gazeteciler kurumlarına gönderdikleri haberlerin üzerindeki bazı harfleri iğneyle işaretleyerek şifreli haberleşme yaptıkları tespit edilmiştir. Gazetecilerin yakalanma ihtimalini düşürmek için bu yöntemi özellikle Almanca gazetelerde uygulamışlardır.¹²⁸⁸

Tarihin en eski haberleşme vasıtalarından biri olan güvercinler aracılığıyla istihbarat taşınmıştır. Bu yöntemi özellikle Irak, Suriye ve Filistin cephelerindeki İngiliz istihbaratı kullanmıştır. Nitekim 1915-1917 yılları arasında Filistin'deki Yahudi casusluk örgütü NİLİ de topladığı bilgileri güvercinler sayesinde İngilizlere ulaştırmıştır.¹²⁸⁹

2.b. Yeni Yöntemler

Savaşın değişen koşulları istihbarat yöntemlerini değiştirmiştir. Yeni yöntemlerin Osmanlı topraklarında kullanıldığı hakkında bir belgeye rastlanılmamıştır. Bununla beraber müttefik ülkeler, yeni yöntemler aracılığıyla istihbarat gönderilebileceği için II. Şube'yi bilgilendirilmiştir.¹²⁹⁰ Bunun yanında II. Şube, Almanya'nın karşı casusluk konusundaki tecrübesinden faydalanmak için Kimyager Yüzbaşı Midhat Cemal'i Berlin'e göndermiştir. Yüzbaşının 12 Ocak 1917 tarihli ilk raporunda, ipler aracılığıyla casusluk yapıldığını bildirmiştir. Buna göre bonmarşe kağıttan yapılan iplerin içine malumat yazıldıktan sonra büküldüğü belirtilmiştir. Aynı raporda ketenden veya başka maddelerden yapılan iplerin üzerine mürekkeple konulmuş noktalar oluşturularak malumat ulaştırıldığını da ifade

¹²⁸⁷ Servet Avşar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti'nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri", **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, Sayı 3, Kasım 2018, s. 8.

¹²⁸⁸ Avşar, "Casusluk Okulları", s. 9; Burhan Sayılır, "Çanakkale Kara Savaşları Sırasında Casusluk Olayları ve Türklerin Aldıkları Tedbirler", **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 8, Ankara 2006, s.100.

¹²⁸⁹ Avşar, "Casusluk Okulları", s. 11.

¹²⁹⁰ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-008; ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-008-01: II. Şube'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (24.01.1917).

edilmiştir. Bundan sonra, Kimyager Midhat, II. Şube'yi bilgilendirmek için iplerle haberleşmenin nasıl sağlandığını kağıt üzerine çizerek açıklamıştır. Ayrıca Almanların bu şekilde casusluğun önüne geçilmesi için böyle iplerin kullanımını yasakladığını belirtmiştir. Midhat Cemal, Osmanlı ülkesindeki durumu da açıklamış ve böyle iplerin Beyoğlu'nda çok rahat temin edilebileceğini kaydetmiştir.¹²⁹¹ İplerle malumat gönderilmesinin bir diğer şeklini ele geçirilen bir Rus casusundan öğrenilmiştir. Buna göre herhangi bir ip, sicim, kurnap veya bez üzerine aynı mesafede 3 büyük düğüm oluşturulmuştur. Bunların arasına küçük düğmelerle birliklerin numaralarının işaretlenerek malumat gönderilmiştir.¹²⁹²

Balon ve güvercinler aracılığıyla casusluk yapılmıştır. Güvercinler aracılığıyla malumat gönderilmesi Osmanlı topraklarında kullanılmış olsa da Avrupa cephelerinde çok daha fazla sayıda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Güvercin ve balonların kullanılması hakkındaki malumat, Batı cephesinde 27 Şubat 1917'de balonla sınırı geçtikten sonra esir edilen bir Fransız casustan alınmıştır. Buna göre şahıs Londra'da istihbarat eğitimi aldıktan sonra bir arkadaşıyla birlikte bir İngiliz yüzbaşı tarafından casusluk için görevlendirilmiştir. Fransız, Alman sınırı üzerinden uçacak ve bir muharebe güvercini gönderecekti. İlk güvercin yere indikten sonra ise bir işaret oluşturacaktı. Bu haberin ulaşmasından 8 gün sonra ve ondan sonra her 14 günde bir kere belirli mevkilerden güvercinler gönderecekti.¹²⁹³ Burada belirtmek gerekir ki Almanlar da operasyonlarında güvercinlerden oldukça istifade etmişlerdir. Posta güvercinlerinin karınlarına bağladıkları ve daha önceden belirlenmiş bir bölgede acılan fotoğraf makineleriyle malumat toplamışlardır.¹²⁹⁴

Düşman istihbarat teşkilâtları askerî mühürleri elde etmek için çeşitli yöntemler kullanmışlardır. Bunlardan birincisine göre damgaların ve mühürlerin zarı çıkartıldıktan sonra sıcak yumurtanın kabuğu üzerine bir sureti alınmıştır. Diğer

¹²⁹¹ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-009-01; ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-009-02; ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-009-03: Kimyager Yüzbaşı Midhat Cemal'den II. Şube'ye (12.01.1917).

¹²⁹² ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-022: II. Şube'den Kafkas Grubu İstihbarat Zabıtlığı'ne, Sansür Müfettişliği'ne, Askerî Pasaport Merkezi'ne, Polis ve Emniyet Müdürlüklerine ve Ordular İstihbarat Zabıtlıklarına (9.01.1918)

¹²⁹³ Makedonya'daki Otto von Below Ordu Grubu'ndan bildirilen bu yöntem Alman Askerî Murahhaslığı aracılığıyla II. Şube'ye ulaştırılmıştır (ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-015-01).

¹²⁹⁴ **Espiyonaj**, s. 72.

yöntemde ise toparlak damga suretlerinin düz kesilmiş yumurta akları veya pişirilmiş ve sıcak bir halde bulunan patatese tatbik edilerek bir kopyası çıkartılmıştır. Alınan bütün tedbirlere rağmen düşman istihbaratı, mühür ve damgaların asıllarına uygun taklitlerini oluşturmayı başarmıştır.¹²⁹⁵

Düşmanların Batı cephesinde uyguladığı bir diğer yöntemi Almanlar bildirmişlerdir. Bu bağlamda düşman istihbarat elemanları raporlarını ipekli kağıtlara yazmışlar ve bunları kağıt büyüklüğünde toplu iğne muhafazalarının içine koyarak pantolon askısı veya kemerlerine saklamışlar, böylece sınırdan kaçırmışlardır.¹²⁹⁶

Sofya Casusluk Mevkii çikolata ile malumat gönderildiğini bildirmiştir. Buna göre Rus şekerleme külahlarının dış taraflarında resim ve fabrika markalarının işaretleri bulunmaktaydı. Bunların iç kısımları aracılığıyla ise malumat gönderilmiştir. Alınan tedbirlere rağmen bunların sınırdan kaçırılmasına engel olunamamıştır.¹²⁹⁷ Benzer şekilde İtilaf Devletleri, kartpostalları malumat göndermek için kullanmışlardır. Buna göre Doğu Prusya'daki bir esir kampında bir İngiliz esir üzerinde İngiltere'den hediye paketleri içinde gelen bir kartpostal bulunmuştur. Kartpostal kağıdından ayrılmış ve içinde her hangi bir yazı bulunamamıştır. Ancak kartın üzerindeki sahnenin bir filminden alınması ve üzerinde İngilizce 'İsteyeniz, onu ahz edeceksiniz' yazmasından kartın casusluk yapılması için bir mesaj olduğu manası çıkarılmıştır.¹²⁹⁸

Sofya'dan Peşte'ye giden trenin üzerinde casuslar tarafından numaralar yazılmış veya başka işaretler konulduğu Bulgaristan'dan bildirilmiştir. Bu işaretlerle vagonların içinde bulunan maddelerin bildirildiği tahmin edilmiştir.¹²⁹⁹

Alman Askerî Murahhaslığı, kadınların saç bukleleri arasında casusluk yapıldığını bildirmiştir. Buna göre kadınların saçlarının altına çeşitli tarzlarda altlık

¹²⁹⁵ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-022: II. Şube'den Kafkas Grubu İstihbarat Zabıtlığı'ne, Sansür Müfettişliği'ne, Askerî Pasaport Merkezi'ne, Polis ve Emniyet Müdürlüklerine ve Ordular İstihbarat Zabıtlıklarına (9.01.1918).

¹²⁹⁶ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-025-01: II. Şube'den Polis ve Emniyet Müdüriyetlerine, Askerî Pasaport Dairesi'ne ve Ordu İstihbarat Zabıtlıklarına (6.01.1918).

¹²⁹⁷ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-016-01: Alman Murahhas-ı Askerliği'nden II. Şube'ye (17.04.1917).

¹²⁹⁸ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-008; ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-008-01: II. Şube'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (24.01.1917).

¹²⁹⁹ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-010-01; ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-010-01a: II. Şube'den Beyoğlu'nda Askerî Murahhaslığa (7.02.1917).

yapıldığını, bunların 3-4 cm olduğundan içlerine küçük yazılar konulabildiğini ve hiç dikkat çekmeden taşınabildiğini bildirmiştir.¹³⁰⁰ Haberleşme için insan vücudunun kullanılması hakkında bir diğer bilgi Berlin'den gelmiştir. Buna göre takma dişlerin damakları üzerine haber yazılarak casusluk yapılmıştır.¹³⁰¹

Kaynağı belli olmamakla birlikte evrak-ı nakdiyelerin gizli haberleşmede kullanılabileceği belirtilerek bunlara dikkat edilmesi Osmanlı emniyetine bildirilmiştir.¹³⁰²

Avusturya-Macaristan Askerî Murahhaslığı bazı casusluk yöntemlerini bildirmiştir. Bunlardan birincisine göre birbirleri üzerine konulmuş ekmekler arasında mektup kaçırılmıştır. Bunun yanında bazı sözleşmeler, siyasî ve askerî olaylar hakkında gazetelerde yayınlar yapılarak bilginin ulaşmasına çalışılmıştır. Ayrıca yeleklerin arka tarafına ve omuz parçaları arasına kağıt paraların dikildiği ve bunun üzerine boyun bağı takılarak sınırlardan büyük miktarda kaçakçılık yapıldığı ortaya çıkarılmıştır. Bir diğer yöntemin ise Amerikan pasaportlarına sahip olan İngilizlerin kendilerine Amerikalı süsü vermeleridir. Avusturya istihbaratı, Rus casuslarının pasaportlarının isimlerin altında damga yerine 'Z' şeklinde bir işaret yerleştirerek birbirlerini tanıdıkları tespit etmiştir.¹³⁰³ Son olarak Avusturyalılar, sınırlarda halk, asker ve sivil esirlerinin şişe postası oluşturduklarını bildirmiştir. Buna göre şişelere konulan raporlar nehrin akıntısına bırakılmış ve alıcılarına ulaştırmaya çalışılmıştır.¹³⁰⁴

Fransızlar, Almanya'daki savaş esirlerine gönderdikleri hediye paketlerinde ekmek ve böreklerin içinde şifreli yazılar göndermişlerdir. Bu şifrelerde Fransız esirlerin ekinlere zarar vermeleri için tarifler bulunduğu belirtilmiştir.¹³⁰⁵ Şifreli haberleşmenin sık kullanıldığı Sievert de belirtmiştir. Sievert, Berlin'de düşman

¹³⁰⁰ BOA, DH.EUM. 31/1: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (24.11.1916).

¹³⁰¹ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-011: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (21.03.1917).

¹³⁰² ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-019-01: II. Şube'den Polis Müdür-i Umumiliği'ne (15.09.1917).

¹³⁰³ ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 054-02; ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 056; ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 056-01: II. Şube'den V. Ordu İstihbarat Zabıtlığı'ne (25.07.1917).

¹³⁰⁴ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-017-02: Avusturya-Macaristan Murahhas-ı Askerliği'nden II. Şube'ye (16.04.1917).

¹³⁰⁵ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-013: II. Şube'den I., II., III., IV., V., VI. Ordu İstihbarat Zabıtlıklarına ve Levazımât-ı Umumiye Riyaseti'ne (18.04.1917).

istihbarat 10 kere kullandığı bir şifre meydana çıkarıldığını açıklamıştır. Bundan sonra şifrenin nasıl oluşturulduğu açıklanmıştır. Bunun için Almanya dahilinde ve dışında temini mümkün olan Feller'in Almanca-Fransızca veya Fransızca-Almanca lüğatinin 1915 senesi baskısı kullanılmıştır. Bildirilecek haberin her kelimesi lüğatin sahifesi ve satır numarasıyla ayrılmıştır. Mesela 'Bugün piyade alayı 3 ve 70 doğuya doğru giden trene binmişti' cümlesini şifre haline getirilmiştir: 'Bugün' 134. sayfada ve 78. satırda, 'piyade' sayfa 173 ve satır 87'de, 'alay' sayfa 266 ve satır 92 gibi bulunur. Yukarıdaki haber şöyle gösterilir.

26064	07603	26692	17287	13478
38923	24701	07251	23215	31155

Lüğatin sayfaları 1000'den az ve her sayfada 98 satır olduğundan gruplar 5 haneli olur. Şifrenin çözülmesi için her kelime 5 rakamla ifade edilir. Beşli grupların doldurulması için bir 0 ilave edilir. Yukarıdaki grupların sağdan dördüncüsüyle olan 07603 karşılaştırılır. Casus, daha önceden kararlaştırılmış bir tarzda yukarıdaki grupları göze çarpmayarak bir şekilde aşağıdaki şekilde ikişer ikişer oluşturulur.

07 60 32 66 92 17 38 71 34 78

Bundan sonra rakam grupları bir mektup metninde kelimelere dönüştürülür. Bunun için casus yukarıdaki çiftli grupların karşıladığı sayfalardan genişigüzel bir kelime seçer. Bu kelime ile mektuba başlar ve diğer her grubun tesadüf ettiği sayfada mektuba uygun bir kelime seçer. Bu suretle seçilen kelimeler mektup metninin satırlarının ilk kelimelerini oluşturur.

Mesela son rakamlar olan 78'nin tesadüf ettiği sayfayı yani 78 numaralı sayfayı açar ve o sahifede mektuba uygun bir kelime seçer ve diğer satırlar için de bunu yapar. Sayfa 78'de mâh kelimesi, sayfa 34'te, esham kelimesi sayfa 71'de vav harfini seçer ve şöyle yazar: 'Mâh-ı carînin üçü tarihli mektuba ilaveten göndereceğimiz eshamın lazım gelen muamele-i hesabiyesini icraya hazır olduğumu ve bu suretle zat-ı alilerine bu vesile ile de ifa-yı hizmetle kesb-i fahredeceğim arz ederim. Buna mukabil olarak hakk-ı acizide de lütf-ı âlilerini diriğ

buyurmayacağınızı ümit eylerim. Ağustos'ta zannıma göre, mâh-ı mezkurun vüsatına doğru avdet edeceğim, ümit eder ve o zaman, nispeten daha az ehemmiyetli olan umûrla iştigal edeceğim, ümit eylemekteyim. Teşrilerine ne derece merbut olduğumu ve mevcut, nukudumun' ilh.

Alıcı mektup metninin satırlarının ilk harfini toplar ve kendilerinde bulunan aynı lügatte o kelimeleri arar ve o kelimelerle sayfa numaralarını kararlaştırmış olduğu gibi ikişer ikişer yazar ve yukarıdaki 5'li grupları meydana çıkarır. Sonra bu adetleri beşer beşer ayırır ve her beş adedin ilk üçünü oluşturan grupların sayfa ve diğer ikili grubunun satır numarası olduğunu dikkate alarak kelimeleri arar ve yukarıdaki haberi elde eder. Bu şekilde meydana getirilen mektup maharetle oluşturulursa mektupta şifre bulunduğunu ortaya koymak mümkün değildir. Burada bir düşman casusun da bulunmuş numunede satırların düzensiz bir şekilde uzun veya kısa olması ve içeriğinin manasız olması dikkati çekmez.

Bundan sonra bu tarzda şifre kullanan casusların önemli olmayan metinleri seçtikleri belirtilmiştir. Son olarak ise tecrübeyle sabit olduğundan dolayı gerekli veya mühim görülmeyen mektuplardan iyice araştırılması, mektupları gönderenlerin ve alıcıların güvenilir kişiler olmadığı zaman bunların sevk edilmemesi tavsiye edilmiştir.¹³⁰⁶

3. İstihbarata Karşı Koymanın Etkisi

Savaş sırasında Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun istihbarata karşı koyma bağlamında ele geçirdiği malumat sayesinde bazı tedbirler almıştır. Bu bağlamda alınan ilk tedbirlerden biri 19 Ağustos 1914'te Başkumandanlık Vekâleti'nden Harbiye Dairesi'ne verilen muhtırada görülmüştür. Gayet gizli olan muhtırada, düşman filosunun boğazı zorlayarak İstanbul'a gelme ihtimali olduğunu, bu sebeple İstanbul'da bulunan cephanenin çok hızlı olarak Anadolu tarafında ve denizden yapılacak ateşten korunacak bir yere nakledilmesi bildirilmiştir.¹³⁰⁷

¹³⁰⁶ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-018-01; ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-018-02: Alman Erkân-ı Harbiye Vekâleti'nden gönderilmiştir (19.05.1917).

¹³⁰⁷ Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, S. 141, s. 187-188.

Karşı istihbarat konusunda Osmanlı cephelerinde tedbirler alınmıştır. V. Ordu Kumandanlığı, Muğla ve Antalya Havalisi Kumandanlığı ile 17. Kolordu Kumandanlığı'ndan mıntıkalarında casuslukla ilgili olaylar, yakalananların muhakemelerinden alınan sonuçlar ve bunun engellenmesi için alınan tedbirlerin bildirmelerini istemiştir.¹³⁰⁸ Aynı gün Muğla ve Antalya Havalisi Kumandanlığı 'memuriyete geldiğinde karargâhın casusluk meselesiyle lüzumu kadar iştilal etmemiş olduğunu ve düşmanların pek kolay malumat aldıklarını, mıntikasındaki asker alma kalemlerine ve mülkiye memurlarına bu konudaki aldıkları tedbirleri sorduğu halde bir kısmının cevap bile vermediğini, diğerlerinin cevaplarının ise önemsiz şeyler olduğunu, neticede sahilde ve dahilde düşman casus şebekesi bulunmasına rağmen askerî ve mülkî memurları tarafından düşman casuslarına karşı gereken tedbirleri almadığını, Rum ahaliden çoğunluğunun özellikle sahillerdeki düşmana muhbirlik ettiklerini, adalara kaçmış olan yerli Rumların bu konuda büyük rol oynadıklarının anlaşıldığı' cevabını vermiştir. Kumandanlık bundan sonra aldıkları tedbirleri ifade etmiştir. Buna göre, 'memurların ve mıntika kumandanlarının ikaz edilerek tahkikat icrasına davet edildiğini, bölgelerinde durumun araştırılmasının talep ve ihtar edildiğini, mıntikalara tahsisat-ı mesture verildiğini, bizzat meşgul olunarak takiple şüpheli şahısların defterlerinin düzenlendiğini, casusların tamamının Rum ve ecnebler olduğunu, Fethiye sahillerinde ortaya çıkartılan düşmana casusluk heyetlerinin sürgün edildiğini, Kaya isimli mahalde ortaya çıkartılan casusluk şebekesinin 12 kişiden oluştuğunu, bunların divan-ı harp kararıyla idama mahkum edildiklerini, Rodos İngiliz konsolosuna mektup yazan bir kişinin İzmir, Muğla ve Aydın bölgeleriyle ilgili malumatı Barutçuoğullarından aldığını ifade etmesi üzerine bu şehirlerde ticaretle uğraşan üç birader hakkında tahkikata başlanıldığını, Muğla ve Aydın'da bulunanların divan-ı harbe verildiğini, İzmir'deki ise himaye edildiği için henüz malumat gelmediği belirtilmiştir. Son olarak 'son bir ay zarfından Milas ve Marmaris sahillerine düşmanın ihraç teşebbüslerinin akim kalmasının sebebini alınan tedbirler olduğunu

¹³⁰⁸ ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 020-01: V. Ordu'dan Muğla ve Antalya Havalisi ve 17. Kolordu Kumandanlıklarına (29.10.1916).

ve geride kalan Rumların da kesinlikle sahilden sürgün edilmeleri gerektiği' ifade edilmiştir.¹³⁰⁹

İzmir'de bulunan 17. Kolordu Kumandanı Erkân-ı Harbiye Reisi Mehmed Hulusi Bey cevabında 'gereken bütün tedbirlerin önceden kolordu tarafından alındığını, bu bağlamda bütün sahil mıntıkasında şerit şeklinde bir yasak bölge oluşturularak dahilin hariçle olan irtibatının tamamen kesildiğini, bunun da önceden arz edilerek bir krokinin takdim edildiğini ve mıntıkası dahilindeki iki casusluk meselesinin tahkikatının devam ettiğini' bildirmiştir.¹³¹⁰

İstihbarata karşı koymanın etkilerinden biri Hicaz'da yaşanmıştır. Bu bağlamda İngiliz uçaklarının Ravza-i Mutahhara'ya taarruz edecekleri istihbaratını alan IV. Ordu Komutanı Ahmed Cemal Paşa, Medine'den ayrılacak kuvvetle birlikte Kutsal Emanetlerinin de çıkarılmasını emretmiştir.¹³¹¹

Bu konuda son örnek Osmanlı esirlerinin durumu hakkında verilebilir. Bu bağlamda Enver Paşa'dan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bir tahrirat gönderilmiştir. Burada esirlikten dönenlerden ve İngiliz esirleriyle değiştirilen Osmanlı zabitlerinden alınan haberlere göre İngilizlerin Osmanlı esirlerine yaptıkları uygulamalar açıklanmıştır. Bu bağlamda Hindiçini'ne gönderilen Osmanlı esirlerini vapurların ambarlarına doldurarak gıdasız, havasız ve ilaçsız bırakıldığı için çok sayıda Osmanlı esirinin vefat ettiğini, bazı neferlerin vapur direğini bağlanarak dövüldüğünü, bir zabitin vurulduğunu, zabitlerin tel örgüsüyle çevrilmiş ve pis mahallerde ikamet ettirildiklerini, kalp hastası Fırka Kumandanı Subhi Bey'in başka bir mahalle nakledilme isteğini kabul edilmediği için öldüğünü, Osmanlı zabitlerine İtilaf ordusunun Çanakkale'den çekilmesine kadar maaş verilmediğini ve bütün mülkiye memurlarına nefer tayini tahsis edildiği açıklanmıştır. Bundan sonra ise İngilizlerin Osmanlı esirlerine yaptıkları zulüm hakkında ilgililerin dikkatinin çekilerek durumun çok sert şekilde protesto edildiğini ve durumun devam etmesi

¹³⁰⁹ ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 020-04: Muğla ve Antalya Havalisi Kumandanlığı'ndan V. Ordu Kumandanlığı'na (29.10.1916).

¹³¹⁰ ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 020-08: 17. Kolordu Kumandanlığı'ndan V. Ordu Kumandanlığı'na (1.11.1916).

¹³¹¹ Bel, Mtf. 023747: IV. Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'dan Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya (8.03.1917).

halinde aynı karşılığın verileceğinin İngiliz Salib-i Ahmer (Kızılhaç) Cemiyeti'ne tebliğ edilmesi rica edilmiştir.¹³¹²

B. Karşı İstihbarat Tedbirleri

Bu kısımda Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun düşmanlarının casusluk faaliyetlerine karşı aldığı tedbirler incelenecektir. Şüphesiz alınan tedbirlerin başarıya ulaşmasında kurumların eşgüdümlü hareketiyle sağlanabilirdi. Karabekir de aynı fikirde olarak Dahiliye ve Hariciye Nezaretleri ile Erkân-ı Harbiye'nin müşterek ve sistemli çalışması gerektiğini açıklamıştır. Buna rağmen bu vazifenin kurumunun üzerine yıkıldığını ifade etmiştir.¹³¹³ Bu sebeple bu kısımda II. Şube'nin bizzat müdahil olduğu tedbirler açıklanmıştır.

1. Farkındalık ve Kayıt

Balkan Harbi'nden alınan derslerden biri askeri sırların güvenliğinin sağlanması konusunda yaşanmıştır. Bu bağlamda Harbiye Nezareti, 29 Mart 1914'te Sadaret'e gönderdiği tahriratta askerî kanun ve nizamları, ordunun barış ve seferberlik teşkilâtı ve sevkülçeyşleri gibi gizli tutulması konuların Takvim-i Vekayi'de yayınlanmaması ve Düstur'a kaydedilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Böylece Harbiye Nezareti, devlet teşkilâtındaki askerî gizlilik kavramına dikkat çekmiştir. Bu talep Şura-yı Devlet'te görüşülerek haklı bulunmuştur. Bundan sonra askeriye tarafından gizli tutulması gereken konuların irade-i seniyye ve özel emirlerle faaliyete geçirilmesine 16 Nisan 1914'te karar verilmiştir.¹³¹⁴

Karabekir'in göreve başlamasının ardından Başkumandanlık Karargâhı'nda yeni düzenlemeler yapılmıştır. Böylece karargâh personeline karşı casusluk noktasından farkındalık oluşturulmuştur. Bu bağlamda Karabekir, akşam paydosunda çekmecelerde tek bir kağıt kalmaması, gözlerin kilitli olması ve bunların sürekli kontrol edilmesi gerektiğini açıklamıştır. Çok defa beyaz kağıtların altında mühim

¹³¹² Kızılay Arşivi Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı, Haz. Recep Karacakaya, Zekai Mete, Hamdi Genç, Faruk Bal, İstanbul, Kızılay Yay., 2018, s. 290-291.

¹³¹³ Karabekir, **Birinci**, s. 190, 285.

¹³¹⁴ BOA, BEO. 4287/321468 (20 Cemaziyülevvel 1332/3 Nisan 1330); Abdurrahman Bozkurt, "I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti'nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915)," **OTAM**, S. 36, Güz 2014, s. 7.

şeylerin bırakıldığına şahit olduklarını, Alman müdürün daireden en son çıkmayı adet haline getirdiğini de açıklamıştır.¹³¹⁵ Karabekir, başka bir kayıta, mahrem iş görenlerin kağıt sepeti kullanmasını yasakladıklarını, yırtılacak lüzumsuz kağıtları çalışanların masasının gözüne koyduklarını, sonra bunların yakıldığını ifade etmiştir. Bu uygulamanın basit görülmekle beraber önemli olduğunu, ancak sepete atılmamış mektup parçalarını, çözülmüş şifreli evrakı ve diğer belgeleri odacılardan satın alanlar bulunduğunu, kendisinin bu şekilde birilerini yakaladığını ve savaş sırasında kendilerinin de yırtılmış evraktan bilgi aldıklarını belirtmiştir.¹³¹⁶

Karargâhta alınan tedbirlerden biri Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'ye yabancıların ve görevi olmayan ordu personelinin girmesinin yasaklanması olmuştur. Ayrıca Harekât Şubesi'ndeki sivil katiplerinden birinin öğrendiği bilgileri, Fatih mahalle kahvesinde etrafındakilerle konuşurken II. Şube'nin ajanlarından biri dinlemesi üzerine Şifre Kalemi ve diğer şubelerden bilgi çıkmaması için kontroller yapılmıştır. Bu durum şube şefine de anlatılmış ve bu tarz olaylarının engellenmiş, gizli emirler ve raporlar ilgili olan zabitler tarafından temize çekilmiştir. Haber bekleyenler için ise zaman zaman mahrem olduğunu belirterek yanlış bilgi yayılmıştır.¹³¹⁷

Başkumandanlık Karargâhı'nda alınan tedbirlerin yanı sıra bütün devlet kurumlarında farkındalığı arttırmak için talimatlar çıkarılmıştır. Bu bağlamda henüz savaşa girmeden Başkumandanlık Vekâleti, askerî ve sivil hükûmet dairelerindeki görevlilerin ağızlarını sıkı tutmadıklarını tespit etmiştir. Bunun üzerine Başkumandanlık Vekâleti'nden bir muhtıra yayınlanmıştır. Buna göre askerî makamlardan üzerine mahrem işareti konulan yazışmaların iş gereği diğer dairelere ve hükûmete de gönderildiğini; bu belgelerde yazılan işlerin, muamelelerin ve nizamların halk arasında konuşulduğunun işitildiğini ve halkın vazifesi olmayan hükûmet işlerinin de kahvehane, tramvay ve vapur gibi toplu halde bulunan mekanlarda sohbet konusu olduğu belirtmekteydi. Görevleri dolayısıyla bu tarz mahrem işlere vakıf olanların bildiklerini aynı odada çalışan arkadaşlarından bile

¹³¹⁵ Karabekir, on sene sonra da kilidi bile bulunmayan çekmecelere mühim evrak koyanları gördüğünü açıklamıştır (**Tarih Boyunca**, s. 431-432).

¹³¹⁶ **Ibid.**, s. 431.

¹³¹⁷ Karabekir, **Birinci**, s. 286.

saklamalarını, hükûmet işlerini ahaliye söylememelerini ve hükûmet işleriyle ilgili siyaset yapmamalarını istemekteydi. Bu fiilleri yapanların araştırılması için polis memurlarına gerekli emrin verilmesini, dışarıda bu tarz eylemlerde bulunanlara inzibat memurları aracılığıyla takibat kanununun uygulanmasını ve polis müdürüne gerekli olan durumun bildirilmesini belirtmişti¹³¹⁸. Başkumandanlık Vekâleti'nin uyarısına rağmen, 27 Ağustos 1914 tarihli bir belgede daha önceden hükûmet işlerinden ve mahrem meselelerden dışarıda bahsetmemelerinin gerektiğinin belirtildiği, fakat bunun tekrar ettiğinin görüldüğü ifade edilmiştir.¹³¹⁹

Savaşa girildikten sonra Sadaret, 29 Kasım 1914'te yayınlandığı tamimle bütün devlet kurumlarını uyarmıştır. Buna göre bazı memurların görevleri sırasında öğrendikleri mühim malumatı özellikle ordunun ve donanmanın hareketi hakkındaki havadisleri anlattıklarının duyulduğunu, mühim havadisleri düşmanların ve hafiyelerin duyacağı için istemeden ordu ve donanmaya büyük kötülükler edileceğini, ordunun ve donanmanın selameti için bütün memurların bildikleri ve görevleri dolayısıyla öğrendikleri sırları son derece gizli tutmalarını, hiçbir yerde hatta kendi evlerinde bile söylememelerinin en mukaddes vazife olduğunu, bu konunun bütün zabitlere ve askeriye mensuplarına tebliğ edildiğini, Dersaadet ve taşrada bulunan bütün memurlara bu konuda uyarılmasını Başkumandanlık Vekâleti'nden bildirildiği açıklanmıştır.¹³²⁰ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti kendi teşkilâtına bunları yapanların cezalandırılacağını bildirmiştir.¹³²¹

Farkındalığın oluşması için asker ve sivil bütün memurların ağızlarını sıkı tutmaları gerektiği bizzat Enver Paşa tarafından ordulara bildirilmiştir. Bu bağlamda Enver Paşa, bütün zabıt ve memurların askerlikle ilgili konularda son derece ketum olmamalarını talep etmiştir. Ayrıca zabıt ve memurların casusluğundan şüphe edilen

¹³¹⁸ ATASE, BDH. K. 243, D. 1010, F. 004-01: Başkumandanlık Vekâleti'nden Umuma tahrirat (Tarihsiz).

¹³¹⁹ ATASE, BDH. K. 243, D. 1010, F. 004: Erkân-ı Harbiye'den Menzil Müfettişliği Umumiliği'ne (27.08.1914).

¹³²⁰ BOA, A.DVN. 808/5: Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne (29.11.1914). DH.EUM.LVZ. 26/27: Sadaret'ten Ayrıca Dahiliye Nezareti'ne (29.11.1914).

¹³²¹ BOA, DH.EUM.MEM. 56/42: Dahiliye Nezareti'nden umuma (29.11.1914).

kişileri ihbar etmelerini istemiştir. Bunların aksine hareket edenlerin ise en ağır şekilde cezalandırılacağını belirtmiştir.¹³²²

Savaşın bütün şiddetiyle devam ettiği 1917 yılında bile ümeranın, zabitlerin ve memurların vazifelerindeki mahremiyeti gizlememişlerdir. Bu konuda Enver Paşa imzalı olarak gayet mahrem olarak yayınlanan bir tahriratta, ‘ümera, zabitan ve memurinin ecnebi ataşemiliterlerle temas etmeleri, bunların işaası mukarrer mevadın bilerek veya bilmeyerek şüyuuna sebebiyet vermeleri kaviyyen munteç olacağı kaviyyen melhut ve muhtemel bulunduğu bilhassa sefer esnasında bilumum umera ve zabitanın ecnebi ataşemiliterlerle dostane münasebetlerde bulunmamaları ve onları ziyaret ve ziyafetlerine kabul gibi hususlardan kaçınmalarını kesin surette talep ve beyan eylerim’ denilmiştir.¹³²³

Seferberliğin ilânından bir gün sonra Dahiliye Nezareti kendi kayıtlarını oluşturmaya başlamıştır. Bu bağlamda mülkî kurumlara, iç güvenlik tehdidi olarak görülen Rumlar ve Yunanlıların isimlerini ve hüviyetlerini gösteren defterler tutulması emredilmiştir. Defterlerin oluşturma sebebi ise casusluk yapacaklarından şüphelenilen ve ülkede bulunması zararlı görülenlerin şahısların İstanbul’dan bildirilecek durumlarda haklarında kanuni işlem yapılması olarak açıklanmıştır.¹³²⁴

Düşman istihbarat elemanlarının yanı sıra diğer şüpheliler hakkında listeler oluşturulması Mayıs 1917’de hatırlatılmıştır. Bu bağlamda Seyfi Bey, Polis Müdüriyet-i Umumisi ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden ‘casusluk, suikast, hırsızlık ve su-i hâl durumlarındaki şüpheli ve suçlular hakkında listeye çok ihtiyaç hissedildiğinden kendilerine gönderilmesini talep etmiştir.¹³²⁵ Buradan anlaşıldığına göre bu tarihe kadar casuslukla uğraşanlar hakkında II. Şube’nin bir listesi bulunmamaktadır.

¹³²² ATASE, BDH. K. 2829, D. 107, F. 7-1: Başkumandan Vekili Enver Paşa’dan III. Ordu Kumandanlığı’na (6.12.1914).

¹³²³ ATASE, BDH. K. 411, D. 297, F. 1627-054: 2. Kolordu Ahz-ı Askerî Riyaseti’nden Uzunköprü Sansür Müfettişliği’ne (31.01.1917).

¹³²⁴ BOA, DH.ŞFR. 43/156: Dahiliye Nezareti’nden Menteşe Mutasarrıflığı’na (3.08.1914).

¹³²⁵ ATASE, BDH. K. 346, D. 405, F. 1386-030; ATASE, BDH. K. 346, D. 405, F. 1386-030-01: II. Şube’den Polis Müdüriyet-i Umumisi’ne ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’ne (19.05.1917).

Osmanlı halkında farkındalık oluşturularak casusluğa karşı tedbir alınması için küçük ve büyük olmak üzere iki farklı ebatta ilânlar hazırlanmıştır. Buna dair 6 Eylül 1917’de II. Şube’den yayınlanan tamimde şunlar belirtilmiştir:

‘1-Askeriye mensupları ve ahalinin casuslara karşı dikkatini çekmek için düzenlenmiş ve basılmış olan ilânlar postayla gönderildi.

2-İlânlar mıntıkalarındaki merkez kumandanlıkları, asker alma reislikleri ve şubeleri memurları aracılığıyla dikkati çekecek ve rahat okunabilecek sokak köşelerine, mecmualara, lokanta, kulüp ve garnizonlara, istasyon ve iskelelere, tramvay, şimendifer, tünel, vagonlar gibi uygun görülecek mahallere siyah boyalı sarı levha veya muntazam tahtalar üzerine yapıştırılacaktır.

3-İlânlara karşı asker ve ahalinin dikkatinin çekilerek uyulmasını sağlayacak tedbirlerin alınması ve bunların yapıştırılmasından sonraki olayların peyderpey bildirilmesi rica edilmiştir.¹³²⁶

Basit ve dikkat çekmesi için hazırlanan ilânda şunlar açıklanmıştır:

‘Askerler

Casus sizi dinliyor

Konuşurken sözlerinize ve hakdan görünüp sizi sorguya çekenlere dikkat ediniz.

Askerlik bilginize dair ağzınızdan kaçacak bir kelimeyi iyi bilirsiniz ki gün geçmeden düşmana gider ve sonra bu tek kelime yüzünden bin asker kardaşınızın yokdan helâkine sebep olur ve bu tesir ile vatanınıza hıyanet etmiş olursunuz. Bunun için söz arasında veya sizden söz isteyenlere aile ve akrabanız dahi olsa:

1-Nereden gelip nereye gittiğinizi veya gideceğinizi kıtanızın nerede bulunduğunu,

2-Gerek mensub olduğunuz ve gerek mensup olmayarak öğrenmiş olduğunuz kıtaların numaralarıyla her birinin kaç askerden kaç top ve tüfenkden kaç tabur kaç fırka ve kolordudan birleştiğini ve bu kıtaların kumandan isimlerini,

¹³²⁶ ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-016: II. Şube’den I. Ordu Kumandanlığı’na (6.09.1917).

3-Gerek bizzat içine girdiğiniz veya girenlerden işitdiğiniz muharebe hikâyelerini,

4-Gerek yanınızda ve gerek evvelce kullandığınız silah ve cephanelerin miktarlarıyla ne cinsden olduklarını,

Katiyyen söylemeyiniz ve size bunları söyletmek isteyenleri hemen yakalayıp en yakın mafevkinize veya jandarma, polis memurlarına casus diye teslim ediniz.

Eğer bu emirlere dikkat etmediğiniz görülür ve işidilirse düşmana sır kaçırmış gibi tevkif olunub dîvâna çekilirsiniz.

Ordu Kumandanı¹³²⁷

İstanbul'da ilânların halka ulaştırılmasından yani duvarlara yapıştırılmasından Merkez Kumandanlığı sorumlu kılınmıştır. Ancak Merkez Kumandanlığı 22 Ekim 1917'de II. Şube'ye gönderdiği tahriratta, askerleri casuslardan korumak için Matbaa-i Askeriye'de basılmış olan ilânların özel olarak imal ettirilmiş olan levhalara yapıştırılarak şehrin muhtelif noktalarına dağıtıldığını, tramvay, vapur gibi nakliye araçlarına yapıştırılacak olanların Matbaa-i Askeriye'de hazırlanan mukavvadan muhafazalara yapıştırılarak kumpanyalara gönderildiği açıklanmıştır. Ancak 4.500 büyük ve 4.000 küçük ilân gönderileceği bildirilmişse de şimdiye kadar büyüklerden 1.400 ve küçüklerden 130 adedi gönderildiği belirtmiştir.¹³²⁸ Bunun üzerine II. Şube'den 3000 küçük ve 4000 büyük boy ilân gönderilmiştir.¹³²⁹ İlânların korunması hakkında devletin diğer kurumlarıyla da işbirliği yapılmış ve Dahiliye Nezareti Müsteşarı Mustafa Bey imzalı olarak 2 Ekim 1917'de mülkî kurumlar için bir tahrirat yayınlamıştır.¹³³⁰

Bu konuda son olarak belirtmek gerekir ki savaş sırasında II. Şube, suçluların fotoğraflarının yanında parmak izlerinin kayıtları tutulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Enver Paşa'dan V. Ordu Kumandanlığı'na gönderilen tahriratta, ordu istihbarat zabıtlıklarının yakaladığı meçhul şahıslarla siyasî suçluların isimleri ve

¹³²⁷ ATASE, BDH. K. 407, D. 371, F. 1602-002 (Tarihsiz).

¹³²⁸ ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-016-06: Merkez Kumandanlığı'ndan II. Şube'ye (22.10.1917).

¹³²⁹ ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-016-07; ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-016-08: II. Şube'den Merkez Kumandanlığı'na (28.10.1917).

¹³³⁰ BOA, DH.MB.HPS.M. 30/96: Dahiliye Nezareti'nden umuma (2.10.1917).

fotoğrafları fişler halinde II. Şube’de toplandığını, böyle şahıslara tesadüf edildikçe bir liste halinde fotoğraflarıyla beraber her ay II. Şube’ye gönderilmesini, tutuklanması gerekenlerin derhal isminin, fotoğrafının ve parmak izinin gönderilmesini ve tafsilatın daha sonra bildirilmesi emredilmiştir. Fişlerde şahısların hüviyet, eşkal, fotoğraf, parmak izi, adres, imza ve mahkumiyet durumu kısımları kaydedilmiştir.¹³³¹ Şüphelilerin fotoğraflarını ordu istihbarat şubeleri de kullanmışlardır. Nitekim İnöz’de ortaya çıkarılan casusluk teşkilâtına dahil olanların fotoğrafları alınarak ilgililere gönderilmiştir. Böylece bir karışıklığın önüne geçilmeye çalışılmıştır.¹³³²

2. Askeriyenin Korunması

Savaş sırasında cephede bulunan Osmanlı kuvvetlerinin düşman casuslarından korunması orduların inisiyatifine bırakılmıştır. Bu bağlamda Liman von Sanders, şunları kaydetmiştir:

“...Yine de seferi kolordunun yedi gün süren bir yürüyüşle el-Tih Çölü’nü geçmesini ve öncülerinin İsmailiye civarında gerçekten Süveyş Kanalı’na ulaşmasını, bütün zamanlar için olağanüstü bir başarı olarak kabul etmek gerekir. Sadece geceleri yapılan yürüyüş, alınan yoğun tedbirlerden dolayı İngilizler tarafından fark edilmemişti. Yaygın istihbarat ağı sayesinde Türk birliklerinin çölün doğusunda toplandıklarını biliyorlardı, ama bu birliklerin zayıf olmaları nedeniyle ciddi bir endişe duymuyorlardı. Böylesine az bir kuvvetle Mısır’a karşı harekete geçmek cüretinin olamayacağını düşünmüyorlardı.”¹³³³

Orduların aldıkları tedbirlerde zaafılar görülmüş olmalı ki II. Şube, cephedeki kuvvetlerin korunması amacıyla 10 Ekim 1916 tarihinde bir tamim hazırlamıştır. Bu tamim Enver Paşa imzalı olarak yayınlanmıştır:

‘Casusluktan korunması için aşağıdaki maddelere harfîyen uyulmasını emrederim:

¹³³¹ ATASE, BDH. K. 3472, D. 152, F. 31-1; ATASE, BDH. K. 3472, D. 152, F. 31-2; ATASE, BDH. K. 3472, D. 152, F. 31-2a: Enver Paşa’dan V. Ordu Kumandanlığı’na (16.01.1918).

¹³³² ATASE, BDH. K. 3470, D. 145, F. 6-13: I. Ordu İkinci Şubesi’nden 17. ve 21. Kolordu Erkân-ı Harbiye Riyasetlerine (10.04.1918).

¹³³³ Sanders, a.g.e., s. 66.

1-Bu emrin ulaşmasından itibaren askerî personelin apolet ve yakalarındaki hangi alaya mensup olduklarını gösteren numaralar derhal kaldırılacaktır.

2-Bundan sonra kıtaların trenle bir mahalden diğer mahalle sevkinde nakliyei kolaylaştırması için vagonlara konulan ve kıtaların hangi fırka veya alaya mensup olduğunu gösteren işaret ve numaralar yazılmayacak sadece tabur ve bölük numaraları kaydedilecektir.

3-Karargâh-ı Umumi veya ordu karargâhlarının yazılı izni olmadıkça bir kıtanın nakledildiği trende efrad ve ahaliden kimsenin bulunmasına izin verilmeyecektir. Elllerinde izinleri olanlar ise asker ve zabitlerin vagonlarına giremeyeceklerdir.

4-Tren ve vapurlarla muhtelif cephelere sevk edilecek silah, cephan ve teçhizatın bulunduğu sandık ve balyalara kolordu, fırka, alay, numaraları yazılmayacak, sadece ordu ve grup numaraları kaydedilecektir. Ancak sevkiyatın karışmaması ve tehire meydan bırakılmaması için sevkiyatla görevli olan makamlar, şimdiden gerekli tedbirleri almalıdırlar.

5-En büyük amirin yazılı izni olmadan askerî personelin evrak ve askerî yazışmaları ilgili dairenin dışına çıkarmaları ve üzerlerinde taşımaları kesinlikle yasaktır.

6-Sevkiyatın nereye ve hangi kıtaya ait olduğunu gösteren sevk ilmühaberleri şimendifer memurlarına gösterilecek ve bunlara gerekli olanın dışında kesinlikle bilgi verilmeyecektir.

7-Cephelerde bulunan askerî personelin ailesine ve tanıdıklarına yazacakları mektuplarda, zaten bir faydası olmayan, mıntıka, mevki ve kıta numarası kaydedilmiş harekât ve askerî vakalar kesinlikle bulunmayacaktır. Binaen aleyh daha başlangıçta görevlerini ve nereye gideceklerini gerek ailelerine ve gerekse sivil veya zabıt hiç kimseye bildirmemelerini onları vazifeye gösterdikleri ciddiyet ve bağlılıklarından dolayı beklerim.

8-Üzülerek gazino, kahve, tramvay, vapur gibi mecmularda da askerî personelin bazılarının kıta ve kumandan isimlerini zikrederek açıkça askerî açıklamalarda bulunduklarını ve bu suretle bilmeyerek casusluk yaptıklarını haber

alıyorum. Aramızda çok sayıda bulunan casuslardan en ucuza elde edilenlerin bile böyle umursamaz ve neticesiz hikayelerden hiç yorulmadan kolaylıkla malumat topladıkları elde edilen delillerle ortaya çıkmıştır.

Harp harekâtının selamet ve emniyeti için kesinlikle gerekli olan böyle ağız gevşekliklerinin ortadan kalkmasını ve açıklanan maddelerin uygulanmasını herkesten talep ederim. Bu maddelerde yine gevşeklikleri görülenler askerî sırları ifşa etmiş gibi cezalandırılacaklarını bilmiyorlar'.¹³³⁴

Enver Paşa'nın tahriratının ordulara ulaşmasına rağmen cephedeki birlikler tedbirleri yeterli görmemiştir. Nitekim 17. Kolordu Kumandanlığı, V. Orduya gönderdiği tahriratında, Başkumandanlık Vekâleti'nin emrinin mıntikasındaki kıtalara tebliğ edildiğini ve bunlara yenilerinin ilave edildiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda arabalar üzerinde, konaklarda kıta numaralarını ve karargâhlarını gösteren levhalarda alay ve daha büyük numaralar bulunması yasaklanmıştı. Kolordu Kumandanlığı, yeni önlemler alınması için de bir teklif yapmış ve uygun görüldüğü takdire bunun uygulanmasını arz etmiştir. Bu teklif, bütün zabıt ve efradın muharebe mıntikası dışında doğrudan doğruya kendi kumandanlarından başka kimseye kıtalarının numaraları ve hareketleri hakkında malumat vermemeleri, fakat muharebe mıntikasında erkân-ı harp, yaver ve emir zabiti gibi kıtaları, gidecekleri mahalle sevk etmek için karşılayan veya arayan zabıtlere ve emir neferleri gibi emin kimselere kıtaları ile sevk bölgelerini sadece zabıtlerin söyleyebilmeleri şeklindeydi. Bu mühim konunun efradın tamamına, askerî terbiye olarak resmî selam gibi önemle talim ettirilmesi gerektiği de ilave edilmiştir.¹³³⁵ Bu teklife verilen cevaba tesadüf edilmemiştir. Ancak kolordunun uygulaması, karşı casusluk noktasından cephelelerdeki kıtaların kendi tedbirlerini almakta inisiyatiflerini savaş süresince devam ettiklerini göstermektedir.

Kıtaların yolculuk esnasında casusluktan korunması için mülkî kurumlarla işbirliği yapılmıştır. Bu bağlamda Dahiliye Nezareti'ne Konya'da casusluk faaliyetleri bulunduğunu Başkumandanlık Vekaleti'nden bildirilmiştir. Bunun

¹³³⁴ ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 016: Enver Paşa'dan V. Ordu Kumandanlığı'na (10.10.1916); ATASE, BDH. K. 4461, D. 132, F. 27: Enver Paşa'dan II. Ordu Kumandanlığı'na (10.10.1916).

¹³³⁵ ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 016-04: 17. Kolordu Kumandanı Servet'ten V. Ordu Kumandanlığı'na (21.10.1916).

üzerine Dahiliye Nezareti, Suriye'den ve İstanbul'dan sevk edilen çok sayıda askerin şüpheli şahıslarla temas etmelerine kesinlikle izin verilmemesini Konya Vilayeti'ne emretmiştir.¹³³⁶

3. Kara Ulaşımın Kontrolü

Savaş sırasında karşı casusluk tedbiri olarak ulaşım kontrol edilmeye çalışılmıştır. Bunun için sınır kapıları oluşturulması, seyahat varakası düzenlenmesi, gece sokağa çıkma yasağı getirilmesi gibi muhtelif tedbirler alınmış ve uygulanmıştır. Bu tedbirlerin alınması ve uygulanması noktasında başta II. Şube olmak üzere ilgili devlet kurumları birlikte hareket etmişlerdir. Nitekim II. Şube ve Dahiliye Nezareti 19 Kasım 1914'ten itibaren başladıkları görüşmeler sonucunda ülkenin sınır güvenliğini sağlamak amacıyla 7 maddeden oluşan tedbirler alınmasına karar verilmiş ve uygulanması Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin sorumluluğuna bırakılmıştır. Maddeler şunlardır:

‘1-Osmanlı ülkesinden çıkmak veya ülkeye girmek isteyenlerin İstanbul, Dimetoka, Çirmen, Urla, Antalya, Mersin, İskenderun, Lazkiye, Trablusşam, Hayfa, Hadide, Cidde, Trabzon, Samsun, İnebolu, Ereğli, Beyrut, Yafa şehir ve kasabalarıyla, İran sınırında Bağdat, Musul, Van vilayetlerinin belirleyecekleri mevkilerde kapılar oluşturulacak, buralara güvenilir, muktedir ve faal memurlar yerleştirilecektir.

2-Yabancı ülkeye gidecekler bulundukları mahallin en büyük mülkiye memuru ve İstanbul'da Polis Müdür-i Umumisi tarafından verilen vesikaya sahip olacaklardır.

3-Dışarıdan şüpheli veya vizesiz pasaportla kimsenin memlekete girmesine izin verilmeyecektir.

4-Askeriye tarafından harice gitmesine lüzum gösterilecek kişilere verilecek resmî vesikanın inzibat memurlarına gösterildiğinde, mülkiyeden ayrıca vesika almasına gerek kalmadan seyahatlerine müsaade edilecektir. Bu konuda vesika vermesine yetkili olan askerî makamlar ayrıca bildirilecektir.

¹³³⁶ BOA, DH.ŞFR. 81/69: Dahiliye Nazırı Talat'tan Konya Vilayeti'ne (7.11.1917).

5-Dışarıdan gelenler, gerek bu taraftan gönderilmiş olsun gerek düşman hakkında faydalı malumat vermek amacıyla mülteci olarak gelmiş bulunsun bunların ülkeye girmelerine engel olunmamakla birlikte serbest de bırakılmayacaklar, görmek istedikleri kişi ve makamlara kadar gözetim altında sevk edileceklerdir.

6-Osmanlı ülkesinden çıkmaması veya memlekete girmemesi askeriye tarafından kararlaştırılan şahısların isim ve hüviyetleri önceden kapı memurlarına bildirilecektir.

7-Bu kararların yanı sıra önceden beri yer ve seyahat hakkında var olan kurallara tamamen uygun hareket edilecektir.¹³³⁷

Bu kararların alındıktan sonra Dahiliye Nazırı Talat Bey, askeriye tarafından ülke dışına çıkmasına lüzum görülen kişilerin vesikalarını verecek makamların belirlenmesini, ayrıca bu kişiler hakkında defter tutularak kendilerine bildirilmesini, böylece ileride oluşabilecek yanlış anlaşılmalara önüne geçilme gerektiğini II. Şube'ye yazmıştır.¹³³⁸ Buna, askeriye tarafından dışarıya gönderilecek şahıslara İstanbul'da II. Şube'den, bunun dışında ordu veya mevkii kumandanlıklarından vesika verileceği, ülkeden çıkmasında ve ülkeye girmelerinde sakınca olan kişiler hakkında da Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ve Divân-i Harb-i Örfî Riyaseti'ne emir verildiği cevabı verilmiştir.¹³³⁹ Bu arada II. Şube, Divân-i Harb-i Örfî Riyaseti'nden belirtilen sıfatlara sahip olan kişilerin bir deftere kaydedilerek kendilerine gönderilmesini istemiştir.¹³⁴⁰

Alınan kararların uygulanmasına askerî birlikler özen göstermişlerdir. Bu bağlamda 2. Kolordu'ya casusluğun önlenmesi için vilayetten yabancı ülkeye, yabancı ülkeden vilayete sadece Dimetoka mandırasıyla Çirmen kapılarından girilip çıkılması ve diğer kapılardan kimsenin geçmesine fırsat verilmemesi bildirilmiştir. Bunun üzerine 2. Kolordu, bütün hudut kapılarıyla Adalar Denizi ve Karadeniz

¹³³⁷ ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-002: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (19.11.1914); ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-002-09: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nin tahrirâtı (Tarihsiz); ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-002-08: II. Şube'den Başkumandanlık Vekâleti III. Şube'ye (10.12.1914); BOA, DH.EUM.5.Şb. 83/8: Dahiliye Nezareti'nden umuma (3.12.1914).

¹³³⁸ ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-002-04: Dâhiliye Nazırı Talat'tan II. Şube'ye (2.12.1914).

¹³³⁹ ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-002-06: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (5.12.1914).

¹³⁴⁰ ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-002-05: Enver Paşa'dan Divân-ı Harb-i Örfî Riyaseti'ne (5.12.1914).

sahilindeki liman ve iskeleleri kapattığını, yalnız Mandıra ve Çirmen kapılarının açık bırakıldığını, bu kapılar haricinde kimseye müsaade edilmediğini ve yolcular hakkında vilayetten mahalli kaymakamlıklarıyla adı geçen iki kapıdaki mülkiye memurlarına ve inzibatlara talimat verildiğini, ayrıca görülecek lüzuma göre bu kapılardaki memurlara yardımcı olunmasını Seyyar Jandarma Fırka Kumandanlığı'na emredildiğini ve fırkalara da durumun bildirildiğini ifade etmiştir.¹³⁴¹

Casusluğa karşı kapılar oluşturulması fikrini taşra idarecileri de benimsemişlerdir. Nitekim Menkûr Reisi ve Hudut Muhafızı Bayez Paşa, Mayıs 1915'te Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafında, 'adet olduğu üzere her sene bu mevsimde dahil ve hariçteki aşiretlerin hudut üzerinden Serdeşt kasabası kuzeyindeki yaylaya çekildikleri, savaş dolayısıyla aşiretlerin hareketlerinin daimi surette göz altında bulundurularak mahalli sükûnetin devam etmesini, her ihtimale karşı casusluğun kesinlikle engellenmesi için Serdeşt'te bir kapı mahallinin oluşturulmasının gerektiğini, bu yüzden Serdeşt'e 6 saat mesafede bulunan Pazar kasabasına mülhak Maden Müdürü Nazım Efendi'nin fevkalade memur unvanıyla yeterli miktarda jandarmayla belirtilen kasabaya gönderilmesini' talep etmiştir.¹³⁴² Durumun Dahiliye Nezareti'ne iletilmesi üzerine Musul Vilayeti'nin de uygun gördüğü takdirde bir kapı mahalli oluşturulmasına karar verilmiştir.¹³⁴³

Kapılar oluşturulduktan sonra eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. Edirne Valisi Adil Bey, Dimetoka ve Mustafapaşa kapı mahallerinde yolcular üzerinde arama yaparak mektup ve fazla nakit paranın kaçırılmasının önlenmesi için yolcu ahvaline vâkıf ve gözü açık gümrük (rûsum) memurlarından ikişer kişinin ve kadın yolcuların kontrol edilmesi için de her iki kapıya birer yabancı kadın görevlinin tayin edilmesi gerektiğini İstanbul'a arz etmiştir.¹³⁴⁴

Kapılar hakkında son olarak belirtmesi gereken nokta bunların niçin oluşturulduğudur. Bu bağlamda Dahiliye Nazırı Talat Bey'den Edirne Vilayeti'ne bir

¹³⁴¹ ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-002-11: 2. Kolordu Kumandanlığı'ndan II. Ordu Kumandanlığı'na (9.12.1914).

¹³⁴² BOA, DH.EUM.2.Şb. 7/20: Bayez Paşa'dan Harbiye Nezareti'ne (17.05.1915).

¹³⁴³ BOA, DH.ŞFR. 53/105: Dahiliye Nazırı Talat'tan Musul Vilayeti'ne (24.05.1915).

¹³⁴⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb. 8/47: Edirne Valisi Adil'den Dahiliye Nezareti'ne (31.01.1915).

gönderilen tahriratta ‘Nisan’ın 30. Perşembe [13 Mayıs 1915] günü zevalden itibaren bir sonraki emre kadar ülkenin dışına yolcu çıkarılmaması lüzumu Başkumandanlık Vekâleti’nden bildirildiğini, yalnız kuryeler ile bazı kişilere özel olarak verilecek evrakı olanlarının geçmesine izin verileceğini, diğer yolcuların kapı mahallerinden çıkmalarının engellenmesi’ emredilmiştir.¹³⁴⁵ Benzer şekilde Başkumandanlık Vekâleti, Şubat 1916’da, askerî tertibat ve harekâtın gizli kalması için ülkenin dışına yolcu çıkmaması emrini vermiştir.¹³⁴⁶ Böylece II. Şube, ulaşımı istediği zaman engelleyerek ülke dışına insan ve dolayısıyla bilgi çıkmasını engellemeye çalışmıştır.

Ulaşımın kontrol edilmesi için Osmanlı toprakları dahilinde hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan biri 15 Mart 1915’te yabancıların Osmanlı ülkesindeki seyahat ve ikametleri hakkındaki 12 maddelik geçici kanunun çıkarılması olmuştur. Buna göre yabancıların ikamet ettiği bölge ve hüviyetiyle ilgili beyanname vermesi ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nde bir ikamet tezkeresi oluşturulması zorunlu hale getirilmiştir. Kanunla yabancıların seyahatleri de kayıt altına alınmış ve yolculuklarını Osmanlı emniyetine bildirmeleri kanunla düzenlenmiştir. Kanuna aykırı hareket edenlere ise para ve hapis cezaları getirilmiştir. Kanunun uygulanması Dahiliye ve Adliye nazırlarının sorumluluğuna bırakılmıştır. Ayrıca kanunun maddelerinin anlaşılması için 17 maddeden oluşan bir talimat da yayınlanmıştır.¹³⁴⁷

Bir diğer düzenleme 16 Mart 1915’te oluşturulmuş ve seyahat varakasıyla ilgili üç maddelik geçici bir kanun çıkarılmıştır. Kanunun ilk maddesinde, harp hâli devam ettiği süre boyunca, Osmanlı tebaası ve yabancıların askerî ve inzibat tedbiri olarak Osmanlı Devleti’nin belirleyeceği mntikalarda seyahat edebilmeleri için seyahat varakası alması zorunlu tutulmuştur. Kanunun ifası Dahiliye nazırının sorumluluğuna bırakılmıştır.¹³⁴⁸ Seyahat varakasında yolcunun hüviyet ve eşkalinin yanı sıra mesleği, gideceği bölge, yolculuğunun amacı, güzergâhı ve ailesinden

¹³⁴⁵ BOA, DH.ŞFR. 52/334: Dahiliye Nazırı Talat’tan Edirne Vilayeti’ne (12.05.1915).

¹³⁴⁶ BOA, DH.ŞFR. 61/153: Dahiliye Nazırı Talat’tan umuma (29.02.1916).

¹³⁴⁷ BOA, DH.EUM.ECB. 34/7 (28 Rebiülahir 1332 Mart 1331).

¹³⁴⁸ Kanun, 29 Rebiülahir 1333/3 Mart 1331’de çıkarılmıştır (BOA, BEO. 4445/333374: Sadaret’ten Dahiliye, Hariciye ve Harbiye Nezaretlerine [18.12.1916]); BOA, MV. 239/18 (1 Cemaziyülevvel 1333; 4 Mart 1331/17.03.1915); Takvim-i Vekayi, Nr. 2215, 2 Cemaziyülevvel 1333/5 Mart 1331/18.03.1915, s. 1).

yanında bulunanların hüviyet bilgileri kısımları bulunuyordu.¹³⁴⁹ Seyahat varakasının anlaşılması için ise 10 maddeden oluşan talimat ise ancak 16 Aralık 1916'da yayınlanmıştır. Maddeler şöyle oluşturulmuştur:

‘1-Seyahat varakaları hakkında 29 Rebiyülahir 1333/3 Mart 1331 tarihli kanuna uygun olarak Osmanlı ülkesinde seyahat edeceklerin tamamı birer varaka almaya mecburdurlar.

2-Bir vilayet veya gayri mülhak liva dahilinde vesaireye geçmemek şartıyla Hicaz ve Yemen vilayetleri, Medine Muhafızlığı, Zor, Urfa ve Asir sancakları arasındaki seyahatler için varaka lazım değildir.

3-Seyahat varakası ücretsiz olarak verilir.

4-Hükûmetin askerî ve siyâsî sebeplerden dolayı engellendiklerine seyahat varakası verilmez.

5-Seyahat varakaları hareket mahallerindeki en büyük polis memuru ve polis memuru bulunmayan mahallerde kaza kaymakamı veya nahiye müdürü tarafından verilir.

6-Seyahat varakaları tek yönlü veya çift yönlü olarak verilebilir. Çift yönlü olan seyahat varakaları bir ay geçerlidir.

7-Seyahat edecek şahsın refakatinde akrabaları ve hizmetçileri bulunursa onlar için ayrıca varaka düzenlemeye gerek yoktur. Şahsın isminin olduğu haneye refakatçilerin isimleri kaydedilir.

8-Seyahat varakası sahipleri kaydedilmiş mahalle ulaştıklarında varakalarını o mahallin en büyük polis memuruna, olmadığı takdirde kaza kaymakamına veya nahiye müdürüne teslim ederler. Varaka çift yönlü ise görüldüğü işareti vurulduktan sonra sahibine iade edilir.

9-Osmanlı ülkesine Uzunköprü'den girenler İstanbul'a, Urla'dan girenler İzmir'e seyahat varakası almadan sadece pasaportlarıyla girebilirler. Bu mahallerden

¹³⁴⁹ BOA, DH.EUM.ECB. 36/10 (17 Zilkade 1333/26.09.1915). Sadaret'ten Dahili ve Harbiye Nezaretlerine, Meclis-i Ayan ve Mebusan Riyasetlerine 1.12.1915'te gönderilen tahrirata göre Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan üyelerinin yanlarında hüviyet varakası varsa, seyahat varakasından muaf tutulmuşlardır (BOA, BEO. 4387/328967).

girenlerin İstanbul ve İzmir'den başka mahallere ve diğer iskele kapılarından girenlerin ülkenin diğer kısımlarına geçmeleri için varaka almaları gerekmektedir.

10-Görevliler talep ederlerse seyahat varakası gösterilmesi zorunludur.¹³⁵⁰

Böylece seyahat için polis müdüriyetleri en yetkili kurum haline getirilmiştir. Ancak II. Şube'den de izin alınması zorunlu hale getirilmiştir. Nitekim II. Şube, 'pasaportunu gönderdiği Alman vatandaşı ve Levazımât-ı Umumiye müteahhitlerinden Mösyö Hanry'nin levazımla ilgili iş için 4 günlüğüne Edirne'ye gitmesi gerektiği tasdik ettikten sonra şahsa seyahat varakasının verilmesini Polis Müdüriyeti'nden rica etmiştir.¹³⁵¹ Bununla beraber seyahat varakası işleminin bir sisteme alınması için Enver Paşa, Kasım 1916'da Dahiliye Nezareti'ne yazmıştır. Burada bir yolcunun ahval ve hüviyetinin anlaşılması için önce Polis Müdüriyeti'ne başvurulmasını, sonucun kendilerine bildirilmesini, böylece boş yere zaman kaybedilmemesi gerektiği belirtmiştir.¹³⁵² Buna verilen cevap tespit edilememekle beraber uygulamaya konulduğu anlaşılmaktadır.

Seyahat varakası uygulamasına geçilmesine rağmen İstanbul'a izinsiz yolcu girmesi II. Şube'nin dikkatini çekmiştir. Seyfi Bey'in 26 Mayıs 1915'te Polis Müdür-i Umumiliği'ne gönderdiği tahriratında 'her gün Maltepe, Yedikule ve İstanbul haricindeki bahçelerden gelen Müslim ve gayrimüslim sebze ve etçiler vasıtasıyla pek çok mektupların dağıtıldığını, hatta Mayıs'ın sekizinci günü Maltepe'de Bahçıvan Yanyalı İsmail namında birisine Mercan Yokuşu'nda Rusça konuşan uzun boylu, siyah elbiseli, ayağında Rus çizmesi bulunan birisi tarafından bir paket kağıt verildiğinin haber alındığını, sebze ve etçilerin İstanbul'a geceleri arabalarla girip çıkmalarının, küfelerin otlarla kaplı olmasının her çeşit maddenin kaçırılmasına müsait olduğunu, bu kişilerin Eminönü pazarında alışveriş bahanesiyle mükemmel bir muhabere vasıtası olabileceğini, bunların takibi ve sık sık kasaba dışında üstlerinin aranmasını, küfelerinin ansızın kontrol ettirilmesini ve İsmail

¹³⁵⁰ BOA, MF.MKT. 1215/39 (20 Safer 1335/3 Kanunuevvel 1332).

¹³⁵¹ ATASE, BDH. K. 395, D. 379, F. 1560-001-018: II. Şube'den Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne (27.10.1915).

¹³⁵² BOA, DH.EUM.SSM. 8/55: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (9.11.1916).

hakkında tahkikat yapılmasını rica etmiştir.¹³⁵³ Taşranın kimi kimi bölgelerinde ise çok sıkı kontroller yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Beyrut şehrinin girişinde çok sıkı tedbirler alınmıştır. Hatta bölgeye gelen Musevi Osmanlı tebaası Aaronsohn, şehirden alınan tedbirleri görünce şaşırıldığını ve adım başı evrak kontrollünü yapan askerler olduğunu ifade etmiştir.¹³⁵⁴

Siviller gibi ordu mıntikasının dışına çıkacak askeriye personeline de vesika zorunluluğu getirilmiştir. Bu bağlamda Çanakkale yarımadasının dışına çıkacak olan askeriye mensuplarının kıtalardakilerin alay kumandanlarından, karargâhlardakilerin ise liva erkân-i harbiyesinden vesika almaları aksi takdirde kimseye izin verilmemesi Temmuz 1915'te emredilmiştir.¹³⁵⁵

Düşman saldırısının beklendiği bölgelerde ulaşım kısıtlanmıştır. Nitekim Dahiliye Nazırı Talat Bey, Kasım 1914'te Adana Vilayeti'nden İngilizlerin Kıbrıs'ta askerî hazırlıkları bulunduğunu ve Osmanlı sahillerine saldırımlarının beklenildiğini, kıyıların müdafaası için alınan tedbirlerin ortaya çıkmaması için Kıbrıslıların da seyahatlerine izin verilmemesi gerektiği emredilmiştir.¹³⁵⁶ Harekât bölgelerinde seyahatin engellenmesi tarafsız ülkelerin diplomatik misyonlarının şikâyetlerine sebep olmuştur. Bu bağlamda Yunan Elçiliği 16 Aralık 1914'te Suriye'deki askerî görevlilerinin tarafsız ülkelerin konsolosları ve vatandaşlarının yanı sıra bütün yabancıların ülke dışına çıkmalarına kesinlikle izin vermediklerini, hatta tarafsız ülkelere posta haberleşmesinin de yasaklandığını, böylelikle Yunan konsolosluk görevlilerin ve vatandaşlarının her çeşit haberleşmeden mahrum kaldığını ve zorunlu olarak Suriye'de ikamet ettiklerini, bu sert tedbirlerin anlaşmalara aykırı olduğu gibi ülkenin müdafaasıyla da açıklanamayacağını, Babıali'nin de tedbirlerin hukuksuz olduğunu kabul ettiği için bunların kaldırılmasını talep etmiştir. Aynı şikâyet İtalya Elçiliği'nden de gelmiş ve Yunan Elçiliği gibi vatandaşlarının bölgeden ayrılmasına izin verilmesini istemiştir.¹³⁵⁷ Bu taleplere, tedbirlerinin askeriye tarafından geçici

¹³⁵³ ATASE, BDH. K. 289, D. 56, F. 1177-020: II. Şube'den Polis Müdür-i Umumiliği'ne (26.05.1915).

¹³⁵⁴ Alexander Aaronsohn, **Filistin'de Türklerle Beraber**, Çev. Aybars Arda Kılıçer, Birinci Baskı, İstanbul, Kapra Yay., 2021, s. 56.

¹³⁵⁵ ATASE, BDH. K. 3437, D. 21, F. 024: V. Ordu Kumandanlığı emridir (2.07.1915).

¹³⁵⁶ BOA, DH.ŞFR. 47/228: Dahiliye Nazırı Talat'tan Adana Vilayeti'ne (28.11.1914).

¹³⁵⁷ BOA, HR.SYS. 2314/11: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekaleti'ne ve Dahiliye Nezareti'ne (17.12.1914).

olarak alındığını ve sürekli olarak devam etmeyeceği cevabı verilmiştir.¹³⁵⁸ Ancak savaşın ilerleyen kesimlerinde aynı uygulama devam etmiştir. Bu sefer Ağustos 1915'te Aydın Vilayeti'ne İtalyan vatandaşlarının ülke dışına bırakılmamaları emredilmiştir.¹³⁵⁹

Osmanlı ordusunun harekât bölgelerinde de aynı tedbir alınmıştır. Enver Paşa'dan 7 Ağustos 1916'da Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahrirata göre, 'Kanal Harekâtı ve güneydeki son gelişmeler dolayısıyla hareket ve sevkiyatın mahiyetini düşmanlardan gizlemek için kararlar alınmıştır: Buna göre, IV. Ordu mıntikasının dışına sadece güvenilir olanlar çıkabileceklerdir. Her yolcu önce bulundukları mahallin valisi veya müstakil mutasarrıfı tarafından kayıt altına alınıp ve bir kefile bağlandıktan sonra ücreti yolcuya ait olmak üzere telgrafla IV. Ordu Kumandanlığı'ndan hareketine müsaade istenecektir. Ordudan alınacak muvafakat cevabından bahisle vali ve mutasarrıf imzasıyla verilen vesikayı Halep ve Pozantı Emniyet Müfettişliklerine gösterilecektir. Bu müfettişler vesikaları vize etmedikçe seyahatlerine devam edemeyeceklerdir'.¹³⁶⁰ IV. Ordu mıntikasındaki seyahat kısıtlamasının Ekim ayına kadar devam etmiş hatta daha da zorlaştırılmıştır. Bu bağlamda şüpheli olmadığı halde zorunlu olarak ordu mıntikasının harice seyahat edecek Müslüman ve müttefik şahıslara seyahat vesikaları mülkiye ve bağlı oldukları ordu kumandanlıkları tarafından verilmesine devam edilecekti. Ancak diğer yolcular hakkında önceki uygulamanın devam edeceği belirtilmiş ve işi acil olmayanların durumunun ordu karargâhı veya ilgili kumandanın takdirine bırakılmıştır.¹³⁶¹

Savaş sırasında ordu mıntikalarına seyahat edecek olan bütün kişiler izin almak zorundaydı. Bu bağlamda II. Şube, şahsın gideceği mahallin en büyük askerî idaresinden şahsın seyahatinde bir mahzur olup olmadığı kontrol ettirmiş ve bir sorun görülüyorsa seyahatine izin verilmiştir. Nitekim II. Şube, V. Ordu Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderilen tahriratta, 'Çanakkale sevkiyatında müstahdem 58 numaralı vapura Tekfurdağı'ndan yüklenen kuru fasulyenin noksan olduğu V.

¹³⁵⁸ BOA, HR.SYS. 2314/11: Dahiliye Nazırı Talat Bey'den Hariciye Nezareti'ne (20.12.1914).

¹³⁵⁹ BOA, DH.ŞFR. 55/158: Dahiliye Nazırı Talat'tan Aydın Vilayeti'ne (21.08.1915).

¹³⁶⁰ BOA, HR.SYS. 2424/24: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (7.08.1916). Aynı tahrirat Dahiliye Nazırı Talat imzalı olarak, 23.08.1916'da Adana, Suriye, Beyrut, Halep Vilayetlerine ve Kudüs, Urfa ve Mersin Mutasarrıflıklarına şifreli olarak gönderilmiştir (BOA, DH.ŞFR. 67/82).

¹³⁶¹ BOA, DH.EUM.SSM. 8/10: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (14.10.1916).

Menzil Levazım Riyaseti'nden bildirildiği için durumun araştırılması aynı zamanda bölgedeki vapurların teftişi için şirket müfettişlerinden Fuad Bey'in Akbaş'a gitmesine Şirket-i Hayriye Müdüriyeti'nden talep edildiği belirtildikten sonra şahsın bölgeye gelmesinde sakınca olup olmadığı sorulmuştur.¹³⁶² Benzer şekilde Osmanlı Devleti hizmetinde kullanılan düşman devletleri vatandaşları hakkında da izin alınmıştır. Geçici olarak istihdam edilen bu kişilerin seyahatleri kontrol edilmiştir. Bu bağlamda II. Şube, şahsın gideceği mahallin en büyük askerî idaresinden şahsın seyahatinde bir mahzur olup olmadığı kontrol ettirmiş ve bir sorun görülüyorsa seyahatine izin verilmiştir. Bu bağlamda II. Şube, 5 Nisan 1917'de İtalyan mühendisi Norber'in? elektrik tesisatını oluşturması için İzmir'den Muğla'ya gönderilmesinde sorun olup olmadığı bölgedeki birlikten sormuştur.¹³⁶³ 17. Kolordu'nun zabıtaya yaptırdığı tahkikat sonucunda şahsın kötü hâli görülmediği için Muğla'ya gelmesinde bir mahzur olmadığı bildirilmiştir.¹³⁶⁴

II. Şube'nin ülke dışına seyahatte oldukça katı davrandığı anlaşılmaktadır. Hatta bazı şahıslar ülke dışına çıkmasına izin verilmesi için tarafsız ülkelerin elçilikleri devreye girmişlerdir. Bu bağlamda savaştan önce Rusya'dan İstanbul'a petrol getiren ve hastalığından dolayı Romanya'ya gitmek isteyen Batumlu Mehmed bin Civanzâde'nin ülkeden ayrılmak istemiştir. Mehmed'in ülkeden ayrılmasında Emniyet Müdüriyeti bir sakınca görmemiştir. Ancak II. Şube, şahsın Rusya'nın vatandaşı olduğu için muhasımlar hakkında alınan karara aykırı olduğunu, ülkeden ayrılmayı Amerikan Elçiliği vasıtasıyla arz ettiğini ve bunun daha sonraki teşebbüslere kötü örnek olacağını belirtmiştir. Bu sebeple şahsın ülke dışına çıkmamasına izin verilmemesi gerektiği açıklanmıştır.¹³⁶⁵ Her ne kadar Civanzâde güvenilir birisi olduğunu ispat etmek için Karahisar mebusu ve Tercüman-ı Hakikat gazetesi başyazarı Ağa oğlu Ahmed Bey'in dostu olduğunu ve İstanbul'da siyasî hiçbir faaliyete karışmadığını belirtmesine rağmen II. Şube'nin fikri

¹³⁶² ATASE, BDH. K. 3452, D. 76, F. 24: II. Şube'den V. Ordu Erkân- Harbiye Riyaseti'ne (10.08.1917). V. Ordu, Fuad Bey'in Akbaş'a gitmesinde bir mahzur görülmediğini 3.09.1917'de II. Şube'ye bildirmiştir (ATASE, BDH. K. 3452, D. 76, F. 24-2).

¹³⁶³ ATASE, BDH. K. 3451, D. 71, F. 5: II. Şube'den V. Ordu Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne (5.04.1917).

¹³⁶⁴ ATASE, BDH. K. 3451, D. 71, F. 5-4: 17. Kolordu'dan V. Ordu Kumandanlığı'na (3.05.1917).

¹³⁶⁵ BOA, DH.EUM.1.Şb. 18/35: Başkumandan Vekili namına Müsteşar İsmail'den Dahiliye Nezareti'ne (28.02.1916).

değişmemiştir.¹³⁶⁶ Benzer bir talep yine Amerikan Elçiliği aracılığıyla 19 Nisan 1916'da gelmiştir. Bu bağlamda İngiliz vatandaşı ve askeriye için çuha müteahhitliği Joseph A. Sykes'ın Osmanlı ülkesinden çıkmasına izin istenmiştir. Hatta Sykes hakkında daha önce Amerikan Elçisi Morgenthau'nun Enver Paşa'ya durumu açıkladığı ve Polis Müdür-i Umumisinin şahsın ülke dışına çıkmasında itiraz etmediği de belirtilmiştir.¹³⁶⁷ Buna rağmen düşman ülke vatandaşlarından hiç kimsenin ülke dışına çıkmasına izin verilmediği belirtilerek talep reddedilmiştir.¹³⁶⁸

Savaş sırasında ulaşımı ve eşya naklini kontrol etmek amacıyla 14 maddeden oluşan 'Hudut Kapılarıyla Demiryolu Mevkilerinde ve İskelelerde Emniyet Müfettişliği Teşkilât ve Vezâfine Dair Nizamname' 5 Temmuz 1915'te çıkartılmıştır. Nizamnamenin uygulanması için Dahiliye Nezareti görevlendirilmiştir.¹³⁶⁹ Bu nizamnameye uygun olarak Ağustos 1915 tarihinden itibaren trenlerin kontrol edilmeye başlanmıştır. Nitekim Çirmen Hudut Emniyet Müfettişliği, Avrupa'ya gidecek olan yolcu trenlerinin Ağustos ayının başından itibaren Çirmen hudut kapısında muayenesine karar verildiği için Demirtaş Askerî Sansür Müfettişliği'nden sansür memurlarının gönderilmesini istemiştir.¹³⁷⁰ Burada belirtmek gerekir ki, ülkeye gelen ve giden yolcuların kontrolü ve pasaport kanunun uygulanması emniyet müfettişliklerinin sorumluluğuna bırakılmıştır.¹³⁷¹

Savaş boyunca yeni emniyet birimleri kurulmaya devam edilmiştir. Bu bağlamda 1917 Eylülünde Karargâh-ı Umumi'nin tebliği üzerine III. Ordu mıntikasındaki yolcuları kontrolleri için Ulukışla'da bir emniyet müfettişliği oluşturulmuştur. IV. Ordu mıntikasındaki Islahiye ve Pozantı Emniyet Müfettişlikleri de aynı amaçla oluşturulduğu anlaşılmaktadır.¹³⁷²

¹³⁶⁶ BOA, DH.EUM.1.Şb. 18/35: Dahiliye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (23.02.1916).

¹³⁶⁷ BOA, HR.SYS. 2148/29: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (19.04.1916).

¹³⁶⁸ BOA, HR.SYS. 2148/29: Başkumandanlık Vekâleti'nden Hariciye Nezareti'ne (26.04.1916).

¹³⁶⁹ BOA, HR.SYS. 2464/1 (22 Şaban 1333/22 Haziran 1331); Takvim-i Vekayi Nr. 2227, 26 Şaban 1333/26 Haziran 1331/9 Temmuz 1915, s. 1-2.

¹³⁷⁰ ATASE, BDH. K. 411, D. 309, F. 1624-001-05: Çirmen Hudut Emniyet Müfettişliği'nden Demirtaş Postahanesi Askerî Sansür Müfettişliği'ne (13.08.1915).

¹³⁷¹ BOA, DH.ŞFR. 55/158: Dahiliye Nazırı Talat'tan Aydın Vilayeti'ne (22.08.1915).

¹³⁷² BOA, DH.EUM.2.Şb. 63/6: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden III. Ordu Kumandanlığı'na (15.07.1917).

Hudutlarda olduğu gibi trenlerin kontrolü hakkında talimatlar çıkarılmıştır. En fazla seyahatin gerçekleştiği anlaşılan Balkan Sürat Katarı ile seyahat edecekler hakkında Şubat 1916’da bir talimat yayınlanmıştır. Buna göre,

1-a.Askerî kontrol hakkında, Büyük Karargâh-ı Umumi ayrı bir talimat yayınlayacaktır.

b. Osmanlı ülkesinden çıkacak olan her sivil bağlı olduğu devlet, elçilik, veya konsoloslüğünün verdiği fotoğraflı düzenli bir pasaporta sahip olmalıdır. Pasaport İstanbul Polis Müdüriyeti ile Büyük Karargâh-ı Umumi II. Şube Müdüriyeti tarafından görölüp tasdik edilecektir. Biletler ancak Polis Müdüriyeti ve Büyük Karargâh-ı Umumi tasdik ettiği pasaport gösterildikten sonra verilecektir. Müttefik subaylardan üniforma ile seyahat edecekler; kendi orduların vesikalarına sahip olacaklardır. Aksi halde Almanların İstanbul Alman Mevki Kumandanlığı’ndan ve diğerkleri kendi ataşemiliterlerinden vesika alacaklardır. Osmanlı zabitleri, Büyük II. Şube’den vesika alacaklardır.

c. Birlikten alınacak mürur evrakı en çok lazım olanlara verilmelidir. Evrak, sürat katarından istifadeye izin veren askerî makama teslim edilecek, burası okuduktan ve mühürlendikten sonra sahibine iade edecektir. Bunların dışında evrak taşınması yasaktır. Zabitler ve hükümet memurlarının hizmetle ilgili olarak taşıdıkları evraklar yasağın dışında olacaktır.

d. Şahsî eşya: Şahsî olarak yolcuların kendilerine ait olan ufak tefek eşyaya müsaade olunacaktır.

e. Hudut kontrolü: Pasaport muayenesi, kişi ve eşya kontrolü, hareket sırasında trende yerine getirilecektir. Şimendifer idaresi bu husus için trende bir mahal hazırlayacaktır.

f. Eşya kontrolü: Teslim edilecek eşya Sirkeci istasyonunda trenin hareketinden bir gün önce öğleden sonra saat 4 ile 7 arasında askeriye ve gümrük memurları tarafından kontrol edilecek ve mühürleneceklerdir. Mühür ancak yolcunun ineceği istasyonda askeriye ve gümrük memurlarının yetkili olanları tarafından kaldırılacaktır. Eşya, sadece yolcunun ineceği bildirmiş olduğu istasyonda

teslim edilecektir. Sirkeci’de askerî ve gümrük memurları tarafından kontrol edilmeyen eşya trene yerleştirilemeyecektir.

2-a. Türkiye’ye seyahat için usulüne uygun olarak düzenlenmiş ve Osmanlı hükûmetinin sefaret veya konsolosları tarafından vize edilmiş bir pasaporta ihtiyaç vardır.

b. Teslim edilmiş olan eşyaya, askerî ve gümrük kontrolü İstanbul Sirkeci istasyonunda uygulanacaktır. Eşya, yalnız Sirkeci istasyonunda teslim edilecek ve eşyanın sahibi sadece burada trenden çıkacaktır.

c. Pasaport muayenesi, kişinin ve eşyasının kontrolü birinci maddenin ‘e’ fıkrasındaki gibi olacaktır.¹³⁷³

Talimatnamenin yayınlanmasından sonra Almanya’dan Balkan treniyle seyahat edecek Osmanlı tebaasının her birine müsaade olunması için Erkân-ı Harbiye Pasaport Dairesi’ne bilgi verilmiştir.¹³⁷⁴ Bu sırada İstanbul’da ise Seyfi Bey, Merkez Kumandanlığı’na, Balkan trenine binecekler hakkındaki talimatta mürur tezkerelerinin Sirkeci istasyonunda Merkez Kumandanlığı tarafından tayin olunan kontrol zabıtince vize edileceği yazıldığını ancak Merkez Kumandanlığı’nın bu vazife için bir zabıt edinceye kadar Sirkeci İstasyon Kumandanlığı’nda bu vazifeyi yerine getirmesinin uygun bulunduğunu bildirmiştir.¹³⁷⁵ Fakat Merkez Kumandanlığı, Sirkeci istasyonunda inzibatı sağlayamamıştır. Nitekim Merkez Kumandanlığı tarafından istasyonun inzibatı için İhtiyat Zabıt namzedi Recai Efendi tayin edilmesine rağmen görevini yapamamıştır. Bu bağlamda zabıta yalnız istasyondaki parmaklığın orta kapısında durarak geçenlerin vesikalarını kontrol etmiş ve diğer şahısları bırakmadığı için genellikle insanlar adeta zabitle mücadele ederek geçmeye çalışmışlardır. Ayrıca çok sayıda kişi parmaklığın üzerinden atlamışlardır.

¹³⁷³ BOA, HR.SFR.04. 899/75: Hariciye Nezareti’nden Atina Sefiri Galib Kemalî’ye (17.02.1916); BOA, HR.SFR.04. 648/73: Bükreş Sefiri Safa’dan Balçık Şehbender Vekili Ragıb Rauf’a (26.02.1916).

¹³⁷⁴ BOA, HR.İD. 107/18: Ahmed Nesimî’den Talat Paşa’ya (1.03.1917).

¹³⁷⁵ ATASE, BDH. K. 412, D. 14, F. 1630-001-07: II. Şube’den Merkez Kumandanlığı’na (17.05.1916).

Bunların engellenmesi için istasyonun diğer kısımlarında hiçbir nöbetçi ve vasıta yerleştirilmemiştir.¹³⁷⁶

İstasyonda durum bu haldeyken Balkan katarıyla ilgili düzenlemeler devam etmiştir. Bu bağlamda Seyfi Bey, Merkez Kumandanlığı'na yazdığı tahriratla talimatın nasıl uygulanacağını açıklamıştır: Burada 'müttefik elçilik ve konsolosluklarından Balkan trenine kullanmak zorunda olanlar hakkında tarafınıza gönderilecek ayrıca tasdik edilmiş fotoğraflı vesikaların ibraz edilmesi için ısrar edilecek, ancak usulen muamele görmüş pasaportun da konsolosluğunun 'Balkan treninden istifade edebilir' tarzındaki kaydıyla yetinilecek, yalnız konsolosluğun bu kaydı hamiline mutlak mürur tezkiresi vereceği manasına gelmeyecek, gerekirse hususiyet ve mahiyeti hakkında Polis Müdüriyeti tarafından kontrol edilecek, denilmiştir.¹³⁷⁷

Talimata aykırı hareket edildiği görülünce Merkez Kumandanlığı, II. Şube'ye başvurmuştur. Kumandanlık, Balkan sürat katarına talimatnamesine göre seyahat edeceklerin trenin hareketinden 2 gün önce kendilerine müracaat ederek mürur tezkereleri almaları gerektiği halde bunlardan bazılarının tezkire aldıktan bir müddet sonra hareket ettikleri görüldüğünden muntazam bir hareket vesikası elde ettikten sonra uzun müddet Osmanlı topraklarında kalanların talimatnameye aykırı olduğunu, ayrıca bu durumun başka zararları da olabileceği ve şahıslara verilecek pasaport ve vesika hangi trenle hareket edeceklerin kaydı gerektiği ifade edilmiştir.¹³⁷⁸ Bunun üzerine, pasaportlarını vize ettiren ve ayrılmak üzere Merkez Kumandanlığı'ndan mürur tezkiresi alanların derhal ilk Balkan treniyle hareket etmek zorunda olduklarını, bununla gitmeyerek hareketlerini tehir edenlerin mürur tezkirelerinin geçerli olmadığını ve durumun gazetelerle ilânının uygun görüldüğü' cevabı verilmiştir.¹³⁷⁹

¹³⁷⁶ ATASE, BDH. K. 412, D. 14, F. 1630-001-26: Askerî Sansür Müfettişliğinde Nöbetçi Yüzbaşı Aziz'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (28.05.1916).

¹³⁷⁷ ATASE, BDH. K. 412, D. 14, F. 1630-001-28: II. Şube'den Merkez Kumandanlığı'na (16.3.1332).

¹³⁷⁸ ATASE, BDH. K. 412, D. 14, F. 1630-001-34: Merkez Kumandanı Cevad'dan II. Şube'ye (1.06.1916).

¹³⁷⁹ ATASE, BDH. K. 412, D. 14, F. 1630-001-34a: II. Şube'den Merkez Kumandanlığı'na (5.06.1916).

Müttefik ülkelerden gelecek subayların hüviyetlerinin kontrolü Sirkeci istasyonunda yapılmıştır. Bu bağlamda Sirkeci istasyonuna bir Alman subayı görevlendirilmiştir. İstasyonda Avusturya'dan gelecek olan subayların hüviyetlerin kontrol edilmesi bir Avusturyalı subayın tayini de talep edilmiştir. Başkumandanlık Vekâleti, Avusturyalı subayın, ülkesinden gelenlerin rütbe ve isimlerinin listesinin yaparak her gün İstasyon Kumandanlığı'na teslim edilmesi şartıyla tayin edilebileceğini belirtmiştir.¹³⁸⁰ Ancak Avusturyalı subayın tayini bir sonraki seneye kalmıştır.

Hudut kapıları ve iskelelerde emniyet müfettişlikleri kurulmasına rağmen Başkumandanlık Vekâleti'nin bu kurumların faaliyetinden memnun olmamıştır. Bu kurumların yetersiz kaldığını ve ulaşımın kontrolünde daha fazla rol almak isteyen Başkumandanlık Vekâleti, Eylül 1917'de II. Şube'ye bağlı olarak bir Pasaport Merkezi ve ona bağlı olarak kontrol şubeleri kurmuştur. Bunların görev ve yetkilerine dair 22 maddelik nizamname şu şekilde oluşturulmuştur:

1-Vazifesi harbin bitimine kadar devam etmek üzere II. Şube'ye bağlı olarak İstanbul'da bir askerî Pasaport Merkezi ve bu merkezin emri altında kara ve deniz hudut ve kapı mahalleriyle askerî ve yasak mıntıklarının uygun girişlerinde askerî kontrol şubeleri tesis olunacaktır.

2-Pasaport Merkezi'nin vazifesi, kara de deniz yoluyla yabancı ülkelere gidip gelecek ve keza Osmanlı ülkesinde muayyen askerî mıntıklar ile yasak mıntıklara ve buralardan mülkî mıntıklara gidip gelecek askerî ve sivil her çeşit yolcuların hareketlerinin ve casusluğun engellenmesi, askerî emniyet noktasından kayıt altına alınması ve merkezin iznini almamış yolcuların hareketlerine izin verilmemesidir.

3-Askerî Pasaport Merkezi, erkân rütbesinde bir zabitin riyasetinde -Askerî Pasaport Merkezi reisi- olarak 6 zabıt 14 yazıcı 4 emir neferinden ve Karargâh-ı Umumi haricinde açılan merkez binasıyla kalem odalarını muhafaza etmek vazifesiyle 15 silahlı askerden oluşacaktır. Vazifedeki ortak noktalardan dolayısıyla Emniyet-i Umumi ile Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nde pasaportla görevli kısımlar Pasaport Merkezi heyetiyle birlikte hareket edeceklerdir.

¹³⁸⁰ BOA, HR.İD. 106/13: Dahiliye Nazırı Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (30.03.1916).

4-Kontrol Şubeleri Müdürü, rütbesi mülazım ile yüzbaşı arasında bir zabıt ile bunun bir zabıt muavini 4 yazıcı, 2 emirber, 25 silahlı neferden oluşacak ve ayrıca hudut kapı mahalleriyle belli başlı mevkilerde tesis edecek kontrol şubelerine mülhak olarak askerî 5 sansür memuru tayin olunacaktır.

5-Dahiliye Nezareti'ne bağlı emniyet müfettişlikleri, askerî vesikayla hareket eden Osmanlı ve müttefik ordu mensuplarından başka diğer yolcular hakkındaki görevlerine eskiden olduğu gibi devam edecekler, ancak vazifelerine Pasaport Merkezi'nin tesis ettiği askerî dairede ifa edecekler, bu askerî maksadı muhafaza için kontrol şubelerinin görevlerini kolaylaştıracaklar ve şube müdürlerinin taleplerini derhal yerine getirmeye mecbur olacaklardır. Askerî vesika ile hareket eden asker üniformalı yolcuların evraklarını muayeneyi, kontrol şubesi yapacaktır. Emniyet müfettişliklerinin Pasaport Merkezi ve kontrol şubeleriyle münasebetleri ve iştirakleri hakkında nizamname yayınlanmıştır.

6-Askerî Pasaport Merkezi İstanbul'da ve kontrol şubeleri şimdilik Osmanlı ülkesinde hariç yolcular için kara hududu kapı mahalli olan Uzunköprü, deniz hududu kapı mahalli kabul olunan Karadeniz Boğazı'nda Sarıyer veya Kavak mevkilerinde, dahil yolcular için Bandırma-Eskişehir-Afyonkarahisar-Ülüksula-Pozantı-Osmaniye-Haleb mevkilerinde oluşturulacaktır.

7-Kontrol şubelerinin oluşturulacağı mevkilerde emniyet müfettişlikleri bulunmazsa Dahiliye Nezareti'ne yeniden emniyet müfettişlikleri oluşturacaktır. Yalnız Karadeniz Boğazı kapı mahallinde emniyet müfettişliği oluşturulmasına gerek yoktur. Burada Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nden bir komiser ile kafi miktarda polis memurları tayin olunacaktır.

8-Hudut kapı mahallerinde üst ve eşya aranması için oluşturulacak kontrol barakalarının inşası ve masraflarını Harbiye Nezareti karşılayacaktır.

9-Şimdiye kadar Balkan trenine binecek yolculara mürur tezkiresini veren İstanbul Merkez Kumandanlığı, bununla ilgili dosyalarını ve bu vazife için tayin edilen memurlarını Eylül ayının birinden itibaren tamamen Pasaport Merkezi'ne devredecek ve bu tarihten itibaren Balkan trenine mahsus mürur tezkireleri özel talimata göre Pasaport Merkezi'nden verilecektir.

10-1 Eylül 333 [1917]'den itibaren yaya olarak veya deniz ve kara yoluyla her hangi bir nakliye aracılığıyla Osmanlı hududu haricine çıkacak bütün yolcular, Askerî Pasaport Merkezi'nin izin almak zorundadırlar.

11-Pasaport Merkezi'nin izni olmadan yolcuların pasaport muamelesi yapılmayacaktır.

12-Hudut kontrol şubeleri, askeriye mensuplarının Askerî Pasaport Merkezi vesikasını görmedikçe ve siviller için merkezden ve hariçte yetkili siyasî memurdan ve şebenderlerden gönderilmiş malumat kartını almadıkça yolcuların hareketini engelleyeceği gibi bu kaydın hilafına hududa kadar gelebilmiş olanlar, bu hareketlerinde şüpheli bir fikir ve vaziyet olmadığını teyit ettirinceye kadar hudut mevkiinde muhafazaya alacaklardır. 10. maddede beyan edilen siyasî pasaport sahipleriyle kurye memurlar hakkında malumat kartı muamelesi tatbik olunmayacaktır.

13-Pasaport Merkezi'nin hudut dışına çıkacak yolcular hakkında müsaade muamelesi şöyle yapılacaktır:

a. Harice çıkmak isteyen bir yolcunun pasaport muamelesi başlamadan önce Polis Müdüriyet-i Umumiyesi bunun için hazırlanmış formun (cetvel) bütün hanelerini okunaklı olarak tamamen doldurulacak ve yolcunun cepheden çekilmiş en son fotoğrafı formadaki yerine yapıştırılarak Pasaport Merkezi'ne gönderilecektir.

b. Pasaport Merkezi'nin kontrolü sonucunda yolcunun seyahatine izin verilecek Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nden gelen forma, merkezin müsaade olunur mührü ve reisinin imzasıyla pasaport muamelesi yürütölmek üzere geldiğı makama gönderilecek ve eğer müsaade olunmayacak ise form kırmızı bir zarf içinde ve zarfın arkasında merkezin yalnız mührü vurularak Polis Müdüriyeti'ne iade edilecektir. Bu halde formdaki yapışık fotoğraf kısmından kesilerek çıkarılacak ve merkezde tutulacaktır.

c. Seyahate müsaadeli formun ulaşmasını müteakip yolcunun pasaport muamelesi tamamlanacaktır. Bundan sonra pasaportla birlikte yeşil sarı renkteki hüviyet varakalarının her ikisindeki özel kısımlara tamamen doldurularak, yolcunun

hüviyet kartlarına yapışan fotoğraf üçüncü bir aynı hüviyet kartlarına iliştilirilmiş olarak- Askerî Pasaport Merkezi'ne gönderilecektir.

d. Hüviyet varakaları Pasaport Merkezi'nde alıkonulacak, 5 gün sonra yolcunun yalnız Pasaport Merkezi'nde hiçbir kayıt ve ek yapılmadan iade edilecektir.

14-İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi mıntıkası haricinde mukim iken yabancı ülkelere seyahat maksadıyla bulundukları mevkilerden İstanbul'a gelen yolcular mensup oldukları vilayet polis müdüriyetine bizzat müracaatla 13. maddede açıklanan hüviyet formu (bütün kısımları doldurulmuş ve fotoğrafı yapıştırılmış olarak) alınacak ve beraberlerine alıp bu formu İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne göstereceklerdir. Şayet bu yolcu askerî veya yasak mıntikalarda çıkmış bulunursa vilayet polis müdüriyetinden alacağı formdan başka askerî ve yasak mıntikalarda askerî vesika itasına yetkili askerî makamdan dahi kendisinin yabancı ülkelere izin vesikasını alması ve bu vesikayı hüviyet formuyla birlikte İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne vermesi şarttır. Polis Müdüriyet-i Umumiyesi bu formda mahallin polis müdüriyetinin mührüyle ve imzalı tasdik şerhi altına, 'mumaileyhin seyahatine muvaffakiyet olunur' tasdikini yazdıktan sonra pasaport muamelesini yürütmek için hüviyet formunu Askerî Pasaport Merkezi'ne gönderecektir.

15-İkametgâhı Polis Müdüriyet-i Umumiyesi mıntıkası haricinde olup da her hangi bir sebeple İstanbul'dan yabancı ülkeye gidecek yolcular için Polis Müdüriyet-i Umumiyesi bunların İstanbul'da ikametleri müddetince hüviyet ve mahiyetleri hakkında kâfi bmalumata sahip değilse bu hususta mensup oldukları vilayet polis müdürleriyle haberleşerek seyahatlerinde mahzur görülmediği takdirde İstanbul'da ikamet edenler için yapılan muamele aynen bunlar hakkında da uygulanacaktır.

16-Balkan treniyle hareket etmek isteyen yolcular pasaportlarını vize ettirdikten sonra Balkan trenine binmek için talimat ve kararların tamamlayacak gerekli belgeleri ve pasaportundaki fotoğrafının aynısıyla birlikte bizzat Askerî Pasaport Merkezi'ne müracaat edeceklerdir. Merkezden Balkan trenine için mürur tezkeresi alamadığı takdirde diğer trenlerle seyahate çıkacaktır. Binaenaleyh bundan

sonra Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nin yolcu pasaportlarına veya vesikalarına, Balkan treniyle hareketine müsaade olunur, erhine gerek kalmayacaktır.

17-Yolcu pasaportu aldığı günden itibaren mttetikler için 15 gün içinde tarafsız ülkeler için ise polis vasıtasıyla bildirecek müddet dahilinde Osmanlı hudutlarından ık mış olmalıdır. Bunlara uymayanların huduttan geçmelerine izin verilmeyecektir. Yolcular hareketlerinin tehirini Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne belgelendirirlerse eldeki pasaportlarıyla tekrar seyahate çıkabilmek için ikinci defa pasaportuyla beraber yeşil ve sarı hüviyet kartları, tehir sebebini gösteren vesikayla birlikte, Pasaport Merkezi'ne gönderilmiş bulunmalıdır.

18-Balkan treninden başka diğer trenlerle hareket edecek yolcular, pasaport almak için Askeri Pasaport Merkezi'nin malumat ve müsaadesinin alınmasının gerekli olduğu kaydından hiçbir şekilde haberdar olmayacaklardır. Binaenaleyh bir numaralı hüviyet formunun, yeşil ve sarı hüviyet kartlarının ve yolcudan talep edilen yapışmamış üçüncü fotoğrafın Pasaport Merkezi'ne gönderileceğini görevli memurlarca yolculara kesinlikle sezdirilmeyecek ve bütün bu muamelat bu işlerle görevli memurlar vasıtasıyla elden yürütülecektir.

19-Huduttan içeri alınmanın temel şartı, yolcunun treninden bir öncekinde şahıs hakkında yetkili Osmanlı görevlileri tarafından tamamen doldurulacak yeşil kartın Kontrol şubesi'ne ve sarı kartın İstanbul Askeri Pasaport Merkezi'ne gönderilmesidir. Kontrol şubesi'ne yeşil kartı gelmemiş yolcuların pasaportları vize edilmiş olsa bile huduttan içeri alınması yasaktır.

20-Yalnız Osmanlı ve müttetik hkmetler vatandaşlarından doğrudan doğruya müttetik ülkelerden gelecekler arasında hüviyet kartlarından daha önce gönderdikleri takdirde menfaatine zarar geleceği veya hüviyet kartlarının yolcunun bineceği trene yetiştirilmesine zaman uygun değilse bu gibi acil durumlarda geçerli olmak ve mesuliyeti pasaport vizesine yetkili Osmanlı personeline ait olarak masrafı yolcu tarafından karşılanmak şartıyla şu mealde (... numaralı pasaport sahibi efendinin hüviyet kartları bilahare gönderilecektir) telgrafla Pasaport Merkezi'ne ihbarıyla iktifa olunur. Fakat yine böylelerin hüviyet kartlarının yolcudan bir tren sonra gönderilmesi şarttır.

21-Bu özel izinden tarafsız ülkelerden gelecek yabancılar ve Osmanlı tebaası faydalanamaz.

22-Daha önce hudut istasyonunda yalnız müttefik askerî vesikalı ve askerî üniformalı yolcuların, askerî vesikalarını kontrol eden yetkili Osmanlı memurlarının maiyetindeki Alman ve Avusturyalı askerî memurları bundan böyle Kontrol Şube müdürünün altında vazife göreceklidir. Bununla ilgili talimat yayınlanmıştır.¹³⁸¹

Talimatnamesi çıkarılmasına rağmen Pasaport Merkezi ve kontrol şubeleri hemen faaliyete geçmemiştir. Nitekim Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, askerî kontrol şubelerinin teşkilâtı peyderpey ikmal ve mahallerinde tesisine kadar Pasaport Merkezi'nin şimdilik görevinin yalnız Balkan trenine bineceklere mürur tezkeresi vermekten ibaret olacağını, bundan dolayı Balkan trenini kullanacakların hakkında Karargâh-ı Umumi'deki işlerin askerî Pasaport Merkezi'ne devredilmiş olduğunu ve nezarete seyahat meşgul olan dairenin bundan sonra doğruca Pasaport Merkezi ile yazışması gerektiği bildirilmiştir.¹³⁸² Nitekim II. Şube, Mülazım-ı sâni İsmail Hakkı Efendi Karargâh-ı Umumi kuryesi olarak 4 Eylül 1917'de tarihinde Bükreş'e olan yolculuğunda Balkan treni kullanması için gerekli mürur tezkiresinin verilmesi için Merkez Kumandanlığı'na yazmıştır.¹³⁸³ Fakat beş gün sonra II. Şube'de istihdam edilen Mülazım-ı evvel Sabri Efendi'nin kurye olarak Bükreş'e gitmesi için mürur tezkiresinin alınması amacıyla Askerî Pasaport Müdüriyeti'ne başvurulmuştur.¹³⁸⁴

Kontrol Şubeleriyle birlikte vazifelendirilen Emniyet Müfettişlikleri ve İstasyon Kumandanlığı'nın görev ve yetkilerine dair bir nizamname de yayınlanmıştır. Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver imzasıyla yayınlanan nizamnamenin maddeleri şunlardan oluşmuştur:

1-Hudut Kontrol Şubesi'nin görevi, huduttan çıkacak bütün yolcuların Askerî Pasaport Merkezi'nden ve girenlerin tamamının hariçteki yetkili siyasî ve şehbenderlik makamlarından izin aldıklarını kontrol ile müsaadesi olmayanların veya

¹³⁸¹ BOA, HR.İD. 75/11: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (16.09.1917).

¹³⁸² BOA, HR.İD. 75/11: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (16.09.1917).

¹³⁸³ BOA, DH.EUM.SSM. 54/90: II. Şube'den Merkez Kumandanlığı'na (2.09.1917).

¹³⁸⁴ BOA, DH.EUM.SSM. 55/96: II. Şube'den Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (9.09.1917).

casusluğundan şüphe edenlerin hareketlerine mani olmak ve askerî malumatın ülke dışına çıkmasını engellemektir.

2-Askerî emniyeti muhafaza konusunda İstasyon Kumandanlığı ve Emniyet Müfettişliği, Kontrol Şubesi'ne yardım etmek zorundadırlar.

3-Pasaport veya vesikaları Kontrol Şubesi tarafından vize edilmeyen yolcuların huduttan geçemeyeceklerdir.

4-Birinci, ikinci ve üçüncü maddelerden sonra şöyle davranılacaktır.

5-Sivil yolcuların pasaportları Emniyet Müfettişliği, askerî yolcuların vesikaları Kontrol Şubesi tarafından toplanacaktır.

6-Emniyet Müfettişliği pasaportların kanun ve nizama uygun ve pasaport hamilinin hakiki pasaport sahibi olduğuna kani olunca vize damgasını vuracaktır. Bundan sonra pasaportları Kontrol Şubesi tarafından tetkik edilmek üzere zaten pasaport yoklamasında yanında bulunan şube memuruna teslim edecektir. Askerî vesikalar toplanırken dahi Emniyet Müfettişliği'nden bir memur bulunabilir.

7-Kontrol Şubesi'nin tetkikinden geçen pasaportlar sahiplerine verilmesi için Emniyet Müfettişliği'ne iade edilir. Şubenin kontrolü sonucunda sivil bir yolcunun hareketini engellenmesi veya sorgulanması gerekirse şahıs Emniyet Müfettişliği aracılığıyla trenden indirilerek Kontrol Şubesi'ne teslim edilecektir.

8-Emniyet Müfettişliği sivil bir yolcunun hareketini engellenmesini bizzat yerine getirir, eğer kuvvet gerekirse bunu Kontrol Şubesi personeliyle ifa ettirir. Keza Emniyet Müfettişliği askerî yolcunun hareketini engellemek istediği takdirde, Kontrol Şubesi personeli yolcunun hareketini sorumluluk emniyet ait olarak hareketini engelleyecektir. Ancak hareketi engellenen yolcuların pasaportları kontrol edilecek ve kurumlar şahıslar hakkında birbirlerine şifahen veya yazılı olarak bilgi vereceklerdir.

9-Huduttan geçen askerî vesikalı yolcuların hüviyetleri, nereye gidecekleri ve nereden geldiklerini gösterir askerî yolcu listesinin bir sureti her trenin hareketinden sonra emniyete verilecektir.

10-Yolcuların üst ve eşya araması daima Kontrol Şubesi memurlarıyla birlikte onun talimatlarına göre yapılacaktır.

11-Yolcu üzerinde İstanbul Sansürü'nün veya yetkili resmî makamın tasdik etmediği bütün evraklar tetkik edilmesi için Kontrol Şubesi'ne teslim edilecektir.

12-Askerî vesikalı yolcunun gümrük ve ihracı yasak maddelerden dolayı aranması emniyetin kontrolünde Kontrol Şube memurlarının huzurunda yapılır.

13-Emniyet personeli, hudut istasyonunda ve seyahat esnasında casuslukla alakasını düşündükleri yolcuları, Kontrol Şubesi memurlarına bildirmeye mecburdurlar.

14-Askerî kontrol bitene kadar hudut istasyonundan hiçbir tren hareket edemeyecektir. Bunun yetkisi İstasyon Kumandanlığı'nda olacaktır. Ancak trenlerin belirlenmiş seyrini geçirmemek için şimdilik hudutlarda Balkan trenleri yarım, Konvansiyonel trenleri bir saatten fazla tutulmayacaklardır. Yalnız Konvansiyonel trenleri bir saatten fazla durdurulması gerekirse durum İstasyon Kumandanlığı'na haber verilecektir.

15-Sırf asker veya askerî malzeme nakleden trenlerin istasyona ulaşmasından bir saat önce, özellikle yurt dışına sevkiyatında, Kontrol Şubesi müdürü trende bulunacak zabıt ve efrad sayısından haberdâr edilecektir.

16-Askerî trenin muvasalatında şube müdürü trende belirtilen miktardan fazlasının olup olmadığını tren kafile memurundan kontrol edecektir. Kafile memuru yoksa İstasyon Kumandanlığından kontrole yardım edecektir. Kontrol Şubesi memurları vesikaları seyahatlerine müsait olmayanları, şüpheli olmadıkları takdirde, İstasyon Kumandanlığı'na teslim edecektir. Şüpheli gördüklerini muhafazaya altında tutarak haklarında ilgili makamdan alacağı emre veya bu konudaki talimata göre hareket eder.

17-Hareketi engellenen yolcuların, ilgili makama teslimine kadar, muhafazasını Kontrol Şubesi, şüpheli görülmeyenlerin ise Emniyet Müfettişliği temin edecektir.

18-Göz altındaki sivil yolcuların muhafaza altında İstanbul'a sevkinden Emniyet Müfettişliği ve askerî yolcuların sevkinden ise Kontrol Şubesi mesul olacaktır.

19-Trenlerin zaman çizelgesine göre hareketinden ve istasyon mıntıkasında intizamın temin ve muhafazasından talimata göre İstasyon Kumandanı sorumlu olacağından Kontrol Şube müdürü ve Emniyet Müfettişi, İstasyon Kumandanı'nın mesuliyetine girecek her türlü hareketlerden kaçınacaklar ve kumandanın emniyetle ilgili taleplerine tamamen uyacaklardır. Buna karşılık İstasyon Kumandanı dahi yolcuların layıkıyla kontrolünden mesul olan memurların alacağı karar ve tedbirlere müdahale etmeyecektir.¹³⁸⁵

Bu talimatlarla birlikte Osmanlı kara hudut istasyonunda sadece müttefik askerî vesikalı ve asker üniformaları yolcuların vesikalarını kontrol eden, muavenetçi sıfatıyla istihdam edilen Alman ve Avusturyalı¹³⁸⁶ askerî personelin görevleri ve Kontrol Şubesi ile ilişkilerine dair bir talimat çıkarılmış ve Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver imzasıyla yayınlanmıştır:

1-Osmanlı Hudut İstasyonu'nda kontrol memurları bulundurulmasının amacı müttefiklerin vesika ve kuryelerini su-i istimal edecek casusların huduttan geçirilmemesini ve vesikası gerçek olanların zamanında görevlerine hareketlerini kayıt altında temin edilmesidir.

2-Osmanlı Hudut İstasyonu'nda askerî kontrol vazifesinde çalışacak Alman ve Avusturyalı askerî personel, Osmanlı Hudut Kontrol Şubesi müdürünün emrinde olacaklar ve kontrole ait görevleri şube müdürünün göstereceği hareket dairesinde ifa edecekler ve bu suretle birinci maddede beyan edilen amacın gerçekleşmesine çalışacaklardır.

¹³⁸⁵ BOA, HR.İD. 75/11: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (16.09.1917).

¹³⁸⁶ Esasında Sirkeci istasyonunda bir Avusturyalı subayın bulunması ve ülkesinden gelecek subayların vesikaları kontrol etmesi bir sene önce gündeme gelmişti. Fakat Başkumandanlık Vekâleti, Avusturyalı subayın tayinini, Osmanlı zabitlerinin II. Şube'nin tasdik ettiği ruhsatnameler ile Avusturya'ya seyahat etmelerine izin verilmesi karşılığında Avusturya subaylarının Osmanlı sefaret ve şehbenderlerinden vize almalarına gerek olmadan Osmanlı topraklarına gelebilecekleri şartına bağlamıştır. Anlaşıldığına göre bu durum kabul edilmemiştir (BOA, HR.İD. 106/13: Dahiliye Nazırı Talat'tan Hariciye Nezareti'ne [30.03.1916]).

3-Bu göreve tayin olunacakların isim ve rütbeleri mensup oldukları askerî murahhaslar tarafından Osmanlı Karargâh-ı Umumi'si'ne bildirilecek ve Karargâh-ı Umumi'nin muvafakati alındıktan sonra vazifelerine başlatılacaklardır. Bu görevlilerin rütbe ve kadrosu, azami rütbe mülazım olarak bir zabıt ile iki küçük zabıt veya nefer, şeklinde olacaktır.

4-Bu personelin istihdamından Kontrol Şubesi müdürü mesuldür. Hareketlerinden dolayı değiştirilmeleri zorunlu olursa Kontrol Şubesi müdürü tarafından Pasaport Merkezi vasıtasıyla Karargâh-ı Umumi'ye bildirilecek ve durum Karargâh-ı Umumi ile müttefik askerî murahhaslıklar arasında halledilecektir.

5-Bu personel Kontrol Şubesi emrinde şöyle vazife görecektir:

a. Müttefik subay ve asker yolcuların vesikalarını önce Kontrol Şubesi memurları tarafından toplanarak kontrol edilir.

b. Vesikanın doğruluğundan veya yolcunun tavırlardan şüphe oluşursa durumun araştırılması için vesikalar müttefik personele bırakılır. Doğruluğuna kanaat oluşursa vesikalar Pasaport Şubesi tarafından vize edilerek sahibine verilir.

c. Müttefik kontrol personeli vesikaların kontrolüne veya huduttan geçen müttefik askeriye mensuplarının teçhizat ve askerî sevkiyatıyla ilgili meseleler ve diğer teferruatta lüzum gördüğü zaman doğrudan doğruya İstanbul'da mensup olduğu askerî murahhaslıkla muhabereye izinlidirler.

d. Muayyen seyahat vesikalarını haiz olmayan müttefik subay ve askerler huduttan geçirilmeyecek ve bu konuda Kontrol Şube müdürü Pasaport Merkezi müdürünün alacağı cevaba göre hareket edecektir. Vesikası şüpheli veya sahte olanların muhafaza altında İstanbul Merkez Kumandanlığı'na sevkinden Kontrol Şube müdürü sorumlu olacaktır.¹³⁸⁷

Bundan sonra Balkan treniyle ülke dışına çıkacak askerî personel iki kurumdan izin almaya başlamıştır. Bu bağlamda Hicaz ve Askerî Demiryolları ve Limanlar İdaresi Fen Şubesi Müdürü Mehmed Eşref Bey'in Levazımât-ı Umumiye Dairesi kurye memuru sıfatıyla Balkan trenine binmesi için gerekli mürur

¹³⁸⁷ BOA, HR.İD. 75/11: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (16.09.1917).

tezkeresinin alınması için II. Şube'ye başvurulmuştur.¹³⁸⁸ Bunun üzerine şahıs için önce Polis Müdüriyeti Umumiyesi daha sonra Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne ülke dışına çıkması için izin vermiş ve fotoğraflı mürur tezkeresi hazırlanmıştır.¹³⁸⁹

Savaş sırasında kuryelerin ülke dışına çıkmaları dikkatlice takip edilmiştir. Bu bağlamda İstanbul Danimarka Elçiliği Katibi Doktor Boerge Hebo, diplomatik kurye sıfatıyla Kopenhag'a gideceğinden Balkan trenine binmek için bir ruhsatname talep etmiş ve bunun için iki tane de fotoğrafta gönderilmiştir.¹³⁹⁰ Bunun üzerine II. Şube, şahsın Balkan treniyle seyahatine izin verildiğini Hariciye Nezareti'ne ve Askerî Pasaport Merkezi'ne bildirmiştir.¹³⁹¹ Müttefik ülkelerin kuryelerine de izin zorunluluğu getirilmiştir. Alman Elçiliği kuryelerinden Üsteğmen Freiherrn von Hardenberg ile Teğmen Schuster'in Balkan trenini kullanması için fotoğraflarıyla birlikte II. Şube'ye başvurulmuştur.¹³⁹² Bununla beraber müttefik kuryeler mürur tezkeresinden muaf tutulmuşlardır. Ancak bunların ülke dışına çıkmasında sorunlar yaşanmıştır. Nitekim muaf olmalarına rağmen kuryeler sınıra ulaştıklarında mürur tezkeresi olmadığı bahanesiyle Osmanlı memurları kendilerine zorluklar çıkarmışlardır. Hatta Merkez Kumandanlığı da aynı bahaneyle Balkan trenini kullanacak Avusturya kuryelerine hiçbir istisnai muamele yapmamışlardır. Bu durum Avusturya-Macaristan Elçiliği'nin şikayetine sebep olmuştur.¹³⁹³

Kuryeler izinli olarak kapılardan geçseler bile üzerleri ve eşyaları aranmıştır. Fakat bu durum diplomatik krizlere sebep olmuştur. Bu bağlamda İstanbul Yunan Elçiliği, resmî postayı taşıyan elçilik görevlisi Anastas Lianopolos'un ufak çantasının Dimetoka gümrük memurları tarafından açıldığını, bu muamelenin anlaşmalara, uluslararası hukuka ve mütekabiliyete aykırı olduğunu belirtmiş ve tekrar edilmemesi için gerekenlere tebligat yapılması şeklinde 11 Ocak 1915'te bir nota

¹³⁸⁸ BOA, DH.SSM. 54/98: Levazımât-ı Umumiye Dairesi'nden II. Şube'ye (3.09.1917).

¹³⁸⁹ BOA, DH.SSM. 54/98: Polis Müdüriyet-i Umumisi'nden Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (3.09.1917).

¹³⁹⁰ BOA, DH.EUM.2.Şb. 43/13: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (12.09.1917).

¹³⁹¹ BOA, DH.EUM.2.Şb. 43/13: II. Şube'den Hariciye Nezareti ve Askerî Pasaport Merkezi Müdüriyeti'ne (19.09.1917).

¹³⁹² BOA, DH.EUM.2.Şb. 46/22: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (15.12.1917).

¹³⁹³ BOA, HR.İD. 106/18: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (18.05.1916).

vermiştir.¹³⁹⁴ Fakat kuryelerin Yunan Elçiliği'nin söylediği kadar masum olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Yunan kuryesi İlle Bişeton'un gizlediği çantasında 1.500 altın lira ele geçirilmiştir. Bu meblağdaki bir paranın Yunan Elçiliği'ne ait olsa bile altın ihracı hakkındaki karara aykırı olduğu belirtilmiştir.¹³⁹⁵ Bunun üzerine Yunan Elçiliği'ne bir nota verilmiştir.¹³⁹⁶

Kuryelere karşı uygulanan sıkı tedbirler savaşın sonuna kadar devam etmiştir. Bu bağlamda İstanbul Askerî Pasaport Merkezi, Sirkeci Kontrol Zabıtlığı'ndan, yabancı sınırlardan özellikle Almanya'ya seyahat eden Osmanlı zabıtlarının kurye dahi olsalar İstanbul memurlarının kontrol etmelerinde çok ileri gidildiğini, en küçük teferruata kadar soruşturulduğunu haber alındığı açıklandıktan sonra bu gibi durumların kendileri tarafından bilinmesi gerektiğini ve derhal merkeze haber verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bundan sonra ise yabancı subayların eşyalarının kontrolünün de aynı derecede önemli olduğunu, gümrük memurlarının bu şekilde ikaz edilmelerini, hatta zabıtlığının memurlarının da kontrollere katılmalarını, trenlerin istasyonda bekleme zamanı yeterli olmadığı takdirde yollarda dahi aramaların devam edilmesini, bu konuda gümrük memurlarının zaafı görülürse nezarete arz edilmesi için haber verilmesini ve kontrollerin icrasının son derece önemli olduğu için dikkatlice yerine getirilmesini talep etmiştir.¹³⁹⁷

Burada belirtmek gerekir ki diplomatik misyonlar kuryelerinin isimlerini Hariciye Nezareti'ne de bildirmeleri gerekliydi. Bunun yanında ülke dışına fazla kurye çıkaran elçilikler II. Şube'nin dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda İtalya Elçiliği'nin haftada 3 veya 4 kurye gönderdiğini fark eden II. Şube, durum hakkında Hariciye Nezareti'nden bilgisi olup olmadığı öğrenmek istemiştir.¹³⁹⁸

Yurt içinde işleyen trenleri kullanmak isteyen yabancıların II. Şube'den özel olarak izin almaları gerekmiştir. Bank di Roma Müdürü İsviçre vatandaşı Mösyö Deses'in ağır hasta annesini ziyaret için İzmir gitmesine Hariciye Nezareti uygun görülmüştür. Şahsın askerî treni kullanması için vesika, Başkumandanlık Vekâleti

¹³⁹⁴ BOA, HR.ID. 1725/101: Yunan Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne (11.01.1915).

¹³⁹⁵ BOA, HR.SYS. 2418/4: Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne (16.01.1916).

¹³⁹⁶ BOA, HR.SYS. 2417/54: Hariciye Nezareti'nden Yunan Elçiliği'ne (25.01.1916).

¹³⁹⁷ BOA, DH.EUM.SSM. 19/8: İstanbul Askerî Pasaport Merkezi'nden Sirkeci Kontrol Zabıtlığı'na (26.04.1918).

¹³⁹⁸ BOA, HR.SYS. 2186/39: Hariciye Nezareti'nden Umûr-ı Siyasiyye Müdüriyeti'ne (29.07.1915).

III. Şubeden alınmıştır.¹³⁹⁹ Müttefik diplomatik misyonlarında görevli olanlarının da seyahati II. Şube'nin onayına tabi olmuştur. Almanya Elçiliği Ataşenavalı Middelhoff'un 8 günlüğüne İzmir'e gitmesine II. Şube izin vermiştir.¹⁴⁰⁰

Ülke içinde Osmanlı tebaasının trenlerle seyahatleri düzenlenmiştir. Bu bağlamda İskele Emniyet Müfettişliği'ne bağlı olarak tren kontrolleri yapan seyyar polis memuru, 18 Ekim 17.40 treninde seyahat varakası olmayan Manisa'nın Torbalı nahiyesinden Hacı Halil oğlu Hasan'ı Karesi İstasyon polisine teslim etmiştir. Bu trenin dönüşünde 49. Fırkanın Sıhhiye Bölüğü Yüzbaşısı Agop Efendi ile ailesi ve aynı bölük eczacısı Mihaliki Efendi ile ailesinin seyahat varakası olmadığı tespit edilmiştir. Ancak şahıslara uygulanacak muamelenin nerede yapılacağına dair mülkiye kurumları arasında problem oluşturmuştur.¹⁴⁰¹ Bunun üzerine V. Ordu Kumandanı Müşir Liman von Sanders imzasıyla 24 Ekim 1917'de bir tamim yayınlamıştır. Burada Ermeni ve Rum olan bazı zabıt ailelerinin kurallara aykırı olarak varakası olmadan seyahat ettikleri tespit edilerek geldikleri bölgeye iade edildiklerini, bu durumun zabıt ailelerinin pek çok zorlukla karşılaşmasına sebep olduğunu, bunun tekrarlanmaması için mülkiye memurları tarafından düzenlenmiş varakaları olmadan yola çıkmalarının yasaklandığı belirtilmiştir.¹⁴⁰²

Alınan bütün tedbirlere rağmen ulaşımın kontrol edilmesinin en zayıf karnını askeriye oluşturmuştur. Nitekim askeriye personeli, yetkilerinin dışına çıkarak sivillere seyahat varakaları vermişlerdir. Bu konuda Enver Paşa'dan 29 Haziran 1917'de V. Ordu Kumandanlığı'na gönderdiği tahrirattan oldukça sinirlendiği anlaşılmaktadır. Buna göre Enver Paşa, 'zabıtların mükerrer emirlerin aksine sivil ahaliye seyahat varakası verdikleri ve sivillerin vesikasız olarak seyahatlerine aracılık ettiklerine dair Dahiliye Nezareti'ne bir çok şikayet alındığını, ülkenin emniyeti, casusluğun engellenmesi, ordunun ve müdafaamızın selameti noktalarından bu hâlin çok vahim olduğunu, zabıtların bu hata ile bilmeyerek

¹³⁹⁹ BOA, HR.SYS. 2331/25: II. Şube'den III. Şube'ye (13.04.1916).

¹⁴⁰⁰ BOA, DH.EUM.2.Şb. 43/13: II. Şube'den Emniyet Umumiye Müdüriyeti'ne (20.9.1917).

¹⁴⁰¹ ATASE, BDH. K. 3470, D. 146, F. 3-3: Seyyar Polis memurundan Bandırma İskele Emniyet Müfettişliği Polis Komiser Muavinliği memurluğuna (19.10.1917).

¹⁴⁰² ATASE, BDH. K. 3470, D. 146, F. 3: Liman von Sanders'in tamimi (24.10.1917). Bandırma İskele Emniyet Müfettişliği, şahısların İstanbul'a gitmesinin engellenmesini ve seyyar memurların görevlerine müdahale edilmemesini de V. Ordu İstihbarat Şubesi'ne 26.10.1917'de bildirmiştir (ATASE, BDH. K. 3470, D. 146, F. 3-2).

vatanına büyük zarar verdiklerini bütün ilgililerin anlamaları gerektiğini, bundan sonra kesinlikle zabıtlar ve askeriye personelin her ne sebeple olursa olsun gerek şahsî imzaları gerekse mensup oldukları memuriyet mühürüyle ahaliye seyahat varakası veremeyeceklerini, sivil ahali hangi hizmet ve memuriyette olursa olsunlar seyahat vesikalarını bundan sonra kanunen belirlenmiş mülkiye memurlarından alacaklarını, tamimin ulaşmasından sonra ahaliye vesika veren yahut vesikasız ahali seyahat ettiren ümera, zabıt ve askeriye personeli hakkında seferberlikle ilgili hüküm sebepleri geçerli olmadan Askerî Ceza Kanunu'nun 98. maddesi uygulanacağını' kesin bir dille açıklamıştır.¹⁴⁰³

Enver Paşa'nın uyarılarının üzerinden çok geçmeden V. Ordu İstihbarat Şubesi diğer eksiklikler yönünden İstanbul'un dikkatini çekmiştir. Bu bağlamda, 'Bandırma'nın casusluğun engellenmesi, hiç olmazsa hareketlerinin sınırlandırılması noktasından İstanbul ile İzmir, Anadolu ile Rumeli arasında hemen tek güzergâh ve kapı mahalli olduğu için ordu mıntikasının ciğeri olduğunu, bütün kapılardan geçmek zorundaki yolcuların İstanbul'da gerektiği gibi kontrol edilmediğinin kesin delillerle ortaya çıktığı için Bandırma'daki teftişlerin olması gerektiği gibi yapılmadığını ve İstanbul'dan görülmeden geçen bir çok şüphelinin Bandırma'da yakalandığını' belirtilmiştir. Bundan sonra ise "yaz mevsiminden dolayı bölgeye seyahatin arttığını, hatta Yörük vapurunun istiaabından fazla yolcu taşıdığı için Bandırma'da izdiham olduğunu, bu sebeple yolcuların kontrol edilemediğini, bundan dolayı hiçbir vesikası olmayanların bile gözden kaçtığını, en basit ve cahil casusun bile serbestçe ve hiç bir zorlukla karşılaşmadan seyahat etmesinin mümkün olduğu' açıklanmıştır. İstihbarat Şubesi yapılması gerekenleri de ifade edilmiştir. Nitekim görevlerini yapamayan Bandırma İskele Emniyet görevlilerinin işlerini kolaylaştırması ve ülkenin selameti için zararlı kişilerin ele geçirilmesi için İstanbul-Bandırma postasının daha büyük bir vapurla yapılması veya haftada bir yapılan sefer adedinin arttırılmasının izdihamı engelleyeceğini ifade etmiştir.¹⁴⁰⁴

Seyahat varakası olmadan yolculuk edenler yakalandıklarında mahkemeye verilmişlerdir. Bu bağlamda varakası olmadan Marşendiz treniyle seyahat eden

¹⁴⁰³ ATASE, BDH. K. 3452, D. 76, F. 17: Enver Paşa'dan V. Ordu Kumandanlığı'na (29.06.1917).

¹⁴⁰⁴ ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 058: V. Ordu İkinci Şubesi'nden II. Şube'ye (5.08.1917).

Karamanlı tahsildar Yovan Efendi oğlu Yordanek hakkında kanunî muamelenin uygulanması için Ulukışla Sulh Hakimliği'ne gönderilmiştir.¹⁴⁰⁵ Yine seyahat varakası olmadan Eskişehir'den Haydarpaşa'ya doğru hareket eden trende seyyar memur Hikmet Efendi'nin kontrolü sırasında Ermeni 12 yaşındaki Kifork veled Krope yakalanmıştır.¹⁴⁰⁶ Bu gencin seyahatini temin eden 1. Kolordu İnşaat Taburu efradından Eskişehirli Agop oğlu Serkis de şüphe üzerine kontrol edilmiştir. Sahsın üzerinde sansür edilmemiş mektuplar ve defter bulunması üzerine Divan-ı Harbî Örfî'ye gönderilmiştir.¹⁴⁰⁷

Askerlerin seyahatleri konusunda Enver Paşa, Aralık 1917'de bir tahrirat yayınlamıştır. Burada izin ve hava değişimi sebebiyle görevlerinden ayrılan askerî personelinden bazılarının askeriyeden aldıkları vesikalarla sivil olarak seyahat etmelerinin pek çok zararı olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple askerî personelin sivil olarak seyahat edenlerin ellerinde Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti'nin tasdikli hüviyet varakaları olmayanların zabıtan seyahat varakaları almaları gerektiği, aksi takdirde seyahatlerine emniyetin engel olacağı ifade edilmiştir.¹⁴⁰⁸

Bu arada belirtmek gerekir ki askerî işgal altındaki Romanya genellikle yasak mıntika kabul edildiğinden Romanya'ya gidecek Osmanlı tebaası için önce Romanya Osmanlı askerî valisine malumat verilmesini şartı getirilmiştir. Ayrıca bu işlemin doğrudan doğruya Karargâh-ı Umumi ile yani II. Şube ile yapılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁰⁹

Savaşın son yılında Dahiliye Nezareti düşman devletler ile Yunan vatandaşlarının kontrolleri sıklaştırmıştır. Bunun için Dahiliye Müsteşarı Abdülhaluk Bey, 12 Nisan 1918'de yayınlandığı emirde Yunan vatandaşlarının nezaretten izin

¹⁴⁰⁵ BOA, DH.EUM.2.Şb. 43/4: Polis Müdüriyeti'nden Ulukışla Sulh Hakimliği'ne (18.10.1917).

¹⁴⁰⁶ BOA, DH.EUM.2.Şb. 37/11 (5.05.1917).

¹⁴⁰⁷ BOA, DH.EUM.2.Şb. 37/11: Başkumandan Vekili namına Talat'tan Dahiliye Nezareti'ne (5.05.1917).

¹⁴⁰⁸ ATASE, BDH. K. 417, D. 276, F. 1646-001-002: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (2.12.1917); ATASE, BDH. K. 417, D. 276, F. 1646-001-005; ATASE, BDH. K. 3470, D. 146, F. 10: Enver Paşa'dan umuma (9.12.1917); BOA, DH.EUM.SSM. 56/30: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Ulukışla Emniyet Müfettişliği'ne (26.12.1917).

¹⁴⁰⁹ BOA, HR.SYS. 2440/4: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (1.09.1917). Hariciye Nezareti, durumu sefaretlere 8.09.1917'de yazmıştır (BOA, HR.SYS. 2440/4).

alınmadan seyahatlerine izin verilmemesini ve bu uygulamanın sürekli olarak takip edilmesini emretmiştir.¹⁴¹⁰

Savaş sırasında seyahatin tamamen yasaklanması tedbiri alınmıştır. Bu bağlamda Enver Paşa, Ocak 1915 sonunda Dahiliye Nezareti'ne gizli işaretli olarak gönderdiği tahriratında, 'bugünlerde düşman devlet vatandaşlarının dikkat çekici bir şekilde ülke dışına çıkarıldığının görüldüğünü, doğal olarak bunların askerî, siyasî ve ticarî olarak öğrendikleri bütün haberleri ülke dışında yalan yanlış neşredeceklerini, ayrıca İstanbul'daki hafiye teşkilâtlarının daha verimli çalışması için dışarıdaki casus merkezleriyle anlaşarak alınan tedbirleri köreltmek isteyeceklerini ve bunların peyderpey harice gitmeleriyle askerî malumatın kesintisiz düşmanların eline geçeceğini' belirtmiştir. Enver Paşa, bundan sonra yapılması gerekenleri açıklamıştır. Buna göre, 'düşmanların Osmanlı tebaasına karşı yaptıkları zulüm, tazyikle yetinmeyip özel olarak tarafsız gemileri araştırarak Osmanlı tebaasını esir alarak tutukladıkları bilindiğinden bundan sonra düşman devlet vatandaşlarının ülke dışına çıkarılmasının yasaklanması veya çıkmasında sakınca görülmeyenler hakkında bir sistem oluşturulması kararlarından birinin acilen alınması talep etmiştir.¹⁴¹¹ Dahiliye Nezareti, Meclis-i Vükela kararıyla ihracı gerekenlerin dışında ülke dışına çıkılmasına müsaade edilmeyeceği cevabını vermiştir.¹⁴¹²

Yurt dışına çıkmasına izin verilen şahısların düşmana malumat vermemesi için Osmanlı topraklarında bekletilmişlerdir. Bu bağlamda Polis Müdüriyeti, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta konuyu açıklamıştır. Buna göre 'bir süredir Avusturya'ya giden Musevilerinin çeşitli şekillerde İsviçre'de bulunan düşman casuslarına Osmanlı Devleti'nin askerî hareketleri ve dahili durumu hakkında malumat verdikleri için haklarında ciddi bir tahkikat yapıldıktan sonra gitmelerine müsaade edilmesi 5 Mayıs 1918 tarihli tezkerenizle emredilmişti. Bu şekilde uygulama devam edilmekteydi. Bu sefer Avusturya'ya gitmek için Suriye'den İstanbul'a gelen Musevilerin doğrudan yasak bölgeden ülke dışına çıkmalarına müsaade edilirse kuvvetle muhtemel casusluk edeceklerdir. Bu konuda

¹⁴¹⁰ BOA, DH.EUM.5.Şb. 58/1: Dahiliye Nezareti Müsteşarı Abdülhaluk Bey'den umuma (12.04.1918).

¹⁴¹¹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/6: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (31.01.1915).

¹⁴¹² BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/6: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (3.02.1915).

II. Şube ile görüşülerek bunların İstanbul'a geldiklerinden bir ay sonra ayrılmalarına izin verilmesi kararlaştırılmış ve uygulamaya başlandığı' belirtilmiştir.¹⁴¹³

Savaşın sonu gelmesine rağmen müttefik ülke askerlerinin seyahatleri düzenlenmesi çözülememiştir. Bu bağlamda kıtaları ve teşkilâtları dışında Osmanlı topraklarında seyahat edecek müttefik askerî mensupları hakkında Mayıs 1918'de bir talimatname hazırlanmıştır. Ancak talimatnamenin uygulanması sebebi açıklanmamakla birlikte 10 Temmuz 1918'e kadar ertelenmiştir.¹⁴¹⁴

Savaşın son yılında Almanlar insan kaçakçılığı yapmışlardır. Bu bağlamda Alman Feld postasının kendi çuvaları arasında Alman neferi elbisesiyle İstanbul'dan bazı Ermeni ve Rumları kaçak olarak geçirdikleri, bu şekilde üç kaçağın Bulgarlar tarafından Kaleli'de (Felleli'de) yakalandığı tespit edilmiştir. II. Şube, gerekli tedbirlerin alınması için durumu çok gizli olarak Emniyet-i Umumiye'ye ve Pasaport Merkezi'ne yazmıştır.¹⁴¹⁵ Emniyet, durumu Hudud Emniyet Müfettişliği'ne haber verdiğini, ancak müfettişliğinin sadece sivil yolcuları kontrol edebildiğini, tedbirlerin Askerî Kontrol Şubesi tarafından alınması gerektiği cevabını vermiştir.¹⁴¹⁶ Anlaşılan burada bir yetki karmaşası sorunu yaşanmıştır.

Ermenilerin seyahatleri kontrolü edilmiştir. Özellikle şimendifer kumpanyalarında Ermeni personel ile ailelerinin seyahatlerine dair özel kararlar alınmıştır. Fakat bu usulün Bağdat hattı inşaatında müstahdem Ermenilere uygulanmamıştır.¹⁴¹⁷ Sievert de bir Danimarkalı kadına ve 7 yaşındaki Ermeni evlatlığını seyahat izni verilmesinden bahsetmiştir. Kadına izin verilmesine rağmen çocuğa ancak Enver Paşa'nın devreye girmesiyle yola çıkabildiğini ifade etmiştir.¹⁴¹⁸

Bu konuda son olarak belirtmek gerekir ki alınan bütün önlemlere rağmen şüpheli şahıslar savaşın sonuna kadar seyahat varakası elde etmişlerdir. Seyahat varakasını nasıl elde ettikleri raporlardan anlaşılmamakla beraber büyük ihtimalle para karşılığında temin edilmişlerdir. Sahte seyahat varakasıyla yakalananlardan biri

¹⁴¹³ BOA, DH.EUM.5.Şb. 86/43: Polis Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezareti'ne (18.10.1918).

¹⁴¹⁴ BOA, DH.EUM.SSM. 23/64: II. Şubeden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (7.06.1918).

¹⁴¹⁵ BOA, DH.EUM.SSM. 30/18: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine (29.08.1918).

¹⁴¹⁶ BOA, DH.EUM.SSM. 30/18: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (4.09.1918).

¹⁴¹⁷ BOA, DH.EUM.SSM. 30/13: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (13.09.1918).

¹⁴¹⁸ Kılıç, a.g.e., s. 148-149.

Tosun Şamlıyan olmuştur. Şahıs, bir şekilde elde ettiği seyahat varakasıyla Mamure'ye gelmiş, oradan Osmaniye'ye geçmiştir. Buradan da Beyrut'a gitmek için bir seyahat varakası daha temin etmiştir.¹⁴¹⁹ Buradan da anlaşıldığı gibi Şamlıyan, aynı seyahat esnasında birden fazla varaka temin etmiştir.

Savaşın sonuna doğru gizliliğe verilen önem iyice azalmıştır. Bu bağlamda İstanbul Askerî Pasaport Merkezi'nden, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilen tahriratta, ülkenin dışına gidecekler için polisin düzenlediği hüviyet varakalarının polis merkezleri ve müdüriyet-i umumiye ile pasaport merkezi arasında gizli gönderilecek vesikalardan olmasına rağmen bir süredir gizliliğe riayet edilmediği ve Harbiye Nezareti'ne yazılan tezkereye raptedildiği görüldüğünden dolayı bundan sonra gizliliğe dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁴²⁰

Ulaşımın engellenmesinin yanı sıra Başkumandanlık Vekâleti, ordu ve müstakil fırka kumandanlıklarına düşman devletleri vatandaşlarına bir inzibat tedbiri olarak gece sokağa çıkma yasağı uygulanmasını emretmiştir. Başkumandanlık Vekâleti, mukabele-i bilmisl olarak başlattığı yasağın uygulamasını mülkiyeye de tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Eylül 1915'ten itibaren mülkiye yasağı uygulamaya başlamıştır. Yasak gece saat 21.00'den güneşin doğuşuna kadar olan zaman dilimini kapsamıştır. Geçerli mazeretli olanlar ise hanelerinden dışarı çıkabilmek için en yakın polisten izin alacaklardı. İkametgâhlarını değiştirmek isteyenlerle geceleri başka hanede bulunacaklar da polisten izin almak zorundaydılar. Aksine hareket edenlere Takibat Kanunu'na göre ceza verilecekti.¹⁴²¹

Gece sokağa çıkma yasağından muaf olanlar bulunuyordu. Bu bağlamda Enver Paşa'nın Yeniköy Kulübü üyelerine geceleri kayıklarla gezebilmeleri için vesika verilmesini emretmiştir.¹⁴²² Bunun dışında şeker hastalığından dolayı doktor tavsiyesiyle geceleri dışarıya çıkmak isteyen Mişel Braha veled Samuel, Polis Müdüriyeti'nden bir vesika talep etmiştir. Bunun üzerine Polis Müdüriyeti, şahsın

¹⁴¹⁹ BOA, DH.EUM.SSM. 20/37: İskenderun Emniyet Müfettişliği'nden Dahiliye Nezareti'ne (2.05.1918).

¹⁴²⁰ BOA, DH.EUM.SSM. 30/11: İstanbul Askerî Pasaport Merkezi'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (13.09.1918).

¹⁴²¹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 80/57; BOA, DH.MB.HPS. 155/47 Dahiliye Nezareti'nden umuma (8.09.1915).

¹⁴²² BOA, DH.EUM.SSM. 53/57: II. Şube'den Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'ne (7.07.1916).

hastalığını ve kötü hali olmadığını belirterek vesika verilmesini II. Şube'ye yazmıştır. Şahsın vesikasına yapıştırılmak üzere iki adet de fotoğraf gönderilmiştir.¹⁴²³ Yunanistan ile ilişkilerin kesilmesinden sonra İstanbul'daki Yunan vatandaşlarına diğer düşman devletler halkına olduğu gibi sokağa çıkma yasağı getirilmiş ve bu 13 Ağustos 1917'den itibaren uygulanmaya başlamıştır.¹⁴²⁴

4. Hariciye Nezareti'nin Tedbirleri

Savaş süresince karşı casusluk tedbirleri alınmasında ve uygulanmasında Hariciye Nezareti, Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun diğer kurumlarıyla işbirliği yapmıştır. İlk alınan tedbirler, yolcuların belirli sınır kapılarını kullanmasının zorunlu hale getirilmesi, pasaport ve vize verilmemesi olmuştur. Nitekim Bükreş Sefareti'nden 13 Aralık 1914'te Balçık Şehbenderliği'ne bir tahrirat gönderilmiştir. Buna göre, casusluğun kesinlikle engellenmesi için yabancı ülkelerden geleceklerin sadece İstanbul, Dimetoka, Çirmen, Urla, Antalya, Mersin, İskenderun, Lazkiye, Trablusşam, Hayfa, Hadide, Cidde, Hanekin, Trabzon, Samsun, İnebolu, Beyrut, Yafa şehir ve kasabalarıyla İran sınırında Bağdat, Musul ve Van vilayetlerince başkaca gösterilecek mevkilerden Osmanlı mülküne girmeleri ve hariçten şüpheli veya vizesiz pasaportla hiç bir kimsenin memlekete duhulüne müsaade olunmamasına Osmanlı hükûmeti karar verdiğini; bundan sonra şehbenderliklerde şimdiye kadar olduğu gibi her müracaat eden şahsın pasaportunun vize edilmemesini; vizelerin hüviyetleri, hâl, tavır ve amaçları bilinen güvenilir kişilere verilmesini; şüpheli görülen kişilerin pasaportların kesinlikle vize olunmamasını; durumlarından tereddüt edilen şahısların ise pasaportlar vize olunmakla beraber isimlerinin en seri vasıtaıyla Dahiliye Nezareti'ne ihbar edilmesinin Hariciye Nezareti'nin emri olduğunu bildirilmiştir.¹⁴²⁵

Savaş süresince düşman istihbarat teşkilâtları hedef ülkelere girebilmek için yeni yöntemler bulmuşlardır. Buna karşılık hedef ülkeler de karşı tedbirler

¹⁴²³ ATASE, BDH. K. 431, D. 13, F. 1697-025-01: Polis Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (8.10.1918).

¹⁴²⁴ BOA, DH.EUM.3.Şb. 29/51: Polis Müdür-i Umumisi'nden Dahiliye Nezareti'ne (17.09.1917).

¹⁴²⁵ BOA, HR.SFR.(04). 635/31: Bükreş Sefareti'nden Balçık Şehbender Velkili Ragıb Rauf'a (13.12.1914); BOA, HR.SFR.(04). 883/60: Sofya Sefiri Ali Fethi'den Sofya Şehbenderliği'ne (14.12.1914). BOA, HR.SFR.(20). 122/51: Tahran Sefareti'nden Sine, Hemedan, Kirmanşah, Savuçbulak Şehbenderliklerine (17.12.1914).

almışlardır. Bu bağlamda Dahiliye Nazırı Talat Bey, Hariciye Nezareti'ne İngiliz, Fransız, İtalyan gibi düşman ülkeler vatandaşlarından müttefik veya tarafsız hükûmetler pasaportunu olanların Osmanlı topraklarına girmelerinin yasaklandığını ve bunların kayıt altına alınmasının gerekli görüldüğü için Hudud Emniyet Müfettişliği'ne talimat verildiğini bildirmiştir.¹⁴²⁶ Bu talimatta yabancılara uygulanacak işlemler açıklanmıştır.

‘Düşman ülke vatandaşı olup tarafsız ülke pasaportuyla Osmanlı ülkesine gelmesi yasaklananlar.

1-İsviçre'den ve İsviçre yoluyla diğer ülkelerden gelmek isteyenler:

Amerikalılar, İsviçre'nin Fransız kısmı sakinleri ve Musevi yolcuların hepsinin hüviyeti fevkalade dikkatle araştırılacak ve vize konusunda mümkün mertebe zorluk gösterilecektir. Durumu şüpheli görülmekle birlikte vize verilenlerin isimleri hareketlerinden önce telgrafla haber verilecektir.

2-Almanya'dan gelecek Amerikalılar ve İtalyanlara birinci fıkrada açıklandığı gibi muamele olunacaktır. Ancak Almanya'dan gelen Sırpların pasaportları vize edilmeyecektir.

3-Avusturya-Macaristan'dan geleceklere, Almanya'dan gelmek isteyenler hakkındaki muameleye uygulanacaktır.

4-Romanya'dan gelecek Amerikalılara birinci fıkradaki gibi muamele olunacaktır. Romanyalı, şüphelilerin pasaportu vize edilmeyecektir. Musevilere ise mümkün olduğu kadar zorluk çıkarılacaktır.

5-Yabancı muhabirler arasında özellikle Amerikalılarla diğer tarafsızların hüviyetleri mükemmelen araştırılacak tahkik ve mümkün olduğu kadar gelmeleri engellenecek ve sınırlandırılacaktır.

6-Hangi devlet vatandaşı olursa olsun bütün Ermenilerin, Osmanlı topraklarına gelmesi yasaklanmıştır.

¹⁴²⁶ BOA, HR.SYS. 2130/30: Dahiliye Nazırı Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (24.02.1916). Tahrirat 5.03.1916'da Avrupa'daki sefaretlere gönderilmiştir (BOA, HR.SYS. 2130/30).

7-Memlekete gelmesi uygun olan devletlerin vatandaşları olduğu halde aslen Ermeni olduğundan şüphe olanların pasaportları vize edildiği takdirde önceden verilen tebliğe uygun olarak pasaportlarına ‘A’ işareti konulacaktır.

8-Müttefik veya tarafsız devletler vatandaşların pasaportları kullanan düşman devlet vatandaşlarının vizesi eskiden olduğu gibi yasaktır.¹⁴²⁷

Genel emirlerin yanı sıra karşı casusluk faaliyetlerinin arttığı zamanlarda özel olarak diplomatik misyonların uyarılmışlardır. Nitekim Rusçuk Şehbenderliği’ne, Yunanistan’dan gelen bazı şahısların, Rusçuk’taki düşman casusluk teşkilâtıyla alakaları olabileceğinden dolayı vize muamelesi yapılmadan önce durumlarının ayrıntılarıyla araştırılması bildirilmiştir.¹⁴²⁸ Benzer bir uyarı tarafsız ülkelerden gelenler hakkında da yapılmıştır. Nitekim bazı şahısların düşman ülkelere geçilebilen Hollanda, Danimarka, İsviçre, Norveç’e gittiklerinin dikkati çektiği için teyakkuzda olunması gerektiği ifade edilmiştir. Bundan dolayı yolcuların şahsî durumlarının ve seyahat amaçlarının araştırılması, seyahat yasağı uygulanması, Dahiliye Nezareti’nden özel müsaade almadıkça pasaport verilmemesi ve vize işlemlerinin yapılmaması istenmiştir.¹⁴²⁹

Hariciye Nezareti, Avrupa’da yaşayan Mısırlıların İngiliz istihbaratında kullanıldığı için Osmanlı ülkesine girmesine izin vermemiştir.¹⁴³⁰ Ancak Osmanlı ülkesine kefaletle girmesine izin verilenler de olmuştur. Bükreş’te yaşayan ve Rus Ajansı’na çalıştığı haber alınan Mısırlı bir prensesle evli olan Rauf Yesri Bey’in Osmanlı topraklarına girmesine izin verilmemesine rağmen İstanbul’da yaşayan Seyfullah Paşa’nın delaletiyle pasaportu vize edilmiştir.¹⁴³¹ Bir başka kayıtta Mısırlı Rauf Yesri Bey, Mısır’da servetini eğlenceye harcadıktan sonra biraderi Âkil Bey ile Hüseyin Kâmil’in biraderi Prens Mahmud Hamdi Bey’in kefaletiyle İstanbul’a gelmiş, sonradan İsviçre’ye geçmiş, Viyana’da İngiliz taraftarı olan Muhib Paşa ve diğer şahıslarla sık sık görüşükten sonra Romanya’ya gitmiştir. Bunun yanında

¹⁴²⁷ BOA, HR.SYS. 2130/30: Dahiliye Nazırı Talat’tan Hariciye Nezaretine (24.02.1916); BOA, HR.SFR.(04). 648/103: Bükreş Sefiri Safa’dan Balçık Şehbender Vekili Ragıp Rauf’a (29.02.1916); BOA, HR.SFR.(04). 649/93: Bükreş Sefiri Safa’dan Balçık Şehbender Vekili Ragıp Rauf’a (14.03.1916).

¹⁴²⁸ BOA, HR.SFR.(04).902/28: Sofya Sefaretinden Rusçuk Şehbenderliğine (6.04.1916).

¹⁴²⁹ BOA, HR.SFR.(04).910/104: Sofya Sefiri Ali Fethi’den Sofya Şehbenderi Salim’e (3.04.1917).

¹⁴³⁰ BOA, DH.EUM.4.Şb. 9/9: Bükreş Ataşemiliterliğinden Başkumandanlık Vekâletine (7.02.1916).

¹⁴³¹ BOA, DH.EUM.4.Şb. 9/9: Bükreş Ataşemiliterliğinden Başkumandanlık Vekâletine (7.02.1916).

biraderleri Seyfullah Paşa ile Âkil Bey'in Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa lehinde çalıştıkları öğrenilmiş, Rauf Bey de İngiltere hesabına hafiyelik edeceğinin kuvvetle muhtemel olduğu ifade edilmiştir.¹⁴³² Anlaşılan Rauf Yesri Bey ve ailesi İtilaf Devletleri'ne çalışmışlardır. Bundan dolayı birden fazla belgelerde farklı ülkelere çalıştıkları kaydedilmiştir.

Yunanistan'daki Osmanlı diplomatlarının İtilaf Devletleri tarafından tutuklanması üzerine Dahiliye Nezareti Ocak 1916'da Hariciye Nezareti'ne başvurmuştur. Burada, Selanik Başşehbenderliği ile maiyetinin diğer müttetik konsoloslarıyla birlikte düşman orduları kumandanı tarafından tutuklanarak başka bir bölgeye sevk edildikleri için Osmanlı ülkesine gelmek isteyen yolcuların pasaportsuz veya vizesiz pasaportla gelmeye çalışacaklarını, kuvvetle muhtemelen düşmanın bunların arasında casus gönderecekleri ifade edilmiştir. Bundan sonra durumu şüpheli olan hiç kimsenin ülkeye alınmaması için Hudud Emniyet Müfettişliği'ne tebligat yapıldığını, ancak böyle yolculardan bazılarının Bulgar hududundan geçerek pasaport muamelesi için Karaağaç Şehbenderliği'ne müracaat etmelerinin de muhtemel olduğunu, bu sebeple pasaport ve vize konusunda fevkalade dikkatli davranılması için adı geçen şehbenderliğe durumun bildirilmesi istenmiştir.¹⁴³³ Böylece Karaağaç'ta bulunan Şehbender Şükrü Bey'e bu tarz şahıslar hakkında son derece dikkatli davranılmasını ve pasaport veya vize muamelelerinden önce telgrafla İstanbul'dan talimat istemesi emredilmiştir.¹⁴³⁴

Pasaport ve/veya vize verilmeyenler arasında İtilaf Devletleri istihbaratlarına gazeteci sıfatıyla çalışanlar bulunmuştur. Bu bağlamda Bükreş Sefiri Safa Bey, Balçık Şehbenderliği'ne gönderdiği tahriratta, 'İngilizler tarafsız ülke vatandaşlarından bir gazeteciyi belirli görev vermeden Balkan treniyle İstanbul'a göndermek ve bunu başardıkları takdirde İstanbul'un durumunu müşahade etmek ve kamuoyunu İtilaf Devletleri lehine döndürmek göreviyle bundan sonra peyderpey bazı İngiliz gazetecilerini yollamak niyetinde olduklarının öğrenildiğini, bundan dolayı tarafsız ülke vatandaşlarından İstanbul'a gitmek isteyenlerden özellikle gazete

¹⁴³² BOA, DH.EUM.4.Şb. 9/9: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden II. Şube'ye (17.02.1916).

¹⁴³³ BOA, HR.İD. 67/58: Dahiliye Nazırı Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (4.01.1916).

¹⁴³⁴ BOA, HR.İD. 67/58: Hariciye Nezareti'nden Şükrü'ye (6.01.1916).

muhabirlerinin pasaportlarının vizesi esnasında gayet müteyakkız davranılması gerektiği Hariciye Nezareti'nden emredildiği' bildirilmiştir.¹⁴³⁵

Savaşın sonuna kadar pasaportların vize edilmemesi uygulamaması devam etmiştir. Nitekim Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne gönderilen mahrem tezkerede, Bulgaristan'dan Osmanlı ülkesine bazı şüpheli şahıslar gelebilecekleri, bunların arasında kendilerinin takip ettirdiği şahıslar bulunabileceğini, durumları kesinlikle şüpheli ve Osmanlı ülkesine gelmeleri uygun olmayanların pasaportlarının vize edilmemesi, yalnız dikkati çeken şahısların hüviyetlerine dair oluşturulacak bir listenin doğrudan doğruya Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilmesi hususunda Bulgaristan'da bulunan şehbenderliklere haber verilmesi istenmiştir.¹⁴³⁶

Hariciye Nezaretinin aldığı tedbirlerden biri Osmanlı coğrafyasına gelen yolculardan beyanname alınmasıdır. Bu bağlamda Ali Fethi Bey'den Sofya Şehbenderi Salim Bey'e gönderilen tahriratta, şehbenderliğin pasaportlarını vize ettiği yabancıların verdikleri beyannamelerin bundan sonra doğrudan doğruya Hariciye Nezareti'ne gönderilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁴³⁷

Savaşın son yılında ulaşımı kontrol etmek için yeni bir uygulama başlatılmıştır. Bu bağlamda 1 Şubat 1918'ten itibaren Osmanlı topraklarına gelecek yerli ve yabancı bütün sivil yolcular hakkında malumat kartları uygulamasına geçilmiştir. Malumat kartları yolcunun vizesini veren diplomatik misyon tarafından doldurulmuştur. Ancak kartların uygulanmasında çeşitli problemlerle karşılaşmıştır. Bu bağlamda Hariciye Nezareti, malumat kartlarının genellikle imzasız ve tarihsiz geldiğini, kartların doğrudan hududa veya geç gönderildiğini, bazen hiç kart gönderilmeden pasaport ve vize verildiğini, bazen şehbenderlerimizden talimatnameye aykırı olarak istedikleri kişilerin pasaportlarını vize ettiklerini, isimleri ile aile lakaplarının dikkatsizlikle birbirlerine karıştırıldığını, Türkçeleri ile Latince okunamaz bir halde itinasız yazıldığını, yolcuların memlekete menfaatleri ve Osmanlı topraklarıyla ilgilerine dair İstanbul'da yapılacak tahkikatla çok ilgili olduğu halde gönderen makamın açıklama kısmına şehbenderlerin kanaatlerini

¹⁴³⁵ BOA, HR.SFR.(04). 651/62: Bükreş Sefiri Safa'dan Balçık Şehbender Vekili Ragıp Rauf'a (11.04.1916).

¹⁴³⁶ BOA, DH.EUM.5.Şb. 55/24: Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne (6.03.1918).

¹⁴³⁷ BOA, HR.SFR.(04). 909/19: Sofya Sefiri Ali Fethi'den Sofya Şehbenderi Salim'e (22.12.1916).

yazmadıkları belirtilmiştir. Hariciye Nezareti, bu durumun iş yükünü arttırdığı için bundan sonraki malumat kartlarının doldurulmasında diplomatik misyonlardan son derece dikkatli olmalarını emretmiştir.¹⁴³⁸

Savaş sırasında yurt dışına seyahatin yasaklanması kontrespiyonaj için alınan tedbirlerden biri olmuştur. Bu tedbirinin alınmasında Bern Sefiri Fuad Selim Bey'in talebi de etkili olmuştur. Selim Bey, İngilizlerin İsviçre'de Osmanlı coğrafyasından gelenlerden enformasyon toplamak amacıyla büyük bir teşkilât kurduklarını ifade ederek bu ülkeye seyahat edilmesinin yasaklanması gerektiğini bildirmiştir.¹⁴³⁹ Bunun üzerine Enver Paşa'dan 22 Temmuz 1917'de Hariciye ve Maarif Nezaretlerine çok gizli olarak bir tahrirat göndermiştir. Buna göre, 'düşmanlarımızın tarafsız ülkelerde oluşturdukları casus teşkilâtına ek olarak son zamanlarda çok miktarda gönderdikleri her çeşit muhbir ve casuslarıyla bu ülkeye giden tebaamızın gerek bizzat ve gerek ortaya sürdükleri vasıtalarıyla her birinde ayrı ayrı bir haber koparmak suretiyle siyasî ve askerî malumat topladıkları tahakkuk eylemekle tezkire tarihinden itibaren Osmanlı ve müttefik ülkelerdeki tebaamızdan asker veya memur hiçbirinin bir sonraki emre kadar Karargâh-ı Umumi'nin muvafakati olmadıkça, İsveç, Norveç, Danimarka, Felemenk, İsviçre ülkelerine gitmelerine müsaade edilmeyeceği' bildirilmiştir. Bu ülkelere gitmeleri zaruri olan hastaların ise ancak müttefik ülkelerde tedavi edilecekleri ilave edilmiştir.¹⁴⁴⁰ Ancak Maarif Nezareti, Dahiliye Nezareti'ne başvurarak kendilerine istisna yapılmasını talep etmiştir. Fakat Dahiliye Nazırı Talat Bey, İsviçre'ye seyahatin Başkumandanlık Vekâleti'nin gösterdiği lüzum üzerine yasaklandığı cevabını vermiştir.¹⁴⁴¹ Bunun üzerine Maarif Nezareti 31 Temmuz 1917'de Başkumandanlık Vekâleti'ne başvurmuştur. Buna göre, İsviçre sanatoryumlarına muadil sanatoryumların müttefik ülkelerinde bulunmamasına binaen üçüncü dereceden hasta olan muallim ve muallimelerden

¹⁴³⁸ BOA, HR.SFR.04: 921/83: Sofya Sefiri Safa'dan Sofya Şehbenderi Salim'e (24.04.1918). Malumat kartlarının kimler için geçerli olacağını diplomatik misyonların anlamadığı görülmektedir. Bunun için Sofya Sefiri Safa, 1.05.1918'de Sofya Şehbenderi Salim'e bir tahrirat göndermiştir (BOA, HR.SFR.(04). 921/100).

¹⁴³⁹ BOA, DH.EUM.1.Şb. 6/37: Bern Sefiri Fuad Selim'den Sadaret'e (25.05.1917). Kaynağı belli olmamakla beraber İsviçre vatandaşı olan 19 kişinin İtilaf Devletleri için bilgi topladıkları bildirilmiştir (Lüleci, a.g.t., s. 133).

¹⁴⁴⁰ BOA, HR.SYS. 2437/86: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (22.07.1917); BOA, MF.MKT. 1228/14: Enver Paşa'dan Maarif Nezareti'ne (22.07.1917).

¹⁴⁴¹ BOA, MF.MKT. 1228/14: Dahiliye Nazırı Mehmed Talat'dan Maarif-i Umumiye Nezareti Vekaleti'ne (31.07.1917).

tedavi için bu sanatoryumlara gönderilmesine kesinlikle lüzum olanlar, tahsil için İsviçre’de bulunup tatil günlerini geçirmek üzere İstanbul’a gelmiş ve şimdi dönmek üzere olan öteden beri Fransızca tedrisat görerek tahsili tamamlamak için İsviçre’ye gitmek azminde bulunan efendiler hakkında istisnaî bir muamele yapılması talep edilmiştir.¹⁴⁴² Bunun üzerine Enver Paşa, alınan kararın büyük bir sebebe dayandığından istisnaî hiçbir muamele yapılamayacağı cevabını vermiştir.¹⁴⁴³ Ancak istisnalar olmuştur. Nitekim Şura-yı Devlet azası Edhem Beyle zevcesi ve iki kerimesinin tedavi için İsviçre’ye seyahatlerine izin verilmiştir.¹⁴⁴⁴

Diplomatik misyonlar karşı istihbarat amacıyla bilgi toplanmasında görev almıştır. Bu bağlamda teamüllere aykırı olarak II. Şube’den doğruca Sofya Sefareti’ne gönderilen bir tahriratta, düşmanların bazı tarafsız ülke vatandaşları aracılığıyla Osmanlı ülkesinde casusluk ettirdiklerini, sansüre rağmen bu şahısların askerî bilgileri düzenli olarak Sofya’ya gönderdiğini ve bunların Sofya telgrafhanesi aracılığıyla dağıtıldıklarının anlaşıldığını bildirilmiştir. Bundan sonra sınırlı sayıda olan şahıslar hakkında İstanbul’un gerekli takibi yapabilmesi için önce telgrafları çekenlerin tespit edilmesi gerektiğini, bundan dolayı Sofya telgrafhanesi ve diğer kaynaklar aracılığıyla çok dikkatli bir tahkikatta bulunularak Karargâh-ı Umumi’ye bilgi verilmesi talep edilmiştir.¹⁴⁴⁵

II. Şube, müttefik ülke görevlilerini düşman devletler istihbaratıyla irtibatları olanları Hariciye Nezareti vasıtasıyla kendi sınırlarından uzaklaştırmıştır. Bu bağlamda Enver Paşa, 2 Eylül 1916’da Hariciye Nezareti’ne, Bulgar vatandaşı Serkisyan’ın Kuleli Burgas’da Şark Kumpanyası’nın hareket memuru olduğunu, İngiliz savaş gemilerinin Dedeağaç limanına geldiğinde İngiliz görevlerinin yanına gittiğini, şahsın şu anda kıyafet değiştirdiği halde Kuleli Burgas’ta bulunduğunu ve ara sıra kaybolan bir Ermeni ile sıkı ilişkileri olduğunu öğrenildiği bildirmiştir. Bundan sonra ise Serkisyan’ın Osmanlı hududundan uzak bir istasyona nakli veya

¹⁴⁴² BOA, MF.MKT. 1228/14: Maarif Nezareti’nden Başkumandanlık Vekâleti’ne (31.07.1917).

¹⁴⁴³ BOA, MF.MKT. 1228/14: Enver Paşa’dan Maarif Nezareti’ne (11.08.1917).

¹⁴⁴⁴ BOA, DH.EUM.SSM. 58/6: II. Şube’den Askerî Pasaport Merkezi Riyaseti’ne (22.04.1918).

¹⁴⁴⁵ ATASE, BDH. K. 414, D. 1018, F. 1635-003: II. Şube’den Sofya Sefareti’ne (3.02.1915).

memuriyetten azli edilmesi için Bulgaristan nezdinde teşebbüse geçilmesi ve sonucunun bildirilmesi istenilmiştir.¹⁴⁴⁶

Savaş sırasında istihbarat evrakları ele geçirilen tarafsız ülkelerin diplomatik misyonların Osmanlı topraklarından Hariciye Nezareti aracılığıyla uzaklaştırılmıştır. Bu konuda Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne gizli olarak gönderilen tahriratta, Urla'dan izinli olarak İstanbul'a gelen Urla Yunan konsolosu Yani Yanes'in evrakı arasında askerî havadisler ortaya çıktığı bildirilmiştir. Ayrıca Yanes'in topladığı istihbaratı, postayla gönderemediği için büyük ihtimalle kayıklarla kaçırarak doğruca Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'na ulaştırdığı da ifade edildikten sonra Urla'da konsolosluk yapamayacağının Yunanistan Elçiliği'ne bildirilmesi rica edilmiştir.¹⁴⁴⁷ Burada belirtmek gerekir ki konsolosunda yakalanan evrak arasında askerî bilgilerinin yanı sıra oldukça karışık bir şekilde yazılmış Fransızca bir liste bulunmaktaydı. Bu evraklar İstanbul Yunan Elçiliği'nin itirazına meydan vermemek için Hariciye Nezareti'ne ulaştırılmıştır. Bundan sonra Hariciye Nezareti, konsolosun Osmanlı topraklarından ayrılmasını Yunanistan Elçiliği'ne yazmıştır. Ancak elçilik, konsolosu, kurye olarak istihdam edilmesini talep etmiştir. Bu sırada Bulgaristan'ın Yanes'in, başka bir olaydan dolayı topraklarından geçmesine izin vermediği de ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴⁸ Buna rağmen şahsın kurye olarak Yunanistan'a gitmesine izin verilmiştir.¹⁴⁴⁹

Hariciye Nezareti, tarafsız ülkelerin düşman istihbaratlarına yardım ettiği durumlarda diplomatik tedbirlerin alınması için devreye girmiştir. Bu bağlamda II. Şube'nin Sofya'dan aldığı bir rapor Hariciye Nezareti'ne ulaştırılmıştır. Raporda pek çok delilden Yunanistan dışişleri görevlilerinin İtilaf Devletleri vatandaşlarına veya taraftarlarına kanuna aykırı bir şekilde Yunan pasaportu verdiklerinin anlaşıldığı belirtilmekteydi. Nitekim Varna Yunan konsolosu Dasseyos, Bulgaristan savaşa girmeden önce Rus casuslarına tarafsız devlet mensubu sıfatıyla Almanya'ya gitmesi için sahte Yunan pasaportları vermişti. Odesa Yunan konsolosu Kaprandelis,

¹⁴⁴⁶ Bu talep, 3.09.1916'da sonra Hariciye Nezareti'nden Sofya Sefiri Ali Fethi'ye gönderilmiştir (BOA, HR.SYS. 2267/39).

¹⁴⁴⁷ BOA, HR.SYS. 2169/16: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (18.10.1916).

¹⁴⁴⁸ BOA, HR.SYS. 2169/16 (Tarihsiz).

¹⁴⁴⁹ BOA, DH.EUM.3.Şb. 17/29: Başkumandan Vekili namına Harbiye Nazırı vekili Talat'tan Dahiliye Nezareti'ne (11.12.1916).

Bulgaristan'a karşı bilgi toplayan Rus istihbaratını himaye etmişti. Ayrıca Bükreş Yunan Elçisi Pinmas, 1916 yazında Dörtlü İtilaf'a çalışan ve onlar için malumat toplamak için Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'a seyahat eden Yunanlıların vazifelerini kolaylaştırmak için pasaport vermişti. Bu pasaportlarda Yunanlılar tacir olarak kaydedilmişlerdi. Bunların yanında Berlin'deki Genelkurmay Başkanlığı, Cenova'daki Yunan konsolosu Gustav Doston?, İtilaf taraftarı Türklere, merkezî devletlere seyahat etmesi için Yunan pasaportu verdiğini bildirmiştir. Bundan sonra II. Şube, Yunan pasaportlarının çok dikkatli kontrol edilmesini, bu pasaport sahiplerinde her hangi bir şüphe görüldüğünde çok ihtiyatlı hareket edilmesini istemiştir.¹⁴⁵⁰ Hariciye Nezareti ise Yunan Elçiliği nezdinde teşebbüse geçileceğini, ancak bunların inkar edileceğinin bilindiği için bir iki pasaportun delil olarak gönderilmesini talep etmiştir.¹⁴⁵¹ Bu talebe verilen cevaba tesadüf edilmemekle beraber Osmanlı topraklarında da tarafsız ülkelerin pasaportların temin edilebildiğini Osmanlı Musevisi olan Aaronhsohn itiraf etmiştir. Nitekim kendisi ve kız kardeşi için Beyrut'ta tarafsız bir ülke vatandaşı genç çiftten pasaport satın almıştır.¹⁴⁵²

Yurt dışında istihbarata karşı koyma konusunda ataşemiliterlerin görev alması için teklifler olmuştur. Bu bağlamda Bükreş Ataşemiliteri Miralay Celal Bey, II. Şube'ye bir tahrirat göndermiştir. Burada, 'Romanya'dan Avusturya, Almanya ve İsviçre'ye gidecek olan Osmanlı tebaası hakkında ataşemiliterin tasdik muamelesi yapması için Almanya konsolosluğundan kendisine müracaat edildiğini, diğer müttefik ataşemiliterlerin kendi vatandaşları hakkında bu işlemi yaptıklarını, Romanya'dan İstanbul'a gidecekler için de aynı mekanizmanın çalışmasının uygun görüldüğünü, tasdik muamelesinin doğru olarak ifa edilmesi için kendisine Fransızca bilen bir muavin gönderilmesinin gerekli olduğunu, önerisinin kabul edilirse İstanbul'un bilgisi olan zararlı ve şüpheli şahısların listesinin gönderilmesinin elzem olduğu' ifade edilmiştir.¹⁴⁵³ Bu talebe verilen cevaba tesadüf edilmemekle beraber büyük ihtimalle kabul edilmemiştir. Çünkü pasaport kontrolleri diplomatik misyonlar tarafından yapılmaya devam edilmiştir.

¹⁴⁵⁰ BOA, HR.SYS. 2390/38: Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne (1.01.1917).

¹⁴⁵¹ BOA, HR.SYS. 2390/38: Hariciye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (9.01.1917).

¹⁴⁵² Aaronsohn, a.g.e., s. 75.

¹⁴⁵³ ATASE, BDH. K. 412, D. 14, F. 1630-016: Bükreş Ataşemiliteri Miralay Celal'den II. Şube'ye (10.06.1916).

5. Kurumların Millileştirilmesi

Savaşın başlaması üzerine Osmanlı devlet kurumlarında istihdam edilen düşman ve tarafsız ülke vatandaşları olan personel, iç güvenlik tehdidi olarak görüldükleri için devlet kurumlardan uzaklaştırılmışlardır. Bu sayede stratejik ve taktik seviyedeki kurumlardan dışarıya bilgi çıkması engellenmeye ve bunların düşmanlar tarafından içeriden sabote edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı kurumlarının tamamı şüpheli unsurlardan kurtulmaya önem vermişlerdir. Bu bağlamda Maliye Nezareti, 6 Aralık 1914'te Meclis-i Vükela'ya başvurmuştur. Bunun üzerine Meclis-i Vükela, düşman ve müttefiklerinin vatandaşlarının Düyun-ı Umumiye, Reji, Fenerler İdaresi gibi resmî dairelerde ve Osmanlı hükûmetiyle ilgisi olan müessese ve şirketlerde hizmet etmelerinin uygun olamayacağını, ancak görevlerinde bırakılmalarının hükûmet tarafından zorunlu görülenlerin dışındakilerin hesaplarının kesilerek işten uzaklaştırılmasının elzem olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁵⁴

Aslında Meclis-i Vükela'nın verdiği karar malumun ilânıydı. Nitekim Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, Fenerler Şirketi müdürlerinden ve Fransız vatandaşı Mösyö Vilber'in donanmanın faaliyetlerini ve harekâtları noktasından çok önemli görüldüğü için görevinden çıkarılarak ülke içine sürgün edilmesi talep edilmiştir.¹⁴⁵⁵ Bunun üzerine Polis Müdüriyeti'ne Vilber'in Çorum'a sürgün edilmesi emredilmiştir.¹⁴⁵⁶ Bahriye Nezareti de Vilber'in görevine son vermiştir.¹⁴⁵⁷ Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan kalifiye personel istihdam edilmeye devam edilmiştir. Bu bağlamda İstinye'de Havuz ve Doklar Şirketi'nde görevlendirilmiş olan Bahriye Kolağası Nazif Efendi'ye, şirkette çalışan İtalyan ve Yunan vatandaşı amelenin bir müddet daha istihdam edilmeye devam edilmesi emredilmiştir.¹⁴⁵⁸ Ancak teknik görevlerde olmayan düşman ülke vatandaşlarının istihdamlarında tereddüt oluşmuştur. Nitekim Bahriye Mektebi'nde

¹⁴⁵⁴ BOA, MV. 195/128 (19 Safer 1333/24 Ke 1330/6.01.1915).

¹⁴⁵⁵ BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/18: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (3.02.1915).

¹⁴⁵⁶ BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/18: Dahiliye Nezareti'nden Polis Müdüriyeti'ne (6.02.1915).

¹⁴⁵⁷ BOA, DH.EUM.5.Şb. 9/18: Bahriye Erkân-ı Harbiye Reisi Vasıf'tan Dahiliye Nezareti'ne (12.02.1915).

¹⁴⁵⁸ DTA, BN. 480/18948: Bahriye Nezareti'nden Nazif Efendi'ye (2.11.1914).

muallim olduğu anlaşılan Mister Donkala'nın? görevine devam edip edemeyeceği sorulmuştur.¹⁴⁵⁹ Şüpheli şahıslar işten el çektirilince bunların yerine kalifiye personel müttetiklerden tedarik edilmiştir. Dersaadet Telefon Şirketi için gerekli teknik personelin Macaristan'dan getirilmesine izin verilmiştir.¹⁴⁶⁰

Güvenlik açığı olarak görüldüğü için diplomatik misyonlar millileştirilmeye çalışılmıştır. Bunun için Enver Paşa, Hariciye Nezareti'nden Osmanlı Devleti'nin sefaret ve şebbenderliklerindeki istihdam edilen gayrimüslim personelin listesinin hazırlanmasını istemiştir. Bunların içine ailelerinde gayrimüslimler bulunan Türk diplomatlar da eklenecekti.¹⁴⁶¹ Bunun üzerine Hariciye Nezareti Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, İtalya ve Romanya'daki diplomatik misyonların durumlarını bildirmiştir.¹⁴⁶² Bundan sonra diplomatik misyonlardaki gayrimüslimler işten çıkarılmaya başlamalarına rağmen Enver Paşa, bunu yeterli görmemiş ve 25 Ekim 1915'te Hariciye Nezareti'ne gizli bir tahrirat göndermiştir. Burada 'öteden beri nezarete çalışan gayrimüslim personelin işten uzaklaştırılması konusunda takip edilen uygulamalara teşekkür edilmekte, bu uygulamanın harp zamanında daha şiddetli ve süratle hayata geçirilmesini, her şeyden önce vaziyetten dolayı görevi ne olursa olsun sefaret ve şebbenderliklerdeki Ermeni personelin işten çıkarılmasını istirham etmiştir. Son olarak bunlar arasında iyi hizmetleri görülen ve iş bilenlerin mağdur edilmemeleri için geçici olarak Duyun-ı Umumiye, Reji gibi müesseselerde istihdam edilmelerinin uygun olacağını da ilave etmiştir.¹⁴⁶³

Diplomatik misyonlarda gayrimüslimlerin istihdamlarına devam edildiğinin II. Şube'de görevli Bakamoviç Şevki'nin raporundan anlaşılması üzerine Enver Paşa, Hariciye Nezareti'ne yazmıştır. Burada Saraybosna şebbenderliğinde görevli Mihail isminde Sırlı katibin Saraybosna'daki Sırp propagandacılarıyla teması olduğunu, şahsın mahallî hükûmet ile şebbenderlik arasındaki bütün evrak ve haberleşmeyi düzenlendiğini ve tercümanlık yaptığı açıklanmıştır.¹⁴⁶⁴ Bunun üzerine Saraybosna

¹⁴⁵⁹ DTA, BN. 480/18948: Bahriye Mektebi Müdürü Şevket'ten Bahriye II. Dairesi'ne (3.11.1914).

¹⁴⁶⁰ BOA, MV. 196/130 (13 Rebiülahir 1333/15 Şubat 1330).

¹⁴⁶¹ BOA, HR.MTV. 230/71: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (17.05.1915).

¹⁴⁶² BOA, HR.MTV. 230/73: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekaleti'ne (24.06.1915); BOA, HR.MTV. 230/74: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekaleti'ne (3.07.1915); BOA, HR.MTV. 230/75: Hariciye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekaleti'ne (22.07.1915).

¹⁴⁶³ BOA, HR.SYS. 2414/53: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (25.10.1915).

¹⁴⁶⁴ BOA, HR.SYS. 2163/12: Enver Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne (20.04.1916).

Şehbenderliği'nde görevlendirilmiş Resul Efendi'den Mihail'in hakkındaki haberin doğruysa derhal görevinden uzaklaştırılması emredilmiştir.¹⁴⁶⁵ Bu durum Hariciye Nezareti'nin diplomatik misyonlarda şüpheli şahıs bulundurulmaması konusunda ne kadar titiz olduğunu göstermektedir.

Diplomatik misyonlarda şüpheli çalıştırılmaması emri Bükreş Sefareti'ne bildirilmesine rağmen Sefir Safa Bey, maiyetinde görevli Avyan Efendi ve Muzurus Bey'in işten el çektirilmemesi için Hariciye Nezareti'ne gayet mahrem olarak bir tahrirat göndermiştir. Burada sefaret kançıları ve tercümanı Avyan Efendi'nin 35 senedir istihdam edilen namuslu ve sadık bir personel olduğu, Fransızca ve Türkçe bildiği, evrak muamelelerine dair tecrübeli olduğu, sefaretin şifre katibi olmadığı, diğer katiplerin şifre işleriyle meşgul olduğu için onun, gizliliği olmayan günlük işleri kayıt ve tasnif ettiği açıklanmıştır. Ayrıca Avyan Efendi'nin bundan böyle aslı memuriyeti olan tercümanlık ile meşgul olacağı da belirtmiştir. Muzurus Bey'in ise Rum unsuruna mensup olmasına rağmen milleti gibi olmadığını, öteden beri Osmanlı Devletine bağlılığıyla bilinen bir aileye mensup olduğunu, sefaretin işlerinden ve mahreminden haberi olmayan bir görevde bulunduğu için arzu etse bile zararı dokunamayacağını, bilakis Romanya hakkında Bükreş'in ikinci derecede muhalifindeki rivayetleri ve kamuoyunun durumunu öğrenerek bunlardan sefareti haberdâr ettiğini, ülkenin gazetelerini takip ederek önemli haberlerinden kendisini bilgilendirdiğini ve Muzurus'tan farklı durumlarda da faydalandığını açıklamıştır. Son olarak Avyan Efendi ve Muzurus Bey hakkında bugüne kadar yapılan ihbarların asılsız çıktıkları da ilave edilmiştir. Safa Bey, mahrem evrakların kendisinde saklandığı için diğer katiplerinin bile çoğunu bilmediğini de belirtmiştir.¹⁴⁶⁶ Bunun üzerine Avyan Efendi'nin mahrem olmasa bile evrak kaydıyla meşgul olduğu için kançılara odasında çalışacağından dolayı bazı sırlara vakıf olabileceği, kayıt işlemlerinin sefaretteki diğer katiplere yaptırılması, Muzurus Bey'in de aynı odaya girmemesinin gerektiği, sefarette istihdam edilmek üzere daha önce Safa Bey'in maiyetinde bulunmuş olan iki katibin gönderildiği cevabı verilmiştir.¹⁴⁶⁷

¹⁴⁶⁵ BOA, HR.SYS. 2163/12: Hariciye Nazırı Halil'den Saraybosna Şehbenderliğine memur Başşehbender Resul'e (30.04.1916).

¹⁴⁶⁶ BOA, HR.SYS. 2163/23: Bükreş Sefiri Safa'dan Hariciye Nazırı Halil'e (25.06.1916).

¹⁴⁶⁷ BOA, HR.SYS. 2163/23: Hariciye Nezareti'nden Bükreş Sefiri Safa'ya (17.07.1916).

Yalnız istihbarat açısından değil sabotaj ihtimallerine karşı da olağanüstü güvenlik tedbirleri alınmıştır. Bu konuda Dahiliye Nezareti, 4 Ağustos 1915’de mülkiye kurumlarına emir vermiştir. Buna göre, ‘Ermenilerin silah ve mühimmat fabrikalarına karşı fenalıkta bulunacakları kesin olarak istihbarat edilmiş olduğu için Başkumandanlık Vekaleti bir emir yayınlamıştır: Fabrikalarda istihdam edilen gayrimüslim ustalar ve ameleden elzem olanlarının fabrikalardaki çalışmaları sıkı bir nezaret ve inzibat altına alınmasına, diğerlerinin ise hemen işten çıkarılmasına, sabahları fabrika girişlerinde üstlerinin tamamen aranmasına, akşam paydosa kadar fabrikadan dışarıya kimsenin çıkarılmamasına, gerekli halde çıkan olursa girerken tekrar aranmasına, fabrikaların etrafında güvenlik tedbirlerinin artırılmasına ve nöbetçi hatlarının fabrikalardan uzak bulundurulmasına, fabrikalara müdaviminden başka kimsenin girmemesine ve hatta kapılara kadar bile yanaştırılmamasına, özellikle geceleri bu konuya son derece dikkat edilmesine, hangi fabrikada çalışırsa çalışsın kollarında ve yakalarında bir işaret ve ayrıca yanlarında fotoğrafları mühürlenmiş bir vesika bulunmasına, her fabrika müdürü çalışanların özel haberleşmelerini ve ikametgâhlarını bilmesine, çalışanların fabrika dışındayken nerede bulunacaklarını ve nerede geceleyeceklerini fabrika müdüriyetlerine kaydettirilmelerine ve müdüriyetler şüphe ettiklerini kontrol ettirilmesine karar verilmiştir.’ Kararların derhal uygulamaya konulmasına ve 24 saat zarfında hayata geçirileceği de belirtilmiştir.¹⁴⁶⁸

Askeriye personelinin çeşitli sıfatlarla istihdam ettiği şahısların istihbarat açığı olacağına düşünülmüştür. Bunlarla devlet görevlilerinin iletişimi kesilmesi için karar alınmıştır. Sadrazam Mehmed Talat’tan 15 Eylül 1917’de Şura-yı Devlet’e gönderilen tahriratta, emniyeti sağlamak için bütün askeriye mensuplarının ikametgâhlarında düşman devletlerle siyasî münasebet olmayan hükûmetlerin vatandaşların aşçı, mürebbiye, hizmetçi vs. sıfatlarla istihdam olunmaması ve bu gibilerle aynı bina dahilinde ikamet edilmesi yasaklandığı Başkumandanlık Vekâleti’nden bildirildiği ve buna Şura-yı Devlet’in de uyması rica edilmiştir.¹⁴⁶⁹

¹⁴⁶⁸ BOA, DH.ŞFR. 54A/269: Dahiliye Nazırı Talat’tan umuma (4.08.1915).

¹⁴⁶⁹ BOA, ŞD. 2837/9: Sadrazam Mehmed Talat’tan Şura-yı Devle’t (15.09.1917).

Bu konuda son olarak belirtmeliyiz ki savaşın sonu gelinmesine rağmen devletin kalifiye personel eksikliği sorunu çözülememiştir. Enver Paşa, 23 Mayıs 1918'te Dahiliye Nezareti'nden, düşman ve tarafsız ülke vatandaşlarından devlette istihdam edilmeleri gerekli görülenlerin muameleleri yapılmadan önce kişilerin ve tayin edilecekleri görevler hakkında askeriyenin onayının alınması için Karargâh-ı Umumi'ye yazılmasını, istemiştir.¹⁴⁷⁰ Böylece bu şahısların devletin kayıtlarına şüpheli şahıs olarak girip girmedikleri anlaşılmaya çalışılmıştır.

6. Sürgün ve Sınır Dışı

Osmanlı Devleti'nin savaş sırasında düşmanlarına casusluk edebilecek ve onların askerî hizmetlerinde kullanılabilecek olan şahısları sürgüne göndermiş veya sınır dışı etmiştir. Bu bağlamda Karadeniz baskını üzerine Enver Paşa 1 Kasım 1914'te 5 maddelik bir genelge yayınlamıştır. Bunun ikinci maddesinde Osmanlı topraklarında bulunan 20-50 yaş arasındaki askerliğe elverişli bütün Rusya, İngiltere, Fransa ve Belçika vatandaşlarının ülke dışına çıkışını yasaklamıştır.¹⁴⁷¹ Bundan sonra ise Enver Paşa, stratejik bölgelerden düşman devletlerin vatandaşlarının çıkartılarak ülke içine sürgün edilmesi için Sadaret'e başvurmuştur.¹⁴⁷² Bu konu 6 Kasım 1914'te Meclis-i Vükela'da görüşüldükten sonra kararlar alınmıştır. Buna göre, düşman devletler vatandaşlarının sahiller, hudutlara yakın mıntikalar ve şimendifer güzergâhlarında ikamet edemeyeceklerdir. Bu mıntikalar, Karadeniz sahilindeki Trabzon, Kastamonu vilayetleri, Boğaziçi ve Çanakkale Boğazları, İstanbul, Edirne, Bursa vilayetleri, Adalar Denizi sahili ve bunun çevresindeki İzmir, Konya, Adana, Halep, Şam, Beyrut vilayetleri ve bütün Kızıldeniz sahilleri, Yemen, Basra, Bağdat, Musul Van, Erzurum vilayetleri olacaktır. Belirtilen arazilerde bulunanlar, hemen ülkenin iç kısımlarına sevk edilecekler ve sürgünün uygulanmasını Dahiliye Nezareti yapacaktır¹⁴⁷³ Bunun akabinde de güvenli bölgelere ilk sevkler başlamıştır.¹⁴⁷⁴

¹⁴⁷⁰ BOA, DH.EUM.MEM. 98/66: Enver Paşa Dahiliye Nezareti'ne (23.05.1918).

¹⁴⁷¹ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 537.

¹⁴⁷² BOA, BEO. 4323/324170: Enver Paşa'dan Sadaret'e (19.11.1914); ATASE, BDH. K. 277, D. 399, F. 1136-001-005: II. Şube'den I., III. Şubelere ve Menzil Müfettişliği'ne (21.11.1915).

¹⁴⁷³ BOA, MV. 195/12 (6 Muharrem 1333/12 Teşrinisani 1330); BOA, BEO. 4323/324170: Sadaret'ten Dahiliye ve Harbiye Nezaretlerine (25.11.1914). Enver Paşa, Irak Umum

Sürgün işlemleri devam ettiği sırada düşmana casusluk etme ihtimali düşük olan ve askerî sınıflarda kullanılması zor olan şahıslar sınır dışı edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda Enver Paşa, İngiliz ve Fransız vatandaşlarından genellikle ruhanilerin ve ülke dışına çıkmalarında zarar görülmeyen yaşı 16'dan aşağı ve 50'den yukarı olanların, bu iki yaş dâhilinde hasta ve engelli olanların harbin devamı müddetince Osmanlı ülkesine geri dönmemek şartıyla ülke dışına çıkarılmaları için emir verilmesini Dahiliye Nezareti'nden rica etmiştir. Ayrıca İtilaf Devletleri'nin elinde belirtilen duruma uyan Osmanlı vatandaşlarının mübadele edilmesi için Amerikan Elçiliği'nin aracılık etmesi için Hariciye Nezareti'nin teşebbüse geçeceğini de ilave etmiştir.¹⁴⁷⁵ Bunun üzerine Dahiliye Nezareti mülkî kurumlardan belirtilen şartlara uygun olan kişilerin ülke dışına çıkmalarına müsaade edildiğini bildiren bir şifre göndermiştir.¹⁴⁷⁶ Ancak mütekabiliyete uyulmadığı için kısa sürede bu kararın uygulanması durdurulmuştur. Nitekim Enver Paşa, İngiltere ve Fransa ülkelerinde bulunan Osmanlı tebaasına ait listelerin Amerikan Elçiliği'nden gelinceye kadar, adı geçen ülkelerin vatandaşların yurt dışına çıkmalarının geçici olarak durdurulması gerektiğini Dahiliye Nezareti'ne yazmıştır. Ayrıca Rusya vatandaşlarını da aynı uygulama yapılacağından aracılık yapması için İtalyan Elçiliği'ne haber verileceği de ifade edilmiştir.¹⁴⁷⁷

Sonbahar 1915'te yeni bir problem ortaya çıkmıştır. Nitekim Dahiliye Nezareti, Sadaret'e başvurarak, savaşın başlangıcında Meclis-i Vükela kararına göre düşman devletler vatandaşlarının ülke dışına çıkmalarının yasaklandığını ve şimdiye kadar uygulandığını açıklamıştır. Ancak bu kaydın bir kararı bulunmadığı için bazı müracaatlar üzerine kadınlarla çocukların ülke dışına çıkmalarına izin verildiği anlaşıldığından bu konuda karar alınması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁴⁷⁸ Bunun üzerine Enver Paşa, düşman devletler vatandaşı kadınlarla 15 yaşının altındaki

Kumandanlığı'na sürgün görevinin yerine getirilmesi için mülkiyeye yardımcı olunmasını 30.11.1914'te emretmiştir (ATASE, BDH. K. 3644, D. 189, F. 009-01).

¹⁴⁷⁴ ATASE, BDH. K. 277, D. 399, F. 1136-001-006: II. Şube'den III. Şube'ye (22.11.1914).

¹⁴⁷⁵ BOA, DH.EUM.5.Şb. 17/2: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (21.04.1915); ATASE, BDH. K. 277, D. 399, F. 1136-001-066: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (22.04.1915).

¹⁴⁷⁶ BOA, DH.EUM.5.Şb. 17/2: Dahiliye Nezaretinden umuma (24.04.1915).

¹⁴⁷⁷ ATASE, BDH. K. 277, D. 399, F. 1136-001-072: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (2.05.1915); BOA, DH.EUM.5.Şb. 17/2: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (3.05.1915). Dahiliye Nezareti aynı gün mülkî kurumlara durumu bildirmiştir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 17/2).

¹⁴⁷⁸ BOA, DH.EUM.5.Şb. 17/2: Dahiliye Nezareti'nden Sadaret'e (12.09.1915).

çocukların Osmanlı topraklarının dışına çıkmaları için izin verildiğinin Polis Müdür-i Umumisi'ne ve ordu kumandanların yazıldığı cevabını vermiştir.¹⁴⁷⁹

Bu arada belirtmek gerekir ki düşman istihbaratına çalıştıkları anlaşılan fahişeler sınır dışı edilmişlerdir. Ayrıca Hariciye Nezareti diplomatik misyonlarını, tarafsız ülke vatandaşları da olsa Osmanlı coğrafyasına gelecek olan fahişelere pasaport ve vize vermemeleri için ikaz etmiştir.¹⁴⁸⁰

İstanbul'da düşman ülkelerin vatandaşlarının olmamasına gayret edilmiştir. Bu bağlamda Enver Paşa, Şubat 1915 başında, payitahta bulunan düşman devlet vatandaşlarının sayısı ile o gibilerin İstanbul'da bulundurulmalarında mahzur olup olmadığının bildirilmesi ve sürgün edilenlerin nerelere gönderildiklerine dair listenin hazırlanarak gönderilmesi Dahiliye Nezareti'nden istenilmiştir.¹⁴⁸¹ Buna, düşman devletler vatandaşlarından şüpheli bulunanlar veya kadınları fuhşa teşvik ile gayrimeşru şekilde maişet temin etmelerinden dolayı 5 Kasım 1914'ten 9 Ocak 1915'e kadar İstanbul'dan hudut haricine veya ülke içinde sürgün edilenlerin isimleri ve sevk edildikleri mahaller hakkında Polis Müdüriyeti'nin hazırladığı iki kıta defter gönderildiği cevabı verilmiştir. Buna göre 95 Rus, 4 İngiliz ve 2 Fransız sınır dışı edilmiştir. 57 Rus, 18 İngiliz, 12 Fransız, 5 Karadağ ve 3 Sırp ülke içine sürgün edilmişlerdir.¹⁴⁸² Bunun üzerine Enver Paşa, düşmanların çeşitli zamanlarda sevkleri mahzurdan salim olamayacağından bundan sonra sevk edilecekler hepsinin birden sürgün edilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁴⁸³ Küçük gruplar halinde düşmana casusluk edenler de sürgüne gönderilmişlerdir. Nitekim gemilerde kılavuzluk ederek düşman denizaltılarına yardım ettikleri için Kostı ve Foti isimli şahıslar, 4 Ekim 1915'te İstanbul'dan Konya'ya sürgün edilmişlerdir.¹⁴⁸⁴ Düşman devleti vatandaşı olan Müslümanlardan casusluk yapması muhtemel olanlar sürgün edilmişlerdir. Bunun dışında olanlara ise iyi muamele yapılmıştır.¹⁴⁸⁵

¹⁴⁷⁹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 18/34: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (16.09.1915). Hariciye Nezareti de 19.09.1915'te diplomatik misyonlarına durumu bildirmiştir (BOA, DH.EUM.5.Şb. 18/34).

¹⁴⁸⁰ BOA, HR.HMŞ.İŞO. 237/21: Hariciye Nezareti'nden sefaretlere (24.04.1916).

¹⁴⁸¹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 10/5: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (2.02.1915).

¹⁴⁸² BOA, DH.EUM.5.Şb. 10/5: Dahiliye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekaleti'ne (15.02.1915).

¹⁴⁸³ BOA, DH.EUM.5.Şb. 10/5: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (23.02.1915).

¹⁴⁸⁴ BOA, DH.EUM.2.Şb. 13/34: İstanbul Polis Müdüriyeti'nden Dahiliye Nezaret'ine (29.04.1916).

¹⁴⁸⁵ BOA, DH.ŞFR. 50/6: Dahiliye Nezareti'nden Basra Vilayeti'ne (15.02.1915).

Bir bölgenin halkının casusluk ettikleri için toplu olarak sürgüne gönderildiği durumlar yaşanmıştır. Nitekim Karabekir, İstanbul Alemdağ'daki Ermeni köyünün telsiz-telgraf aletiyle düşman casusluk yaptıkları şüphesiyle Enver Paşa'nın emriyle tahliye edildiğini açıklamıştır.¹⁴⁸⁶ Benzer bir durum Tartus'ta yaşanmıştır. Bu bağlamda casuslukları yaptıkları anlaşılan Tartus Hristiyanların tamamı ülke içine sürgün edilmişlerdir.¹⁴⁸⁷ Aynı vilayet dahilinde casusluk edilmesi zor olan bölgelere de sürgünler yapılmıştır. Bu bağlamda Edirne ve Tekfurdağı'nda bulunan İtalyan vatandaşlarının vilayet dahilinde casusluğa en az elverişli Hayrabolu'ya nakledilmişlerdir.¹⁴⁸⁸

Orduların idaresinde bulunan mıntikalarda sürgün kararını ordu kumandanları almışlardır. Bu bağlamda III. Ordu Kumandanı Mehmed Vehib Paşa, Lazistan cephesi civarında bulunan Rumların, Ruslarla birlikte çete halinde Osmanlı kıtalarıyla çarpıştıklarını ve Ruslara casusluk ettikleri için Kocamandağı, Deveboynu, Kulan? dağları, Nernefan? Kordonu, Horos Dağı kuzeyindeki bütün Rum köylerinin tahliyesine karar verildiğini, ahalinin Karahisar, Suşehri üzerinden Sivas'a gönderileceğini, nakilleri sırasında mâl ve canlarının kesinlikle muhafaza edilmesini emrettiğini, durumu Erzurum, Sivas vilayetlerine yazdığını, bir sonraki günden itibaren de sevklerine başlanacağını İstanbul'a bildirmiştir. Vehib Paşa, bu tedbirin yeterli olmadığını sahildeki bütün Rumların ise ülke içine nakli gerektiğini de ifade etmiştir.¹⁴⁸⁹

Sürgün işlemlerinde aşırıya kaçıldığı durumlar yaşanmıştır. Dahiliye Nezareti, 27 Ocak 1915'te bir tahrirat yayınlayarak, düşman devletlerin konsolosluklarından istihdam edilen kavas ve tercüman gibi Osmanlı tebaasının Kayseri'ye sürgün edildiği ve bu konudaki tebliğe göre yalnız zararlı olmayan ve casusluk etmesi düşünülmeyenlerin eski bulundukları yere gönderilmeleri gerektiği bildirilmiştir.¹⁴⁹⁰

¹⁴⁸⁶ Karabekir, **Birinci**, s. 287-288.

¹⁴⁸⁷ BOA, DH.EUM.5.Şb. 50/13: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (14.11.1917).

¹⁴⁸⁸ BOA, DH.EUM.5.Şb. 21/4: Edirne Valisi Zekeriya'dan Dahiliye Nezareti'ne (22.01.1916).

¹⁴⁸⁹ ATASE, BDH. K. 403, D. 386, F. 1588-029: III. Ordu Kumandanı Mehmed Vehib'den Başkumandanlık Vekâleti'ne (8.05.1916).

¹⁴⁹⁰ BOA, DH.ŞFR. 49/154: Dahiliye Nezareti'nden Adana, Suriye, Beyrut Vilayetlerine ve Kudüs Mutasarrıflığına (27.01.1916).

Bu kısımda son olarak belirtmek gerekir ki casusluktan kurtulmak için taşradaki mülkî idarecilerden bazı talepler gelmiştir. Bunlardan biri Kala-i Sultaniye ve çevresindeki yerleşim yerlerinin başka bir mahalle nakledilmesi olmuştur. Bunun üzerine Talat Bey, Harbiye Nezareti'nden aldığı cevabı yazmıştır. Buna göre, Kala-i Sultaniye kasabasının topa tutulmasının kaza eseri olarak değil, Rumeli'ye gönderilecek askerlerin toplanma bölgesi yeri olduğu için hedef seçildiğini, taşınması düşünülen Lapseki'nin de aşırta şeklinde bombardıman edilebileceğini, casusluktan kurtulmak için şehirlerin tahliye edilmesinin de mümkün olmadığı belirtilmiştir.¹⁴⁹¹

7. Haberleşmenin Kontrolü

İstihbarata karşı koymanın önemli tedbirlerinden biri haberleşmenin kontrol edilmesi olmuştur. Bu bağlamda yabancı postaneler kapatılmış, haberleşme lisanları kısıtlanmış, sansür talimatnamesi yayınlanmış ve teşkilâtı oluşturulmuş, haberleşmede kullanılan nesnelerin bazıları yasaklanmıştır.

Kapitülasyonların kaldırılmasıyla birlikte bütün yazışmaları kontrol altına almak için yabancı postalar lağvedilmiştir. Bu kararın padişah iradesi 8 Eylül 1914'te yayınlanmış ve uygulamanın 1 Ekim 1914'ten itibaren geçerli olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁹² Ayrıca kapatılmalarından 10 gün önce durumu yabancı postanelerin merkezlerine ve şubelerine bildirilmesine karar verilmiştir.¹⁴⁹³ Emniyet Umumi'ye ve ordulara ise kapatılacak olan yabancı postanelere uygulanacak işlemler hakkında talimatname gönderilmiştir.¹⁴⁹⁴ Pomiankowski de 9 Eylül 1914'te kapitülasyonların tamamen kaldırıldığına dair bir ferman çıktığını, bunun ilânıyla beyanıyla postanelerin kapatıldığını ve Fransız postanesindeki birçok tehlikeli malzemeye el konulduğunu açıklamıştır.¹⁴⁹⁵

Sadaret, 4 Ağustos 1914'te seferberlik halindeki ülkenin güvenliğinin sağlanmasının tedbirlerinden biri olarak Harbiye Nezareti'nin Erkân-ı Harbiyesi

¹⁴⁹¹ BOA, DH.ŞFR. 63/2: Dahiliye Nazırı Talat'tan Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na (15.04.1916).

¹⁴⁹² BOA, İ.MMS. 188/22: (17 Şevval 1332/26 Ağustos 1330); Takvim-i Vekayi, Numara: 1938, (26 Şevval 1332/4 Eylül 1330/17 Eylül 1914); Düstür, Tertib-i Sâni, C. 6, s. 1273.

¹⁴⁹³ BOA, BEO. 4310/323242: Sadaret'ten Telgraf ve Posta Nezareti'ne (16.09.1914).

¹⁴⁹⁴ BOA, DH.HMŞ. 15/91: Dahiliye Nezareti'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (24.09.1914); **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 395-399; **İstiklâl Harbi'mizde PTT**, s. 17.

¹⁴⁹⁵ Pomiankowski, a.g.e., s.71.

tarafından bir sansür heyeti oluşturulduğunu ve yurt dışıyla telgraf haberleşmesinin yalnızca Fransızca yapılacağını ifade etmiştir. Bu karar Fransızca bilen çok sayıda zabıt bulunması ve Fransızca kullanıldığı takdirde alınan askerî tedbirlerin ülke dışına aksetmemesinin daha da zorlaşacağından dolayı alınmıştır. Bundan sonra resmî, hususî ajans, muhabir ve tüccar telgraflarının sadece Fransızca harfler ve ifadeyle yazılabileceğini elçiliklere bildirilmiştir. Bunun yanında bir sonraki düzenlemeye kadar yabancı elçiliklerin şifreli ve kodlu resmî haberleşmelerine izin verilmiştir.¹⁴⁹⁶ Posta ve Telgraf Nezareti de 4 Ağustos 1914'ten itibaren ülke içinde Türkçe, Arapça ve Fransızcadan başka lisanlarda telgraf kabul etmemeye başlamıştır.¹⁴⁹⁷ Ancak Posta Nezareti, yurt dışı haberleşmesinde kullanılan lisanların artırılmasını talep etmiştir. Bu bağlamda yurt dışı haberleşmesinde Fransızcayla birlikte Türkçenin kullanılması gerektiğini, Mısır, Suriye ve havalisiyle olacak haberleşmesinin yalnız Türkçe ve Fransızcaya indirilmesinin sürekli zorluklar çıkaracağı için adı geçen lisanların yanına Arapça ile de haberleşmesine izin verilmesi istemiştir.¹⁴⁹⁸

Enver Paşa ise Sadaret'e, Osmanlı ülkesindeki bütün telgraf merkezlerinden ülke içi ve dışıyla yapılacak telgraf haberleşmesinin Türkçe, Arapça ve Fransızca yapılmasının uygun olduğu bildirmiştir. Ayrıca vilayetlerin telgraf merkezlerinde ve yabancı ülkelerle doğrudan doğruya iletişimi olan merkezlerde birer sansür zabıtının hazır bulundurulmasının kolordu ve müstakil fırka kumandanlıklarına emrettiğini, Beyoğlu ve İstanbul telgrafhanelerine ikişer sansür zabiti tayin edildiğini, sansür edilecek konuların yanında elçi ve konsolosların şifreli haberleşmelerini, kendi lisanlarının yanında Türkçe, Arapça ve Fransızca yazılı haberleşmelerinin kabul edileceği de açıklamıştır.¹⁴⁹⁹ Fakat durum beklenildiği gibi olmamıştır. Berlin Ataşemiliteri Cemil Bey, Berliner Tagblatt gazetesinin 28 Ağustos 1914 tarihli nüshasında Osmanlı ordusunun askerî kuvvetinin 200.000 muallim neferden ibaret olacağını, Trakya'da toplanan bu ordusunun hedefinin Yunanistan ve Sırbistan değil, Rusya-Kafkasya ve Tiflis olacağını ve çeşitli kumandanların isminin belirtildiğini

¹⁴⁹⁶ BOA, BEO. 4303/322707: Sadaret'ten Hariciye ve Posta ve Telgraf Nezaretlerine (4.08.1914).

¹⁴⁹⁷ ATASE, BDH. K. 408, D. 1612, F. 008-02: Posta ve Telgraf Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (4.08.1914).

¹⁴⁹⁸ BOA, BEO. 4304/322735: Posta ve Telgraf Nezareti'nden Sadaret'e (5.08.1914).

¹⁴⁹⁹ BOA, BEO. 4304/322726: Enver Paşa'dan Sadaret'e (5.08.1914).

İstanbul'dan gelen bir telgrafla yazıldığını bildirmiştir. Cemil Bey, Osmanlı ülkesindeki gazetelerin bile askerî kuvvetler hakkında hiçbir fıkra neşrettirilmemiş olmasına rağmen Almanya'daki gazeteyle bir mektup gönderilmesinin dikkat çektiğini ve bunun önlenmesi için bundan sonra ülke dışına gönderilecek mektup ve telgrafların hiç olmazsa Fransızca yazılmadıkça postanelerce kabul edilmemesi gerektiğini açıklamıştır.¹⁵⁰⁰ Buna rağmen 1 Eylül 1914 tarihinden itibaren haberleşmenin büyük devletlerin (düvel-i muazzama) lisanlarıyla yapılabileceği ilân edilmiştir.¹⁵⁰¹ Fakat sansür memurlarının lisanların tamamını bilmedikleri ve her sansür merkezinde bunların tamamına hakim olan personelin bulunmadığı ortaya çıkmıştı. Bu durumu çözmek için ise telgraf haberleşmesinin Fransızca yapılması, tetkik edilecek olan telgrafların lisanını bilen sansür merkezine gönderilmesine ve tetkik edildikten sonra mahalline gönderilmesine 27 Ekim 1914'te karar verilmiştir.¹⁵⁰² Ancak Osmanlı Devleti savaşa girince ülkedeki sivil ve askerlere ait bütün mektuplar ile telgraf haberleşmelerinin Türkçe, Arapça ve Fransızca ve Almanca lisanlarıyla yapılmaya ve bütün mektupların açık olarak gönderilmesine başlanması emri 3 Kasım 1914'te verilmiştir.¹⁵⁰³

Sansürle ilgili yapılan ilk hukuki düzenleme 7 Eylül 1914'te yapılmış ve Matbuat Kanunu'nun 30. maddesi değiştirilmiştir. Buna göre barış ve savaş zamanlarında Harbiye ve Bahriye Nezaretlerinin neşrettirecekleri tebliğlerden ve yazılardan askerî hükûmetin yayınlanmasına izin verdiği maddelerin dışında kara ve deniz kuvvetlerinin harekâtlara, devletin siyasetine ve savunma tedbirlerine dair makale, fıkra veya askerî haber neşreden gazete, mecmua sahibine veya müdürüne 100 yüzlükten 500 yüzlük Osmanlı altına kadar nakit cezası verilecekti. Bu hususların dışında hareket eden yayın sahibi veya müdürü neşredilen haberi yazan muhabire bildirmeye mecbur olacaklardı. Bunu yapmayanlar para cezasının en yükseği alındıktan başka bir aydan üç aya kadar hapis cezasına çarptırılacaktı.¹⁵⁰⁴

¹⁵⁰⁰ ATASE, BDH. K. 408, D. 1612, F. 007: Berlin Ataşemiliteri Cemil'den Harbiye Nezareti'ne (29.08.1914).

¹⁵⁰¹ BOA, BEO. 4308/323068: Başkumandanlık Vekâleti'nden Sadaret'e (1.09.1914).

¹⁵⁰² BOA, BEO. 4309/323153: Enver Paşa'dan Sadaret'e (27.10.1914).

¹⁵⁰³ BOA, BEO. 4308/323068: Başkumandanlık Vekâleti'nden Sadaret'e (3.11.1914).

¹⁵⁰⁴ ATASE, BDH. K. 413, D. 299, F. 1633-003 (16 Şevval 1332/25 Ağustos 1330).

Haberleşmenin kontrol edilmesi ve sansür işlerinin uygulanması için Aralık 1914'te bir Sansür Talimatnamesi yayınlanmıştır. Talimatname 10 kısım ve 61 maddeden oluşturulmuştur. Talimatnamenin ilk kısmına göre seferberlikle birlikte haberleşme ve basının tetkik ve sansür edilmesi Harbiye Nezareti'ne bağlandığı için İstanbul ve önemli mevkilerde sansür merkezleri oluşturulacaktı. Sansür heyetleri, lisan bilen zabitler ve küçük zabitlerden oluşacaktı. Personel eksiliği olursa mülkiye memurları görevlendirilecekti. Askerin bulunmadığı yerlerde ise mahalli idarenin en büyük amirinin idaresinde bir sansür heyeti teşkil edilecekti. Talimatnamede belirtilenlerin dışında sansür merkezlerinin oluşturulmasına Dahiliye Nezareti ve Harbiye Nezareti birlikte karar vereceklerdi. İstanbul'daki sansür heyetinin Merkez Kumandanlığı aracılığıyla II. Şube'ye, mevkidekiler bulundukları bölge kumandanlıklarına ve toplanma mıntikasındakiler ise ordu kumandanlarının emrine bağlı olacaklardı. İkidenden fazla sansür memurunun bulunduğu merkezlerde heyete ayrıca bir müfettiş tayin edilecekti. Mevkilerdeki sansür memurlarının kadrosunu bulundukları bölgenin kumandanı belirleyecekti. Bu kısımda İstanbul'un kablo tellerinin birleşme noktası ve ülkenin diğer bölgelerine göre daha önemli bulunduğu için İstanbul hakkında ayrı bir talimatname yapılacağı da belirtilmiştir.¹⁵⁰⁵

İkinci kısımda sansürün memurların görevleri açıklanmıştır. Buna göre haberleşmenin ve basının kontrolü sansür memurlarının, bunun haberleşmeyi geciktirmeyecek şekilde yapılmasının temini ise müfettişlerin görevleri olacaktır. Memurlar alıkoydukları telgraf ve mektup telgrafhaneye iade edilmeyecek, sadece telgraf kaydının kapanması için muhabere memuruna malumat verilecekti.¹⁵⁰⁶

Üçüncü kısımda resmî ve özel haberleşmenin nasıl yapılacağı belirtilmiştir. Savaşın ilânından sonra düşman devletlerle transit şekilde olsa bile her türlü posta, telgraf ve telefon haberleşmesi kesilecekti. Postanelere içerinden ve dışarıdan gelen mektupların zarfları açık olarak teslim edilecek, tetkik edildikten sonra sansür mühürleri basılacak ve kapalı olarak adresine postalanacaktı. Zabitlerin ve askerî personelin mektupları fırka karargâhlarında veya müfreze kıtaları

¹⁵⁰⁵ ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-5; ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-6; BOA, DH.EUM.5.Şb. 44/59: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (19.12.1914).

¹⁵⁰⁶ ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-6; ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-6a; BOA, DH.EUM.5.Şb. 44/59: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (19.12.1914).

kumandanlıklarında sansür edilecek, üzerine ‘tetkik edilmiştir’ mührü basıldıktan sonra kapalı olarak postanelere gönderilecekti. Askerlere gelen mektuplar sansür merkezlerinde açılmayacak, onların kıtalarına paket halinde gönderilecekti ve tetkik edilmesi için kumandanlıklara dağıtılacaktı. Talimatnameye aykırı olan mektupların göndereni ve alıcısı divan-ı harbe verilecekti. Bahriye ve jandarma kumandanlıkları, sansür işlerini talimatnameye uygun olarak düzenleyeceklerdi. Mülkiye memurlarının mektupları ise görev yaptıkları kuruma göre nezaretlerde daire reisleri, valilikler, mutasarrıflıklar, kaymakamlıklar ve nahiye müdürlükleri tarafından kontrol edilecek ve kapalı olarak mühürlenecekti. Sansür merkezleri zabitler ve memurların dışındaki herkesin mektuplarını tetkik edeceklerdi. Mektuplar Türkçe ve Arapça dışında izin verilen Ermenice, Rumca, Musevice, Almanca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Bulgarca ve Macarca olarak yazılacaktı. Farsça mektuplar, Bağdat, Basra, Samarra, Kazımiye (Kerbela), Hanekin, Hindiye, Necef, İstanbul merkezlerinde kabul edilecekti. Mektuplar okunaklı olacak ve onlara numara verilecekti. Mektuplarda şifre, manasız ve belirsiz işaretler bulunmayacaktı. Aksi olursa alıkonulacak ve postalanmayacaktı. Şüpheli mektuplar takip edilmeleri için polise verilecekti. Zabitlerin ve askerî personel mektuplarının hesabını amirlerine vereceklerdi. Mektuplardaki zararlı cümleler, yağlı mürekkeplerle karartılacak veya yırtılacaktı. Türkçe ve Arapça mektupların sansür merkezinin oluşturulmasına ve personelinin tayinine mülkî kurumlar ile askerî mevki kumandanlıkları ortaklaşa kararlaştıracaklardı. Arapça mektuplar da Türkçe mektuplar gibi işlem görecekti. Arapça, Ermenice, Musevice, Rumca, Fransızca mektuplar için İstanbul, Edirne, İzmir, Ankara, Sivas, Erzincan, Diyarbakır, Bağdat, Basra, Şam ve Halep, Beyrut ve Konya merkezlerinde sansür memurları seçilecekti. Bütün merkezlerin kabul edecekleri mektuplar sansür merkezlerinden birine sevk edilecekler ve tetkik edildikten sonra mahallerine gönderilecekti. Esir mektuplarına Üsera Talimatnamesine göre muamele edilecekti.¹⁵⁰⁷

Dördüncü kısımda ülke dışında gönderilecek hususî haberleşme açıklanmıştır. Ülke dışına gidecek bütün mektuplar İstanbul, Bağdat ve Beyrut’a

¹⁵⁰⁷ ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-6a; ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-7; ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-7a; BOA, DH.EUM.5.Şb. 44/59: II. Şube’den Dahiliye Nezareti’ne (19.12.1914).

sevk edilecek ve buralarda sansür edilecekti. Zabitler ve askerî personelin mektupları ise dahildekiler gibi olacaktı. Mülkiye memurlarının mektuplarının sadece İstanbul'da nezaretlerde ve vilayet merkezlerinde kontrol edilecekti.¹⁵⁰⁸

Beşinci kısımda diplomatik misyonların haberleşmesi açıklanmıştır. Tarafsız ve müttefik devletlerin siyasî görevlilerinin haberleşmesi sansür edilmeyecekti. Tarafsız devlet elçiliklerinin düşman ülkelerdeki diplomatik misyonlarla olan haberleşmeleri ise kontrol edilecekti.¹⁵⁰⁹

Altıncı kısımda ilk olarak gayrı resmî telgraf haberleşmesi izah edilmiştir. Buna göre mektuplara dair verilen talimatların aynıları gayrı resmî telgraflara da uygulanacaktı. Bu telgraflar bütün sansür merkezlerinde tetkik edilecek ve sonra gönderilecekti. Gelenler de aynı şekilde olacak ve asker ile sivil ayrımı yapılmayacaktı. Resmî telgraf haberleşmesi de bu kısım da anlatılmıştır. Buna göre hükûmetin resmî telgrafları kontrol edilmeyecekti. Tarafsız ve müttefik elçileri kendi dışişleri bakanlıkları ve tarafsız devletlerdeki elçileriyle telgrafla haberleşebileceklerdi. Bunları sansür memurları vize edebilecekler, tevkif ve sansür edilmeyecekti. Müttefik ve tarafsız elçiler, Türkiye'deki konsoloslarıyla telgrafla haberleşebilecekler, telgrafları sansür ve tevkif edilemeyecekti. Hükûmetin resmen tanıdığı cemiyetlerin mühürlü telgrafları sadece askerî olarak sansür edilecekti. Telgraflar ülke içinde gideceği mahalle kadar olan bütün güzergâhlarda sansür edilebilecekti. Yurt dışına telgraf çekecekler, hüviyetlerini ve ikametlerini gösteren vesikadan iki nüsha halinde telgrafhaneye vermek zorunda olacaklardı. Ülke içinde zorunluluk olmayacak ve durum telgrafhanenin inisiyatifine bırakılacaktı. Sansür edilen telgrafların ücretleri iade edilmeyecek ve tevkif edildiklerinden sahiplerine haber verilmeyecekti. Bu kısımda sansür edilecek konular ve şifreli haberleşme de açıklanmıştır. Buna göre Osmanlı ordusu, donanması ve askerlikle ilgili bütün konular, ülkenin iç ve dış siyaseti, maliye, ticaret, Osmanlı tüccar gemilerinin hareketleri, ordunun ve memleketin sıhhi durumları, kötü etkisi olabilecek şimendifer, vapur kazaları veya yangın gibi bütün haberler sansür edilecekti. Şifreli

¹⁵⁰⁸ ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-7a; ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-8; BOA, DH.EUM.5.Şb. 44/59: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (19.12.1914).

¹⁵⁰⁹ ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-8; BOA, DH.EUM.5.Şb. 44/59: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (19.12.1914).

haberleşme imtiyazı sadece hükûmet ait olacaktı. Dost, tarafsız ve müttefik devletler elçileri kendi dışişleri bakanlıklarıyla ve tarafsız ülkelerdeki elçilikleriyle şifreli haberleşebileceklerdi. Türkiye'deki konsoloslar sadece müttefiklerdeki konsolosları ve elçileriyle şifreli haberleşebileceklerdi.¹⁵¹⁰

Yedinci kısımda kıymetli mektuplar izah edilmiştir. İçlerinde nakit, vesika, şahadetname, konşimento gibi kıymetli içeriği olan taahhütlü mektuplar postanelerdeki gişe sansür memurlarının muayenesinden –sansür memuru olan yerlerde posta müdürüne okutulduktan –sonra zarfları kapatılacaktı. Bunların üzerine sansür pulu ve damgası vurulacak bir daha açılmadan gönderilecekti. Dışarıya gidecek kıymetli mektuplar mutlaka üç merkezden birisinde kontrol edilecekti.¹⁵¹¹

Sekizinci kısım posta paketlerine ayrılmıştır. Bütün posta ve matbaa paketleri ile ticarî eşya numuneleri postanelerce sıkı bir kontrolden geçeceklerdi. Bunların içlerinde özel haberleşme görülürse sahipleri divan-ı harbe verilecekti.¹⁵¹²

Dokuzuncu kısımda kitaplar ve risaleler açıklanmıştır. Cerideler hakkındaki maddeler kitaplar ve risalelere de uygulanacaktı. Yayınlayacak kitaplar ve risaleler sansür memurlarının kontrolünden geçmesi için önce Maarif Nezareti'nden izin alacaklardı.¹⁵¹³

Onuncu kısımda basın ve mektuplar hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre bütün basın, Sansür Talimatnamesine uymaya mecbur olacaktı. Aksine hareket eden gazete veya ajanslar geçici veya süresiz olarak kapatılacaktı. Süresiz kapatılanlar bir daha hiç bir isimle yayınlanamayacak ve müdürleri divan-ı harbe verilecekti. Seferberlik sürdükçe yeniden hiç isimle hiçbir gazete veya ajans yayınlanamayacaktı. Her türlü ilaveler ve tekrar yayınlar yasaklanacaktı. Her gazete önceden olduğu gibi günde bir defa yayınlanabilecekti. Dışarıdan gelen ve sansürden geçmeyen hiçbir telgraf neşredilmeyecekti. İstanbul'da çıkan ceridelerin sabahları neşredilecekleri

¹⁵¹⁰ ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-8; ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-8a; ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-9; BOA, DH.EUM.5.Şb. 44/59: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (19.12.1914).

¹⁵¹¹ ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-9; BOA, DH.EUM.5.Şb. 44/59: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (19.12.1914).

¹⁵¹² ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-9; BOA, DH.EUM.5.Şb. 44/59: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (19.12.1914).

¹⁵¹³ ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-9; BOA, DH.EUM.5.Şb. 44/59: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (19.12.1914).

provalarını gece 21.00'den 24'e kadar, akşam provalarını da gündüz 12.00'den 16.00'ya kadar İstanbul Sansür Müfettişliği'ne vereceklerdi. Gazeteler kontrol edildikten sonra 'talimata mutabıktır' kaydıyla sansür memuruna ve nöbetçi zabıtine imzalatıldıktan sonra neşredilecekti. Yayınlanan nüshalardan biri kontrol için tekrar sansür memuruna gönderilecekti. Sansürün çizdiği veya imzalamadığı bölümleri neşreden gazete veya ajans kapatılacak ve müdürü divan-ı harbe gönderilecekti. Karargâh-ı Umumi'den izin almamış harp muhabirlerinin telgrafları kabul edilmeyecek ve ceridelerde sansür edilecekti. Yiyecek ve yakacak maddelerle ilgili haberlerin neşrine mahalli hükûmet izin verecekti. Son iki madde mektuplar hakkındaydı. Dahilî mektuplar kontrol edilmeyecek ve kapalı olarak gönderilecekti. Silahendazların mektupları ise kendi alay merkezlerinde sansür edilecekti.¹⁵¹⁴

II. Şube'nin sansürü çalıştırmasına ve ondan beklentilerine dair İstanbul Sansür Müfettişliği'ne gönderdiği bir tahrirattan anlamak mümkündür. Burada, 'bugünlerde düşmanların durumumuza dair malumat almak için sarf ettikleri fevkalade çalıştıkları için şu hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir. Ülke dışına gidecek mektupların ve paket kısmının gayet sıkı kontrol edilecek, özellikle Romanya'ya, Yunanistan'a veya İsviçre'ye postalanan mektupların ayrılarak en hafif bir şüpheyi yer bırakmayacak şekilde kontrol edilecek, mektuplarda farklı manaya gelecek kelime kullanıldığı şüphe edilenler bir sonraki emre kadar alıkonulacak, dost ve tarafsız ülkelere gidecek olan gazeteler büyük bir dikkatle kontrol edilecektir' denilmiştir.¹⁵¹⁵

Savaşla birlikte memleket dahilinde hükûmetten başkasının şifreyle haberleşmesi yasaklanmıştır.¹⁵¹⁶ Ancak müttefik Almanya ve Avusturya elçilerinin konsoloslarıyla posta şifreli olarak haberleşmelerine 21 Kasım 1914'te izin verilmiştir.¹⁵¹⁷ Bununla birlikte müttefik ülkelere ait olan dinî kurumlar şifreli mektuplarla haberleşmeye çalışmışlardır. İzmir'den İsviçre'deki Rahibe Maria Heild

¹⁵¹⁴ ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-9; ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-9a; ATASE, BDH. K. 2709, D. 341, F. 3-10; BOA, DH.EUM.5.Şb. 44/59: II. Şube'den Dahiliye Nezareti'ne (19.12.1914).

¹⁵¹⁵ ATASE, BDH. K. 413, D. 299, F. 1633-043-01: II. Şube'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (19.03.1916).

¹⁵¹⁶ BOA, DH.MUİ. 169/61: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (4.11.1914).

¹⁵¹⁷ BOA, MV. 195/9 (3 M 1333/9 Teşrinisani 1330); ATASE, BDH. K. 3644, D. 189, F. 007-03: Enver Paşa'dan Irak ve Havalisi Umum Kumandanlığı'na (24.11.1914).

Gardis'e yazılan mektupta şifreli bir mektup ele geçirilmiştir. Mektubu yazdıkları için İzmir'de yakalanan Avusturyalı Fransisken Başrahıbesi Maria Hartoef ile Rahibe Aneta, sorgulanmaları için İstanbul'a getirilmişlerdir. Sorgulamaları sonucunda mektubun manastırla ilgili konulardan bahsettiği ortaya çıkmıştır. Ruhbanlar bir daha şifreli mektup yazmamaları şartıyla serbest bırakılmışlardır.¹⁵¹⁸

Alınan tedbirlere rağmen mektuplarla haberleşmenin önüne geçilememiştir. Bu bağlamda Anadolu ve Bağdat şimendiferleri görevlilerinden bazılarının şirketin özel posta çantalarıyla sansürsüz mektup kaçırdıkları bildirilmiştir.¹⁵¹⁹ Bunun üzerine Seyfi Bey, bunun engellenmesini ve suçluların cezalandırılacağını bildirmiştir.¹⁵²⁰ Sivil sansürler de benzer problemler yaşanmıştır. Bu bağlamda II. Şube, 31 Mayıs 1915'te Posta ve Telgraf Nezareti'ne bir tahrirat göndermiştir. Bu bağlamda İstanbul'dan Lüleburgaz'a üç mektubun sansür edilmeden gönderildiği ortaya çıkmıştır. Bu mektupların ikisi Sirkeci, diğeri ise Beyoğlu postanelerinden sansür edilmeden gönderildiği anlaşılmıştır. Yapılan tahkikat sonucu bunun postanelerinin memurlarının hataları sonucunda olduğu ortaya çıkmıştır. II. Şube, bu işte ihmali veya kastı olanların şiddetle cezalandırılmasını talep etmiştir.¹⁵²¹

Savaş sırasında Dahiliye Nezareti emniyetin temin edilmesi ve genişletilmesi için olağan üstü tedbirler almıştır. Bunun için Hudut Emniyet Müfettişleri, trenlere tarassut ve emniyet memurları tayin etmiştir.¹⁵²² Sivillerin yurtdışıyla haberleşmesine çok sıkı kontrole bağlı olarak kurulmasına izin verilmiştir. Hatta bunlar arasında İngilizlerin işgali altında bulunan Mısır bile bulunmaktadır. Bu konuda Başkumandanlık Vekâleti'nden 9 Ocak 1915'te Dahiliye Nezareti'ne gönderilen tahriratta, sadece Müslümanlara olması ve sıkı bir sansür altında bulunması şartıyla Mısır ve İstanbul arasında mektup haberleşmesinin yapılabileceği belirtilmiştir.¹⁵²³

¹⁵¹⁸ BOA, DH.EUM.5.Şb. 65/44: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (3.08.1918).

¹⁵¹⁹ ATASE, BDH. K. 413, D. 299, F. 1633-053: Dahiliye Nazırı Talat'tan Başkumandanlık Vekâleti'ne (2.08.1916).

¹⁵²⁰ ATASE, BDH. K. 413, D. 299, F. 1633-053: II. Şube'den III. Şube'ye (4.08.1916).

¹⁵²¹ ATASE, BDH. K. 411, D. 3, F. 1626-028: II. Şube'den Posta ve Telgraf Nezareti'ne (31.05.1915).

¹⁵²² ATASE, BDH. K. 411, D. 309, F. 1624-001-01a: II. Ordu Kumandanlığı'ndan umuma (10.05.1915).

¹⁵²³ BOA, DH.EUM.5.Şb. 7/54: Başkumandan Vekili namına Dahiliye Nazırı Talat'tan Dahiliye Nezareti'ne (9.01.1915).

Yolcuların üzerinde yapılan aramada sansürsüz mektup bulunduğu zaman durum Askerî Sansür Müfettişliklerine bildirilmiştir. Bu bağlamda Dahiliye Nezareti'nden 21 Mayıs 1917'de Ulukışla Emniyet Müfettişliği'ne gönderilen tahriratta, üzerlerinde sansürsüz mektup ortaya çıkan yolcuların divan-ı harblere verilmeyerek taşıdıkları mektuplar içeriğine göre haklarında muamele olunmak üzere önce mektupların sansür müfettişliğine gönderilmesi istenmiştir.¹⁵²⁴ Bu emire uygun olarak Ulukışla Emniyet Müfettişliği'nden Konya Askerî Sansür Müfettişliği'ne gönderilen tahriratta, Kayseri'ye gitmek için Ulukışla'ya gelen Kayseri'nin Tosun Mahallesinden Ali oğlu Enver Efendi'nin üzerinde sansürsüz bir adet mektup bulunduğunu, içinde zararlı bir şeye görülmemiş ise de Dahiliye Nezareti'nin emrine uygun olarak tetkik olunmak üzere gönderildiği, bildirilmiştir.¹⁵²⁵

Düşman istihbarat birimlerinin kullandığı öğrenilen haberleşme eşyalarının aranmasında ve ülke dışına çıkartılmasına engel olunmaya çalışılmıştır. Bu konuda müttefiklerden gelen istihbarat üzerine ülke içine ve dışına gönderilecek paketlere sarılmış ve çok kullanımı arttırılan kağıttan yapılan iplerin bükülmeden içlerine bilgi yazıldığı, ketenden yapılan iplerin üzerine telgraf işaretleri gibi mürekkeple noktalar konularak casusluk yapıldığı için bunlara dikkat edilmesi emredilmiştir.¹⁵²⁶

Bir diğer yasaklanan eşya astarlı zarflar olmuştur. Bu konuda Emniyet-i Umumiye Müdürü Aziz Bey, Mısır ve Amerika gazetelerinde Suriye ve Lübnan'a dair bir takım zararlı neşriyat görüldüğünü, böyle havadislerin kaynağı hakkında Amerika gazetelerinden birindeki fıkrada, astarlı zarf içindeki mevcut renkli kağıdıyla asıl zarfı teşkil eden kağıt arasına konulan kurşun kalemle yazılmış sigara kağıtları aracılığıyla haber alındığının kayıtlı olduğunu, astarlı zarflarla haberleşme yasaklanmasına rağmen Suriye sansür idarelerinin bu konudaki tespitinden dolayı

¹⁵²⁴ BOA, DH.EUM.SSM. 10/111: Dahiliye Nezareti'nden Ulukışla Emniyet Müfettişliği'ne (21.05.1917).

¹⁵²⁵ BOA, DH.EUM.SSM. 56/10: Ulukışla Emniyet Müfettişliği'nden Konya Askerî Sansür Müfettişliği'ne (17.11.1917).

¹⁵²⁶ ATASE, BDH. K. 391, D. 39, F. 1549-009: II. Şube'den İstanbul Sansür Müfettişliği'ne (1.02.1917).

bölgedeki görevlilerin dikkatinin çekilmesini ve bundan sonra astarlı zarflarla mektup kabul edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁵²⁷

Bu konuda son olarak belirtilmelidir ki önemli harekât zamanlarında Osmanlı Devleti kendi iletişimini ertelenmiştir. Donanmanın Karadeniz'e çıktığı zamanlarda, önemli sevkiyat günlerinde, yolcu nakleden araçlar tehir ettirilmiştir. Böylece harekât zamanları gizlenmeye çalışılmıştır.¹⁵²⁸

8. Teknik İstihbaratın Engellenmesi

Birinci Dünya Savaşı haberleşme alanında mücadelelere sahne olmuş ve düşman devletler birbirlerinin haberleşme ağlarını hedef almışlardır. Nitekim Ruslar, Romanya-İstanbul arasındaki haberleşme kablosunu kesmek için araştırma yaptıklarını Karabekir, 5 Ağustos 1914 tarihli notunda açıklamıştır.¹⁵²⁹ Böyle saldırılardan kurtulmak, haberleşmenin daha hızlı ve güvenli bir şekilde sağlanması için iletişim alanında çığır açan telsiz-telgraf makinesinden faydalanılmıştır.

Seferberliğin ilân edilmesinden sonra kablosuz haberleşmesinin idaresi, düşman istihbarat teşkilâtları tarafından kullanılmasının engellenmesi için Başkumandanlık Vekâleti'nin sorumluluğuna bırakılmıştır. Böylece ülkenin güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki haberleşme güvenliğinin sağlanması için Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nu oluşturan bütün kurumlar yoğun mesai harcamışlardır. Bu bağlamda ilk önce İstanbul'un emniyeti düşünülmüş ve boğazlarda telsiz-telgraf kullanımına müsaade edilmemiştir. Nitekim Başkumandanlık Vekâleti, 12 Ağustos'ta Hariciye Nezareti'nden, payitahtın muhafazası ve boğazların müdafaası için telsiz-telgraf makinesi olan gemilerin kesinlikle boğazlarda bulunmamasını, bundan sonra boğazlarda demirleyecek gemilerin boğaz dışındaki Marmara'da veya İstanbul limanında bulunmaları gerektiğinin elçiliklere bildirilmesini, bu günlerde Büyükdere'de bulunan Rus

¹⁵²⁷ BOA, DH.EUM.5.Şb. 30/56A: Emniyet-i Umumiye Müdürü Aziz'den II. Şube Müdürü Seyfi'ye (22.11.1916).

¹⁵²⁸ Karabekir, **Birinci**, s. 288-289.

¹⁵²⁹ Karabekir, **Günlükler**, s. 398.

Elçiliği'ne ait Kolkida yatının boğazdan çıkarak limana girmesini veya diğer mahalle gitmesi gerektiğinden dolayı acilen teşebbüse geçilmesi önemle rica etmiştir.¹⁵³⁰

Hariciye Nezareti, durumu İstanbul'daki elçiliklere birer muhtırayla durumu bildirilmiştir. Ancak İngiltere Elçiliği muhtırayı iade etmiştir. Elçilik, muharip devletlere ait ve tarafsız karasularda bulunan ticaret gemilerinin telsiz-telgraf makinesi kullanmamalarının tarafsızlığa aykırı olacağını, bir muharip ülkenin gemisinin Osmanlı limanlarında durdurarak zararlı havadis göndereceği töhmetiyle alınan kararın lağvedilmesinin ümit edildiğini, ABD'nin karasularında bulunan muharip devletlerin ticaret gemilerinin telsiz-telgraf kullanmasına izin verdiğini, İngiltere'nin tarafsızlığı zamanında da aynı uygulamanın yapıldığını ifade etmiştir.¹⁵³¹ Bunun üzerine Başkumandanlık Vekâleti, Sadaret aracılığıyla Hariciye Nezareti'ne kararını bildirmiştir. Buna göre Boğazlarda demirleyecek gemilerde bulunan telsiz-telgraf makinelerinin Boğaz kumandanları tarafından alınması ve boğazları terk ederken tekrar iadesi hakkında kumandanlıklara verilen emrin maksada ulaşmaya yetmediğini, bundan dolayı Osmanlı karasularında bulunan bütün savaş ve ticaret gemilerindeki muhabere edebilecek telsiz-telgraf makinelerinin hemen alınmasını, buna uymayan gemilerden makinelerin hemen alınmasını liman reisliklerine tebliğ olunduğunu, Osmanlı ülkesinde de yabancı müesseselere ait telgraf aletlerinin aynı şekilde alınmasına lüzum görüldüğü için durumun Dahiliye Nezareti'ne de yazıldığını, bunlardan dolayı karada ve Osmanlı karasularında telsiz-telgrafla yabancıların muhaberesi memleketin selameti noktasından açıklanamayacağı için ilgililere haber verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Sadaret, Karadeniz Boğazı Mevki-i Müstahkem Kumandanlığı'nın telgraf sureti de Hariciye Nezareti'ne göndermiştir. Karadeniz Boğazı Mevki-i Müstahkem Kumandanı Şevki Bey, daha önce telsiz-telgrafı olduğunu bildirdikleri Rusya Elçilik yatı Kolkida'nın Büyükdere limanında bulunduğunu, kendisine uygun bir noktada demirleyerek Mevki-i Müstahkeme'nin bütün harekâtını gece ve gündüz tarassut ederek incelediğini belirtmiştir. Bundan sonra ise yatın halen ve devamlı olarak Karadeniz

¹⁵³⁰ BOA, HR.SYS. 2186/79: Başkumandanlık Vekâleti'nden Hariciye Nezareti'ne (12.08.1914). Başkumandanlık Vekâleti'nin başvurusu üzerine Sadaret de bu tahrirâtı aynı tarihte Hariciye Nezareti'ne göndermiştir (BOA, HR.SYS. 2186/79).

¹⁵³¹ BOA, HR.SYS. 2186/79: Hariciye Nezareti'nden Sadaret'e (17.08.1914).

Rus sahilleri istikametinde şifreli olarak telsiz-telgrafla muhabere ettiğini ve yata pek çok telgraf geldiği de ilave edilmiştir. Son olarak yata Anadolu Kavağındaki telsiz-telgraf muhaberesini engellediği de açıklanmış ve bu durumun düzeltilmesi talep edilmiştir.¹⁵³² Bunun üzerine Hariciye Nezareti, diplomatik misyonlara birer nota göndermiştir.¹⁵³³

Hariciye Nezareti ile İtilaf Devletleri'nin diplomatik misyonları arasında yazışmalar sürdüğü sırada Başkumandanlık Vekâleti, özel şahıslarda ve kurumlardaki telsiz-telgraf istasyonlarının tespit edilerek bunların müsadere edilmesi ülkenin müdafaası için elzem görüldüğünü ve bunun için ilgililere dakika kaybetmeden emir verilmesini Dahiliye Nezareti'nden rica etmiştir. Ayrıca Fındıklı'daki Saint Benoit Fransız mektebinde telsiz-telgraf istasyonu bulunduğunun istihbar olunduğunu ve yapılacak tahkikatın sonucunun bildirilmesi de ilave edilmiştir.¹⁵³⁴

Telsiz-telgraf makinelerini kontrol altına alınması için son derece hızlı hareket edilmiş ve bir kanun taslağı hazırlanmıştır. Bu bağlamda Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne, telsiz-telgraf muhaberesinin kesinlikle yasaklanmasını, alakasız kişilerde bulunanların haczedilmesi için gerekli geçici kanunun yakında yayınlanacağını, bundan dolayı özel şahıslarda olunması muhtemel olan telsiz-telgrafla ilgili alet ve edevatın zapt edilmesi için ilgililere emir verilmesi gerektiği bildirilmiştir.¹⁵³⁵ Enver Paşa'nın sözünü ettiği kanun, 'İnşaat-ı Elektrikiyye vasıtasıyla telsiz-telgraf ve telsiz-telefona müteallik kanun' ismiyle 19 Ağustos 1914'te çıkarılmıştır. Kanunla birlikte telsiz-telgraf ve telsiz-telefon makinelerinin kontrolü, denetlenmesi ve müsadere edilmesi tamamen Osmanlı Devleti'nin kontrolüne alınmıştır.¹⁵³⁶

¹⁵³² BOA, HR.SYS. 2186/81: Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne (20.08.1914).

¹⁵³³ BOA, HR.SYS. 2186/81: Hariciye Nezareti'nden diplomatik misyonlara (31.08.1914).

¹⁵³⁴ BOA, DH.İ.UM.EK. 4/23: Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nden Dahiliye Nezareti'ne (14.08.1914).

¹⁵³⁵ BOA, DH.İ.UM.EK. 4/19: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (19.08.1914).

¹⁵³⁶ BOA, DH.EUM.KLU. 2/49 (19.08.1914); **İnşaat-ı Elektrikiyye Vasıtasıyla Telsiz-Telgraf ve Telsiz-Telefona Müteallik Kanun Sureti**, Dersaadet, Arşak Gazveyan Matbaası, 1330.

Kanuni düzenlemenin yanında Başkumandanlık Vekâleti 25 Ağustos 1914'te telsiz-telgraf haberleşmesi hakkında bir talimat yayınlanmıştır. Buna göre telsiz-telgrafla haberleşme yapacak istasyonlar ve gemiler belirtilmiştir. Bunlar Okmeydanı Telsiz-Telgraf İstasyonu¹⁵³⁷; Osmanlı savaş gemilerinin yanı sıra telsiz-telgraf haberleşmesi için müsadere edilen General, Irmingart, Korkuvado, Lili Rikmers, Madeline Rikmers, Norahergo, Şitenes gemileri ve orduların askerî istasyonları oldukları açıklanmıştır. Talimatnamenin üçüncü maddesinde telsiz-telgraf hakkındaki 19 Ağustos 1914'ten itibaren yürürlüğe konulan geçici kanunun 11-14. maddelerin geçerli olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda kanunun 11. maddesine göre seferberlik ve harp sırasında Osmanlı karasularında bulunan ve gelecek olan telsiz-telgraf istasyonuna sahip bütün harp ve ticaret gemilerinin antenlerini indirmeye mecbur olacaklardı. Osmanlı karasuları ve limanlarında antenini tamamen indirmeyen gemilerin baş kaptanları casus kabul edileceklerdi. Bir sonraki maddede antenini indirmiş gemiler bulundukları ve gidecekleri limanlarda veya mahalli hükûmete kendilerinde telsiz-telgraf bulunduğuna dair malumat vermek zorunda oldukları açıklanmıştı. Hükûmetin bu istasyonları mühürlemeye veya kontrol etmeye yetkisi olacaktı. Telsiz-telgraf makinesi olduğunu bildirmeyenler veya Osmanlı karasularında bununla haberleşmeye cesaret eden geminin baş kumandanı veya baş kaptanı casus kabul edilecek ve gemisine el konulacaktı. Kanunun 13. maddesine göre Osmanlı sularında harp hali sebebiyle miadından fazla duran gemilerin telsiz-telgraf istasyonlarına hükûmetin el koyacak, telsiz-telgraf makinesi kısmen veya tamamen kaldırılacak ve hükûmet gerekli görürse makineyi kullanabilecekti. Kanunun 14. maddesinde ise Osmanlı ülkesindeki hususi ve umumi bütün mektepler, umumi ve ecnebi müesseseler seferberlik ilânıyla beraber fen tedrisat ve tatbikatı için kullanılan ve telsiz ve telgrafa ait bütün aletler ve edevatını mahalli hükûmete haber vermek zorunda olacaklardı. Bundan sonra alet ve edevatı hükûmet mühürleyecek ve lüzum görüldüğü takdirde Tekâlif-i Harbiye Kanunu'na göre el koyabilecekti. Bunların aksine hareket edenler ise cezalandırılacaktı.¹⁵³⁸ Talimatnamenin 4. maddesinde Okmeydanı İstasyonu müdürü, kurumun iyi şekilde idaresinden,

¹⁵³⁷ Okmeydanı Telsiz-Telgraf İstasyonunda bulunan jandarma ve karakol için ayrı bir talimat çıkarılmış ve 25.08.1914'te Dahiliye Nezareti'ne gönderilmiştir (BOA, DH.İ.UM.EK. 4/22).

¹⁵³⁸ BOA, İ.MMS. 187/24 (27 Ramazan 1332/6 Ağustos 1330).

casusluk ve sabotaj teşebbüslerine karşı kurumun korunmasından sorumlu olduğu belirtilmişti. İstasyona sadece Başkumandanlık Vekâleti'nin yazılı izni olan zabitler girebilecekti. İstasyon mümkün olduğu kadar yabancı lisanlarla olan haberleşmeyi anlamaya çalışacak ve elde edeceği malumatı Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderecekti. Ayrıca bu maddede istasyonun korunmasından sorumlu askerler ile istasyonun teftişi de açıklanmıştır. Talimatın 5. maddesinde düşmanın Bahr-i Siyah veya Bahr-i Sefid Boğazlarına taarruz ettiği takdirde nasıl muhabere edileceğini açıklanmıştır. Talimatın 6. maddesinde istasyonun ve gemilerin çağırma işaretleri belirtilmiştir. Bir sonraki maddede haberleşmenin Türkçe, Almanca, Fransızca ve İngilizce olacağını, Yavuz Sultan Selim gemisinde bir Türk telgrafçı bulunacağı açıklanmıştır.¹⁵³⁹

Başkumandanlık Vekâleti'nin şiddetli talepleri üzerine Dahiliye Nezareti, mülkî kurumlara şifreli tahriratla Osmanlı hükûmetinin bilgisinin dışında telsiz-telgraf haberleşmesinin kesinlikle yasaklandığını için özel şahıs ve kurumlardaki istasyonların muhaberesinin engellenmesi için karada bulunan bütün makinelerin müsadere edilmesini emretmiştir.¹⁵⁴⁰ Bir gün sonra ise Erkân-ı Harbiye Riyaseti, Osmanlı limanlarındaki bütün gemiler ile şehirlerin içindeki veya dışındaki binalarda ve müesseselerde bulunan telsiz-telgraf ve telefon makinelerinin araştırılması ve kanun hükümlerinin uygulanması için bir komisyonun kurulmasının bütün kolordu ve kumandanlıklara emredildiğini Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Riyaset, bundan sonra telsiz-telgraf ve telefon makineleri olan gemilerin limana yanaştıklarında cihazın bulunduğu kabinin liman reisi aracılığıyla mühürlenmesi, limandan ayrılıncaya kadar mührün kaldırılmaması, kaptanlara Osmanlı sahillerinden 30 mil açılmadıkça haberleşme yapmamaları tembih edilmesi için mahalli idarelerin gerekli yardımda bulunmalarını rica etmiştir.¹⁵⁴¹

¹⁵³⁹ BOA, DH.İ.UM.EK. 4/22: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (25.08.1914); **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 237-240.

¹⁵⁴⁰ BOA, DH.İ.UM.EK. 4/22: Dahiliye Nezareti'nden umuma (26.08.1914); BOA, DHŞFR. 44/104: Dahiliye Nezaretinden umuma (26.08.1914).

¹⁵⁴¹ BOA, DH.İ.UM.EK. 4/28: Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nden Dahiliye Nezareti'ne (27.08.1914). Bu tahrirat, Adliye ve Posta ve Telgraf Nezaretleri de dahil olmak üzere bütün mülkî idareye yazılmıştır (BOA, DH.İ.UM.EK. 4/28).

Seferberlik döneminde Bahriye Nezareti, telsiz-telgraf haberleşmesini rakip istihbarat servislerinin takip etmemesi için tedbirler almıştır. Bu bağlamda donanma gemilerinde ve telsiz telgraf bulunan tarassut gemilerinin telsiz-telgraf aletiyle iletişim kurulmasını sağlayan çağırma işaretlerini değiştirdiğini 22 Ağustos 1914'te Başkumandanlık Vekâleti'ne bildirmiştir.¹⁵⁴²

Osmanlı Devleti henüz tarafsız olduğu bu sırada karasularında aldığı 14 maddelik tedbirleri muharip devletlere bildirmiştir. Tam olarak tarihini tespit edemediğimiz bu tedbirlerin 12. maddesinde, Osmanlı limanlarında ve karasularında düşmanlara karşı deniz üssü yapılamayacağı, Osmanlı karasında ve karasularında telsiz-telgraf merkezleri veya muharip devletler kuvvetleriyle karadan ve denizden haberleşmeye sağlayacak her çeşit alet ve edevatının oluşturulması yasaklandığı açıklanmıştır.¹⁵⁴³

Ağustos ayının sonunda mülkî kurumların kontrollerinin sonuçları gelmeye başlamış ve buzdağının görünmeyen yüzü ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Heybeliada Rum Ticaret Mektebi'nde bulunan telsiz-telgraf aletleri ve edevatı Polis Müdüriyeti'ne ulaştırılmıştır.¹⁵⁴⁴ Aydın vilayetinde yapılan tahkikatın sonucunda Fransız Mektebinden telsiz-telgrafa benzeyen bir cihaz bulunmuştur. Muharebede kullanılamayan cihazın öğretim materyali olduğu ifade edilmiştir. Bununla beraber Belçika vapurunda bulunan telsiz-telgraf makinesi kaldırılmış ve bunun için konsolos ile acentelere tebligat yapılmıştır.¹⁵⁴⁵ Suriye vilayetine bağlı Kesare Mezrasında Zahleye? tabi olan kısımda Cizvit rahiplerine ait telsiz-telgraf bulunduğu haber alınmıştır.¹⁵⁴⁶ Halep'te Fransisken Mektebi'nde yakalanan telsiz-telgraf müsadere edilmiştir.¹⁵⁴⁷ Rus bandıralı Çar Mihail ticaret vapurunun telsiz-telgraf istasyonu, önce Rize daha sonra 28 Ağustos'ta geldiği Trabzon liman reislikleri tarafından mühürlenmiştir. Trabzon Liman reisi, geminin anten direğinin de indirilmesini talep ettiği zaman gemi süvarisi ile gemide bulunan Rus konsolosu telgraf makinelerinin kabitenin? altında olduğundan antenlerin indirilemeyeceği

¹⁵⁴² **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 215.

¹⁵⁴³ **Ibid.**, s. 500-501.

¹⁵⁴⁴ BOA, DH.İ.UM.EK. 4/23: İstanbul Valiliği'nden Dahiliye Nezareti'ne (8.09.1914).

¹⁵⁴⁵ BOA, DH.İ.UM.EK. 4/23: Aydın Valisi Rahmi'den Dahiliye Nezareti'ne (23.08.1914).

¹⁵⁴⁶ BOA, DH.İ.UM.EK. 4/23: Suriye Valisi Hulusi'den Dahiliye Nezareti'ne (28.08.1914).

¹⁵⁴⁷ BOA, DH.İ.UM.EK. 4/23: Halep Valisi Celal'den Dahiliye Nezareti'ne (26.08.1914).

cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine cihazın müsadere edilmesine karar verilmiştir. Ancak gemi hareket ettiğinden antenin indirilememiş ve durum Giresun Kaymakamlığı'na haber verilmiştir. Kaymakamlık, telsiz-telgrafı liman reisi tarafından mühürlettirmiş, geminin direklerindeki teçhizatın indirilmesinin uzun zaman alacağından dolayı İstanbul'da gereği yapılması üzere geminin hareketinde mahzur görmemiştir.¹⁵⁴⁸ Buna rağmen gemide yolcu olan bir zabıt, geminin Ereğli'den Zonguldak'a gelinceye kadar telsiz-telgraf kullandığını ihbar etmiştir. Bu sebeple Zonguldak Liman Reisliği geminin cihazını bir kez daha mühürlemiştir.¹⁵⁴⁹ Anlaşıldığına göre Rus istihbaratına çalışan ticaret gemisi, Osmanlı karasularında telsiz-telgraf makinesini kullanmıştır. Daha ilginç Osmanlı mülkî ve bahriye mensupları Başkumandanlık Vekâleti'nin kesin emrine rağmen geminin telsiz-telgraf makinesini müsadere etmemişler ve kullanılmaz bir hale getirmemişlerdir.

Elçilik yatlarında telsiz-telgraf sorunu Eylül ayı gelmesine rağmen çözülmemiştir. Bu bağlamda Enver Paşa, Osmanlı karasularında bulundukları sürece bütün yabancı vapurlardaki telsiz-telgrafların zararsız bir hale getirildiğini ve yabancı elçiliklerin beylik gemileri bundan istisna edilmediğini, ülkenin selameti için elçilik gemilerin de telgrafla muhabereleleri tamamen engellenmesi gerektiğini, kaptanı ve makinistleri İngiliz olan Mısır Hıdiviyet gemisi de dahil olarak ilgililere gerekli tebligatın yapılmasını, bir hafta içinde telsiz-telgraf makinelerinin kullanılmayacak hale getirilmesini talep etmiştir.¹⁵⁵⁰ Bunun üzerine yabancı elçiliklere ve Mısır Hıdivine daha önce tebligat yapıldığı cevabı verilmiştir.¹⁵⁵¹

Ekim ayında Başkumandanlık Vekâleti kendisine gelen ihbarların fazlalığından olsa gerek Dahiliye Nezareti'ni bir kez daha ikaz etmiştir. Bu bağlamda ülkenin müdafaası için memleketteki bütün özel şahıslara ve yabancılara ait telsiz-telgraf makinelerinin müsadere edilmesinin gerektiği yeniden belirtilmiştir. Bununla beraber İstanbul'daki İngiltere Elçiliği'nde telsiz-telgraf bulunduğunun haber alındığını, ancak doğruluğundan emin olunamadığı için elçilikte ve diğer mahallerde

¹⁵⁴⁸ BOA, DH.İ.UM.EK. 4/23: Trabzon Valisi Cemal Azmi'den Dahiliye Nezareti'ne (14.09.1914).

¹⁵⁴⁹ DTA, 597/23587: Zonguldak Liman Reisi Kıdemli Yüzbaşı Hakkı'dan Dersaadet Liman Riyaseti'ne (20.09.1914).

¹⁵⁵⁰ BOA, BEO. 4311/323297: Enver Paşa'dan Sadaret'e (18.09.1914).

¹⁵⁵¹ BOA, BEO. 4311/323297: Sadareten Harbiye Nezareti'ne (21.09.1914).

tahkikat yapılması rica edilmiştir.¹⁵⁵² Bu ihbarları yapanlardan birinin Liman von Sanders olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Liman Paşa'nın ihbarlarına dayanılarak casusluğun merkezi olan Beyoğlu'nda Polis Müdüriyeti ve Merkez Kumandanlığı vasıtasıyla yapılan aramalardan bir şey çıkmamıştır. Ancak fennî araştırma sonucunda Alemdağ ormanlarından muhabere edildiği sonucu çıkarılmış ve şüpheler bölgedeki Ermeni köyünün üzerinde toplanmıştır. Askeriyenin de araştırmaları sonucunda bölge sıkı kontrol altına alınmıştır. Buna rağmen bir cihaz ele geçmemiş ama Ermeni köyü hakkındaki şikayetler kesilmiştir.¹⁵⁵³

Karadeniz hadisesinin hemen öncesine 27 Ekim'de denize açılacak olan Osmanlı donanmasını boğazın ağzında bir Rus posta vapuru beklemiştir. Bu vapurun İstanbul boğazından çıkacak gemileri haber vermek için bir kara istasyonu aracılığıyla Sivastopol ile telsiz bağlantısı kurduğu tahmin edilmiştir. Karadeniz bombardımanının ardından Rus Elçilik misyonu İstanbul'dan ayrılmıştır. Bunun üzerine Büyükdere'deki elçiliğin bahçesinde telsiz istasyonu ortaya çıkarılmıştır.¹⁵⁵⁴ Gerçekten her gün İstanbul'a posta getiren Rus gemilerinde telsiz-telgraf makineleri bulunduğunu ve direklerindeki makaralarla muhabere yapıldığını II. Şube haber almış ve bunların hakkında araştırma yapılmasını istemiştir.¹⁵⁵⁵

Savaşa girilmesi üzerine tarafsız ülkelerin diplomatik misyonları telsiz-telgraf makinelerini kullanmamaları için uyarılmıştır. Bu bağlamda Sadaret, 10 Kasım'da Hariciye Nezareti'ne gönderdiği tahriratında, Saint Benoit Mektebi ile İngiliz Konsolosluğu'nda bulunan telsiz-telgraf makinelerinin müsadere edildiğini, muhtemelen başka mahallerde de makine bulunacağı için tarafsız ülkelerin elçiliklerine ve konsolosluklarına bunları hükûmete teslim etmelerini için ikaz edilmelerini ifade etmiştir.¹⁵⁵⁶ Nitekim Dahiliye Nezareti, Yunan Elçiliği'nde şüpheli bir makine bulunduğunu istihbar etmiş ve bunun ne olduğunun anlaşılması için komisyon-ı mahsusa tarafından kontrol edilmesi gerektiğini bildirmiştir.¹⁵⁵⁷ Bunun

¹⁵⁵² BOA, DH.EUM.5.Şb. 2/21: Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nden Dahiliye Nezareti'ne (6.10.1914).

¹⁵⁵³ Karabekir, **Birinci**, s. 287.

¹⁵⁵⁴ **Siyasi ve Askerî Hazırlıkları**, s. 230.

¹⁵⁵⁵ ATASE, BDH. K. 408, D. 1612, F. 022: II. Şube'den Liman Riyaseti'ne ve Bahr-i Siyah Merkez Kumandanlığı'na (Tarihsiz).

¹⁵⁵⁶ BOA, HR.SYS. 2186/86: Sadaret'ten Hariciye Nezareti'ne (10.11.1914).

¹⁵⁵⁷ BOA, HR.SYS. 2186/90: Dahiliye Nazırı Talat'tan Hariciye Nezareti'ne (23.11.1914).

üzerine Hariciye Nezareti, Yunan Elçiliği'ne verdiği notada, elçiliğinin aranmasında zorluk çıkarmamalarını istemiştir.¹⁵⁵⁸ Yunan Elçiliği ise böyle bir haberin tekzibine bile gerek görülmediği cevabını vermiştir.¹⁵⁵⁹

Kasım ayında Osmanlı İstihbarat Topluluğu, telsiz-telgraf makineleri yüzünden oluşan istihbarat açığını kapatmak için çok ciddi faaliyete geçmiştir. Nitekim Enver Paşa, 13 Kasım'da Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği tahriratta, elde edilen istihbarata ve araştırmalara rağmen birçok telsiz-telgraf merkezi olduğunun anlaşıldığını, donanma boğaza seyrettiğinde merkezlerin faaliyete geçtiklerini, bunların elde edemeyecek olursa ordu ve donanmanın harekâtının her zaman düşmana haber verilebileceğini, sadece istihbarat üzerine kontrol yapılmayarak Karadeniz sahilindeki ormanlar ile diğer mevkielele araştırlmasını, velhasıl telsiz-telgraf makinelerinin yerleştirilmesine elverişli mekanların zaman kaybetmeden mükerreren araştırlmasını, kontrollerin sadece gündüz değil geceleri hatta beklenilmeyen zamanlarda yapılmasına dikkat edilmesini, muhtemelen Boğaziçi sahilindeki Rum, Fransız veya diğer manastırlarda telsiz-telgraf makineleri bulunduğundan dolayı buraların dikkatli olarak gözetlenmesini, payitahtın bütün bölgelerine ve vilayetlere de durumun yazılmasını rica etmiştir.¹⁵⁶⁰

II. Şube, 13 Kasım'da Osmanlı ülkesine resmî olarak gelen telsiz-telgraf makinelerin sayısını öğrenmek istemiştir.¹⁵⁶¹ Nitekim İstanbul, Galata, Beyrut, Trabzon, Samsun ve İzmir Rüsumat Başmüdüriyetleri Osmanlı ülkesine gelen telsiz-telgraf makinesi, telefon kablosu, elektrik motoru gibi malzemelerin çizelgesi hazırlamışlardır.¹⁵⁶² Bunun üzerine Maliye Nezareti telsiz-telgraf makineleri hakkında rüsumat müdüriyetlerinin büyük kısmından alınan malumat üzerine defterlerin gönderildiğini belirttikten sonra eksik kalanların tamamlanacağını, ancak defterlerin dışında telsiz-telgraf makinelerinin gümrükleri dikkatli olarak kontrol

¹⁵⁵⁸ BOA, HR.SYS. 2186/90: Hariciye Nezareti'nden Yunan Elçiliği'ne (28.11.1914).

¹⁵⁵⁹ BOA, HR.SYS. 2186/91: Yunan Elçiliği'nden Hariciye Nezareti'ne (28.11.1914).

¹⁵⁶⁰ BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/21: Enver Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne (13.11.1914).

¹⁵⁶¹ BOA, DH.EUM.6.Şb. 2/16: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (13.11.1914).

¹⁵⁶² BOA, DH.EUM.6.Şb. 2/16 (2.12.1914).

edilmeyen konsolos eşyası arasında gizli olarak getirilmiş olabileceğini belirtmiştir.¹⁵⁶³

Kasım ayında telsiz-telgraf makinesinin bulunmasını kolaylaştırmak için askerî teknik personel tarafından bilgi notu hazırlanmış ve cihazlarının neye benzediği ve nasıl çalıştığı anlatılmıştır. Bu not, taharri memurlarına yardımcı olması için Emniyet'e gönderilmiştir.¹⁵⁶⁴ Bunun yanında Telsiz-Telgraf Taburu Kumandanı Binbaşı Ali, Posta ve Telefon Nezareti mühendisi Abdüllatif ve Bahriye torpido zabiti Mülazım-ı evvel Mehmed'den oluşan bir komisyon toplanmış ve 22 Kasım 1914'te bir rapor hazırlamıştır. Buna göre, geceleri motor gürültüsü işitilen mahaller araştırılmalı, özellikle Mors alfabesi gibi kısa ve kesik hat ve nokta seslerine dikkat edilmeliydi. Motor gürültüsüyle onun civarında kesik hat ve nokta sesleri duyulursa orada bir telsiz-telgraf merkeziyle bir anten olduğu anlaşılmalı ve orası derhal araştırılmalıydı. İskan edilmemiş bazı mekanlarda bulunan elektrik aletlerinin aydınlatmada veya asansörlerde kullanılsa bile her ihtimale karşı kullanılmaz bir hale getirilmesi gerekli olduğu da ifade edilmiştir.¹⁵⁶⁵ Bu raporun gönderilmesinden dört gün sonra II. Şube, telsiz-telgraf antenlerinin daha kolay iletişim sağlaması için sırıklara bağlandığını, ancak zabitanın kontrolleri sebebiyle bunların kaldırılmış olabileceğini, bunun yerine içinden telle bağlanmış büyük oyuncak balonların bulunabileceği için bunlara dikkat edilmesi gerektiği bildirmiştir.¹⁵⁶⁶

Aralık ayına gelindiğinde komisyonun çalışmaları sonucunda bir rehber hazırlanmıştır. Rehber gizli bulunan telsiz-telgraf merkezlerinin aranması için hazırlandığı belirtilmiş ve üç sayfadan oluşturulmuştur.¹⁵⁶⁷ Bunun dışında Başkumandanlık Vekâleti VIII. Şubesi, başka bir rehber hazırlamıştır. Buna 'Telsiz-

¹⁵⁶³ BOA, DH.EUM.6.Şb. 1/40: Maliye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne (3.12.1914).

¹⁵⁶⁴ BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/21: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (19.11.1914).

¹⁵⁶⁵ BOA, DH.EUM.6.Şb. 2/5: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (22.11.1914).

¹⁵⁶⁶ BOA, DH.EUM.6.Şb. 2/31: II. Şube'den Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (26.11.1914). Dahiliye Nezareti bu bilgiyi, 28.11.1914'te mülkî kurumlara yazmıştır (BOA, DH.EUM.6.Şb. 2/31; BOA, DH.EUM.KLU. 5/17; BOA, DH.ŞFR. 47/219).

¹⁵⁶⁷ Rehber, gizli bulunan telsiz-telgraf merkezleriyle bunları taharri hakkında bir rehber, başlığında üç sayfa olarak yayınlanmış ve II. Şube'den 9.12.1914'te Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderilmiştir (BOA, DH.EUM.6.Şb. 2/20).

Telgrafla Casusluk' ismi verilmiş ve başkalarının kullanmaması için son derece gizli tutulması için memurların ikaz edilmesi istenmiştir.¹⁵⁶⁸

Aralık ayına kadar haberleşme cihazlarının nasıl aranması gerektiği hakkında sürekli bilgilendirilen Dahiliye Nezareti, şehirde Polis Müdüriyeti'nin, şehir dışında İstanbul vilayetinin motor, buhar makinesi gibi elektrik üretiminde kullanılabilecek araçlar varsa derhal tamamının kayıt altına alınmasını, buraların zamanı belli olmadan teftiş edilmesini, velhasıl ne yapılsa yapılsın İstanbul ve çevresinde artık varlığından şüphe edilmeyen telsiz-telgraf merkezlerinin ortaya çıkarılmasına son derecede gayret edilmesini ve bunların sonuçlarından haber verilmesini mülkî kurumlara emretmiştir.¹⁵⁶⁹

Bu arada seferberliğin başından itibaren II. Şube'nin aldığı istihbaratlar doğru çıkmıştır. Heybeliada Rum Ticaret Mektebi'nde Ağustos 1914'te yapılan kontrolde telsiz-telgraf makinesi ve edevatı bulunmuş ve mektebin müdürü divan-ı harbe verilmesi için Dersaadet Merkez Kumandanlığı'na gönderilmiştir.¹⁵⁷⁰ Şüphe üzerine mektep yeniden aranmış ve tekrar telsiz-telgraf makinesi bulunmuştur. Bunun üzerine mektebin idare heyetinin tamamının hemen tutuklanması ve divan-ı harbe verilmesi emredilmiştir.¹⁵⁷¹

İstanbul'da Osmanlı bahriyesinde görev alan İngiliz Amiral Arthur Limpus Tarabya'da ikametgâhı olan Mösyö Ralli'nin hanesinde telsiz-telgraf aletleri ele geçirilmiştir. Bunun yanında Fransız vatandaşı Tamtam Sokağında Avusturya Elçiliği karşısında 15 numaralı Maratili Apartmanının 9 numaralı dairesinde ikamet eden Fransız Hayat Sigortası memurlarından Mösyö Galvani'nin hanesinde de bir adet telsiz-telgraf makinesi bulunmuştur.¹⁵⁷²

¹⁵⁶⁸ BOA, DH.EUM.6.Şb. 2/24: Muhabere ve Muvasala Müfettiş-i Umumiyesi'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (8.12.1914); **Telsiz-Telgraf Vasıtasıyla Casusluk**, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1330.

¹⁵⁶⁹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/21: Dahiliye Nezareti'nden İstanbul Vilayeti'ne ve İstanbul Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi'ne (19.11.1914). DH.ŞFR. 47/89: Dahiliye Nezareti'nden Trabzon, Kastamonu Vilayetleri, Canik, Bolu, İzmit Çatalca Mutasarrıflıklarına (19.11.1914); BOA, DH.EUM.6.Şb. 2/5: Dahiliye Nezareti'nden umuma (23.11.1914). BOA, DH.ŞFR. 47/136: Dahiliye Nezaretinden Trabzon, Kastamonu Vilayetleri, Canik, Bolu, İzmit, Çatalca Mutasarrıflıklarına (23.11.1914).

¹⁵⁷⁰ BOA, DH.EUM.6.Şb. 1/38: İstanbul Valiliği'nden Dahiliye Nezareti'ne (23.09.1914).

¹⁵⁷¹ BOA, DH.EUM.5.Şb. 4/21: İstanbul Valiliği'nden Dahiliye Nezareti'ne (22.11.1914).

¹⁵⁷² BOA, DH.EUM.6.Şb. 1/38: Dahiliye Nezareti'nden Başkumandanlık Vekâleti'ne (25.10.1914).

Başkumandanlık Vekâleti, telsiz-telgraf makineleri hakkında farklı kaynaklardan istihbaratlar almıştır. Nitekim Edirne Mebusu Faik ve Binbaşı Kemal Beyler, Moda Fransız Frerler Mektebi'nde tavan arasında telsiz-telgraf makinesi olduğunu ve sancak direğine anten yerleştirilerek muhabere ettiklerini haber vermişlerdir. Bunun üzerine Başkumandanlık Vekâleti, Rus filosunun Karadeniz'deki cüretinin Osmanlı donanması hakkında mektepten aldığı malumattan olduğuna emin olduğunu ve mektebe baskın yapılarak makinenin müsadere edilmesini ve alakası olanların şiddetle cezalandırılmasını talep etmiştir.¹⁵⁷³ Fakat Moda'daki Frerler Mektebi'nde ve Haydarpasa İngiliz Mezarlığı'nda olduğu ihbar edilen makineler aranmalarına rağmen bulunamamıştır.¹⁵⁷⁴

İstanbul'da telsiz-telgraf makineleri savaşın sonraki tarihlerinde de ele geçirilmiştir. Bu bağlamda 1916 sonbaharından itibaren II. Şube'de görevlendirilen Sievert de telsiz-telgraf istasyonlarından bahsetmiştir. Sievert, bunların tesadüfen bulunduğunu ve Pera'nın uzağında olan Osmaniye istasyonu ile işbirliği yapılsaydı çok daha fazlasının bulunabileceğini ifade etmiştir.¹⁵⁷⁵

Osmanlı Devleti savaşa girdikten sonra cephelerde düşman teknik istihbaratını engellenmeye çalışılmıştır. Nitekim Çanakkale cephesindeki Osmanlı ordusu düşman teknik istihbaratını önlemek için pek çok defa Bozcaada'yı bombardıman ederek oradaki telsiz istasyonunu tahrip etmiştir.¹⁵⁷⁶ Kilitbahir'de bulunan Telsiz-Telgraf istasyonunda İhtiyat Zabiti Tevfik Rıza Bey ise düşman telsiz-telgraflarını nasıl bozduklarını 5 Mart 1915 tarihinde günlüğüne not etmiştir:

*“Düşmanın radyo dalgalarını bizim radyodan sürekli ve hızlı dalgalar göndererek harap ediyoruz. Düşmanın bizim telsiz-telgraf cihazını ortadan kaldırmak istemediği ne malum? Fakat kulak asmıyoruz.”*¹⁵⁷⁷

¹⁵⁷³ BOA, DH.EUM.6.Şb. 1/49: Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne (7.12.1914).

¹⁵⁷⁴ BOA, DH.EUM.6.Şb. 1/49: Polis Müdür-i Umumisi'nden Dahiliye Nezareti'ne (10.12.1914).

¹⁵⁷⁵ Kılıç, a.g.e., s. 141.

¹⁵⁷⁶ Sanders, a.g.e., s. 251.

¹⁵⁷⁷ Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri, s. 70-71.

9. Evrakların yakılması

Düşmanın eline geçmesi muhtemel şahısların kurtarılması ve evrakların yakılması karşı istihbarat tedbirlerden biri olmuştur. Nitekim Hariciye Nezareti, düşmanların vatandaşlarına kötü muamele yapıldığı bahanesiyle Osmanlı sahillerdeki kasabalara savaş gemileri göndereceklerini, önceden yaptıkları gibi memurlardan ve halktan ileri gelenleri esir almaya çalışacaklarını bildirmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nazırı Talat'tan 17 Şubat 1916 tarihinde bir emir yayınlamıştır. Burada düşman gemilerinin karaya asker çıkardığı ve sahil kasabalarını işgali takdirinde halkın zamanında haberdâr edilmesini, onların iç bölgelere aldırılmasını, özellikle eşraf ve memurların esir düşmemesi için teyakkuzda bulunulması için önceden lazım gelen tedbirlerin alınmasını bildirmiştir. Son olarak hükûmetin şifre ve gizli yazışmalarını içeren evrakın nakledilmesini açıklamıştır. Bu mümkün değilse evrakın düşmanın eline geçmemesi için imhasını emretmiştir.¹⁵⁷⁸

10. Casus Heyet-i Tahkikiyesi

Savaş sırasında cephelerde casuslukla mücadele farklı evreler yaşanmıştır. Klasik olarak yakalanan düşman casuslarının ifadelerini alan subaylar durumu bağlı bulundukları ordu kumandanlıklarına yazmışlardır. Bu bağlamda Doğancılar çevresinde yakalanan casusun ifadesi 19. Kolordu tarafından alındıktan sonra V. Ordu'ya gönderilmiştir. Burada bir kez daha ifadesi alınmıştır. Casus İmroz'da bulunan İngilizlerin asker sayısını, gemi sayılarını, uçak taburlarını, İngilizlerin niyetlerini, casusluk teşkilâtlarını ve işbirlikçilerini belirtmiştir.¹⁵⁷⁹

Cephelerde ele geçirilen düşman istihbarat elemanlarının sorgulanmasını ordu istihbarat zabitleri görevlendirilmişler ve casusların faaliyetlerini mahallinde görmek için seyahat etmişlerdir. Nitekim V. Ordu, casus meselesi mahallinde tetkik etmek için İzmir'de bulunan V. Ordu İstihbarat Şubesi Müdürü Binbaşı Reşad Bey, casusluk yapılan bölgelere gitmiştir.¹⁵⁸⁰

¹⁵⁷⁸ BOA, DH.ŞFR. 61/39: Dahiliye Nazırı Talat'tan umuma (17.02.1916).

¹⁵⁷⁹ ATASE, BDH. K. 3456, D. 91, F. 003; ATASE, BDH. K. 3456, D. 91, F. 003-01; ATASE, BDH. K. 3456, D. 91, F. 003-02: 19. Kolordu Kumandanı'ndan V. Ordu Kumandanlığı'na (22.06.1917).

¹⁵⁸⁰ ATASE, BDH. K. 3450, D. 68, F. 022: V. Ordu İkinci Şubesi'nden II. Şube'ye (3.11.1916).

Casusluk faaliyetlerini yerinde gözlemlemek için merkezde ve ordu birliklerinde gruplar oluşturulmuş, bunlara ‘casus heyet-i tahkikiyyesi veya casus heyet-i istintakiyyesi’ ismi verilmiştir. Heyetler casusluk yapılan bölgeye gönderilmiş ve onların raporlarına göre tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda casus olduğu bildirilen Keşanlı Mustafa’nın durumu araştırmak amacıyla Casus Heyet-i İstintakiyyesi Giresun’a gönderilmiştir. Heyet, 37. Fırka’nın daha önce verdiği ifadenin aksine Mustafa’nın casus olmadığı ve Lejyon taburundan firar ettiği bildirilmiştir.¹⁵⁸¹ Benzer bir olay III. Ordu’dan bildirilmiştir. Buna göre orduda görülen lüzum üzerine oluşturulan heyet-i tahkikiyyesi, Bozokkala civarında kayıkla düşman tarafına firar edildiğinin haberini alması üzerine gerekli araştırmayı yapması için görevlendirilmiştir. Bunun sonucunda Rumların firar etmek niyetinde oldukları ve Ordu kazasındaki polislerden birinin yardımcı olduğu meydana çıkmıştır. Bunun sonucunda polis memuru ile Rumlar ve bunları yataklık edenlerin yakalanması emredilmiştir. Tahkikat sonucuna göre şahısların Sivas Divan-ı Harb-i Örfisi’ne verilecekleri bildirilmiştir.¹⁵⁸²

11. Güvercinlerin İtlâf Edilmesi

Düşman istihbaratının teşkilâtlarına karşı alınan tedbirlerden biri güvercinlerin itlaf edilmesi olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti savaşa girdikten bir ay sonra Dahiliye Nezareti yayınladığı genelge yayınlamıştır. Burada güvercinlerin itlafı ve güvercinlerle muhaberata teşebbüs edenlerin uyarılmasına rağmen güvercin besleyenlerin şüpheli kabul edilerek Divan-ı Harbe sevk edilmesi istenmiştir.¹⁵⁸³ Askerî harekât bölgelerinde evlerindeki güvercinlerin toplanarak itlâf edilmesi 10 Aralık 1914’te emredilmiştir. Bu konuda mülkî kurumların askeriye yardımı olacakları da belirtilmiştir.¹⁵⁸⁴

¹⁵⁸¹ ATASE, BDH. K. 2893, D. 384, F. 7-14: Yüzbaşı Kazım’dan III. Ordu Kumandanlığı’na (2.01.1917); ATASE, BDH. K. 2893, D. 384, F. 7-19: 2. Kafkas İstihbarat Zabiti Şakir Muzafer’den III. Ordu İstihbarat Zabıtlığı’ne (7.02.1917).

¹⁵⁸² ATASE, BDH. K. 2893, D. 384, F. 8: III. Ordu İstihbarat Zabıtlığı’nden II. Şube’ye (14.01.1917).

¹⁵⁸³ BOA, DH.ŞFR. 47/291: Dahiliye Nazırı Talat’ın umuma (2.12.1914). Vali Reşid, Kastamonu Vilayeti’nde güvercin besleyen şüpheli şahıs olmadığı cevabını 21.12.1914’te vermiştir (BOA, DH.ŞFR. 454/109).

¹⁵⁸⁴ ATASE, BDH. K. 383, D. 390, F. 1521-002-03: II. Şube’den Dahiliye Nezareti’ne, Ordulara ve Mevkilere (10.12.1914).

Yasaklanmasına rağmen güvercinler vasıtasıyla casusluk edildiğine dair malumatlar alınması üzerine mülkî kurumlar yeniden ikaz edilmişlerdir. Bu bağlamda Dahiliye Nazırı Talat Bey, 10 Mayıs 1917’de umuma gönderilen tahriratta, Alman batı cephesinde yakalanan bir Fransız casusundan güvercinler vasıtasıyla casusluk yapıldığı anlaşıldığını, bunun Osmanlı topraklarında yapılabileceği için tahkikatlara devam edilerek güvercinlik bulunan mevkilerin askerî kumandanlığa bildirilmesini ve buna aykırı hareket edeceklerin takip edilmesi emredilmiştir.¹⁵⁸⁵

12. Yasak Bölge

Savaş sırasında güvenlik endişesinden dolayı yasak bölgeler oluşturulmuştur. Bu bağlamda daha seferberlik döneminde uçuşa yasak bölgeler belirlenmiştir. Bu bölgelerde hiçbir yabancı uçağın uçmasına izin verilmeyeceği ilân edilmiştir. Bu bağlamda Suriye, Halep ve Beyrut vilayetleri ve Havalisi Umum Kumandanı Zeki Paşa, hiçbir yabancı uçağın Osmanlı hava sahasını kullanamamasını ve bu gibi uçakların üzerine ateşe edilmesi emrinin kolordulara verildiğini 13 Ağustos 1914’te Başkumandanlık Vekâleti’ne bildirmiştir. Humus üzerinden Trablusşam’a doğru giden bir yabancı uçağın görülmesi üzerine Zeki Paşa, ileride bir şikayet olmaması ilgililere tekrar durumun bildirilmesini 17 Ağustos’ta İstanbul’a tekrar yazmıştır.¹⁵⁸⁶

Osmanlı Devleti savaşa girdikten sonra yabancıların bulunması istenilmeyen bölgelerden biri Çanakkale olmuş ve şüpheli konsoloslar bölgeden çıkarılmak istenmiştir. Bu bağlamda Kala-i Sultaniye Mutasarrıfı Murad Fuad Bey, bölgede Amerikan konsolosunun dışındakilerin işlemlerini tatil etmek için emir aldıklarını, Amerikan vatandaşı bir İngiliz olan konsolosunun şüpheli hareketlerinden dolayı bir an önce bölgeden uzaklaştırılmasını talep etmiştir.¹⁵⁸⁷ Bir gün sonra Amerika konsolosunun istihkâmlar etrafında dolaştığını, Hamidiye istihkâmı civarından alınan fotoğrafların yıkandığı görüldüğü için dolaşmasına meydan verilmemesi Bahr-i Sefid Boğazı Umum Kumandanlığı’na bildirildiğini, konsolos bir atla tek başına şehrin dışına çıktığı haber alınınca derhal bir jandarma süvarisi gönderilerek geriye

¹⁵⁸⁵ BOA, DH.ŞFR. 76/87: Dahiliye Nazırı Talat’tan umuma (10.05.1917).

¹⁵⁸⁶ **Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, S. 141, s. 183-184.

¹⁵⁸⁷ BOA, DH.ŞFR. 454/12: Kala-i Sultaniye Mutasarrıfı Murad Fuad’dan Dahiliye Nezareti’ne (16.12.1914).

döndürüldüğünü ve mümkün ise konsolosun acilen bölgeden uzaklaştırılması bir kez daha edilmiştir.¹⁵⁸⁸

Çanakkale’de bir sene sonra benzer bir durum yaşanmıştır. Başkumandanlık Vekâleti’nden Hariciye Nezareti’ne gönderilen tahriratta, Çanakkale’nin askerî öneminden dolayı bölgede çok fazla sayıda casusluk olduğu açıklanmıştır. Sevkülçeyş noktasından çok önemli olan bölgede müttefik ve tarafsız hiçbir kimsenin bulunmasının arzu edilmediği ifade edilmiştir. Bundan sonra Alman ve Avusturya’nın yardımcı kuvvetlerinin bölgede bulunduğunu için mıntıkadan çıkmaya itiraz etmeyeceklerini, bu sebeple diğerlerin de durumu kabul edecekleri belirtilmiştir. Son olarak Almanya ve Avusturya Elçilikleri nezdinden teşebbüse geçilmesi istenmiştir.¹⁵⁸⁹

En kapsamlı yasak bölge ilânı Temmuz 1916’da alınmıştır. Dahiliye Nazırı Talat Bey, Çanakkale Mutasarrıflığına, Boğazın Anadolu yakasında Çardak ile Bababurnu arasındaki sahil boyunca uzanan ve dahilden 10 kilometrelik arazinin yasak bölge ilân edildiğini, bu mıntıkada bulunan ve ikametleri uygun görülmeyen Musevi, Rum ve Ermenilerin kanuna uygun olarak dahile sevk edilmelerini Başkumandanlık Vekaleti’nden bildirildiği açıklanmıştır. Bu sebeple şahısların iç kısımlara sevk edilmelerini ve muhtaç olanlarına muhacir tahsisatından işlerinin temin edilmesi emredilmiştir.¹⁵⁹⁰ İki gün sonra ise yasak bölge bulunan gayrimüslim köylerinin isimleri ve nüfuslarının bildirilmesi istenmiştir.¹⁵⁹¹

Taşrada yasak bölge ilânı askerî idareye bırakılmıştır. Bu bağlamda Muğla ve Antalya Havalisi Kumandanlığı, casusluğun engellenmesi için askerî mıntıkasında bulunan ikişer kilometrelik araziye yasak bölge olarak ilân etmiş ve bölgeyi daha önceden sivillerden boşaltmıştır.¹⁵⁹²

Yasak bölgelere seyahat edilmesi hakkında düzenleme yapılmıştır. İstanbul Askerî Pasaport Merkezi’nden verilen askerî ve yasak mıntikalara giden Osmanlı

¹⁵⁸⁸ BOA, DH.ŞFR. 454/39: Kala-i Sultaniye Mutasarrıfı Murad Fuad’dan Dahiliye Nezareti’ne (17.12.1914).

¹⁵⁸⁹ ATASE, BDH. K. 31, D. 101, F. 149-009: Başkumandanlık Vekâleti’nden Hariciye Nezareti’ne (10.12.1915).

¹⁵⁹⁰ BOA, DH.ŞFR. 66/50: Dahiliye Nazırı Talat’tan Çanakkale Mutasarrıflığı’na (22.07.1916).

¹⁵⁹¹ BOA, DH.ŞFR. 66/63: Dahiliye Nazırı Talat’tan Çanakkale Mutasarrıflığı’na (24.07.1916).

¹⁵⁹² BOA, DH.ŞFR. 537/117: Menteşe Mutasarrıflığı’ndan Dahiliye Nezareti’ne (20.11.1916).

tebaası ve yabancılar için askerî seyahat varakasını düzenlenmiştir. Matbu halde düzenlenen varakalarda sahibinin hüviyeti, eşkali, ikametgâhı, gideceği bölge ve bunun sebebi, İstanbul'da ve gideceği bölgede tanıdığı iki kişinin adresi, daha önce harp zamanında hangi tarihlerde nerelere, ne iş için seyahat ettiği, hangi tarihte ne işi için İstanbul'a geldiği kısımları yer almıştır. Her vesikaya bir sıra numarası verilmiş, varsa şahsın pasaport numarası ve tarih kısımları da eklenmiştir. Ayrıca şahsın polis seyahat varakası numarası da kaydedilmiştir. Vesikanın diğer tarafında ise ihtar kısmında dört madde halinde vesikanın kullanım şartları anlatılmıştır.¹⁵⁹³

¹⁵⁹³ BOA, DH.EUM.SSM. 30/5: Ali Efendi bin Hurşid'e 5.05.1918'te verilen 39 numaralı seyahat varakası.

SONUÇ

Birinci Dünya Savaşında Başkumandanlık Vekâleti ve Erkân-ı Harbiye Vekâleti II. Şube'nin istihbarat faaliyetlerini araştırdığımız çalışmamızda çok farklı olgularla karşılaştık. Bunların en önemlileri, esas görevi askerî istihbarat toplamak olan II. Şube'nin bunun yanında istihbarata karşı koyma, propaganda, sansür ve pasaport gibi görevlerinin bulunduğu olmuştur. Bir diğer önemli tespit istihbarat sadece bir kurumla sınırlandırılmamış, çok daha geniş kurumlar ve ağlar tarafından yerine getirilmiştir. Bu kurumlar ve ağların anlaşılması için yeni bir kavramlaştırmaya gidilmiş ve Osmanlı İstihbarat Topluluğu kullanılmıştır.

II. Şube'nin kuruluşunda Avrupa ordularından etkilenilmiştir. Bunun yanında II. Şube'nin oluşturulmasında Osmanlı-Rus (1877-1878) savaşının kaybedilmesi etkili olmuştur. Bunun akabinde teşkilatlanma çalışması başlanılan II. Şube'ye, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar çeşitli isimler verilmesine rağmen varlığını devam ettirmiştir. Adı geçen savaştan itibaren yurt dışı teşkilatlanmasına ağırlık verilmiş ve pek çok askerî ataşe tayin edilmiştir. Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) dönemine rastlayan bu zaman diliminde, padişahın şahsına bağlı maiyyet-i seniyye erkân-ı harbiyesine bulunmasına rağmen II. Şube faal olarak kullanılmıştır. Kuruma bu dönemde önem verilmesi Osmanlı Devleti'nin varlığına yönelik tehditlerin arttığını göstermektedir. II. Şube'nin bu dönemde personel yapısına bakıldığı zaman 3 kişi hariç kurum Türk ve Müslümanlardan oluşturulmuştur. Bu durum Sultan Abdülhamid'in döneminin personel politikasına uygundur.

II. Meşrutiyet'in ilânından (23 Temmuz 1908) sonra Alman modeli Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ni etkilenmiştir. Bu sürede II. Şube'nin yeniden organize edilmiştir. Bu sebeple II. Şube'nin müdürlerinin mirliva ve miralay rütbesindeki subaylardan oluşmuştur. Osmanlı ordusu yeni organizasyonunu tamamlayamadan başlayan Trablusgarp ve arkasından Balkan Harpleri sırasındaki II. Şube faaliyetleri çalışmamızın konusu olmamakla beraber Birinci Dünya Savaşı'nda istihbarat faaliyetlerini anlamak için önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bundan dolayı adı geçen konularda yeni araştırmalar yapılmalıdır.

Cephelerde kurulan istihbarat şubelerine bakıldığında ilk defa Osmanlı-Yunan Harbi'nde (1897) Alasonya ordusu karargâhında I. Şube, istihbaratla görevlendirilmiştir. Trablusgarp Harbi'nde ise seferber edilen ordu karargâhlarının İkinci Şubesinin görevi istihbarat olmuştur. Böylece cephelerde istihbarat işleri müstakil bir şubeye kavuşmuştur. Bu da iş yükünün ağırlaştığını göstermektedir. Balkan Harplerinde de bu durum devam etmiş ve kolordularda istihbarat şubeleri oluşturulmuştur.

Balkan Harplerinin akabinde Almanlarla yapılan antlaşma gereği olarak Erkân-ı Harbiye Riyaseti yeniden organize edilmiştir. Bu dönemde Erkân-ı Harbiye'nin şubelerine Alman subaylar müdür olarak tayin edilmişlerdir. Böylece Erkân-ı Harbiye Riyaseti'nde Türk zabitler ile Alman subaylar arasında işbirliğinin yanında çatışmalar da yaşanmıştır. Bu sırada Avrupa'da başlayan Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı bu çatışmayı ikinci plana atmış, Osmanlı ordusu 2 Ağustos 1914'te seferberlik ilân etmiştir. Seferberliğin ilânı üzerine Almanlar Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ni tamamen kontrolleri altına almaya çalışmışlardır.

Seferberliğin ilânı üzerine II. Şube'nin yeniden organize edildiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde II. Şube, dört kısma ayrılmış ve kurumun etkinliği arttırılmak istenmiştir. Fakat kısa sürede bundan vazgeçilmiştir. Savaş süresince Başkumandanlık Vekâleti'nin şube sayıları değiştirilmesi rağmen II. Şube istihbarat görevini devam etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın ilk dönemlerinde ordu karargâhlarında harekât ve istihbarat şubelerini birlikte idare edileceği düşünüldüğünden dolayı Çanakkale'deki V. Ordu hariç müstakil bir istihbarat şubesi oluşturulmamıştır. Cephelerde II. Şube'ye doğrudan bağlı olan istihbarat birimleri 1916 yılında kurulmuşlardır. Bir yıl sonra ise kolordu karargâhlarında istihbarat zabıtlıkları oluşturulmuştur. Cephelerdeki istihbarat birimleri, haber toplanması ve kontrespiyonaj faaliyetleri, esir listelerinin çıkarılması ve onların sevkinden sorumlu tutulmuşlardır. Bu durum istihbarat birimlerinin ordulardaki sorumluluğunun hayatiyetini göstermektedir. Ancak cephelerdeki istihbarat birimlerinin faaliyetlerini anlamak için yeni araştırmaların yapılması gerekmektedir. Böylece cephelerdeki savaş sonuçlarına istihbarat birimlerinin etkisi hakkında daha kesin yargılara varılabilir.

Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinden itibaren Alman etkisine giren II. Şube'nin müdürü Kaymakam Etienne Perrinet von Thauvenay olmuştur. Thauvenay, Osmanlı Erkân-ı Harbiyesi'ndeki, Alman haber alma elemanı gibi çalışmıştır. Osmanlı topraklarındaki Türk-Alman askerî durumu hakkında kendi ülkesine raporlar yazmıştır. Bu durum Almanya'nın Osmanlı ordusunun bütün durumlarından haberi olduğunu göstermektedir.

Erkân-ı Harbiye Riyasetinde, Almanların etkisine girerken Başkumandan Vekili İsmail Enver Paşa, orduda gençleştirme faaliyetleri sırasında II. Şube'nin, müdür yardımcılığına Musa Kâzım Karabekir'i getirmiştir. Bu dönemde Balkan Harplerinin hezimetini yaşayan Osmanlı ordusunda en zayıf yönünün istihbarat olduğu tespit edildiği için Osmanlı ordusunun istihbarat eksikliğinin giderilmesine çalışılmıştır. Bunun yanında Karabekir dönemi, Almanlarla mücadeleyle geçmiş ve II. Şube'yi onların denetiminden kurtarmaya çalışılmıştır. Yine bu dönemde Karabekir'in Almanlardan bağımsız yeni bir istihbarat teşkilâtı kurulmasının düşünmesi, istihbarat şubesinin bir ortak kabul etmediğini Osmanlı zabitlerinin anladığını göstermektedir. Nitekim Alman Askerî Heyeti, II. Şube'yi adeta lağvetmek istemiş ancak Osmanlı zabitleri buna engel olmuşlardır.

Bu dönemde II. Şube devletin gören gözü ve kulağı olmayı başarmış, rakip ülkelerin durumunu araştırarak bir savaşın çıkacağını karar alıcılara bildirmiştir. Avrupa'da savaşın başlaması üzerine II. Şube'nin görevleri arasına sansür de eklenmiş ve iş yükü artmıştır. Yine bu dönemde her gün Enver Paşa'ya brifing verilmiştir. Dolayısıyla istihbarat birimi doğrudan doğruya görüşlerini en üst seviyeye iletmiştir. Bu dönemi II. Şube oldukça faal olarak geçirmiş ve önemli sayıda yayın yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesine sebep olan Karadeniz bombardımanından II. Şube'nin haberi olmamıştır. Savaşa girilmesinden kısa bir süre sonra Karabekir'in yerine aynı şubeden Binbaşı Şevket Seyfi Bey tayin edilmiştir. Seyfi Bey döneminde kurumun iç işleyişini ve varsa çatışmalarını aydınlatacak her hangi bir kaynağa ulaşamadığı için II. Şube'nin kendi vazifesine odaklandığı düşünülmektedir. Bununla birlikte II. Şube, Alman askerî idaresinin her istediğine onay vermemiş ve özerkliğini koruyabilmiştir.

Bu dönemde II. Şube personeli lisanlara göre masalara ayrılmış ve Balkan lisanlarını bilen personel çalıştırılmıştır. Bu durum kurumda bir uzmanlaşma olduğu göstermektedir. Ayrıca asayiş birimlerden kuruma personel alınarak daha faal olması sağlanmak istenmiştir. Bunun yanında II. Şube'nin tahsisatının miktarı tespit edilememiştir. İstihbaratın maddi güçle doğrudan ilgili olduğu için bu konudaki arşiv malzemesinin analitik tasnifi yapıldıktan sonra tekrar çalışılması gerekmektedir.

Savaş sırasında Almanların II. Şubeye müdahaleleri devam etmiş ve Alman Kaymakam Sievert Eylül 1916'da İstanbul'a gelerek göreve başlamıştır. Böylece Almanlar, Thauvenay döneminden daha farklı olarak II. Şube'nin doğrudan idaresini ele almamışlar ve Türk müdürün idaresinde olmasına rağmen kurum yönetiminde söz sahibi olmaya çalışmışlardır.

II. Şubenin günlük mesaisi savaş sırasında oldukça yoğunlaşmıştır. İstihbaratlar, Almanlar için tercüme edilmiş ve özetler çıkarılmıştır. Bunun yanında II. Şube'nin haritalarının Türkçe olması, Alman subaylarla anlaşma problemi doğurmuştur. Ayrıca bu dönemde II. Şubenin yayın kısmında çok sayıda zabıt istihdam edilmiştir. Bu dönemde rakip ordu ve ülke etütleri ve düşmanların Osmanlı cepheleri hakkındaki yayınları tercüme edilmiştir.

Savaş süresince II. Şube, eksikliklerinin gidermek amacıyla özellikle müttefik ülkelerin istihbarat kurumlarını yakından takip etmiştir. Nitekim kurum savaş sırasında kendini yenilemeye çalışmıştır. Bu durum kurumun savaş sırasında istihbaratın değişen koşullarına uyum sağlamaya çalıştığını göstermektedir. Ayrıca II. Şube, müttefiklerin istihbarat kurumlarıyla doğrudan işbirliğine ve istihbarat paylaşımına gitmiştir.

Savaş sırasında en önemli bilgi kaynağı insan olmuştur. İnsan istihbaratı savaş boyunca önemini korumuş hatta arttırmıştır. Özellikle ordularda oluşturulan istihbarat ikinci şubeleri merkeze malumat göndermişlerdir. Bunların görevlerine dair 1916 yılında bir talimatname çıkarılmıştır. Bu talimatnameyi takiben istihbarat zabıtlarının nasıl yetiştirileceğine dair başka bir talimat yayınlanmış ve istihbarat dersleri oluşturulmuştur. Yayınlanan talimattan II. Şube'nin İstanbul'a özel bir önem

verdiği görülmektedir. Yine talimattan II. Şube'nin savaşın kaderinin belirlenmesinde iktisadî bilginin ne kadar önemli olduğunu anlamıştır.

Ordular ve savaş sırasında oluşturulan kolordu ve fırka istihbarat zabitlerinin verdikleri istihbarat bilgileri sadece askerî alanda olmamış, bölge halkları ve çevre ülkelerinin durumunu da merkeze ulaştırmışlardır. Bu zabitler casus ağıları oluşturdukları casus teşkilâtları sayesinde merkeze bağımlı kalmamış ve kendi bilgilerini toplamışlardır. Ayrıca Osmanlı ordularında karşı casuslukla mücadele edilmesi amacıyla Hafî Polis Zabıta Teşkilâtı oluşturulmuştur. Ordular casusluk teşkilatına ciddi tahsisatlar ayırmışlardır. Ancak bunun miktarı da tespit edilememiştir.

Müttefik ülkelerin genelkurmaylarına Osmanlı murahhasları tayin edilmişlerdir. Bu murahhaslar ile savaşın son senesinde tayin edilen mümessiller, merkeze istihbarat göndermişlerdir. Müttefik ülke ordularına ise haber ve irtibat zabitleri sıfatında personel tayin edilmiştir. Böylece istihbaratlar doğrudan paylaşılma imkanı bulmuştur. Böylece doğrudan doğruya istihbarat paylaşımı gerçekleştirilmiş ve zamandan ve elemandan tasarruf edilmiştir.

Savaş sırasında en fazla istihbaratı, Hariciye Nezareti'ne bağlı diplomatik misyonlar toplamışlardır. Diplomatik misyonlarda ataşelerin görevlendirilmesi bunların ürettikleri istihbaratın miktarını arttırmıştır. Diplomatik misyonlar, savaşla ve savaştan sonraki Osmanlı Devleti'nin yüzleşmek zorunda kalacağı konularda merkeze bilgi göndermişlerdir. Özellikle diplomatik misyonlardaki görevlilerin yaptıkları analizler ve yazdıkları raporlarla merkezdeki karar alıcılarına yardımcı olmaya çalışmışlardır.

Diplomatik misyonların öğrendikleri bilgilerin çok büyük kısmı açık kaynaklardan temin edilmiştir. Bu durum açık kaynakların doğru bir yorumlamayla Osmanlı İstihbarat Topluluğu için çok önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca diplomatik misyonların gönderdiği raporlardan özellikle sınır ülkelerinde Bulgaristan, İran ve Yunanistan'da Osmanlı istihbaratının kuvvetli olduğu ve buralarda bir tehdit algısının yoğunlaştığını düşünmekteyiz. Ayrıca bu belgelerin frekans yoğunluğundan özellikle savaşın arttığı dönemler tespit edilmektedir.

Dış istihbaratta ataşemiliterler ve ataşenavaller çok önemli bilgileri merkeze ulaştırmışlardır. II. Şube'nin diplomatik misyonlardaki gözü ve kulağı mertebesinde olan ataşeler arasında önemli sayıda erkân-ı harb zabiti görev almıştır. Bu durum ataşelere verilen önemi göstermektedir. Ancak ataşeler kısa sürede değiştirilmesi, onların istihbarat ağları kurmasını ve meslekte uzmanlaşmalarını etkilemiştir. Yalnız ataşeler merkezin duymasını istediği bilgileri mi toplamışlar yoksa ağları sayesinde ihtiyaç olunan bilgiyi toplamışlar sorusuna konuyla ilgili bütün evrakların görülmesiyle verilebilir. Bunun yanında ataşelerin gönderdikleri bilgilerin merkezde karar almaya etkisi de aynı evraklarının incelenmesiyle ortaya çıkacaktır.

Anlaşıldığına göre tahsisatı kısıtlı olan Osmanlı Devleti, geniş bir ağa sahip olan Alman istihbaratından faydalanmıştır. Almanlar oldukça sık ve düzenli miktarda malumat paylaşmışlardır. Müttefiklerin verdikleri malumatın büyük kısmı istihbarata karşı koyma alanında olmuştur. Müttefiklerle işbirliği yapılması sayesinde düşmanların kullandığı ve kendilerinin geliştirdiği casusluk yöntemleri öğrenilmiştir. Bununla beraber müttefik devletler, Osmanlı İstihbarat Topluluğu'ndan bilgi saklamışlardır. Ayrıca müttefikler kimi zaman verdikleri bilgilerle Osmanlıları manipüle etmeye çalışmışlardır. Bununla beraber Osmanlı İstihbarat Topluluğu müttefikleriyle tarafsız ülkelerde işbirliği yapmıştır. Hatta Osmanlı misyonlarında görevli diplomatlar, müttefik ülkeler istihbaratlarında görev yapmışlardır.

Osmanlı İstihbarat Topluluğu, istihbarat toplanması için gizli kaynaklar kullanmışlardır. Gizli kaynakların büyük kısmının istihbarat için eğitimden geçmemiş kişilerden oluşmuştur. Ancak Osmanlı İstihbarat Topluluğu gizli kaynakların dezavantajını da yaşamıştır ve çift taraflı çalışanlar bulunduğu tespit edilmiştir. Savaşın getirdiği kaos ortamı içinde Osmanlı Devleti'ne bilgi satmak isteyen şahıslar ortaya çıkmıştır. Ancak Osmanlı İstihbarat Topluluğu, bunların verdikleri bilgileri teyit ettirmiştir.

Çalışmamız sırasında Dahiliye Nezareti'nin kendine has bir istihbarat ağı olduğu anlaşılmıştır. Dahiliye Nezareti ülke içinde mülkî kurumlardan ve kolluk kuvvetlerinden bilgi almıştır. Yurt dışına ise gizli kaynaklar göndermiş ve şüpheli şahısların faaliyetlerini takip etmiştir. Dahiliye Nezareti, ülke içerisinde istihbarat karşı koyma faaliyetlerinden sorumlu olmuş ve II. Şube'nin yurt içinde en fazla

işbirliği yaptığı kurum olmuştur. Bu bağlamda Başkumandanlık Vekâleti, ihtiyacı olan kendi kaynaklarıyla ulaşamadığı veya teyit etmek istediği bilgileri Dahiliye Nezareti'nden temin etmiştir. Dahiliye Nezareti, istihbarat taleplerini ülke güvenliği açısından son derece ciddiye alarak karşılamaya çalışmıştır.

Dahiliye Nezareti'nin yurt dışında kullandığı gizli kaynaklar bilgileri dikkat çekmemek için özel adreslere göndermişlerdir. Bunun yanında basın aracılığıyla haberleşme sağlanmıştır. Bu durum Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun çağdaşları gibi yöntemleri bildiklerini ve kullandıklarını göstermektedir. Savaş boyunca Dahiliye Nezareti özellikle ihbarlarla uğraşmıştır. Yapılan ihbarların büyük kısmı yanlış çıkması bunların Osmanlı emniyet güçlerini meşgul etmek amacıyla yapıldığını düşündürmektedir.

Dahiliye Nezareti ve II. Şube arasında istihbarat rekabeti yaşandığına dair bir belgeye ulaşılamamıştır. Bunun en önemli sebebinin Enver Paşa ile Talat Bey arasındaki uyumdan kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bununla beraber savaş süresince İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerden oluşan ve sadece Dahiliye Nazırı Talat Bey'e Osmanlı ordusunun durumu hakkında bilgi veren bir ekip olduğu anlaşılmıştır.

Çalışmamız sırasında Bahriye Nezareti Birinci Daire İkinci Şubesi'nin istihbaratla görevlendirildiği ortaya çıkmıştır. Bu kurum, Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun deniz kısmını oluşturmuştur. İkinci Şube, ülke içindeki ve dışındaki ataşenavallerle gibi kendine bağlı kişi ve kurumlardan bilgi almıştır. İkinci Şube, özellikle Osmanlı sahillerinin tamamında kurulmuş olan liman reislikleri sayesinde düşman deniz kuvvetlerini ve Osmanlı donanmasında hizmet eden müttefik deniz güçlerinin faaliyetlerini takip etmiştir. İkinci Şube'nin topladığı bilgilerden ve faaliyetlerinden dolayı savunma ağırlıklı bir istihbarat organizasyonu olduğu ortaya çıkmıştır. Burada belirtmek gerekir ki Bahriye Nazırı Ahmed Cemal Paşa'nın kendisine ait bir istihbarat ağı olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca Bahriye Nezareti istihbaratı ile Dahiliye Nezareti ve Başkumandanlık Vekâleti istihbaratları arasında bir rekabet olmadığı ve onlarla bilgi paylaşmaktan çekinmediği anlaşılmıştır.

Savaş sırasında Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun temin ettiği malumatın büyük kısmı açık kaynaklardan sağlanmıştır. Bunlar yerli ve yabancı basın, ajanslar, düşman ülkelerin resmî tebliğleri ve savaş hakkındaki yayınları olmuştur. Açık kaynaklara dayanılarak yapılan tercümeler ve özetlerle Osmanlı İstihbarat Topluluğu bilgilendirilmiştir.

Osmanlı İstihbarat Topluluğu, diğer muharip devletler gibi teknolojinin imkanlardan faydalanarak malumat toplamıştır. Bunlar arasında uçak keşifleri ve telsiz-telgraf makineleri ön plana çıkmışlardır. Özellikle telsiz-telgraf makineleri, telefon iletişimin kurulamadığı cephelerde önemli bir eksikliği gidermişlerdir. Bu makineler sayesinde düşmanların haberleşmeleri dinlenmiştir. Ayrıca düşmanların sinyal haberleşmelerine engel olunmaya çalışılmıştır. Fakat tamamen dışa bağımlı bir teknoloji olduğu için müttefiklere muhtaç olunmuştur. Bununla beraber Osmanlı İstihbarat Topluluğu, modern teknolojinin istihbarat işlerinde kullanmayı öğrenmiş ve bundan faydalanmıştır.

Muharebe sahasında istihbaratın etkisinin anlaşılması için Çanakkale ve Irak cepheleri örnek olarak seçilmişlerdir. Bu cephelerde Osmanlı İstihbarat Topluluğu düşman kuvvetlerinin harp kabiliyet ve yeteneklerini tespit etmeye çalışmış ve bulabildiği bütün kaynaklardan bilgi toplamıştır. Özellikle düşmanların birliklerin isimleri, numaraları, kumandanlarının isimleri, bulundukları mevkieer, muharebelere katılan kıtalar, kayıpları ve komuta kademelerinin biyografileri öğrenilmeye çalışılmıştır.

Savaş sırasında espionaj ve kontrespiyonaj faaliyetlerinde pek çok problemle karşılaşmıştır. Problemlerin tespit edilmesi için II. Şube, kendi personelini yurt dışına göndermiştir. Bunların yazdıkları raporlar, II. Şube'nin içinden eleştiriler olduğu için oldukça değerli olmuşlardır. Problemlerin başında ihmallerin ve ciddiyetsizlik olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında diplomatik misyonlardaki tecrübesizlik ve rakip istihbarat teşkilâtlarının Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun sızması gibi pek çok problem ortaya çıkmıştır. Diplomatik misyonlardaki personel eksikliği bir diğer problemi oluşturmuştur. Büyük kısmı uzun yılların birikimi olan teşkilât ve koordinasyon eksikliği en çok kendini kontrespiyonaj noktasından göstermiştir. Cephelerde de teşkilât eksikliği yüzünden

birlik komutanları istihbarat ağıları oluşturmak zorunda kalmışlardır. Bir diğer sorun malî alanda ortaya çıkmıştır. İstihbarat toplaması için sahada görevlendirilen şahıslara ödemelerde sıkıntılar yaşanmıştır. Ayrıca İstihbarat Topluluğu'ndaki personellerin maaşlarının da yeterli olmadığı görülmektedir. Bu durum malî bakımdan özgür olunmazsa istihbaratta başarılı olunmayacağını göstermektedir.

Müttefiklerle savaşa girilmesinin ortaya çıkardığı sonuçlardan biri kontrespiyonaj alanında ortaya çıkmıştır. Almanlar, kendi istihbarat elemanlarının çalışmasının engellenmesinden dolayı Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun aldığı kontrespiyonaj tedbirlerinden rahatsız olmuştur. Ayrıca Osmanlı ordusunda görevli Alman subayların Türk amirleri ile kendi üstlerine farklı raporlar hazırlamışlardır. Bunun yanında savaş sırasında Almanlar haberleşme araçlarına hakim olarak Osmanlı Devleti'nin iletişimin kontrol etmeye çalışmışlardır. Bu durum Almanların savaş sırasından ve sonrasında kendi gündemlerinin olduğunu göstermektedir. Osmanlı Devleti, Almanların ve diğer müttefiklerinin niyetlerini anlamış ve kendilerinden habersiz olarak düşmanlarla barış görüşmeleri yaptıklarını tespit etmiştir. Bunun üzerine Osmanlı diplomatları müttefiklerinin faaliyetlerini de takip etmişlerdir.

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin yurt dışından bilgi topladığı ülkelerde diplomatlarının çalışmasına, iletişim araçlarını kullanmalarına ve posta çantalarının geçmelerine engel olmuşlardır. Bunun için tarafsız devletlere baskılar yapmışlardır. Ayrıca cephelerde İtilaf Devletleri'nin aldığı tedbirler Osmanlı casuslarının çalışmasını mani olmuştur. Bu durum tarafsız ülkelerde ve cephelerde görünmeyen fakat çok büyük bir mücadelenin olduğunu göstermektedir.

Savaş boyunca Osmanlı İstihbarat Topluluğu teknolojik ve diğer haberleşme yöntemlerini kullanmıştır. Haberleşme güvenliğinin sağlanması için en önemli yöntem şifreli haberleşme olmuştur. Şifreli olarak gönderilen telgraf ve mektupların çok sayıda olması, Osmanlı kurumlarının bu yöntemi uzun zamandır kullandığını göstermektedir. Haberleşmenin güvenilir olması için kuryelerden faydalanılmıştır. Kuryeler özellikle yurt dışıyla haberleşmesinde kullanılmış ve oldukça pahalı bir haberleşme şekli olduğu için gizli evrakları taşımışlardır. Haberleşmenin güvenilirliği için kurumlar kendi çözümlerini bulmuşlardır. Nitekim haberleşmenin güvenilirliği

için zarfların üzerine mahrem yazısı ve gizli anlamına gelen hilal işaretleri kullanılmaya başlanmıştır.

Osmanlı İstihbarat Topluluğu, aldığı haberlerin çok önemli olanlarıyla güvenilirliği düşük olanlarını teyit ettirmiştir. Kurumlar malumatları kendi kaynakları üzerinden teyit ettirdikleri gibi diğer nezaretler aracılığıyla da teyit ettirmişlerdir. İstihbarat Topluluğu, müttefiklerinden aldıkları haberleri de kendi kaynakları üzerinden teyit ettirmiştir. Bu durum, olması gerektiği gibi Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nun kendisi dışında kimseye güvenmediğini göstermektedir.

Osmanlı İstihbarat Topluluğu mensupları ve askerî ümera raporlar yazarak ve analizler yaparak sivil ve asker karar alıcıları bilgilendirmişlerdir. Diplomatik misyonlar ve bilgisine ihtiyaç duyulan kişiler tarafından yazılan raporlarda sadece savaş ilgili konular yer almamıştır. Savaş sırasında ve sonrasında Osmanlı Devleti'nin ilgilenmek zorunda kalacağı pek çok konuda raporlar kaleme alınmıştır. Rapor yazarların bolluğuna karşılık analiz yapanların sayısı oldukça az olmuştur. Bu durum Osmanlı askerî ve mülkî idaresinin temel sorunlarından biri olmuştur. Raporlar ve analizler çoğu zaman oldukça kısa kaleme alınmıştır. Bununla beraber az sayıda da olsa ciddi analizler yapılmıştır.

Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nu oluşturan kurumlar, açık ve gizli kaynaklardan topladıkları bilgileri istihbarat haline getirmişlerdir. Akabinde bunlar karar alıcılara takdim edilmeleri için yayınlar hazırlanmıştır. Bunlar sadece istihbarat paylaşılması değil propaganda yapılması için de yayınlanmıştır. Yayınların büyük kısmı günlük olarak hazırlanmışlardır. Günlük yayınlanan cerideler, ülke ile düşman ordu etütleri ve hülâsa-i istihbaratları II. Şube'nin düzenli olarak çıkarmaya çalışmıştır. Savaşın sonuna doğru ise haftalık raporlar yayınlanmıştır. Bunlar dağıtılırken üzerine katiyen mahrem notu düşülmüş veya çift hilal konularak güvenliği düşünülmüştür.

Üretilen istihbarat bilgisi baştan Enver Paşa olmak üzere ilgili bütün askerî makamlara, nezaretlere ve ülke dışındaki Osmanlı askerî makamlarına gönderilmiştir. Harekât Şubesi'ne ise her gün bilgi verilmiştir. II. Şube, ordulara gönderdiği istihbarat bilgisinde müttefiklerinin başarısızlıklarını bildirmiştir. Ayrıca

ittifak ülkelerinin savaş kapasiteleri olduğundan daha az olarak göstermiştir. Böylece orduların morali yüksek tutulmaya çalışılmıştır. II. Şube, müttefiklerle de bilgi paylaşmıştır. Bununla beraber müttefikler, Osmanlı topraklarındaki kendi kaynaklarından da malumat almışlardır.

II. Şube, savaş sırasında çok fazla sayıda yayın yapmıştır. Düşman ve müttefik ülkelerinin askerî teşkilatları, düşmanların Osmanlı cephelerindeki savaşlarla ilgili yayınları, ülke ve ordu etütleri tercüme edilmiştir. Ayrıca kullanılan fotoğraflar ve yapılan tercümelerin kalitesi ve çok sayıda yayın yapılması II. Şube'nin bu konuda uzmanlaştığını göstermektedir.

Savaş sırasında II. Şube'nin paylaştığı istihbarat yeterli gelmeyince ilgili kurum ve kişiler bilgi talep etmişlerdir. Özellikle orduların istihbarat taleplerine cevap verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında müttefik ülkelerin suçlular hakkındaki bilgi taleplerine de cevap verilmiştir.

II. Şube'nin görevlerinden biri de istihbarata karşı koyma olmuştur. Osmanlı topraklarında yaşayan azınlıklar, ülke asayişinin sağlanmasındaki problemlerin yanına bir de savaşın getirdiği kaotik durum eklenince ülke toprakları tamamen karşı istihbarata açık hale gelmiştir. Nitekim İtilaf Devletleri savaş başlamadan çok önceleri istihbarat ağıları oluşturmuşlardır.

Osmanlı ülkesinde bulunan tarafsız ülke diplomat ve casusları İtilaf Devletlerine çalışmışlardır. Özellikle Yunan diplomatları savaş süresince oldukça faal olmuşlar ve İtilaf Devletleri'ne bilgi vermişlerdir. ABD diplomatları ise Arap coğrafyasında İngilizlerin boşalttıkları yerler, doldurmuşlar ve onlara çalışmışlardır. Osmanlı Devleti tebaası çok sayıda kişinin İtilaf Devletleri'ne çalıştığı tespit edilmiştir. Özellikle Rumlar ve Ermeniler ön plana çıkmışlardır.

Osmanlı İstihbarat Topluluğu, savaş boyunca karşı istihbarat tedbirleri almıştır. Bunların ilk adımı olarak farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır. Farkındalık Osmanlı Devleti'nin sivil ve asker bütün kurumlarında olduğu gibi halkta da oluşturulmaya çalışılmıştır. Osmanlı İstihbarat Topluluğu, şüpheli şahısları ve casusları kayıt altına alarak bir veri bankası oluşturmak istemiştir. Cephelerdeki

birliklerin ise karşı istihbarattan korunması görevi ordu komutanlarının inisiyatifine bırakılmıştır.

Savaş sırasında casusluğu engellemek için ulaşımın kontrol edilmesine başlanmıştır. Bunun için sınır kapıları oluşturulmuş, seyahat varakası uygulamasına geçilmiş, pasaport ve vize uygulamasında son derece titiz davranılmış, gece sokağa çıkma yasağı getirilmiş, yasak bölgeler ilân edilmiş, yeni emniyet müfettişlikleri oluşturulmuş, ülkenin güvenliği kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca yabancıların Osmanlı ülkesinde ikametleri zorlaştırılmış, Balkan trenini kullanacaklar için yeni düzenlemelere gidilmiş, kurumlar millileştirilmiş ve bunun için kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Bunun yanında şüpheli şahıslar sürgüne gönderilmiş veya sınır dışı edilmişlerdir. Haberleşmenin kontrol edilmesi için ise sansür heyetleri oluşturulmuş, şifreli haberleşme yasaklanmıştır. Teknik istihbaratın engellenmesi için telsiz-telgraf makinelerinin toplatılmıştır. Bu uygulamalar müttefik ülke vatandaşları için de geçerli olmuştur.

Burada belirtmek gerekir ki Osmanlı İstihbarat Topluluğu, Birinci Dünya Savaşı boyunca oldukça faal olmuştur. Bu durum da genel kanının tamamen zıddına olarak Teşkilat-ı Mahsusa'nın harekât ve organizasyon kabiliyetinin çok ötesinde istihbaratla görevlendirilmiş Osmanlı kurumlarının olduğunu ortaya çıkmıştır.

Çalışmamız II. Şube'yi merkeze alan ilk çalışma olmasından dolayı bazı eksikliği barındırmaktadır. Çalışmanın eksikliği I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefiki ve düşmanı olan ülkelerin arşiv kaynaklarını kullanılmaması olmuştur. Savaştan diğer ülkelerin istihbarat teşkilâtlarıyla Osmanlı İstihbarat Topluluğu'nu oluşturan kurumların mukayese edilmesi ise kaynak miktarının çok fazla olmasından dolayı başka çalışmaların konusudur. Yine çok daha kapsamlı bir çalışma olmasından Birinci Dünya Savaşı'nda meydana gelen Ermeni tehcirindeki II. Şube'nin görevine de değinilmemiştir.

Son olarak belirtmek gerekir ki, Osmanlı Devleti belgelerinde çoğu zaman olanın değil olması gerekenin yazıldığı için istihbarat çalışmalarından pek çok soru işareti kalmaktadır. Bu soru işaretlerinin giderilmesi için mikro çalışmaların yapılması gerekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

1-ARŞİV

Atatürk Kitaplığı Arşivi

Belediye Müteferrik Evrakı (Bel, Müt)

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbîâlî Sadaret Dairesi Kalemlerin Ait Belgeler

Divan Kalemi (A.DVN)

Mukavelenameler (A.DVN.MKL)

Mısır (A.MTZ.(05)

Evrak Kalemi Evrakı (A.VRK)

Bâbîâlî Evrak Odası Evrakı (BEO)

Dahiliye Nezaretine Ait Belgeler

Emniyet-i Umumiye 1. Şube (DH.EUM.1.Şb)

Emniyet-i Umumiye 2. Şube (DH.EUM.2.Şb)

Emniyet-i Umumiye 3. Şube (DH.EUM.3.Şb)

Emniyet-i Umumiye 4. Şube (DH.EUM.4.Şb)

Emniyet-i Umumiye 5. Şube (DH.EUM.5.Şb)

Emniyet-i Umumiye 6. Şube (DH.EUM.6.Şb)

Emniyet-i Umumiye 7. Şube (DH.EUM.7.Şb)

Emniyet-i Umumiye Tatbikat-ı Adliye Kalemi (DH.EUM.ADL)

Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemi (DH.EUM.ECB)

Emniyet-i Umumiye Kalem-i Hususi (DH.EUM.KLH)

Emniyet-i Umumiye Levazım Kalemi (DH.EUM.LVZ)

Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi (DH.EUM.MH)

Emniyet-i Umumiye Seyr ü Sefer Müdüriyeti (DH.EUM.SSM)

Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemi (DH.EUM.VRK)

İdare (DH.İD)

İdare-i Umumiye Ekleri (DH.İ.UM.EK)

Kalem-i Mahsus (DH.KMS)

Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUI)

Sicil-i Nüfus Tahrirat Kalemi (DH.SN.THR)

Şifre Kalemi (DH.ŞFR)

Hariciye Nezareti

İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO)

İdare (HR.İD)

Mütenevvvia Kısmı (HR.MTV).

Petersburg Sefareti (HR.SFR.1)

Sofya Sefareti (HR.SFR.(04)

Tahran Sefareti (HR.SFR.(20)

Siyasî (HR.SYS)

İradeler

Dosya Usulü (İ.DUİT)

Harbiye (İ.HB)

Hariciye (İ.HR)

Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

Taltifat (İ.TAL)

Meclis-i Vükela Mazbataları

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

Maarif Nezareti Evrakı

Mektubi Kalemî (MF.MKT)

Şura-yı Devlet Evrakı

Şura-yı Devlet (ŞD)

Yıldız Evrakı

Mütenevvi Maruzat (Y.MTV)

Deniz Tarihi Arşivi (DTA)

Mülga Bahriye Nezareti Evrakı (MBN)

Bahriye Nezareti Fonu (BN)

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Birinci Dünya Harbi Kataloğu (BDH)

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi (MSB)

Şevket Seyfî Düzgören'in şahsî dosyası

Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK)

Enver Paşa Evrakı (EP)

Kâzım Orbay Evrakı (KO)

2-BELGE YAYINLARI

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 33, S. 84, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1984.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 38, S. 88, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1989.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 39, S. 90, Ankara, Genelkurmay Basımevi, Eylül 1990.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 53, S. 117, Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ocak 2004.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 53, S. 118, Ankara, Genelkurmay Basımevi, Temmuz 2004.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 63, S. 132, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2014.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Yıl 67, S. 141, Ankara, Genelkurmay Basımevi, Ocak 2018.

Kızılay Arşivi Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı, Haz. Recep Karacakaya, Zekai Mete, Hamdi Genç, Faruk Bal, İstanbul, Kızılay Yay., 2018.

Rus Dışişleri Arşivi'nin Gizli Belgelerinde Osmanlı'nın Cihan Harbi'ne Girişi, Haz. Azad Ağaoğlu, İstanbul, Ötüken, 2018.

3-SALNAMELER

Bahriye Salnamesi 1330-1331, 19. Tertib, İstanbul, Matbaa-i Bahriyye, İstanbul 1330.

Bahriye Salnamesi 1333, 21. Tab, İstanbul, Matbaa-i Bahriyye, 1333.

Ordu Salnamesi, y.y., Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaası, 1330.

Salname-i Askeriyye, İstanbul, Matbaa-i Harbiye-i Askeriyye, 1307.

Salname-i Askeriyye, y.y., 1306.

Salname-i Askeriyye, y.y., 1308.

Salname-i Askeriyye, y.y., 1309.

Salname-i Askeriyye, y.y., 1311.

Salname-i Askeriyye, y.y., 1324.

Salname-i Askeriyye, y.y., Matbaa-i Harbiye-i Askeriyye, 1304.

Salname-i Devlet-i Aliyye 1333-1334, 68. sene, Dersaadet, Hilal Matbaası, 1334.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 36. Defa, İstanbul, Mahmudbey Matbaası, 1298.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 37. Defa, İstanbul, Mahmudbey Matbaası, 1299.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 38. Defa, Konstantiniyye, Matabaa-i Ebuzziya, 1299.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 39. Defa, İstanbul, Matbaa-i Osmaniyye, 1301.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 40. Defa, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniyye, 1302.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 41. Defa, Dersaadet, Mahmudbey Matbaası, 1303.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 42. Defa, Dersaadet, Mahmudbey Matbaası, 1304.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 43. Defa, Dersaadet, Mahmudbey Matbaası, 1305.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 44. Defa, y.y., t.y..

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 45. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1307.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 46. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1308.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 47. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1309

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 48. sene, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1310.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 49. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1311.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 50. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1312.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 51. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1313.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 52. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1314.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 53. defa, Dersaadet, Alem Matbaası, 1315.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 54. sene, İstanbul, Alem Matbaası, 1314.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 55. sene, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye, Matbaa-i Amire, 1315.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 56. sene, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye, Mahmudbey Matbaası, 1316.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 57. sene, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye, Tahir Bey Matbaası, 1317.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 58. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1318.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 59. sene, Dersaadet, Alem Matbaası, 1319.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 60. sene, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1320.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 61. sene, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1321.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 62. sene, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 63. sene, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 64. sene, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1323.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 65. Sene, y.y., Selanik Matbaası, t.y.

Salname-i Askeriyye, İstanbul, Matbaa-i Harbiye-i Askeriyye, 1307.

Salname-i Askeriyye, y.y., 1306.

Salname-i Askeriyye, y.y., 1308.

Salname-i Askeriyye, y.y., 1309.

Salname-i Askeriyye, y.y., 1311.

Salname-i Askeriyye, y.y., 1324.

Salname-i Askeriyye, y.y., Matbaa-i Harbiye-i Askeriyye, 1304.

Salname-i Devlet-i Aliyye 1333-1334, 68. sene, Dersaadet, Hilal Matbaası, 1334.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 36. Defa, İstanbul, Mahmudbey Matbaası, 1298.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 37. Defa, İstanbul, Mahmudbey Matbaası, 1299.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 38. Defa, Konstantiniyye, Matabaa-i Ebuzziya, 1299.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 39. Defa, İstanbul, Matbaa-i Osmaniyye, 1301.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 40. Defa, Dersaadet, Matbaa-i Osmaniyye, 1302.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 41. Defa, Dersaadet, Mahmudbey Matbaası, 1303.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 42. Defa, Dersaadet, Mahmudbey Matbaası, 1304.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 43. Defa, Dersaadet, Mahmudbey Matbaası, 1305.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 44. Defa, y.y., t.y..

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 45. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1307.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 46. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1308.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 47. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1309

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 48. sene, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1310.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 49. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1311.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 50. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1312.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 51. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1313.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 52. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1314.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 53. defa, Dersaadet, Alem Matbaası, 1315.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 54. sene, İstanbul, Alem Matbaası, 1314.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 55. sene, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye, Matbaa-i Amire, 1315.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 56. sene, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye, Mahmudbey Matbaası, 1316.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 57. sene, Darü'l-Hilafetü'l-Aliyye, Tahir Bey Matbaası, 1317.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 58. sene, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1318.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 59. sene, Dersaadet, Alem Matbaası, 1319.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 60. sene, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1320.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 61. sene, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1321.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 62. sene, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 63. sene, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 64. sene, Dersaadet, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1323.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 65. Sene, y.y., Selanik Matbaası, t.y.

4-SÜRELİ YAYINLAR

Düstur, Tertib-i Sâni.

İkdam

Takvim-i Vekayi

Tanin

5-KİTAPLAR

- Aaronsohn, Alexander, **Filistin’de Türklerle Beraber**, Çev. Aybars Arda Kılıçer, Birinci Baskı, İstanbul, Kapra Yay., 2021.
- Ahmed İzzet Paşa, **Feryadım**, İstanbul, Nehir Yay., 1992.
- Ali Rıza (Piyade Binbaşı), (Piyade Binbaşı), **Harb-i Umumide Rus Ordusu**, y.y., Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Yay., Ağustos 1332.
- , **Harb-i Umumide Yunan Ordusu**, y.y., Karargâh-ı Umumi İstihbarat Şubesi Yay, Eylül 1332.
- Arseven, Celâl Esat, **Sanat ve Siyaset Hatıralarım**, Haz. Ekrem Işın, İstanbul, Kadıköy Belediyesi Yay., 2019.
- Avcı, Orhan, **Irak’ta Türk Ordusu**, 1. bs., Ankara, Vadi Yay., 2004.
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal 1881-1918**, 1. Cilt, 18. Basım, y.y. Remzi Kitabevi, 1999.
- Bahriye Nezareti 1. Daire 2. Şube, **Bahr-ı Sefid’de bulunan İngiltere ve Fransa Sefain-i Harbiyyesinin Albümü**, y.y., 1331.
- Bardakçı, Murat (Haz), **Hafız Hakkı Paşa’nın Sarıkamış Günlüğü**, İstanbul, İşbankası Yay., 2014.
- Başkumandanlık Vekâleti, **Hidemât-ı Erkân-ı Harbiyye Talimatnamesi**, Dersaadet, Matbaa-i Askeriye, 1331.
- , **Makamât-ı ve Kitaât-ı Askeriye Muâmelât-ı Taharriyesie Dâir Talîmât Vasıtasıyla**, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1331.
- , **Telsiz-Telgraf Vasıtasıyla Casusluk**, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1330.

- Bartlett, Ellis Ashmead, **Çanakkale Harekât-ı Bahriyesine Dair İfşaat**, Müt. Erkân-ı Harp Kıdemli Yüzbaşı Remzi, Dersaadet, Matbaa-i Amire, 1331.
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, Anlara, TTK, 1991.
- Birle, Peter Birle, **Die Beziehungen Deutschland und Argentinien**, Frankfurt, Vervuert Verlag, 2010.
- Cengizer, Altay, **Adil Hafızanın Işığında Osmanlı'nın Son Savaşı**, 3. Basım, İstanbul, Ötüken, 2017.
- Çakmak, Aydın, **Türk Dış Teşkilatının Gelişimi: Hariciye Nezareti**, İstanbul, Ötüken, 2020.
- Çanakkale Boğaz Komutanlığı (Haz), **Çanakkale Deniz Savaşları 1915**, 2. Baskı, İstanbul, Deniz Basımevi, 2008.
- Doğruöz, V. Türkan v.d. (Haz.), **Telsiz-Telgraf İhtiyat Zabiti, Tevfik Rıza Bey'in Çanakkale Günlükleri**, İstanbul, İşbankası Yay., 2017.
- Genelkurmay Başkanlığı, **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 1 nci Cilt Osmanlı İmparatorluğunun Siyasî ve Askerî Hazırlıkları ve Harbe Girişi**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1970.
- , **Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi III ncü Cilt, İran-Irak Cephesi 1914-1918 1 nci Kısım**, Ankara, Genelkurmay Yay., 1979.
- , **Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Alay ve Daha Üst Kademedeki Komutanların Biyografileri**, Haz. Hülya Toker, Nurcan Askan, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2009.
- , **Espiyonaj**, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, 1949.

- , **Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askerî Hazırlıkları ile Harbe Girişi**, Ankara, ATASE Yay., 2014.
- Görgülü, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922**, 2. bs., Ankara, TTK, 2014.
- Hün, İhsan, **Osmanlı Ordusunda Genelkurmayın Ne Suretle Teşekkül Ettiği ve Geçirdiği Safhalar**, İstanbul, Genelkurmay Başkanlığı İstanbul Basımevi, 1952.
- İngiltere Hükûmeti, **Irak Seferine Ait İfşaat (Beyaz Kitap)**, Müt. Yüzbaşı Rahmi, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.
- , **Çanakkale Raporu**, Müt. Erkân-ı Harbiye-i Bahriye Hüsameddin, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1333.
- İnönü, İsmet, **Hatıralar**, 1. Kitap, Haz. Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1922.
- İskora, [Muharrem] Mazlum, **Türk Ordusu Kurmaylık (Erkân-ı Harbiye) Tarihçesi**, Ankara, Harp Akademisi Matbaası, 1944.
- , **Erkân-ı Harbiye Mektebi Tarihçesi**, y.y., Harp Akademileri Komutanlığı Matbaası, 1930.
- Karabekir, Kâzım, **Birinci Dünya Savaşı Anıları**, İstanbul, YKY, 2011.
- , **Gizli Harp İstihbarat**, Haz. Emrullah Tekin, İstanbul, Kamer Yay., 1988.
- , **Günlükler (1906-1948)**, İstanbul, YKY, 2009.
- , **Tarih Boyunca Türk-Alman İlişkileri**, İstanbul, Emre Yay., 2001.

- Kılıç, Sezen, **Osmanlı Karargâhında Bir Alman Ajanı**, Konya, Dokuz Yay., 2014.
- Lake, Percy, **Kutü'l-Amare Muhasarası ve Harekât-ı Tahlisiyyenin Edvâr ve Safahatı**, Müt. Hüsameddin, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.
- Lüleci, Abdullah, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti’nde Casusluk Faaliyetleri”, Sakarya Üni. Sosyal Bil. Enstitüsü Doktora Tezi, Ocak 2014.
- Nazmi (Piyade Binbaşı), **Kafkasya ve Türkistan (Coğrafi, Siyasî, Tarihî ve İstatistiki mücmel malumat)**, Dersaadet, Matbaa-i Askeriye, 1334.
- Newton, Ronald C., **German Buenos Aires, 1900-1933**, University of Texas Press, 1977.
- Osmanlı Hükûmeti, **İnşaât-ı Elektrikiye Vasıtasıyla Telsiz-Telgraf ve Telsiz-Telefona Mûteallik Kanun Sureti**, Dersaadet, Arşak Gazveyan Matbaası, 1330
- Özdağ, Ümit, **İstihbarat Teorisi**, Ankara, Kripto Yay., 2016.
- Pomiankowski, Joseph, **Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü**, Çev. Kemal Turan, İstanbul, Kayıhan Yay, 2003.
- PTT Genel Müdürlüğü, **İstiklâl Harbi’minde PTT**, Ankara, PTT Genel Müdürlüğü Yayınları, 2009.
- Safi, Polat, “The Ottoman Special Organization-Teşkilat-ı Mahsusa: An Inquiry into Its Operational and Administrative Charactericts”, Ankara, Bilkent University (Doktora Tezi), 2012.
- Sanders, Liman von, **Türkiye’de Beş Yıl**, Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul, İşbankası Yay., 2011.

- Şimşeker, Somer Alp, “Ottoman Intelligence: The Second Branch and Its Operational Charactericts, 1914-1918”, İstanbul, Boğaziçi University (Doktora Tezi), 2021.
- Tetik, Ahmet, **Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-ı Şarkıyye Dairesi) Tarihi**, C. I. 1914-1916, 2. bs., İstanbul, İşbankası Yay., 2014.
- Uyar, Mesut, Ottoman Third Corps in Crisis: Esat Pasha, **Experince of a Lifetime** Ed. by. John Crawford, David Littlewood, James Watson, New Zelland, Massey University Press, 2016, pp. 43-59.
- Van, Nureddin, “İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi; Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909-1918)”, İstanbul, Marmara Üni. (Doktora Tezi), 2012.
- Vedel?, Emil, **Çanakkale’de Bahriyelilerimiz**, Mütercimi Mülazım-ı sâni Ahmed Lutfullah, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1332.
- Wallach, L. Jehuda. **Bir Askeri Yardımın Anatomisi**, Çev. Fahri Çeliker, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1985.
- Yıldız, Gültekin, **Osmanlı Devleti’nde Askerî İstihbarat (1864-1914)**, İstanbul, Yeditepe Yay., 2019.
- Yusuf Rıza (Piyade Yüzbaşı), **Mısır ve Ordusu**, İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1330.

6-MAKALELER

Ali Haydar Emir,

“Osmanlı Bahriyesi 10 Temmuz 1324’ten 10 Temmuz 1330’a Kadar”, **Mecmûa-i Seneviye-i Bahriye**, Birinci Sene, Bahriye Matbaası, İstanbul 10 Temmuz 1331, ss. 3-83.

Avşar, Servet,

“Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesi’nde Arap Aşiretlerini Kazanmaya Yönelik Propaganda Faaliyetleri”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 1, S. 1, Şubat 2003, ss. 117-133.

-----,

“Birinci Dünya Savaşı’nda Casusluk Okulları, Casusluk Uygulamaları ve Osmanlı Devleti’nin Casusluğu Önleme Faaliyetleri”, **Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 2, S. 3, Kasım 2018, ss. 1-46.

Bozkurt, Abdurrahman,

“I. Dünya Savaşı Başlarında Osmanlı Devleti’nde Casusluk Faaliyetleri ve Güvenlik Algısı (1914-1915),” **OTAM**, S. 36, Güz 2014, ss. 1-44.

Çabuk, Mustafa,

“İngiliz Belgelerine Göre İngiltere’nin Ortadoğu’daki İstihbarat Merkezi: Arap Büro (1916-1920),” **Belgi**, Sayı 17, Kış 2019/1, ss. 1130-1147.

Demir, Sertif, Alev Keskin,

Fatma İlhan,

“Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’na Girmesi: Karadeniz Baskını,” **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 9, S. 17, Şubat 2011, ss. 95-134.

Hanioğlu, M. Şükrü,

“Enver Paşa”, **DİA**, C. 11, 1995, s. 261-264.

- Kıbıl, Mehmet, “Çanakkale Muharebelerinde İngiliz Askeri İstihbarat Raporları, **VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 5, S. 1, 2020, s. 252-320.
- Miralay Libuk, “İstihbarat-ı Bahriye 1”, Çev. Yüzbaşı Ahmed Midhat, **Risale-i Mevkute-i Bahriye**, C. 8, Numara 3, Eylül 1341, ss. 2324-2332.
- Özdemir, Mehmet, “Birinci Dünya Savaşı’nda Irak Cephesinde Propaganda ve Casusluğa Karşı Alınan Tedbirler”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, Yıl 2, S. 4, Ağustos 2004, ss. 55-74.
- Polat, Ü. Gülsüm, “İngiliz İstihbaratına Göre Birinci Dünya Harbi Başlarında Ortadoğu’daki Osmanlı Ajanları”, **History Studies, Ortadoğu Özel Sayısı**, 2010, ss. 393-409.
- Sayılır, Burhan, “Çanakkale Kara Savaşları Sırasında Casusluk Olayları ve Türklerin Aldıkları Tedbirler”, **Askerî Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 8, Ankara 2006, ss.99-108.
- Sonat, Ramazan, “Tahran Sefiri Asım Bey’in Raporları Doğrultusunda Birinci Dünya Savaşı Sırasında İran’daki Rus Askerî Varlığı Üzerine Bir İnceleme”, **Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi**, C. 5, Sayı 13, Kasım 2018, ss. 179-191.
- Tunç, Salih, “Fransız Askerî Ataşesi Yarbay Maucorps’un Gözüyle Alman Asker Heyeti ve General Liman von Sanders’in İstanbul’daki Faaliyetleri”, **Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi**, Vol. 6., 2018, ss. 613-628.

Uyaniker, Ferdi,

“I. Dünya Savaşı’nda Mecidiye Kruvazörünün Ruslar Tarafından Ele Geçirilmesi, Rus Donanmasındaki Faaliyetleri ve Geri Alınma Süreci”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIX, 2019 Bahar, s. 27-74.

Yalçın, Osman,

“Çanakkale Cephesinde Türk Hava Harekâtı”, **Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı**, Yıl 13, Bahar 2015, S. 18, ss. 349-383.

Yıldız, Gültekin,

“Osmanlı Dış Askerî İstihbaratında Formelleşme: Elçiliklerde Ateşemiliterliğin İhdası ve Osmanlı Askerî Ataşe Raporları”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Güz (17), 2012, ss. 239-265.

ایکنجی اردوی ہمایون قوماندانلغی

شعبہ	موضوعہ مائل:	تسویہ تاریخی	
شعبہ نیک		تاریخ تاریخی	
اوراق نمبر وی		میں	
مرد			

سوار کیوں خلیجی

در سادہ آلودہ ارضیات و فاعلہ

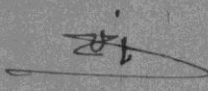
محمہ ارضیہ معطی صلی

نوبت

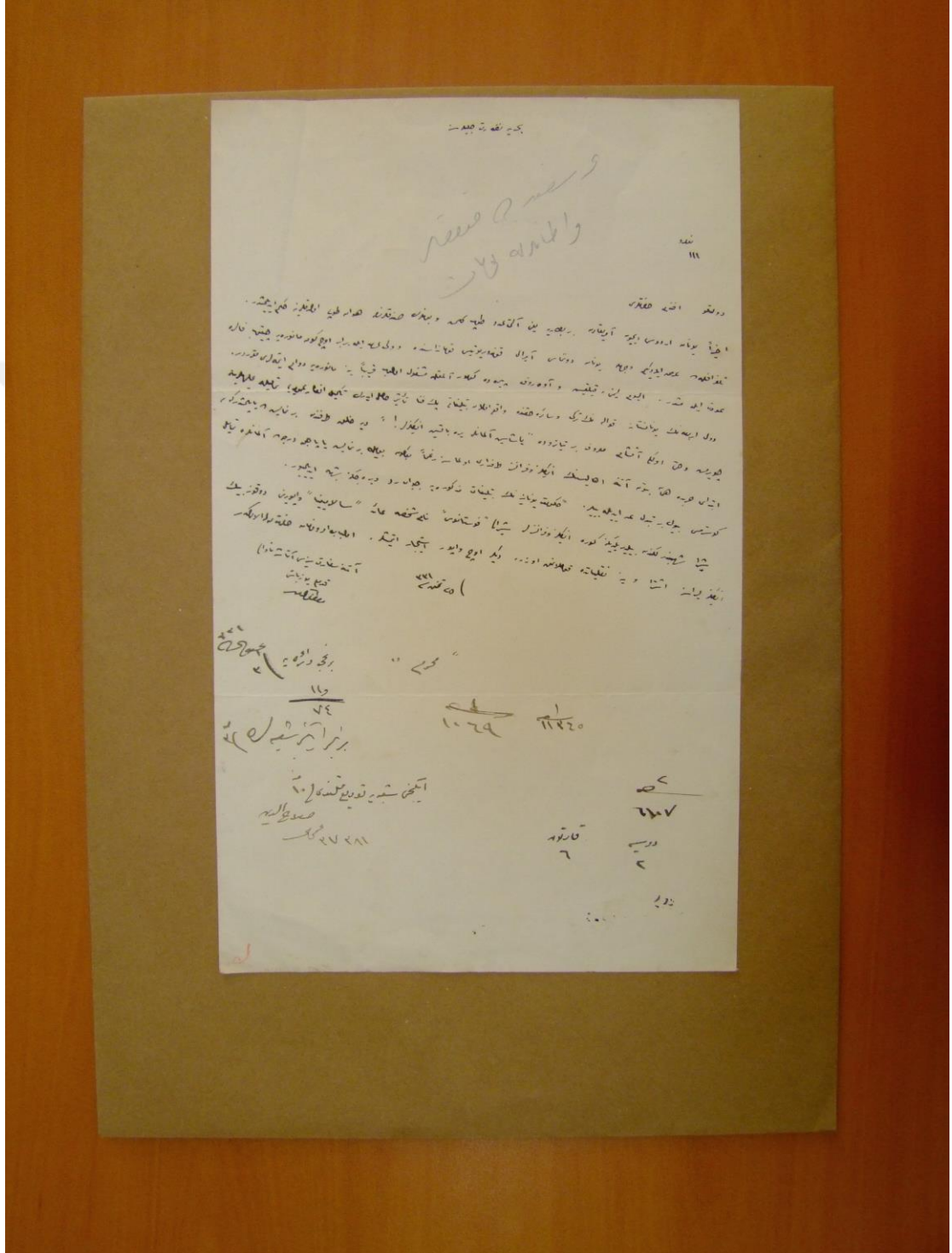
لج فاعلہ مامور ارضیہ

A	4-57
D	62
F	8-19

بدوہ قیدی مور - سوار کیوں خلیجی معطی صلی
 و فرادہ ہونفہ مامورہ انضباط جبر مامور ارضیہ صفہ و شہد اعلیٰ

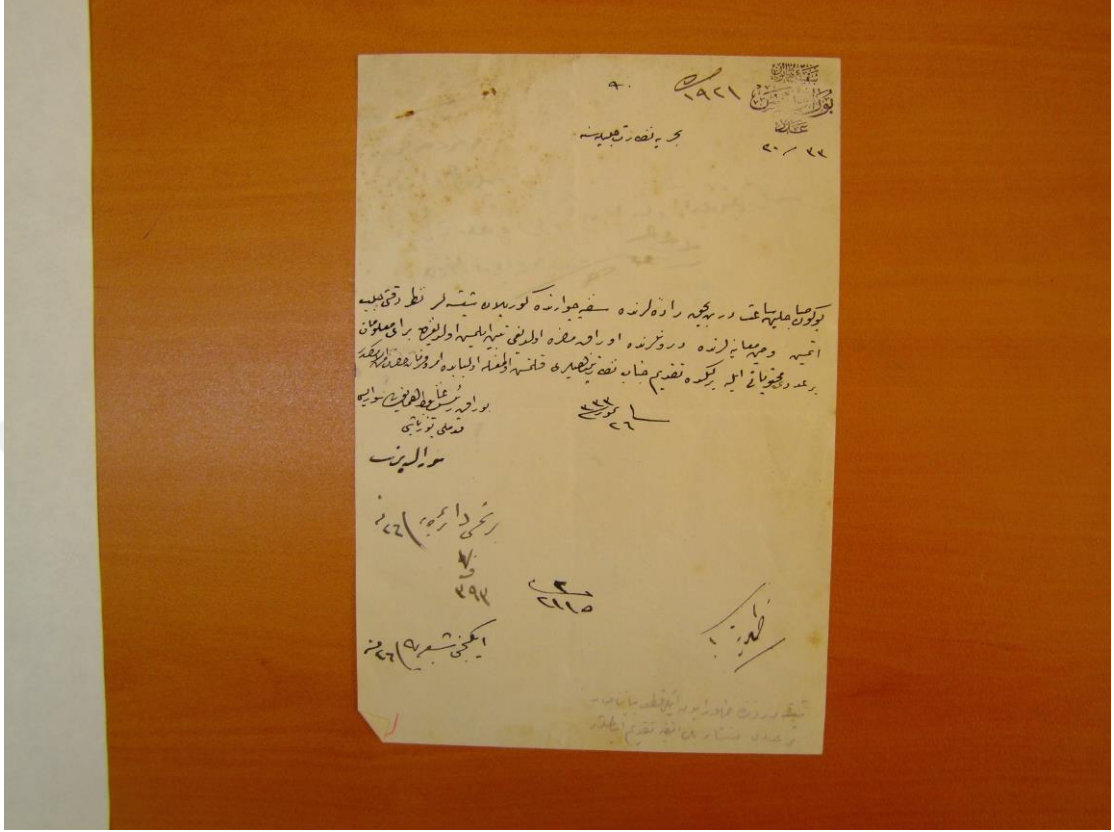

Süvari Küçük Zabiti Mustafa Hilmi Efendi'nin istihbarat efradı olduğu (ATASE, BDH. K. 2699, D. 293, F. 008-19).

Atina Sefareti Ataşenavali Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal'in Yunan donanması ve Yunanistan'ın dahilî durumuna dair raporu (DTA, BN. 26/363).

EK-4

Burak Reis Gambotu Süvarisi Kıdemli Yüzbaşı Nureddin'in bir şişenin içinde zararlı evrak bulunduğuna dair tahrirâtı (DTA, BN. 45/753).

(۱)

در عهد ۴۹ ص ۲۴۴

A	۱
D	293
F	1-1

معهه صحتی لید.

تبدیل و احداثیه بدخترستان، رومانی، آذربایجان، مجارستان و آلمانیا اوزرنون
 سوچییه به بوسنه هرکله واقع اولدن مختلف سیاحتی مرکز اتنا سده سانور خاندان
 ایله استخبارات قلمه این سار تدرایه و تقییدات و اتر یوللاره نظر و تحقیق جلب این بطله
 خصوصیات بره جاتی عرصه اولو:-

۱- سانور خاندان

بوراره که سانور خاندان مقصد اتنا سیاحتیه یوللارک شخصیه داشته این
 قاشو طبعیه ایله سانور اولوب یوق. دوه ذکری کیه حکم مترون بر نیک حد و لره
 بر حوضه اجرا ایله تدبیر تقید کانه بر وجه آیدر:
 بالکان بولی آچیلدن مقدم دولت علیه آیدر و کای مرکز، رابط و ارسال این
 بکانه طریق استانبول - صوفیه - روسیه - بکانه - پره ده آل - قروشتاد (براشوی)
 طریق ایله. بناء علیه بدخترستان و احداث کیه یوللار بری «سویلیغزاده (جبر طبعیه)
 و دیگری روسیه اولمه اوزره ایکی معاینه قایم طوقلده ایله. سویلیغزاده
 معاینه سی نسبتاً طبعیه و خفیف ایله ده روسیه معاینه سی اوله قی صحتی و معاینه...
 طوقلده نرینک قاشو ایله سده که رومانیانک در معائنات کیمکنت کیلیدن اول یوللارک
 چون آتیه کی یختم اوزره صحتی برککنت معاینه سن تابع طوقلده این اتنا ده طوقلده این
 هر نوع کایه و کتایر جواروه که برینا و احداثه اتنا ده وظیفه این سانور مانورلینه
 تواریخ ایله بر. بوراره سانورلر وظیفه این چون بر اتمام و تقید ایله ایله بر.
 مضرحه ایله چون اوزره آلیقونیلو - مانورلر ایله ایله بر. مانورلر ایله ایله بر.
 حکم صحتیه ایله ایله بر رومانی و پورینه و اخیری ایله بر معینه ایله بر.
 واپری قایم معاینه چون هر حالده سانور معاینه سی کله ده اجرا ایله
 کککنت معاینه سن بر قایم معاینه اول اجرا ایله بر معینه ایله بر. بدختر
 سانور مانورلر کککنت قیده سیوکه ایله کککنت ایله بر ایله بر طوقلده

(۱) بدخترستان

Bakamović Ševki'nin Balkan ülkelerindeki karşı istihbarat tedbirlerine dair raporu (ATASE, BDH. K. 411, D. 293, F. 1623-001-01).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

استخارات شعیبہ
نمبر

$$\frac{2x - v - v}{2x - v - v}$$

22.55

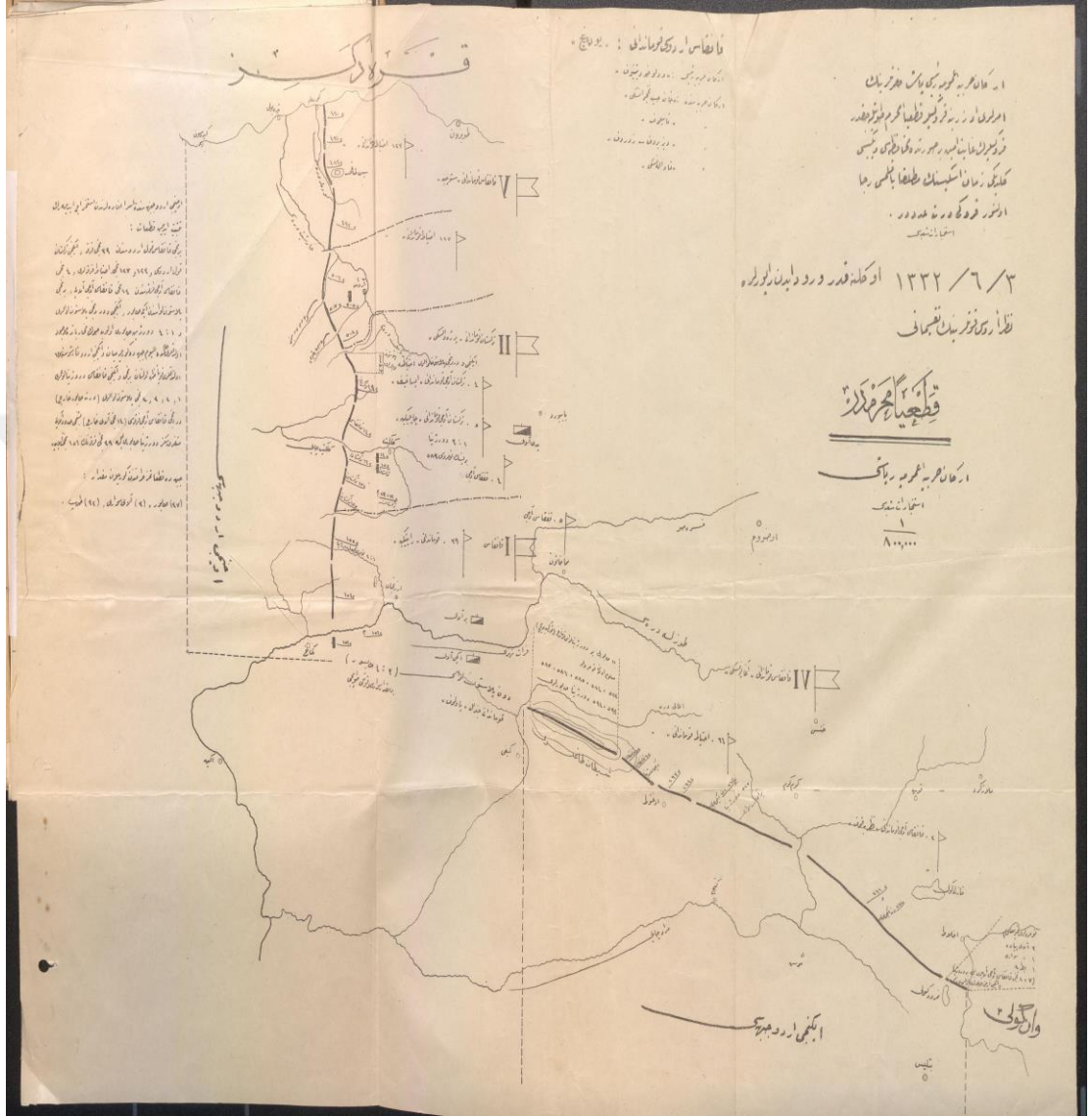
هو فيه ما يوسع مني موقعك انما به عققا وا- b هو
استيفاف مشهور مو- و احضارنا هو اى معلوم
بكونه نصرا حقا
استيفاف بغير حد وب
فانعمام

W. E. B. DUBOIS

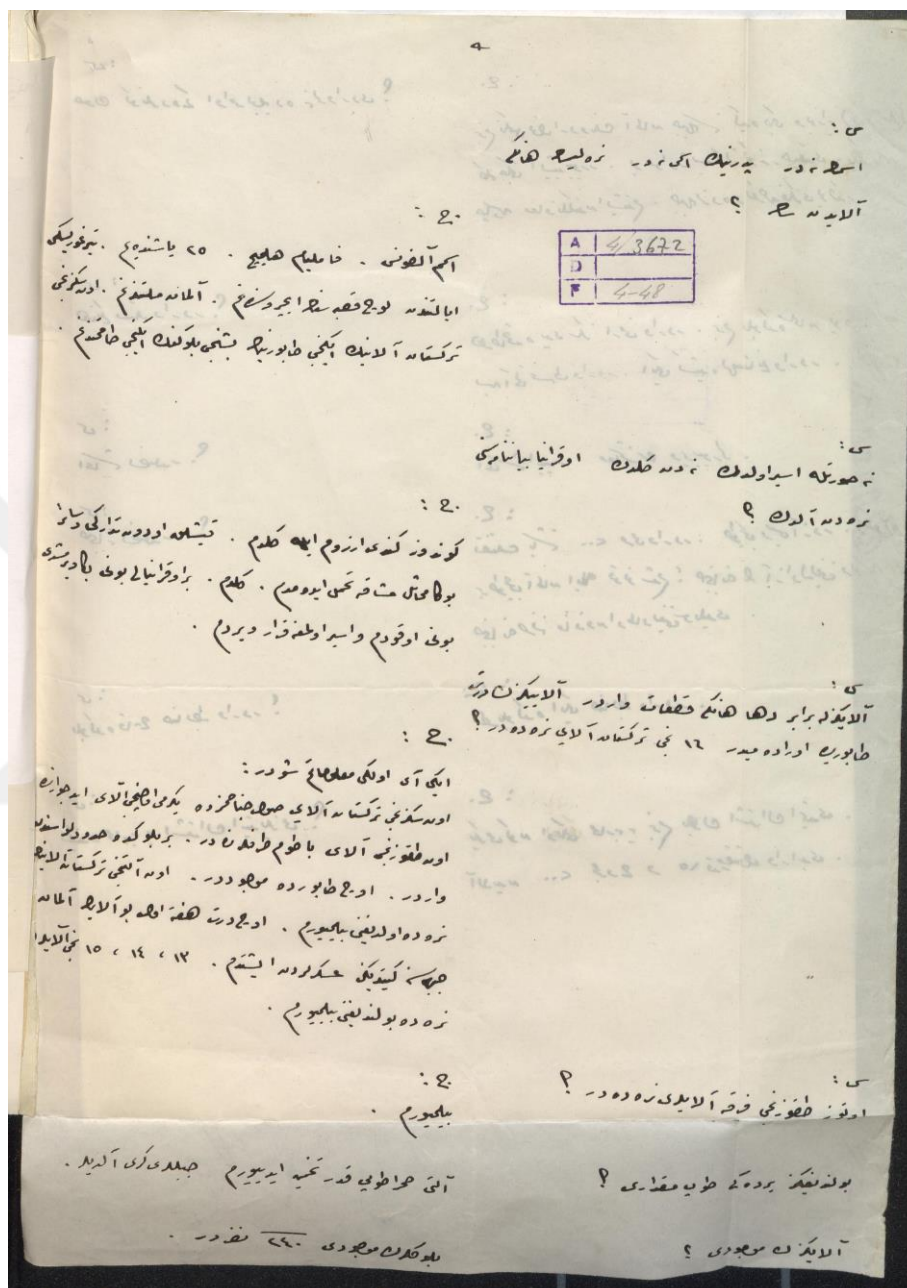
استاد

حیات فنی غوی
 اود بیچی قول - اود
 اود و دقو بیچی قول - اود
 دی بیچی قول - اود
 باره اسطوری امتت مصلحت

A	4/8799
D	335
F	55-2

Kafkasya'daki Rus ordularına dair II. Şube'nin krokisi (ATASE, BDH. K. 2941, D. 598, F. 1).

Esir sorgu tutanağı (ATASE, BDH. K. 2952, D. 5, F. 4-48).

ÖZ GEÇMİŞ

İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul’da tamamladıktan sonra Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden 2002 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını 2011 yılında aynı üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü’nde “Osmanlı İmparatorluğu’nda Motorlu Kara Taşıtları (1890-1922)” isimli tez çalışması tamamladı. Uzmanlık alanın askerî ve teknoloji tarihidir. Son dönem Osmanlı ordusu ve teknoloji üzerine yayınlanmış bildirileri ve makaleleri bulunmaktadır.

